

NetherLAND /

VEREENIGING
TOT UITGAVE DER BRONNEN VAN HET OUDE VADERLANDSCHE RECHT.

VERSLAGEN EN MEDEDEELINGEN.

VIERDE DEEL.

N°. I—VI.

'S-GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1903.

Rec. Jan. 15, 1904.

Typ. KEMINK & ZOON, over den Dom, Utrecht.

I N H O U D.

VERSLAG OVER HET JAAR 1897/1898.

Het verslag over de lotgevallen der vereeniging, dat ditmaal feitelijk slechts een half jaar omvat, omdat het vorige verslag door het overlijden van Mr. Pols vertraagd was, zal in hoofdzaak niets anders kunnen vermelden dan hetgeen door de Directie gedaan is om de zaken, die door het overlijden van den secretaris onafgedaan waren gebleven, weder in gang te brengen.

Op 2 Februari 1898 werd te Utrecht eene vergadering gehouden van de overgeblevene leden der directie, waarin zij zich drie nieuwe medeleden assumeerde: de heeren Mrs. S. J. Fockema Andreae te Leiden, S. Gratama te Rotterdam en P. VerLoren van Themaat te Utrecht. Uit het dus voltallig gemaakte bestuur werd gekozen tot penningmeester Mr. P. VerLoren van Themaat en tot secretaris Mr. S. Muller Fz., die deze betrekking reeds sedert het overlijden van Mr. Pols op verzoek van den voorzitter tijdelijk had waargenomen. De drie Utrechtsche leden der Directie werden belast met het dagelijksch bestuur. Tevens werd besloten, de werkzaamheden meer gelijkelijk dan tot nu toe over de leden der directie te verdeelen. Te sterke centralisatie der werkzaamheden toch was gebleken bezwaren te hebben. Reeds dadelijk zou het thans waarschijnlijk onmogelijk geweest zijn iemand te vinden, die, zooals de heer Pols, bereid zou zijn geweest alle werkzaamheden der vereeniging alleen te beheeren. Stellig althans scheen voor het vervolg verdeeling der werkzaamheden meer waarborgen te zullen leveren voor eene ernstige behartiging daarvan. En bovendien had de

ondervinding thans op pijnlijke wijze geleerd, hoezeer het plotseling overlijden van den albeheerenden titularis zelfs het bestaan der vereeniging eenigszins in gevaar kon brengen.

De waarnemende secretaris, die van den gang van zaken gelukkig op de hoogte was, bracht daarna aan de Directie verslag uit over den stand der publicatiën, die in bewerking waren of waarvan de bewerking was toegezegd. Het bleken (kleine uitgaven niet medegerekend) er 14 te zijn. Ten slotte werd besloten, om ook voortaan, in overeenstemming met de praktijk der laatste jaren, artikel 2 van het reglement iets vrijer toe te passen, zoodat niet alleen ook andere dan de daar genoemde rechtsbronnen zullen gepubliceerd worden, maar ook zelfs bij uitzondering stukken, die jonger zijn dan 1581; het criterium zal zijn de omstandigheid, dat de uit te geven bronnen al of niet sterken invloed hebben ondergaan van het Romeinsche recht.

Reeds vóór de vergadering waren de Verslagen en mededeelingen, die door Mr. Pols nog geheel voor de pers gereed gemaakt waren, door den waarnemenden secretaris ter perse gelegd, nadat er aan was toegevoegd eene goederenlijst van de abdij van Essen in Salland, die reeds vroeger voor de Verslagen en mededeelingen was aangenomen, maar die thans verzuimd was van den uitgever aan te vragen.

Bij het overlijden van Mr. Pols was alleen ter perse het recht van Den Briel. De druk was toen natuurlijk dadelijk gestaakt; maar nadat Mr. Fruin op zich had genomen, in plaats van Mr. Pols de proefvellen na te zien, werd weder met drukken voortgegaan, totdat later in het belang der kas, ten einde een groot deficit te vermijden, de druk tijdelijk gestaakt werd, in verband met omstandigheden, die aanstonds vermeld zullen worden.

In de nalatenschap van Mr. Pols werd teruggevonden een afschrift van een buurspraakboek van Tiel, door Mr. N. de Roever jaren geleden ter uitgave aan de vereeniging aangeboden. De Roever zelf had reeds medegedeeld, dat eene herziening der kopij hem zeer gewenscht scheen; hij meende echter dit wel in de proef te kunnen bezorgen. Na zijn hoogst onverwacht overlijden nam Mr. Pols het stuk ter hand. Aanstonds bleek hem toen, dat aan het afschrift nog vrij wat te doen zou zijn, en daar het oorspronkelijke handschrift geheel onbekend was, meende hij de zaak voorloopig te moeten laten

rusten. Het kwam echter thans aan de Directie zeer gewenscht voor, deze zaak met ernst ter hand te nemen, voordat het te laat was. Door vriendelijke inlichtingen van DE ROEVER's opvolger Mr. W. R. VEDER gelukte het, het door DE ROEVER gebruikte origineele handschrift te ontdekken, en toen dit naar het Tielsche archief was teruggebracht, werd van het gemeentebestuur verlof gevraagd, om het stuk in het licht te geven. Het antwoord luidde zeer bevredigend: niet alleen bleek het gemeentebestuur bereid de vergunning te geven, maar het stelde ook een subsidie van *f* 100 beschikbaar, indien de vereeniging aan de uitgave wilde verbinden die van de andere Tielsche rechtsbronnen, voor zoover die nog bewaard gebleven waren. Het aanbod werd dankbaar aanvaard. Dr. J. S. VAN VEEN te Arnhem verklaarde zich bereid de uitgave te ondernemen; de Directie stelde hem daarop met het gemeentebestuur van Tiel in betrekking. Zoo bestaat dus de hoop, dat niet alleen het door DE ROEVER toegezondene buurspraakboek op bevredigende wijze zal uitgegeven worden, maar dat tegelijk ook andere rechtsbronnen der eens zoo belangrijke stad het licht zullen zien.

Behalve het Tielsche afschrift werd in den boedel van Mr. POLS ook gevonden een geheel pak met stukken betreffende het recht van Haarlem. Het is aan enkelen wel bekend, dat wijlen Mr. A. J. ENSCHEDÉ, de ijverige archivaris van Haarlem, vele jaren geleden een zoogenaamd keurboek van Haarlem uitgaf, dat tal van keuren der belangrijke stad bevatte. De keurige vorm en het zeer groote formaat gaven echter aanleiding, dat het uiterst kostbare werk slechts in handen van weinigen kwam. Toen het dus bij het overlijden van den heer ENSCHEDÉ bleek, dat zijn opvolger de heer C. J. GONNET het materiaal voor een tweede en laatste deel geheel gereed onder zich had, besloot de vereeniging aanstonds, met vergunning van den heer GONNET de beide stukken in handiger formaat op nieuw uit te geven in een deel harer werken. Zij werden daartoe naar Utrecht opgezonden, waar Mr. POLS van den inhoud kennis nam. Daarbij bleek toen echter spoedig, dat aan de nieuwe uitgave niet het handschrift van Mr. ENSCHEDÉ, maar de tekst der oude keurboeken zelven ten grondslag gelegd zou moeten worden. Een paar handschriften werden derhalve naar Utrecht gezonden en nauwkeurig door Mr. POLS bestudeerd; het resultaat zijner bevin-

dingen legde hij neder in eene uitvoerige nota, waarvan kennis gegeven werd aan den heer GONNET. Daar deze aanvankelijk scheen eenig bezwaar te hebben tegen de veranderde wijze van uitgave, werd toen daarover gesproken met den heer Mr. A. TELTING; Mr. POLS nam zich voor, zelf naar Haarlem te gaan en daar de talrijke, in het archief en de bibliotheek nog aanwezige handschriften zelf te onderzoeken. Zoover waren de zaken gevorderd, toen zijn onverwacht overlijden aan zijne bemoeiingen een einde maakte. Mr. MULLER heeft de zaak weder opgevat en is naar Haarlem gereisd, waar hij alle handschriften kortelijk inzag en in eene lijst aanteekende en rangschikte, terwijl hij daarna met gebruikmaking der aanteekeningen van Mr. POLS een plan van de uitgave ontwierp. Het gelukte hem tevens de bezwaren van den heer GONNET tegen de uitgave te overwinnen; daar evenwel ook met Mr. TELTING reeds over de publicatie gecorrespondeerd was, werd thans besloten de uitgave gezamenlijk aan beide heeren op te dragen. Op deze wijze was deze lastige zaak op bijzonder gelukkige wijze in gang gebracht. Het lid der directie Mr. PIJNACKER HORDIJK heeft zich met het toezicht op de uitgave belast. Alle op de zaak betrekkelijke stukken zijn daarop nog in het voorjaar aan Mr. TELTING ter kennisneming toegezonden.

Nog eene andere vrij lijvige verzameling stukken werd van de erven van Mr. POLS voor de vereeniging overgenomen. Sedert lange jaren had POLS zich beziggehouden met de studie van het merkwaardige werk van Mr. PHILIPS VAN LEYDEN *De cura reipublicae.* Vroeger had hij er ernstig aan gedacht eene nieuwe uitgave van het tractaat te bewerken, en toen hij eenige maanden voor zijn overlijden zijn professoraat nederlegde, nam hij zich voor, dit werk weder op te vatten en voor de vereeniging te voltooien. Het sprak dus van zelf, dat er ernstige pogingen in het werk gesteld werden, om van de familie POLS afgifte te verkrijgen van alles, wat in den boedel betreffende PHILIPS VAN LEYDEN en zijn werk gevonden werd. Met de meeste bereidwilligheid werd daaraan voldaan, en zoo kwam de vereeniging in het bezit van POLS' exemplaar van het boek, dat reeds voor $^1/_3$ in paragraphen afgedeeld en bovendien hier en daar geëmendeerd en geannoteerd was, — bovendien van vier opstellen in handschrift over VAN LEYDEN en zijn boek en van tal van aanteekeningen over

hetzelfde onderwerp. Met dezen schat gewapend, wendde de waarnemende secretaris zich aanstonds tot Prof. R. FRUIN, die niet minder dan POLS altijd belang had gesteld in VAN LEYDEN en zijn werk, met een zéér dringend beroep op zijne bereidwilligheid, om de vereeniging te helpen in de voltooiing van dit zoo hoogst nuttige werk, dat niemand dan hij tot een goed einde scheen te kunnen brengen, — met aanbod tevens om alle mogelijke hulp (zoo noodig bezoldigde hulp) tot zijne beschikking te zullen stellen voor het opzoeken der tallooze citaten en andere onvermijdelijke werkzaamheden, indien hij dit verlangde en de directie daartoe machtiging verleende. Met groote voldoening kan bericht worden, dat het inderdaad gelukt is, Prof. FRUIN te bewegen tot het ondernemen van het zeer tijdroovende en verre van aangename werk. In Dr. P. C. MOLHUYSEN heeft hij het geluk gehad een medewerker te vinden, die hem tot zijne groote tevredenheid krachtig bijstaat en tal van moeielijkheden voor hem uit den weg ruimt, en wel belangeloos, hoewel de directie in dit zéér exceptioneele geval de voorloopige toezegging van den waarnemenden secretaris gaarne had gestand gedaan.

De directie mag dus met grond verwachten, dat de onvermijdelijke nieuwe uitgave van het beroemde werk in hare werken niet ontbreken zal. *Met grond*, want reeds voordat het dienstjaar ten einde was, verheugde Prof. FRUIN haar met het verzoek, om met het oog op zijnen hoogen leeftijd alvast het begin van het werk ter perse te leggen, terwijl hij met Dr. MOLHUYSEN het verdere bewerkte, — een verzoek, gaarne toegestaan, al moest de reeds begonnen druk van het recht van Den Briel daarvoor weder gestaakt worden. Prof. FRUIN neemt zich voor, in het eerste deel, waarvan reeds een paar vellen afgedrukt zijn, alleen den gezuiverden tekst van het tractaat te geven, en om later een tweede deel te doen volgen, waarin eene paraphrase van den tekst en een historische commentaar zullen worden opgenomen. Eene uitgave derhalve, waarop de vereeniging met recht trotsch zal kunnen zijn!

Een laatste onderwerp, behoorende tot de nalatenschap van Mr. POLS, viel nog te regelen: de bewerking van het recht van Gouda, ondernomen door Mr. L. M. ROLLIN COUQUERQUE en Dr. L. A. KESPER onder toezicht van Mr. POLS. Ons medelid Mr. PIJNACKER HORDIJK heeft zich bereid verklaard dit toezicht over te nemen.

Nog waren al deze onderwerpen, die door den dood van Mr. POLS regeling behoefden, niet behoorlijk op gang gebracht, toen het niet minder onverwacht overlijden van Mr. W. BEZEMER, die de vereeniging reeds meer dan eens door zijne medewerking verplicht had, nieuwe moeielijkheden baarde. Hem was sedert geruimen tijd opgedragen de bewerking van het omvangrijke recht van Zieriksee, dat reeds vroeger tal van bezwaren had geleverd, eerst door het overlijden van den bewerker Mr. ERMERINS, later door de aanvankelijke weigering van het gemeentebestuur van Zieriksee om de onmisbare handschriften over te zenden. Het is nog niet gelukt eenen nieuwen uitgever te vinden voor dit recht, op welks bewerking geen zegen schijnt te rusten. Toen het door Mr. BEZEMER reeds bewerkte materiaal van de erfgenamen ontvangen was, werd dit echter door een lid der directie aangevuld met hetgene in het Zierikseesche archief nog voor opneming in aanmerking scheen te kunnen komen, om eventueele latere moeielijkheden daarbij te voorkomen. Zoover thans beoordeeld kan worden, is de noodige raadpleging van dit archief thans afgeloopen; trouwens het gemeentebestuur heeft de werkzaamheden thans met de meeste voorkomendheid ondersteund. Alleen de talrijke handschriften van het Zierikseesche recht, die in het Zeeuwsche archief, de Koninklijke bibliotheek en wellicht elders berusten, moeten dus nog bewerkt worden. Een volgend verslag zal denkelijk kunnen vermelden, dat het gelukt is een nieuwen bewerker voor dit recht te vinden.

Met het Zierikseesche recht werd nog ontvangen het materiaal van eene andere uitgave, waarover BEZEMER indertijd met de directie had gesproken: die van de gildenbrieven van 's Hertogenbosch. De toezending was eene dubbele verrassing, want allereerst had niemand vermoed, dat de verzameling zeer omvangrijk kon zijn; en bovendien was verwacht, dat Mr. BEZEMER, bezwaard met de bewerking van het recht van Zieriksee, aan de andere uitgave nog nauwelijks de hand zou geslagen hebben. Thans werd echter plotseling een dik pak met afschriften aan de directie toegezonden. Het is ten fine van onderzoek gesteld in handen van haar medelid GRATAMA, die over de verdere uitgave zal adviseeren.

In den loop van het voorjaar werd de directie tevens verrast door het bericht van haren medewerker Dr. J. C. BREEN

te Amsterdam, dat zijne bewerking van de oudste afdeeling van het recht van Amsterdam zoo goed als gereed was voor de pers. In het vorige jaar was de uitgave van de uiterst volumineuse Amsterdamsche keuren door de heeren POLS en MULLER te Amsterdam met den heer BREEN besproken; men had bepaald, dat de uitgave voorloopig omvatten zou de twee oudste publicatieboeken van Amsterdam en dus bestaan zou uit: 1°. de oudste codificatie van 1412 (vroeger reeds uitgegeven door Mr. PIJNACKER HORDIJK), 2°. de losse keuren der stad tot 1512, 3°. de tweede codificatie van het Amsterdamsche recht van omstreeks 1512. Reeds dit kleine onderdeel van het middeleeuwsche Amsterdamsche recht beloofde een lijvig deel van de werken der vereeniging te zullen vullen. De onverwachte aankondiging, dat dit groote werk reeds nagenoeg gereed was, vervulde de directie met gemengde gewaarwordingen, daar de pers niet vrij was en voorloopig niet vrij zou worden, terwijl de stand der financiën verre van schitterend bleek. Deze laatste omstandigheid, gevoegd bij de overweging, dat Dr. BREEN tegelijk overzond eene rekening van door hem volgens afspraak voorgeschotene kopiëerkosten tot een belangrijk hooger bedrag dan voor de meeste andere rechten betaald was, deed de directie besluiten, de gemeente Amsterdam te verzoeken, om in navolging van Tiel de vereeniging bij te staan met een klein subsidie ter bestrijding der gemaakte kosten. Met vreugde kan medegedeeld worden, dat aan dit verzoek bereidwillig voldaan is door verleening van een subsidie van *f* 200. Doch al is dit bedrag zelfs iets hooger dan gehoopt was, het Amsterdamsche recht kan tot leedwezen der directie met het oog op hare financiën nog niet ter perse gelegd worden.

De kopij van eene andere publicatie werd minder onverwachts (maar niet minder welkom) in den loop van den zomer ontvangen: die van het derde deel van de rechtsbronnen der kleine steden van het Nedersticht, waarmede deze belangrijke uitgave van het lid der directie FRUIN voltooid zal zijn. Hoe ongaarne de directie ook deze door verschillende omstandigheden reeds telkens vertraagde publicatie op nieuw uitstelt, het is onmogelijk dit laatste deel (dat, kleiner dan de andere deelen, de keuren van IJsselstein en de handvesten der Stichtsche steden bevat) voorloopig ter perse te leggen: zoodra de kas het toelaat, zullen eerst

eerst de gesubsidieerde uitgaven betreffende Tiel en Amsterdam moeten gedrukt worden.

In deze omstandigheden, overladen met werkzaamheden, was iets minder pijnlijk dan anders het geval zou geweest zijn het bericht, dat de gelegenheid tot het doen eener zeer belangrijke uitgave aan de vereeniging voorloopig benomen was. Toch deed het de directie veel leed te vernemen, dat de bewerking van het Oorkondenboek van het sticht Utrecht voorloopig gestaakt was. Dr. G. Brom, die met Mr. Muller de uitgave ondernomen had, werd in toenemende mate door andere werkzaamheden in beslag genomen, zoodat, toen in den zomer het materiaal van het oorkondenboek (niet minder dan ongeveer 3000 charters) bijeen was, na ernstig overleg tusschen de beide bewerkers besloten werd, dat Dr. Brom zich met 1 Juli l.l. van de zaak zou terugtrekken, daar voor de bewerking van de stof voor den druk, die thans beginnen moest, de krachten van twee met bezigheden beladene personen niet voldoende schenen. Het verzamelde materiaal, dat in het Utrechtsche rijks-archief gedeponeerd is, blijft echter natuurlijk ter beschikking der vereeniging; zoodra Mr. Muller een nieuwen medewerker zal gevonden hebben, zal de bewerking hervat worden.

Daarentegen werd eene andere hoognoodige zaak door de directie voorbereid. Reeds vroeger was hare aandacht gevestigd geweest op het feit, dat de inhoud der uitgegevene werken niet gemakkelijk toegankelijk was, allerminst voor juristen, die niet tevens oudheidkundigen zijn. Toch zag men de groote moeielijkheid van het maken van zaakregisters te duidelijk in, om dit voor alle bewerkers van uitgaven van rechtsbronnen verplichtend te stellen. Onderhandelingen over het maken van één algemeen zaakregister waren daarom jaren geleden reeds geopend, doch hoewel toezeggingen van een jong geleerde ontvangen waren, had de zaak ten slotte tot niets geleid. Thans is evenwel besloten, om de eerste serie der Werken (die juist 20 nommers benevens 3 deelen met Mededeelingen bevat) af te sluiten met het overlijden van den secretaris, die de uitgave daarvan geleid had. In verband daarmede zijn ernstige pogingen gedaan om een persoon te vinden, geschikt en geneigd om een zaakregister op deze eerste serie te bewerken. Inderdaad is het gelukt, dien persoon te vinden in een jong lid der vereeniging Mr. W. C. Baert, die bereid

is het zware werk te ondernemen en onder leiding van het directie-lid FOCKEMA ANDREAE daarmede eerlang een aanvang zal maken. In overleg met den secretaris heeft Mr. ANDREAE reeds een schema voor de bewerking vastgesteld. Overeengekomen is, dat niet de oude (in verschillende streken dikwijls verschillende) rechtstermen, maar moderne benamingen voor de behandelde zaken zullen gekozen worden. In verband daarmede scheen eene systematische rangschikking de voorkeur te verdienen boven eene alphabetische; het spreekt van zelf, dat daardoor ook eene verdeeling van de stof over verschillende afdeelingen (stadrecht, leenrecht, hofrecht enz. enz.) noodig werd. Volgens dit schema zal Mr. BAERT, in voortdurend overleg met Mr. ANDREAE, het materiaal rangschikken.

Aan de leden werd in het afgeloopene jaar behalve eene aflevering der Verslagen en mededeelingen toegezonden het tweede (laatste) deel der Utrechtsche gildenrechten, bewerkt door Mrs. OVERVOORDE en JOOSTING, benevens het tweede deel der Rechtsbronnen van de kleine steden van het Nedersticht, uitgegeven door Mr. R. FRUIN TH. AZ.

Een laatste onderwerp blijft ter bespreking over, waarlijk niet het aangenaamste. Terwijl (in tegenstelling met den toestand van voor eenige jaren, toen de stof scheen te zullen gaan ontbreken) van alle zijden materiaal voor uitgaven toevloeit, beginnen daarentegen de geldmiddelen, die de directie tot dit werk in staat moeten stellen, te ontbreken. Moest Mr. POLS ten vorigen jare in zijn laatste verslag een eerste tekort op een dienstjaar aankondigen, ook de rekening over het door hem nog grootendeels geleide dienstjaar 1897/98 [1]), na zijn dood nog bezwaard met de kopiëerkosten voor het oorkondenboek (die, hoezeer daarin op allerlei wijzen is voorzien, een voor de geringe middelen der vereeniging vrij aanzienlijk bedrag verslonden) levert een nadeelig saldo van *f* 113.57½. Een feit, te ernstiger omdat in het afgeloopene jaar een van de effecten der vereeniging verkocht is tot dekking van het nadeelig saldo van het vorige. Het tekort op den dienst van het afgeloopene jaar zelf bedraagt dientengevolge eigenlijk niet minder dan *f* 454.78½; hoewel zeer

---

1) Het dienstjaar loopt van 1 Juli—1 Juli; doch de rekening van den uitgever, die verreweg de grootste posten voor de jaarrekening levert, loopt, evenals de contributiën, van 1 Januari—1 Januari.

toevallig in die periode geene aflevering der jaarlijksche Verslagen en mededeelingen gedrukt is en het budget dus daarvan bij geluk ontlast werd! En zelfs staat het te vreezen, dat het ook in het volgende jaar niet zal gelukken zonder tekort te sluiten, daar de druk van het recht van Den Briel (ten slotte gestaakt) aanvankelijk een tijd lang tegelijk met dien van het werk van PHILIPS VAN LEYDEN is voortgezet, en het ook niet aangaat, de gesubsidiëerde uitgaven al te lang te verschuiven. Wel levert de toestand geene aanleiding tot dadelijke zorg, omdat de vereeniging in vroegere jaren een klein kapitaaltje heeft overgespaard; maar dit kleine bedrag was bestemd voor den kostbaren druk van het Oorkondenboek van Utrecht, die de directie alleen met het oog daarop durfde ondernemen. Deze uitgave is wel verschoven, maar, naar vertrouwd wordt, slechts voor korten tijd; het verteren van het kleine kapitaal is dus strikt genomen niet verantwoord. Nu eenmaal subsidiën verkregen zijn van steden, wier rechten door de vereeniging worden uitgegeven, zal ook in het vervolg zoodoende wellicht een bron van inkomsten geschapen kunnen worden; doch deze subsidiën, hoe welkom ook, zullen steeds slechts een klein deel van de voor den druk noodige uitgaven dekken. En zoo verheugt het de directie dus dubbel te kunnen mededeelen, dat het ledental in het afgeloopen jaar vermeerderd werd door de toetreding van 10 personen, een getal grooter dan in vroegere jaren, al staat daartegenover, dat ook meer leden dan vroeger (5) aan de vereeniging door den dood ontvielen. Alleen krachtige versterking van het ledental kan helpen, om de opgenomene taak zoo goed te volbrengen als wenschelijk is. Dankbaar, dat medewerkers zich meer dan vroeger aanbieden en dat steeds meer belangrijk materiaal ontdekt wordt, hoopt de directie thans nog op één zaak: meer belangstelling van de leden, die helpen moeten om weder andere belangstellenden voor het werk te winnen.

UTRECHT,
1 Juli 1898.

B. J. L. DE GEER VAN JUTFAAS,
Voorzitter.

S. MULLER Fz.,
Secretaris.

OVERZICHT

VAN DE

REKENING EN VERANTWOORDING VAN DEN PENNINGMEESTER

OVER HET JAAR 1897/1898.

Ontvangsten:

aan contributiën	*f* 920.—	
aan verkochte werken (in 1897)	- 274.23	
aan renten van belegde gelden	- 75.—	
aan verkochte fondsen	- 496.91	
nadeelig saldo	- 113.57^5	
		f 1879.71^5

Uitgaven:

aan te kort vorige rekening	*f* 155.70	
aan drukloonen (in 1897):		
Rechtsbronnen van het Nedersticht	- 579.05	
Rechten van Steenbergen	- 255.90	
Utrechtsche gilden	- 477.10	
Rechtsbronnen van Den Briel	- 50.—	
aan kopiëerloonen:		
Keuren van Amsterdam	- 109.15	
Talmud van den Dom	- 23.—	
Oorkondenboek van Utrecht	- 97.25	
Verslagen en mededeelingen	- 24.60	
aan bindwerk (present-exemplaren van uitgegevene werken)	- 20.25	
aan administratiekosten	- 87.71^5	
		f 1879.71^5

NAAMLIJST DER LEDEN.

Mr. J. Bon d'Aulnis de Bourouill te Utrecht.
Mr. W. H. de Beaufort te Leusden.
Mr. P. R. Feith te 's Gravenhage.
Mr. S. J. Fockema Andreae te Leiden.
Dr. R. Fruin te Leiden.
Mr. B. J. L. Bon de Geer van Jutfaas te Utrecht.
Mr. J. A. Grothe te Utrecht.
Mr. C. Pijnacker Hordijk te 's Gravenhage.
Mr. F. B. Coninck Liefsting te 's Gravenhage.
Mr. R. Melvil Bon van Lynden te Utrecht.
Dr. P. L. Muller te Leiden.
Mr. S. Muller Fz. te Utrecht.
Mr. A. A. de Pinto te 's Gravenhage.
Mr. M. J. Pijnappel te Amsterdam.
Jhr. Mr. Th. H. F. van Riemsdijk te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. J. Roëll te 's Gravenhage.
Mr. J. J. S. Bon Sloet te Arnhem.
Jhr. Mr. O. Q. van Swinderen te Groningen.
Dr. J. Verdam te Leiden.
Mr. G. de Vries Az. te 's Gravenhage.

Mr. P. VerLoren van Themaat te Utrecht.
Mr. J. van der Leeuw te Amersfoort.
Jhr. Mr. D. G. van Teylingen te 's Gravenhage.
Mr. C. R. Merkus te Utrecht.
Mr. T. H. Bondam te 's Hertogenbosch
Mr. A. Telting te 's Gravenhage.
Mr. J. C. Reepmaker te Rotterdam.
Mr. J. J. van Geuns te 's Gravenhage.
De Universiteits-Bibliotheek te Cambridge.

Jhr. Mr. W. H. DE BEAUFORT te Driebergen.
De Universiteits-Bibliotheek te Utrecht.
De Universiteits-Bibliotheek te Leiden.
De Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam.
Mr. J. F. BIJLEVELD te Arnhem.
Het Genootschap Pro Excolendo Jure Patrio te Groningen.
Mr. JOSUA VAN EIK Jz. te Amsterdam.
Mr. L. VAN HASSELT te Zwolle.
Dr. J. H. GALLÉE te Utrecht.
Mr. J. C. DE KONING te Amsterdam.
Mr. J. L. BERNS te Leeuwarden.
Dr. K. HÖHLBAUM te Giessen.
Jhr. Mr. V. DE STUERS te 's Gravenhage.
Mr. H. L. DRUCKER te Leiden.
Dr. P. J. BLOK te Leiden.
Mr. J. LAMEERE te Brussel.
De Openbare Bibliotheek te Arnhem.
Prof. A. ESMEIN te Parijs.
Mr. A. J. ROIJAARDS te Amsterdam.
Mr. W. L. P. A. MOLENGRAAFF te Utrecht.
Het Stedelijk Archief te Keulen.
J. H. L. VAN DER SCHAAFF te 's Gravenhage.
Mr. S. GRATAMA te Rotterdam.
Mr. F. A. R A. Bon VAN ITTERSUM te Utrecht.
Mr. R. FRUIN TH. Az. te Middelburg.
De Universiteits-Bibliotheek te Freiburg i/Br.
Dr. J. W. MULLER te Leiden.
Het Hansische Geschichtsverein te Lübeck.
De Bibliotheek van het Institut de France te Parijs.
Het Rijksarchief in de Provincie Noord-Holland te Haarlem.
Het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant te 's Hertogenbosch.
Mr. J. G. C. JOOSTING te Assen.
De Universiteits-Bibliotheek te Giessen.
Mr. J. C. OVERVOORDE te Dordrecht.
Het Gemeente-Archief te Rotterdam.
A. Bon SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE VAN DE POLL EN NIJENBEEK te Utrecht.
De Universiteits-Bibliotheek te Gent.
De Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis te Zwolle.
P. A. M. BOELE VAN HENSBROEK te 's Gravenhage.
Mr. L. M. ROLLIN COUQUERQUE te 's Gravenhage.
Het Algemeen Rijks-Archief te 's Gravenhage.

De Universiteits-Bibliotheek te Heidelberg.
Mr. Ch. M. Dozy te Leiden.
Mr. J. C. Naber te Utrecht.
Mr. J. A. Feith te Groningen.
Dr. Th. Bussemaker te Groningen.
C. J. Gonnet te Haarlem.
Dr. J. de Hullu te Deventer.
De Provinciale Bibliotheek van Zeeland te Middelburg.
De Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage.
Mr. P. A. N. S. van Meurs te 's Gravenhage.
A. A. Beekman te Schiedam.
Mr. W. C. Baert te Wijlre (bij Maastricht).
Dr. H. Brugmans te 's Gravenhage.
P. N. van Doorninck te Bennebroek.
J. de Fremery te Oakland (Californië).
G. Rosenthal te Amsterdam.
Mr. J. Acquoy te Utrecht.
Mr. N. G. Pierson te 's Gravenhage.
Mr. J. A. Sillem te Amsterdam.
Mr. C. C. Geertsema te Groningen

DIRECTIE.

Mr. B. J. L. Bon de Geer van Jutfaas, *Voorzitter.*
Mr. P. VerLoren van Themaat, *Penningmeester.*
Mr. S. Muller Fz., *Secretaris.*
Mr. G. de Vries Az.
Mr. C. Pijnacker Hordijk.
Mr. R. Fruin Th. Az.
Mr. S. J. Fockema Andreae.
Mr. S. Gratama.

KORTE MEDEDEELINGEN.

I. Oude rechten van Nieuwpoort.

In de bijdrage van Prof. de Geer in het vorige deel der „Verslagen en Mededeelingen", getiteld: „De heerlijkheid van Langerak en hare rechten", is sprake van een handvest door Gijsbert van Langerak en Arnold van Liesveld in 1233 aan Nieuwpoort gegeven (bl. 163). Prof. Pols deelde echter in hetzelfde deel onder het opschrift: „Nog iets over de oudste heeren van Langerak" bl. 323 mede, dat Matthaeus, die het stuk bezat, als jaartal 1283 gaf. [1]) Het laatstgenoemde jaar schijnt dan ook het juiste te zijn, ten minste de heer Hingman, die zich het vorige jaar kort voor zijn overlijden met de inventariseering van het Nieuwpoortsche archief bezig hield, vond daarin een handvest dat hetzelfde jaartal droeg, en ook op het schutblad van een later gevonden handvestboekje der stad wordt bij de vermelding van dien brief het jaartal 1283 genoemd. Met dezen brief werd in het genoemde archief ook nog een handvest van 1323, eveneens bij Matthaeus voorkomende, en een privilegie van 1360 ontdekt, terwijl in het Rijksarchief alhier door mij al vroeger van het reeds vermelde handvestboekje een exemplaar was gevonden. Ik kwam toen met den heer Hingman overeen, dat ik een en ander voor den druk zou gereed maken en het ook uit zijn naam aan de Vereeniging ter uitgave zou aanbieden, en zoo verschijnt thans zoo volledig mogelijk in het licht wat

1) Matthaeus, De jure gladii. bl. 264.

van de oudste rechten van het merkwaardige stadje Nieuwpoort is overgebleven.

Merkwaardig meen ik het stadje te mogen noemen en niet zonder reden; op staatsrechtelijk gebied was het een curiosum. daar het eeuwen lang onder twee heeren stond, die zich beide heer van half-Nieuwpoort noemden: de baronnen van Liesveld en de heeren van Langerak, [1]) waarvan de eerstgenoemden leenmannen waren van Holland, terwijl de heerlijkheid van laatstgenoemden leenroerig was aan het Sticht. Nieuwpoort behoorde dus half tot Holland en half tot Utrecht.

Het bovengenoemde oude handvest werd gegeven door Aernt van Liesvelt en Ghijsbrecht van Langheraeck, maar in den aanhef wordt medegedeeld, dat reeds „onze voorvaders heer Herbaren vanden Berch [2]) ende heer Wouter van Langeraeck, ridders, der goeder ghedachten, hebben gezworen ende ghegeuen vryheyt den nyewe poirt tusschen Ammers ende Lecke".

Langerak ging in 1452 door huwelijk over in 't geslacht der heeren van den Boetzelaer. [3])

De laatste afstammelinge der heeren van Liesveld, de dochter van Jan van Sart en Liesveld, huwde 1499 met heer Gerrit van Harchies, uit Henegouwen, door wien de heerlijkheid verkocht werd aan Roeland le Febvre, tresorier van Vlaanderen. Deze was getrouwd met de erfdochter van Heemstede en hunne kinderen noemden zich naar de moeder. [4])

Zoo kwam het dat de nieuwe privilegiën van Nieuwpoort van 1557 werden gegeven door Wessel van den Boetzelaer en Florence van Heemstede

1) In „Verslagen en Mededeelingen" bl. 163 wordt gezegd, dat Langerak een *Hollandsch* leen was; dit zal wel een abuis zijn. Zie ook Tegenw. Staat Dl. XII bl. 166.

2) Mr. R. Fruin Th.Az. vestigt er mijne aandacht op, en ik zeg hem daarvoor dank, dat deze Herbaren van den Berch vermoedelijk dezelfde is als dominus Harbernus de Monte, die in het Oorkondenboek van v. d. Bergh Dl. I n°. 591 A° 1254 voorkomt als broeder van Jan van Arkel. V. d. Bergh, Handboek Middel-Nederlandsche Geographie, 2e druk, bl. 243, geeft als de oorkonde, waarin voor zoover hem bekend Nieuwpoort voor het eerst voorkomt, eene ongedateerde notitie aan, volgens welke Herberen vanden Berge aan Johan van Arkel opdroeg „tgerechte van Gelkenesse mit half de Nyepoirte, hoge ende lege". Hij plaatst die op 't jaar 1321, waarschijnlijk, evenals Gousset „Index op de Leenregisters" (Rijksarchief) i. v. Gelkenes, omdat zij in het Register „In Beyeren" IX Fol. 159 v. voorkomt na een brief van dat jaar; zij is daar echter tusschen de folia ingeschoven. Genoemde opdracht zal dan ook wel tot een vrij wat vroeger jaar moeten worden teruggebracht.

3) Tegenw. Staat. Dl. XII bl. 167.

4) Tegenw. Staat. Dl. VII st. 1 bl. 433.

Dat de beide heeren der stad het wel niet altijd met elkander eens zullen zijn geweest, zou men kunnen opmaken uit een paar eigenaardige in de oude handvesten voorkomende bepalingen, volgens welke de inwoners van Nieuwpoort zich, wanneer er twist tusschen hunne gebieders ontstond, neutraal moesten houden (zie Handv. 1283 bl. 21, — Handv. 1557 art. 51), en uit het hierachter als bijlage afgedrukte stuk van 1353 blijkt o.a., dat er een geschil heeft bestaan over de gevangenneming en berechting van misdadigers. [1])

Wat de voor deze uitgave gebruikte HSS. aangaat het volgende.

Het handvest van 1283 is genomen naar eene in het stedelijk archief bewaarde, in 1603 op folio papier geschreven notarieele kopie van een geauthentiseerde oudere „Copie van der handvesten van Nieuwpoort".

Het afschrift bij Matthaeus [2]), hoewel wat inhoud betreft hiermede overeenstemmende, verschilt daarvan nog al aanmerkelijk in redactie; de voornaamste varianten geef ik in de noten op, aangeduid met de letters HS. M. Beide lezingen zijn blijkbaar verschillende vertalingen van een Latijnschen brief.

Het handvest van 1322 en dat van 1360 betreffende de weezen, alsmede de minnelijke schikking van 1353 komen mede in het stedelijk archief voor, met elkander op folio papier blijkens opschrift eigenhandig geschreven en geauthentiseerd door den stadssecretaris J. S. G. A. Ooms in Juli 1627. [3])

De lezing van Matthaeus [4]) van het Handvest van 1322 heeft slechts een enkele variant van geringe beteekenis, hierachter opgegeven met de letters HS. M.

Het Handvest van 1557 is afgedrukt naar eene oude kopie, voorkomende op 15 fol. van een in perkament gebonden 4° boekje, dat, blijkens de handteekening van den Secretaris

1) Zie verder nog enkele bijzonderheden omtrent Nieuwpoort in Hand. en Meded. Maatsch. v. Ned. Lett. 1897/8. bl. 208—210.

2) Charters enz. betr. Utrecht, afgeschreven door Ant. Matthaeus (Cat. codd. mss. bibl. univ. Rheno-Traj. n°. 1253) Vol. II bl. 680—682.

3) Van het stuk van 1353 wordt in het stedelijk archief nog een exemplaar bewaard, door Ooms onderteekend, maar niet door hem geschreven.

4) Matthaeus t. a. p. bl. 683/4.

J. van der Putten met het jaartal 1604 op het schutblad, waarschijnlijk aan dezen zal hebben toebehoord en zoo misschien in het stedelijk archief zal zijn terecht gekomen. Na het Handvest volgt in dit HS. op fol. 15v. —17 v. de „Ordonnantie van der vierschaer der stede van Nieupoert" van 1658, hierachter afgedrukt bl. 43 vlg.

Het tweede HS., op het Rijksarchief alhier bewaard (Inventaris Handvesten n° 120), is eveneens een 4° boekje in perkament gebonden; op den omslag leest men den naam van M. Verzijden, die in de tweede helft der vorige eeuw o. a. burgemeester van Nieuwpoort was, en met wiens hand het boekje ook geschreven is.

Het handvest neemt hier 39 fol. in en is gekopieerd naar een afschrift van boven reeds genoemden secretaris van der Putten in 1591. Deze had het blijkens zijne verklaring aan het einde: „gecopieert vuyte principale twee brieuen van priuilegien, geschreuen in 't franchijn," geteekend en bezegeld met twee groote zegels van rood was.

De ordonnantie op de vierschaar vindt men hier naar eene kopie van van der Putten van 1593 op fol. 55 v.—64 v. [1] De lezingen der beide handschriften verschillen over het algemeen niet veel van elkander; de voornaamste varianten laat ik in noten afdrukken met de letters HS. V.

Alleen bij het handvest van 1567 waren in de HSS. de artikelen van cijfers voorzien; de bepalingen in de andere handvesten zijn door mij genummerd.

A. TELTING.

A. HANDVEST VAN ARNOUT VAN LIESVELT EN GIJSBRECHT VAN LANGERAK. 29 APRIL 1283.

Condt ende kenlyck sy allen luden die desen brief sellen sien, [2]) wy Aernt van Liesuelt ende Ghysbrecht van Langheraeck, groet ende bekennen die waerheyt. Want onze voorvaders [3]) heer Herberen vanden Berch ende heer Wouter van

1) Verder bevat het H.S. nog eenige ordonnantiën en keuren uit later tijd.

2) In HS. M. is hier tusschengevoegd: of hooren lesen.

3) HS. M. vaders.

Langheraeck, ridders, der goeder ghedachten [1]) hebben gezworen ende ghegeuen vryheyt den nyewe poirt tusschen Ammers ende Lecke tusschen floeytinghe Aernts ende Zeghers, [2]) wy gheuen vryheyt den voors. Nyepoort binnen dese voorghenoemt Ammers ende Lecke [3]) ende zweren die te houden op alsulck voirwoird, waer dat zake dat op desen brief binnen drie of vier jaren by rade van ons ende onse scepenen yet beters vynden moghen, dat wy dat doen moghen.

1. Voirtmeer ist dat enich man quaem inden Nypoirt om poirtaer daer te werden, al waer hy oock yemants diende [4]), ende woende inden Nypoort een jair zonder enich moynisse. hy soude zeker sitten.

2. Item wair enich man wonende inden Nypoirt ende daer storff ende erfnisse after liet [5]) ende gheen erfnamen by hem en hadde, so sullen die schepenen vanden Nypoort zien ende schouwen die erfnisse [6]) ende sullense vercopen; wair dat syn erffnaem quaem binnen jaer, so soude hy hebben die erfnisse, [7]) mer wair gheen erfnaem en quaem binnen jair, so souden wy Aernt ende Ghysbrecht voorsc. alsulck erfnisse op heffen ende bueren. [8])

3. Item waer dat wy Aernt ende Ghysbrecht voors. onderlingh twist hadden, so souden die poirters stille dair toe sitten ende en souden gheen van ons helpen. Ende wair oock yemant van onsen poirtairs die den eenen of den anderen hulpe, die en soude after dien nyet langher inden Nypoort wonen of binnen der vryheyt. [9])

4. Item wy gheuen tot nutschap onse Nypoort die gemeent gheleghen tusschen achterdyck ende Langeraick ende Ammers ewelick te besitten, also dat men dat nyet besayen en sel. Ende wair dat die van Grauelant noot hadden van water, [10]) so mochten sy een dyck legghen sonder yemants weder segghen.

---

1) In HS. M. ontbreken de woorden: „der goeder gedachten."
2) HS. M. tusschen Aerns floet ende Zeghers.
3) HS. M. tusschen die voersz. paelen.
4) HS. M. eygen.
5) HS. M. dair erve hadde.
6) HS. M. dat erve besien.
7) HS. M. dat erve hebben.
8) HS. M. dat erve behouden.
9) HS. M. die soude altemael uyt der Nypoort varen.
10) In HS. M. is hier tusschengevoegd: dat hen scaden mochte.

5. Item wair dat yemant den anderen thuus zocht mit hem vechtende, dat wair op die boeten van tyen pont.

6. Item wair dat yemant den anderen in toornen moede mit ghewelt [1]) int water worp, dat wair op [2]) tien pont.

7. Item een koer wonde [3]), dat schepen kennen, [4]) dat is X ß.

8. Item soo wie den anderen in toornen moede sloech ter aerden of mitter hand int aenschyn sloech, dat men betuyghen mocht mit tween poirters, daer die een dat zaghe ende die ander inder waerheyt betuychde [5]), dat is XX st.

9. Item ons daegelicxe boeten geuen wy tot drie st.

10. Item een vloederhuys, hebbende vier gaerden [6]), sel wt geuen [7]) jaerlicx tot schattinge [8]) drie schellinge, te betalen tot sinte Mertynsmisse inden winter, off des anderen daghes dair na driemael meer. [9])

11. Item wair dat yemant hilde valsche maet van coern of botter ende men dat betughen mocht mit tween poorters, verbuerde vijff st.

12. Item Euert Coyfaes heeft acht gaerden [10]) van drie schellingen [11]).

13. Item so wie dat poirter worden wil inden voorscr. poirt, die sel gheuen twee st.

14. Item Ghysbrecht sal hebben syn water ganck tot allen tyden dat hys noot heeft [12]) doer die sluse in den Nypoort.

15. Item wy seggen dat gheen van onsen poirters of onzer poirter goede beset en mach werden binnen onse heerlicheyt buyten Nypoirt, wtgeseyt ons [13]), ten waer van cleynen goeden [14]), als van beesten [15]) off diergelyck, ende van ghenen anderen scade.

---

1) HS. M. mit crachten.
2) HS. M. die verbeurde.
3) HS. M. openbaer wonde.
4) In HS. M. is hier tusschengevoegd: dat een openbaer wonde is.
5) HS. M. voor waer seide.
6) HS. M. een huys dat vier roeden heeft.
7) HS. M. gelden.
8) HS. M. tinsse.
9) HS. M. twyvoudig zyns.
10) HS. M. roeden.
11) HS. M. stuvers.
12) HS. M. als hys te doen heeft.
13) HS. M. sonder ons.
14) HS. M. scade.
15) HS. M. coeyen ofte beesten.

16. Item wair dat yemant eenich sceel hadde [1]) jegen eenigen borger, die coom in die Nypoort voor onsen rechter ende hem sel geschien na den recht [2]).

17. Item onse burghers sellen [3]) varen als die van Vtrecht doen voor die tollen doir tgeheel Sticht.

18. Item wy seggen, ist noot, dat wy moghen weder zegghen dat water opten achterdyck.

19. Item zoe wie copet erfnisse wittelycken inden Nypoirt voor seuen schepen ende rechter ende eygen daer in heeft ende schepen kennen, dat hy een jair dat gehadt heeft, zoe en sel nyemandt hem dair in vercorten [4]).

20. Item wy Arent ende Ghysbrecht seggen, wair dat yemant van onsen ondersaten van onser heerlicheyt quaem inden Nyepoirt ende daer yemant gewelt dede bouen reden [5]) ende waer daer yemant die dat ghewelt belette, so en soude die nyet verboeren.

21. Item zo wie den andren inden Nypoirt van enighen goede aenspraeck [6]) ende daer in inden onrechten gevonden wordt, die zel al oncost betalen die daerop geghaen is.

Ghegeuen int jaer ons Heeren dusent CC ende LXXXIII des donredaeges nae Quasimodo.

B. Handvest van Gijsbrecht van Langerak en Arnout van Liesvelt. 5 Mei 1322.

Wy Gysbert van Langeraeck ende Arnout van Liesuelt maecken condt ende kennelick allen luijden, dat wij bij rade onser magen ende onsen vrienden [7]) om bede wille onser poorteren van Nieupoort hebben gegeuen ende verbetert sulcken poincten ende sulck [8]) recht als hier naer staet gescreuen:

---

1) HS. M. ware ymant die yet hadde

2) HS. M. ende sal dair recht ontfaen.

3) In HS. M. is hier tusschengevoegd: „tolvry" in plaats van „voor die tollen".

4) HS. M. dat hem niemant dair in crencken en mach.

5) HS. M. ende dair ymant mit ongelyck dede so wie dat help keeren, die soude daer ghenen scade by lyden.

6) HS. M. op eenige poorters erve clage maeckede.

7) In HS. M. is hier tusschengevoegd: ende.

8) HS. M. sulcke punten van recht.

1. Dat eerste dat is, wat vrede diemen neemt met gerechte [1]) binnen der vrijheijt vander Nieupoort, dat sal gaen alsoe verde als de sonne op ende toegaet, ende die sal dueren ses weecken; wie dattet braecke, braecke op sijn recht.

2. Voirt eenigen twist, die onsen poorteren onderlingen hadden ende niet gesoent en worden binnen siaers, soe sullen die heeren of wije sij daer toe setten dat soenen metten schepenen vander Nieupoort, sonder alleen van dootslage.

3. Voort soe en sullen onsen poorteren vander Nieupoort, sij noch haer goet, nergens te rechte staen binnen onsen heerschappen van onsen landen anders dan binnen der vrijheijt vander Nieupoort, ten zij van vechten of van eijgendom van erue, dat eene quame ende spraeck dat an ende seijde dat sijne waren, dat soude tot sulcken rechte staen als recht ware binnen dien ban daert gelegen ware.

4. Voort wat poorters, die men eijst van hoege boeten, die sal comen an des rechters bedracht, soe sullen die rechter doen bedragen off ondragen; ende van dien eijsscer [2]) en sal hij geene boeten verbeuren [3]) ende sij ofte hij bedraegen worde.

• Ende om dat wij Gijsbert van Langeraeck ende Aernout van Liesvelt dat versproecken recht, dat in desen brieue voorss. staet, vast ende stade [4]) houden willen wij ende onsen nacomelingen, soe hebben wij dit voorsproecken recht gegeuen dese voorsproeckener vrijheijt vander Nieupoort sonder allerhande ercheijt ende tot onsen verbeeteren.

Ende want wy Ghijsbert van Langeraeck ende Aernout van Liesvelt geene segulen en hebben, soe hebben wij gebeden eenen edelen manne heere Jan van Arckel, dat hij desen brieue besegele met zijn segel. Ende wij Jan, heere van Arckel, om bede wille onsen neuen Gijsbert ende Arnout voorss., soe hebben wij desen brieue [5]) besegelt met onsen segelen.

Gegeuen int jaer ons Heeren dusent drije hondert twee en twintich, des anderen daechs nae Corsdach.

---

1) In HS. M. ontbreken de woorden: „mit gerechte".
2) HS. M. ende van den boeten ofte eyschinge.
3) HS. M. verloren hebben.
4) In het HS. staat: stadt.
5) In HS. M. is hier tusschengevoegd: open.

C. Privilegie van Jan van Langerak en Herberen van Liesvelt betreffende de voogdij over de weezen. 7 October 1360.

Allen den gheenen die desen brieff sullen sien off horen lesen, doen wij verstaen Jan van Langeraeck ende Herbere van Liesvelt, ridders, dat wij gegeuen hebben ende geuen onsen goeden luijden gemeenluijden vander Nieupoort, om meenigen trouwen dienst, die zij ons gedaen hebben ende noch (off God wille) doen sullen, sulcx recht als hier naer gescr. staet, duerende tot ewelicken daegen.

Soe wat kijnderen dat verweest worden binnen onsen stede voorn., dat die Schepenen of Burgemeesteren, die nu sijn off namaels wesen zullen, vervogeden sullen ende dier kijnder nutschap ende oorbaer doen mit hooren goeden ende daer aff reeckeninge doen tot allen jaeren voor der kijnder naeste vrienden, alsoe verre als sij daer bij comen willen, ende voort gemeen recht. Ende waert dat tvoorn. gerecht dit voorss. voochdie ijemant beual, die soude bewijsinge ende reeckeninge of doen als voorss. is. Ende dese voechdie sal gaen al onse lant door. Al te verstaen sonder archgelist.

Ende om dat dit waer is ende wijt onsen goeden luijden gehouden willen hebben van ons ende van onsen nacomelingen, soe hebben wij desen brieff open besegelt met onsen segelen. Gegeuen int jaer ons Heeren dusent drije honderd ende tsestich des Woensdaechs nae Sinte Bauen dach.

Ende want ick Broeder Heijnrick Mullnaer, prior des convents binnen Schoenhouen van onsen lieue Vrouwen broederen vanden berch van Carmels, dese drije brieuen voirss., een in Latijn ende twee in Duijtsce, die mij vander Nieupoorte getoent hebben ende met meer brieuen gantsce, gaue, ongeraseert ende ongecanselleert ende wel besegelt gesien ende gelesen hebben, soe heb ick broeder Heijnrick Mullnaer, prior voorss., mijn ampts segel beneden aen desen brieff gehangen op sinte Andriesauent int jaer ons Heeren dusent vierhondert negen ende veertich.

D. Handvest van Wessel van den Boetzelaer en Florence van Heemstede. 28 Mei 1557.

Wy Wessel vanden Boetzelaer, heer tot Asperen, Langeraeck ende halff der stede van Nieupoirt, ende vrouwe Fflorenche van Heemstede vande banderije van Liesuelt, halff van Nieupoirt, douagière van Lathienloeije, Ffreuijn etc., doen condt allen ende eenen yegelicken dien deesen opene brieue zullen sien ofte hooren leesen, hoe dat wy ontfanghen hebben die oitmoedelijcke [1]) supplicatie ende begeerte vanden borgemeesteren, schepenen, gemeenten, porteren [2]) ende ingesetenen onser [3]) voirss. stede vande Nieupoirt, in houdende hoe dat haer brieuen van hantvesten ende preuilegien, hier voirtijts van onsen voir vaderen gegunt ende gegeuen, hem luijden bijden rebellen Gelderschen geprivueert ende genomen zijn. Ende omme zekere lieffden, gunsten ende gratuiteyten, die zij ons beweesen ende gedaen hebben, soe ist dat wy voir ons ende onss erfgenamen ende naecomelingen gegunt ende gegeuen hebben, gunnen ende geuen midts deesen onss voirss. poirteren ende ingesetenen van Nieupoirt ende hairen nacomelinghen ten eewigen daghen te ghebruycken alle alsulcken rechten, preuilegien ende vrijheeden, als hier nae beschreuen staet.

1. Inden iersten zoe gunnen ende gheuen wij voir ons ende onse naecomelingen die selue onse poirteren ende borgeren die ghemeenten met het lant ende den excijnsen vanden Nieupoirt, te weeten den buyten biere op elcke ton vier stuuers ende den binnen biere die tonne drie stuuers, oick den edick de tonne als den buyten biere, ende noch den amen wijnen, tzij wat wijnen dattet zijn, het aem twaelff stuuers. Ende den gebrande wyn die flap een stuuer met die wage, zulcx als onsen voir vaderen den seluen onsen borgeren ende poirteren gegunt ende gegeuen hebben, tselue *voirs. rustelycken ende vredelicken zullen gebruycken* [4]) van nu aff datum van deesen ten eewigen daghen toe, in alle manieren ende forme als zij onsen ondersaten ende poirteren voirss. den voirss. gemeenten midt voirss. landt, excijnse ende wage van onsen voirschreuen

1) HS. M. oetmoedige.
2) HS. M. gemeenen poorteren.
3) In het HS. staat: onsen.
4) Het cursief gedrukte is in het HS. met andere hand later in margine bijgeschreven.

stadt tot profijte van onsen voirss. stede van Nieupoirt tot desen daghe ende vre toe gebruyct ende gebesicht hebben, van als, van alle vrydomme van dies onse voirss. stede *aen zoude moegen cleven, nyet althoos daer van enyghe zaycken* [1]) wtghesondert, tselue soe vrye te gebruycken zonder iemants weder segghen an enighe van beyder onsser zijden.

2. Item ofte enige poirter vanden Nieupoirt eenige dootslach dede binnen der stede ende heerlicheyt vande Nieupoort, daer omme hij zijn lijff verbueren soude, dien en sal niet meer verbueren van sijnen goederen jeghens ons dan thien pont groot Vlaems eens.

3. Item waer twee kennisse zijn van twee wittachtige tuyghen, daer en zalmen niet voir staen met eede.

4. Item waert saecke dat onse poirters malcanderen beclaechden van enighe schade van beesten, die zij malcanderen gedaen zoude hebben, twaer buyten off binnen die vrijheijt van onse stede van Nieupoirt, dat zalmen berechten ende schutten binnen onsen voirss. stede in alsulcke schijn, oft binnen onse stede ende vrijheijt geschiet waere.

5. Item zoe wie van onse poirters tegens ten anderen eenich recht binnen onsen vrijheyt vande Nieupoirt begheert ende dat op coste van ongelycken, dien sal men tweemael recht doen ter weecke op die gewoontelicke recht daghen, te weeten op die woensdach ende vrydach, zoe het geen heylighe daghen en waere; ende die gheene, die tonder gaet ende in ongelycke valt, die zal betalen die costen zoe verde ons gherechten dunct alsoe te behoren. Ende soe verde die vreemde ende wtheemsche vreemden ofte poirters recht versocht, dyen zalmen onuertoghen recht doen tallen tijden vander weecke op wercke daghen, het zij voir ofte nae den middaghe, midts bijden clager eerst op te legghen een yegelicken schoute ende schepenen mit den secretarius ende den bode vander stede elcx drie stuuers; ende soe verde die clager triumpheert, zoe sullen hem die wederomme gherestitueert worden bijden beclaechden midtsgaders oick die voirn. costen, soe verde ons gherechte dunct dat behoort.

6. Item dat voirt an en sal niemandt toe gelaten worden op een anders eedt te dinghen ofte eedt te begeeren aengaende alleen van schult ende onschult, ten zij dat hij eerst in legge

---

1) Het cursief gedrukte is in het HS. met andere hand later in margine bijgeschreven.

in handen van onsen gerechte voir haer moeyten twee stuuers en een haluen.

7. Item zoe en sal niemandt van onsen poirters in onse vrijheijt bij ons ofte onse officieren gheapprehendeert ende in hechte van ghevanckenisse gestelt worden van ciuile saecken, zoe verde hij soffizante borge stelt omme ons te rechte te [1]) staen ende tbewysde te voldoen.

8. Item offt gebuerden dat binnen onser stede ofte vrijheijt voirss. eenighe dootslach gebuerde (dat Godt Almachtich verhoeden wil), zoe sullen alle onschuldighen vrienden ende maghen mitter daet bevreet weesen ten eewighen dagen, zonder dat hem luyden enichsins vander dooder hant misdaen sal worden, op die pene van gestraft te worden nader gelegentheyt vander zaecke.

9. Item zoe belouen wy onse poirteren voir te staen ende behulpelick te weesen in hare rechte ende dat tot haer luyder coste.

10. Item dat alle die gheene, die binnen onsen stede van Nieupoirt eenighe voochdije an comen sullen by besterfte ofte anders in eeniger manieren, dyen sullen alle iaer op sinte Jan Baptisten dach goede ende getrouwe rekeninghe, bewijs ende reliqua doen van alle den goeden, die zij in voochdije hebben sullen, voir onser beyder heeren ofte haerder gemachtighen ende onsen schouten ende borgemeesteren ende dyen seluen goeden iaerlicx getrouwelicken voor te leggen [2]) ende te setten bij goet duncken vanden zeluen schouten ende borgemeesteren, alle twelcke die voirss. voichden belouen sullen ende goede cautie soffizant daer voir stellen binnen onsen vrijheyt, al voir ende eer zij dadministratie vander voochdije ontfangen sullen. Ende zullen die voochden alle die goederen vander kinderen doen stellen by forme van jnuentaris ende die te leueren onder onse voirss. borgemeesteren, ende dat al eer sij luyden beghinnen sullen hem vorder te stellen inder administracie vanden seluen goederen; des zoe sullen die voichden geloont worden van haer administratie zulcx als hem beyder heeren ofte haer gemachtighen ende bij die borgemeesteren toe geleyt zal woirden. Soe wie niet en dede als voirss. staet, dyen soude jegens ons verbueren thien pont Hollants, tpont vijfthien stuuers.

---

1) In het HS. ontbreekt hier het woord: „te".

2) HS. M. beleggen.

11. Item soe wie goede neeringhe doet binnen onser stede vander Nieupoirt ende goede van naem ende faem is, die sal daer van een oprecht schult boeck maken ende zijn schulden ende boeck met synen eede mogen stercken in rechte, ende daer en teijnden tselue mogen panden ende schatten naden rechte vander stede, ten ware dat iemandt bewys hadde ter contrarie.

12. Item alle geborchde gelagen sullen rechtelicken geeijscet worden binnen den tijt van een jaere vanden dage dat die gelagen geborcht zullen weesen off teijnden het iaer, zoe en sullen sij dyen schulden niet moegen halen dan mit clachtighe woirden, off ten waer zaecke dat daer enige verbant van geschiet waer voir schepenen ofte brieuen van obligatien, daer men mede zulcke schulden in tijden zal moeghen eijschen.

13. Item alle arbeyders loon ende geleent gelt, dat duechtelicke ende bewijselick is van goede luyden van naem ende faem, zalmen moghen panden ende schatten den dorden dach nae dat het loon verdient is, ende het geleent gelt als den leender niet langer verbeyden [1]) en wil, beheltelicken dat die schuldenaer een weet hebben zal, ende al op die schuldenaers coste.

14. Item alle die gheene die van nu voort an binnen onser stede vander Nieupoirt mitter woon zullen comen ende aldaer begeeren te leuen ende aelmisse te ontfanghen vanden Heijligen geest, dyen seluen zullen eerst twee jaeren stadelick binnen onser voirss. stede gewoont hebben, al voir ende eer sij eenighe aelmisse ofte profijten vanden Heijligen geest goederen hebben ofte genieten sullen, al waert oick dat hij poirters recht bij middelre tijt cofte ofte vercrege, off ten waere poirter off poirtersschen off poirters kijnderen van dyen. Ende zoe wijen vanden voirn. Heijligen gheest leeffden ende storue zonder kinderen achter te latene, soe zullen alle die achter gelaten goederen comen aenden voirss. Heijligen geest. Ende off sulcke kinderen machtich geweest waeren hoeren ouders den cost te vooren te winnen ende niet gedaen en hadden, niet te min sullen die achter gelaten goederen succederen ende toe comen aenden Heyligen gheest vander stede, daer die aelmisse off gecomen zullen weesen, ten waer datter kynder off kinderen onder die ouders van vijfthien iaeren gebleeuen waeren.

---

1) HS. M. beijden.

15. Item dat van nu voort an niemandt verstaen en zal worden poirter van onser stede ende vrijheijt te weesen, ten sij dat hij daer inne gewoont ende sijn woonstede gehouden zal hebben den tyt van twee jaeren, ten waere dat hij zijn poert recht vercrege van onssen gerechte, mits betalende tot behoeff van ons ende onse stede die summa van XII st.

16. Item zoe wie voort an eenighe coop off vercopinghe doet binnen onsen voirss. stede vander Nieupoort ende hem dunct bedrogen ofte gefraudeert te zijn, dyen zal den anderen daechs nae dat die coop offte vercopinge geschiet is mogen peniteren ende gaen voir onse schouten ende schepenen ende laten hem van tselffde ontslaen ende verlichten ende op sijn vrije voeten setten, ten waer dat den seluen coop duechtelicken ende bewyselick waere, behoudelick dat den seluen, die de coop off vercopinge niet houden en wil, den [1]) wyncop betalen sal, die daer op geset en verdroncken sal zijn, ende gheuen den schout twee stuuers, die schepenen twee stuuers, den secretarius eenen stuuer van teijckenen ende die bode eenen stuuer om die schepenen daer op te vergaderen; des soe sal die bode ghehouden weesen de pertijen die weet te doen, zoe verde hij daer woonachtich off present is, ende indijen hij absent is, soe zal die bode dinsinuacie daer aff doen tot coste vanden penituer.

17. Item onsen schepenen en sullen niet langer kennisse dragen off zegulen als schepenen dan vander saeke, die binnen siaers nae dat sij versedt worden van haer schependom geuallen ende gebuert sullen weesen.

18. Item waert saecke dat yemandts boode, knapen, dienstmaechden ofte arbeijts luijden hem seluen quetsten, zeer deden off doot bleuen, in wat maniere dat het geschiet waere off geschieden mochte, zal sijn loon nae der tijt die weduwe ofte erffgenamen betaelt worden, ende meester ende vrouwe off die ghene, dyen hem te werck gestelt heeft, daer mede van ons vrye ende quijt weesen.

19. Item soe wanneer onse schole inde Nieupoirt vaceert, zoe sullen onse borgemeesteren mitten gherechte by ons advys een schoelmeester mogen kiesen ende setten, die daertoe nut ende bequaem is omme tschoel te regieren.

20. Item gheen man en sal noch en mach zijn wijffs goet

1) In het HS. ontbreekt hier het woord: „den".

verbueren noch geen wijff haer mans goet dan elcx zijn helft van haere gemeen goederen; welcke dattet verbuert, daer sal bekende schult voir aff gaen, altijt van haeren ghemeen goeden.

21. Item soe wie van onse borgers ofte borgeren tegens malcanderen pantkeringe doet, die selue sal staen op drie veerthien dagen ende den buijten man tegens den borgeren sal stateren op vier XIIII dagen.

22. Item sullen alle vonnisse byden geswooren clerck geteijckent worden, alst pertijen begeren, inde registere vander stede ende [1]) sal den clerck voir sijn teyckenen hebben vanden triumphant een halue stuuer, ten waere off pertijen tvonnisse int gescrifte begeerden te hebben, daer off die clerck hebben sal twee stuuers.

23. Item soe wat buyten luyden clachtich sijn voir onse vierschaere ende den eenen achter bleeff, soe zal den ghenen, die den anderen heeft doen dagen ofte arresteren, soe verde hij ten dage van rechte zijn clachte doet, schuldich weesen op te leggen drie schellinghen, te verstaen elcke schelling op drie duijts Hollants, daer aff den schout heeft een stuuer ende den clerck den anderen duyt voir die clacht te teyckenen.

24. Ende aengaende vanden borgeren tselue sal stateren ende staen op sijn out recht, te weeten op poert dinge.

25. Item ingeualle daer enighe twist geuiele in een boelscheijdinge alsoe dat derffgenamen niet accorderen en conden, soe sal dyen schout mit die vanden gerechte, des versocht sijnde off weesende van eenich vande pertijen offte alle beyde, den voirss. boel scheijden ende deijlen van alle goederen, die inden boel zijn binnen onse vryheijt vander Nieupoirt; ende sullen daer van voir haeren arbeyt hebben vijff pont Hollandts, dyen wt den gemeen boel sullen gaen. Ende waert dat daer eenige vanden erffgenamen inden boel bestoruen onwillich waire om tvoirss. goet te deijlen, zoe sal die heren tot versoeck vanden willige pertije den onwilligen daer mit recht toe bedwingen ouer duaers nacht; ende quame hij daer niet te recht van daghe te dage ende hij verwonnen worden, zoe sal die heren voir hem den voirss. boel deelen.

26. Item voirts zoe sullen alle donderdagen weeckmarckt vrije weesen van alle besetten van alreleij schulden, wt geseijt eenige schulden diemen ons ofte die stadt schuldich is oft

---

1) In het HS. staat: en.

opten voirss. merctdach geschiet, daer salmen een iegelick onuertogen recht aff doen, wel verstaende, jndyen iemandt opten voirss. marctdach noch bleeff verwachten, dien zal des anderen daechs noch gelijcke vrijdomme genieten tot op den middage toe des vrijdaechs.

27. Item soe wanneer iemandt een andere voir die vierschaere mitten rechte aenspreect van zaecken, die sij onderlinge gehadt hebben, tsij van schade off van schulde, ende die verweerder den eijsscher dat setten wil tot zijnen eedt, soe sal den eijsscher dat mit sijnen eedt schuldich weesen te houden [1]), zoe verde het sijn selffs werck is; ende bij gebreecke van dyen ende tselfde refuzerende, sal daer an verbueren een pondt Hollants, halff tot onse profijte ende halff tot onse voirss. stede. Ende niet te min die verweerder vander aenspraecke geabsolueert ende vrije weesen.

28. Item soe wie mitten gesworen stede bode aen sijn persoons oft tot sijnre woonstede wordt ontboden te comen bijden gerechte op stadt huijse, daer die gerechte [2]) omme vanden stede zaecke ofte anders den gemeenten aengaende te spreecken vergadert zullen weesen, ende op sulcken vren ende tijden als hij geboden wordt niet en quame, die soude daer aen verbueren zes pont Hollants tot ons ende tot onse stede behoeff, alsoe verde als die weet tot kennisse gecomen ware, ten waere hij merckelicke wettighe saecke ende onschult hadde, de welcke hij zal moegen allegeren in rechte, ter cause voirss. by onse schout ende gerechte geaccuseert zijnde.

29. Item zoe wanneer onse stede ofte gemeente belast zal worden aengaende van enige schattinge ofte anders omme te slaen onder die voirn. gemeente, soe zullen onse borgemeesteren mitten volle gerechte moegen laten ontbieden wt elcke quartier van onse stede twee ofte drie goede eerbare mannen, die daer bequaem toe sullen zijn omme quartier meester te wesen vander stede, die welcke geen sijde noch pertijen en sullen dragen, om al daer mitten voirss. gerechte haer luyden ghebieden te comen bij haer. Ende niet en quame, zoe wie ghebrekelicken hier inne waer, die verbuerde daer an zes pont Hollants tot ons ende onsen stede behoeff.

30. Item iemandt die eenighe huijsinge ofte erue vercofte

1) In HS. V. ontbreken de woorden „te houden".
2) In HS. V. ontbreken de woorden „daer die gerechte".

ende daer waerborchge aff begeert wordt, zoe salmen daer off doen drie kercke geboden off voor dat stadt huijse drie sonnen dagen achter een, off daer iemandt ware die aende huijsinge ofte erue yets te [1]) seggen hadden, dat hij dat bij den gerechten ouer brengen soude scriftelick off bij monde met bescheijt daer toe dienende, off men zal daer geen recht meer ouer doen, ende dat beroerende een ingeseten deeser stede ende die present weesende. Ende daer en bouen sal die vercooper tvercofte huijs verwaerborghen mit [2]) borchgen, daer die vanden gerechte kennen zullen, dat den cooper an gehouden sullen weesen, ende sal die borch in die voirss. borchtochte blijuen staen nae die gebooden gegeuen zullen weesen als dat nae recht behoort. Ende soe verde ijemandt buytens lant waer, die te seggen mochte hebben opte voirss. huijsinge ende erue, dijen zal sijn recht moegen veruolgen, desgelijcx weeskijnderen die inder tijt [3]) der vercopinge onmundich gheweest zijn.

31. Item off waer zaecke dat onse schouten vander stede eenige penningen wt leijde, soe sal dat selfde weesen op die helffte meer wederomme, ende tselfde zal staen een maent daer nae; als dan ingeualle die gheene, jegens wyen dat die wtgeleijde penningen gedaen waere ende het wtgeleijde gelt niet weer en gaue met noch eens oick zoe veel als voirss. staet in handen van onsen schouten ende dat binnen den voirss. maent, zoe moegen onsen schouten dat wt schatten ende ontfangen voir eenen penninck drie.

32. Item soe wie datter spraecke opten gerechte inde Nieupoirt hem luijden iniurie, dat eniger wijs haeren eedt ende eere te nae ginck, hoe dattet waer, buyten off binnen die vierschare, dat [4]) waer op die boete van dartich ponden, tpont van IIIȷ stuuers, die twee deelen die heeren ende dat dorde deel der stede vande Nieupoirt; off ten waer bij alsoe dat daer iemandt waere, die de voirss. bruecken niet en woude geuen offte oick niet hadde, [5]) tsij wijff off man , off zoe wie dattet oick sal moegen zijn, te gaen den iersten sonnendach op een openbaer processie generael voir die processie al hier tot Nieupoirt ende

1) In het HS. ontbreekt hier het woord: „te".
2) In HS. V. is hier tusschengevoegd: „zulcken".
3) In het HS. ontbreekt hier het woord: „tijt".
4) In het HS. staat: „daer".
5) In HS. V. is hier tusschengevoegd: „omme te betaelen, daer voor hij gehouden zal wezen."

hebben der stede steenen van justitie aenden hals hangende tot eenen exempel van allen anderen; ende dit selue al te doen zoe verde als [1]) hem ouer kent zal worden mit getuyghe.

33. Item zoe wie wordt bij ons ofte onsen officiers gesedt an enighe officierschap, in wat diensten hij gesedt waere, spraeck iemandt op sijnen off haren eedt, dat waer [2]) op die boete voirss. ofte gecorrigeert te worden als bouen int voirss. articule verhaelt staet.

34. Item waert saecke dat eenen den anderen iemandt sloech in sijn eyghen huijs ofte quaem vechtender hant in een anders mans huijsinghe ende jngeualle dat den man hem ter weeder stelden ende hem nootelicken verweerden ende niet anders moegen ontgaen, den seluen inuazuer ende aenvechter ter [3]) doot off anders geslagen worden, die man sal vrye weesen vande heeren; maer in dijen die selue inuazuer niet doot geslaghen en worden, dijen sal gecorrigeert ende gestraft worden criminelick ofte ciuilijck naer gelegentheyt vande zaecke.

35. Item alle gewichte sal weesen inde wage ende mit die borgers in ponden ende haluen ponden ende vierendeels nae aduenants Coels gewichte, ende zoe wie hier inne anders geuonden wordt van diet weeten, dats op die verbuerte van een pondt Hollants, halff tonsser profijte ende halff totten gerechte vander stede.

36. Item zoe wie daer toe helpt datter iemant achter [4]) wtuaert ofte banckequeroye speelt, dyen verbuert thien ponden Hollandts tonsen profyte.

37. Item niemandt en zal neeringhe doen binnen onser stede vander Nieupoirt die daer geen poirter en is, hij sal verbueren alsoe dicke als hij beuonden wordt ter contrarie doende thien ponden Hollants tonsen profijte ende onser stede.

38. Item dattet poorts lant openbaerlick sal opgeueijld ende verpacht worden den meesten daer om biedende, zoe wel om te seijen als [5]) te weijen naer toirbaer zal weesen tot discretie van onsen borgemeesteren ende gerechte vander stede; ende zal moegen gehuert [6]) ofte verpacht worden, soe bij die

1) H.S. V. „dit".
2) In HS. V. is hier tusschengevoegd: „oeck".
3) In HS. V. ontbreekt het woord „ter".
4) In HS. V. ontbreekt het woord „achter".
5) In HS. V. is hier tusschengevoegd: „om te hoeyen ende".
6) HS. V. „verhuijrt".

vreemden als bijden poirters, mits stellende causie ende sekerheijt voir den pacht binnen der vrijheijt; des zullen wij daer aff hebben onsen thienden, den welcke zij gehouden sullen weesen beijde heeren thuijs te brenghen, zoe verde die heeren aen haer luijden houden ende niet en vercopen.

39. Item soe wanneer datmen een weet doet inder kercke datmen zal rekenen van weeskinderen goet, soe wye vanden voichden ofte administratuers niet en coemt ten dage daer toe gestelt tot deerste drie dagen toe, soe zal hij verbueren telcken daghen, dat hij niet en compareert binnen deerste drie dagen, een pondt Hollandts ende daer en teijnden ter naester poirt pandinghe, zoe salmen dat wt panden die selue boeten tot onser profijte ende onsser stede.

40. Item dat alle boeten ende bruecken, die daer vallen wt saecken van dagelicxe ordinancie, die bijden [1]) schouten ende gerechte gemaect worden, die zullen hebben hoore volle executie, zoe wanneer die brueckinghe bijden gesworen bode, schout ofte enige vanden gerechte bekent zullen weesen. Ende sal die bode vande zelue bruecken hebben een grootghen; ende die helft vander reste, die daer ouer loopt, sal hebben den schout deen heelft ende den gerechte dander helft.

41. Item oft daer yemand gebuerden dat daer een kint ofte eenen anderen iηt water viele ende ijemandt dat saghe ende hem te hulpe quame ende wt den water toghe [2]) duer haesticheijt ende hij dat niet en wiste dat het doot waere, daer en sal hij niet an verbueren anden heere.

42. Item off daer eenighe gewonde waere ende schepenen vander Nieupoirt daer toe gehaelt worden omme die wonde te besien, zoe sal den gewonde gehouden weesen elcke schepenen een grootgen te geuen voir haer solaeris ende halent wederomme alst recht is. Ende soe wanneer die wonde criminael gecoert zal worden, die verbuert van onsen [3]) vijff ende dartich stuuers, ende ciuijl zonder ysser off scherp achtalue stuuers; ende een messe te trecken VII oirtgens.

43. Item onse borgemeesteren vander Nieupoirt ofte gerechte inder tijt wesende sullen gehouden weesen tot costen vander stede die poirtsche wech te maecken ende [4]) onder-

1) In HS. V. is hier tusschengevoegd: „heeren".
2) HS. V. leest in plaats van „wt den water toghe", „vuijttoghe".
3) HS. V. „aen ons".
4) In HS. V. is hier tusschengevoegd: „t'onderhouden, soe hooch, dat wij noch onse".

saten van Langeraeck ende van Liesuelt geen schade van eenich water van malcanderen en lijden noch en genieten, off waert bij aldyen dat zij daer enighe schade leeden, dat zalmen ander stede van Nieupoirt verhalen.

44. Item dat onsen gerechte vander Nieupoirt sullen gehouden weesen, als wij iemanden voir haer luijden terecht stellen off doen stellen van enige criminele ofte ciuile saecken, ons daer van recht ende iusticie te administreren, ende dat zonder onse cost, off ten waer dat daer iusticie geschieden.

45. Item waert saecke datter eenige delinquanten ofte anderen misdadige personen, dien ghewelt dede binnen onsen stede, dyen wij wilden doen apprehenderen ende dat onse officiers hem luijden niet sterck genoech en waeren, omme de selue apprehenderen te doen, soe zullen alle ondersaten ende een yegelicken van hem, daer toe versocht zijnde, gehouden weesen onsen officiers ofte andere bijstandt ende assistentie ende behulp te doen, omme die selue tot vordernisse van iusticie te helpen apprehenderen; ende zoe wie in gebreecke ende onwillich waer, des vermaent weesende om zulcx te doen, zullen aen ons verbueren elcx van dyen thien pondt, het pont van vierdalue stuuer.

46. Item soe wanneer geuallen sal dat alsulcke ofte andere delinquanten, geapprehendeert sijnde, ofte geexecuteert ofte gepuniteert woirden, nae haer luijden delict, zoe sullen onse ondersaten voirss. gehouden weesen, een iegelick daertoe vermaent sijnde, mit goet geweer te comen ter plaetsen, daermen die justicie doen zal, die helpen assisteren, ende van daer niet te gaen voir dat die executie der seluer iusticie volbracht zal sijn; ende ist dattet noot zij ende men hulp behoeft tot vordernisse van iusticie omme enighe materiale behoeffelicken ter executie van justicie helpen administreren nader saecken wt eijsschen sullen, zullen oick gehouden weesen tselfde te voldoene; ende soe wije in gebreecke van dyes voirss. is beuonden wordt, zal tegens ons verbueren thien der voirn. ponden ten prijse hier voir verhaelt tot onsen profijte.

47. Item dat wij voort an off onsse gecommitteerden sullen alle jaer op ..... [1]) dach ofte op alsulcken anderen dach alst [2])

---

1) Hier is in het HS. een plaats opengelaten; in HS. V. is deze ingevuld met de letter N.

2) In het HS. staat: „ast".

ons gelieuen sal binnen die voirss. onser stede sullen stellen ende ordineeren borgemeesteren, schepenen ende andere, omme die gewoontelicke officien, die elcx inden haeren schuldich is te bedienen, bij hem bedient te worden.

48. Item dat zoe wie bij ons ofte onse gecommitteerde geordineert ende gestelt wordt tot enighe officien te bedienen, ende hij dat refuzierde ende sijnen eedt daer van weygerden te doen off te administreren alst behoirt, sal daer an verbueren thien ponden, tpondt van vierdalue stuuer, ende dat van dach tot dach [1]) zoe dick ende meenichwerff als hij geboden worden ende niet en quame.

49. Item zoe sullen die borgemeesteren inder tijt weesende gehouden weesen alle jaer [2]) op sonnendaechs nae sinte Jan Baptisten dach goede rekeninge bewijs ende reliqua te doen van alsulcke handelingen ende administratie als sij gehadt sullen hebben, zoe wel int ontfangen als int wtgeuen vanden incomende goederen, toe behoorende onse voirss. stede, ende al tselue te [3]) stellen bij goede specificatie ende verclaringhe bij forme van rekeninghe ende ons elcken een copie van haer luijder rekeninge te geuen; ende ons der voirss. rekeninge sal geschieden in presentie van ons ofte onse gecommitteerden ofte gemachtighen ende onsen schepenen inder tijt wesende. Ende ingeualle iemandt dijes onwillich ende in gebreecke waere, die soude verbueren die boete van thien ponden Hollants; ende soe verde die selue daer nae van onsent weegen daer toe gesommeert zijnde, dijes in gebreecke bleue binnen veerthien dagen daer nae der seluer sommatie die selue rekeninghe te doen, soe soude hij doir sulcke onwillicheyt verbueren twijntich ponden, ende soude daer nae wederomme gesommeert worden binnen gelijcken tijt sulcx te doene, ende bij gebreecke van dien soude vervallen sijn in veertich ponden, ende soude die peyne mit voirgaende sommatie soe dick ende meenich werff gedubbelleert worden ter tijt toe sulcke onwillighe volbracht [4]) tgene daer toe hij inne gehouden waere.

---

1) In het HS. ontbreekt het woord „dach"; in HS. V. is achter „dach" het woord „geduijrende" tusschengevoegd.

2) In HS. V. onthreken de woorden: „alle iaer."

3) In HS. V. is hier tusschengevoegd: „doen".

4) In HS. V. is hier tusschengevoegd: „hadde".

50. Item dat onse schepenen ende gerechte vander stede op alsulcke dagen als voirss. staet die selue rekeninghe sullen moegen louen off laecken bij ons aduys.

51. Item waert saecke dat wij ofte onse naecomelingen, heeren ofte vrouwen vander Nieupoirt, enige twist ofte geschille tegens malcanderen cregen, dat Godt almachtich verhoeden wil, zoe sullen onse voirss. ondersaten vander Nieupoert hem des niet cruenen noch moeyen, maer sullen ons mit den anderen laeten beworden zonder eenich fauoer den eenen meerder dan den anderen te bewijsen.

52. Item waert bij aldyen dat onsen gerechte vander Nieupoirt eenige saecken hadden, tsij om eenighe vonnisse te wysen van swaer saecken, dat zij niet vroet en waeren ofte ander saecken te doen hadden, de stadt ofte gemeenten aengaende, zoe sullen zij moegen bij haer luijden ontbieden het oude gerechte ende die vande vroetschappe vande Nieupoirt, omme mit hem luijden te beraden omme voirts inden zaecke te doene ofte wijsen alst behooren zal; ende wie in gebreecke waere te comen als vanden gerechte ontboden worden, soude verbueren zes ponden Hollants [1]) tot onser ende onser stede behoeff.

53. Item waert bij aldyen datter iemandt binnen onser stede ofte vrijheijt beset ofte gearresteert worden ende belooffden te recht te comen op alsulcke recht dach als hem beteijckent zal weesen bijden geenen diet arrest doet, ende bij contumacie van recht verwonnen wordt, die sal verbueren een boete van vijfthien ponden Hollandts tot onser ende onser stede profijt. [2])

54. Item offt geviele dat onse borgemeesteren in tijden coften ofte die macht hadden te setten ende te verallen een stadt huijs, zoe sullen onse schepenen nergent in gheene huijsinge van tauernen, daer men bier ende broot vercoopt, bij malcanderen vergaderen om recht te doene off mitten anderen te sluijten van enige saecken aengaende onse stede ofte gemeenten dan alleenlick op stadt huijs.

55. Item zoe wie inmaninge belooft bij stipulatie aen schouten handen, bij trouwe, eere, eede [3]) ende sekerheyt off meneedich te weesen te comen binnen onse stede, daer niet en quame als hij geboden wordt inne te comen bij der stede bode omme

---

1) In HS. V ontbreekt het woord „Hollants".
2) HS. V. „behouff".
3) In HS. V. ontbreekt het woord „eede".

die selfde inmaninge te voldoen sulcx als hij belooft hadde, soude daer an verbueren een boete van vijfthien gelijcken [1]) ponden als bouen (ende bouen dijen die selfde inmaninge te voldoen mitten boeten) [2]); ende dit alsoe dickmael te verbueren, als hij wt die vrijheijt gaet sonder consent van pertijen ende wederomme inne gemaent wordt.

56. Item voort an soe en sal daer niemant van onse borgeren binnen onse voirss. stede ende vrijheijt vande Nieupoirt geapprehendeert ende in hechten van geuanckenisse gestelt worden van eenige ciuile saecken. Ende oick alsoe waer dat daer iemandt soude mogen zijn, die door haesticheijt ofte onnoselheijt eenich doorstotinge ofte glaes smitinge ofte dier [3]) gelijcke dede, zoe verde hij daer voir goede souffizante cautie voir stelden binnen der voirss. stede omme tgewijs vanden selfde delict te voldoen tegens ons.

57. Item waert zaecke datter eenich brant geuiele in eenige huijsen binnen onsser voirss. stede, soe zal deygenaer ofte inwoonder vanden selue huijsinge dat openbaer in tijts te kennen geuen alsoe verde alst haer kennelick is, ofte in haer absentie sijn huijsgesinne, [4]) tsij maecht off knecht, ende bij gebreecke van dijen sal die meester, tzij eygenaer, inwoonder ofte huerman, verbueren die boete van thien ponden van vierdalue stuuer pont, tot onser ende onser stede behoeff.

58. Item soe wanneer een borgemeester mit twee schepenen off den schout mit twee schepenen den bode beueelt, datmen die straten vander stede schoon maecken zal binnen eenen zekeren tijt, die des niet en dede verbuerde vijff duijts Hollants tot behoeff vanden gerechte.

59. Item soe wie der stede willigen hieue off der stede rijsen snede, alsoe dick ende meenichwerff dat yemant dede [5]) dat waer op een boete van vier pont, tpont van IIIJ stuuer tot behoeff als voirss. staet ende noch tot vorder correctie arbitrale naer gelegentheijt vander saecke.

60. Item soe wye der stede vesten braecke, dijen salmen gebieden inne te legghen tegens die heeren ende der stede,

---

1) In HS. V. ontbreekt het woord „gelijcken".
2) In HS. V. ontbreekt hetgeen tusschen ( ) gedrukt is.
3) In het HS. ontbreekt het woord : „dier".
4) In HS. V. staat: „huijsinge".
5) HS. V. „ijemant daerop beuonden worden".

ende dijen sal de heeren ende der stede beteren alst recht is. Ende waert bij dijen dat sij niet in en lage, alst hem geboden wordt, mit schepenen, dat waer op die boete van vijff ende dartich ponden van vierdalue stuver tpont, die twee deelen de heeren ende het dorden deel der stede, ende dat zoe dicke als hij bekent wordt bij onsen officiers ofte twee schepenen.

61. Item soe wije der stede waecke geboden worde vande stede weegen mit twee schepenen off mit een geswooren stede bode ende op sijn waecke niet en quame ofte eenen anderen in zijn plaets en stelde, dat waer op een boete van vijff schellinge [1]) Hollants. Ende datter oick niemant en sal waecken, hij sal man of mans waerdt sijn, daer van hebben [2]) deen dorden deel den aenbrenger ende dander twee dorden deelen den schouten mitten gerechte.

62. Item zoe wie opter stede waecke coemt ende daer aff ginge eert wel schoon dach waer, dat waer oick op een boete van vijff schellinge Hollandts, ende dat selue zullen hebben als voirss. staet.

63. Item alle kannen, daermen die gasten ofte andre menschen die des begerende sijn, mede wt meet in tauernen, dyen sullen geeijct weesen naden Nieupoortsche maten ende oick geteij-ckent zijn metter stadt teijken; ende waert saecke dat iemandt mit eenige andere kannen tapte dan mitte geeijcte kannen ende binnen geteijckent als voirss. staet, dat sal sijn op die boete van een pont Hollants tot onse ende onsen stede behoeff. midtsgaders die kannen, daer men mede tapt, verbeurt te sijn; ende die kannen salmen vol tappen totter pinnen toe op die boete voirss.; maer in tafelmalen tijden machmen tappen mit wat kannen datmen wil, als men niet en schrijft.

64. Item die botter, die binnen onser stede ende vrijheijt gemaect wordt ende oick van luijden van buijten beuonden sal worden, dijen sal een pont weegen, op die boete van elcke pont vijff stuuer ende oick die booter mede, die vijff stuuers van elcke pont tot profijte van onsen gerechte ende die booter tot profijte vanden rechten armen.

65. Item elcke schoote wel gebacken broots, soe wel terwe als rogge, sal wegen ses pont ende halff vierendeel, nae aduenant tot discretie vanden gerechte op die verbuernisse

1) In het HS. staat: „sellinge".
2) HS. V. „hebben zal".

ende boeten van een pont Hollandts, halff voir ons ende die ander helfft voir den gerechte vander stede ende oick dat broot anden rechten armen ofte daert die borgemeesteren mitten gerechte beschicken ende ordineeren zullen.

66. Item soe wie vier haelt tot zijnen gebueren huijs onbedect, sal verbueren vijff groot tot profijte van onsen gerechte.

67. Item niemant en zal meeten noch weegen dan mit gebrande maten ende gewichte die geeijct zijn, tsij wat maten ofte gewichten dattet zijn, op die verbuerte van thien ponden van vierdalue stuuer tpont, tot onsen profijt ende onsen gerechte.

68. Item men en sal geen verckens zeugen houden op die straten voir die verckens, op die verbuerte van vijff grooten tot behoeff van onsen gerechte.

69. Item dat niemant geen missen noch vulnisse voeren noch dragen en zal op poorts achterwech bij schout Laurens Jacopsz., noch oick aerde daer van haelen vanden voirss. achterwech, op die boete van een pont, te weeten vierdalue stuuer, noch oick bij Sijmon Geritsz. wedue ende Ian Buyensz., Jan die Smit, noch op poorts erff an geen beijde sijden van Magdalenen die wedue opten dam haer huijsinge, op die boete van een pont vierdalue stuuer tonsen profijte ende onsen gerechte.

70. Item niėmandt en zal inden voirss. graften ofte oick inden stede hauen visschen mit gheenrehanden touwe noch mit schaeckelen, vuijcken, koruen, zegenen, schuttinge, noch vueringe daer in setten anders dan bij wille ende consente van onse borgemeesteren, op die boete van een pont van vierdalue stuuer tot profijte van onse gerechte vander stede van Nieupoort.

71. Item niemant en sal schuyten noch scheepen meeren mit geenderhande touwe aent houtwerck, dat tot die zijle toe behoirt, op die boete van een pont voirss. tonser proffyte.

72. Item niemant en zal enige priuaten open houden wt eenige plaetsen, hauenen ofte achterweegen, daermen voerbij rijden ende tijden moet, opte verbuerte van een pont Hollants van xv stuuers, soe dicke ende meenichwerff als hij daer op bekoert ende beuonden wordt, ende dat sal hebben als [1]) bouen gemencioneert staet.

1) In het HS. staat: „al".

73. Item off onse voirss. stede van Nieupoort enige vrijhede voir datum van deesen eenichsins gehadt soude moegen hebben ofte noch deesen tijt hebben mochten; twelcke in deese brieven van preuilegien offte besegeltheijt niet begrepen en staet, dat selue en zal dese voirss. besegeltheijt ende preuilegien in geenderhande manieren ofte saecken hinderlick ofte nootelick weesen.

74. Item waert saecke datter eenige articulen vergeeten waeren, die hierinne niet gespecificeert en zijn ende nootelicken waeren tot goede politie ende ordinancie van onssen voirschreuen stede, die zullen geordineert worden bij ons ende onsen gerechte vander stede van Nieupoirt, de welcke ordinancie wij willen dat zullen onderhouden worden in alle manieren als dese voirss. ordinantie ofte cueren naer haer inhouwen zullen worden als bouen staet.

75. Ende off deese twee brieuen van preuilegien tot eniger tijt bij enigerhande ongeual, hoedanich dattet waere, verloren, offhendich, gequest off verbrant worde, soe zullen wij ofte onse naecomelingen onse poirteren vande Nieupoirt gelijcke brieuen ende preuilegien geuen ende besegelen buijten hooren cost ende schade nae copie autentijck, die sij ons daer van thoonen ende presenteren zullen.

Ende omme dat wij Wessel vanden Boetzelaer, heer tot Asperen etc. voirss., ende Florense van Heemsteden, vrouwe der banderije van Liesuelt etc. voirss., voir ons ende onsen naecòmelingen onser stede van Nieupoirt voirss. alle deese puncten ende articulen in dese twee brieuen hier doir een gesteecken, begrepen ende elcx bijsonder vast, gestade ende onverbrekelick te eeuwighen dagen gehouden willen hebben sonder enige infractie, froude off bedroch, soe hebben wy Wessel vanden Boetselaer, heer tot Asperen, Langeraeck, halff der stede van Nieupoirt etc. ende vrouwe Florence van Heemstede, vrouwe der banderie van Liesvelt, halff die Nieupoirt, douagiere van Lathienloeye, Freuijn etc., elcx onse zegulen ten zaecken voirss. onder aen deesen twee brieuen doen hangen, toirconden van deesen. Gegeuen in jaer ons Heeren vijffthien hondert seuen ende vijfftich den 28 dach Meij.

E. Ordonnantie vander vierschaer der stede van Nieupoert, gepubliceerd 5 December 1568.

Omme te remedieren zeeckere ongeregeltheijt ende abusen van proceduren, die tot noch toe in rechte gevseert sijn geweest, hebben die schouten, borgemeesteren, schepenen, bij raet ende aduijs van de gemeene vroetschap deeser stede, tot goeder politie ende ordonnantie van rechte, onuermindert nochtans die handveste [1]) deeser stede, gheordonneert ende gestatueert, ordonneeren ende statueeren mits deesen zulcx hier nae volcht.

1. Item datmen [2]) nu voirt aen tweemael ter weecke recht houden sal, als [3]) op woensdach ende vrijdach, zoe wel vanden borgeren tegens malcanderen als van den vreemden tegens malcanderen, ende die borgeren oick tegens den vreemden ende die vreemden tegens den borgeren, tot vier naevolgende rechtdaghen ende clachten toe, daer mede te niete gedaen worden alle buijerding daghen, tot deesen dagen toe gebruijct.

2. Item alle saecken beneden de twintich gulden zalmen verbalick ende bij monde pleijten ende off doen, ten waere schepenen om merckelijcke zaecken anders ordonneerden. Maer bouen de twintich gulden daerinne zalmen moegen in scriptis procedeeren, te weeten bij eijsch, antwoirt, replijck, duplijck, reprochen, saluatien ende vorder niet.

3. Item alle sentencien, bekenninghen ofte ouergiften van eenighe lopende schulden zalmen opte voirn. rechtdagen moeghen panden, welcke pandinghe bijden secretarius geteijckent sal worden, ende sal staen XIIII daegen.

4. Item alle sheeren brueecken ofte penninghen, arbeijts loon, geleent gelt, ree om ree, salmen tot allen tijden moegen panden, ende sal alsulcke pandinghe staen drie daghen naer vermoghen die hantveste, weluerstaende dat men bedongen loon, huijshuijer, grashuijer, van eijgen ende erue mede zal moghen panden, daer die pandinghe off staen sal veerthien daghen.

5. Item van alle verdaginghe, die de boode doen sal

1) In HS. V. is hier tusschengevoegd; „ende priuilegiën".
2) In HS. V. is hier tusschengevoegd „van".
3) HS. V. „te weten".

aengaende den borgeren, sal hij hebben een duijt, onuermindert nochtans zijn jaerlicxe prouen.

6. Item van alle weete van pandinghe te doen binnen der stede sal die bode hebben een duijt, des wordt hij gehouden die weete te doen binnen daghe ende sonnenschijn, op dat hij die gepant heeft daer niet bij vercort en wordt.

7. Item van de pandinghe te teijckenen int pantbouck, te weeten deen borger tegens den anderen ofte een borger jegens een man van buijten ofte een man van buijten opten borger. een oirtghen, maer van twee persoonen van buijten een halue stuuer; *maer ist saecke dat een borger pandt een man van buijten ende onsen borgher daer meer of genomen wordt dant oirtgen, sal oick op leggen soe veel onsen borger daer offgenomen wordt ende haelent weder als recht is* [1]).

8. Item ingheualle de gepande dochte, dat hij te hooch ofte tonrecht gepandt waere, sal moeghen pantkeringhe doen voir schepenen binnen XIIII daghen ofte binnen drie dagen nae dat die pandinghe geschiet is, all eer die pandinge volstaen sal weesen, ende zijn pantkeringhe bijden secretarius doen teijckenen int pantbouck ofte aen die pandinghe, daer off den secretarius hebben sal een haluen stuuer, mits zijn weeder partije daer off te doen insinueeren [2]) te compareeren ende hooren die redenen van sijne pantkeringe, ende sal die gepande ten daghe dienende zijne redenen verhaelen; waer jegens gehoirt sijnde die gheene die gepandt heeft, zullen scepenen die zaecke sommierlijck termineeren. Ende soe wije int ongelijck beuonden wordt, zal verbueren thien stuuers, deen helft de heer ende dander helft de schepenen.

9. *Item van alle acten die de borgeren vuytet pandtboeck haelt op een ordonnaris schatdach, die sal daer van de secretarius betalen een oirtgen off als ter naester stede* [3]).

10. Item als die pandinghe volstaen is en den tijt van pantkeringhe ouerstreecken sal weesen, zal die selue hebben haer volle executie sonder enighe oppositie daer tegens te moegen doen, mits dat alle gepande schulden van arbeijts loon, geleent gelt, ree om ree, sheeren penningen ofte bruecken,

---

1) Het cursief gedrukte is in het HS. later met andere hand bijgeschreven.

2) In HS. V. is hier tusschengevoegd: „ende eenen dach van rechte te doen beteijckenen ten eersten rechtdaghe omme".

3) Dit art. is in het HS. later met andere hand in margine bijgeschreven.

bedonghen loon, grashuijer, huijshuijer, ende van eijgen ende erue salmen moeghen vuijtschatten tot allen recht dagen buijten de ordinaris schat daghen; maer van lopende schulden, renten brieuen, willecoeren ofte anderen, houdende nae den rechte deeser stede, zalmen executeeren opten ordonnaris schat daghen. Hier mede worden te niete gedaen die pantkeringhe van vierdalue stuuer ende de oppositie jegens die schattinge, tot deesen dage toe geuseert..

11. Item men sal alle jaers die ordonnaris schat dagen houden, te weeten daechs nae Willibrordi, daechs nae Gregorij ende daechs nae translatio Martini.

12. Item soe wanneer eene crediteur zijnen schuldenaer gepant heeft ende die pandinghe volstaen is, beducht sijnde [1]) dat die gepande goeden zoude moeghen worden veralieneert ofte verureemt, sal moegen versoucken aen schout ende schepenen, omme te gaen ten huijse van zijnen schuldenaer ende die zelue goeden te doen inuentarizeeren; ende wordt die schuldenaer gehouden cautie iuratoer te doen omme die selfde goeden niet te verureemden ofte te veralieneeren, ten waere die credituer gecontenteert waere; van welcke voirn. inuentaris die schouten hebben sullen twee stuuers ende twee schepenen elck een stuuer ende die secretarius voir sijn schrijuen tot discretie naer die grootheijt van dijen. Maer indijen die crediteur mit den eedt niet te vreeden en waer, salmen die selfde goeden moegen besteeden op goets cost te bewaeren.

13. Item alle willecoren, houdende vuytleggens gelts ofte schattingen daer die schouten hem in verbonden hebben op een zeeckeren dach te betalen, sullen zij tot vermaninghe van partije ten seluen daghe die penninghen vuytleggen binnen daege sonneschijn, ofte dijen dach ouerstreecken sijnde zullen dijes ongehouden sijn soe verde hemluijden dat belieft.

14. Item alle sheeren bruecken, laege ofte hooge, geuallen in die marcten, zullen weesen dobbelt, soe groot soe cleijn naer vermoegen die handveste [2]).

15. Item soe wije appelleert [3]) van schepenen vonnisse ende sijn appellatie niet rechtelijck en achtervolchde ofte binnen

---

1) HS. V. leest in plaats van „sijnde", „ware".

2) In het HS. is met andere hand later in margine bijgeschreven: „*Inde merckt die boeten dubbelt*".

3) In het HS. is met andere hand later in margine bijgeschreven: „*Nota wie appelleert*"..

behoirlicken tijden daer van renunceerde, dat waer opte boete van thien stuuers, halff de schouten ende die ander helft die schepenen [1]).

16. Item alle die gheene die schatten willen buijten ordonnaris schat daghen, sullen gehouden weesen te gheuen den schout mitten gerechte van elcke persoen de beijboeten van anderhalue stuuer tot costen vanden executeerde.

17. Item alle rechtelijcke costen, bijden anlegger verschooten, sal den verlieser betalen, mits dat den triumphant zal moegen ouer leggen declaratie van costen, daer tegens partij sal moegen diminueeren ende wachten trecht van schepenen.

18. Item soe sal de rentenier nae vermoegens sijn rente brieuen van verloopen rent moegen panden [1]) twee jaer pachten ende voorder niet.

BIJLAGE.

Overeenkomst tusschen Jan van Langerak en Herberen van Liesvelt omtrent het gevangennemen en berechten van misdadigers. 31 Juli 1353.

Allen den genen, die dese brieff sullen hooren lesen, doen wij verstaen Jan, heer van Langeraeck, ridder, Harber, heer van Liesuelt, hoe dat wij mindelijck overdragen sijn, door tusschen spreecken van heer Sijmon van Teijlingen ende Willem van Naeltwijck, vanden geschil dat wij onderlinge hadden van die vangenisse binnen onse vrijdom van die Nieupoort. Soe sijn wij ouercommen:

1. Oft gebeurden dat eenich van ons beiden voorss. als heeren vander Nieupoort eenen borger off anderen misdaege vingen binnen der voorss. vrijdom daer dander niet bij en ware, soo mach hij den gevangen voeren op sijnen huijse van Langeraeck ofte Liesuelt, sonder preiudicij van ons ende onser vrijdom van Nieupoort, mitsdien dat hij den geuangen in die Nieupoort sal brengen ende te rechte stellen, daer sullen wij dan tesamen justicij ouer den gevangen doen doen naer rechten behooren, ende alle oncosten, schaij ende baet gelijck dragen; mer oft gebeurden, dat eenen heer van Lan-

1) In het HS. is met andere hand later in margine bijgeschreven: „*maer voor twee jaren renten te panden*".

geraeck eenen vervochden (sic) om eenich feijt, ende hij vul vechten ouer die haven tusschen die Leck ende Nieupoort off door die selffde vrijdom voorss. off ouer den wech onser lantscheijdinge, die streckt van die voorss. gracht van die Nieupoort suijtwaert neuen die molen werff tusschen die heerlijcheijt van Langeraeck ende Grauelant op die westsijde int lant van Liesuelt, soo mach die heer voorss. op staende voet jnt voorss. lant van Liesuelt vervolgen, vangen, ten waer hij geleij hadde, ende brengen hem aenden huijsé van Liesuelt in sheeren handen, ende die heer van Liesuelt sal seluer daer ouer den misdadigen doen justicij na rechten behooren; desgelijcken oock eenen heer van Liesuelt, oft gebeurden dat hij eenen in sijn land vervochden (sic) ende die wech ouer die voorseijde lantschening op die oestsij in die heerlijckheijt van Langeraeck, soo mach hem die heer van Liesuelt op staende voet indie voorss. heerlijckheijt vervolgen ende vangen, ten ware hij oock daer geleij hadde, ende brengen hem niet wt die voorss. heerlijckheijt, mer aenden huijse van Langeraeck in sheeren handen; ende die heer voorss. sal seluer ouer den geuangen doen doen justicij na rechten behooren, alsoo die in sijn heerlijckheijt van Langeraeck geuangen es.

2. Oock beloef ick Harbere, heere voorss., dat ick mij met dien gheestelijcke dingen geensins becroenen en sal noch eenigen kercken dienst in die Nieupoort, want dat onder de parochie van mijn neef van Langeraeck hoort.

3. Oic gelouen wij Jan ende Herber, heere voorss., alsulcke hantvesten tonderhouwen alss onse ouder den goeden luijden vander Nieupoort gegeuen hebben.

Om allen twi(vel) van allet voorss. te verhuijden voor ons ende onsen nacomelingen, soe hebben wy Jan ende Herberen, heeren voorschreuen, onse segel des tot eenen oirkonden aen desen brieff gehangen. Gegeuen int jaer onses Heeren MCCC drie ende vijftich des woensdachs nae sinte Jacobs apostel.

II. Leenrecht van Vianen.

Het hierachter gepubliceerde stuk trof ik aan in een band, die vroeger achtereenvolgens tot de collectiën Musschenbroek

en Phillipps heeft behoord, maar thans in het rijksarchief-depôt in Utrecht berust. [1]) Die band is samengesteld uit verschillende stukken van allerlei aard, grootendeels geschreven door Ludolph Adriaensz. De With, advocaat, notaris en secretaris van het kapittel van St. Marie te Utrecht, omstreeks 1710. Het grootste gedeelte dier copieën heeft hij geauthentiseerd; met het hierachter staande leenrecht van Vianen is zulks echter het geval niet. De With heeft dit stuk afgeschreven naar eene copie, die in 1658 gemaakt was naar het handschrift, dat toen onder de weduwe van den drossaard van Vianen berustte. Ook dat handschrift was echter niet het oorspronkelijke, dat dus zeker ouder dan 1658 moet zijn geweest. Veel ouder kan men het echter niet stellen, althans voor zooveel de tegenwoordige redactie aangaat. Immers daarin wordt gesproken van de leenen der huizen Vianen, Ameide en Noordeloos. Nu is Noordeloos wel reeds vroeg met Vianen en Ameide vereenigd geweest, maar het is daarvan gescheiden nog vóór de heerlijkheid Vianen in het bezit der Brederodes overging (1418). Eerst Walraven van Brederode, heer van Vianen, verwierf Noordeloos opnieuw in 1620. Tusschen dat jaar en 1658 moet dus dit leenrecht in zijn tegenwoordigen vorm zijn gebracht. Het lijdt echter geen twijfel, of de bepalingen, die er in voorkomen, zijn grootendeels van veel ouderen oorsprong; zij schijnen uit de 15e of 16e eeuw te dateeren, zoodat hunne opneming onder de Mededeelingen, die onze Vereeniging uitgeeft, daardoor gerechtvaardigd wordt.

R. Fruin Th. Az.

Memorie van eenige poincten, beroerende die leenen, die gehouden worden van de huysen van Vianen, Ameyde en Noordeloos.

I. *Eedt, dewelke de leenmannen off vasallen van de voorseyde huysen van Vianen, Ameyde ende Noordeloos gehouden sijn te doen.*

Ick sweere, dat ick den N. N. gehouw en getrouw sal sijn, dat ick Sijn Genade lijff, eer, heerlicheden ende goet met raet ende daet sal voorstaen ende helpen voorstaen nae mijn

---

1) In den tweeden supplement-inventaris komt hij voor onder n°. 728.

vermogen, dat ick niet en sal wesen in raet ofte daet, die Sijn Genade lijff, eer, heerlicheden ofte goet eenich hinder, letsel ofte schade aff comen mochte, maar off yet sulcx tot myne kennisse quame, dat ick tselve nae mijn vermogen beletten ende terstondt Sijn Genade off Zijn Genade stadthouder ofte officier waerschouwinge daervan sal doen ofte doen doen. Ende off ick voor Sijn Genade geëmployeert worde in raede van eenige saeken, Sijn Genade aengaende, dat ick daervan niet en sal reveleren maer secreet houden al tgunt bij sijn Genade off desselffs bevelluyden geordonneert ende gesloten sal worden, ende voorts sal doen al tgeen dat een goet en getrouw leenman ofte vasal behoort ende schuldich is te doen.

Soo waerlijck helpe my Godt.

II. *Van hoffrechten.*

Wanneer yemant by versterff comt te succederen in eenich leen, soo is hy gehouden tselve te verheffen binnen een jaer en ses weeken, te reecken(en) van den dagh dat synen predecesseur is overleden, ende moet daervan betalen die hoffrechten ende leengewaden, daertoe staen(de), onder die distinctie hiernae volgende:

Groot leen

alsdat (van) een groot leen, te weten hoge heerlicheyden, ambachtsheerlicheden, ambachtsgevolge, casteelen, slooten, begraven off becingelde huysen, item landen en(de) renten, die importeren meer als vijftigh gulden jaerlix, wort den heer betaelt voor tzegel drie oude schilden, belopende . 6—6—(o)
den stadthouder ende griffier . . . . 6—6—(o)
twee leenmannen elx een kan wijns, daervoor betaelt word agt stuyvers van de eygenaers vant leen, die woonachtich sijn binnen de landen van Vianen, Ameyde ende Noordeloos, ende tien stuyvers van diegeenen, die haer residentie houden buyten de voorseyde landen.

den leenbode een mingelen wijns, ten pryse ende distinctie als voren.

de portier vant casteel gelyke mingelen wijn.

voort registreren van de brieven . . . . . . 1—o—o

Middel leen.

Van een middel leen, als van landen en renten, die boven

tien gulden tot vijftich [1]) gulden incluys weerdich sijn ende gelden, betaelt men den heere van tzegel twee oudschilt tot 3—3—o
den stadhouder ende griffier . . . . 3—3—o
de leenmannen elcx een kan wijn ende die bode ende poortier elcx een mingelen wijns, gelijck men doet van de grote leenen.
voort registreren van de brieven . . . . . . 1—o—o

Cleyn leen.

Van een cleyn leen, te weten van de leenen, die jaerlicx niet over tien gulden en importeren, heeft die heer van tzegel . . . . 2—2—o
den stadhouder ende griffier . . . . 2—2—(o)
de leenmannen, boode ende poortier, elcx soo veel als sy hebben van een groot leen ofte middel leen.
voort registreren van de brieven . . . . . . 1—o—o

III. *Van heergewaden.*

1. Boven die hoffrechten, hiervoor verhaelt, soo is een yder, die beleent word, noch gehouden tot behoef van de heer te betalen sulcke heergewaden, als die oude brieven dat inhouden ende voortbrengen, in sulcker voegen dat diegeene, die van outs niet en sijn gereduceert op gelt, voldaen mocten worden in specie off mette weerde van dien, sulcx die is ten tyde van de verlydinge.

2. Dan diegeene, die op gelt sijn gereduceert, worden betaelt in manieren naevolgende:
alsdat van een leen, houdende te verheergewaden met een jaer pacht ofte een jaer renthen, betaelt wort soo veel, als het landt ofte goet in huyren gelt, ofte, alst niet verhuyrt en is, soo veel, als die landen daernaest leggende verhuyrt sijn;
item als een leen, tsy groot, middel off cleyn, dat geen verclaringe en heeft van heergewaden, wort genoemt een swygent leen; ende daervan betaelt men, soeals betaelt wort van een leen, dat hout te verheergewaden met een jaar pachts ofte jaer renten;
gelijck oock een jaer renten betaelt wort van een leen, dat houdt ten Boeycopsen rechten sonder specificatie van heergewaet;
maer van een leen, dat hout tot een Zutphenschen leen ofte

1) Er staat in het HS.: „vijftien".

recht oock zonder specificatie van heergewaet, daervoor wort betaelt vijff goudgulden, yder van agt en twintich stuyvers, belopende . . . . 7—0—0

ende voor een leen, houdende tot eenen Stichtschen leen ofte recht, dat oock geen specificatie van heergewaet mede en brengt, wort betaelt drie oude schilden, tstuck van twee en veertich stuyvers, ... 6—6—0

voor heergewaet van een leen, vermeldende van een pont swerten, een pont swerten Tournoisen, een pont swerten gemeen payen, wort betaelt . . . . 2—5—(0)

een pont goet gelts, een pont gelts . . . . . 2—2—(0)

een pont payement, een pont gemeen payen, een pont payements als gave en ganck is . . . . 1—1—(0)

eenen ouden schilt, een Vrancrijxsen schilt. . . 2—2—(0)

eenen ouden Guliker gulden . . . . 1—8-(0)

tenwaren die brieven vermelden van eenen ouden Overlandschen gulden, voor date brieffs geslagen, in welke gevalle deselve betaelt moeten worden in specie ofte met de rechte weerde daervoor;

een Beyersche gulden, eenen Johannes-Beyers-gulden . . . . 1—0—8

eenen Reynoldsgulden . . . . 3—3—(0)

een merck zilver. . . . . (0)—12—(0)

een merk Brabants. . . . . 3—12—(0)

een pont Hollants . . . . 0—15—(0)

schellinck, schellinck als gancbaer gelt is . . 3—6—(0)

scellink Hollants. . . . . 0—1—0

een groot Tournois, een coninx groot Tournois 0—2—0

een groot, een gemeent groot, een groot payement 0—0—8

een roden havick, ende dit volgens tregister van Hollandt, ... 4—0—0

een gemunten sperwer . . . . 6—(0)—(0)

een roden sperwer . . . . 0—15—(0)

een sperwer . . . . 0—14—(0)

een paer handschoen, een paer witte hantschoen, een paer rode hantschoen worden genomen op een can wijn . . . . 0—10—(0)

een pont wasch . . . . 0—10—(9)

een seel wynden . . . . 6—0—0

een flesch wijns . . . . 1—(0)—(0)

een vette capoen . . . . 0—10—(0)

IV. *Van versuym in leen te verheffen.*

1. Wanneer diegeene, op wien eenich leen is gesuccedeert, laet overstrijcken een jaer ende ses weecken sonder te versoecken, maer nae de expiratie van de voorseyde tijt begeert beleent te sijn, soo is hy gehouden dubbelt te betalen sulken hoffrechten ende heergewaden, als tot hetselve leen staen ende hiervoor verhaelt sijn.

2. Maar soe verre hy, die voorsseyde tijt overstreecken sijnde, niet en compareert ende versoeckt beleent te worden, soo mach hy verdachfaert ende tegens hem geprocedeert ende gecontendeert worden, ten eynde het leen, dat niet verheven en is, verclaert worde aen den heer vervallen te sijn.

3. Doch indien hy, verdachfaert sijnde, noch verclaert 't [1]) versoecken van sijn leen niet gelaten te hebben door versmadenisse, ende overzulcx begeert beleent te worden naer behoren, soe word hem sulx toegelaten, mits betalende die costen van den processe ende dobbelde hoffrechten ende heergewaden.

V. *Transporten ofte opdrachten van leenen.*

1. Niemant en mach eenigh leen op een ander transporteren, tensy hy selffs daer eerst mede beleent is, in der voegen dat, oft gebeurde, dat yemant in leen ware gesuccedeert, tsy by versterffenisse ofte andersints, ende tselve vercocht, eer hy verlydinge hadde ontfangen, soo ist nodich, dat die vercoper eerst daermede beleent wort ende daernae daervan transport doet.

2. Ende worden in alle transporten betaelt gelijcke hoffrechten ende heergewaden, als hiervoor verhaelt is, dat betaelt wort van verlydinge; beheltelijck dat, hoewel over simpel verlydinge, tzy van groot, middel ofte cleyn leen, maar twee leenmannen en staen, nochtans tot alle opdragten drie geëmployeert (worden), die elcx soo veel hebben, als doen diegeenen, die staen over simpel verleydingen.

VI. *Van diversche verlydingen in eenen brieff.*

Off gebeurde, dat twee off meer personen in eenen brieff

1) Er staat In het HS.: „te".

verlyet worden, als: dat yemant beleent worden door versterff van dengeenen, op wien tleen ware gesuccedeert sonder tselve verheven te hebben, ofte dat yemant, vermits versterff ofte vertichtenisse verlijt zijnde, door opdracht van deselve een ander beleent worde ofte andersints van diversche verlydingen in eenen brieff verhaal geschiede, soo werden van yder verlydingen bysonder betaelt de voorseyde hoffrechten ende heergewaden, daertoe staende.

VII. *Van splissinge van leenen.*

1. Als een leen van versterf ofte andersints compt op diversche persoonen, soo wort tselve leen gesplitt, ende daarvan soo veel leenen gemaeckt, alsser persoonen mede beleent worden.

2. Insgelijx wanneer ymant transporteert op een ander eenich deel vant leen, daermede hy verlijt is, soo blijft diegeene, die het transport doet, leenman van tdeel, dat hy behout, ende den anderen van sulcken deel, als hem getransporteert wort.

3. Ende van elcx deel vant leen (wort) soo veel betaelt, als men te voren vant geheel gegeven hadde; uutgesondert het heergewaet van een jaer pachts, twelck van het deel niet soo hoog genomen en wort als het geheel belopen heeft, maer wort gereeckent naar advenant, dat hetselffde deel in pachten gelt.

4. Ende het leen, eens in meer leenen gesplit sijnde, compt niet weder tot één leen, tensy dat sulcx by speciael consent van de heer bewillicht wort.

VIII. *Van testamenten ende dispositiën van leenen.*

1. Oft geviel, dat yemant int versoucken van sijn leen daervan weer [1]) testeerde ofte yetwes ordonneerde, tsy by makinge van douarie ofte andersints, ende begeerde deselve dispositie in die verlybrieven geïnsereert te hebben, soo mach sulcx geschieden, mits dat boven die hoffrechten ende heergewaden van de verlydinge noch betaelt wort voor die gerech-

---

1) Er staat in het HS.: „meer".

ticheyt van den heer . . . . [1])
van de stadhouder . . . . [1])
van de griffier . . . . [1])
sonder die leenmannen, portier ofte bode iets te geven.

2. Dan off diegeene, die verlijt wort, begeerde van sijn dispositie te hebben bysondere brieven, ofte, naedat hy beleent ware, sonder van sijn leen getesteert ofte yet anders geordonneert te hebben, quaeme daar voor stadthouder ende leenmannen te disponeren, compt die heer, stadthouder ende leenmannen elcx soo veel als van hoffrechten betaelt worden voor het versoucken, nemende reguard op die distinctie van een groot, middel en cleyn leen.

3. Welverstaende dat wanneer van veele parcelen moet worden gedisponeert, daarvan geen vorder gerechticheyt wort betaelt, dan oft all die te samen waren één leen; soo nochtans dat ingevalle veel parcelen te samen uytmaken een groot off middel leen, deselve voor sulcken gehouden worden, sonder dat van deselve dispositie yet word betaelt voor de gerechticheyt vant heergewaet ofte van bode ofte portier.

IX. *Van octroyen.*

1. Indien yemant begeert voor gerechtsluyden ofte notaris ende getuygen van sijn leen te testeren ofte disponeren, tzy by testamente, codicille ofte anderssints, mach sulcx doen, mits daertoe hebbende behoorlijck octroy, welverstaande dat vermogens tselve octroy niet anders dan simpele dispositie en mogen gemaeckt worden, sonder dat men uyt crachte van dien in eeniger maniere en mach substitueren, tenware sulx speciael ware bewillicht. Waerom soo ist, dat geen octroyen, inhoudende de clausule van te mogen substitueren, worden gegeven dan met voorweten van de heer, die overzulx deselve onderteekent neffens uythangende zegel. Maer simpel octroyen, die geëxpedieert worden in gemeene forme, worden gegeven by den stadthouder, sonder dat die heer daervan kennisse heeft.

2. Ende van een octroy, inhoudende de clausule van substitutie, comt voor die gerechticheyt van die heer 4 — 4 — (0)
4 — 4 — (0)

1) Oningevuld in het HS.

van de stadhouder 2—2—(o), van den griffier 2—2—(o) . . . . 4— 4 —(o)
van registreren van de brieven . . . . . . 1— o —(o)
5— 4 —(o)

Noch van een simpel octroy bedraecht voor den heer . . . . 2— 2 —(o)
voor de stadhouder ende griffier. . . . . 2— 2 —(o)
voort registreren van de brieven . . . . . . 1—(o)—(o)
5— 4 —(o)

X. *Van confirmatiën.*

1. Wanneer van leen voor ymant anders als voor stadthouder ende leenmannen, sonder octroy gemaeckt sijn eenige testamenten, codicillen ofte dispositiën van uytterste wille, ende tot validiteyt ofte bundicheyt van dien versocht wort confirmatie, soo wort deselve niet anders geëxpedieert dan onder het zegel, ende wort daervan betaelt soo veel, als hier voor geseyt is, dat gedaen wort van testamenten, daarvan bysondere brieven worden geëxpedieert.

2. Oock wort soo veel betaelt van confirmeren, die onder bezegelde brieven versocht worden, van contracten, accoorden, houwelixvoorwaerden, duwariën, lijftochten ende diergelijcke acten, gemaeckt van leengoederen.

3. Dan indien partie daervan geen besegelde brieven en begeert, maar tevreden is, dat de voorseyde confirmatie gestelt wort int register van de acten, die geschieden voor stadthouder ende mannen van leen, soo wort hem zulx toegelatcn, ende betaelt daervan naer gelegentheyd vant leen te weten: als het concerneert een groot leen off veel leenen, die te samen een groot leen uytmaken, voor die gerechticheyt van den stadthouder ende griffier . . . [1]), van twee leenmannen elx een can wijn onder sulcke distinctie ende pryse, als voor geseyt is van verlydinge.

Als het aengaet een middel leen, den stadhouder. . . . [1]), den griffier voor de acte te schryven ende daervan extract te leveren . . . [1]), de leenmannen elx een can wijn ten pryse als voren.

Ende wanneer het aangaet een cleyn leen, den stadhou-

1) Oningevuld in het HS.

der . . . . [1]), den griffier . . . . [1]), die leenmannen elcx een mingelen wijn ten pryse als boven.

XI. *Van constitutie van renten.*

1. Wanneer yemant sijn lheen beswaert met renten, soo moet die rentheffer ende syne naecomelingen de voorscyde rente te leen houden, soo lange die niet en is affgelost ofte andersints geëxtingueert.

2. Ende wanneer die versocht wordt, soo worden daervan betaelt sulcke hoffrechten, als men betaelt van andere leengoederen, nemende reguard op de jaerlixe incomp(s)t van deselve rente, off die genomen moeten worden voor een groot, middel off cleyn leen, ende daerenboven alsulcken heergewaet, als men geeft vant goet, daerop die renthe geconstitueert is; uuttgenomen alst voorseyde goed staet te verheergewaden met een jaer pagten ofte met een soo swaer heergewaet, dat het bynaest soo groot is als die rente, in welcken gevalle veraccordeert wort met een minder heergewaet, tsy van een paer handschoenen off andersints.

XII. *Van de leenen, die versocht worden met die ledige handt.*

Den griffier.	1 — 5—(o)
twee leenmannen..	(o)—10—(o)

III. Een huwelijk in de zestiende eeuw.

Onder bovenstaanden titel gaf ik in de „Tijdspiegel" van 1895 III pg. 188 v. uit de geschiedenis van een te Gorinchem gesloten huwelijk, opgemaakt uit de gegevens, die het gerechtelijk archief dier stad mij verschaften. Het is wellicht niet van belang ontbloot, die akten zelven onder de oogen van het publiek te brengen. Daaronder zijn vooreerst drie vonnissen, overgenomen uit het vonnissenboek van dat jaar, twee interlocutoire en het definitieve vonnis, waarbij partijen tot het huwelijk werden veroordeeld. Voorts vier schepenakten, betrekking hebbende op de executie van het vonnis, alsmede de minute van een brief van Prins Maurits en het

---

1) Oningevuld.

Hof van Holland benevens het proces-verbaal van eene comparitie voor Commissarissen uit den Hove, terwijl ten slotte de aanhef van de afrekening betreffende de voogdij doet zien, dat het bij vonnis bevolen huwelijk werkelijk gesloten is geworden. Evengenoemd proces-verbaal komt voor op folio 6 van een Register van extracten uit resolutiën en acta van den Hove van Holland van 1582—1603 (Collectie Bisdom); de andere bescheiden zijn op de data in de betrokken portefeuilles te vinden.

De hand, waarmede de eerste drie stukken geschreven zijn, is zeer onduidelijk, ja zelfs hier en daar onleesbaar, zoodat ik dikwijls naar eene juiste lezing moest gissen.

ROLLIN COUQUERQUE.

A.

Den X^en Martii (1582). *Scepenen present omnes exceptis d'Vinck ende Colff.*

Tusschen Jan Hamel als voicht ende in den namen van Jenneken Daniel van Eckxdr., eysscher ter eenre, op ende jegens Henrick Colff Henricxsz., verweerre ter anderen zyden, appoincteren ende verclaren scepenen, dat de gedaechde sal hebben copie van den eysch ende aenspraecke, by den eysscher in rechte geëxhibeert, ende dach omme daerop peremptoirlijck t'antwoirden van huyden in acht dagen naestcomende.

B.

Den lesten Martii (1582). *Scepenen present omnes exceptis Aelst ende Colff.*

Tusschen Jan Hamel als bloetvoicht van Jenneken Danielsdr., eysscher ter eenre, op ende jegens Henrick Colff Henricxsz., gedaechde, ter anderen zyden, appoincteren ende verclaren scepenen, dat partyen voorn. sullen gehouden wesen inne te brengen elcx VI K. g. eens omme te consuleren aen geleerden.

C.

Den XXI^en Aprilis (1582). *Scepenen present Peterssz. d'Vink, Boom ende Leerdam.*

In der zaecke gemoveert ende geresen tusschen Jan Haemel als bloetvoicht van Jenneken Daniel van Eckxdr., eysscher,

ter eenre, op ende jegens Henrick Colff Henricxz., verweerder, ter anderen zyden.

Beroerende, dat de verweerder hemselven vervordert soude hebben die voorsz. Jenneken Daniel van Eckxdr., wesende een jonge dochter met eeren ende sijnde alsdoen beneden hair jairen, mit alle middelen ende practijcken nae te gaen ende te vervolgen, omme mitte zelve tzijnder begeerte ende appetijt synen wille ende vleesselijcke luste te doen ende te gebruycken. Dan alsoe de voorsz. jonge dochter mit eeren, die sonder jactantie gesproken van nyemant ter werelt van eenige smet oft blame gereprocheert oft achterhaelt en kan worden, altijt dezelve syne begeerte wederstaen heeft ende dat de verweerder daertoe nyet en heeft kunnen geraecken, soe is hy, verweerder, nyet willende de voorsz. dochter verlaten, haer gevolght tot Breda ende tot 's Hertogenbosch, ende siende gheen middel omme sijn vleesselijcke welluste te blusschen oft synen wille te gecrygen, heeft hair tot 's Hertogenbosch in presentie van hair oom ende moeye mit een diamante rinck gehanttrouwt, verclaerende expresselijck, dat hy heur tot gheenen daegen verlaeten en soude, maer dat hy heur door de voorsz. hanttrouwe hielt voor sijn echte ende getrouwde huysvrouwe ende oversulcx van heur nyet en begeerde te scheyden, tenwaire Godt oft de doot henluyden separeren soude. Al 'twelck de verweerder nyet alleen aen particuliere personen bekent, maer oick mit diversche eeden ter presentie van Daniel van Eck, den vader van dese jonge dochter, geconfirmeert ende geapprobeert ende by sijn eygen handt in een missive gescreven heeft, sonder oyt eenige uuytvlucht gesocht oft begeert te hebben, dan dat de saeck soude blyven staen den tijt van een halff jair om middelertijt mit syne broeders ende susters te mogen loten ende deylen, al gelijck de voorsz. eysscher seggende, allegerende ende sustinerende is, hem deswegens refererende tot zekere certificatien, by hem in rechte geëxhibeert, concluderende by deselve ende meer andere redenen ende middelen, in d'eysschers aenspraecke ende anderen scrifturen breeder gededuceert ende verhaelt, dat de verweerder by scepenen sententie diffinitijff gecondempneert soude worden, de facto ende sonder eenich voorder dilay oft uuytstel syne gegeven hanttrouwe mitte voorsz. Jenneken van Eck nair d'ordonnantie der heyliger kercke te solemnizeren ende te volbrengen ende deselve aldair openbairlijck voir sijn echte

huysvrouwe te trouwen oft by refuys ende weygeringe van dijn, dat sy realijck ende feytelijck metter hoeger hant als eene getrouwde huysvrouwe van den verweerre by provisie gestelt sal werden in den gerechte helft van alle des verweerders goeden omme deselve tot haire ende hairder vruchten sustentatie te gebruycken als nair behoiren oft te comen tot anderen sulcke fynen ende conclusien als scepenen bevijnden souden naer recht te behoiren, maeckende eysch van costen.

Wairop de verweerder voor antwoirde seyde ende ontkende expresselijck, dat hy die voorsz. Jenneken van Eck oyt versocht soude hebben tot sijn echte huysvrouwe te hebben oft te behouden ende oversulcx hair noyt beloeft noch getrouwt en heeft om altijt te houden, dan mach in allen gevalle onder anderen woirden ende propoesten, tusschen hem verweerre ende dieselve Jenneken wel geseit wesen, als dat hy hair nyet en soude begeren te verlaeten, soeverre sijn broeders ende susters, vrunden ende magen dairmede tevreden waren; ende voorder oft anders ontkent hy eenige beloeften oft toeseggingen gedaen te hebben; ende oft dair eenige voorder beloeften van heymelijcke trouwe geschiet waire, des neen, 'tzelve en soude hem verweerre geenssins kunnen prejudiceren volgende 't Concilium van Trenten ende de nyeuwe ordonnantie van policie, binnen Hollant gemaict, dairtoe hy verweerre hem refererende is, ende midtsdyen concluderende, dat d'eysscher synen eysch ende conclusie ontseyt ende hy verweerre dairvan geabsolveert soude werden, costeloes ende schadeloes, oft te comen tot anderen sulcke fynen ende conclusien als scepenen bevijnden souden naer recht te behoiren.

Gesien ende gevisiteert by scepenen wel ende in 't lange den eysch ende antwoirde mit alle anderen dingtalen, stucken ende munimenten, zoe van certificaten als anders, by partyen hinc inde in rechte geëxhibeert, ende op alles ter materie dienende is ende dat soude hebben kunnen oft mogen gemoveren, wel ende rypelijck geleth, geconsidereert oick allen 'tghene des men in dese behoorde te considereren ende dairbeneffens hebbende gehadt het advijs ende opinie van zekeren geleerde practizynen Mrs. in rechte, hem des bet verstaende, [hebben op huyden etc.] [1]) wysen ende verclaren midts desen

---

1) Het tusschen [ ] geplaatste staat boven de lijn geschreven.

voir recht, dat de verweerder voorn. sal schuldich ende gehouden wesen, zijn gegeven trouwe mette voorsz. Jenneken van Eck naer de ordonnantie van der heyliger kercke te solemnizeren ende te volbrengen ende dezelve Jenneken voir sijn echte huysvrouwe openbairlijck te trouwen, ontseggende alsnoch den eysscher, zoo hy procedeert, synen voorderen eysch om in possessie van de halve goeden gestelt te werden, condempnerende nyettemin den verweerder in de costen van den processe tot taxatie ende moderatie van scepenen.

D.

Op huyden compareerde voor schepenen der stede van Gornichem onder ghenomineert, Anthoni van Ghendt, als volmachticht ende procuratie hebbende van Janneken Danielsdr. van Eck, verclarende, dat alsoo deselve Janneken haerselven vijndende geheel desolaet ende van allen hulpe ende bystant verlaten ende dat hoewell nu opten XXI^en^ Aprilis laestleden seeckere sententie by mynen Edelen Heeren Schepenen met advijs van geleerde gepronunchieert is up ende jegens Handrick Colff Handricxz., waerby den voorsz. Colff ghecondemneert werd, dat hy schuldich ende gehouden soude wesen, syne gegevene trouwe mette voorsz. Janneken van Eck naer d'ordonnantien van der heyliger kercke te solemniseren ende te volbrengen ende deselve Janneken voor syne eechte huysvrouwe openbaerlijck te trouwen etc. Achtervolgende welcke sententie Jan Haemel als bloetvoocht van deselffde Janneken, naer stile ende costume deser camere gericht ende vangbrieff geobtineert heeft, daermede den comparant in der qualiteyt voorsz. rechtelijcken aen 't lijff van den voorsz. Handrick Colff doen wijssen heeft, voor 't effect ende voldoeninghe van deselve sententie ende den vangbrieff metten aencleven van dyen, daerop gevolcht. Ende gemerct, hy comparant bevijndt, dat denselven Colff hem voorallnoch onwillich laet vijnden omme 'tzelve des voorsz. is, volcomelijcken t' effectueren ende te volbrengen, tenderende tot grooten achterdeel, lesien ende vilipendie van der justitie; ende dat mede oversulcx den bloetvoocht van de voorsz. Janneken hem des rechts nyet en verstaet ofte oock gheene executie hem en begeert te onderwijnden ofte op synen naem gedirigeert te hebben, wesende geheel scrupuleus ofte vreesende voor eenich inconvenient, dat hem ter cause van dyen by ofte van wegen den voorsz. Handrick Colff soude mogen aen-

gedaen werden, soo allen 'tselven mynen Edelen Heeren apparentelijck gebleecken heeft, dat sulcx allrede geschyet is, daervan oock expresselijck geprotesteert wordt.

Soo nu de voorsz. Janneken eenen jongen soon van denselffden Colff ter werelt gebracht heeft ende overmits de dilatie van den voorsz. trouwe haer een arger staet te verwachten (als oock levende van hare cleyne armoede, die seer weynich is, sonder in dese grote benautheyt van den voorsz. Colff eenich secours tot haer ofte haerder vruchte sustentemente genoten te hebben, dat soude mogen valideren eenen Hollantsschen penninck, d'welck weynich is), is daeromme de voorsz. Jenneken (mede voor scepenen comparerende) genootdruckt tot defentie haerder eere ende om haer goet recht by forme van justitie te vervolgen, den comparant alhyer met speciale procuratie te belasten ende te versoucken denselven vangbrieff in ende naer syne beste forme ter executie te leggen aen ende op den voorsz. Handrick Colff, soo hy te rade bevijnden sall.

Achtervolgende welcken last, bevel ende speciale commissie den comparant voor all aenroept ende inclameert de hulpe ende assistentie van den officier deser stede, sijnde den oppervoochdt van alle arme, desolaten ende verdruckte weesen, omme dese sententie ende vangbrieff mitte wijssinghe, daerop gevolcht, dye hem alhyer mede in presentie van u mynen Edelen Heeren overgelevert werdt, naer syne forme ende teneur ter executie by hem gelecht te worden, ende dat hy volgende dyen den voorsz. Handrick Colff sall stellen ende houden in hechtenisse tot des cipiershuysse tot sijn comparants coste, hem ghevende syne optie in eene herberge op sijns selffs coste, ende dat ter tijt ende wylen toe hy 't dictum van de voorsz. sententie ende vangbrieff metten aencleven van dyen geeffectueert, ten vollen voldaen ende volbracht sall hebben, presenterende ende ghevende daeromme alhyer den stadthouder in presentie als voren synen behoorlijcken salaris voor hem ende syne dienaren. Ende ingevalle van refuys, weygeringe, dilay ofte uuytstel van 'tgeene des alhier versocht wordt, soo protesteert hy comparant van costen, schaden ende interesten, oock mede de denegata justitia. Ende van allen 'tgeene des voorsz. is, versochte hy comparant, hem verleent te werden acte in behoorlijcken forme.

Actum coram Willem Petersz. ende Dirck Vinck Willemsz.

als scepenen der voorsz. stede van Gornichem opten II^en^ dach van Junio anno XV^c^ twee ende tachtentich.

C. Dudijn. 1582.

Dit voorts te stellen in amplissima forma.

E.

Up huyden compareerde voor scepenen etc. Anthoni van Ghendt als gemachticht van Janneken van Eck Danielsdr.. seggende ende verclaerende, hoe dat hy comparant in der qualiteyt voorsz. opten II^en^ deser maent Junii voor scepenen deser stede den stadthouder van den drossaert derselver stede rechtelijck overhandtreyckt heeft eenen vangbrieff, gewonnen by Jan Haemel als bloetvoocht van de voorsz. Janneken Danielsdr. op ende jegens Handrick Colff Handricxz., ten finen hy stadthouder denselven vangbrieff naer syne forme ende teneur ter executie soude leggen ende dyenvolgende denselven Colff in hechtenisse soude stellen ende aldaer houden ter tijt ende wylen toe, dat hy 't dictum van de sententie mitsgaders den vangbrieff ende wysinge, daerop gevolcht, effectuelijck voldaen soude hebben, verclarende voorts, dat hy comparant ter selver tijt den stadthouder in presentie van scepenen voorsz. sijn gerechtelijcken salaris voor hem ende synen dienaeren betaelt heeft tot XVIII sch. toe ende by refuys, weygeringe, dilay ofte vorder uuytstel, heeft hy comparant dyer tijt geprotesteert van alle costen, schaden ende interesten, oeck mede de denegata justitia.

Ende hoewel den voorsz. stadthouder ofte officier ter selver tijt den vangbrieff met synen behoorlijcken salaris ontfangen heeft omme d'executie daermede te dirigeren als naer behooren, soo en kan den comparant nochtans nyet bevijnden, dat den stadthouder tot noch toe daermede eenige vruchten gedaen heeft, waervoren den comparant mitshalven wederom gheoorsaeckt is, andermael jegens den voorsz. stadthouder ende allen anderen, die den voortganck van dese executie beletten ende nyet en begeren ten effecte te brengen, te protesteren van allen costen, schaden ende interesten, oeck mede de denegata justitia, verclarende hy comparant hierinne sijn debvoir in alles gedaen te hebben, denckende nae deser tijt nyet meer den voorsz. stadthouder daervan te importuneren,

dan is van meyninge hem 'tselve vorder ende wyders te beclagen daer en soo synen goeden raet gedragen sall. Ende versochte hyervan acte in behoorlijcke forme.

Actum coram Pieter Boom Adriaensz. ende Claes van Leerdam Petersz. als scepenen deser stede, den XVI[en] Junii 1582.

Dese voorsz. protestatie gerenoveert opten XX[en] Julii 1582 coram scepenen alsvoren. In kennisse van my

C. Dudijn, 1582.

F.

Den XII[en] Augusti. *Coram Petersz. ende d' Vinck.*

Up huyden compareerde voor schepenen der stede van Gornichem onder genomineert Anthoni van Ghendt, als gemachticht van Janneken van Eck Danielsdr., seggende ende verclaerende, dat hoewell hy comparant in alles syne extreme ende uuyterste debvoir gedaen ende geëmployeert heeft volgende diversche acten van presentatien ende protestatien, hyerby gevoucht, omme den officier als drossart deser stede Gornichem ende 's lants van Arckel met alle civiliteyt ende behoorlijcken middelen te brengen tot directie van de executie van den vangbrieff metten aencleven van dyen, geobtineert opten persoon van Handrick Colff Handricxz. 't Schijnt nochtans, dat hy comparant bevijndt by goede forme ende wegen, dat den officier mette justitie speelt ende geheelijck geckt ende denselven Colff meer als 't recht van den lande ontsiende is ende alsoe d' officier contrarie syne eygen beloofften, gedaen opten XI[en] deser maent, hyerby gevoucht, allnoch onwillich is, den vangbrieff metten aencleven van dyen ter executie te stellen, contrarie oeck de bryeven van myne heeren van den Rade 's Hofs van Hollandt in date den III[en] deser maent Augusti (al nyetjegenstaende hy comparant den vangbrieff in questie ende den aencleven van dyen opten X[en] deser maent wederom in handen van den stadthouder van den voorsz. drossart gelevert heeft) sulcx dat notoirlijck blijct, dat denselven drossart, ontsiende den voorsz. Colff ofte mogelijck practiserende op sijn eygen particuliere profijt, de justitie laet rusten ende illusoir blyven, soe is 't dat hy comparant, mette voorsz. Jenneken van Eck in persoon comparerende, t'samen allnoch

voor de laeste mael protesteren de denegata justitia, mede van costen, schaden ende interesten, verclarende expresselijck by dese alle 't gewelt, d'welck den voorsz. Handrick Colff allmede an den bloetvoocht van haer, Jannecken van Eck, gedaen ende geperpetreert heeft, te doen verhaelen opten voorsz. drossart, nemende hierby Godt Almachtich tot getuyge, dat den drossart sijn debvoir hen comparanten weygert ende daeromme genootdruckt zijn, henluyden aen de hooge justitie te beclagen ende by den procureur-generael de voorsz. vangbrieff ter executie te doen stellen. Versouckende hyervan acte in behoorlijcke forme.

Actum coram ut supra.

G.

Den 17[en] Augusti 1582. *Coram schepenen Petersz. ende d'Vinck.*

Up huyden compareerde voor scepenen etc. Janneken van Eck Danielsdr., verclarende alsoo sy comparante eenich, verlaten ende van allen menschelijcke hulpe desert ende verlaten is, dat oock Jan Hamel, haren bloetvoocht, hem de saecke ende executie tegens Henrick Colff nyet vorder en begeert te moeyen, overmits het gewalt, dat hem soo excessivelijck gedaen ende gebuert is boven recht ende wegen van justitie, dat den officier oock 'tselve te straffen hem geenssins dan alleenlijck met dissimulatie onderstaen en heeft, ende, dat meer is, Anthoni van Ghendt, als gemachticht ende procureur van haer comparante, mede hemselven laet onwillich vijnden omme hare saecke vorder te dyenen ende ter executie te brengen, overmits het luttel debvoir van den officier, beduchtende off hem naemaels eenich inconvenient soude mogen gebueren van Handrick Colff ofte den zynen, soo is 't, dat zy comparante verstaen heeft, dat mijn heere den drossart den voorsz., Colff in ghijsselinge pro forma gestelt heeft, hem doende alleenlijck in de voorsz. ghijsselinge bewaren met zynen stadthouder ende dat daerbeneffens in 't voorsz. ghijsselen genouchsaem oorleysteringe gedaen is aen de voorsz. Colff, daerby den drossart in effecte te kennen gheeft de collusie ende simulatie, dye hy denselven Colff ofte den synen heeft gemaect. Aenroupende daeromme zy comparante, vóór all Godt Almachtich als een oprecht richter tot haer hulpe, versouckende daervan den straff te geschieden over denghe-

nen, dye in gebreecken blijft, die versochte executie te vorderen ende dat den drossart voorsz. de facto ende sonder vertreck den voorsz. Handrick Colff stelle in 't cypiershuysse ter tijt ende wylen toe, dat hy achtervolgende sententie van schepenen mitten vangbrieff, daerop gevolcht, haer comparante van alles voldaen sall hebben; ingevalle van refus, protesteerde sy comparante van allen costen, schaden ende interesten, oock mede soo den voorsz. Colff hem absenterde ende latiteerde, dat sy allen 'tselve aen den voorsz. drossart ende syne goeden denckt te verhaelen, te meer haer wille nyet en is, dat hy in der herberge sall blyven, maer opten cipiershuys gebracht sall worden ter tijt ende wylen toe alles effectivelijck volcomen sall sijn. Versouckende hyervan acte in behoorlijcke forme.

Actum coram ut supra.

H.

Aen Joncheer Aernt van Bosschuysen,
Drossaert tot Gorchom.

Maurits etc., die President ende Raden etc.

Edele, vroome, discrete, goede vrunt.

Wy hebben ontfangen Uwe missive van den XXII[en] der voorleden maent Decembris, dienende voor antwoorde op onssen brieve den negenden derzelver maent ten verzoucke van den procureur-generael van desen Hove uuyten name van de Ho. Overicheyt aen u gescreven mette requeste daerinne besloten, beroerende de sake van Janneken Daniel van Eck jegens Henrick Colff. Ende alzoe wy by uwe voorsz. missive gheen volcomen contentement en hebben beroerende dezelve sake, soe is 't, dat wy van wegen der Ho. Overicheyt u andermael lasten ende ordonneren, nyetjegenstaende uwe rescriptie, opten eersten rechtdage naer lichtmisse eerstcomende te compareren alhier in den Haghe, ten fine omme naerder te verantwoorden voor een commissaris, by ons daertoe deputeren, op 'tgeene de voorsz. procureur-generael by zyne requeste narreert. Ende by gebreecke van dien zullen wy genootsaect zijn, den voorn. procureur andere procuratie te verleenen. Daeromme en blijft hiervan in gheenen gebreecke.

Eedele, vroome, discrete, goede vrunt, onsse Heere God zy met u.

Gelesen in den Haghe den XIIII[en] Januarii anno XV [C] zes ende tachtich.

I.

Jonker Aernt van Boshuyse, *Drost tot Gorcum.*

Dese drost beschreven en by commissarissen gehoord zijnde op de oogluikinge of conniventie jegens Hendrik Colf Hendriksz. met Jannetje Daniel van [Eck], ende mede gehoord zijnde op de requeste, gepraesenteert by de weduwe en vrunden van wyle Frederik Cornelisz. ende daarna in het collegie van den Rade ontboden en mondelinge gestraft en belast, dat hy de bevelen van den Hove so klein niet behoorde te agten maar in alles met diligentie de justitie te vorderen etc.; dan also deselve drost nog niet lange in 't officie en is geweest, so is hetselve voor dese reyse gepasseert en hy ontslagen met bevel voortaan de justitie met naarstigheid voor te staan en administreren, opdat het Hof geen oorsake gegeven werde omme anders daarinne te voorsien.

Actum den 13 Febr. 1586.

J.

Den XXI[en] Martii (1587). *Coram A. Vinck ende Heusden.*

Oerconden, dat voor ons quam Jan Hamer, verwer, woenende tot Leyden, ende bekende wel ende deuchdelijck schuldich te wesen Henrick Colff Henricxz., als wettich man ende voicht van Jenneken van Eck Danielsdr., voor hemzelven ende mede in den naem ende tot behoeff van Daniel van Eck Danielsz., zijn huysfrouwe broeder, de somme van sessentnegentich Karolus guldens acht stuvers eens. tot XX st. elcken Karolus gulden gerekent, spruytende uuyt 't slot van de rekeninge, die hy comparant, als voicht gestelt geweest by den heere mitten gerechte deser stede over de naegelaten kinderen van wylen Daniel van Eck, up ghisteren voor den heere ende gerechte voorsz. gedaen heeft, waerinne hy comparant de voorsz. somme ten achteren compt als meer ontfangen dan uuytgegeven hebbende; gelovende midtsdyen dezelve somme den voorn. Henrick Colf in der qualiteyt als voeren wel ende loffelijck up te leggen ende te betalen in vier termynen, alen up viermael drye maenden naestcomende

ende achtereenvolgende, telcken een gerecht vierdepaert, waervan den I[en] termijn verschynen zal van huyden, datum van desen, in drye maenden ende zoe voorts van drye maenden tot drye maenden ter volder betalinge toe, hieronder stellende etc. specialijck ende generalijck alle zyne goeden etc., zoe waer oick etc. Ende oft hier yet aen gebraecke, soe constitueerden hemzelven daervoeren borge Peter Hamer, verwer ende ingesetene poirter deser stede, die dat etc., onder 't verbant van alle zyne goeden, ruerende ende onruerende, die hy nu ter tijt heeft oft noch hiernaemaels verkrygen mach, gelegen in den scependom van Gorcum. Dies geloifde Jan Hamer voorsz. den voorn. zynen borge hiervan te vryen, costeloos ende schadeloos te houden t'allen tyden tegens eenen yegelijcken, daer ende alzoe dat behoiren zal, onder gelijck verbant als voeren, zonder argelist.

IV. Eenige stukken betrekkelijk executie op onroerend goed.

Uit deze zeven, aan elkander door de staarten der zegels verbonden, oorkonden van de jaren 1530/45 valt het volgende op te maken. Om welke reden dan ook, niet onwaarschijnlijk in verband staande met zijne tusschenkomst in de zaken van het Sticht in de woelige jaren van 1525 tot 1528, blijkt de Hertog van Gelre een schuldvordering te hebben tegen de Kapittels van St. Marie en St. Jan, den abt der St. Paulus abdij en den Domproost, allen te Utrecht. De laatstgenoemden hebben zich aan wanbetaling schuldig gemaakt, de Hertog gaat over tot executie op de goederen dier geestelijken, gelegen in het schependom van Tuil en omstreken. De executie geschiedt langs een omweg, in dier voege dat de Hertog zelf eigenaar wordt; hij wordt dan ook door den vredeban in die goederen bevestigd. Drie jaren later draagt de Hertog een gedeelte der bedoelde goederen, nl. tienden over land te Herwijnen, Op- en Neerijnen gelegen, weder over aan particulieren, die ze in 1545 wederom aan het Kapittel van St. Jan afstaan. Het verloop der executie, in de vijf eerste stukken medegedeeld, is in dezen het meest belangrijk.

SEERP GRATAMA.

A. 1530, November 29.

Schepenen van Tuil, „met medegevolch" van die van Deil, beslissen dat de Hertog van Gelre 16000 *gld. in rechte kan vorderen van de Kapittels van St. Marie en van St. Jan, den abt van St. Paulus en den Domproost, allen te Utrecht, en dat dezen die som, behoudens beter bewijs, moeten betalen.*

Naar het origineel in het rijksarchief te Utrecht, archief van het kapittel van St. Jan, hoog 8 cM., breed 16.5 cM.

Nae aenspraick der procuratoirs volmechtich ons genedigen liefften Heren ende nae | antwoirt der procuratoires der eerwerdigen heren van sunte Marie ende van | sunte Jans tUtrecht, des abts ende convent van sunte Pawels ende des Domproest van Utrecht, voirt na ingelachte tractaes der heren van Utrecht, dat expresselick uutgeefft dat sijn furstlicke Genaden sijn actie van sestien dusent gouwen gulden bij wegen van justicie oic sal mogen vervolgen ende voirt na cond, wairheit ende gerichtelicke getuychnissen, die die scepen gesien ende gehoirt hebben in segel ende brieven, so wijsen die scepen van Tuil te weten Ot van Asperen ende van Vuern. Dirck van der Horst, Ot van Malborch, Airt Pieck, Airt van Haeften, Airt Stoick, Jan Bruystens, Willem van Hees mit medegevollich die scepen van Deil eendrechtelick, dat die eerwerdigen heren voirs. betailen sullen ons genedigen Heren voirs. die sestien dusent gouden gulden voirs. ende voirt alle bewijselick scade als recht is. Ende dit ter tijt to die scepen zegen beter betoen dan sij noch gesien ende gehoirt hebben. In oirconde onsen litteren gegeven int jair ons Heren dusent vijffhondert ende dertich op sunte Andries avont sheilige Apostel.

Aan het stuk hangen aan perkamenten staarten acht ronde zegels, in groene was, enkele eenigszins geschonden.

B. 1531, Januari 9.

Schepenen van Tuil oorkonden, dat de „geswoeren bode" van den Hertog vóór hen heeft verklaard, de heeren van St. Marie en St. Jan, den abt van St. Paulus en den Domproost, allen te Utrecht, te hebben aangemaand om de 16000 *gld. te voldoen, dat de procurator van den Hertog.*

in al de goederen dier geestelijken, gelegen binnen Tuil en omstreken, is ingewezen en dat hij op 16 *December* 1530 *vergunning heeft verkregen om ze te laten verkoopen, en voorts, nadat dit was geschied, dat de „geswoeren bode" hun heeft medegedeeld die goederen op behoorlijken tijd en plaats ten verkoop te hebben aangeboden, eindelijk dat de procurator ze heeft verkocht aan Sander Roeloffs, welken verkoop zij bevestigen.*

Naar het origineel, te vinden als boven, hoog 13.5 cM., breed 19 cM.

Wij Wemmer van Cuick ende Willem van Hees scepen in Tuil tugen, dat voir ons comen is | die geswoeren bode ons genedigen liefften Heren [1]) hertogen van Gelre in Tielreweert ende heefft gegiet, dat | hij gemaent heefft van wegen Bruyn van der Smeren, als volmechtich procuratoir ons genedigen Heren voirs. die eerwerdigen heren van sunte Marie ende sunte Jans tUtrecht, abt ende convent van sunte Pauwels ende den Domproest van Utrecht, oft ho elck bijsunder mit recht genoemt is, van gebreck sestien dusent gouwen gulden, welcke pennigen voirs. die eerweerdigen heren van Utrecht voirs. mit scepenvondenis affgewesen ende niet betailt en sijn, gelijck als den scepenvondenisbrieff van Tuil dat voirder inhelt ende begrijpt, die dairop gemaict is. Dairna tugen wij, dat wij dairover geweest hebben, dair die procuratoir volmechtig voirs. gericht is overmitz den geswoeren richter van ons Heren voirs. in Tielreweert tot allen recht in allen gueden ende erffenissen der eerweerdigen heren voirs. mit recht tobehoeren in der enige van Tuil ende in den gerichten van Ophemert, Varick, Hesel, Opinen, Hiir- ende Nederinen gelegen als voirt gebreck der betailinge voirs. Des vraechde ons die geswoeren richter voirs., wat dat die procuratoir volmechtich voirs. mitten gueden ende erffenissen voirs. mit recht sculdich te doen weere. Dairop wijsden wij, dat men die gueden ende erffenissen voirs. verbieden sal als recht is, ende dairna so sal ende mach die procuratoir volmechtich voirs. die gueden ende erffenissen vercopen tot onsen lantrecht. Dit gesciede int jair ons Heeren dusent vijffhondert ende dertich den sestienden dach in December. Dairna wij Wemmer van Cuick ende Airt Pieck scepen in Tuil tugen, dat voir ons comen is

1) „Heren" staat boven den regel.

die geswoeren bode voirs. ende heefft gegiet, dat hij verboden heefft als recht is, drie Sonnendaghen ther rechter missetijt in der kercken tot Ophemert, Varick, Hesel, Opinen, Hiir- en Nederinen die gueden ende erffenissen voirs., die gelegen sijn in den gerichten voirs., dat die te vercopen weeren overmitz des procuratoirs volmechtich ende in den name ende van wegen ons genedigen Heren voirs. als voir tgebreck der betalinge voirs. Dairna tugen wij, dat voir ons comen is die procuratoir volmechtich voirs. ende heefft vercofft na allen forme ende manieren, gelijck ons lantrecht eist ende wijst, allen die gueden ende erffenissen voirs., die in den gerichten voirs. gelegen sijn ende die aldair in der kercken voirs. verboden sijn, als recht is, ende die men aldair sculdich is [1]) te verbieden pleech elckx deel der gueden ende erffenissen voirs., Sander Roloffs. voir vijff scilling gever pennigen te hebben ende te besitten. Superscriptum: Heren loven wij guet. In oirconde onsen litteren gegeven int jair ons Heeren dusent vijffhondert een ende dertich den negenden dach in Januario [2]).

Aan het stuk hangen aan perkamenten staarten drie ronde zegels in groene was.

C. 1531, Januari 10.

Schepenen van Tuil verklaren, dat Sander Roloffs al wat in den vorigen brief staat vermeld, heeft verkocht en overgedragen aan den Hertog van Gelre.

Naar het origineel, te vinden als boven, hoog 5.8 cM., breed 15.5 cM.

Wy Wemmer van Cuick ende Airt Pieck scepen in Tuil tugen, dat voir ons comen | is Sander Roloffs. ende heefft vercofft ende opgedragen voir tien pont gever penni|gen, die hij giede, dat hem betailt sijn, den brieff, dair desen tegenwoirdigen brieff doirsteken is ende alle tgehout des brieffs, gelijck als dairin gescreven steet, ende voirt dairop vertegen, als recht is, tot behoeff ons genedigen liefften Heren, hertogen van Gelre etc. erffelick te hebben ende te besitten; welcke plicht voirs. die procuratoir volmechtich ons genedigen Heren voirs. ontfangen heefft tot behoeff sijnre ffurstlicke Genaden in manieren als voirs. is. Ende hij geloeffde

1) Hier ontbreekt waarschijnlijk: ende.

2) Achter op het stuk staat met ongeveer gelijktijdige hand: „Dye banck van Tuyll", en met een andere iets latere: „Dat ghansche verlij opten tyenden van sunt Jans tUtrecht."

oic van sijnre wegen alle voirplicht aff te doen van denselven. In oirconde onsen litteren gegeven int jair ons Heeren dusent vijffhondert een ende dertich den tienden dach in Januario.

Aan het stuk hangen aan perkamenten staarten twee ronde zegels in groene was.

D. 1531, Januari 11.

Schepenen van Tuil verklaren, dat vóór hen de procurator van den Hertog van Gelre door den rechter van Tielrewaard is ingewezen in de goederen, in de voorgaande stukken bedoeld, en dat de vredeban daarover te zijnen behoeve is uitgesproken.

Naar het origineel, te vinden als boven, hoog 7 cM., breed 18 cM.

Wy Wemmer van Cuick ende Airt Pieck scepen in Tuil tugen, dat wij dairover geweest | hebben, dair na onsen vondenis die procuratoir volmechtich ons genedigen liefften Heren, herto gen van Gelre etc. in den name ende van wegen ons genedigen Heren voirs. na intgehout sijnre scepen-, gerichtsende coipbrieven van Tuil overmitz den geswoeren richter ons Heren voirs. in Tielreweert ingesat is tot allen recht in allen gueden ende arffenissen der eerweerdigen heren van sunte Jans, van sunte Marie tUtrecht, des abts ende convent van sunte Pauwels ende des Domproest van Utrecht, in der enige van Tuil gelegen, welcke gueden ende erffenissen voirs. Sander Roloffs. vercofft ende opgedragen heefft den procuratoir volmechtich voirs., gelijck als die scepenbrieven van Tuil voirgeruert dat volcomelick begripen ende inhouden, die dairop gemaict sijn. Ende die richter voirs. verboet enen yegelick den aenvanck van den gueden ende arffenissen voirs. bij sijnen lijff ende bij sijnen gueden, dat nyemont die gueden ende erffenissen voirs. besitten off gebruycken en soude dan bij wil, consent ende van wegen ons genedichten liefften Heren voirs., off hij en mochte dat doen mit enen beteren recht. In oirconde onsen litteren gegeven int jair ons Heeren dusent vijff hondert een ende dertich den elfften dach in Januario.

Aan het stuk hangen aan perkamenten staarten twee ronde zegels in groene was.

E. 1531, Januari 13.

Schepenen van Tuil oorkonden, dat de gerechtsbode hun heeft verklaard, dat den bovengenoemden geestelijken mededeeling is gedaan van den uitgesproken vredeban.

Naar het origineel, te vinden als boven, hoog 6.5 cM., breed 17.5 cM.

Wij Wemmer van Cuick ende Airt Pieck scepen in Tuil tugen, dat voir ons comen | is die geswoeren bode ons genedigen Heren van Gelre in Tielreweert ende heefft gegiet | ende bekent voir ons scepen voirs., als dat hij die weet gedaen heefft die eerwerdigen heren van sunte Marie ende van sunte Jan tUtrecht, die abt ende convent van sunte Pauwels ende den Domproest van Utrecht, dat hem den aenvanck van allen oeren gueden ende erffenissen verboden is in der enige van Tuil gelegen, overmitz den geswoeren richter ons Heren voirs. in Tielrewert van wegen ende ter instancy des procuratoirs volmechtich ende inden name ende van wegen ons genedigen liefften Heren, hertogen van Gelre etc., gelijck als den scepeninsettingebrieff van Tuil dat voirder inhelt, die dairop gemaict is. In oirconde onsen litteren gegeven int jair ons Heeren dusent vijffhondert een ende dertich den dertienden dach in Januario.

Aan het stuk hangen aan perkamenten staarten twee ronde zegels in groene was.

F. 1534, November 24.

Schepenen van Tuil verklaren, dat zij hebben gezien een schriftelijke opdracht aan Christoffel, graaf van Meurs enz. van den Hertog van Gelre, om voor hem aan Walraven van Arkel, heer van Weerdenborch, en zijne huisvrouw Katharijne van Gelre te verkoopen en over te dragen voor een zekere geldsom de goederen, bepaaldelijk tienden te Herwijnen, Op- en Neerijnen, welke de heeren van St. Jan aldaar hadden en bij executie aan den Hertog hebben moeten afstaan, en dat op bevel van Christoffel van Meurs Bruijn van der Schueren, ambtman in de Tieler- en Bommelerwaard, vóór hen afstand heeft gedaan van alle recht, hetwelk de Hertog daarop mocht hebben.

Naar het origineel, te vinden als boven, hoog 18 cM., breed 13 cM.

Wij Art die Kock van Oppijnen, Dirck van der Horst, Wemmer van Kuyck, Art van Haeften in den Esch Claassoen, Gorrit van Dieden, | meyster Gerit die Joide schepen in Tuyll tuygen, dat voir ons gecomen is die edell ind wailgeboren Chrystoffell, greeffe to Moirze | ind tot Sarwarden, ind heeft nae vermoegen sijns beveel ind mechtichbrieffs ons genedigen lieven heren Karel, hartoigen van Gelre ind van Gulich, greeffen van Zutphen, doir sijn ffurstlicke Genade onderhantteykent ind

secreeten zeegell opgedruckt, inhaldende dat sijn ffurstlicke Genade den edelen ind waelgeboeren heeren Walraven van Arckell, heren tot Werdenborch, ritter opdraegen ind oen geven solden alsulck aenspraick ind verwyn als sijn ffurstlicke Genade gedaen ende verkreegen hebben mitten landrechten op die thienden, die den capyttel van sunt Johans tUtrecht to the hoeren plegen in den kerspelen to Oppijnen, Hyer- ind Nederijnen gelegen, durch dat selffe speciaell beveel ind volmacht, dat sijn Edelheiden den vurg. heeren Walraven heere to Weerdenborch van sijn ffurstlicke Genade wegen die verwynbrieff opten thienden vurs. nae den landtrecht opdraegen soude, alsoe dat die heer van Weerdenborch ind sijn huysvrouwe joffer Katharyn van Gelre, natuyrliche dochter ons genedigen liefften Heren vurs. ind oir beide lijffzerven genochsam dairmede besorcht ende verwairt wesen soude, gelijck den beveelsbrieff vurs. ind dat placait, dat die heer van Weerdenborch dairaff heeft ind wij schepen vurs. gesien ind geleesen hebben, dat vorder begrijpt ind inhelt. Heeft dairomb die edell ind waelgeboeren Chrystoffel greeff van Moirze vurs. doir beveell ind volmacht vurs. van wegen sijnre ffurstlicke Genade vercoft ind opgedraegen voir twee duysent pondt gever pennongen, die hy gieden, dat hem van wegen ons genedigen Heren vurs. betaelt sijn die brieffen, dair desen tegenwoirdigen brieff doirgesteken is, ind alle gehalt der brieffen, gelijck daerinne geschreven steit, den vurg. heeren van Weerdenborch als momber sijnre huysvrouwe, natuyrliche dochter ons genadigen Heren vurs., ind oiren beiden lijffzerffen erfflicken the besitten; ind sijn Edelheiden vertegen van wegen ons genadigen Heren vurs. opten brieffen ind op id gehalt der brieffen vurs. ind geloeffden als volmechticht vurs. die brieffen ind alle gehalt der brieffen vurs. to waeren jair ind dach als recht is, tegen allen dengheenen, die van sijn ffurstlicke Genade wegen then rechten comen wyllen, ind alle voirkommer ind voirplecht af the doen van denselffen als volmechticht, ind van sijn ffurstlicke Genade weegen als vurs. Noch tuygen wij scheepen vurs., dat voir ons gecomen is die beste ind vrome Bruyn van der Schuyren, amptman in Tielre- ind Bomelreweerden, ind heeft uuyt beveel des edelen ind waelgeboeren Chrystoffell, greeffen van Moirze vurs. van wegen ons genedigen Heren vurs. oick vertegen opten brieffen ind allen ongehalt vurs. tot behoiff des heeren van Weerdenborch, als

momber sijnre huysvrouwe vurs. ind oiren beiden lijffzerffen erfflicken the besitten, ind hij geloefden oick van sijn ffurstlicke Genade wegen alle voirkommer ind voirplicht af tdoen van denselffen, bijalsoe dat sich die heer van Weerdenborch vurs. mit allen desen verwynbrieffen vurs. nyet vorder behelpen noch kroeden en sall dan totten dryen thyenden ind guederen, die dat Capittell ind heeren van sunt Johans tUtrecht vurs. the hebben pleegen in drien kerspellen, to weeten to Oppijnen, Hyer- ind Nederijnen gelegen, gelijck die buerheeren van Weerdenburch the Hyer- ind Nederijnen ind Helmich Dirckxss. ind Andriis Geeritss. the Oppijnen die vurs. thienden ind guederen in pacht the hebben pleegen. In oirkont onssen litteren gegeven in den jair ons Heren duysent vifhondert vierinddartich den vierindtwintichsten dach Novembris [1]).

Aan het stuk hangen aan de zes perkamenten staarten nog vijf ronde zegels in groene was, min of meer geschonden.

G. 1545, Juni 12.

Schepenen van Tuil verklaren, dat Walraven van Arkel heer van Weerdenburch heeft verkocht en overgedragen aan Johan van Rossem, ten behoeve van het Kapittel van St. Jan te Utrecht, de goederen te Herwijnen, Op- en Neerijnen, in de vorige brieven genoemd.

Naar het origineel, te vinden als boven, hoog 7.7 cM., breed 21 cM.

Wij Arnt van Haifften ten Esch ind Melchior van Meteren scheepen in Duyll tuygen, dat voir ons quam | die edell ind waelgeboeren heer Walraven van Arckell, broeder tot Hoiclom, heer tot Weerdenburch, ritter, ind heefft vercofft | ind opgedragen voir dusent pont gever pennongen, die he gieden dat hem betaelt sijn, die brieff, dair desen tegenwoirdigen brieff doirsteecken is met allen oir gehalt, als dairinne geschreven steet, Johan van Rossem bastert tot behoiff der werdigen heeren Deecken ind Capittells sint Jans tUtrecht erfflichen the besitten, die brieff to moigen schoeren, cancellieren inde doirsteken doin ind laeten, uuytg(esecht) dat die Deecken ind Capittel opgemelt sich metten brieffen nyet vorder behelpen sullen dan tot beschermonge oire guederen to Hiern-, Nerijnen ind to Oppijnen. Ind die Heer van Weerdenborch vurs.

---

1) Dit stuk en de voorafgaande zijn eenige malen doorgesneden.

heefft dairop vertegen ind geloiffden dairop doin verthien allen, die met recht dairop van sijner Edelheiden wegen dairop verthien sullen, onde van sijnre Edelheiden weegen to waeren jair ind dach als recht is tegen allen, des ten rechten comen wyllen, inde mede alle voircommer dairaff tdoen van sijner wegen. Inne orcont onser litteren gegeven in den jair ons Heeren duysent vijffhondert [1]) vijffendeveertich den twelfften dach Juny.

Aan het stuk hangen aan perkamenten staarten twee ronde zegels in groene was, waarvan het laatste geschonden.

V. Landrecht van Buren van 1416.

In het Rijksarchiefdepôt in Gelderland bevindt zich een handschrift van den hoogleeraar P. Bondam, zijnde een afschrift „uyt een oud MSS. in folio, geïntituleert: Privilegiën der Betuweschen rechten etc., berustende in de Rekenkamer van Gelderland te Arnhem, fol. 29 verso—fol. 33". Bondam heeft zijn afschrift vergeleken met den origineelen brief, zooals blijkt uit de volgende aanteekening van zijne hand aan het einde: „Gecollationeerd met den oorspronkeliken, perkamenten brieff, doch door vogtigheid hier en daar bedorven en met gaten, berustende in de secretarie der stad Bueren, gequoteerd N°. 9. De verschillende lezingen er boven en op de kant geschreven."

De oorspronkelijke brief, waarvan Bondam spreekt, is sedert verloren geraakt, zoodat wij alle reden hebben den hoogleeraar dankbaar te zijn voor de door hem gedane collatie, daar de tekst van het origineel op vele plaatsen, en dat niet alleen in de spelling, van de door mij geraadpleegde afschriften afwijkt [2]). De brief, zooals hij hierachter is afgedrukt, geeft de lezingen van het oorspronkelijke stuk.

In de Verslagen en Mededeelingen van 1886 is door Mr. J. J. S. baron Sloet een Burensch landrecht van 1383, ge-

1) Dit woord in HS. herhaald.

2) Behalve de in het archief der Rekenkamer aanwezige komt vooral in aanmerking een HS. van het oud-archief der gemeente Tiel (17[de] eeuw), waarvan de tekst het naast bij dien van het origineel staat.

geven door heer Alard, uitgegeven. Bij vergelijking zal men bespeuren, dat sommige bepalingen uit het oudere recht bijna onveranderd in het latere zijn opgenomen, dat andere zijn weggelaten, terwijl daarentegen verschillende nieuwe artikelen in dit recht zijn opgenomen.

J. S. VAN VEEN.

Wij Wyllem here tot Bueren ende tot Buesinchem doen kondt allen luden, dat wij bij rade ende guetduncken onser mage ende onser vriende om zunderlinger gunsten ende trouwen dienstes wylle, die onss ende onsen voirvaderen onse guede lude ende getrouwe ondersaten onss lands van Bueren ende van Buesinchem dicke gedaen hebben ende noch doen zullen, soe hebben wij gegeven ende geven allen dengenen, die dair nu in woenen ende naemaels in woenen zullen, erfliken ende ummermeer van onss, van onsen erven ende naecomelingen alle zulcke rechten, vordel ende vrijheyt te hebben ende te behouden, als in desen brieff bescreven steet ende hiernae volget:

1. Dat is te weten, dat alle onse lande ende heerlicheyt doergaen sall een mate ende een gewychte, dat is te verstaen Buerens mate ende Buerens gewychte.

2. Voert soe en sal men nyemant van onsen ondersaten te campe aenspreken in allen onsen lande van Bueren ende van Buesinchem.

3. Voert gevyel dootslach in onsen lande ende heerlicheyt voirss., dat Got verbyeden moet, dat sal wesen lijff teghen lijff, ende dat voirt te richten als onse guede manne ende gerichslude in onsen lande voirss. wisen ende recht is. Ende van dengenen, die den dootslach gedaen hebben, zullen wij hebben halff dat guet, dat sij onder ons liggen hebben, ende dat zullen wij aentasten ende deylen tegen dat wijff off den erven, off dair geen wijff en ware, ende dairaff halff die scout betalen, die bewijselick were sonder arch.

4. Voert soe wyllen wij, dat alle brueken, die te penninckgelde gesat sijn, onse richter betugen sal mit tween wittaftigen mannen, die onbesproken sijn, off die aengesproken woirt mach hem ontsculdigen mit hande ende monde aen den heyligen te zweren, dat hij der zaken onschuldich is, dair hij voir toegesproken worde, ende die onscout sal hij doen op den staenden voet, dest buten besloten tijden is ende

men onscout doen mach mit recht; ende weert bynnen besloten tijden, soe zoude hij dan die onscout doen ten yersten oepen dage tot dess richters gemuede sonder versume, ende dairmede sall hij quijt wesen sonder arch.

5. Voert off in onsen gerichten enige vonnysse wedersproken worden ende dat vonnisse voir onss ende voir onser bruggen tot Bueren beroepen worde, soe zullen wij uyt elken van onsen gerichten vyer guede, onbesproken mannen nemen, die dan elck in onsen lande ende heerlicheyt gheerft ende geguet sijn tot acht mergen lands toe sonder argelist, ende die zullen ten heyligen zweren onss recht te helpen wijsen nae hoeren vijff synnen. Ende soe wat wij dan mit den meesten gevolch der gueder mannen voirss. wijsen, dat sal recht wesen op die tijt sonder yemants wederseggen. Ende soe wye dan in den onrecht vervyel, dairaff sullen wij hebben tweelff pont, enen auden schilt voir twee pont, ende dairtoe zoude hij gelden alsulken oncost als dair mit recht op gegaen were sonder argelist.

6. Voert soe en sal geen van onsen richteren in allen onsen landen ende heerlicheiden voirss. yemant richten aen onser ondersaten guet, die uytlandich sijn, ten sij dat die clagher bewijsen mach mit gericht off mit gerichtsbrieven off mit dess mans zegel besegelt, dair hij op claget, dair men mit recht nyet tegen zeggen en mach, dat men hem die schout van gerechter schout sculdich is, ten ware dat die clagher onsen richter, dairt onder geviel, guede wysheit dede, tot wat tijden die man te lande gecomen is, dat hij dan weder staen sal met sijnen guede op sijnen verschen voet sijn goet te verantwoerden sonder arch.

7. Voert soe wyllen wij, dat alle onse ondersaten, die nu ter tijt in onsen lande wonachtich sijn off naemaels woenen sullen, onverbonden sullen wesen van onss ende van onsen nacoemelingen alle ampten ende neringhe te doen in onsen landen ende heerlicheiden voirss., uuytgenomen weverye ende verwerye, die te staen tot onsen wylle, ende behoudelick onser poerten van Bueren alle hoirs rechts bynnen hoirre maelscap van Bueren na inhout hoeren hantvesten, die hoir dair voir aff gegeven ende besegelt sijn. Ende soe sullen dieselve onse ondersaten altijt onverbonden [1]) wesen uyt onsen landen ende

1) De afschriften hebben: „*verbonden.*"

heerlicheiden voirss. mitter woen te vaeren, alst hem orbair ende nut dunct, behoudelick off wij off onse ondersaten dairan tafteren weren, dat wij se off enich van onse ondersaten voirgeruert, die dairaen tafteren weren, mochten doen besetten mitten lantrechte ter tijt toe dat sij voldaen hadden van der scout, dair sij voir toegesproken worden, mit gulde off mit rechte sonder argelist.

8. Voert geviel dootslach in onsen lande voirss., dair yemant mede clagen woude, ende yemant van onsen ondersaten in der clagen geleet worde van den vier clageren, die mach tot sijnre onschout staen ende hem dess ontsculdigen mit dryen gueden, onbesproken mannen aen elke hant, ende die sullen zweren aen den heyligen, dat sij raets ende daets onsculdich sijn van den doden, daer sij aff beclaget sijn; ende dese ede zullen sij doen op den staenden voet, offt buten besloten tijden is, ende ist bynnen besloten tijden, soe zullen sij die ede doen ten yersten open dage sonder brueken ende sonder begriepe van onss ende van den clageren. Ende dese, die beclaget sijn, zullen wij doen veyligen, aen den gericht mit hoeren vrienden te comen hoir onschout te doen ende veylich dair weder aff, ende dairmede sullen sij quijt wesen van den doetslage sonder argelist.

9. Voert soe en sullen wij in onsen landen ende heerlicheiden voirss. gene geboede gebyeden te houden off doen houden anders dan bij onsen gueden mannen onser lande voirss., ende diere sullen wij nemen uyt elken gericht vier ende nyet myn, in onsen lande geerft tot acht mergen lands toe als voirseyt is; ende wair die meeste menye onser gueder manne voirss. dan bij blijft, dat zullen wij gebieden ende doen houden, behoudelijck altijt onss ende onsen naecoemelingen onsen dienst van onsen ondersaten mit peerden, harnassche, bogen, pyecken, wagen ende ploegen, als sy onss ende onse voirvaderen altijt gedaen hebben sonder argelist.

10. Voert soe zullen wij hebben van enen vuystenslach een pont, enen auden vrancrijcschen scilt gerekent voir twee pont, alss voirseyt is, ende alle payment dairna.

11. Voert van eenre kuerwonden, als leedslanck ende nagelsdyep, vijff pont der munten voirss.

12. Voert hoe sere dat men enen steeckt off slaet sonder leemte, dairaff sullen wij hebben vijff pont der munten voirss. ende nyet meer; ende van eenre wonden, die nyet kuerbair en is, een pont gelijck den vuystenslach.

13. Voert soe wye een messe toege off zweert, knijff, fatsoen [1]) off enyge gescheyde wapen off enyge ander were om den anderen te steken off te slaen, dat onse richter betugen conde, gelijc als voirseyt is, doiraff zullen wij hebben twee pont der munten voirss.; ende van enen loechenen in quaden moede ende dairaff betuget wort als voirseyt is, tyen scyllinge der munten voirss.

14. Voert soe zullen wij hebben van eenre leemten twyntich pont ende van huysstotyngen vive ende twyntich pont; mer vyel dye huysstotynge nae sonne-onderganck ende voir sonne-opganck, dat soude staen gelijck den dootslage sonder arch.

15. Voert soe wyllen wij, dat moert, moertbrant, vredebreke, noetmoet, dieft ende verredenisse, dier nyement en liet, staen sal ter wairheyt aen gueden, wittaftigen mannen onbesproken, die die richter dairtoe neemt op sijnen eedt ende besweert, dies geen side en dragen. Ende soe wye hierin sculdich gevonden worde, die steet te lijve ende te guede, ende dat voirt te richten gelijck den dootslage. Ende die wairheyt sal onse richter opdoen bynnen den yersten sesse weken naedien dat sij gegaen is ende nyet langer onderhouden sonder arch. Ende soe wes men yemant hierenboven betijet, dat men hem nyet betugen en mach mit gericht off mit gerichtsbrieven off mit sijns selffs zegel, dair mach een yegelick aff staen tot sijnre onscout.

16. Voert roeff, brant, vangenisse sal men richten als recht is.

17. Voert soe wye dat vochte voir der bancken, dair onse richter te gerichte zate off die dijck scouwede, die soude staen te lijve ende te guede ghelijck den doetslage, alsoeverre alss die sake bewijselick were als voirseyt is.

18. Voert soe wye den anderen dief, morder off verrader sculde in quaden moede, die zoude gelden te keur twee pont alsoe dicke als hij dat dede, then were dat hij dat bijbrocht, dat alsoe weer als hij over den anderen geseet hadde sonder arch.

19. Voert soe waer een vechtelick gevyel bynnen onsen lande voirss., eysschede dair die richter aff enen vrede off die bode off twe guede, onbesproken mannen off meer, soe wye dat dan dess weygerde, die sal dan gelden te kuer alsoe

1) Het Tielsche handschrift heeft „*laet syen*" i. p. v. „*fatsoen.*"

dicke als hij dat weygert vier pont der munten voirss., nochtant moest hij den vrede geven.

20. Voert des heren vrede sal staen viertyen dage lanck, ende die voirt te verlengen van vyertyen dagen tot vyertyen dagen tot dess heren gemuede, thent die partyen dairaff verzuent sijn sonder arch.

21. Voert soe wie den anderen pandet voir scout, die men hem sculdich is, die sal metten panden voirtvaren, als die gerichtsluden wijsen dat recht is. Ende dede dan diegene, die gepandt were, sijn pande uyt ende op den staenden voet ede dede, dest buten besloten tijden were, dat hij dye scout nyet sculdich en were, dair hem dander voer gepeyndt hadde, soe zoude dyegene, die die onrechte aenleydinge gedaen hadde, gelden te kuer vier pondt der munten voirss. Ende weert bynnen besloten tijden, soe zoude men die onscout doen then yersten open dage tot dess gerichts gemuede sonder arch, off hij soude vervallen wesen van der aenspraken, dair hij voer aengesproken were, ende dairtoe van enen groten banne.

22. Voert off geviel, dat yemant geloeft name bynnen onsen lande voirss. in richters brieve na deser tijt, ende hij sijn scout, die hem in dien brieve geloeft were, nyet en maende noch in en wonne mit recht bynnen den yersten jair na den dach der betalingen sonder arch, soe en zoude men dien brieff nyet richten.

23. Voert soe en sullen wij onsen ondersaten hoer lijff noch hoer guet nyet aentasten, ten were dat sij onss kenlick bruekich weren. Ende all weren sij ons kenlick bruekich, soe en zouden wij nochtans hoer lijff noch hoer guet nyet aentasten, alsoe verre als sij hoir brueken verborgen, als bescheidelick is na gelegentheyt der brueken, die een yegelijck gedaen hadde, tot wijsynge onser gueder manne ende nae inhout der kueren, als die voer in desen brieff bescreven staen.

24. Voert soe en zullen onse ondersaten die een den anderen hoer lijff noch hoir guet besetten noch beclagen dan een yegeliken in sijnre dingbancken, dair hij onder geseten is, alsoe verre als hij dair geguet is. Ende en is hij dair nyet geguet, soe mach men hem volgen in allen bancken, dair hy geguet is, sonder brueken teghens onss, behoudelijck dat een yegelijck den schoeff besetten mach op sijnen lande voir den verledenen pacht ende voir den toecomenden pacht ende die beesten op sinen lande voir hoir grassghelt, ende

voirt alzulcke have als een vynt in sinen huyse ende sijnre hofstat, dat sijns huermans is, voir sijn huyshuer sonder arch.

25. Voert soe wyllen wij, dat drie eynthaftige dage gehouden werden in onsen lande, alss dat gewoenlick is ende geweest heeft in onsen lande ende onse jairmercten, als die geleghen sijn. Ende soe wye op onsen jairmercten vochte off brueke dede, die soude staen tot twijvoldighen brueken.

26. Voert soe wyllen wij, dat onse ondersaten volgen zullen onsen klockenslage te roeve, te brande, te watersnoede; off soe wye dess nyet en dede, die zoude gelden te kuer vier pont der munten voirss., then were dat hij van zuycten kenlick beddevast were off alsoe lam off cranck, dat hij niet gevolgen en conde off dat hij mit hem derden [1]) ten heyligen zwoer, dat hij den klockenslach nyet gehoert en hadde, noch dair nyet aff en wyste sonder argelist.

27. Voert soe wair een bedde gesceyden wordt ende wytaftige gebuert afterlaten, soe sal hij, die in levenden lijve is, sytten tot halven guede tegen die erven; ende hoe lange sij te gader sitten, dat en sal nyemant deren aen sijnen recht, mer hij sal staen tot wynne ende verliese. Ende wanneer yement schifftynge off scheydinge geert, die sal men hem doen bij den here sonder arch, behoudelick enen yegeliken sijns heerlichs guets ende mede alsulcs vordels, alss elcken mit recht toebehoerende is na inhout der bryeve, dye onse voirvader onsen lande dairaff gegeven hebben, die wij altijt mede gehouden wyllen hebben.

28. Voert alse vader off moeder hoir kynder uuytbestaet hebben, soe en zullen die kynder, die uuytbestaedt sijn, gheen guet meer bueren van der yerster doot noch van der lester doot, alsoe verre als dair dan onbestaede kynder bleven sijn, diegene, die uuytbestaedt sijn, en sullen yerst weder inbrengen dat sij uuytgevoert hebben. Ende soe wye dat sijn guet weder inbrocht, die mocht mede staen te deelen, ende dit sal hij eysschen bynnen jairs; dede hijs nyet bynnen jairs, soe were hij sijns rechten quijt aen den erve ende aen den guede, behoudelick elck mans sijns heerlics guets ende mede alzulcks vordels, als elck mit recht hebben sal, gelijck voirseijt is.

29. Voert geviel dair een bedde [2]) gescheiden ware ende

1) Het Tielsche handschrift heeft hier: *mytt derden.*

2) Het Tielsche handschrift heeft hier: *Voert gevyell daer een bedtgescheyd, waer wittachtige* enz.

witaftige gebuert affterbleven is ende te samen in gemeynen buesem blijven sytten ende vader off moeder wytaftigen hylick deden ende sij se in dat erfhuys brochten ende sij dairin bejaerden jair ende dach, soe soude hoir yegelijck staen tot enen dordeel van den guede ende die erven tot enen dordeel; mer wye bynnen jairs schifftynge of sceydinge begeert, die sal men hem doen bij den here, alss recht is. Ende die in dat eerfhuys comen is, sal uuytnemen dat hij ingebracht heeft ende nyet meer sonder arch.

30. Voert were yemant, die den anderen besette in onsen lande ende heerlicheyt voirss. hoger dan hij verborgen konde ende die clager sijnen eeden nyet geloeven en woude, soe zoude hem die here doen bestaeden ende doen wachten om den mynsten penninck, ende dair die here enen penninck uutleet, sal hij twee weder bueren van dengenen, die in den onrecht misviel, soedat die here genen scaden hebben en sal; ende dair sal die aenspreker den here geloeft voir doen den schade den here uut te reyken, die dairop gynge, alsoe verre als die ander nyet en hadde sonder arch.

31. Voert soe wyllen wij, dat men geenre uuythemscher lude guet onder onss gelegen, rede off onrede, wynnen sal, men salt besetten ende beclagen, ende die genechten dairaff te houden tot viertyen dagen, als recht is.

32. Ende oeck wyllen wij, dat alle uutheemsche lude hoer schout aen onsen ondersaten oeck soe wynnen zullen, then sij dat zij brieve hebben, dair nyemant met recht tegen seggen en mach; mer dair zullen sij mede peynden ende die pande, rede off onrede, voirt te byeden [1]) drye viertyen dage, als recht is, behaudelick onss onser versten.

33. Voert van allen brueken, die gevallen in onsen landen ende heerlicheyt voirss., die in desen brieff nyet verclairt noch bescreven en staen ende onsen richter betugen mach dengenen, die hij dairvoir toespreket mit recht, als voirseyt is, dairaff zullen wij hebben twe pont der munten voirss. ende nyet meer, then were dat yemant besettinge brake, dat soude staen tot onsen wylle.

34. Voert wair yemant, die enige brueke dede, die te lijve nyet en stonde, ende diegene, die de brueke gedaen hadde,

---

1) De afschriften hebben *verbyeden*.

sijn brueken nyet verborgen noch betalen en konde, alss hem die richter vermaende, sonder argelist, dat zoude men richten aen sijn een hant.

35. Voert soe zullen onze richteren ende onse boeden voertmeer nemen van peyndinge, besettingen, daginge, verboedegelt, zegelgelt ende banne, als dat in onsen lande ende heerlicheit voirss. gewoenlick is ende geweest heeft sonder arch ende nyet meer.

36. Voert soe wyllen wij, dat alle onse ondersaten, die wij nu hebben off naemaels noch krijgen moegen in onsen landen ende heerlicheyden voirss., enen Stychtschen man slaen moegen op sulcke brueken, als sij onse ondersaten slaen moeghen ter stede, dair sij woenachtich sijn ende nyet meer.

Alle dese voirss. vorwairden ende punten ende een yegelijck punt bijzonder hebben wij Wyllem here tot Bueren ende tot Buesinchem voirg. geloeft ende geloeven in gueden trouwen bij onser eren ende mede ten heyligen gezworen mit opgerichten vingeren ende mit gestaveden eden voir onss ende voir onsen erven ende naecomelingen onsen landen ende ondersaten vast ende stede te houden ende doen houden ende nummermeer te breken noch doen breken in eniger wijs noch dair nyet tegen te seggen mit geesteliken recht, alle nije vonden ende argeliste uuytgescheiden. Ende verbynden onss voirt voir onss, onsen erven ende nacomelingen, dat sij in die heerlicheyt nyet tasten en sullen noch geen gerichte vueren, sij en hebben onsen landen, luden ende ondersaten, die wij thans hebben off namaels krijgen moegen, alle dese vorwairden ende punten, die in desen brieff bescreven staen, gezworen ende bezegelt vaste ende stede te houden ende te doen houden in alre maten als voirscreven steet, ende die confirmacye mit enen transfixbrieff doir desen brieff gehangen.

In orconde dess ende in enen rechten getuge alle der punten voirss. soe hebben wij voir onss, onsen erven ende naecomelingen onsen zegel aen desen brieff doen hangen. Gegeven int jair onss Heren dusent vierhondert ende sestyen, dess sessten dages in der maent gheheyten Februarius.

VI. Een Geldersch waterrecht.

In een handschrift van het archief der Oud R. C. Clerezy, dat, met verschillende handen uit de eerste helft der 16e eeuw geschreven, handvesten bevat van verschillende Stichtsche waterschappen (Langevliet, Bijleveld, den Lekdijk) en verder verschillende Stichtsche en Geldersche rechtsgewoonten, vond ik achterstaand waterrecht over het bevaren van aanwassen en nieuwe eilanden in rivieren. Het volgt daar onmiddellijk achter eenige leencostumen der Utrechtsche St. Paulus-abdij (door mij gedrukt in deze Verslagen en mededeelingen. I p. 232); maar toch bevat het gewis Geldersch recht. Immers eene geheel dergelijke, doch kortere Geldersche costume staat gedrukt bij Schrassert, Codex Gelro-Zutphanicus (Stucken, p. 481) achter eene uitvoerige akte van den richter van Zutphen dd. 1516, waarin eene geheel dergelijke handeling beschreven wordt (l. c. p. 475). En de costume werd door de Staten van Gelderland opgenomen in artikel 8 van hun Waterrecht van 1715. (Groot Geldersch Placcaatboeck. III p. 280.) Reeds hieruit blijkt, dat het hierachter gepubliceerde stuk niets nieuws bevat; toch meen ik het niet te moeten terughouden, daar alle opteekeningen van dergelijke oude rechtsgewoonten haar onmiskenbaar belang hebben.

S. Muller Fz.

Dit naebescreven is van waterrecht ende zande te bevaren [1]), hoe men dat bestaen ende hantieren sel.

1. Item in den eersten sall die drost off sijn statholder of rechter in der tijt, (die) over bloet te sitten pleecht daert [2]) zandt ende lant erffenisse onder gheleghen is, (dat) men bevaren [1]) wil, [3]) ende denselven bruycweer is, veertien daghen te bevorens ende nyet corter wittigen scriftlicken, dat hy dairby come des voermiddaechs by climmender sonnen, om te sien

---

1) HS. „bewaeren".
2) HS. „dat".
3) Hier zijn blijkbaar een paar woorden uitgevallen, betrekking hebbende op de dagvaarding van den naasten buurman.

ende te horen wes daeraff ghesciet, dat hi vroeder spreken mach, off dair anders over sijn lant ende zandt ghescegen, (dat) hy in bruyckweert hadde, dant na der waterrecht ghebuert the wesen.

2. Item voert en sall nyemant gheen dinck bestaen of aenheven dan mitten heer van den lande, dat is soe te verstaen: dat dye drost, statholder off richter voerscreven in der tijt (by) beveel des heeren daeraen ende over wesen sullen gherechtlicken, ter steden dat gheleghen is, opdat nyemant segghen en derf, dattet bestaen is buten manyeren des rechts, dan dattem ghesciet (alst) nae den watergherecht ghebuert the wesen.

3. Item voertaen sal men daerby nemen, als dye bevaringhe ghescyeen sall, allen dieghenen, die men krighen mach of kan (ende) gheen inwoners en zijn ter steden ende derpen, daer dat gheleghen is, opdat sy te bat tughen moeghen, want zy dier saecken onpertijch sijn, ende daertoe mede dieselve, die daer mede bycomen, si sijn wie si sijn.

4. Item alst aldus, ghelijck voerseyt is, ghescyet sy, soe sal men nemen een waghen, als een bouman daghelix pleech te laden mit mist, ghetouwet the weset mit peerden als dat ghewoenlick is; ende den mit mist the laden, ende steken daeran vijf of ses peerden. En(de) deels luyde segghen, dat een wit of een graeu peert by der hant ghaen zall, op welcke die driver sitten sal, die den waghen drijft.

5. Item die waghen, als hi gheladen is, sal men denselven waghen mit een driver sonder behulp driven, mit peerden ghespannen als ghehoert, ghelijck voerseyt, opten aelthuevigen landt varen, ende den waghen eens omme te weynden optenselven aelthuevigen lande voerseyt, ende voertan te varen ter steden men bevaren sall. Ende den driver sal men scencken, als die vierde rade des waghens in dat water staen, mit weytenbroet ende wijn ten eerste male.

6. Item ten anderen mael sal die driver, als die peerde mitten waghen ende raden in dat water staen, noch eens scenken als voerseyt, ende dierwilen sal hy tucken in dat water ende dan een weynich voert the varen.

7. Item then derden mael sal die driver voertvaren mytten paerden opt landt, oft [1]) water den here van den lande toebe-

1) HS. „off."

hoert, ende die raden eendeels in dat water laten staen. Ende men sal den driver dan noch eens scenken myt wijn ende weytenbroet; ende dan sal hi voertaen varen op dat hoghe, ende den waghen aldaer laten staen, ende men sall die peerde ofspannen mitten touwen.

8. Item alle zande ende lande, (die) in den stroem of water vallen, ende den stroem of water den heer van den lande toebehoert, ende die heer voerseyt an doet vanghen, off die denlenden aen yemants lants synen ondersaten [1]), die en mach nyemant bevaren off anvanghen; want dat overmits der hoger heerlicheit des heren, die heere dair opter stroem heeft, dairom en sal daer nyemant toe gherechtich(t) wesen dan die heer, ghelijck voerseyt is.

9. Item alle zande ende lande, die in den stroem of water vallen, dair den stroem of water den lantsheer nyet thoe en behoeren, ende die heer nyet yerst anvanckt of en doet bestoeken, die mach een yghelick bevaren van synen aelthuevighen lande, als hy dat na den waterrecht als voerseyt best bekomen kan. Ende als hy dat voerseyt is bevaren heeft, mach hy dat uut doen paelen medestroems, ende dat alsoe besitten ende holden.

VII. Het opmaken eener notarieele akte in de 14e eeuw.

Het onderstaande stuk verdient, meen ik, een plaatsje in de Mededeelingen van onze Vereeniging, omdat het een helder inzicht geeft in de wijze van werken der notarissen in de 14e eeuw. Het opmaken eener notarieele akte geschiedde namelijk toen geheel anders als thans. Thans geven partijen te voren den notaris op, welke bepalingen zij in de akte wenschen te zien opgenomen, de notaris ontwerpt in dien geest een stuk, dit wordt aan partijen voorgelezen en na goedkeuring door haar en de getuigen geteekend. Deze minuut heeft uitsluitend bewijskracht. Aan belanghebbenden

---

1) Te lezen: of die belendeden aen yemants lant van synen ondersaten?

worden er afschriften of grossen van uitgereikt, die alleen bij gebreke der minuut kracht van bewijs kunnen hebben. In de 14e eeuw was blijkens het achterstaande stuk de loop der zaak geheel anders. Partijen verschenen met de getuigen voor den notaris, die van de door eerstgenoemden afgelegde verklaring een aanteekening maakte in zijn register (of lias) van protocollen. Dit stuk had in het geheel geene bewijskracht, het was niet meer dan eene „nota", een concept. Eerst daarna werden door of vanwege den notaris van deze nota een of meer afschriften in het net gemaakt, en door den notaris zelf met zijn eigenhandig onderschrift en zijne signatuur voorzien; die afschriften hadden uitsluitend bewijskracht, zij alleen waren publica instrumenta, en worden in het onderhavige stuk zelfs origineelen genoemd. Stierf, gelijk in het geval dat ons bezig houdt, de notaris, vóór hij zulk een publicum instrumentum had geredigeerd, dan was de nota alleen niet voldoende om bewijs op te leveren: de tusschenkomst van den officiaal van den bisschop was noodig om de rechtsgeldigheid der handeling te verzekeren. Dit alles was wel niet onbekend, maar het is toch niet geheel overbodig het nog eens met een duidelijk voorbeeld op te helderen.

R. Fruin Th. Az.

In Dei nomine amen. Nos officialis curie Traiectensis facimus manifestum, quod propter hoc in nostra notariique et testium infrascriptorum presencia personaliter constitutus discretus vir dominus Johannes de Calker, syndicus et procurator ac syndicatus et procuratorio nomine venerabilium et religiosorum virorum dominorum abbatis et conventus monasterii beate Marie Middelburgensis Traiectensis dyocesis, nobis exposuit, quod quondam Jacobus de Cloetinghen, clericus Traiectensis dyocesis, publicus imperiali auctoritate notarius, dum adhue ageret in humanis, requisitus fuit ut notarius publicus instanter coram testibus fidedignis, ut super quadam renunciacione facta per dominum Hugonem Cogghe de ecclesia de Veteri Vlissinghen Traiectensis dyocesis conficeret publicum instrumentum, et quod idem Jacobus notarius huiusmodi requisicioni acquiescendo, ut ex debito officii sui tenebatur, notam huiusmodi instrumenti conficiendi inter sua prothocolla de manu sua propria conscriptam cum testium presencium

designatione relinquens, sicut Deo placuit, migravit ab hac luce, unde dictus Johannes syndicus et procurator, exhibita et producta coram nobis nota dicti instrumenti conficiendi, nobis humiliter supplicavit, cum dominorum suorum predictorum multum interesset huiusmodi instrumentum habuisse et habere, quatenus per notarium infrascriptum ibidem coram nobis constitutum auctoritate nostra ordinaria notam predictam extrahi et in formam publici instrumenti redigi mandaremus, ipsique note seu instrumento, ex eadem extracto et confecto, auctoritatem et decretum nostrum interponeremus; nos vero attendentes huiusmodi peticionem fore consonam racioni, visa per nos dicta nota, quod invenimus testimonio competenti notam predictam huiusmodi instrumenti conficiendi manu propria ipsius Iacobi notarii conscriptam, ipsam per notarium infrascriptum extrahi et in formam publici instrumenti redigi mandavimus huiusmodique instrumento ex nota predicta extracto et confecto seu ipsi note nostram auctoritatem ordinariam et decretum interponimus, et decernimus ei plenam fidem tamquam originali instrumento, si confectum fuisset, in iudiciis et extra ubilibet adhibendam.

Tenor vero dicte note talis est: „In Dei nomine amen. Anno Domini millesimo trecentesimo octuagesimo primo, indictione quarta, tercia die mensis Aprilis, hora summe misse vel circiter constitutus in illustris principis ac domini, domini Alberti Dei gratia ducis Bavarie, gubernatoris comitatuum Hanonie, Hollandie, Zelandie ac dominii Frisie, meique notarii publici subscripti ac testium infrascriptorum ad hoc specialiter vocatorum et rogatorum presencia discretus vir dominus Hugo Cogghe, canonicus ecclesie beati Petri Middelburgensis, quandam presentacionem seu collationem de ecclesia de Veteri Vlissinghen per informationes frivolas, ab eodem domino duce super iure [1]) patronatus frivole obtentas, dicto domino duci ad opus religiosi viri domini abbatis beate Marie virginis Middelburgensis Traiectensis dyocesis ibidem presentis transtulit et resignavit, litique et controversie motis inter dictum dominum Hugonem et abbatem de et super dicto iure cessit et ab actione resiliit, cum nullum ius idem dominus Hugo reperiatur in eadem ecclesia, premissis domino duce predicto annuente et consentiente, omnibus juri et actioni,

1) In het charter staat: „iuris".

sibi ut premittitur in premissis taliter qualiter competentibus, omnibus modo et forme quibus debuit, imperpetuum renunciavit. Super quibus omnibus et singulis prenominatus dominus abbas petiit a me notario publico sibi fieri instrumentum. Acta sunt hec in camera illustris principis predicti domini ducis anno, indictione, mense, die et hora predictis presentibus ibidem honestis et religiosis viris, dominis Nycholao preposito Dulcis vallis virginis beate Marie, Jacobo preposito claustri beate Marie virginis, Henrico porterio claustri, Nycholao vinitore ibidem, canonicis regularibus eiusdem claustri, magistro Jacobo Jacobi familiari ac dispensatore domini ducis predicti, testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis".

In quorum testimonium et certitudinem pleniorem presens transumptum seu publicum instrumentum, per Ghiselbertum notarium publicum subscriptum, subscribi et in publicam formam redigi mandavimus et nostri sigilli munimine roborari. Datum et actum in ecclesia Traiectensi sub anno nativitatis Domini millesimo trecentesimo octuagesimo primo, indictione quarta secundum stilum et consuetudinem civitatis et dyocesis Traiectensis, mensis Maii die decima quinta, hora quasi vesperarum, presentibus ibidem honorabilibus et discretis viris dominis magistro Hugone Wittonis, in Tser-Poppenkerke, Henrico Johannis Heypen, in Wester-Zubborch ecclesiarum parochialium Traiectencis dyocesis curatis, et Wilhelmo filio Danielis, presbyteris, et pluribus aliis fidedignis testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis.

Et ego Ghiselbertus Sonekaert junior, clericus Traiectensis, publicus imperiali auctoritate notarius, premissis omnibus et singulis, prout superius posita sunt et conscripta, ipsis una cum prenominatis testibus presens interfui, dum ea, sic ut premittitur, per venerabilem virum dominum officialem Traiectensem predictum et coram eodem agerentur et fierent; aliisque occupatus negociis per alium fideliter scribi feci et ea publicando hic mea [1]) propria manu subscripsi, signoque meo solito et consueto una cum appensione sigilli officialiatis curie Traiectensis maioris signavi rogatus et requisitus in fidem et testimonium omnium premissorum.

Charter in het archief der abdij te Middelburg, met het zegel van het officialaat in groene was en de signatuur van den notaris.

---

1) In het charter staat: „me".

VIII. Varia.

In de nalatenschap van wijlen den Hoogleeraar mr. M. S. Pols werden eenige, echter hier en daar niet geheel volledige, afschriften van charters gevonden, gemaakt door mr. F. A. L. ridder van Rappard, in leven commies-chartermeester aan het rijksarchief te Utrecht. Om welke reden zij door mr. Pols niet zijn uitgegeven, blijkt niet. Wel bestaat er geen onderling verband, maar toch bevatten zij enkele, bepaaldelijk rechtshistorische bijzonderheden, welke de plaatsing onder de rubriek *Varia* N°s. 1—5 rechtvaardigen. Op deze bijzonderheden is hetzij uitdrukkelijk, hetzij alleen door afwijkenden druk, in de eenigszins uitvoerig genomen regesten de aandacht gevestigd.

SEERP GRATAMA.

1. A. 1358 Maart 4.

Gheriit die Duvel verklaart, nu hij zelf niet voor den Officiaal te Utrecht kan verschijnen, zijn zoon Johan Heymen of den houder van dit stuk *te machtigen om in erfpacht aan te nemen van Deken en Kapittel van St. Jan te Utrecht, een hofstede met boomgaard gelegen te Lopik, tegen een vaste som in het jaar, welk onroerend goed hij aan hen heeft verkocht en waarvoor hij den koopprijs heeft ontvangen.*

Naar het origineel in het rijksarchief te Utrecht, archief van het kapittel van St. Jan, hoog 16 c.M., breed 33 c.M.

Alle denghenen, die desen brief sellen sien of horen lesen ic Gheriit die Duvel doe te verstaen mit kennisse der waerheit, dat ic | overmits zuucte ende crancheyde van minen live, ende anders kenlike noetzaken, die mi aeneligghen nyet reysen en can, noch | en mach op dese tiit voer den Officiael des hoefs van Utrecht, waerbi ic bidde eersamen heren den Deken ende Capitel der kerke tsinte Johanne tUtrecht, dat si of hoer ghewaerde bode ontfaen willen enen wederbrief, alse dat ic kenne ende lye, dat ic van hem ontfaen hebbe een hofstede mit boemghaerden, alsi gheleghen siin in Lopic in der heren ghe-

rechte van sinte Marien tUtrecht, tusschen der priorinnen ende des convents lande van den Wittenvrouwen tUtrecht an die overside, ende sinte Nyclaes outaers lande in Lopic an die nederside, tot enen eweliken erfpachte om twe pont sjaers, ende in allen manieren ende vorwaerden, sprekende alse die erfpachtbrief spreket, die mi die Deken ende Capitel voerseit daerop ghegheven hebben, beseghelt mit hoers capitels seghel, die men tonen sal voer den Officiael voerseit; ende make machtich Johan Heymen minen sone, of wie desen brief toghet, dien erfpacht tontfaen ende alle zaken daer in te doen ende te laten ghelikerwijs of ict selve ware, ende kenne ende lye, dat die Deken ende Capitel der kerken tsinte Johanne tUtrecht dit ghoet voerseit teghens mi ende teghens minen wive ende teghen minen kynderen witteliken ende wel ghcoft [1]) hebben, ende si mi bi Johan Heymen minen sone, ende bi denghenen, die hem desen brief brochte, gheseynt hebben in betalinghe twintich pont alsulx payments, alse ghenghe ghave is binnen Utrecht, ende sceldse daerof claerliken quiit ende [2]) van alre scout, die si mi sculdich waren van den goede voerseit, ende belye mi dat siit mi te goeder tiit betaelt hebben, den eersten penninc mitten lesten. Ende hebbe ghebeden haren Hughen van der A desen brief over mi te beseghelen mit sinen seghel alse tot eenre oerconde; want ic op dese tiit selve ghenen seghel en hebbe. Ende ic Hughe van der A, preester, ewelic vicarius in der kerken van Lopic hebbe om bede wille Gheriits Duvels voerseit minen seghel an desen brief ghedaen alse tot eenre oerconde. Ghegheven int jaer ons Heren dusent drehondert achte ende viiftich des eersten Sonnendaghes in Maerte.

Aan het stuk hangt aan een perkamenten staart een klein rond zegel in groene was.

B. 1358, Maart 11.

De Officiaal te Utrecht oorkondt, dat voor hem verscheen Johan Heyme, die krachtens last van Gerardus Duvel, vervat in het voorafgaande stuk, verklaarde in erfpacht aan te nemen een hofstede met boomgaard te Lopik, tegen een vaste som in het jaar en op de voorwaarden, opgenomen

---

1) Schrijffout voor: ghecoft

2) Hier mist waarschijnlijk: vri.

in den ingelaschten brief van denzelfden datum, door Deken en kapittet van St. Jan te Utrecht afgegeven, onder welke van belang zijn, dat dezen, die het goed in erfpacht geven, den erfpachter moeten machtigen aanspraken op het goed zelf tegen te spreken, en dat de erfpachter zich verbindt het goed in goeden toestand te houden, terwijl hij bij niet nakoming zijner verplichtingen zijn recht verliest.

Naar het origineel, te vinden als boven, hoog 21 c.M., breed 28 c.M.

Universis presencia visuris nos Officialis curie Trajectensis facimus manifestum, quod propter hoc in judicio coram nobis constitutus discretus vir | Johannes, dictus Heyme, procurator procuratorio nomine discreti viri Gherardi Duvel, prout de mandato suo procuratorio [coram] nobis ostenso | constare poterat per quasdam procurationis litteras sigillo domini Hughonis de A presbiteri, perpetui vicarii ecclesie de Lopic sigillatas, ut prima facie apparuit, quibus hec nostra presens littera est transfixa; virtute cujus mandati procuratorii recognovit sponte et scienter dictum Gherardum dominum suum recepisse tytulo locationis a venirabilibus viris dominis Decano et Capitulo ecclesie sancti Johannis Trajectensis unam aream cum pomeriis, prout sita sunt in Lopic in jurisdictione dominorum Decani et Capituli ecclesie sancte Marie Trajectensis inter terram priorisse et conventus Albarum Dominarum Trajectensensium a parte superiori et terram altaris beati Nycholai in Lopic a parte inferiori hereditarie de herede in heredem perpetuo possidendam, pro annuo pacto seu annua pensione duarum librarum nigrorum, in civitate Trajectensi currentium tempore solutionis, juxta formam litterarum infrascriptarum, tenorem qui sequitur continentium: Wi Deken enden Capitel der kerken tsinte Johanne tUtrecht maken kond ende kenliic allen luden, dat wi verhuert hebben een hofstede mit boemghaerden, alse gheleghen siin in Lopic in der heren gherecht van sinte Marien tUtrecht tusschen lande der priorinnen ende des convents van den Wittenvrouwen tUtrecht an die overside, ende sinte Nyclaes outaers lande van Lopic an die nederside, tot enen eweliken erfpacht, elx jaers om twe pont alsulx payments, alse inder tiit der betalinghe ghenghe ende ghave wesen sal binnen Utrecht, vrijs ghelts sonder enich afcortinghe van allen onghelde ende onrade, de nu leyt of ummermeer

vallen mach opten voerseyden lande, te betalen vri ende kommerloes te leveren binnen Utrecht op Gheriits Duvels cost, anxt ende erbeyt, die ene helfte op sinte Mertiins dach in den winter ente ander helft op sinte Peters dach ad Cathedram, of binnen eenre maent na elken termine voerseit onbegrepen, ende die hofstede mit boemgharden niet te argheren. Ende soe wat dedinc, of zeven, of ra ende roe, of anders enigherhande zaken, de vallen op dese voerseiden goede, des sel Gheriit die Duvel enen brief van ons halen, daer wie hem machtich in maken, ende soe sel hi al die voerscreven punten verwaren op siins selfs cost alse verre, alse wiit willen van hem hebben. Ende waert dat ons Gheriit die Duvel of siin nacomeling desen pacht jaerlix niet en betaelde tot elken voerseiden termine, of dat hi die voerghenoemde punten nyet vol ende al en dade, soe velle hi van desen erfpacht, ende claerliken van allen rechte ende toesegghen, dat hi hadde an al dien voerghenoemde goede, ende soe coemt datselve goet vri ende los an ons ende an onse goedshuse, onsen vrien wille daermede te doene sonder yemants wedersegghen, alse verre alse wiit opnemen willen ende anders nyet, ende behouden ons ummer al ons versetens pachts. In oerconde des briefs beseghelt mit ons capitels seghel. Ghegheven int jaer ons Heren dusent drehondert achteendeviiftich op sinte Gregorys avont in den Maerte. Insuper dictus procuratoris nomine quo supra promisit bona fide omnia et singula in dictis litteris dominorum Decani et Capituli contenta observare et firmiter adimplere, dolo et fraude exclusis penitus in premissis. In quorum omnium testimonium sigillum officialitatis nostre presentibus est appensum. Datum anno Domini millesimo CCC° quinquagesimo octavo in vigilia Gregorii confessoris [1]).

Aan het stuk hangt een rond zegel in bruine was aan een perkamenten staart, welke dit met het vorige als transfix verbindt.

---

2. 1368, Maart 17.

Ghisebrecht van den Damme, priester te Loosdrecht, oorkondt, dat Heynric van den Zyl en Jacob Reynerszoon, vroeger schepenen aldaar, verklaarden, dat Bartelmeus meester Arntszoon aan Herman Zalm, ten behoeve van het

1) Achter op het stuk staat met twee onderscheidene latere handen: IIII. Due recognitiones colligate, de area et pomerio in Lopic que tenet Jo Heyme. 1358.

Kapittel van St. Jan, *vóór hen heeft overgedragen een jaarlijksche rente uit land te Loosdrecht*, en dat zij dit aan de schepenen, nu zijnde, hebben medegedeeld, *voorts dat bedoelde Herman van Bartelmeus nog een andere jaarrente uit land aldaar ontving in tegenwoordigheid van twee* „pachtghenoeten", *en bezegelt het stuk.*

Naar het origineel in het rijksarchief te Utrecht, archief van het kapittel van St. Jan, hoog 12 c.M, breed 25 c.M.

[1])Ic Ghisebrecht van den Damme, preester, vicecureyt der kerken tot Loesdrecht make cont allen luden, dat voer mi quam | Heynric van den Zijl ende Jacob Reynaerssoen, dat si daerover ende aen waren van des rechts weghen alse scepen in deer tijt, | daer voer hem was coemen Bartelmeus meester Arnstsoen, ende gaf enen vrijen eyghendom Harman Zaelm toter der heren behoef van sente Johan tot Utrecht van enen pont sjaers, gheleghen in der Loesdrecht, in Dyrch Rieghetgenssoens lande, in enen acker lands, daer boven naest gheland is ter sonnewaert Crauwel op Broekeladerveen ende aen de nederzijde Dyrch Rieghe. Ende Heynric ende Jacob voerscreven hebben dit aneghebroecht scepen in deser tijt, alse Mathijs den Roeden ende Ghisebrecht den Vresen. In antwarde Willam Jacobssoens voert brochten sijt aen de scepen voerscreven, dat men dit pont betalen sel met sestien groeten alsulkes paeyments als in der tijt der betalinghe in der Loesdrecht ghenghe ende ghave is. Voert ontfenc Harman voers. enen eyghendoem van denselven Bartelmeus van dertich scillinghe des jaers in enen acker lands, daer Lucie Arnstdochter de bruucwaer of heeft, daer ter sonnewaert naest gheland is Andries Gherborghesoen ende nederwaert Aelbrecht Stoke, te betalen in allen vorwaerden alse voerscreven is. Ende voert soe seyden Heyne Scutter ende Aelbrecht Stoec, dat si daerbi waeren, daer dese eyghendom overghinc, alse pachtghenoeten. Ende want alle dese voerwaerde voer mi versclaghen sijn, soe heb ic desen brief bezeghelt met minen zeghel tot enen oerconde. Ghegheven int jaer ons Heren dusent driehondert achtendetsestich op sente Gheertrude dach. [2])

Aan het stuk hangt aan een perkamenten staart een klein rond zegel in bruine was.

---

1) Vooraf gaat een eenvoudig chrismon.

2) Achter op het stuk staat met twee onderscheidene handen van lateren tijd: 1368. Recognicio Henrici van den Zijl in Loesdrecht de una libra et XXX sc. ex agris then Righe et Lucie Ernesti bruuc.

3. 1391, Juni 10.

Pouwels van Haastrecht, heer te Loon, verklaart te hebben verkocht aan het Kapittel van Oudmunster te Utrecht land, gelegen »aen der Vlisten«, en het ten behoeve van het Kapittel te hebben overgedragen aan Gheerlof de Jonge, met aanduiding der grenzen en belendingen, onder belofte van vrijwaring en erkenning, dat al zijn recht op gemeld kapittel is overgegaan, en bezegelt het stuk. Merkwaardig is hier de uitdrukkelijke erkenning van den vredeban, door den verkooper bij de overdracht.

Naar een origineel in het rijksarchief te Utrecht, archief van het kapittel van Oudmunster, hoog 18 c.M, breed 28 c.M.

Ic Pouwels van Haestrecht, heer tot Loon, make cond allen luden, die desen brief zullen zien of horen lesen, dat ic vercoft hebbe minen lieven heren | den Proefst, Deken ende Capittel van Oudemunster tUtrecht, tweeendetwintich marghen lands, gheleghen aen der Vlisten, waerof zij mij wit|telic ende wael betaelt hebben den yersten penninc mitten lesten. Ende ic hebbe van desen voerscreven alinghen tweeendetwintich marghen lands ghegheven enen vrijen eyghedom Gheerlof den Jonghen tot behoef der heren voerscreven voer tlantrecht, ende daer beteykeninghe ende bepalinghe onderwiist van den voerscreven land voer den rechter, heemraders ende buerluden aen der Vlisten; dat is te wetene dat des lands gheleghen ziin aen die westzide van der Vlisten ierst achte marghen, daer boven naest ghelant ziin jonghe Willam ende Dirc Gheriitszoen, ende beneden Hughe Scoterszoenswijf ende erfnaem; item ses marghen ghemeen mit noch ses marghen, die ziin Willams ende Dircs voerscreven, daer boven naest ghelant ziin IJsebrant Gheriitssoen ende Jan Bloc, ende beneden legghen der voerseyder heren acht marghen voerscreven; item vier marghen, daer ic boven ghelant bin, ende beneden is naest ghelant Willam Gheriitszoen; item aen die oestzijde van der Vlisten vier marghen ghemeen mit Jan den Witten ende Peter Rede, daer boven naest ghelant is Danel van van Everdinghen ende beneden Aernt Costerssoen. Ende ic heb verteghen op dit voerscreven land na den lantrecht, ende ic hebbe gheloeft voer scout, heemraders ende buerlude voerscreven ende love noch in desen minen teghenwoerdighen

openen brieve dit voerseyde land te waren, voercommer of te doen ende tot ewyghen daghen te vrijen van allen onrade of commer, die tot desen tiit toe daerop ghecomen mocht wesen in enigher wiis. Ende ic kenne, dat ic uut desen voerscreven lande ende orve ghebannen bin van tskeysers weghen van Romen, van miins liefs heren weghen van Arkel, van des baeliuus weghen van Haestrecht, van scouten heemraders ende buerlude weghen aen der Vlisten. Ende die voerscreven heren ziin der weder inghebannen, ende daer ziin voert opghedaen alle rechte en alle vonnisse ghesloten, die daertoe horen moghen na den lantrecht, soedat ic lye ende kenne, dat alle heren van Haestrecht, baeliuwen, rechters, heemraders ende buerlude, die nu ziin of namels zullen comen, sculdich zullen ziin dese voerscreven heren altoes te houden in vrijen eyghedom ende besitte van den voerseyden tweeendetwintich marghen lants ter tiit toe, dat ziis weerloes worden bi horen vrijen wille ende overghiften. In kennisse der waerheyt heb ic desen brief open bezeghelt mit minen zeghel. Ghegheven int jaer ons Heren dusend driehondert eenendetnegentich des Zaterdaghes nae sente Bonifacius dach [1]).

Aan het stuk hangt aan perkamenten staart een rond zegel in groene was,

---

4. 1409 Maart 28.

Dirk van Ecke Deukenszoon, rechter te Maurik en Eck, verklaart op verzoek van Otto Doys van Maurik de goederen van den Proost van Oudmunster te Utrecht te zijnen behoeve te hebben gepand en ze hem te hebben toegeëigend, en voorts dat Otto Doys die goederen daarna vóór hem heeft verkocht, voor de richtige uitvoering van welken verkoop hij rechter in zijne hoedanigheid den kooper is borg gebleven, *en bezegelt het stuk.*

Naar het origineel in het rijksarchief te Utrecht, archief van het kapittel van Oudmunster, hoog 15.5 c.M., breed 35.5 c.M.

Ic Dirc van Ecke Deůkenssoen, richter tot Mauderic ende tot Ecke van weghen des heren the Culenborch, ter Lecke ende

---

1) Achter op het stuk staat met ongeveer gelijktijdige hand: Litteram per quam Paulus de Haestrecht recognoscit se resignasse XXII jugera aen die Vliste in parrochia de Polsbroec.

then Weerde tughe mit desen openen brief, dat aen mij | ghecomen is int ghericht Otte Doys van Mauderic ende bad mij, dat ic hem besetten woude des Proest goet van Audemûnster tot Utrecht. Rechtevoert doe besettede ic richter | voers. Otte Doys voers. des Proest goet van Audemûnster voers. ende hiet hem cûndich doen als recht weer. Ende ic Otte Doys voers. dedet cûndich in der kerken tot Mauderic alse recht was ende bad den richter voers , dat hij mijn ghenecht verwaren woude, dat ic richter voers. ghedaen heb drie veertien daghe lanc, als die ghebuer wiisden dat recht was; ende doe dese ses weken omcomen weren, doe quam Otte Duys voers. weder aen mij richter voers. ende bad mij, dat ic hem leiden woude in des Proest goet voerscreven, daer siin ghenecht aff omcomen weren. Ende ic richter voers. leyede Otte Doys voers. in des Proest goet voers. ende vraghede de bueren, wat ic hem sculdich weer te doen. Die wiisden voer recht, dat ic hem peinden soude overdwersnacht, ende doe dese overdwersnacht omcomen weren, doe peindede ic richter voers. Otte Doys voers. den Proest van Audemûnster voers. aen allen goets, dat hij hadde in den ghericht ende in der maelscap van Mauderic, ruerende ende onruerende, eyghen ende erve, scout, die men hem sculdich weer, dat weer binnen brieven off buten, ende aen wat goede dat ghelegen weer, ende bad mij dat ic hem siin ghenecht verwaren woude; dat ic ghedaen heb drie veertien daghe lanc, als die ghebuer wiisden dat recht was. Ende doe dese ses weken omcomen weren, doe quam Otte Doys voers. weder aen mij richter voers. ende bad mij, dat ic hem voert richten woude aen siin ghepeinde pande, daer siin ghenecht aff omcomen weren. Doe vraghede ic richter voers. den bueren wat ic hem sculdich weer te doen; die wiisden voer recht, dat ic hem dese voers. pande eyghenen soude; want ghenecht daeraff omcomen weren ende die ghehauden als rechte was.. Rechtevoert doe eyghende ic richter voers. Otte Doys voers. dese voers. pande, alsoe dat vonnisse ghewiist hadde. Rechtevoert doe begeerde Otte Doys voers. een vonnisse van mij richter voers., hoe dat voert soude varen mit sinen gheeyghende panden; van mij richter voers. ghevraecht den bûeren, die wiisden voer recht, dat hise vercopen soude, tot wilker tiit, dat hij sinen comen wist, soude hise bieden als recht weer. Rechtevoert doe Otte Doys voers. dese voers. pande vercoft hadde, doe boet

hise in der kerken tot Mauderic den coep van desen voers. panden om drie hondert goeder auder Vrancriicscher scilde, goet van goude ende gherecht van ghewichten off payment, dat daer goet voer is, die niement hebben noch bescudden en woude, doe boet Otte Doys voers. mij richter voers. desen voers. coep van desen voers. panden om driehondert auder Vrancriicscher scilde des voers. payments tot behoef miins lieven Heren van Culenborch voers., die ic niet hebben noch bescudden en woude, ende hietse hem sinen comen gheven. Rechtevoert doe gaf Otte Doys voers. den coep van desen voers. panden Otten van den Gruuthuus Aerntssoen van den Gruuthuus, sinen neve ende sinen coman om driehondert auder Vrancriicsche scilde des voers. payments. Ende ic richter voers. gheloefde Otten van den Gruuthuus voers. dese voers. pande een waer te wesen ende in te hauden als een richter mit recht sculdich is te doen. Daer dit ghesciede, daer weren over als gherichtslude Pest Doys van Mauderic ende Gheriit uten Weerde Roelofssoen ende meer berver lude. In oerconden alle deser voers. punten ende vorwaerden soe heb ic richter voerscreven minen seghel aen desen openen brief ghehanghen tot enen ghetughe. Ghegheven int jaer ons Heren dusent vierhondert ende neghen des derden daghes nae onser liever Vrouwendach Annuntiatio.

Aan het stuk hangt aan een perkamenten staart een rond zegel in bruine was.

---

5. 1502, December 12.

Jan Sass, rechter te Beusichem en Zoelmond, verklaart, dat hij in tegenwoordigheid van schepenen op verzoek van Henrick Janszoon, koster te Beusichem en rentmeester van het Kapittel van St. Jan te Utrecht, in het openbaar heeft verkocht de ten behoeve van het Kapittel gepande goederen van Jan den molenaar Ottenszoon en wel aan Willem „die kemp," die ze onmiddellijk na verloop van den termijn voor lossing en nakoop, wederom verkocht aan gezegden Henric Janszoon, en ze overdroeg „mit hande, halme ende mit monde", *voorts dat hij* in zijne hoedanigheid als rechter voor den landsheer op verzoek van den kooper beloofd heeft de richtige uitvoering van den koop te waarborgen; *en bezegelt met de schepenen het stuk.*

Naar het origineel in het rijksarchief te Utrecht, archief van het kapittel van St. Jan, hoog 18 cM., breed 29.5 cM.

Ick Jan Sass rychter der derpen Bosichem ende Zoelmonde tughe openbaerlijck mit desen openen brieve, dat voir mij ende voir scepen, als Gelys Paeu ende Loef | van Oirde gecomen is Henrick Janssoen, coster tot Bosichem ende reyntmeyster der eerwerdigher heren Deken ende Capittel des godshuys sinte Jans tUtrecht |, ende heeft mij richter voirs. gesonnen, dat ic hem den coep doen solde van Jan die moelre Ottenss. goet, rede ende onrede, gelegen in den ghericht van Boesichem ende Zoelmonde, soe als Henric voirs. van weghen der heren voirg. dairaen gepandt had mitten gezworen bode, als voir drieendetsoeventich Rijnsche gulden ende sulken scade daer mit recht op gaet, gelijck mij rychter voirs. Jan van Hattinghen, die gezworen bode voirs. dat op sinen eet voirt overgeghicht heeft. Des soe heb ic Jan richter voirs. openbaerlijc geveylt Jan die moelre Ottenssoens goet, rede ende onrede, gelegen in den gericht van Boesichem ende Zoelmonde. Des is gecomen Willem die kemp ende heeft geboden om dit voirscreven Jan die moelre Ottenss. goet, rede ende onrede, drieendetsoeventich Rijnsche gulden ende sulken schade daer mit recht op gaet. Doe vraechden ic rychter voirg. eenwerf, anderwerf ende dordewerf, vyerwerf over recht, of daer yemont meer om gheven wolde. Doe en was daer nyemont, die daer meer om gheven wolde, soe gaf ic richter voirs. den voirgenoemden Willem die kemp den slach nae wijsinghe der scepenen ende [1]) recht is, behelteliken mijnen lieven Heren ende een yegelijck sijns rechten. Doe vraechden ic Jan rychter voirs. een oerdel den scepenen, hoe corts Jan die moelre Ottenss. voirs. sijn goet bescudden mocht, dairop sij wijsden, dat hij sijn goet bescudden mocht bynnen enen atmaal, naedat hem die weet dairaf gedaen weer aen sijnen mont ofte woenstat, of op enen Sonnendach in der kerken openbaerlijc onder der homissen, dair dat goet geleghen is. Des soe vraechden ic rychter den scepenen voirs., hoe langhe mijn lief Heer den nacoep hadde, daerop si wijsden vyertyen daghe; des is hem die weet voirgeruert af gedaen, als die scepen wijsden dat recht was. Doe dese coep aldus geschiet was als voirgeruert staet, soe gaf Willem die kemp voirs. desen voirs. coep weder over ende droech den op Henrick Janss. voirs. tot behoef der heren voirg., ende

1) Hier is waarschijnlijk uitgevallen: als.

heeft daernae voirt op verteghen mit hande, halme ende mit monde, als die scepen wijsden dat recht was, als [1]) dat Willem voirs. ende sijn erven daeraf onterft sijn, ende Henric Janss. reyntmeyster voirg. tot behoef der heren voirg. aengeerft ende gevesticht is mitten recht, ende sijnen vrijen wille voertaen dairmede doen mach in maten voirgeruert. Doe begeerden Henrick Janss. voirg. een oerdel van mij rychter voirs., wie hem des' gecoften ende gewonnen goets voirg. een rechte wair wesen solde, dat ic den scepenen vraechden, dair sij op gewesen hebben, dat die heer van den lande hem een rechte wair wesen solde van den voirs. gecoften ende gewonnen goede. Des soe heb ick Jan rychter voirs. den voirscreven Henrick Janss. rentmeyster voirs. dit voirs. gewonnen ende gecofte goet geloeft te vrijen ende te waren van weghen mijns liefs Heren als een richter van rechtsweghen schuldich is te waren mit recht nae wijsinghe der scepenen. In oirkonde der wairheyt ende gantzer vaster stedicheyt, soe hebben wij rychter ende scepenen voirg. onse segelen beneden aen desen openen brief gehanghen in den jaer ons Heren dusent vijfhondert ende twe op sunte Lucien avont der heyligher joncfrouw. [2])

Aan het stuk hangen aan perkamenten staarten de fragmenten van drie zegels in groene was.

---

6. Twee sententien van het Hof van Holland, waarbij wordt uitgemaakt, dat geestelijke personen geen recht hebben om in eene nalatenschap op te volgen en dus ook hun aandeel in eene nalatenschap niet met goed gevolg kunnen overdragen.

Roerende Ghijsbrecht Jacopsz. contre Heyn Bogge ende zyne medegesellen. — Alsoe onlancx geleden mijn Heeren van den Rade van Hollant zekere goeden hebben onder den Scout ende Scepenen van Maeslant van wege mijns genadichs Heeren doen sequestreren, overmids twist ende geschillen, uutstaende ter cause van denselven goeden tusschen Heeren Aernt van Dorp, monick t' Egmonde, Claes Pietersz., Heyn Bugge ende

---

1) als, zal moeten zijn: also.
2) Achter op het stuk staat met eenigszins latere hand: „Moelaer Ottenzoen verwinbrieff, Boesichem."

andere, aen die een zyde, ende Evert Jansz. ende Ghijsbert van der Harge. aen d'ander, welke gescillen den Hove by beyde partien angebracht is.

Wairop de voirsz. Evert ende Gijsbrecht mynen Heeren den Stedehouder ende Rade van Hollant upten dach van huyden gethoont ende te kennen gegeven hebben, hoe dat in 't vergaderen van den hilicxer voirwaerden, t'anderen tyden gemaict tusschen een geheeten Claes Durbur Jacopsz. an die een zyde ende Janna Jansdochter aen d'ander, het in hilicxe voirwairde gesproken ende geseyt wart: wair 't dat Claes voirsz. oflivich worde vóir die voirsz. Janna, sonder wittige geboirte, by hoir gewonnen, after te laten, soe soude Janna voirsz. voiruut houden ende nemen hoir leven lang dat huys ende erve, dair Claes voirsz. in te wonen plach, ende dairtoe die helft van XIII morgen lants, die de voirs. Claes gemeen liggende hadde in Maeslant mit Heyn Bugge, omme diewelke nu ter tijt questie is ende sequestreert zijn, mit condicien ende voirwairde, dat na doode derselver Janna zijn erfnamen alle hoere goeden, die zy afterlaten soude, aenvaerden souden ende die eygentlic gebruycken, dairvoir zijn erfgenamen gehouden souden wesen te betalen hoir erfgenamen die somme van hondert pond Holl., gelijc zy gedaen hadden, gelijc dat clairlicken blyken mocht by derselver hilicxer voirwaerde ende oic mede by eene certificacie der stede van Delf, dairvan dat de voirsz. Aernt ende Gijsbrecht terstont ostencye presenteerden te doen den Hove voirn. Ende die voirsz. Claes ende Janna, afflivich wesende, zeyden, dat die voirsz. Heere Jan of zijn procureurs van zynen wegen aen erfhuys tot Delf aenleyde, aldair dat de voirsz. Evert ende Ghijsbrecht in den voirsz. boel gewijst worden, gelijc dat onder andere punten by derselver certifficacie oic blijcken mochte.

Ende hoewel dat de voirsz. Heer Aernt die helft van die XIII morgen lants anderwairve te vercoopen, dair twist om is, welke overgiffte de voirsz. Jan Evertsz., Evert ende Ghijsbrecht voirsz. overgegeven hadde, ende want al 'tgeent, dat voirsz. is, claer ende warachtich waere ende die voirsz. Jan Evertsz., Evert ende Gijsbrecht voirsz. die naeste erfgenamen van den voirsz. Claes Durbur, so begeerden dairomme de voirsz. Evert ende Gijsbrecht aen mynen voirn. Heren den Stedehouder ende Rade van wege mijns genadichs Heeren, hunluyden te consenteren, dat zy die renten, comende van

denselven landen, te weten van die helf van zevendalf morgen lants, by sekere caucie ende borechtocht ontfangen ende opbueren mogen ter tijt toe ende alsoe lange, dat die ordinancie, dairof dat in denselven plackait ende brieven, dairmede dat de voirsz. goeden gesequestrert waeren, mencie gemaict is, uutgesproken sall worden, hopende ende zeggende deselve Evert ende Gijsbrecht, dat hunluyden dit van rechtswege sculdich waere te geschien, aengesien dat de voirsz. Heere Aernt van Dorp een geestelic ende geoirdent persoon waere ende geen erfnisse sculdich en waere te nemen, gemerct dat alle 'tgeent dat voirsz. is, claer ende warachtich waere, dairvan dat zy terstont presenterden ostencie te doen, als voirsz. is, ende dat deselve Evert ende Ghijsbert omme die ander helft van denselven lande duechdelic hore penningen uutgegeven ende dat na inhoudt der hilicxer voirwarde, dair voren mencie af gemaict is, aen hem gelost hebben, gelijc dat by der certifficacien blyken mocht.

't Hof, overgesien alle brieven ende certifficacien-autentijc, dairvan hiervoren mencien af gemaict is, ende sonderlinge overgesien 't inhoudt van den brieven, dairmede ende by wat redene deselve goeden gesequestreert zijn, ordineert ende appointiert, als dat Evert Jansz. ende Ghijsbrecht van der Harge, dewelke die een helft van den zevendalven morgen lants, boven geroert, mit horen penningen betaelt hebben, alsoe den Hove gebleken is, dieselve dairom als hoir eygen erven gebruycken zullen ende die ander helft van den zevendalven morgen lants, die sullen Evert ende Gijsbrecht voern. gebruken toter tijt ende alsoe lange, als dat mijn genadichen heere die ordinancye roerende hoe ende in wat manieren de geestelicken luyden erfnisse van hueren ouders nemen zullen ende dairvan de questie hierof uutspruyt, om welke helft van den zevendalven morgen lants te gebruycken in der maniere voirn. Evert Jansz. ende Gijsbrecht van der Harge bovengenomt goede ende souffisante borge in handen van den Hove van Hollant gestelt hebben, te weten Jan Jacopsz., deselve Ghijsbrecht van der Harge, die dair mede gelooft heeft om op deselve borgen hiernamaels te mogen verhalen, indien des van noode waere, alle 'tgeent dat 'tselve Hof dairvan kennen souden mogen.

Aldus gedaen upten X[en] dach van Julio A[o] XIIII[c] LV, praesentibus . . . . . . (de namen der raadsheeren ontbreken).

Roerende Heinrick Bogge mit zyne medegesellen, contre Ghijsbrecht Jacopsz. ende Evert Jansz. — Gehoirt ende verstaen by den Hove die redenen tuschen Heinrick Bugge, Claes Pietersz., Claes Offhuys ende Jacop van Bleyswijc, aen die een zyde, ende Gijsbrecht Jacopsz. ende Evert Jansz. aen die ander zyde, roerende sekere lande ende erve, gelegen in den ban van Maeslant, aftergelaten ende den voirsz. partien angecomen ende bestorven, als zy seggen ende mainteneren, by doode van wylen Claes Durbur, dairvan 't gebruyc van denselven lande by den Hove gegonnen ende toegewijst is den vorsz. Gijsbrecht ende Evert ende dat up sekere caucie ende borechtocht.

De voirsz. Heinric Bugge ende die andere, bovengenomt, aen den Hove begerende, zoeals zy dat recht gecoft hadden van eenen religieux persoon, monick tot Egmonde, geheeten Heer Aernt Claesz., enige getruwede zoon ende naeste erfgenaem van den voirsz. Claes, ende of al dat niet en waere, want dieselver Heinrick ende die andere voirscr. in de voirsz. lande ende goeden alsoe diepe ende nae bestorven waren als de voirsz. Ghijsbrecht ende Evert mede hoir handeel van den voirsz. lande te gebruycken op caucien ende borechtochte.

't Voirsz. Hof up al raid ende adviz gehadt, wijst die voirgaende acte, by den Hove gegeven tnsschen partien, in dese saken roerende, stadt te houden ende dat de voirsz. Heyne Bugge mit zyne medeplegeren verzwygende den coop, gedaen tegens den voirsz. monick, dewelke geen stadt sculdich en is te houden, van rechtswegen himselven erfgenaem maken ende doen bekennen sullen in dese saken voir den rechter ende ter plaetsen, dair dat behoirt.

Ende dat gedaen zijnde, is 't dat zy yet begeren of versoucken aen den voirsz. Hove, 't voirsz. Hof sal hunluyden horen ende, ygelicken gehoirt zijnde, dairinne doen ende ordineren als van rechts- ende redenwege behoren sal.

Actum upten . . . . dach van Augusto A° XIIII^{c} LV, praesentibus Lannoy, Treslongen, Cats, Assendelf, Eycke, Michiels, Mye, Ruychrock, Rentmeester ende ic.

(Uit de Sententien van het Hof van Holland medegedeeld door L. M. Rollin Couquerque. — De sententie komt voor tusschen twee sententiën van 2 en 4 September 1455.)

7. Toepassing van het privilege de non evocando te Delft.

Roerende Pieter Willemsz. ende Claes Hock contre Pieter Arnt Rutgerszoen. — Gezien bi den Hove van Hollant 't proces declinatorie in eyssche, antwoirde, replyken ende duplyken, dat uuytstaende geweest is tusschen Pieter Willemsz ende Claes Hock van Rotterdamme, aenleggers ende eysschers, aen die een zyde, ende Pieter Arnt Rutgersz., poorter ende wonende binnen der stede van Delff ende mit him diezelve stede van Delf gevuecht, verwerers aen die ander zyde.

Datzelve processe, roerende ende mencie makende van zekeren hyelicke, datwelke eenen zekeren tijt geleden gemaect ende gesloten was binnen der stede van Rotterdamme nae state ende ordinancien der heyliger kerken tusschen den voirsz. Pieter Arnt Rutgersz. ende Nelle, Dirc Hoeckdochter, mit zekeren voirwairden ende condicien gemaect ende oevergegeven tot beyden zyden.

Te weeten zonderlinge dat die goeden ende erffnissen van de voirsz. Nellen nae hoerer doodt gaen ende eerven sullen nae den rechte van Schyelant, dat's te verstaen, dat die eerven ende gaen sullen van danen zy gecommen, gelijc de voirsz. aenleggers zeggen ende wail te betuygen meynen, seggende ende te kennen gevende, hoe dat de voirsz. Nelle ende mede een getruwede dochter, die zy hadde bi den voirsz. Pieter, hoeren man, beyde offlivich geworden zijn, die een voir ende die ander nae, soedat midsdien hoere goeden ende eerven nae den rechte van Schyelant ende der voirsz. hyelijcxer voirwairden den voirsz. aenleggers als rechte ende naeste erffgenamen gesuccedeert ende aenbestourven zijn.

Mair dienniettiegenstaende zoe en conde noch en mochte hunluyden dat niet gebueren, want die voirsz. Pieter die geloefften der voirsz. hyelijcxe voirwairden van geenre wairden houden en will noch bekennen, dat die alsoe nae den rechte van Schyelant gesloten geweest is, mair will him in dier saken behelpen mit zijnre poortrien ende den rechte der stede van Delff.

De voirsz. aenleggers, zeggende datzelve onrecht te wezen ende concluderende ende eysschende in vormen van rechte, als dat 't voirsz. Hoff mit hoeren vonnisse condempneren, beveilen ende bedwijngen wouden den voirsz. Pieter Aernt Rutgaertz. verwerers, dat hy, volcommende de voirsz. hyelicxe voirwairde

ende late volgen den voirsz. aenleggers als eerffgenamen die goeden, erffnissen ende successien van der voirsz. Nellen dochter nae den rechte van Schielant in der manieren als voirscreven is ende denzelven verweerers te condempneren in den costen, gedaen tot deser instancien.

Tyegens welken eysch ende beclachte de voirsz. Pieter Aernt Rutgaertsz. ende mit him de Burgermeysteren der stede van Delff gevuecht exciepierden, declineerden van den voirsz. (*sc.* Hove) ende begerende ende eysschende die sake by den Hove gerenvoyeert ende gewijst te wezen voir scout ende scepenen derzelver stede van Delff, ende dat by den redenen hiernae verclaert.

Eerst zoe zeide de voirn. Pieter Aernt ende die Burgmeysteren der stede van Delff mit him, dat hy poorter is van Delff ende sculdich is te gebruken ende te genieten. Item zeggen voirt dezelve burgmeysteren ende Pieter Aernt voirsz., dat die stede van Delff notable privilegien heefft, hoir van den graven ende gravinnen deser landen mijns genadichs heeren voirvaderen gegeven ende van mynen genadigen here geconfirmeert, onder andre punten inhoudende dese navolgende woorden perpet. in forme: Item sy quis aliquem burgensen traxerit in causam, nichil inde habebit nisi judycium scabinorum nec ego nec mei aliud inde requirimus etc. [1]) By denwelken clairliken blijcken mochte, dat die poorteren van Deelff van allen saken sculdich zijn te rechte te staen voir den scout ende scepenen van Delff ende voir nyemant anders, oick al is 't dat die saken buyten der stede ende vryheyt geschiet zijn, alzoe die voirsz. woorden privilegien general sijn, geenrehande saken uut en nemen noch en bysonderen. Item zeyden voirt die voirsz. burgmeysteren ende Pieter Aernt, dat die stede van Delff van der voirsz. vryheyt in goeden besitte ende possessie zijn ende geweesst hebben X, XX, XXX, XL, L jaeren ende zoe lange, dat die contratrie ende gedencnisse der menschen niet en is. Ende want alle 't geent dat voirsz. is warachtich is, kenlicken ende openbair ende dairoff is openbair faem ende geruffte binnen der stede van Delff ende dairbuyten ende die voirsz. burgmeisteren ende Pieter Aernt bereet zijn te proeuven zoeverde van noode wesen sall ende

1) Zie § 2 van het Handvest van 14 April 1246, bij van den Bergh, Oorkondenboek I nº. 418, blz. 226.

voirder niet, verbindende tot enige oevertallige proevijnge, dairoff zy by expres protesteren, soe declineerden de voirn. Pieter Aernt ende mit him die voirsz. burgmeisteren, alzoe 't hair poorter was, van u, mijn Heren, ende van u jurisdictie in dese sake leggende, dat hy t' onrecht van den voirsz. Pieter Willemsz. ende Clais Houck voir u te recht getogen is ende dat hy by den redenen, boven geroirt, up hair aensprake voor u mijn heren niet sculdich en was te antwoirden; mair off zy him yet eysschen willen, dat sculdich zijn te doen voer den scout ende scepenen der stede van Delff ende dat ghy, mijn Heren, sculdich zijt mit uwer sentencie interlocutorie te wysen ende te verclairen, dat dese hoir declinacie goed ende van wairden is ende de sake van u te wysen ende te renvoyeren dair ze van rechtswegen behoirt, eysschende ende oetmodelick op u, mijn Heren, begerende die voirn. burgmeisteren ende Pieter Aernt, dat u alzoe believen will te doen, condempnerende de voirsz. Pieter Willems ende Clais Houck in die costen, die zy gedaen hebben ende noch doen sullen, tot uwer Heeren tauxacien, dairoff zy maken hoeren eyssche mit meer woorden ter eenre ende ter ander zyde, voirt gestelt in hoeren repliken ende duplyken.

't Voirsz. Hoff, op all raed ende advijs gehadt, wijst voer recht ende appointeert, als dat uuyt machte der declinacien van de voirsz. verweerers scout ende scepenen der stede van Delff, die voirkennisse van dese saken sculdich zijn te hebben ende hebben sullen, ende indien eenich van de voirsz. partien himluyden by den voirsz. van Delff in uuytende des rechts bevoelden onrecht gedaen off gegreveert te wesen ende dat zy dat mit redenen te bewysen meynden, dat dieselve dan hoir refugium alhier te Hove hebben ende him des beclagen sullen mogen op dat him goeddunct, ten coste van den ongelike. Ende 'tselve Hoff, in die name mijns voirsz. genadichs heren, staet open om ygeliken te hooren ende recht te doen als dat behooren sall, reserverende de costen van dese tyegenwoordigen processe totten uuyteneynde toe van der saken.

Aldus getermineert in den Hage u(p)ten XXX[en] dach van Meye in 't jaer negen ende vijfftich, praesentibus Lanoy, Wassenair, Treslongen, Assendelff, Eyke, Mychiels, Mye, Zweten Rentmeester, dair ic mede by was. Ende uuytgesproken opten XXV[sten] dach van Septembri, in jaer voirscr.

(Uit de Sententien van het Hof van Holland medegedeeld door L. M. Rollin Couquerque.)

8. VERKLARING DAT ER GEEN HUWELIJK GEWEEST IS, OMDAT DE MAN IMPOTENT IS, EN VERBOD AAN DEN MAN, OM ZONDER KENNIS VAN HET HOF TE TROUWEN.

Rijn. — *Adriaentgen Adriaensdochter, impetrante, contra Jacob Harmansz., woonende tot Heeckelinge, gedaechde.* — Opte differenten, geresen vóór den hove van Hollandt tusschen Adriaentgen Adriaensdochter, impetrante in cas van divortie, ter eenre, ende Jacob Harmansz., woonende tot Heeckelinge, gedaechde, ter andere zijde;

't Voorsz. hoff, gehoort het rapport van den commissaris, daervooren de voorn. parthijen gecompareert sijn geweest; gesien sijn proces-verbael ende andere stucken ende munimenten onder hem geëxhibeert; gehoort mede de affirmatie van de impetrante, daerbij zij bij eede verclaert heeft, dat, soelange als zij metten gedaechde getrout is geweest, d'selve haer noeyt vleyschelijck en heeft bekent, ende oock nyet connen bekennen; noch gehoort de affirmatie van den gedaechde, dat, soelange als hij mette impetrante getrout is geweest, hij d'selve noyt vleyschelijck en heeft bekent nochte konnen bekennen, ende sulcx onbequaem is totten huwelijcken staet; gehoort mede de affirmatie van de vroevrouwen, die naer behoorlick ondersoeck bij eede verclaert hebben, nyet te connen bevinden, dat de impetrante oeyt vleyschelijck is bekent geweest, maer haer noch te houden voor maecht, mitsgaders noch van de doctoren, daerbij sijluyden naer behoorlick ondersoeck mede verclaeren, denselven te houden voor onbequaem totten huwelijcken state; ende noch gehoort de affirmatie van de broeder van de impetrante, daerbij hij insgelijcx bij eede verclaert heeft, dickwils gehoort te hebben de clachten van sijn suster, van dat den gedaechde haer nyet vleyschelijck en conde bekennen; mitsgaders noch van den advocaet ende procureur, die mede bij eede verclaert hebben, ter goeder trouwen in de saecke te dienen, ende nyet anders te weten, off de saecke en is waerachtich gelegen, gelijck d' impetrante die sustinerende is;

Verclaert, geen huwelijck geweest te sijn tusschen de impetrante ende den gedaechde, maer deselve impetrante van den bandt van dien te wesen vrij ende ontslaegen; admitteert haer, een ander te moegen trouwen; interdiceert

den gedaechde, sonder kennisse van den hove hem aen eenige andere vrouwen te verbinden ofte die te trouwen; condempneert den gedaechte in de een helft van de costen van desen processe, ter tauxatie ende moderatie van den voorsz. hove, ende compenseert die wederhelft, om redenen denselven hove daertoe moverende. Gedaen in Den Haege bij Meesters Nicolaes Cromholt, Adriaen Junius, Pieter Couwenburch van Belois, Amelis van Rosendael, Florens van Schoterbosch ende Willem van Baersdorp, raedtsluyden van Hollandt, ende gepronuncheert den XVII^en^ Martii 1617.

(Uit een register van de sententiën van het Hof van Holland meegedeeld door Mr. Peter van Meurs.)

---

9. Inbreuk op de privilegiën eener stad.

Rechdach den XXII Augusti (1588) *voor Pieter Dammasz. gesubstitueert balliu ende schout ende tmerendeel van schepenen.*

Pieter Dammasz. gesubstitueert balliu ende schout over die stadt ende lande van Haestrecht eyscher contra Aert Symonsz. gedaechde ende verweerder. Deyscher seyt, hoe dat dese stadt van Haestrecht geoctroijeert ende geprevelieert es, als dat hare poorteren ofte haeren goederen op allen tollen ende wachten vrij ende exemt zijn, ende dat oeck de vs. poorteren ende ingesetenen melcanderen in andere steden, dorpen ende plecken nyet en mogen arresteren, becommeren ofte in rechten betrecken, dan alleen vuyt crachte van brieven obligatien ende andere instrumenten, houdende prorogatie van jurisdictie voor den Hove van Hollant ende Mannen-bancke van Baloys, maer geropen moeten werden voor haeren dagelicxe ende competente rechters, als meer dan naer rechten notoor zijnde, daertoe deysscher totten texten van dien refererende es. Alle desen gepresupponeert soe heeft den verweerder op zijn eygen plicht moetwillich hem geintromitteert ende vervordert, opten III^en^ deser maent Augusti binnen der stede vander Goude te doen arresteren Hendrick Floren mede ingesetene ende schepen binnen Haestrecht voorseyt, doende aldaer ten dage dienende in cas van arreste eysch naer zijn oppositie, omme getuychgenisse daer waerheyt te geven van de saecke daer de voirseyde Henrick Floren als schepen over gestaen hadde ende voor

hem verleden ware geweest, daervan noch jegenwoordich proces voor den gerechte van Haestrecht bij den verweerder selfs geinstitueert noch ongedecideert jegens Derck Sanders &a hangende es, sulcx oeck hem verweerder tot zijne begeerte ende contemplatie ter cause van dien dach op costen gegunt ende verleent es, sonder hem oeck recht geweygert te hebben gehadt, sulcx oeck nyet en es geschiet van tgeene, daervan den verweerder in cas van arreste rechtvorderinge ende instantie ter Goude heeft gemaect. Ende alsoe de voerseyde arreste ende procedueren daerop gevolcht, bij den gedaechde ter Goude geintenteert ende angeheven, grotelicx zijn prejudiciabel der voerseyde stads ende lants gerechticheyden, previlegien, costume ende notoire usantien, te meer soe oeck deselfde geschiet zijn tot een vilipendie van de jegenwoordige justitie ende mijn E. Heeren van den gerechten, in allen schijn of zij pertijen in der saecke waren of dat den verweerder rechtvorderinge geweygert ende geschiet ware &c., des nochtans neen. Al twelck bij nyemant en behoort getollereert eenige toegelaten te werden maer te straffen met behoorlicke middelen ende wegen van justitie naer gelegentheyt der saecken tot exemple van allen anderen, immers bijsonder jegens sulcke inbrekers ende overtreders van des voerseyde stadts gerechticheyden vrijdommen ende privilegien.

Concludeert deysscher om redenen hiervoor verhaelt, dat de gedaechde gecondemneert sal worden te compareren in openbare vierschaere met bloten hoofde ende gebogen knijen, biddende Godt ende de justitie om vergiffenis, seggende dat al tselfde bij hem gedaen qualick ende tonrecht gedaen es, belovende sulcx nyet meer te doen maar hem in alles te dragen gelijck een goet ingesetene schuldigh es ende behoort te doen, ende dat gedaen zijnde te betalen tot een pecuniele boete dsomme van vijftich gulden, templojeren deen helfte tot den Heyligen Geest-armen van Haestrecht ende dander helfte tot proffijte van den officier oft anders, sulcx mijn Heeren vuyter deductie bevinden sullen te behooren tot condempnatie mette costen.

De officier consenteert de gedaechde copie van den eysch, mitsgaders van de previlegie, daervuyt hij zijnen eysch fondeert, mits dat den gedaechde peremtoerlijck sal antwoorden huyden over veerthien dagen.

Rechdach desen Ven Sept. 1588.

Aert Symonsz. soe hij procedeert protesteert tjegens den officier alhier eysscher in cas van injurie, deurdien den eysch bij den officier op hem gedaen es streckende tot nadeel van zijn eer ende zijn jegenwoordige goede naem ende faem. Protesteert van gelycke van allen costen, alreede ter oorsaecke van dies geleden ende noch sal mogen lyden, omme zyn grieven daervan te deduceren soe zijnen goeden raet gedragen sal.

Tusschen Pieter Dammasz. gesubstitueert balliu ende schout van Haestrecht eysscher contra Aert Symonsz. gedaechde ende verweerder, schepenen ordonneren partyen by den anderen om te accorderen.

Rechdach desen XIXen Sept. 1588.

Tusschen Pieter Dammasz. balliu ende schout eysscher soe hy procedeert contra Aert Symonsz. gedaechde, schepenen steden tvonnis ten naesten rechdach, angesien zy haer volle stoel nyet en hebben.

Rechdach desen IIIen October 1588.

Tusschen Pieter Damasz. gesubstitueert balliu eysscher soe hij procedeert contra Aert Symonsz. gedaechde, schepenen steden tvonnis ten naesten rechdach toe, aengesien zy haer volle stoel nyet en hebben.

Rechdach desen XVIIen October 1588.

Tusschen Pieter Damasz. gesubstitueert balliu ende schout eysscher contra Aert Symonsz. gedaechde, schepenen ontseggen den gedaechde zijn versouck ende ordonneren pertyen binnen den naesten rechdach te furneren onder schepenen allen heurluyden stucken, scriftueren, certificatien ende andere documenten dienende in rechte, daer zijluyden heur meenende in rechten te behelpen op versteck, omme die gesien gesententieert te werden soe recht es.

Schepenen refuysseren vonnis te geven tusschen Pieter

Damasz. als gesubstitueert balliu als representerende ex officio die graeffelicheyt eysscher contra Aert Symonsz. gedaechde, ofte dat pertyen eerst sullen seggen voor die costen ofte bewijsen dat schepenen nyet toe en compt. Ende naerdien schepenen tselve upgelesen zijnde persisteren alsnoch by tgunt voerseyt staet.

Pieter Damasz. ende Aert Symonsz. soe zy procederen constitueren heurluyden appellanten van tgunt voerseyt staet voor mannen van Baloijs, ende die voerseyde appellanten protesteren op ende jegens die jegenwoordige schepenen, die gerefuysseert hebben sententie te geven tusschen pertyen voerseyt, omme haer grieven ter gelegender tijt daervan over te leggen ende te deduceren beroerende die costen schaden ende interesten, die ter oorsaecke vant voorseyt refuys alreede gevallen zyn ende noch soude mogen vallen.

(Uit het „Rechtbouck" van Haastrecht, berustende in het Rijksarchief te 's Gravenhage, medegedeeld door W. G. van Oyen.)

— — -

10. Bewijs van heeling.

Schepenen vanden Nijeupoert wijssen voir recht op den VIII[en] Martij A[o] XV[c] LV: Alsoe Adriaen Henrichss. met Engel sijnre huysfrauwe versmaeders recht sin geweest, soe wijssen scepenen voirs., dat Adriaen Henrichss. met Engel sijnre huysfrou vervallen sullen weesen in de eyssche van weeghen onsen E. Heer van den Nijeupoert ofte haere gemachtichden, also in haeren huysse diversche perchelen in haere beslooten coffers ofte elders bevonden es, blijckende bij schepenen-kennisse daervan sijnde ende noch voirts zecre gesrifte daervan sijnde, dat dieselffde goederen daer aen huysse bevonden weesende gestoolen es geweest ende sijluyden voirs. wel wisten dat gestoolen goedt was as daer quam, nae vermeld die confessie daervan sijnde, *daer hij Marten Spronck op gestorven es den doot.* Dat voirts Adriaen voirs. met Engel sijnre huysfrou voirs. gebannen sullen sijn haer leven lanck vuyt der stede ende heerlicheyt van de Nijepoert ende daer nijet weederome inne comen op verbuerte van haerluyder lijff gerecht te worden met de laste, want een heeler toebehoert als den steelder. Voirts

noch alle haerluyder goederen, dat men bewinden sall inder stede ende heerlicheyt voirss., verbuert wt proffijt van beyder onse E. Heeren der stede van de Nijenpoert. Actum bij 't volle gerecht up den dach ende datum als boven anno XV^C vijff en vijftich stilo communi.

(Uit het „Clerckbouck" van Nieuwpoort, berustende in het Rijksarchief te 's-Gravenhage, medegedeeld door W. G. van Oyen.)

VERSLAG OVER HET JAAR 1898/1899.

Het verslag over het jaar 1898/1899 mag niet ongunstig heeten. Toch zal de inhoud weinig verkwikkelijk zijn en arm aan heugelijke feiten.

Het jaar wordt beheerscht door het groote verlies, dat wij weder hebben moeten lijden. Niet in het Bestuur ditmaal, maar in den kring onzer medewerkers. De onmisbaarste van allen, de hoogleeraar FRUIN, is ons in Januari ontvallen. Ons vorig verslag kon vermelden, hoe hij met zeldzame bereidvaardigheid ten onzen gevalle het hoognoodige, maar weinig aangename werk eener nieuwe uitgave van PHILIPPUS à LEYDIS op zich genomen en een uitnemend plan ontworpen had voor eene uitgave, die een sieraad onzer werken beloofde te zijn. Midden in dien arbeid is hij onverwachts weggerukt, en wij ontveinzen ons niet, dat niemand het geleden verlies *geheel* kan vergoeden en dat dus het fraaie plan in duigen is gevallen. Maar bij zijn overlijden waren tien vellen (ongeveer $^1/_3$ van het werk) afgedrukt; aan staking viel dus niet te denken: althans de tekst moest op den eens begonnen voet worden afgewerkt. Gelukkig vonden wij Dr. MOLHUYSEN, wiens medewerking FRUIN herhaaldelijk geroemd had, na eenige overweging bereid het werk voort te zetten, indien het gelukte hem iemand ter zijde te stellen, die de hem ontbrekende rechtskennis kon aanvullen en voldoende kennis van de middeleeuwen bezat. Hij stelde echter het beding, dat het werk aanstonds zou voortgezet worden, opdat hij niet al te lang belemmerd zou worden in andere werkzaamheden, die meer op zijn eigenlijk arbeidsveld lagen. Gelukkig rekenen

wij ons, dat ons medelid Fockema Andreae in deze verlegenheid bereid gevonden werd, de ledige plaats in te nemen en Dr. Molhuysen terzijde te staan; wij zijn voor die bereidvaardigheid te meer dankbaar, omdat wij weten, dat zij eene opoffering vertegenwoordigt. Door treurige familieomstandigheden werd Dr. Molhuysen intusschen verhinderd toen aanstonds de hand aan het werk te slaan; sedert eenige weken is de druk echter hervat. Er bestaat eenige hoop, dat het geheele boek, waarvoor de voorbereidende werkzaamheden reeds allen zijn afgeloopen, nog in 1899 afgedrukt zal kunnen worden.

Wat van het tweede deel nog terecht zal kunnen komen, moet later blijken. Wij zien volkomen in, dat door Fruin's dood de mogelijkheid, om den gehoopten historischen kommentaar samen te stellen is verijdeld. Toch is wellicht niet alles verloren; want wij hebben uit zijn boedel een kostbaar apparaat overgenomen, het product van eene levenslange studie van het werk van Philippus à Leydis; ook de opstellen en aanteekeningen van Pols staan nog te onzer beschikking.

In het vorige verslag deelden wij mede, dat de druk van het recht van Den Briel door gebrek aan middelen gestaakt was. Wij hebben ons in onze verlegenheid gewend tot het gemeentebestuur van Den Briel, in de hoop op een klein subsidie om de voltooiing der uitgave mogelijk te maken. Doch wij zijn in die hoop teleurgesteld: het Dagelijksch bestuur bleek wel bereid ons te helpen, maar de gemeenteraad heeft de post geschrapt. Eene teleurstelling te grooter, omdat onze vereeniging zich reeds vroeger zonder subsidie heeft verdienstelijk gemaakt door de uitgave van het Rechtsboek van Den Briel. — De eenmaal ondernomene uitgave moet echter natuurlijk voltooid worden. Nog 7 à 8 vellen moeten worden gedrukt. Onder den indruk van de tekorten der twee laatste jaren durfden wij dit werk in het afgeloopen jaar niet te ondernemen, omdat het niet te berekenen was, hoeveel Philippus á Leydis ons zou kosten. Ook thans, nu wij bezwaard blijven met den druk van dit werk, die thans stellig spoedig zal voortgaan, durven wij de voltooiing van het recht van Den Briel met het oog op onze kas nog niet te ondernemen. Te minder, omdat dit jaar ook belast zal worden met *twee* afleveringen der Verslagen en mededeelingen, aangezien die van het vorige jaar door gebrek aan stof alweder vertraagd was.

Wij hopen voortaan geregelder daarmede te kunnen voortgaan, nu de achterstand eenmaal is ingehaald.

Zoodra de rechten van Den Briel gedrukt zijn, zullen die van Tiel ter perse gelegd moeten worden, aangezien ons daarvoor, zooals wij ten vorigen jare mededeelden, een subsidie is toegezegd. De tekst van dit (trouwens niet zeer omvangrijke) recht, waarover wij ten vorigen jare spraken, is door Dr. VAN VEEN met buitengewone voortvarendheid gereed gemaakt en aan ons toegezonden. Aan het handschrift van DE ROEVER heeft hij door onderzoekingen in het Tielsche archief eenige kleinere rechtsbronnen kunnen toevoegen, zoodat een niet onbelangrijk geheel verkregen is.

Daarna moet het recht van Amsterdam aan de orde komen, waarvoor een subsidie van *f* 200 ontvangen en zelfs reeds geïncasseerd is. De bewerking van het eerste deel is wel nog niet ontvangen, maar toch, naar wij van Dr. BREEN vernemen, gereed voor de uitgave. Wij zouden wenschen, dat aan de bewerking van het tweede deel de hand geslagen werd; maar nu wij zoo overladen zijn met werk, bestaat er geene aanleiding daarop aan te dringen.

Daarna zal natuurlijk het derde en laatste deel van de rechten der kleine Stichtsche steden gedrukt worden, — een weinig omvangrijk deel, waarvan de kopij, naar wij mededeelden, reeds een geheel jaar ligt te wachten.

De overige uitgaven, die in bewerking zijn, gaan waarschijnlijk haren gang; alleen over de uitgave der rechten van Gouda hebben wij echter in het afgeloopen jaar herhaaldelijk met Mr. ROLLIN COUQUERQUE gecorrespondeerd. De bewerking gaat gestadig voort; maar de voltooiing schijnt voorloopig nog niet te wachten te zijn. Trouwens wij hebben geen haast!

Weinig aangename mededeelingen hebben wij te doen met betrekking tot het recht van Zieriksee. Zooals wij vroeger mededeelden, is de bewerking der handschriften uit het stadsarchief voorloopig afgeloopen, maar blijven nog vele elders berustende handschriften ter bewerking over. Wij hadden voor deze uitgave het oog gevestigd op een jong mensch, die ons met warmte was aanbevolen en die aanvankelijk geneigd scheen de omvangrijke taak op zich te nemen. Hij heeft zich zelfs daartoe voorbereid, maar ten slotte toch van de zaak afgezien. Tot ons leedwezen is het ons nog niet gelukt, voor deze belangrijke en zeer gewenschte uitgave,

die reeds zoolang in voorbereiding is, een anderen bewerker te vinden.

Nog minder gelukkig waren wij met de gildebrieven van 's Hertogenbosch, waarvan wij een lijvig pak met afschriften tegelijk met het recht van Zieriksee van de executeurs van Mr. W. Bezemer ontvingen. Voor deze uitgave hadden wij reeds een bewerker gevonden, die onder toezicht van Mr. Gratama het werk zou voltooien. Maar ten slotte werden door de executeurs aan den afstand der afschriften conditiën verbonden, die wij meenden niet te kunnen aanvaarden. En hoewel wij meenden op dit werk van Mr. Bezemer volgens zijne bedoeling eenige aanspraak te hebben, achtten wij het niet gewenscht daarover te strijden, zoodat wij, hoewel met leedwezen, de papieren hebben teruggezonden.

Het verheugt ons te kunnen berichten, dat de onderhandelingen met Mr. Baert over de bewerking van een index op onze tot nu toe verschenene werken geheel zijn afgeloopen. Naar wij vernemen, is Mr. Baert zelfs reeds ijverig met de bewerking bezig. Het spreekt echter van zelf, dat de voltooiing van het werk zich nog zéér lang zal laten wachten.

In den loop van het jaar ontvingen wij een aanbod, om voor onze werken gereed te maken een herdruk van de zoogenaamde Recessen van Maastricht: de ordonnantie van 1665 met bijvoegingen tot 1781. De oorspronkelijke uitgave van dit voor de praktijk nog steeds belangrijke werk is zeer zeldzaam geworden, zoodat een herdruk zou voorzien in eene behoefte, die zich vooral te Maastricht telkens deed gevoelen. En de uitgave zou aantrekkelijker gemaakt worden door toevoeging van een onuitgegeven index op de recessen, die van 1761 dagteekent. Wij zagen het belang der uitgave wel in en zouden ook in andere omstandigheden niet ongeneigd geweest zijn, dit belang te helpen bevorderen. Maar thans, nu wij met werk overladen zijn, scheen ons het aannemen eener publicatie, die toch eigenlijk buiten ons arbeidsveld ligt, niet gerechtvaardigd. En zoo hebben wij dus het materiaal voor de uitgave met eene beleefde weigering teruggezonden.

Aan stof voor onze Verslagen en mededeelingen ontbreekt het ons ditmaal niet. Behalve eenige kleinigheden, ontvingen wij van Mr. J. M. Nap eene bewerking van eene geheele serie oude Groningsche zijlrechten, — een arbeid te aantrekkelijker, omdat daarin alles wat op dit gebied nog

onuitgegeven is, vereenigd is, terwijl eene verwijzing naar het vroeger uitgegevene het geheel op hoogst gelukkige wijze afrondt. — Dr. M. SCHOENGEN vestigde onze aandacht op eenige interessante stukken over een gerechtelijken strijd der vrije boeren van Vriezenveen met de heeren van Almelo, die hij ontdekte in een handschrift van de Koninklijke Academie van Wetenschappen. Ons medelid FOCKEMA ANDREAE verklaarde zich bereid de uitgave daarvan te bezorgen. — Voor de volgende aflevering zijn ons reeds toegezegd rechtsbronnen van Edam en van Wageningen.

Ook thans weder volgt aan het slot het minst verkwikkelijke deel van ons verslag: de bespreking onzer financiën. Wij verheugen ons te kunnen mededeelen, dat ons ledental meer dan vroeger is vooruitgegaan: terwijl wij (althans voor Januari ll.) slechts 2 leden verloren, wonnen wij er niet minder dan 13. Maar met dat al blijft de toestand onbevredigend. Wel is er ditmaal een niet onbelangrijk saldo, dat de verliezen der laatste jaren eenigermate vergoedt. Hadden wij dit resultaat kunnen voorzien, dan zou het ons verheugd hebben, althans het recht van Den Briel, zooals wij hartelijk verlangden, te kunnen afdrukken. Maar zooals de toestand is en blijft, missen wij alle ruimte van beweging. Het is onmogelijk iets van belang te ondernemen, zoolang wij steeds moeten vreezen, aan het einde van het jaar voor een tekort geplaatst te worden. Groote omzichtigheid blijft dus geboden, — eene omzichtigheid, die een krachtig voortschrijden belemmert, onmogelijk maakt.

In het afgeloopen jaar werd aan onze leden alleen toegezonden eene aflevering der Verslagen en mededeelingen. Wij hebben dus weinig verricht; ook in het thans loopende jaar durven wij niets nieuws te ondernemen. En toch, veel werk ligt gereed, ligt te wachten en zal moeten *blijven* wachten, zoolang onze financiëele toestand niet belangrijk verbetert.

UTRECHT,
1 Juli 1899.

B. J. L. DE GEER VAN JUTFAAS,
Voorzitter.

S. MULLER Fz.,
Secretaris

OVERZICHT

VAN DE

REKENING EN VERANTWOORDING VAN DEN PENNINGMEESTER

OVER HET JAAR 1898/1899.

Ontvangsten:

aan contributiën	ƒ 1020.—	
aan verkochte werken (in 1898)	- 303.04	
aan renten van belegde gelden	- 75.—	
subsidie	- 200.—	
		ƒ 1598.04

Uitgaven:

aan te kort vorige rekening	ƒ 113.57[5]	
aan drukloonen (in 1898):		
Rechtsbronnen van Den Briel	- 506.—	
Philippus à Leydis	- 163.20	
Verslagen en mededeelingen	- 223.73	
aan kopiëerloonen:		
Rechtsbronnen van Zieriksee	- 17.—	
Verslagen en mededeelingen	- 4.60	
aan administratiekosten	- 82.21	
aan saldo	- 487.72[5]	
		ƒ 1598.04

NAAMLIJST DER LEDEN [1].

Mr. J. Baron D'AULNIS DE BOUROUILL te Utrecht.
Mr. W. H. DE BEAUFORT te Leusden.
Mr. P. R. FEITH te 's Gravenhage.
Mr. S. J. FOCKEMA ANDREAE te Leiden.
Dr. R. FRUIN te Leiden.
Mr. B. J. L. Baron DE GEER VAN JUTFAAS te Utrecht.
Mr. J. A. GROTHE te Utrecht.
Mr. C. PIJNACKER HORDIJK te 's Gravenhage.
Mr. F. B. CONINCK LIEFSTING te 's Gravenhage.
Mr. R. MELVIL Baron VAN LYNDEN te Utrecht.
Dr. P. L. MULLER te Leiden.
Mr. S. MULLER Fz. te Utrecht.
Mr. A. A. DE PINTO te 's Gravenhage.
Mr. M. J. PIJNAPPEL te Amsterdam.
Jhr. Mr. TH. H. F. VAN RIEMSDIJK te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. J. ROËLL te 's Gravenhage.
Mr. J. J. S. Baron SLOET te Arnhem.
Jhr. Mr. O. Q. VAN SWINDEREN te Groningen.
Dr. J. VERDAM te Leiden.
Mr. G. DE VRIES Az. te 's Gravenhage.

Mr. P. VERLOREN VAN THEMAAT te Utrecht.
Mr. J. VAN DER LEEUW te Amersfoort.
Jhr. Mr. D. G. VAN TEYLINGEN te 's Gravenhage.
Mr. C. R. MERKUS te Utrecht.
Mr. T. H. BONDAM te 's Hertogenbosch
Mr. A. TELTING te 's Gravenhage.
Mr. J. C. REEPMAKER te Rotterdam.
Mr. J. J. VAN GEUNS te 's Gravenhage.
De Universiteits-Bibliotheek te Cambridge.
Jhr. Mr. W. H. DE BEAUFORT te Driebergen.
De Universiteits-Bibliotheek te Utrecht.
De Universiteits-Bibliotheek te Leiden.
De Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam.

---

1) Op den 1 Januari 1899.

Mr. J. F. BIJLEVELD te Arnhem.
Het Genootschap Pro Excolendo Jure Patrio te Groningen.
Mr. JOSUA VAN EIK Jz. te Amsterdam.
Mr. L. VAN HASSELT te Zwolle.
Dr. J. H. GALLÉE te Utrecht.
Mr. J. C. DE KONING te Amsterdam.
Mr. J. L. BERNS te Leeuwarden.
Dr. K. HÖHLBAUM te Giessen.
Jhr. Mr. V. DE STUERS te 's Gravenhage.
Mr. H. L. DRUCKER te Leiden.
Dr. P. J. BLOK te Leiden.
Mr. J. LAMEERE te Brussel.
De Openbare Bibliotheek te Arnhem.
Prof. A. ESMEIN te Parijs.
Mr. A. J. ROIJAARDS te Amsterdam.
Mr. W. L. P. A. MOLENGRAAFF te Utrecht.
Het Stedelijk Archief te Keulen.
J. H. L. VAN DER SCHAAFF te 's Gravenhage.
Mr. S. GRATAMA te Rotterdam.
Mr. F. A. R A. Baron VAN ITTERSUM te Utrecht.
Mr. R. FRUIN TH. Az. te Middelburg.
De Universiteits-Bibliotheek te Freiburg i/Br.
Dr. J. W. MULLER te Leiden.
Het Hansische Geschichtsverein te Lübeck.
De Bibliotheek van het Institut de France te Parijs.
Het Rijksarchief in Noord-Holland te Haarlem.
Het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant te 's Hertogenbosch.
Mr. J. G. C. JOOSTING te Assen.
De Universiteits-Bibliotheek te Giessen.
Mr. J. C. OVERVOORDE te Dordrecht.
Het Gemeente-Archief te Rotterdam.
A. Baron SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE VAN DE POLL EN NIJENBEEK te Utrecht.
De Universiteits-Bibliotheek te Gent.
De Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis te Zwolle.
P. A. M. BOELE VAN HENSBROEK te 's Gravenhage.
Mr. L. M. ROLLIN COUQUERQUE te 's Gravenhage.
Het Algemeen Rijks-Archief te 's Gravenhage.
De Universiteits Bibliotheek te Heidelberg.
Mr. CH. M. DOZY te Leiden.
Mr. J. C. NABER te Utrecht.
Mr. J. A. FEITH te Groningen.

Dr. Th. BUSSEMAKER te Groningen.
C. J. GONNET te Haarlem.
Dr. J. DE HULLU te Deventer.
De Provinciale Bibliotheek van Zeeland te Middelburg.
De Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage.
Mr. P. A. N. S. VAN MEURS te 's Gravenhage.
A. A. BEEKMAN te Schiedam.
Mr. W. C. BAERT te Wijlre (bij Maastricht).
Dr. H. BRUGMANS te 's Gravenhage.
P. N. VAN DOORNINCK te Bennebroek.
J. DE FREMERY te Oakland (Californië).
G. ROSENTHAL te Amsterdam.
Mr. J. ACQUOY te Utrecht.
Mr. N. G. PIERSON te 's Gravenhage.
Mr. J. A. SILLEM te Amsterdam.
Mr. C. C. GEERTSEMA te Groningen

Mr. R. E. HATTINK te Almelo [1]).
M. G. WILDEMAN te 's Gravenhage.
F. A. HOEFER te Hattem.
H. M. KESTELOO te Domburg.
A. HOLLESTELLE te Tholen.
F. ARENS te Essen (Westphalen).
Mr. H. VAN DER HOEVEN te Leiden.
A SASSEN te Helmond.
Jhr. Mr. E. N. DE BRAUW te 's Gravenhage.
Jhr Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN te 's Gravenhage.
Mr. J. A. G. Baron DE VOS VAN STEENWIJK te Brummen.
Baron DE VOS VAN STEENWIJK VAN ESSEN te Windesheim.
H. C. VEGTEL te 's Gravenhage.

DIRECTIE.

Mr. B. J. L. Baron DE GEER VAN JUTFAAS, *Voorzitter*.
Mr. P. VERLOREN VAN THEMAAT, *Penningmeester*.
Mr. S. MULLER Fz., *Secretaris*.
Mr. G. DE VRIES Az.
Mr. C. PIJNACKER HORDIJK.
Mr. R. FRUIN TH. Az.
Mr. S. J. FOCKEMA ANDREAE.
Mr. S. GRATAMA.

---

1) De volgende leden zijn na 1 Januari benoemd.

KORTE MEDEDEELINGEN.

IX. Ommelander zijl- en dijkrechten uit de 15e en 16e eeuw.

De volgende bladzijden bevatten tot dusverre onuitgegeven 15e en 16e eeuwsche Ommelander zijl- en dijkrechten, voorafgegaan door eene lijst van oudere, reeds uitgegeven zijl- en dijkrechten, met verwijzing naar de geschriften, waarin die te vinden zijn.

Aan den tekst der stukken ga eene korte beschrijving vooraf der handschriften, die, tenzij het tegendeel vermeld is, berusten in het Rijksarchief in Groningen.

De *Zijlrechten van Ooster- en Wester-Vredewold* (1425), de „*Ordinantie der overrichteren*", het stukje getiteld: „*Dat niemant moet visschen*" (1456 Mei) enz., en de *Schutbrief van Vredewold* (1464 Juni 29—Juli 6) zijn te vinden in een in perkament gebonden lijvig handschrift, in verschillende tijden geschreven. In het Register van het Archief staat het vermeld als folio 13b. Op de laatste bladzijden staan latijnsche aanteekeningen betreffende de verdragen met Denemarken, in 1272, 1276 en 1370 gesloten, op de voorlaatste staat een lofdicht op Groote Pier. De aanvangsletters der alinea's zijn gekleurd. Al deze stukken zijn geschreven met eene niet zeer duidelijke hand uit de tweede helft der zestiende eeuw en te vinden op blz. 1029—1038. Tusschen de zijlrechten van Ooster- en Wester-Vredewold zijn de andere stukken ingelascht.

De *Schouwer zijlbrief* (1428 September 29) is te vinden in eene verzameling stukken, verzameld aan het eind der vorige eeuw door Mr. J. W. Keiser [1]), deel IV bl. 19—23. De Schouwer zijlbrief is geschreven door eene 18e eeuwsche hand; de tekst is bij de uitgave aangeduid als A. Een andere tekst (tekst B) [2])

1) In het Register van het Archief draagt de verzameling den daaraan door W. Keiser gegeven naam: „Supplement op de Politicque stukken van Stad en Lande".

2) Verzameling van stukken. Dl. I bl. 381—385.

is eene copie van den vorigen. De hand schijnt te dagteekenen van het begin van deze eeuw.

Van den *Dijkbrief van het Stadshamrik* (1441 Februari 22) is het origineel bewaard gebleven; het is geschreven op perkament 14 × 47 cM. Op den rug van het stuk, bovenaan, staat in 17e eeuwsche hand: „Potterwolder dichter bulle 1441", en lager „Dijckbrieff van 's Stads Hamrick buiten Apoorte d. A°. 1441 op Petri dach ad Cathedram N°. II".

De *Dijkbrief van Westeremder schepperschap* (1463) is bewaard gebleven in drie afschriften. Het eerste (A) is vervat in een h.s. in folio van de tweede helft der 16e eeuw in houten band met leder overtrokken, waarin ingeperste figuren. De initialen zijn gewoonlijk rood, soms blauw gekleurd. Het h.s. bevat allerlei stukken van gemengden aard en is verdeeld in afdeelingen, die ieder een eigen inhoudstafel hebben; het is gekocht ten behoeve der Archivenkamer der stad Groningen uit de handschriften van wijlen Mr. R. K. Driessen den 5den Mei 1832.

Het tweede handschrift (B) [1]) is geschreven door eene duidelijke 18e eeuwsche hand.

Het derde handschrift (C) is vervat in een h.s. van het einde der 16e eeuw, door Mr. J. S. G. Koning den 11den April 1843 aan de Archivenkamer van Groningen vereerd, in 19e eeuwschen band gebonden en vermeld in het Register van het Archief als h.s. quarto n°. 11. De dijkbrief van Westeremder schepperschap is daarin te vinden op blz. 328—333.

Van het *Winsumer zijlrecht* (1464) bestaan te Groningen verscheidene afschriften in het Archief en in de Bibliotheken der Rijksuniversiteit en van het Genootschap Pro Excolendo Jure Patrio. Bij de bewerking heb ik varianten aangeteekend, voorkomende in de handschriften die in het Archief berusten.

Van de drie handschriften, respectievelijk A, B en C genoemd, is het eerste, naar het schrift en de redactie te oordeelen, het oudste, en schijnt de meeste overeenkomst te hebben met het origineel. De Archivaris der provincie Groningen, Mr. H. O. Feith, heeft eene inhoudsopgave geplaatst op de eerste bladzijde en daaronder vermeld, dat het door de stad Groningen gekocht is op de auctie der boeken van wijlen den Heer Mr. H. Arntzenius, den 10den November 1832. Blijkens een kalender en eene tijdsrekening voor de jaren 1564—

1) De z.g. Verzameling aan stukken Dl. II bl. 42—44.

1616, is het waarschijnlijk in of kort vóór het eerstgemelde jaar geschreven, met eene duidelijke hand, met dat tijdstip overeenkomende. De eerste bladzijde vermeldt: „Dijt bock hoert thoe Jurigen van Munster, hoevelijnck in deme Hamme unde hevet dijt gheschencket Herman Boynck, lantrichter in Oest-freeslandt Anno 49." Het Winsumer zijlrecht beslaat bl. XIX—XXVIII. Van geen handschrift, in het Archief berustende, is mij gebleken, dat het hiervan afstamt; de verschillen betreffen, zooals het vervolg zal doen zien, punten van doorgaans ondergeschikt belang. De tekst mijner uitgave is die van h.s. A. Enkele schrijffouten worden aangewezen door vermelding der lezing in andere handschriften. Handschrift A is in het Register van het Archief vermeld als h.s. in quarto n°. 19.

Handschrift B is een h.s. in folio, duidelijk geschreven, waarschijnlijk omstreeks het midden der 16e eeuw; het bevat aan het einde eene gelijktijdige uitvoerige inhoudsopgave. De pagineering, door den schrijver van het handschrift tot bl. 143 voortgezet, is door eene 19e eeuwsche hand tot bl. 159 voltooid. Het Winsumer zijlrecht beslaat daarin blz. 78—86. De titels der rubrieken, die in A en C met rooden inkt zijn geschreven, ontbreken hier; echter geeft de inhoudsopgave die rubrieken aan. Handschrift B staat in het Register van het Archief vermeld als h.s. in folio 17.

Handschrift C is een in folio, gebonden in een band van het begin der 19e eeuw. Het is blijkens het duidelijke schrift geschreven in de tweede helft der zestiende eeuw; in elk geval na 1560, aangezien het een vonnis bevat in dat jaar gewezen door Stadhouder en Hoofdmannen. De pagineering is voor een groot gedeelte waarschijnlijk geschied door den schrijver zelf. Blijkens eene aanteekening van den Archivaris der provincie Groningen is het in 1834 voor het Archief verkregen. Het Winsumer zijlrecht beslaat blz. 97—107. De titels zijn boven iedere rubriek aangegeven. Handschrift C staat in het Register vermeld als h.s. in folio 19.

Het *Zijlrecht van Oterdum* (begin 16e eeuw) is uitgegeven naar een tekst A, geschreven in het begin der 18e eeuw, voorkomende in het protocol der handelingen van het zijlvest van Oterdum, zijnde n°. 1 van het Archief van voornoemd zijlvest, berustende in het Rijksarchief in Groningen. Hierbij is vergeleken een tekst B, van iets lateren tijd, voorkomende

in h.s. n°. 37 van het Genootschap Pro Excolendo Jure Patrio. — Het zijlrecht vermeldt geen jaartal, doch moet uit de 1e helft der 16e eeuw zijn, aangezien het werd vastgesteld met medewerking van Hayo en Boele Ripperda van Farmsum.

Het *Dijkrecht van Oterdum* (1554) is uitgegeven naar dezelfde teksten als het zijlrecht van Oterdum.

De *Rechten van de Drie Delfzijlen* (1508) zijn te vinden in h.s. in folio 13b (zie hierboven blz. 125) op blz. 832—836; zij zijn duidelijk geschreven, waarschijnlijk in het midden der 16e eeuw; de eerste letter van ieder alinea is gekleurd.

De *Dijkbrief van graaf Edzard* (1506) is uitgegeven naar een vidimus, afgegeven door Stadhouder en Hoofdmannen der Stad en Ommelanden van Groningen in 1581, op perkament geschreven, 24½ × 38½ c.M. met het zegel van den graaf van Rennenberg in roode was. Het h.s. berust in het Archief der Drie Delfzijlen. (Rijksarchief te Groningen.) Zie den Inventaris van het Archief der Drie Delfzijlen n°. 1, Regestenlijst n°. 45.

De *Confederatiebrief der Drie Delfzijlen* (1531 Juni 16) is uitgegeven naar een vidimus, in 1629 afgegeven door „Assueer Clant in die Harckstede, Scharmer, Stedum, Spijck ende Behrum, joncker ende hoevelinck, oeverste schepper weegenn Slochter Delffzijl, joncker Henrick Sygers ten Damme, wegen Dorpster Delphsijl, schepper, joncker Reiner Alberda, gecommitteerde schepper tot Scharmester Delphsijl". Inventaris van het Archief der Drie Delfzijlen n°. 2, Regestenlijst n°. 54.

De *Eed van den schepper van het Sloter zijlvest* (1549) is op een stuk papier (10 × 21 cM.) in het midden der 16e eeuw vrij onduidelijk geschreven. Zie Register van het Archief 1549 n°. 9.

De *Verklaring over het recht om te schouwen in de Drie Delfzijlen* (1561 November 17) is genomen naar een vidimus, afgegeven 15 Juni 1629 door Rembt Rengers, joncker ende hoevelinck ten Poste, etc., oeverste schepper der Drie Delffzylen, joncker Haike Froma, schepper van Slochter Delffzijl, joncker Hendrick Sygers, schepper van Dorpster Delffzijl, ende joncker Geert Schaffer, olderman der stadt Gronninger Hamricken wegen Scharmer Delffzijl; op perkament (33.8 × 24.5 c.M) geschreven, zie Register van het Archief 1561 n°. 2, alsmede Inventaris van het Archief der Drie Delfzijlen n°. 35, Regestenlijst n°. 68.

Van het *Dijkrecht van Humsterland* (1567) bestaan verscheidene afschriften, waaraan de twee oudste ten grondslag aan

den uitgegeven tekst dienen. Het eene (A) komt voor in een handschrift in octavo, in perkament gebonden en geschreven in het einde der 16e eeuw. Op de eerste bladzijde staat met rooden inkt geschreven: „Hiddo Jensema hoert dit dijckboeck thoe unde ys ghescreven, concipiert unde confirmeert anno dni. duesent vijffhondert unde drie ende tsestich omtrent Nativitatis Marie virginis". Daarop (met zwarten inkt) een latijnsch gedicht. Van de ongenummerde bladzijden worden 30 gevuld door de inleiding op het dijkrecht, de inhoudstafel en het dijkrecht zelf. Het handschrift is in Juli 1885 voor het Archief aangekocht op de auctie van Fred. Muller en Co. Schrift en tekst zijn beiden over 't algemeen duidelijk. In het gedrukte Register van het Archief wordt het handschrift nog niet genoemd, maar het is vermeld in het geschreven supplement onder h.s. in octavo n°. 45.

Het tweede h.s. (B) is een h.s. in quarto, in perkament gebonden, geschreven in het einde der 16e eeuw met eene duidelijke hand in Hoogduitsch schrift. Het bevat 150 genummerde en eenige ongenummerde bladzijden, waarvan blz. 2—20 het dijkrecht van Humsterland bevatten. Het handschrift is afkomstig van Mr. J. W. Keiser, in het laatst der vorige eeuw raadsheer in de Hooge Justitiekamer te Groningen, blijkens een gedrukt briefje op een der eerste bladzijden vastgeplakt. In het Register van het Archief staat het vermeld als h.s. in quarto n°. 74.

Het *Farmsumer zijlrecht* (1567 Januari 28) is ontleend aan een, deels perkamenten, deels papieren h.s., ingebonden in een band van het begin der 19e eeuw, geschreven in het begin der 17e eeuw en bevattende 74 genummerde en enkele ongenummerde bladen. Het Farmsumer zijlrecht staat geschreven op blz. 69—71 v°. Het handschrift staat in het Register van het Archief vermeld als h.s. in quarto n°. 75. Bij dit handschrift (A) is vergeleken een handschrift (B) uit het begin der 18e eeuw, waaruit een enkele lacune van h.s. A is aangevuld; h.s. B is n°. 1 van den Inventaris van het Archief van het Farmsumer dijkrecht.

Ten slotte betuig ik hierbij gaarne mijnen dank aan de Heeren Mrs. J. A. Feith en C. P. L. Rutgers, Archivaris en Commies-chartermeester te Groningen, voor de hulp mij verleend bij de uitgave dezer zijl- en dijkrechten.

J. M. Nap.

Lijst van elders uitgegeven oude Ommelander zijl- en Dijkrechten.

1. 1295 *Juni* 9. De ingezetenen en de dijkrechters van 't Zandt geven wetten en verordeningen voor de ingedijkte landen.

R. K. Driessen. Monumenta Groningana. Groningen 1822. bl. 55.
Oorkondenboek van Groningen en Drente dl. I bl. 144.

2. 1303 *Juni* 19. De rechters van den dijk tusschen Omptata Tya en Delfzijl stellen bepalingen vast betreffende den dijk.

Oorkondenboek van Groningen en Drente dl. I bl. 152.

3. 1317 *Juli* 25. Hayco, abt van Wittewierum, geeft met de gezworenen eene verordening op het bedijken van nieuw aangewonnen landen te 't Zandt, welke bekrachtigd wordt door de overheden van Fivelgoo.

Driessen. bl. 78.
Richthofen. Friesische Rechtsquellen S. 290.
Oorkondenboek van Groningen en Drente dl. I bl. 180.

4. 1317 *Augustus* 14. Hayco, abt van Wittewierum, benevens de zes scheppers, stellen bepalingen vast voor het zijlvest der Delfzijlen.

Driessen. bl. 83.
Richthofen. S. 288.
Mr. C. C. Geertsema. De zijlvestenijen in de Groninger Ommelanden. Groningen 1879. bl. 181.
Oorkondenboek van Groningen en Drente dl. I bl. 181.

5. *Omstreeks* 1323. De zijlrechters van het Winsumer zijlvest stellen bepalingen voor dat zijlvest vast.

Oorkondenboek van Groningen en Drente dl. II bl. 409.

6. 1365 *Mei* 6. Fundatiebrief van Mudesterzijl.

Driessen. bl. 249.
Oorkondenboek van Groningen en Drente dl. II bl. 394.

7. 1371 *Juni* 19. Reynerus, abt van Oldenklooster in de Marne, Folcardus Attinga en Odulphus Heratama stellen eenige bepalingen vast voor het Schouwer zijlvest.

Driessen. bl. 289.
Oorkondenboek van Groningen en Drente dl. II bl. 427.

8. 1382. Aduarder zijlbrief.

Driessen. bl. 707.
Richthofen. S. 345.
Oorkondenboek van Groningen en Drente dl. II bl. 62.

9. 1396. De abten van Wittewierum en Feldwerd en de

overheden van Fivelgoo kiezen zes dijkrechters en stellen bepalingen vast tot bewaring van orde en vrede.

Driessen. bl. 385.
Oorkondenboek van Groningen en Drente dl. II. bl. 195.

10. 1404 *Augustus* 1. De zijlvesten van de Delfzijl stellen bepalingen vast omtrent het gebruik van de zijl en het liggen der schepen.

Oorkondenboek van Groningen en Drente dl. II bl. 420.

11. 1424 Zijlbrief der Acht Zijlvesten.

Driessen. bl. 385.

12. 1445 *Februari* 22. Delfzijlster zijlbrief.

Mr. C. C. Geertsema. De zijlvestenijen in de Groninger Ommelanden. Groningen 1879. bl. 71.

I. ZIJLRECHT VAN OOSTERVREDEWOLT, 1425.

DE OESTER ZIJLVESTENE VAN VREDEWOLT.

In den naem Godes amen. In den jaer uns Heren 1425. Desse rechtinge sint gescreven ende gemaeckt by consent der presteren van desen kaspelen unde der gantze meenthe van Vredewolt.

Item dit sint de wilcoeren ende de rechte der Oester nye zijlvestinge van Vredewolt.

1. Zoe waer dat men enen man doetsloege in den sijllwarcke ofte zijltochten ofte toe den zijl wallena den sal men gelden mit vijftijn styge marcke, ende den rechte XX marcke toe vrede. Ende dat gelt ende de vrede sal wesen den twedeel gelt payment, alsoe daer toe Gronnigen ganck ende gave is, ende de darde deel sal wesen ware, rogge, koen ende ossen, ongesneden swart laken. Ende dat gelt ende de vrede sal wesen betaelt binnen twe jaren, na der rechte doeme toe ses tyden.

2. Item, de erste tijt binnen 21 dagen; item de ander tijt binnen den halve jaere; item de darde binnen den jare; item de veerde tijt binnen 21 dagen der lateren yaren; item de vijfte tijt binnen den halve jare; item de seste tijt binnen twe jaren salt wesen betaelt. Ende dat gelt ende de vrede sal wesen an den wege, toe den warcke, ende van den warcke gane [1]).

3. Item, soe wel toe den gemenen warcke comet ende

---

1) De vrede, d. i. de hierboven gemelde bijzondere bescherming, geldt voor de arbeiders vóór, gedurende en na het werk.

niet doene en wil, de brecket alsoe voelle off he daer niet gecomen en weer ende dat naeste warck daer weder; ende we nicht geet toe den deep warcke, soe is de broecke 4 schilligen.

4. Item, waer soe waer men den overhoerige spere [1]) mitter meente, dat he der meente geve dre tunne beers ende den rechten negen marck toe vrede payments als voerscreven is.

5. Item, soe waer men enen undaet byzeken wil, de in der zijll reysse gescheen is, is dat toe bewysen mit veer bueren in den cluft, daer de hantdadige in geseten is, sonder doetslage ende jechtige [2]) daden, dat toe betugen by lantrechte.

6. Item, saken, de gescheen in tegenwoerdicheit twyer zijlrechteren, de en mach men neet versaken [3]).

7. Item, ellyckerlijck de waere voer sijn help, daer he toe den syle gesant, het sy sake dat de helpe hebbe egen guet offte vrunden, de dat betalen moegen binnen der sijlvesten.

8. Item, alle degene, de van der meente gaet buyten der meente consent, doen se quaet ofte worden se gewont, daer sal de meente geen doen mede hebben.

9. Alle jechtige daden boete sall binnen twen jaren ende toe ses tyden mit soedane guede als vorscreven is betaelt wesen; aller minner boete binnen jaer toe betalende toe den dren tyden mit ware by der rechter ontkenninge daer in cluft woenachtich is, daer de boete uth sal.

10. Item, van scheltwoerden, de den anderen sleyt mitter vuyst, ofte by den haere treckt, ofte mit beer ofte mit water beghetet, gelijck off dat in den warck were, alsoe lange hent de man toe sijn egen huys is gecomen, ten sy sake dat daer wel van der meente anders waer om sijn boetschap genge, toe ethen ofte toe bere, soe bruycke he des lantrechtes van Vredewolt.

11. Item, soe waer datter twe ofte dre ofte meniger van der meente om boetscop ofte beer drincken gaen, de sullen bruyckende wesen den zijlrechters vrede onder hoer selven, her ter tijt toe dat deselven in hoer egen huus gecomen sint.

12. Item, wort er een richter doet geslagen, dat is twintich styge marcke, ende alle wondinge daerby toe betalen alsoe

1) arresteere.
2) jechtig = in confesso.
3) daarbij geldt geen tegenbewijs.

groete gelt ende boete, ende vrede toe hebben, de der is toe den huse als de heft, de daer is buten toe den warcke.

13. Item, wort daer een man geslagen in den zijlvrede van enen manne daer in onse zijlveste neet en hoert, den sal den sijlvestene gelden by den zijlvrede ende alle de wondinge daerby toe rekenen. Ende dat guet toe gaderen by de zijlschote, het en sy sake dat men dat gelt van den rechten hantdadigen moegen winnen ende crigen.

14. Item, weert daer enich man an den zijlvrede van enigen manne, daer in unsse sijlvestene nicht en hoere, vangen ofte byroevet, ofte anders ienigerleye saken gedaen, dat onse meente binnen der zijlvestene dat betale ende ummetrecke by den zijlschoete boert.

15. Alle de schaden, der men tegen den uthemich voer vecht, den sal de meente umme trecken by den zijlschoete toe garene.

16. Item, soe we by der sonnen upganck boemhoech [1]) neet to warcke en is, de brecket den rechter een halff marck, ende versumede den rechter hem selves, so breket hy een marck tegens den gemene warckluden.

17. Item, ofte emant mit vuylle dingen, slijck ofte mit cluyten warpt, ofte mit beer stortet, ofte de mit enigerhande dingen den anderen misdede, daer dat sijlrecht ofte dat mene warck mede behindert worde, een halff marck toe boete ende veer schilligen toe vrede.

18. Item, van alle jechtige daden dre marck toe vrede.

19. Item, van alle lutteke wonden twe marck toe vrede, van allen tichten binnen der halven marck twe marck toe boete ende een marck toe vrede.

20. Item, de daet boven der halven marck dryvolt weder, ende veer marck toe vrede, ende dat toe winnen mit veer buyren ende mit synen negesten rechter.

21. Dat olde recht off ende dat nye recht an toe sweren toe Midwoldene kerchoeve up st. Petersdach in der vasten, by ener tonne beers toe der nyer rechter behoeff; van den nicht en sweert up den vorscreven dach de rechter elck in sijn clufte synen schoetene uthmanne by dren marck toe broecke.

22. De uthemede erven sullen dubbelt schot geven toe den zijl, daeromme dat se geen warck doen tot onsen sijl.

---

1) Als de zon aan den gezichtseinder even hoog staat als de top van een boom.

23. Item, soe wat warckman by der sonnen upganck neet toe warcke en is, de brecket den waerman twe pennigen Engels. Ende versuymet de waerman solven veer penningen. ende oick wel sijn cluftinge versuymet oick alsoe voelle ofte he neet toe warcke gecomen were, ende daertoe dat naeste warck weder ist, dat he daer neet en arbeydet.

24. Item, ist dat de waerman halt gelach in tavernen ofte in enigerhande beer, daer dat gemene warck mede behindert ofte versuymet worde, dat men mit twe noechachtige tugen betugen muchte, soe gelde he voer elcken waerman veer pennigen Engels, ende voer em solven een schillinck de waerman toe broecke.

25. Item, verleest der emant spade ofte schuffel, peecken ofte cloeten ofte enigerhande reetschop, de em genomen worden in den gemene bevrede zijlwarck ofte warve, ende dat men dat betugen muchte mit twe ofte dre waeraftige tugen, dat sal de nemer mit dubbelde gelde gelden, ende na guetheyt der reetschop moegen de schepperen ofte de waerman de broecke groeten.

26. Item, nemant en sal depen ofte tochten, ofte in tochten maren, nargent bependen, daer de groene swaerde is, noch mit kuylen, noch mit laden noch mit fuycken, noch mit vischcorven des waters loep behinderen by verlus der reetschoppen, vijff olde marck toe leggene den zijlrechteren toe broecke, als ment bewysen mach mit twen zijlrechteren, ende mit twe noechachtigen buren.

27. Ende schede jenigen rechter of zijlrechters boede, de dusdanige reetschoppe upnemen, weygeringe ofte wondinge ofte enigerhande dade ofte doetslage, dat sal dubbelde boete ende broecke wesen, als dat oesteren warffs.

28. Ende schede degenen, den de reetschop harden ofte bescharmen wolden, daden, alsoe wal sal dat wesen van boete ende van broecke.

29. Item, ofte daer jemant up den anderen onrecht clagede, dat he neet beharden en muchte, de boete ende broecke sal alsoe wesen, als den he beclagede solde [1]) gebroecken hebben.

30. Item, dede daer jemant wechwendighe of enen wijck-

1) H.s. heeft: „sal de".

boede den anderen tusken twyer sonnen uptocht in zijlrechter warve ofte warck, ofte de den weert ofte werdtinne hoer gelach mit hoemoede onthilde als se dat van em eysschen, offte de den warff verstoert mit scheltwoerden ofte mit enigerhande onlust, de breket enen olden marck Engels den clager gelijck den schepper, ten weer seer marcklijck, soe salt staen den rechteren solven toe untkennen.

31. Item, ofte daer yemant den anderen in den warff deeff hete ofte moerdenaer, verreder ofte dergelijck in ernsten moede, de brecket den clager vijff marck Engels ende den richter soe voelle toe broecke.

32. Item, ofte degene, de toe den warff sint geladen ofte geropen, ofte de daerin toe doen, worden doetgeslagen, den sal men gelden als den rechter solven.

33. Item, weert sake een huyrlinck de omme loen arbeyde wen doet sloege ofte wondede, den mach men antasten ende holden ter tijtt dat he ofte syne vrunden vuldoen voer boete ende broecke. Ende weert sake dat den misdadigen jemant onthilde ende van em geeysschet worde, ende hi em neet overgeven wolde, soe sal de ontholder voer em gelden boete ende broecke den rechter.

34. Item, soe wel in de zijlrechter gelach ofte warff staet offte sitten gaet buyten consent der zijlrechteren, ende geen zijlrechter sijdt en is, de breckt een olde marck Engels, ende wort he onder dat etmael doetgeslaegen ofte enige daden em scheden, dat sal sonder boete ende broecke wesen. Men sloech he dan daer yemant doet ofte daden dede, (dat God verbede), dat sal vul boete ende broecke wesen.

35. Item, ofte de rechter meer syden neme toe den waer dan ene, de en sullen nene vrede hebben meer dan de rechter allene; ofte he neet meer dan een zijdt en nemet, de sal hebben al soedanigen vrede als de rechter solven.

36. Item, ofte daer een zijlrechter worde dootgeslagen in de uthreysse ofte in de reysse toe huyss, van der enen sonnen uptocht went tot den anderen, welck rechter daer uthgetogen weer um warff toe holden ofte ladinge ofte kedinge tdoen, ofte toe arbeyden toe den sijl vorscreven, den sal men betalen met tsestich olde schilden. Men ist sake dat he gedoedet worde in den huysse, ofte in den schepe ofte mit den messe, den darden penninck hoeger in boete ende broecke.

37. Item ofte degene, de toe den warve sint geladen ende

geropen, ofte de daertoe geropen ofte tdoen hebben, ende worden de luden doetgeslagen, den sal men gelden mit tnegentich olde schilden.

38. Item de penninck sal wesen een butken; ende twalff butkens maken een schillinck; ende 12 schillingen maken een Engels marck; ende een Engels marck dat is tijn gulden min ses cromstert.

39. Item, worde daer we gewondet, mach de versaken, de daermede betegen is, soe sal he sijn onschult doen [1]) mit enen buyren.

40. Item, waer men enen overhoerigen versueckt [2]) mit der meenthe, de sal geven de meente dre tonne inbrauwen beers, ende den richteren 14 marck payments ut supra.

41. Item, in tochten maren ende wegen mach de sijlrechter schouwen, de under synen ede sint gelegen, de roede up enen penninck Engels, mit vorwarden, soe sal de rechter de meente achte dagen toe voeren laten wethen, eer he schouwen will, ofte he mach geen broecke nemen. Ende ofte de rechter dat versumede, soe mach sijn greetman oer beden by een olde marck, dat he syne wege ende wateringe berichte ende make ende ruyden late by der broecke als vorscreven.

II. ZIJLRECHT VAN WESTERVREDEWOLT, 1425.

De wilcoren ende rechten der Wester-zijlvestinge van Vredewolt.

1. Worde enich man doetgeslagen in den zijlwarcke ofte der tochte, den sal men gelden mit vijftijn styge marcken, ende den rechters veertich toe broecke; ende weer dat een richter, den toe gelden mit twintich styge marcken.

2. Ende dat gelt ende broecke sal wesen tot twe delen gelt, ende de darde deel waer, payment als binnen Gronnigen ganck ende gave is. De waer sal wesen rogge, ossen ofte koeyen, ofte nye onbescheppet bruyn laken.

3. Ende dat gelt sal wesen betaelt binnen jaer na der rechte doen, toe ses tyden: dat erste binnen 21 dagen, dat ander binnen den halven jaer, dat darde binnen den jare, dat veerde binnen 21 dagen in dat ander jaer, dat vijffte binnen

1) zweren, dat hij onschuldig is.
2) opspoort.

den anderen halve yare, dat seste ende dat leste binnen twe jaren.

4. Item, de gelde ende broecke sal allycke starck geholden wesen, up den wege, toe den warcke, ofte van den warcke toe den huse, als in den warcke tot de mensche compt under sijn egen daecke, tensy dat daer welck mensche van der meente gae umme sijn eghen boetschop ofte toe sunderlinge toe bere, de sal bruycken lantrecht als lantrecht is in Vredewolt.

5. Item, waer twe, dre ofte menniger toe samen van der meente gaen, de bruycke de zijlvrede by em solven tot elcker compt under sijn egen dack.

6. Item, der rechter lijff gelde, boete, wondinge ende dade den darden deel meer dan enen meenteman.

7. Item, allycke groete vredegelde ende boete sullen se hebben, de daer sint toe den huysse, als de daer sint toe den zyle.

8. Item worder enich man in de zijlvrede doetgeslagen van enen anderen unser zijlvesten neet en hoert, den sal men gelden binnen der sijlvesten by der zijlvrede als wondinge; ende alle dade daerby toe rekenen. Ende de gelde sal men gaderen van der meente na der zijlschoete, ten were sake dat men de gelde, boethe offte broecke muchte winnen van den hantdadigen.

9. Item, worde jenich man in den zijlwarcke gevangen beroevet ofte anders undaet gedaen van jemant in unsen sijlvester neet en hoert, dat sal de meente ommetrecken binnen unser zijlvesten, als boert, by de schoete.

10. Item, alle de schaden, de men van noeden vechten tegen de utheemschen in den warcke als vorscreven is, den sal de meente ummetrecken nae den schoete.

11. Item, de neet en geyt toe den sijlwarcke als em gekundiget is, de heft den rechter gebroecken negen schillingen; versuymet sick de rechter solven in der saken vorscreven, soe breket he dubbelt tegen de gemeente.

12. Item, we den anderen verspreket in warcke ofte up der reysse uth ofte toe huys mit schantlycke woerden, ende hetet hem toe wesen ene bruyt [1]) ende voert mede van scheltwoerden, de den anderen sleyt mitter vuyst, ofte by den

---

1) meretrix.

hare treckt, ofte mit beer ofte mit water begetet, ofte mit andere vuylen dingen, mit slijck ofte mit cluyten warpt, ofte mit beer stortet, offte de mit enigerhande dinge den anderen misdede, daer dat zijlrecht ofte meente warck mede behindert worde, de hevet verboert tegen den hoenen [1]) een ende dartich marck, ende tegen den rechters vijff marck toe broecke, Gronniger munte als vorscreven is.

13. Item, waer men enen overhoerigen versueckt mitter meente, de sal geven de meente dre tonne inbrouwen beers, ende den rechters 14 marck payments vorscreven.

14. Item, we toegravet ofte toedelvet den leydijck ofte den balckwech, negen schilt toe broecke.

15. Item, waer de richters in den balckwech ofte in den leydijck vinden een lopende gat, ... [2]) marck toe broecke ut supra.

16. Item, alsoe vake als de zijll niet loepachtig en is, ende dat deep toe den galgen geslagen, soe sal de balka oick mede al effensche geslagen wesen.

17. Item, we een undaet bescheet, in der zijlwarcke gescheen is, dat toe betugende mit veer buyren, in der clufte geseten, daer de hoene woenachtich is.

18. Item, alle doetdelen ende jechte daden, de sal men uthtugen na lantrecht van Vredewolt.

19. Item, een yegelijck sal waren voer syne hulpe, de he uthsent toe warcke, tensy dat de helpe hebbe vrenden ofte egene guet binnen der zijlveste, de et ummeseen moegen.

20. Item, alle degene, de van der meente gaen buyten der meente rade, misdoen se ofte wordt em misdaen, daer en sal de meente ghene schade off hebben.

21. Item, alle jechtige daden sal men beteren binnen twe jaren ende ses tyden als vorscreven is van den doetdele ende mit alle sulcke guede etc.

22. Item, alle cleyne wondinge binnen enen jare toe beteren ende toe dren tyden mit ware na der rechteren settinge an der clufte, daer de boete uth schell etc.

23. Item, voer enen handen cluytwarp negen schilligen toe boete ende enen halven marck toe broecke, van alle jechte daden veer marck toe broecke.

1) klager.
2) oningevulde ruimte voor één woord.

24. Item, van alle deverye beneden der halver marck dre marck toe beteringe ende twe toe broecke.

25. Item, deverye boven der halver marck, sie salt drevolt weder omme, ende veer marck toe vrede; ende dat toe betugen mit veer buyren ende mit synen naesten rechter.

26. Item, soe we den rechter ofte synen sijdt ofte synen boede, de den rechte sende toe den warve, doetsloege in den warve tusken twyer sonnen upganck dat ethmael all uth, soe sall dat mannegelt tachtentich olde marck Engels, ende 20 olde marck den rechter toe broecke.

27. Item, twe leden voer een lijff, ende alle wonden ende daden als daert behoert.

28. Item, ofte de rechter meer syden neme totten waer dan ene, de en sullen nene vrede hebben meer dan de rechter allene, ofte hy neet meer dan een sijdt en neme, de sall hebben al soedanigen vrede als de rechter solves.

29. Item, offte deghene, de toe den warff sijn geladen ofte geropen, ofte de daerinne toe doen hebben, worden doetgeslagen, den sal men gelden als den rechter solves.

30. Item, ofte daer emant den anderen in den warff deeff hete, offte moerdenaer, verreder ofte dergelycke, in ernsten moede, de brecket den clager vijff marck Engels, ende den rechter soe voelle toe broecke.

31. Item, soe welcke mensche den anderen steket doer sijn cleder, ofte mes treckt up den anderen, ofte loechent, slacht, ofte warpt mit stocken ofte stenen, ofte mit andere benen dergelijck, hoewal dattet neet blaw ofte blodich en sy, ofte schalck ofte huerensoen hetet, dat daer an sijn eerh gaet, een olde marck Engels toe broecke, ende soe voelle toe boete.

32. Item, schegen daer enige bloetrysen ofte wonden sunder blijckede lede inrydich ofte up dat but geroert, in allen maneren woe se gescheen, sal men den clager vernoegen nae den nyen verbunden Engels payment voer de werde.

33. Item, soe wat greetman offte richter, zijdt toe der waer comet mit schilde ofte wapenen, de breket vijff olde marck, tensy sake dattet de zijlrechteren by mere pene verbeden. Ende ist mit lange messen, soe brecket een jewelick wagenrede een Gronniger tunne beers van twalff ferendelen.

34. Ende wordt he anderwarve daermede begrepen, soe sal hy geven enen olden Engels marck; eer neet toe clagen, eer he dit geloevet heft mit guede borgen ofte panden.

35. Item, soe wel is sittende buyten de sijlvesten, de en sal ofte en moet geen zijlrechter wesen, meer sijn lant ende alle lant, dat binnen der zijlvesten is, dat is gras gras gelijck, marck marckes gelijck, toe warcke ende toe schoete, ende den rechteren daermede toe loeven.

36. Item, in tochten, maren ende wegen mach de zijlrechter schouwen ende onder synen ede sint gelegen, de rode up enen penninck Engels, mit vorwarden: soe salt de richter de meente achte dagen toe voeren laten weten, eer he schouwen will, ofte he en mach gheen broecke nemen. Ende ofte de richter dat versuymede, soe mach sijn schepper oer beden by een olde marck, dat he syne wege ende wateringe berichte unde make ofte ruden late by der broecke als vorscreven.

37. Item, de affgaen, de sal de zijlschot vergaderen in syner cluft by dre marck tbroecke.

38. Item, ofter enich lant in der zijlveste were, dat men over wolde geven voer warck ende voer schot, ende datter nemant voer an wolde nemen, ende degene den dat toehoerde geen schot ofte warck daervoer hoeden en wolde, de en mach daer neet mede vry wesen, ten weer sake dattet de gemene sijlrechteren toeleten.

39. Ende wil men neet vry laten van warck ende van schot, ende daer overhoerich in sete, soe mach men alsoe voelle schot nemen uth sijn ander guet ende lant, dat he in der zijlvesten heft.

40. Ende heft he geen lant in der sijlvesten ofte guet, soe mach men sijn guet letten ende besetten voer warck ende schot ende voer broecke, waer men dat vereysschen mach in Vredenwoltmer-zijlvesten, hen ter tijt dat de rechter daer vernoeget is.

41. Item ofte de rechter versumede ende solven neet toe warcke genge, ende de gansse landen ofte een deel van de landen daer schade van schede, dat solde he met synen guede ofte met synen ses sibbesten guede, ofte hijt neet en hadde, toe betalen vergueden.

42. Ende voer elcken manne dre pennigen Engels, een olde marck voer em solves.

43. Ende woe dat versumet worde, den rechters allycke vul toe broecke. Ende schede dat sunder broecke ofte schade des landes, sal he ten naesten warck mit allycke vul mannige up sijn solves guedt hueden, ende een olde marck daertoe den rechters toe broecke.

44. Item, de rechter sal winnen in der overhoerigen ende onmanlick warckstede luden alsoe voelle, als daer ontbrecken ofte onmanlick weren, alsoe veer als he des macht heft up dat gemene warck gelijck wal worde vullenbrocht.

45. Item, als dat schot geramet is voer nutticheyt des landes, dat sullen de zijlrichteren gadderen ende leggen in hande der greetmannen, ende die greetmannen moegent voert brengen totter gemener ende gerameder stede, elck by enen olden marck toe broecke.

46. Item, soe wat tichten hijr neet sint gescreven, de sullen staen tot des overrechters ontkenninge.

47. Item, dat olde recht aff, ende dat nye weder an toe sweren up suncte Petersdach in der vasten, by ener pene van ene tonne beers toe des nyen rechters behoeff, de daer neet en sweert up den verscreven dach. Anno 1425.

IIa. ORDONNANTIE DER OVERRICHTERS.

DIT IS DE ORDINANTIE, DE DE OVERRICHTERS HEBBEN ENDE HOLDEN SULLEN, ENDE ALS DE STADT ENDE LANDEN VERBUNDEN SINT.

1. Item, de overrechteren sullen richten van zylen ende sijltochten, bruggen, wateringen, dycken ende wegen ende dergelycke, sloeten, schuttinge, ettinge ende dergelycke, ende dat daervan rysen mach.

2. Item, soe de overrichteren warff van enige saken toe spreken ofte verclaringe holden roerende van desse vorscreven saken, soe sal elck mensche velich wesen lyves ende guedes uth ende toe huys, by ener pene van hondert olde schilde; ofte wel met dessen saken toe doen heft ende daer gedaget wordt van den rechteren.

3. Ende wert sake dat enich den anderen wonde in der mathe ofte he mit hem vechten wolde, de solde brecken den tijnden penninck van der broecke vorscreven, inden dattet mancken muchte dattet ene een buer were.

4. Item, ofte de overrichter tot enigen tyden toe doen hebben up enige wegen, sylen, sijltochten, etc., sint se velich by hondert olde schilden.

5. Item, als de overrechters warff holden van enige saken vorscreven, soe moegen se dagen laten by pene als degene daer se mede toe doene hebben, ofte elck voer sijn part.

6. Item, ofte enich man ofte wijff up den anderen toe

spreken heft enige puncten van den vorscreven puncten in de ander artikel, soe moegen de overrichters scryven by pene des rechtes in de lande, daer se de parten rechte helpen.

7. Ende duchte enich persoen, dat hem onrecht schede van den rechters in den lande, de mach sijn sake beropen an de overrichters by een pene van vijff marcken, ende de beropinge sal gescheen binnen tijn dagen, dat de rechters enen doem gesecht hebben tusken den parten.

8. Ende begherde enich den doem in scriften van den rechters, de soellen se em geven up sijn cost wel des beghert.

9. Item, ofte enige buyren ofte merendeel der bueren verdrogen enige puncten toe maken ofte toe doene dat desse vorscreven puncten anroert, ende weer daer dan enich man wederspannich inne, soe moegen de dijckrechters scryven by pene soe hoege ende alsoe laege als se willen, dat he doe als een ander buersman nabuergelijck.

10. Item, ofte enich mensche vervallen were in broecke den overrichters ende he neet betalen wolde, soe mogen sy scryven by pene, eersten een olde schilt, ten anderden twe schilden; doet he noch neet vul ende by de toefaert betaelt, soe moegen se scryven by veer olde schilden; ende by de toefaer betaelt he noch neet, soe mach men hem roeven.

IIb. „DAT NEMANT MOET VISSCHEN" ENZ., 1456 Mei.

DAT NEMANT MOET VISSCHEN TUSKEN OPWEERDER SIJL ENDE ENEMATILL.

Wy, Evert Hubbeldinge ende Johan Thedema, overdijckrechteren, bekennen ende tugen mit dessen opene breve, dat wy mitten gemene sijlrechteren van Upweerder sijl sint verdragen, dat nemant sal visschen tusken den sijl ende Enematill, by ene pene van tijn postelaets-gulden, tensy mitter gemene sijlrechteren ofte der meredeel consent ende beloven.

In orkunde hebben wy, Evert ende Johan, onse segel hijran gehangen int jaer uns Heren 1456 toe Mey.

IIc. SCHUTBRIEF VAN VREDEWOLD, 1464 Juni 29—Juli 6.

DE SCHUTTEBREEFF VAN VREDEWOLT.

In den jaer uns Heren 1464 in der weke Pauli confessoris, doe verdrogen de stadt ende lande mit malcanderen

in soedane puncten ende articulen hijr in manneren na bescreven.

Wy, rechters ende gemene meente van den Westerwarve, betugen mit dessen openen breve, dat wy mit stadt Gronnigen in den gemenen landes warff, geholden in der weke Pauli confessoris up den raethuse, sint verdragen desse puncten hijr gescreven tot ewigen dagen toe holden, als van den groeprechters ende gastrechters, woe ende wat se rechten sullen, alsoe:

1. Dat de erste vellinge, de men insetten, sal wesen achte [1]) vleemsschen, ende de ander sal wesen 12 [2]) vleemsschen, ende de darde ende de laetste sal wesen 12 vleemsschen.

2. Ende wert sake, dat desse vellinge emant versete, soe sullen de rechteren vorscreven de vellinge ende broecke uthrechten ende manen eer ter tijt dat de rechteren bet settinge daer moegen brengen; ende anders gene broke uth toe manen dan vorscreven is.

3. Item, van elcken beest toe schutten uth eth lant, enen halven olden vleemssche. Int maetlant enen vleemssche, alsoe lange als de opper in den velde is, alsoe wal voer Mey toe schutten als na Meye toe schutten. Int koren twe vleemschen.

4. Item soe welck besten by nachte geschuttet wordt, dat sal wesen dubbelt gelt, ende de schuttinge toe betalen dubbelt ofte mit dubbelde panden toe besetten binnen een etmael nadem, dattet em toe weten is gedaen ofte dat he dat weet, de sal sijn schuttinge verboert hebben.

5. Ende geschede iemant meer schade, dat sal staen tot rechtes erkenninge. Ende geschede yemant in desse puncten ongelijck, de macht beropen an die overrichters in Gronnigen ende an de medegesellen, de van den rade daertoe mede gesettet sint.

In orkunde der waerheyt hebben wy, greetmannen ende rechters in der tijt, onser gemene landes segel hijran gehangen in den jaer uns Heren 1458 up suncte Paulus avent confessoris.

---

1) In het h.s. staat boven „achte" het cijfer 4.

2) In het h.s. staat boven het cijfer 12 het cijfer 8.

III. SCHOUWER ZIJLBRIEF, 1428 September 20.

DIE INSETTINGE DER TWYER LANDEN, ALS HUNSINGHE- ENDE FYWELINGELANDE HOEREN THO HOGHERZIJL ENDER SCHUWERZYL.

In den naeme Gods Amen. Int jaer van Gods gheboerte MCCCC ende XXVIII op sunte Michaels dach Archangeli, wy, rechters ende meynheden van beyden landen, als Fywelingen- ende Hunsijnghenlandt, die daerthoe hoert toe den syel op Hooghersijl, opdat thoe helpen ende toe raeden den voernoemeden sijl vaster vreede ende starcker van alman worde gheholden ende die boesheyt der lueden ende hoer koenheyt ghetoemet ende ghebonden worden mijt pena des gheldes als hijrnae geschreven is in vasten vrede ewelick thoe duerende.

VAN DIE EENEN DOET SLACHT.

1. Item, soe hebben wy gheordineert by consent der meenheyt, als we in arbeyt off we thoe den sijlwercken off van gheit eenen menschen doot slacht, die sal den vrenden betaelen, die daer dootslaegen is, veertich marck sterlinghes gheldes, ende den swoeren rechters toe den sijl X marck sterlinghes sal die gheven voer pena des gheldes.

VAN WE VAN DEN RECHTERS TOTTEN SIJL GAET.

2. Item, alsoe wal soe we van den rechters totten sijl gaet vorschreven off komet van den vorschreven sijl om arbeyt des vors. sijls off van watersnoot off loep, tuysschen dat die sonne opgaet al toe des anderen daeghes opganck der sonnen, hoedaener wijs eenen doot sloeghe, soe sal hie des dooden arffgenaemen betaelen 80 marck sterlinghe ende den sijlrechters toe pena 15 marck sterlinghe.

VAN DIE DOOTSLAGEN WORT IN HUYSS OFF IN SCHIJP.

3. Item, soe we dootslaghen wort in huess off in schijp mijt een mees van dessen vorschreven personen, die sal boven dusse vorschreven betalinghe utgheven 20 marck.

VAN WE DEN IN DEN SESS HOECHSTEN LEEDE LEMMET.

4. Item, soe we enen anderen in sess hoechsten leeden

lemmet, dat is in handen, oeghen, voeten, elck sal hie betaelen mijt een halff lijff mansghelt als vorschreven is. Ende wert sake, hie wen wonde in den sess leden, alsoe dat sye nijcht nutte en weren in sijn lychaem, alsoe dattet oghe weer steerblijnt, die handt krauwelkrum off grijplam, die voet stijfflam off strijtholt, den derdendeel mangheldes, alsoe vorschreven is, sal hie betaelen.

5. Van grooten wondijnghen nae der swaerheyt ende groote sericheyt sal men ordineren dat ghelt ende die pena, alsoe dat die rechters den bonna delva berniga [1]) des gheldes gheven sal toe pena van clenen rechtelyken saken, alsoe yst fuistlach, haerteppinghe, selrepinghe bynae den cleederen ende desghelykes.

6. Jof is dat een steefslach, of dat sal ghequesset, dat dat het schinnen sy, daer gheve hie van dubbelde beterijnghe. Yst eenen rechter, dryvolt sal hie dat beteren.

7. Ende is dat anderen saken sy, dat sal men scheyden na lantrechten ende recht schuldighe sal gheven den rechteren thoe broke vijff schillinghe sterlinghes.

Van we mijt verhoelen messen off mijt bedeckten wapen in dat hues kompt.

8. Item, so we mijt messen off mijt bedeckten waepen in dat hues kompt, daer sye toesamen komen om hoer leveringhe, ende sye wonden worden van den swaren rechters, daervoer gheve hie thoe broecke enen sterlingx schillinck.

9. Item, soe we den werpet van sijn peert, off ontholt een peert off een osse, dat sal hie den hoenen beteren nae lantrechte dubbelt, ende sal gheven den rechters een marck sterlingx.

Van we den anderen nemet een spaede of ander reeschap.

10. Item, soe we nemet een spaede off anders reeschap, dat betere hie denghennen, dent affghenomen is, dubbelt ende den rechter enen schillinck sterlingx.

11. Item, soe we van arbeytslueden totten zijl off zijlrechte den varworden zijlwerckes een lichtet, den betere dat rechter off den hinder dryvolt.

---

1) Deze woorden, evenals waarschijnlijk de geheele zin, zijn corrupt.

12. Item, die zijlmestere van den zijl, die sal hebben een steede, daer hie sijn hues sette en sijn tijmmerwerck toe; by den zijt des sijls sal hie een roede landes toe syne werck holden ende hoeden.

13. Ende die sijlmestere sal verbeteren den sijl, wat hie doen mach bijnnen twen daeghen off dren mijt eenen syden, twe off dree, thoe vijff roede thoe, dat die meenheyt toebyhoert tho holden. Is daer meer breckes anne, dat sal hie kondich doen den naesten zijlrechter.

14. Item, waer dat sake dat een sworen sijlrechter een werck, onder sijn eedt begrepen, sijn lueden kondt dede, ende sie dat werck versmaen wolden, soe gheve hie sijn rechter daervoer sess sterlinghe pennijnghe. Wort hie daerthoe vermaent mijt anderen zijlrechters, ende wijl hie dat nyet beteren, soe gheve hie den sijlrechters IIII sterlinghe schillinck toe pena.

15. Item, om die huyden des sijls en die den sijl mede staen holden, die gheve den zijlmestere, die Hunsijnghe des enen jaers, ende die Fywelinghe des anderen jaers, van honderhouden [1]) landes een mudde haever.

16. Item, die zijlmester sal borghe setten beyde lande om die huyde [2]) des zijls vors. by 21 marck sterlingx toe pena.

17. Item, soe we sijn waterijnghe bijnnen der tijt, dat die zijlrechters byeden, nijcht schoen maken ende die weghen ende die tijllen nijcht wedder maken, die breeken IIII sterlingx schellinghen teghen de rechters.

18. Item, soe onredelike koenheit mijt weldygher hant den koopman, die toe den zijl vors. komet mijt sijn guet, ende welt daet, ende, dat Godt verbede, hoer een doet sloeghe, lemmet off wondet off anders enygherhande wijss seer dede off wijlle hadde thoe schaeden, die sal den koopman beteren sijn seer dubbeldt, alsoe vors. is van den arbeydeslueden toe den zijl.

19. Item, soe we desse vors. kooplueden hoer guet off enygherhande dijnck offhaelet, dat hie nomen hevet, dat gheve sy weder by dubbelde broeke ende den hoenen sal hie dat dubbelt beteren ende den rechter een sterlijnck marck toe pena.

20. Ende is dat guet, dat gherovet is, alsoe guet als een marck sterlinghe off beter, soe sal die pena swaerre wesen.

---

1) B.: honderhouderen.

2) Aan de kant staat: custodia vide Kilianum.

21. Off jement den koopman hoen dede in zijlmestere antworde off zijlrechters antworde, ende sye dat wolden tueghen, dat sal openbaer dijnck sijn off wesen.

22. Item, off een koopman sijn guet wen dede te holden, offte thoe verkoopen off guede hadden verkofft in zijlmesters antwordt, ende sye dat wolden tuegen off in dryer rechters antwort, die is alsoe wel verwonnen voer rechte. Ende off die schuldighe dat guet off dat gelt van den gueden nicht wolde betaelen, soe sal hie den clager dubbelt beteren.

23. Ende off den sijn guet nicht hadde ghegeven toe holden in sijlmesters antwort off swooren rechters off thoe verkopen als vorschreven is, ende die schuldighe dat verseket, ende is soe dat gûet wert een marck off dat dijnck off daerenboeven, sal hie hem ontschuldyghen mijt IIII sworen rechters toe den zijl ende mijt vyer bueren ende mijt IIII sijnre naesten vrenden.

24. Is dat guet bynae daer een marck wert, soe onrechte hie dat mijtter helffte van den rechten als vors. is.

25. Item, alsoe vake als die sworen rechters thoesamen komen om raet thoe gheven off om daghen tho holden, ende wat boede dat sye senden, ende alle dieghenne, die sye in hoer raet roepen worden, sÿe anvochten, de sal gheven den rechters ende hoer boeden dryevolt, ende den anderen dubbelt beteringhe alsoe voergeschreven is.

26. Ende alsoeviel betalinghe alsoe die rechters boeren, off dat een doot worde slaeghen off beteringhe dattet anders feel, alsoeviel sal hie weder betaelen off hie alsoedaen daet dede ander lueden.

27. Item, wert tsake dat daer enygherlye dootslaghe schede, dat God verbede, van alle schome [1]) ende die schuldighen dat verseken wolden, soe sal die rechte erve des dooden bewysen mijt 11 persoenen, syne naeste vrenden ende die zijlrechters van sijn lande mijt twe bueren van gueden gheruchten eygenarvighe in huyss mijdt sijn voereedt.

28. Item, soe wee den werff verstuert mijt kyven off mijt vechten, dat sye dagheloes scheyden, die breket 10 marck sterlingx den rechter.

29. Item, soe we den richters, die nye answeren sal opten rechten settendach, alsoe naesten Wonsdaghes nae Pijnxteren,

---

1) Door A en B blijkens eene onderstreeping, niet begrepen.

nyet sweert opten zijl, die breket een marck sterlinga teghens synen zijlrechters sijns eighen landes.

30. Ende wert tsake dat hie den achten daghe den eedt nyet vullenbrochte by morffkat [1]), die sal geven den rechters een marck sterlinga, dat en sy nootsaken van sijkte [2]) off dat mijt anderen redeliken saken mach ontschuldighen.

31. Item, toe allen rechten ende swaerheyt des zijls om toe trecken, soe soelen Fywelinghe ende die Hunsijnghe malckanderen antworden mijt vijfftich hondert hondera, daer die karspellueden van Hunsijnga den vijfften deel sijnt schuldich van allen swaerricheyt tho verantworden.

32. Item waer dat sake, dat enigherleye dijnck van anderen saken opresen, dat in dessen scrijfften nicht vijndēn mochte, soe sal men dat endyghen nae lantrechten ende begrijppen des landes, off hijr jemens teghen wolde wesen, die vorkeringhe scole volghen ende berichten ende bedwijnghen.

Opdat desse scrijffte toe lyever ende toe vlytigher van alle man worde gheholden, soe hebben die heer van Werum, van Feldwert [3]), van Rothum, van Aedwert, van Zelwert, van Nyencloester, abten ende provest van Loppersum ende Fywelinghelande, zeghel an dessen breef doen hanghen.

IV. DIJKBRIEF VAN HET STADSHAMRIK,
1441 Februari 22.

Wy, borgermeistere ende raet in Gronijngen, bekennen ende tugen mit dessen openen breve, dat voer ons sijn gecomen die buren van Lywerdenwolde, ende die buren van Ghelkinghenlande, ende die buren van der Middelbuurscap, ende die buren van der Suderbuurscap, ende becanden, dat si overdraghen sijnt in vrentscappen desse punten hierna gescreven to holden.

1. In eerste dat desse voergescreven buren alle jaer op sunte Peters dach ad Cathedram sullen tosamen komen op der Aekerchof namiddage, wanneer men die grote klocke ter Ae ludet, elken buer bescreven, in eenre kanne wijns to broke.

2. Ende dan sullen die buren van Lywerdewolde daer enen

1) In A en B onderstreept.
2) In A en B onderstreept.
3) A en B hebben: Fledrom, en aan de kant: Feldwert credo.

dijckrechter setten, ende sullen voert enen dijckrechter kiesen van den buren van Ghelkingelandt.

3. Ende so sullen die buren van Lywerdewolde ende die buren van Ghelkingelant twe dijckrechters kiesen van den buren uut Neerwolde, die ene dijckrechter sal wesen uut der Zuderbuurscap ende die ander dijckrechter sal wesen uut der Middelbuerscap.

4. Ende dese voers. dijckrechters mogen dese voerscreven buren tosamen laten dagen, wanneer hem dat nutte duncket.

5. Ende woe dan die meerredeell der voerghenoemde buren overdraghen dat men den dijck maken sal, woe hoech, hoe briet ende bi wat tiden.

6. Ende en is die dijck dan binnen der tijt nyet gemaket, so sullen die dijckrechters voers. den dijck beschouwen, ende waer si den dijck voergenoempt soe nyet en vinden, alse die bueren overdraghen sijnt, daer sullen die dijckrechters of to broke nemen van elken voete dykes enen olden vleemschen (den dijck langes to meten).

7. Ende so sullen die voers. dijckrechters den dijck besteden to maken als die meredeel van den buren overdragen sijnt, ende wes die dijck dan gekost heeft to maken, dat sal diegene betalen den die dijck toehoort.

8. Ende sal daertoe gheven den dijckrechters alsovele voer oeren broke.

9. Item, of enich gat brake in dessen dike, dat sal men weder toeslaen bi der tijt also hem die dijckrechters weten laten, ende bi alsulken broken, alst hem die dijckrechters gebieden.

10. Ende ist bi der tijt, die hem van den dijckrechters gesat wert, nyet ghemaket, soe sullent die dijcrechters maken laten ende wat dat kost to maken, sovele sullen die voergescreven dijcrechters voer oren broke nemen.

11. Ende die dijcrechters, die dertoe gekozen werden, sullen schouwen dese voerscreven punten gans ende heel to holden. Dese voers. dijckrechters sullen schouwen den dijck van Potterwolde voert neder tot Hayhuser [1]) lant.

12. Ende alle broke, die verschinen in desen voerscreven dycke, den sullen die dijckrechters in der tijt gelike delen. Ende alle onkost gelike uutlegghen.

---

1) Vermoedelijk schrijffout voor Hoyhuser lant.

13. Item, of ymant gekoren werde tot enen dijckrechter, die salt bewaren bi drie olde schilde to broke; ende weert dat ymant den broke gheven wolde, soe sullen die buren enen anderen kiesen bi der voerscreven pene. Sonder arghelist.

Dat oerkonde wi mijt onser stat zeghele. Ghescreven in den jaer ons Heren dusent vierhondert een ende veertich op sunte Peters dach ad Cathedram, doe Lubbert Lewe, Ludeken Everdes, Gosen ten Grave ende Albert Jarghes borgermeistere weren onser stad.

V. DIJKBRIEF VAN WESTEREMDER SCHEPPERSCHAP, 1463 Juni.

ZIJLVESTENBREEF VAN WESTEREMBDER SCHEPPERSCHAP [1]).

Wy, Timannus, abt to Werum, Uneko Ripperda, provest tho Loppersum ende Fermsum, Johan Rengers to Scharmer hovelinck, Gosen ten Grave borgemester in Groningen doe ter tijt, Eysso Kassens doe ter tijt hoeftman in Groningen, ende Egbert Rengers ten Poste hovelinck, gekoren dedingesluide, die tusschen den van Westeremden, Gershusen ende Rijp een deel, ende Sant een deel, ende ander landen, die affgependet sint van Winsummer zijlvesten, die gene wateringe hebben, up die ene sijdt, ende die dre zijlvesten van Delffzylen an die ander sijdt, als by namen [2]) een waterloop to Delffzylen, welke sake als uth to wateren toe Delffzylen, wy vors. dedingesluden hebben geramet, gededinget ende geordineert, stede ende vast to holden in manieren, als hijrnae bescreven staet.

1. Int eerste, soe sollen die dre kaspelen mijt die lande, die alsoe affgependet sint als vors. is, hebben overal vijftehalff holtvoetes loopes, ende dat up dren steden, ende hoer tillen leggen ende holden tot ewygen dagen.

2. Item, die van Westeremede mijt Werummer voerwarck, Oessingeweer ende den Zeem mijt een deel van de Groede, sollen tosamen wateren doer den Ham in de Wymersche, ende die sollen hen selven affpenden van den anderen delen, ende die penden alsoo holden, dat hem anders geen water en volge.

---

1) C: Wester Emeda Schepperschap brieff anno 1463.

2) C: als benamen van een waterloep to Delffzylen, welcke stede ende vaste toe holden.

3. Item, de ' van Gershusen ende Rijpster sollen tosamen wateren doer Enum int Enumermaer.

4. Item, die Santsatere, die sollen wateren doer dat Sant in Wijdwerdermaer ende desse vors. dre waterlopen elcke to leggen als hem dat beste dient mijt pompen [1]) als voers. is ende voert mijt tillen sonder straffen, off onbestraffet van iemant daerentusschen, daert hem noet mach wesen.

5. Ende, want alle dijt vors. lant sal hebben vijftehalff holtvoet lopes altoesamen gerekent ende niet meer up dre steden als vors. is, soe sal elck hebben sijn loop na grootheyt des landes by grastale to rekenen, als dat gesamelt ende gelegen is in elcken delen vors.

6. Item, desse dre vors. parten, de sollen medegraven ende holden etlick die olde wateringe, daer se in komen to Delffzylen toe, gras gras-gelycke to ewygen dagen, gelijc den anderen, die van oldes daerin plegen to wateren.

7. Item, hijr is togesproken, dat desse vors. parten sollen die penden also waren ende toeseen, dat daer geen vrempt water over hoer lant ende doer hoer lant meer en volge dan daer angenomen is by hoer eewart [2]), alsoe toe verstaen dat se die pendinghe off keenge [3]) alsoe hoge ende starck besorgen ende bewaren sollen van die huusingen to maken ende tot ewygen dagen to holden, dat dat water daer nicht doer off over lope uth [4]) Winsummer zijlvestene up ons.

8. Item, desse vors. dre parten angenomen sollen wesen tot ewygen dagen to Slochterzijl [5]), ende den mede staende holden, zijl na zijl, mijt schotte ende warcke, ende wesen gelijck den anderen, die van oldes daerto gehoert hebben ende noch hoeren, sonder alle argelist, ende daer mede enen schepper to holden mitten zijlrechters, ende een enwert te setten ende ewich to holden mijt Slochtera [6]) zijlvesten, na inholt des zijlbreves van Delffzylen, daer se hem na richten sollen to ewygen dagen.

9. Item, die vors. zijlrechters van dessen angenomen landen

1) pompen, alsoe wijtt als.
2) C: eewoerdt.
3) B: keeringe. C: kaynghe.
4) C: up.
5) C: Item dese 3 vors. parten soelen ten ewigen dagen angenomen wesen toe Slochterzijll.
6) C: Slochter.

sollen hoer pendingen schouwen up broke. als dat ons geen vrempt water en kome in off over by hoer eenwert, ende die wete daervan to doene by een overhorigen, na inholt onser drier zijlvestene breeff, dat is een olt schilt die wete [1]). Ende weert sake dat hijr in enygen tyden gebreck in velle, soe sollen die vors. angenomen landen hem selven penden van Winsummer zijlvesten, buten Delffzijlrechters zijlvesten schade up sodane steden, alse die zijlrechteren van Delffzylen hem dan wysen [2]) worden, off men mach hoer waterlopen weder toeslaen, hen ter tijt dat se die pendinge wal gemaket hebben, die hem soe gewyset worden als vors. is.

10. Ende die vors. pendinge sollen se dan soe hoge ende dichte holden, dat daer geen water over off onder lope in enygerwijs, by sodane broke als die zijllrechten van Delffzijl tosamen off een deel uuth eenre zijlvestene em kundigen.

11. Ende wel die schouwinge doet, sal de broke hebben, ende die broke to manen van hoer eenwert. Des moegen die vors. zijlrechteren schouwen soe vake als hem genoeget, mijt weten toevoeren off sonder weten.

12. Maer als daer geen wete tovoeren geschien is, soe salt mer halve broke wesen, na inholt onses zijlbreves, behalven tusschen sunte Merten, ende sunte Peter ad Cathedram.

13. Ende voer desse vors. waterlopen off wateringe to Delffzylen [3]) to ewygen dagen, soe hebben desse vors. angenomen landen gegeven ene summa geldes toe voerschote den dre zijlvesten to Delfzylen [4]), daer hem vul an genoeget, ende schelden hem daervan vry unde quyt, ende daerto soe sollen die vors. angenomen landen gemene [5]) setten enen til, ende holden staende tot ewygen dagen in Holwijrder wech by den Damme, daer die Heeck sal doergaen.

14. Ende ock soe moegen desse vors. zijlrechters van Delffzylen schouwen die wijtheit van den loop der pompen als vors. is, gelijck als die pendinge der vors. broke.

In orkunde der waerheyt, hebben wy, vors. dedingeslude,

---

1) C: een schilt die eerste.
2) C: wisende worden.
3) to Delffzylen ontbreekt in C.
4) to Delffzylen ontbreekt in C.
5) gemene ontbreekt in C.

onse segele beneden an dessen breeff gehangen, ende om der mere vestenisse ende tuichnisse der waerheyt, soe hebben wy, vors. dedingeslude, gebeden den erbaren borgemester ende raedt van Gronningen dessen breeff mede to besegelen, ende wy, borgemester ende raedt van Gronningen, hebben onze stadtsegel gehangen an dessen breeff, om bede willen desser vors. dedingesluden. In den jaer ons Heren dusent veerhondert ende veer unde tsestich des Maendages sunte Margareten dach [1]).

VI. WINSUMMER ZIJLRECHT, 1464.

Hijrnae volget dath zijlrecht van Wijnzemerzyle.

Hijrumme [2]), wandt die naetuerlike rechten niet genoech en sijndt allene sunder die gesette rechten, soe sijnne wy, prelaeten unde hoevelijnghe, mijdt unsen ghemenen zijllrechters thoe Wijnsummerzylen mijdt den dren ingerumeden delen [3]) samptlicke, eynpartlike voerbunden in die ghesette naebescreven tho ewygen daegen tho holden.

1. Int erste, dath wy scheppers unde zijllrechters sullen wesen in den rechte mijddach, als die kerke to Menkewerum begijndt tho beschijnne, tho Onderendam drie warve des yaers offte warven tho holden, als up sunte Petrusdach ad Catedram, up Meydach unde Baumijssendach [4]), elck by eyne olde marck Engels den schepperen tho broeke. Unde den marck sal men gelden mijdt twalff schijllijngen, unde ellick schijllijnck mijdt XII penningen, unde ellck penninck mijdt eyn verendell van eynen Engelschen stoeter, dath eyn yewelick sall wetten mijdt synen naesten zijllrechter, unde mijdt eynen buer, dattet noet off kentlick nueet offgenoemen hefft [5]).

Van doetslachte eyn zijllrechters.

2. Item, soe we den rechter offte synen sijdt offte des rechter boede, den die rechter sanden tho den waer, doetsloege in der thowaere offte in der vanwaere, tuschen twyer

1) Volgens Weidenbach valt S. Margaretha op 12, 13, 15 of 20 Juni.
2) C: In den naeme Godes amen. Hierom.
3) D: ingerumeden deelen van cloyster mit zijl.
4) B: unde up Bamisdach, dat is up sunte Remigius dach.
5) B: dattet hem nooth affgenomen hefft. C: dattet hem kenlijck noodt affgenomen hefft soe hi neet queme.

sonnen upganck dath ethmaell all uuth, soe sal dath mangelt wesen tachtentich marken Engelsches, unde twijntich marken [1]) den schepperen tho broeke.

VAN TWE LEEDEN [2]).

3. Item, twe leeden voer eyn lijff, unde alle wonden ende daeden alst daerby boerth.

VAN LEMPTE.

4. Item, worth daer yenich van dussen [3]) gelempt, als die oghen staerblijndt, die handen grijplam, unde die voeten stricklam, eyn derden deell mannegeldt tho boete, unde tho broeke by beloepe als voergescreven ys.

VAN DES HOEFFMEYSTER WERCKLUEDE.

5. Item, werckluede, die de [4]) hoeffmester van dath uutherhues sande tho werke, tho den zijll offte thoe des sijlls nutticheit off der thochten, die sal men allsoe gelden unde boeten, als men den rechter self, tho wat tyde sie toe werke gaen.

VAN DES HOEFFMESTERS BOEDEN.

6. Item, die hoeffmester sellef off syne boeden, hie rydet off hie gaet buten waerdaegen om der silvesten behoff, sall hebben alzoedane geldt unde alzoedane boete als die rechter hefft tho den bezwaeren waer.

WAT GELDT DIE RECHTEREN SOLLEN GEVEN.

7. Item, dusse voergenoemede handen offte persoenen, dath ys die rechter offte oer syden offte oer boeden, die hoeffmester van dath uutherhues off sijn werckluede, die sullen alle lueden tho den waer, in den waer unde van den waer alzoedane gelt gheven [5]) unde alzoedane boete als voerscreven steydt unde sie sulven van alle luyde wijllen nemen.

---

1) B: olde marcken.
2) C: van de lidtmatenn.
3) D: van den ses leden.
4) D: wartlycke ende die de.
5) C: alsodane gelt als vurscreven staet, ende se zullen van alle lueden inmaenen.

WAT DIE RICHTEREN SULLEN WETTEN VAN OER SYDEN [1]).

8. Item, die rechteren sullen wetten om oer syden off om oer boeden, die sie tho den waer sanden, unde die hoeffmester om syne werkluede unde om syne boeden mijdt alsodane recht als hir steit gescreven. Die zijllrechteren offte die meeste deell der zijllrechteren, offte sie untwespreken woerden om den warffvrede, moettent unde sullendt wetten by oeren ede, dat ther warffvrede wesen hebbe tho der tijdt, doe men den rechter off syne sijdt off synen boeden, den hie tho den waer sande, wondede offte daede [2]) dede, unde daernhae sall hie boeten, daer die daet up gaet. Unde die hoeffmester sall dath wetten by synen orden [3]) van synen werklueden, die tho waerke gaen offte in den werken der zijlvesten sin off van den waerke tho hues gaen, dath sie tot dersulver tijdt gehoenth sijndt offte bevoechten sijndt, unde elven hem tho voelgen [4]), unde die werkman alzoe vort an tho zwerne, thensy dattet den zijllrichteren meentlike offte meredeell der syden dat betughen wijllen, soe en dorst die hoeffmester gene vo(l)geden [5]) leesten.

VAN DIE ZILLRECHTERS TSYDEN.

9. Item, off die rechter meer syden neme tho den waer dan een, soe sullen sie hebben gheynen vrede meer dan die rechter allene, offte hie nicht meer soe [6]) eyne sijdt nijmpt, die sall hebben alzoedane vrede als die rechter sulvest.

WIE VAN DER WAER GEYT THOT DER TAVERNEN.

10. Item, off die rechter off syne sijdt off sijn boede van den waer geyt tho der taverne off als hie tho hues koemen ys unde dan van sijn huys gheit thoe der tavernen unde drinket, unde hem in den beire schege wondinghe offte daede under den ethmaell des daeges unde des nachtes, dadt die

1) C: Van de warffvrede.
2) C: doodslach.
3) B. C: eede.
4) B: bevochten ende umme toe vervolgen. C: bevochten ende om toe vervolgen unde de. D: bevochten sint unde elve vo(l)geden hem to volgene.
5) A: verkeerdelijk vogeden. B: eeden vesten. C: eeden bevestigen. D: vogeden lasten.
6) C: dan.

vrede waert, thensy dat die rechteren offte die meredeell der rechteren thogaeder drincken, soe sal men dath boeten ghelickerwijs offte gheen warffvrede geweset were, unde dath sullen die rechteren weten, woe mannich buerman offte vo(l)geden dijt sweren, dat dijt all dusdaene hefft geweset, unde die effte prester by syner wetenschup sunder loegenen unde eden [1]).

VAN OFF EYN ZIJLLRECHTER WOERDE DOETGHESLAEGEN [2]).

11.* Item, woerde daer yenich zijllrechter off zijllrechtersijdt off zijlrechterboede, als sie tho zijlwerke offte waerve treken, in schepen off up waegenen doetslaegen, woerdt den darden penninck hoeger in der boete unde broecke; schege dath in der kerken unde up kerckhoeven offte in kraemen, eyns soe vole tho boete unde tho broeke.

NOCH VAN DOETSLAEGE.

12. Item, off yenich zijlrechter off zijlrechterboede woert doetgeslaegen tuschen twyer sonnen upganck in die uuthreyse off thoehuessreyse, die uuthgetoegen were umme warff tho holdene off laedinghe off kedijnghe tho doene van der zijlvesten wegen, den sal men gelden mijtten boeten unde mijtten broeken der eyrsten werffs.

VAN DE THO DEN WARFF THO DOENE HEBBEN UNDE WORT DOETGHESLAGEN.

13. Item, off dieghene, die tho den werff sijndt ghelaeden offte gheroepen off die daerin tho doene hefft, worde doetgeslaegen, den gelde me alze den zijlrechter sulvest.

VAN OFF EYN ARBEYDER WORT DOETGESLAEGEN.

14. Item, wert zaeke dat eyn huerlijnck, die umme loen arbeydet, wen doetsloege offte wondede, den mach men antaesten unde holden wenth ther tijdt, dat hie offte syne vronden vulldoen voer die boete unde voer den broeke. Unde werth saeke dat die mijsdaedige wel unthelde, unde hie van hem gheeschet woerde, unde hie den nicht wolde overgheven, soe sall die ontholder voer hem gelden boete unde broeke.

1) D: ende eden verclaren.
2) Deze § ontbreekt in B en in C.

WYE IN DER ZIJLRECHTER GELACH SIJTTEN GAEDT [1]).

15. Item, soe wie in der zijlrechteren gelaech steyt off sijtten gaet offte in oėr warff offte acht staen geyt sunder der consent der sijlrechteren, die geen zijlrechteren-syden sijndt, die breket eyne marck Engelsches den schyperen. Unde woerde hie daer under den ethmaell doetgeslaegen offte hem yenige daede scheghe, dath sall van boete [2]) unde broeke wesen. Mer sloege hie daer yemant dan doet offte yenige daede daer dede, dath God verbeyde, dath vull boete [3]) unde broeke wesen als daer voerscreven ys.

VAN WIE DEN ANDEREN HEYTET DEYFF IN DEN WARVE.

16. Item, off daer yemandt den anderen hietet dieff in den warve, moerdenar offte verraeder offte valschener offte dergelicken in erensten moede, die breket den claeger vijff marck Engelsches unde den schijpperen allzoevoele tho broeke.

WYE DEN ANDEREN STEKET DOER DIE CLEDEREN.

17. Item, welck mensche den anderen steket doer syne clederen, off sijn mees trecket up den anderen, offte loechandt [4]), slacht off werpt mijdt stocken, mijt stene off beene offte mijdt anderen dijngen dergeliken, soewall dath nicht blaw offte bloedich sy, offte schaelick [5]) offte hoerensoen off anders yenigerleye wijs spreket in syne ere in erensten mode, soe dath die scheppers ontkennet, dat dat in eyns mans ere gaedt, ene olden marck den claeger tho boete, unde allzoevole den schepperen tho broeke.

VAN VUSTSLACHT.

18. Item, soe wel den anderen slacht mijdt der vust, offte by den hare treket, mijdt beire offte mijdt waeter begeytet, offte mijdt anderen vulen dijngen, mijdt slyke offte mijdt clueten werpt, offte beir stortet mer dan ens mans voot bedeken kan eder mach, offte die mijdt yenigen dijngen den

---

1) C: Wie indt zijlrechters gelach comt.
2) B en C beter: dath sall van ghene boete.
3) B en C beter: dat soll vul boete.
4) D: lochent.
5) B en C: schalck.

anderen mijsdede, daer dat zijlwerck offte ander meyne werken mede gehijnderth woerden, dath sall staen thot der zijlrechten ontkennen, off sie meer off mijn dan [1]) VI schillinge Engelsch hebben gebroeken den claeger, unde alzoevele den schepper tho broeke.

19. Item, schege daer yenige bloetrysinge offte vule wonden [2]) sunder blykende leden, onrydich offt upet buet, in alle maneren wo ze gescheyn moegen, die boete unde die broeke sal men den claeger unde den rechter vernoegen nae den nyen verbunde Engelsche payment offte die werde.

Off yemandt up den anderen unrecht claegede.

20. Item, off yemandt up den anderen unrecht claegede, welck hie nicht beherden mochte, die boete unde broeke allzoevele, alzoe die ander, den hie beclaegede [3]), solde geboet unde gebroeken hebben, offte hie hem mijdt den rechte verwonnen hadde.

Wie mijdt overhoricheit uuth den warve geit.

21. Item, soe wel mijdt overhericheit uuth den warve geyt offte nicht tho warve kumpt, als hie gelaeden ys in versmaetnisse des rechtes unde zwoeren [4]) rechteren sijnnen, die wylezeth [5]) syne saeke mijd vijff olde marken die schepperen tho broke.

Van wechwendighe.

22. Item, dede daer yemandt den anderen wechwendige [6]) tuschen twyer sonnen upthocht in zijlrechter werke offte warve, offte die den werde off der werdijnnen oer gelach mijdt unmoede [7]) tho onthelde, als sie dath van hem escheden, offte die den warff verstuert mijdt scheldtwoerden offte mijdt yenigerhande unlust, die brekt eyne olde marck den claeger, unde soevole den schepperen, then were dattet sere marcklick were, soe salt staen tot de rechteren sulves ontkennen.

---

1) h.s. heeft: dat; B en C: dan.
2) D: oft vleyschwonde, in blyckende leden, off in onblykende.
3) C: als de, den hi anclaechde.
4) B en C: geswoeren.
5) B: die verliest. C: verlust.
6) B en C: wechwendighe off enen wijchbode.
7) B en C: homode.

Van beroepijnghe.

23. Item, soe wie wijll zyne zake beroepen voer den schijpperen offte eyn schepper, waer em saeken tho beclaegen wijl gelecht hebben, die sall den schepperen eynen boerge setten voer vijff olde marken, unde unkost [1]) unde teregehen daerinne sijn moegen gelick synen wederparth.

24. Yst dat der saeke hem mijdt rechte overgaedt unde schege hem daer en unrecht doem, die mach hie in die naeste zijlvesten mijdt der sonnen beroepen, in die ander daernaest unde ock in die daerde. Daer sall zie endighet wezen by verlees der zaeke.

Van kendijnghe.

25. Item, elck zijlrechter in synen waegenrede mach keden syne meente by eyne olde marck ten ersten maell, ther ander thijdt by twen, ter derder tijdt by dren marken, unde by der thovaer in allen laedingen unde [2]) overhoerijngen, unde desgeliken moeghen die schepperen hoeren zijlrechteren in allen laedijnghen unde overhoeringhen doen.

26. Meer in ghemenen zijlwerven unde werken sall eyn yglick schijpper mijdt der sonnen umme wetten laeten, elck by eyne olde marck den schepperen tho broeke, die hoeffmester in dath uutherhues in dath Osteramdt unde sijn naeste schijpper darvan anbeghijnnen.

Van warff tho holden.

27. Item, yst dat enigh schijpper mijdt synen zijlrechteren sunderlijnghe werff holdt offte hefft, daer welck brekelick inne waert, dien broeke moegen sie alle holden, inden dat zie sunder hulpe der ander waegenreede offte zijlvesten inmaenen.

Wie tho warve koemet mijdt wapen.

28. Item, soe wat schepper offte zijlrechtersijdt tot den warff kumpt mijdt schilde offte mijdt waepen, dye brekt vijff olde marken, het en sy dat die zijlrechters by merer pene

---

1) B en C: unlust unde unkost.

2) Het slot van deze § van af unde ontbreekt in B.

dath verboeden. Unde ysset meet langen messen sunder waepen, soe breckt hie eyn yewelick waegenrede ene Groenijnger tunne beirs van twaleff verendellen.

29. Unde wort hie daerunder mijdt messen begrepen [1], soe sall hie daervan tho broeke geven vijff marken Engelsches, unde onder syne claege nicht tho claege rekenen, er hie dit geloevet hefft mijdt gueden panden off boergen.

VAN WIE SIJDT BUETEN DEN SILVESTEN [2].

30. Item, soe wel ys sijdttende bueten den zilvesten, die en mach noch en moedt ghen zijlrechter wesen, meer sijn landt unde alle landt, dath bijnnen den zijlvesten ys, dath gras gras gelick, dat hunder hundert gelijck, dath juck juck gelick, tho werke, tho schotte unde den rechteren daermede tho loven.

VAN THO WERKE THO KOEMEN.

31. Item, zoe wel tho den gemeene werke kumpt unde nicht doen en wijll, die breckt alzoevole, offt hie daer nicht gekoemen en were, unde dath naeste werck daer tho wedderen.

VAN THOCHMAREN UNDE WEGEN TOE SCHUWEN.

32. Item, in thochmaren unde wegen mach die zijlrechter schoewen, die under synen ede gelegen sijndt, die roede up eenen penninck Engelsches, mijdt voerworden, dattet die rechter salt der meente achte daegen tho voeren laten wetten, eer hie schowen wijll, off hie en mach geynen broeke nemen.

33. Unde off die rechter daer versumende inne weer, soe mach sijn schepper hem keden [3] by ene olde marck, dat hie syne wege offte waterijnge berichten unde maeken offte ruden laete by den broeke voerscreven.

VAN OFF YENICH GEYSTELICK OVERHARICH SETE [4].

34. Item, offte daer yemandt overhorich sete, geestlick offte warlick, synen schepper offte zijlrechter, soe mach hie

1) B. en C: Unde wort hi daer naderhant inde begrepen, soe sal hi geven een olde marck Engels, eer neet toe clagen, eer hi dat geloevet heft met goede borgen off panden.

2) C: Van zijlrechter toe wesen.

3) B: bieden. C: gebieden.

4) De volgende § ontbreekt in B en C.

nemen van elken man des daeges tho ruden twe olde vlemesche, unde van elken waegen off kaer [1]) enen olden vlemeschen, unde dijt elkes daeges up tho woekeren, hen ter tijdt dat gemaeket wordt, daer hie gebrekeliken inne was.

35. Unde offte die schepper offte zijlrechter dengenen nicht berichten konde, soe sall hiet kundich doen synen naesten schepper; unde en konnen sie hem dan nicht berichten, soe moegen siet noch klaegen den naesten schepper offte alle den sijlvesten, die hem sullen behulplick wesen den overhoeringen tho berichten by oeren ede unde enwerde [2]). Unde wath theringhe unde unkost daervan schege, dat zall alijnge gaen uuth die overhoerijnghen guedt unde erve bueten schade unde onkost synes zijlrechters, den hie overhoerich was.

Van landt over tho gheven thot schoedt.

36. Item, off enigh landt in den zijlvesten were, dat men overgeven wolde voer werck unde voer schot, unde dath nemandt dath daervoer wolde annemen, unde denghenen, den dath landt thohoerde, geyn werck off schot daervoer holden wolde, die mach daer nicht mede vry wesen, then were zaeke dattet die meyne zijlvesten tholeten.

37. Vijlt [3]) men nicht verlaeten van werke unde van schoete unde hie daer overhoerich inne sete, soe mach men alzovole schottes nemen uuth sijn ander landt unde guedt, dath hie in der zijlvesten hefft.

38. Unde hefft hie gheen landt in die zijlvesten soe guedt, soe mach men sijn ghuet letten unde besetten voer schot unde voer werck unde voer den broeke, waer men dath beeschen (mach) in Wijnsumer zijlveste, hent ther tijdt dath den rechter daervoer vernoeget ys.

Van landt daer over twijntich jaeren voer schoeten ys.

39. Item, waer alle landt in Wijnsumer zijlvesten over twijntich yaeren voer datum dusses breves voer geschoeten unde gewracht hefft, daer saldt voer blyven tho schote unde tho waerke, want an [4]) dattet verandersaetet offte gemeten woerde.

---

1) D: karre.
2) D: eede weerden.
3) B en C: Ende wil men dat.
4) B: wen ter tijt dattet anders geset off gemeten is.

Van versumijnge der zijlvesten.

40. Item, offte daer yenich zijlvester allsoe slede offte versumijch were, die schot gadderde bueten de weten der anderen zijlrechteren offte meer dan hem boerde to gaederen, offte dat hie schot undersloege off dath hie summyge van der meente, die landt under synen edt hadden, van dien meyne werke lete tho hues blyven unde daer geldt voer neme thot sijn bate, unde ander luede van der meente uuthkede mijdt unrechte, welicke zaeke voergeschreven men mochte bewysen mijdt twen nothachtigen tugen over den voerscreven rechter. soe sall hie twie alzoevole verboert hebben als men bewysen mach dien rechter tho broeke, die dat uuthrechten, unde alzoevole tho desgenen behoeff, den hie dath affgenoemen hefft mijt unrechte, offte wese vry mijdt synen ede.

Van saeken, die schen in tegenwoerdicheit twyer zijlvesten.

41. Item, saeke, die ock scheen in thegenwordicheit twyer zijlvesten rechters, die en mach men nicht versaeken.

Van dath gheyn zijlrechter zal taesten in des anderen edt.

42. Item, gheyn zijlrechter sall tasten in des anderen zijlrechters edt, schot, broeke offte yenigerhande geldt uuth the manen by eyne olde marck tho broeke, wellijck, als men bewysen mach mijdt twen nothachtigen tuegen, sall nicht verjaren moegen, unde dath unrecht geboert woert, dat wederumme gaet [1]), sal staen in untkenninge der sijlvesten [2]), wen die waerman mach inmaenen, dat hem verschijndt in geymeene werke, daer hie van eyn der zijlvesten wegen waerman gewest hefft, unde ys daer welck brecklick [3]), die under synen edt nicht geseeten ys, daer sall hie voer manen den rechter by eyne olde marck tho broeke, unde die wae(r)man voerscreven sall vulmechtich wesen synen broek uuth tho rechten, gelick offte hie schepper were, unde dye zijllrechter, die gebrecklick ys, elckes daeges van elken manne dubbeldt arbeidesloen tho nemen, beholden den zijllrechters hoer broeke van denghenen, dye hem brecklick sijnnen.

1) B en C: unrecht geboert sal staen.

2) B: der zijlvesten meente, waer mach men inmanen, dat en verschijnt. — D: untkenninge der zijlvesten, men dye waerman mach inmaenen.

3) D: begrypelick.

Off die waerman versumede unde nicht tho werke queme.

43. Item, off die waerman versumede unde sulvest nicht tho werke queme, unde die werkluede waerloes van werke gengen, unde den gansen lande off een deell des landes daer schaede van schege, den solde hie mijdt synen guede offte mijdt sijn ses sibbesten guede, off hie des nicht en hadde, vorgueden [1]), unde voer elken man drie penningen Engelsches. Unde eyne olde marck voer hem sulven die waerman gelde tho broeke [2]). Unde schede dat sunde(r) [3]) schaede des landes, soe sall hie dath naeste werck mijdt allike voele mannigen up sijns sulves guedt hoeden, unde eyne olde marck den waermanne [4]) daertho tho breken.

Wie by der sunnen nicht toe waerke kumpt.

44. Item, soe wye off wat werckman by der sunnen upganck nicht thoe werke en ys, die breckt den waerman [5]) twe penningen Engelsches. Men ys dath die waerman sulves, soe betaelt hie den waermannen vier penningen Engelsches. Unde well syne clufftijnge versumet, die brekt ock alzoevoele off hie nicht thoe werke koemen were, unde daertho dath naeste werck weder, ist dat hie daernae nicht weder en arbeydt [6]).

Off die waerman sijdt in tavernen.

45. Item, holdt die waerman gelaege in tavernen offte in yenigerhande beer, daer dat gemene werck mede bekoertet woerdt offte versumet wordt, dat men bewysen mach mijdt twe nothachtighe tugen [7]), soe gelde hie voer elken werckman vier peningen Engels unde voer hem sulven eynen schillijnck, den waermannen tho broeke.

Die waerman sall werckluede wijnnen.

46. Item, die waerman sall wijnnen in der overhoringe offte eyn mannliker [8]) werckluede stede allzoevele, als doer

---

1) B: off hijt neet hadde toe vernoegen. C: of hi dat neet en hadde vergelden.
2) B: die waerman allycke voele toe broke.
3) B C: sunder broecke off schade des landes.
4) D: hoefmester.
5) D: hoefmester.
6) D: ist dat hie dat nyet en arbeydet.
7) B: dat men met twe waerachtigen betugen muchte. C: dat men met twe nochachtigen tuegen bewysen muchte.
8) D: ofte onmannyker.

untbreken offte onmanlik sijnnen, allzoe veer soe hie des macht hefft, updat dat gemeene werck allikewal worde vullenbracht.

Van zijlwerke.

47. Item, thot helen zijlwerken sullen hebben die veer waegenreeden elck twijntich nochachtige mannen unde die drie ingerumeden delen veirentwijntich nothachtige mannen, the(n) weer saeke dath die raedt tho Groningen anders kavelden [1]) van den, die daer seedicken holden [2]).

Van dicken off pendinge tho schoenen.

48. Item, zijlrechters, die dicken offte pendingen schouwen, moegen daer eynen koer upleggen, woe hoech unde woe breet dat men die dicke offte pendingen maeken sal, als dat nutte unde noet ys tho des landes behoeff, undę die eyrste schoeuwijnge sall wesen vorgeffs up verbeteren, die anderde elke roede up sees penningen Engels, unde die daerde schouwijnge elck roede up enen schillijnck Engelschs, unde daertho overhernige pene [3]) van vijff olde marcken voerg.

Van pendinghe tho slaene.

49. Item, tho sunte Gregorius sullen alle pendijnge geslaegen unde alle schoetdoeren gesloeten wesen. Unde indem dat men van Gode in den were hebben, mach men sie up den achten dach erst schouwen.

Van gaete in dicken.

50. Item, so waer in dijck eyn gaet inbreckt unde dat loepet enen dach unde nacht eyn ethmael all uuth, soe gheve hie dengenen, den dat gaedt thohoert, thoe broeke vier marck den rechteren. Unde allzoemannich ethmaell offte dach als dath daernae loept, soe mannigen olden marck breckt hie.

Off yenich pendijnge off dicke doersteke.

51. Item, offte daer yenich mensche soe loes off soe snoede

1) B: dat untkenne. — C: anders kende.
2) C vervolgt: anders soe delen de dre ingeruende de XX waerachtige mannen.
3) B: daerna de overhorijngen, by pene vijff olde marck Engels als voerscreven is.

were, die dicken offte pendingen mijdt wijllen offte mijdt welde hemelick offte openbaer doersteke, daer den gansen lande offte den deell des landes marckelick schaede van queme eder schege, unde men daerup begenge offte mijdt vijff nothachtigen tugen men dath mochte bewysen, die solde verboert hebben [1].....

VAN OFF YEMANDT SIJN LANDT HEYMELIKE WAETERDE.

52. Item off daer yemandt sijn landt hemelicke waeterde offt openbaer tot Wijnsumer zylen voerg., dathter nicht boerde tho waeteren, bueten consent der zijlvesten, woerdt dath hem verboeden eyns, anderwerve, daerdewerve van der zijlvesten wegen ,den dath landt syne ys, unde allykewall wijl waeteren tho dessen zylen [2]) voerscreven, die sal dath landt verboerdt hebben, datter waeter sunder oerloff der zijlvesten, offte allzoevole als dat landt wert ys thot behoeff der zijlvesten.

53. Unde slaedt diegene sulven syne waeterijnge thoe, daer hie sijn landt up uns doergewaetert hefft, sunder orleff, soe salt staen up eyn hoevescheit tho untkennen der zijlvesten.

VAN VERLUES ENIGERHANDE REYSCOP.

54. Item, verleyset daer yement spaeden off schoefelen, peken off cloeten offte yenigerhande reyschoepen, die hem genoemen woerden in den geymenen beevreden [3]) zijlwerke offte warve, unde mendt betugen mach mijdt twen offte mijdt drien nothachtigen tugen, dat sall die nemer mijdt dubbelden gelden unde nae guetheit der reyschoepen moegen die schepperen unde die waerman den broeke groeten.

VAN THOCHTEN THO BEPENDEN.

55. Item, neymandt sall dipen off intochten off inthochtemaren enger bependen, dan die groenswaerde [4]) van den wall ys, noch mijdt kulen noch mijdt laden [5]), mijdt fuken off mijdt vijsscheskorven den waterloep behinderen, tensy dat zie over

---

1) In A en D is deze § onvoltooid en wordt gevolgd door eene open ruimte van vijf regels. In de andere handschriften ontbreekt hij geheel.

2) B: to Delfzylen voerscreven.

3) B: bevreden.

4) D: grontwat.

5) h.s. heeft: lacen, B en C: laden.

twijntich jaeren voer datum dusses breves mijdt zeggele unde mijdt breve staele offte sette moegen bewysen, by verlees der reschopen, unde by elcken reyschoepe vijff olde marke tho leggen den zijlrechteren toe broeke, alst men bewysen mach mijdt twen zijlrichters unde mijdt twen nothachtigen bueren.

56. Unde schege yenigen zijlrechter offte zijlrechters boede, die dusdaenige resscoepen upnemen, werijnge offte yenigerhande daeden offte doetslaegen, dat sall dubbeldt boete unde broeke wesen als des eersten werves. Unde schegen dengeenen, den die reeschoepen thohoerden offte beschermen wolde, daeden, allzoewal soe sal dat wesen van bote alst ys van broeke.

Van schot toe ramen.

57. Item, alst daer schot geramet ys voer nutticheit off noedruffticheit des landes, dat sullen die zijlrechter gadder leggen in die hande der schepperen; unde die scheppers moegent voertbrengen tot der geraemeder stede, elck by eyne olde marck tho broeke.

Van die zijlrechters sullen sweren.

58. Item, om dat anderde jaer up Mey sullen alle rechters, die rechter sijnnen tho Wij(n)sumer zylen, dat recht tho besweren unde oer schepperen ende enwerdes boergen setten, die nicht en wijll in enre olde marck een hoeffmester brecklick woerden; unde [1]) den unjechten, daer die olden die stede vulmachtich holden, sullen des Woensdaegs voer Pinxteren daernaestkoemende by der voerscreven pene jecht woerden in aldusdanigen maneren naebescreven.

Juramentum.

59. Van dussen Meydaege [2]) thot den anderen Meydaege an tho zwerne, tho Wijnsumer zylen beeste tho doene tho holdtwerke, tho yserwerke, toe ertwerke, tho den thochten, tho den muden, tho maren, tho intochtenmaren, toe dicken, tho tijllen, tho wegen, tho uuthzylen, tho inzylen, thoe schouwen,

1) B: Die unjechtige daer (C. den) dien olde stede vullmachtich holden, de sullen des Wonsdaghes na Pinxteren jechtich worden.

2) B: middage.

tho rueden, tho keeden, tho werke, tho schotte, gras gras gelicke, hundert hundert gelijck, juck juck gelike, tho gemeynen orbaer, voert tho staerken [1]) die ryken gelick den armen, den vrendt gelick den vremeden [2]), nae den zijlrechteren breff tho berijchten; unde dat neet thoe laeten om hadt, ome nijth, om mede offte umme mijnne, ome gunst, guedt offte gaeve, die ick gehadt hebbe, offte nu hebbe, off die ick noch hebben sall. Dat my God soe helpe [3]).

Woe rick en zijlrechter sall wesen.

60. Item, soe wel dat recht beswerth tho Wijnsumer zylen, die sall hebben sees eghene koen unde eyn eygene perth tho riden unde allzoe rike, dat hie sijns sulves gelach betaelen mach. Unde die warven sall hie sulven voeren by eyne olde marck to broeke off dath wetten mijdt synen naesten zijlrechter unde mijdt eynen buer, dattet hem noet off kenlick noet [4]) behindert heff.

We schaede doet an sunte Wolfridusbrugge.

61. Item, wye schaede doet an sunte Wolfridus-brugge unde tho Underendamme-brugge, an Wijnsumer-Westerbrugge, die sall boten den schaeden nae der rechter pendinge, offt rechte dath sulven voer an mijdt twalff methen maegen [5]), veir rechteren unde twe schepperen.

Wie roeff ofte unrecht doet.

62. Item, soe wie dat yenighe schijpluede bijnnen Wijnsumerzylen roeff offte unrecht doet, die sall dat boeten mijdt twevoldiger boete, unde den rechteren veir marck toe vrede.

63. Item, wat breff hiertegens dit breff spreckt, dath en sall hebben geyne macht

64. Item, wat tijchten die hir nicht sijndt screven, die sullen staen tot den hoeffmester tho dat uutherhues unde thot den schepperen ontkennen.

65. Item, dit dat hijr geschreven ys, daer sullen de mene

---

1) B: toe stellen.
2) D: den vrembden gelijck den bekenden.
3) D: helpe ende alle sine hilligen.
4) B C: nutticheit. D. nuet.
5) D: naeste maegen.

zijlvesten ze bekeren [1]) tho holden unde all hijrby tho rechtene.

Item, dusse prelaeten, hoefflinge unde zijlrechteren hijrnae bescreven hebben dussen breff gedichtet, ghemaekt unde bezeggeldt by der zijlvesten hencknisse: her Hinrick van Baffelte, abt thoe Zelverth, mester Ebbe van den Damme, abt tho Rottum, her Hinrick van Rees, abt tho Aduerth, her Johan, abt tho Tesijnga, her Hinrick, commenduer tho Werfum, her Johan, commendator thoe Wijtwardt, Julianus, provest tho Usquart unde kerker tho Bedum, her Omma, hoevelinck tho Mydelstum [2]), Abelo, hoevelinck (tho) Oebgae, Evert Sickijnge, proevest tho Loppersum unde hoevelinck tho Wijnsum, Ondelloff Nytersuma, hoevelijnck tho Stedum, vrou Blyke Fraema, schepperschе thoe Huusdijnge, Asigo van Hersense, hoevelinck ock toe Mijddelstum, Hijddo Aylkama, hovelinck tho Baffelte [3]).

In orkunde der waerheit hebbe ick Hinrick Barolis, Otto ther Hansouwe, Johan Rengers Schaffers, Goessen van Dulch, in der tijt boergemesteren in Groningen, ome bede der voerscreven prelaeten unde hoevelijnghe, voer unse boergeren, die in der Wijnsummer zijlvesten gelandet sijndt, onse stadt zeggell mede an dussen breff gehangen indt jaer uns Heren dusent veirhundert unde dree unt sestich.

VII. ZIJLRECHT VAN OTERDUM, begin der 16e eeuw.

Wy, abten, pastooren, eygenerffden ende gemeenten van den Oldampten ende van Oterdum, wy hebben met den anderen [4]) gegaen nae manieren als hier staet gearticuliert ende daer zeegell ende brieff van gemaekt.

1. Ten ersten, dat wy tot euwygen tijden sullen ende

---

1) D: bekennen.

2) B: Her Onno, de woorden hoevelinck tho M. ontbreken. D: Her Onna Euwsma ruytter en hovelinck.

3) In B ontbreken de namen van Abelo hoevelinck, Oebga, Asigo van Hersense en Hijddo Aylkama. Dit h.s. vermeldt nog: Abel Onsta en Isege tho Middelstum. Afwijkingen in de titulatuur zijn: Julianus, provest tho Usquart, her Onno, Evert Sickijnghe, Andeloff Nittersum, vru Blycke.

C leest in plaats van Isege: Asego van Middelstum, en komt overigens, wat deze plaats betreft, met B overeen.

In D ontbreken: Abelo hoevelinck en Oebga. Het h.s. vermeldt nog Abel Onsta.

4) B: met maelkander.

willen zijllvesten weesen, onverscheyden ende in allen besten, gras gras gelijk, sampt gelyken, onsen recht [1]) tot den huise Farmsum voorgelyken, alse van Oterdumer zijlvesters hebben gedaen.

2. Wy en sullen ock nae desen daage geene zijlvesters-warffdaagen holden, ten waer die ons dan verwittight van den drost ofte synen naekomelingen.

3. Item, oock sullen die van den Eese [2]) helpen graaven gras gras gelijk, toe Oterdum een, op en nae Niejenhuis vier styge roeden [3]), anders sall oock sijn eygen waateringe lossen en repareeren.

4. Oock soo dese zijll niet genoeghsaem waer, soo sullen wy samptelyken eenen nieuwen zijll zetten, ende al gelijk met een anderen maaken ende holden; des sullen die olde steedes zetten een waare borge binnen Oterdum.

5. Item, want alle menschen sterfflijk sijn, soo ist nutte en noot dat alle dingh, daar macht an licht, bevestight wort en beschreven staat, want natuerlyke rechten daer niet genoegh zijn, soo sinnen wy, gemeene scheppers ende zijll-vesters met den gemeene meenten, die tot Oterdummerzijll uutwaateren, verdraagen met den hoovelinck Haye Ripperda ende Boele Ripperda, dit nabeschreven scherpelyken te holden tot weederseggen.

6. Soo wie een rechter offte van sijn zijt off van synen booden dootslaet nae die warve tusschen twiee sonnenopganck, dat etmael heell uit, soo sall die mannegelt weesen tachtentich olde marck Engels, ende twintigh olde marck den schepper ende zijlvesters toe breuke.

7. Item, twee leeden voor een lijff, ende alle wonden ende daaden alles [4]) daerby behoort.

8. Item, waer dat daer eenigh van den sessen, als die ogen blindt ende die grep lam ende die voeten stricken, een derdendeell mannegelt te boeten ende te breuken.

9. Item, die scheppers ofte haare booden, sy ryden offte gaen buiten den warffdaegen ende dat tot des zijllvesten

---

1) B: onsen hogesten recht.

2) B: Ehe.

3) B: vier styge roeden, ock soo dese dijck niet genoch, sall elck sijn eygen water lossen ende verreparieren.

4) B: als.

behoeff, die sall hebben alsodaene gelt ende alsodaene boete ofte hy in den hoffwarve [1]) waare.

10. Item, dese vorschreven handen ofte persoenen, dat is de rechter ofte haare syden oft haaren booden, die gesent worden van die scheppers, soodaene breuke ende boete gelden als sy ontfangen, also in haere weederpart gedaaget worden tot de warve.

11. Item, die rechteren sullen wieten om haere zyden ofte haere booden, die sy tot den warff zenden, ende de scheppers om haere booden ende warffluiden met alsodaene recht als hier staet beschreven.

12. Item, de zijllvesten ofte den voordell van die zijllvesten, sprekende worde om die warff frede, die sullen ofte moeten by haer eedt verklaaren [2]), dat daer warffvreede weesen hebbe, tot den tijt dat men die rechters ofte synen sijt ofte sijnen booden, die hy tot den warff zenden wilde, dede ofte andere daaden, daervoor sall hy boeten voor die daat op gelt; ende die schepper sall seggen by synen eedt, van syne warckluiden wat tijt sy sijn gekoomen ofte te huis gegaen als voorschreeven is, 5 olde marck.

13. Item, ofte die rechter meer zyden neeme tot die warve, die en sullen hebben geenen vreede meer dan die rechter alleene; ende ist saake, dat hy maer eenen zyde nempt, die sal vreede hebben gelijk den rechter.

14. Item, ofte eenigh schepper ofte rechter van den warve gaet tot den tavernen, ofte als hy is te huis gekomen ende dan van sijn huis gaet totter harbarge toe drincken, ende hy in den biere wondinge geschiede ofte daaden, onder dat etmael des dages ofte des snaghts, soolange als de vrede weert [3]) ofte dede meerder, de rechteren sullen hebben als vorschreven.

15. Item, waer daer eenigh zijllvester ofte zijllvesters-zyde tot den warve ofte te warcke trecken met schepen ofte met waegen. worde hy dootgeslaagen, eens soo hooge in de breuke ende boete; oock ofte het geschiede op den kerckhoff ofte in de kercke ofte in de kamer, dat sall viervoudyge breuke ende boete weesen.

16. Item, ofte diegene, die tot den warve sijnt gelaaden

1) B: warfe.
2) In A ontbreekt: verklaaren.
3) B: als die warffe duirt.

ofte geroepen ofte daeran te doen hebben, worden dootgeslagen, die sal men gelden als de rechters selven.

17. Item, waert saeke dat een huirlinck, die om loon arbeyden will, dootslage, die mach men antasten en holden hem better tijdt, dat hy syne vrinden voldoet voor boete ende breuke.

18. Item, waert saaken dat die misdaadyge gewelt ontholt, die sal voor hem gelden boete ende breuke.

19. Item, well in der zijllvesters gelagh ofte warfe steyt ofte sitten geyt sonder consent der zijllvesteren en die geene zijlvesters sijn, die verbrekt een olde marck Engels; en werde hy onder een etmael dootgeslaegen ofte eenyge daat hem geschiede, dat sal sonder boete ofte breuke weesen; maer sloege hy dan iemant doot ofte daaden deede, daer Godt voor behoede, dat sal volle boete ende breuke wesen als vorschreven.

20. Item, ofte iemant den anderen in den warff hiete dieff, mordenaer, voorraader ofte diergelyken in eerensten moede, die verbreekt den klager 5 marck en die schepper ende den rechter 5 marck.

21. Item, welcke menschen, die den anderen steeckt door sijn cleederen, ofte een mess treckt op den anderen, ofte liegen heet, ofte slaght, ofte werpt met steenen ofte mit ander dingen en diergelyken, hoewell het niet blouw ofte bloedig is, ofte heet schalck ofte hoerensoon, dat het hem an sijn eere gaat, die verbrekt een olde marck en sooveel toe boete.

22. Item, soo wie een ander slaght met de vuist, ofte by den haaren treckt ofte met bier of waater begiet ofte andere vuile dingen, als mit slijk ofte mit cluiten werpt, ende mit bier stort, meer dan men met een mansvoet bedecken magh, ofte die mit eenygen den anderen misdoet, daer dat zijllwerck mede behindert wert, dat sal staen totter zijlvesten ontkenninge, of sy meer of minder dan sess schellingen Engels hebben gebroken den klaager, en alsoo veel den schepper tot breuke.

23. Item, geschiede daar eenigh bloetrysinge ofte wonden sonder blicke leeden, onhelijk ofte op dat buiten, alle manieren waernae het geschiede, sal men die klaeger ende die rechter vernoegen nae den niejen verbont Engels payment.

24. Item, soo daer iemant op den anderen gaet klaegen dat hy niet bewysen en konde, de boete en breuke sal also veele wesen, als de beklaghde solde hebben verbrooken.

25. Item, well met onverhorigheyt uit den wercke gaet,

ofte niet te wercke komt als he gelaeden, is in versmanisse des rechters ende swooren zijllvesten, die verliest de saake met 5 olde marck de schepper tot breucke.

26. Item, dede iemant wechhinderinge [1]) ofte een werckboode tusschen twiee sonnenopganck in zijllrechters warve ofte wercke, ofte oock den weert ofte werdinne haer gelagh met onnoede ontholt, also sy dat van hem is eyschende is, ofte den werf verstoort mit scheltworden ofte met enigerhande onlust, die verbrekt een olde marck te breuke den klaeger en den schepper.

27. Item, wel sijn saeke wil beroepen om de saeke te beklaegen ofte eenen schepperwarve wil licht hebben, die sal den schepper voor 5 marck also voor onthevinge borge setten, oock gelijk sijn wederpart; ist saaken, dat daer recht oover gaet en het scheen een of ander onrecht toedoende, daeroover mach hy tot Farmsum op dat huis der hovelingen in der tijdt der saaken aldaer beroepen, by verlies der saake ende 5 olde marck tot breuke.

28. Item, waer schepperen en zijllvesten tot den warve sitten en daer kompt eenen met waapens, die verbreckt 5 olde marck, hetsy saeke dat de zijllrechters by meer pene verbieden; ende is het met lange messen, soo verbrekt hy een tonne bier den schepper, de tonne bier van 12 vierendeels; ende wort hy anderwarf begrepen, soo sall hy geven een olde marck Engels eer het scheydet en eer hy dat geeven heft met goeden pande ofte met goeden borge.

29. Item, soo wie gaet sitten buiten der zijllvesten tot Oterdum, die en sal ofte mogen zijllrechteren weesen; maer sijn landt ende alle landt, dat binnen der zijlvest is, dat is gras gras gelijk te maeken [2]) ende te schotten by een peena van 5 olde marck.

30. Item, waer dat iemant overhoorigh synen schepper ofte zijllrechter daer seete, geestelyke ofte weereltlijk, dee de scheppers ofte zijllrechters niet berichten konnen, soo sal de hoovelingen in der tijdt tot Farmsum op het huis helpen berichten; en wat verteeringe ende onkosten soo daerop gaet, dat sal alleen gaen uit den ongehoorygen goet buiten schaade der zijllrechteren.

---

1) B: wechwendige.
2) B: toe warck.

31. Item, soo daer eenigh landt in Oterdummer zijllvesten waer, dat men oovergeven wolde voor warck ofte schot en daervoor annemen wilde, en dengeenen, die dat landt toehoorden, geen schot ofte warck daervoor zetten wilde, die mach daermede niet vrie weesen; dan het waer saake, dat die gemeyne zijllrechteren toelieten, en wil men het niet vrielaeten van werck ofte van schot ende die daerin overhoorigh is, soo mach men sooveele schotten neemen uit sijn ander goet van het landt, dat hy in der zijllvesten heft; en ist saake, dat hy in der zijllvesten geen landt heft soo goet, soo mach men sijn goet besetten voor warck en schot, ende breuken, waer men dat voor eyschen mach in Oterdumer zijllvest, tot ter tijdt dat het recht daeroover gegaen is.

32. Item, waer alle landt in Oterdummer zijllvesten oover 20 jaeren nae daato deses briefs voor toegeschoten ende gewerckt heft, soo salt voorts blyven tot wercke en tot schotten totter tijdt dat het affgemeeten wort.

33. Item, of dan eenigh zijllrechter snoode waer ofte versuimde, die schot gaerde buyten de scheppers weeten ofte meer gaerde dan hem beheurde te gaeren, ofte dat sy schot ondersloegen, offte dat hy suimminge van sijn meenten, die landt onder sijn eedt hadden, ofte hy van het meentewerck toe thuis bleve en daer gelt van nam tot synen baete ende andere luiden van der meenten ontfrede met onrecht, welcke saeke men magh bewysen met twee waerachtige luiden den voorschreven rechter, soo sall hy tweemaell sooveel verbeurt hebben als men hem bewysen mach ende ooverbrengen kan de scheppers tot breuke, die dat uitrechten, ende alsoveel tot desgeenen behoeff, die hy dat affgenoomen heft mit onrecht; ofte wesen vrie mit synen eedt, mach men het niet bewysen.

34. Item, saeken, die geschieden in tegenwoordigheyt van twee zijllrechteren, die en mach men niet versaeken.

35. Item, de waerman mach inmaenen datgeene verschenen is in de warcken, daer hy van de zijllvesten een waerman is; ende isser well breckelijck, die onder sijn eedt niet geseeten is, daer sall hy voor maanen den rechter, by een olde marck te breuke. Ende de waerman sall volmacht wesen sijn breuke uit te rechten, gelijk ofte hy schepper waer; ende die rechter, die breukelijk is, elcke dagh van elcke man dubbelt arbeitsloon toe neemen, behoorlijk den zijlrechters haere breuke van dengenen, die hem gebrecklijk is ofte sijn.

36. Item, soo het de waerman versuimde sulvest toe warcke queme ende warckluiden sonder verloff uit het warck gingen, ende de gansche landen ofte een deell der landen daer schaade van geschiede, datselve sall hy met sijn eygen goedt versetten ofte sess zijllvesten [1]) van syne vrinden; sooverre hy sulvest [2]) niet en hadde, soo sall hy vergoeden voor elcke man 3 pengen Engels den schepper tot breuke, ende een olde marck voor hem selvest, end wanner niet de warckluiden [3]) elck all evenvele te breuke. En geschiede dat sonder schaade des landts. soo sall hy ten naesten warcke met sijn eygen goet vergelden den schepper een oldt marck tot breuke.

37. Item, wat warckluiden, die niet met der sonnenopganck te warcke sint of is, die verbreken an die waerman 2 pennigen Engels; en versuimt de waerman hen selfs en niet vroegh genoegh en quam, die verbrekt an den schepper 4 pennigen Engels, en daertoe dat naeste werck.

38. Item, ist saeke dat die waarman holt gelach in eenygerhande harbarge, dat dat gemeene werck wort meede verhindert, en dat men mit 2 waerachtige getuigen bewysen mach, soo sal hy gelden voor elcken man 4 pennigen Engels, ende voor hem selven een marck de schepper toe breuke.

39. Item, de waerman sal winnen in de ongehorig ende onmachtigh sint, sooveel als daer ontbrecken ofte onmaanelijk waeren, also verre als hy des macht heft, opdat het gemeene werck altijt volbracht werde.

40 Item, soo daer jemant sijn landt uitwaaterde hemelijk ofte openbaer tot Oterdummerzijll voorschreven, dat daer niet uit behoorde te waateren buiten consent der zijllvesten, ist dat hem dat verboden, wordt eens, ander en derdemael van des zijllvesten wegen, die dat landt sijn is, ende daerbooven altijt uitwaatert, die sal dat landt verbeurt hebben; ende de breuke sal staen tot des scheppers kennisse.

41. Item, verliest daer jemant spade off schoffel, peeken ofte stocken ofte eenygerhande gereetschap, dat hem genomen wort in de gemeente bevredinge zijllwarck ofte warve, dat men betuigen kan, dat sal men met dubbelt goet vergelden;

1) B: sess sibbesten.
2) B: zelvest.
3) B: waerluiden.

ende nae de grootheyt des gereetschaps moogen de scheppers de breuken zetten.

42. Item, als dat schot beraemt is, sullen de zijllrechters het gaeren en brengen het in de scheppers handen, elck by een olde marck breuke.

43. Item, op den anderen Pinxterdagh sullen alle rechteren die rechters zijn, ende een jeegelijk sijn rechters hebben, by een oldt marck te breuke.

44. Item, wie schaade doet an de zijll, an het holt, off daer jemant wat van den zijll nempt, die sal boeten nae scheppers en zijllrechters kennisse; off diegeene, die anbetuight wort dat, entgaen met 4 rechteren of 2 schepperen en 5 sibben [1]).

45. Item, wat brieven daertegen deesen brief spreekt, die en sal geen macht hebben.

46. Den eedt toe staaven:

Item, wy sweeren toe Oterdummerzijll dat beste te doen; als toe holtwerck, toe yserwerck ende toe ertwerck, tot tochten, tillen, meude tot den warvezijlen toe toe hoeden, te wercken, te schotten, gras gras gelijk, dat gemeene orbaer te verstarcken den armen gelijk den ryken, den vremden gelijk den vrinden, nae den zijllrichters brief te berichten; en niet toe laeten, om haat off nijt, om gunst of om gaeve, die ick gehadt en nu hebbe. Dat my Godt soo helpe.

47. Item, welcke rechter sall sweeren, die sall hebben sess eygen koejen ende eygen peerden te ryden, ende 18 graesen lants, ende sijn eygen gelagh te betaalen, ende de warve sulven te verwaaren by een olde marck te breuke [2]).

48. Grastallen:	gras
Groote Termunten	1637 ½
Lutje Termunten.	473
Gryse Monneken ende Lesterhuis tsame	602
Woldendorp	1234 ½

49. Soo daer twist in verleeden jaaer is gewest ome etlige heemen ende heerden, daer dat zijllschoot op zulde ofte mochte vallen na verloop der jaaren van older gewoonte end costuymen, hebben wy, commanduir Rengers, abt des convents Termunten, und Egbartus Cleinninck, abt des convents

1) B: 8 sibben.
2) Hier eindigt A. Het volgende is uitgegeven naar h.s. B.

Osterwyrums, als schepperen van Oterdummerzijll und gemiene rechters van vorscreven, vor recht erkennen anno 1548 den 22 May, dat alle diegiene, die by sijck hebben leggen 15 grasen of daerover, die sullen schuldijgh zijn dat zijlrecht te bedienen op behoirlycke tyden en jaaren. Und diegiene, die minder lant hefft als vorscreven, worden vry erkendt van dat zijlvest te verwaaren. Des sullen andere landen, alle de daer hebben 15 grasen off daeromtrent, schuldich zijn dat zijlrecht te bedienen op behoirlycke tyden ende jaaren.

50. Is ock hyrentbooven erkandt op dage ende jaaren als vorscreven in den zilrechters warven, van schepperen ende gemiene zijlvesten van Oterdummerzijll, und dat alle hillige landen ende heemen, die die mate hebben ende grootheyt van grastallen, sullen ock schuldijch zijn dat zijllrecht te bedienen op behoorlycke tyden soo vorscreven is, nadien dat diezelve landen soowell die watrijnge van node hebben gelijck andere landen.

51. Anno 1601 is daer twist gewest tussgenn Lupke tot Lalleweer end Enno Abbens over dat zijlrecht tbedienen. So die beide een kleine heert tsamen is gewest, die ene hoorde dat hiem end dander niet, zoo wild ende vermeende diegene, die dat hiem niet en had, dat hy vry solde zijn vant landt dat zijllrecht tbedienen. Is daerop van schepperen erkandt end gemiene rechteren, naedmaell die landen noch tot dat hiem gebruickt worden, sullen sy schuldijch zijn tzijllrecht te bedienen.

52. Anno 1569 Pinxter-dinxdach off warffdach is tot Oterdum beslooten, dat die oldeste zijlvesten allegaer in die tijt sullen mits deesen, soo daer bekwame kondinge te vooren laten geschien, ramen ende placken schot und opbrengen, des die dre sondagen na Passchenn geschien dit tho verbeeteren. So iemant hyrop waer suimachtijch mochte worden, sullen verbrooken hebben 2 sijlrechters marck.

53. Anno 1582 den 7 Juini des Pinxter-dinxdach op enen warffdach is tot Oterdum van schepperen, olden ende nien sijllrechters beslooten, dat dese 2 anstaend jaren dese articulen in manneren als volgt sullen onderholden worden:

Ten ersten, sullen zijllrechteren als waermannen van verstreken jaren genieten des dages 7½ bb. st. en vordan die halve dagen. Ock sall averst de arbeyt so gefalt, dat ze gehiele dagen arbeyden zullen tein stb. hebben toe genieten.

Ten anderen is beslooten, diewile veele swaricheit van verstreeken jaren is gevallen, belangend het salari van bedienen van zijllrechterschap, is beslooten dat men den zijlrechteren van verleeden jaar als ock dese 2 anstand jaren sullen vernoegen mit een halve daler.

Anno Domini na Christi geboorte 1503 per Juilia.

VIII. DIJKRECHT VAN OTERDUM, 1554.

DIT NAEBESCHREVEN IS DAT DIJKRECHT TOT OTERDUM ANNO 1554 BELEVET EN ALSOO GEHOLDEN.

Anno Domini 1554 is eendrachtelijk overeengekomen ende beslooten van den commandeur van Osterwyrum en den eygenerffden van Oterdum van summyge dingen angaende dat dijkrecht tot Oterdum, gelijk als een olt gebruick is.

1. Ten ersten, dat daer sullen weesen vier dijkrechters tot Oterdum, want daerin drie kluften sinnen, uit een kluft een rechter ende de kommandeur tot Osterwyrum in der tijdt sal steedes weesen die vierde rechter, want die vierde part van Oterdumer hamrick kumt Osterwyrum toe ende haer recht sal duiren twee jaer end sall eyndigen ende angaen des Dinsdaeghs in de Pinxter heylige daegen en de kommandeur sal hoer eedt staaven, want he steedes in den eedt blijft.

2. De eedt luidt aldus:

Wy sweeren oover dyken, oover dammen, weegen ende steegen, tillen ende pompen, hamrick ende marcken, op dese vorschreven punten goede opsight te hebben, dat daer geene hinder ofte schaade en geschiede, ende de hamrick te bevreden, den ryken als den armen te berichten, den vremden als den vrinden, dat niet toe laaten om eenige gunst ofte gaeve. Dat my Godt soo helpe.

3. Item, haere offyjen [1]) sall weesen dat sy de dyken, zeedyken ofte soomerdyken sullen tweemael des jaers voorschouwen ende mit de dijkroede den dijk langes meeten, opdat een jyder sijn dijk magh wieten.

4. De erste mael sal weesen den 14 dagh May, den ander mael sal wesen 14 daegen tevooren, als de dijkgraeve van den huise Farmsum den dijk wort breckelijk beschouwen,

1) B: officien.

ende dit hierom dat daermeede den ander magh toewysen, hoe de dijk sal maket weesen, opdat niemant in schaaden kompt; ende of dese schouwinge werde versuimt van die dijkrechters, sullen sy verbreken 20 st.; en well van de buiren, die landt gebruiken, niet meede op deese schouwinge sijn, sullen verbreken tijn stuiver, want een dijkrechters marck sal wesen tijn st. Soo jemant dese breuke niet wilde betaalen, als hem die te wieten gedaen is, soo moogen de dijkrechters van stonden an die uit sijn goet panden en rooven, en dat pant voor de breuke uitsetten. Soo jemant op dese voorschreven daagen niet konde koomen, sal men nae billigheyt 't ansien; ende of seeker nodigh waere, die dyken te meeten, om kolcken of de swetten verbijstert waeren, sall stedes een van die dijkrechters meedegaen om den dijk te meeten by pena vijff dijkrechters marck.

5. Item, noch sullen de dijkrechters opsight hebben op alle weegen in Oterdumer hamrick, dat een jyder die maeke tegen sijn landt, als te wieten heerenweegen, meenteweegen ende andere afgraeven wegen, waer sy sijn gelegen; en de wegh, de by den dijk langs is, sall een jyder maeken tegen sijn dijk, ende die dijkrechters sullen ten minsten des jaers driemael schouwen.

6. De erste mael acht daage voor May, ende dan sullen alle buiren meedegaen ende gaen die weegen op en daall, ende bevelen dan een jyder besonder, dat sy haare weegen maeken teegens een seeker tijdt, naedat het nodigh is; en wie binnen die tijdt sijn weegen niet maaket, sullen de dijkrechters den wegh uitbesteeden om te maeken, ende de onkosten mit de breuke uit des mans goet rooven ende panden, als dat een recht is; ende de aerde sal men neemen uit des mans landt, dat naest den wegh is.

7. Den ander mael sal men den wegh schouwen acht daegen nae Vijt; den derden mael als het hooy en kooren tehuis is ontrent het Vriemarckt. Ende wel bevonden wort sonder den dijkrichteren consent, dat hy meenteweegen heeft doorgegraeven, de sal verbroken hebben vijff marck. Nochtans sullen de dijkrechters tot profijt der meenten wringen op de weegen mogen setten ende sluitten, dat de weegen niet verdorven worden, als het regenigh weer is; en oock moogen sy het verbieden by ettelyke marcken, dat niemant de weegen verdervet met peerden en waagen ofte andere biesten.

8. Item, noch sullen de dijkrechters acht hebben ende beschermen alle mentelanden in Oterdumer hamrick, als te wieten uitterdyken, hoylandt, boulandt, dat erste gras soowel als het laeste, en de erste opper so well als de laeste [1]).

9. Item, de dijkrichters sullen altoos twee schare uiterdix vooraf hebben; en een jyder schare is vier schapen, ofte vier swynen, of twee enters.

10. Item, 20 graesen sullen hebben een schaare; ende well meer beslaght dan na landtal, die sal men altoos voor een jyder biest een marck afnemen.

11. Item, sy sullen des jaers ten minsten twee mael afscharen, de eerste mael Cruisdach te May, de ander als de dijkrechter goetdunckt.

12. Item, soo jemants koe, peert, zwijn of schaapen in meentekooren ofte hoy lopt, is de rechters tot schutgelt verbroken van een jyder biest krumstert, soo datselve biest spant is en int kooren bevonden is het dubbelt breuke; ende als de dijkrichter voor de breuke voldaen is, sullen de biesten niet weer overdoen uit de schuttinge er sy borge hebben gestelt voor de schade, binnen 10 daege te betaalen tot de rechters kenninge; en of sy de schaade in de tijdt niet en betalden, sullen de dijkrichters sooveell uit sijn goet rooven, dat de schaade betalt wort.

13. Item, soo jemants biesten int gras ofte up enen weydlandt worde bevonden, is de dijkrichters verbroken een krumstert; ende de dijkrichters mogen die biesten meedenemen, ende holden se in schuttinge totdat het schutgelt betalt is en borge gestelt voor de schaade.

14. Item, soo wie de dijkrichters rechte schuttinge weygert ofte het roof neemt met gewelt, die verbreekt vijf marck.

15. Item, soo jemant sijn zwynen nae de kercksprake bevonden wort ongeringet op meenteboulandt ofte uitterdyken, ofte in de dijk jaeghde, die verbrekt een dijkrichtersmarck; soo de zwynen geringet sijn op den schoudagh en naederhandt van de dijkrichter ongeringht gevonden worden, sullen de dijkrichters van jyder zwijn een st.; soo de man dat zwijn toekoomt, bij ja en neen will seggen dat hij dat niet geweeten heft, soo sal hij vrie sijn en dat zwijn van stonden an ringen.

---

1) Hier eindigt B.

16. Item, noch sullen de dijkrichters laaten verbieden, dat men geen peerden, gansen op uitterdyken weyden magh nae haer eygen goedtduncken.

IX. RECHTEN VAN DE DRIE DELFZIJLEN. 1508.

HIJRNA VOLGEN DIE RECHTEN VAN DEN DRIE DELFFZYLUM.

1. Item, die gemene scheppers van Delffzylen sijnt verdragen ende overeengekomen ende gesloten, dat die scheppers sollen vergeven die zylen ende steden mijt den abten van Werum ende Buren ende met den zijlrechters. Meer de scheppers van ytlichen zylen sollen hoeren landen verhuren, die tot deer zyle komen, dengenen de die zylen sijnt gegunt to verwaren ende steden to besitten, ter tijt toe, als die besitters dat nyet verwarcken, tegens demen zijlvesten mijt punten als die zijlvesten daerup geset hebben, als by namen, dat se die zylen neet sullen verhuren mer selven bevisschen ende bruken.

2. Weer dat se in enyge tyden die zylen verhuerden buten consent ende weten der zijlvesten vorschreven, soe sullen se mijtterdaet dye zylen unde steden quytwesen sonder enich wederseggen, al weert ock dat se noch jaermalen an die landen hadden. Dijt ys gescheet in den jare van dusent vijffhondert unde achte ten Poste in den gemenen warve.

Nota. In den jare ons Heren dusent vijffhondert ende veere up sunte Petersdach ad Vincula hebben verdragen die gemene zijlvesten van Delffzyle, dat desse punten sullen worden geholden up den Delffzyle van allen menschen, by alsulcke penen hijrna bescreven by oere punten.

1. Item, we die zylen upspeert, upbijndet off upbreket by dage off by nachte, daer die zylen moegen last van lyden. die breket den zijlvesten teyn golden gld.

2. Item, we stenen off eerde off enygerhande ballast off onreinicheit smit in die zylen off muden, daer die zylen ofte muden meede worden vervullet ende dat water mede behindert, de breket vijf Rijns gld.

3. Item, we palen off staken in die muden slaet, om schepen an to maren, daer dat water mede behindert wort, breket enen olden schildt.

4. Item, we schepen maert off anckert an de zylen off voer zylen, buten ofte binnen der dre zylen, de breket een tunne Hamborger beers.

5. Item, men sal nyet meer dan dre schepen byneffen den anderen leggen to hope voer den zylen off to gelycke, by een olde schijldt to broke.

6. Item, daer en sullen nyet meer dan dre schepen achter malkander liggen voer den zylen to gelycke, by enen olden schilt to broke.

7. Item, die schepen die gelosset sijnt, sullen den geladen schepen wycken, unde leggen se achter den ander, drie breet, updat dat water nyet gestuwet en worde, by enen Rijns gulden to broke.

8. Item, soe we van den zijlvesten ofte waermans van den dren zylen yemant beschynet in dessen benoemden punten, ende dat bewysen kan dattet jechtich ys, mijt tugen ofte roeff, dat he van den gebrecklyken gerovet heft, die sal hebben die helfte van den vorscreven broke, ende die ander helfte sal wesen totter zijlvesten behoeff. Ende hijr sullen de zijlvesten vorscreven malkander in behulpelick wesen, off se daerto vermaent worden ende van noeden weer to helpene, to corrigeren den overhoerygen, updat desse vorschreven punten moegen worden geholden totter gemenen landen profijt ende nutticheit.

9. Item, dijt ys die maniere van den eet toe doene up den Delffzyle, wanneer die zijlrechters sollen sweren van dren jaren, up sunte Peter ad Vincula dage, zijlrechters to wesen: Ick swere jechtige zijlrechter to wesen, rechte keynge to doen, to warve te komen, den zijlbreeff in eeren to holden, diepen ende maren to schouwen, dycken, wegen ende tillen to berichtene, na uuthwysinge des zijllbreves, ende dat nyet to laten om gunst ofte gave, noch om vrunden, noch om magen. Soe helpe U Godt unde alle sijn hillygen.

10. Aldus sullen zweren die weerden unde verwarers der zylen etc.: Ick swere die zylen to verwaren, des wijnters to ysen, ende des sommers upsicht to hebben, na dien articulen, die up den zylen gescreven hangen. Soe helpe my Godt etc.

Nota. In den jaer ons Heren dusent vijffhondert unde ses ys gekent ende besloten van der gemene zijlvesten in

den gemene zijlvestes warve, dat die ses sceppers mijt den abbet van Werum sullen deelen dat rooff off verval, dat daervan komet van den overhorygen ende rebelle der zijlvesten, wanneer se daerto geeschet worden, by penen ende eede van den vorscreven abbet den overherygen helpen to corrigeren ende te onderwysen, ende niemant anders van den gemenen Dren Delfzylen zijlvesten etc.

X. DIJKBRIEF VAN GRAAF EDZARD, 1506.

Wy, Edzardt, grave toe Oestfriesslandt, doen kundt und erkennen mitt diessen unsen brieve, dat voer uns sinnen erschenen de vulmechtigen van den zijlvesten tot den Drien Delffzylenn, aen unsen gesonnen ende begerende hulp unde bistandt, des sie ein tijt lanck neet hebbenn koenen erlangen eere olde gewoentlicke der vorscreven zylen rechticheit ene, wess hertoe van itlicken verhindert is, daervan dan den gemenen landen drefflicke schaden ende hinder muchte aff entstaen. Umme sodane ende anders toe vermyden ende voerthokoemen, hebben wy derselvigen vulmechtigen gedeputeerden guitlick ansoekenndtt, angemarcket se uut guider menunge sodaen unses voergheven nicht umbillich en duncket zijnn, na ermeldunge eres zijlbrieves. Hebben ene gegundt ende toegestaen, dat sie jaerlicx soelen schouwen sodane dyckenn, pendingen ende watertochten, daer oer zijlveste mede beslotenn is, drien jaer lanck durende na den anderen, ter gemene landen nutticheit, nae older gewoenheitt ende ermeldunge eeres zijlbrieves. Gebieden daeromme by pene van vijfftich Rinsche gulden allen den, de under zijlvesten vorschreven beseten ende gelegen sinnen mit eeren dycken ende landenn, dat een yderman densolvigen gedeputeerden und dijckgreven, de nu ende in toekoemenden tyden sullen werden gecoeren van den ehrgenantenn zijlvesten, gehoerlick gehoer geven, eer schrifften, ladinge, geboeden ende schouwinghe na older gewoenheitt und vermeldent eẹrer zijlbrieven by vorschreven penen boerlichenn gehoersaem zijn. Bevelen oick mede den erbarn unde duchtigen Boelen Ripperda, provest ende hoevelingk van Farmssum unde Damme, oick unsen amptman toe Oterdum, dat sie sampt mede zullen schouwen mit ehrgenampten dijckgrevenn, de oick na older gewoenheit mede zullen schouwen van Delffzylen an oestwart

ummestreckende thoe Oterdum, ter Munte ende Reyde, umgaende toe Wagenborgen metten anderen behoerlicken dycken, als dat na older gewoenheit wessheer toe geholden is. Offt oick gevelle, datt een van dessen ehrgenaempten krancklick worde, verstorve, offte anders sich na geboerlicheit nichtes regierde, mogen de vorscreven zijlvestenn enen anderen in sijn steede stellen. Oick so zullenn diesse vorscreven dijckgreven, alsoe van den zijlvestenn gecoeren, steede drie jaer lanck in eeren bestande blyvenn, na gewoentlicker wyse, als de zijlrechteren ihn eeren eedt blyvenn; und desse ehrgenaempten sal men jarlicx mede keesenn up dage ende stunde, als de zijlrechters geedet werden, als in den zijlbrieff begrepen is. Offt oick enige beroepinge geschiege van den ehrgenaempten dijckgreven, sal staen an erkentnisse der zijlvestenn vorscreven. Offt oick yenige broecke der vorscreven handelunge verschene, zullen sie uutvorderenn binnen oer tijt und upboeren, oick eere uncosten, terunge vry und schadeloes hebben, wanneer sy schouwenn; sullen oick eere dijckrechten, na uutwysinge unde vermeldunghe eere brievenn ende zijlbrieven unde gewoenten holdenn gebruicken ende genieten, als wessheer toe na lofflicker wyse geholdenn is, al in als nicht uuthgescheidenn. Oerkunde der waerheit, hebben wy unse secreet an dessenn brieve dorch eerer vrundtlicker bede doen hangen. Datum Groningen in deme jaer uns Herenn vijffteinhondert unde sesse des dages Gervasii et Prothasii martyrum.

XI. CONFOEDERATIEBRIEF DER DRIE GEPRIVILEGIEERDE ZIJLVESTENIJEN, 1531 Juni 15.

Wy, Gerardus Zwollis, abt thoe Witteweerum, Gerardus, abt tho Thesingha, Melchior Rengers toe Scharmer, Johann Rengers tenn Poste, Fecko Ompteda upt Zandt, Otto Clandt, hoevelingen mit sampt den anderen schepperen vann Drien Delffsylen; Johannes Steenwijck, hoffmester van die Roede Schoele, Gerardus, abt thoe Thesinga, Rodolphus Mepsche doctor ende pastor thoe Bedum, Syart Mepsche hoevelinck, Butto Awelsuma, Peter up Onnemaheerdt mit sampt den gemeenen schepperen vann Winssummerzijll; Johannes Rees, Wilhelmus Grevingen kelners vann Aedewart, ... ndt [1])

---

1) Voornaam onleesbaar.

Coninck, broeder Ede van weegenn des convents vann Zelwert, Jacob Zibeltz, Sirp Allersumma, mit sampt den gemenen zijlvesten vann Aedewaerderzijll, ende ghemeene scheppers vorscreven. Bekennen oevermitz desenn onsen jegenwaerdighen voerzeegelden brieve, dat wy sampt tot nutte, oerbaer ende walfaert der ghemenen landenn, eendrachtlicken in maeten ende manneren nhaebeschreven up Aedwerder zijll oeverkoemen ende voerdragen sijnn, unnse zijlbreeve unde alle ander brieve unns zijlvesten, aentreffende olde rechte, heerkomsten ende gewoenten, soe die eenn ietlick in synen zijlvesten begreepen ende beseegelt mach hebben ende besheer gebruicket ende geholden, ganslicken in der macht tho holden ende van weerden thoe bliven. Offte oeck deesen drieen zijlvesten sampt, offte jemandt insunderheit, van jeemandt eennighe insperinghe oder indracht ghescheeghe, woe die oeck gelegen moeghen weesen, willen wy sampt, nae al unser macht de eene den anderenn eenn idtlick up sijns selfs unkost helpenn voerdedingen, beschutten ende bescharmenn. Woerde oeck jenich vann desenn driënn zijlvestenn voerscreven hierthoe gheeischet ende vormaent, ende de eene den anderen ganslick ungehoersaem ende ungehoerich gevonden sunder kentlicke ende bewyselicke noedtsake, soe sal die ungehoerige zijlveste ein idtlick den anderen in vijfftich goldtgulden vervallen weesen, daervoer sal men die scheppers der ungehoerighen zijlvesten by lyeve ende guede moegen beletten ende besettenn, woe ende waer men se kann bekoemmen gheene tijdt noch plaetze uutbescheyden. Offte oeck jeennich schepper vann desen drien zijlvesten voers., soe voergeschreven is, versuymich ende ungehoerich gevonden weerde, de sal in synen zijlvesten eenen olden zijlvester marck verbroecken hebben. Ende off sich oick jeennich man vann synen zijlvesten unbehoerliken vorder ende wyder beclaegede, dann an syne zijlvesten, ende alsoe eenen unbehoerlicken rechter ansochte, die sal synen sijlvesten als synen behoerlicken richteren in twintich Fransche schilde vorvallen weesen. Inn oerkunde ende meere bevestenisse hebben wy, Gerardus Zwollis abt, ende Johann Rengers voergeschreven van weegen der zijlvesten vann Delffsylen voergeschreven, Gerardus abt van Thesingha, mester Roeleff Mepsche, doctor, van weegen der zijlvesten van Winsummerzijll, ende Johannes Reekamp, abt van Adewart, Henricus Roel, abt van Zelwert, van wegen der zijlvesten van Aede-

wart, unse zeegels um beede der andere gemeenen zijlvesten voergeschreven an desen breeff gehangen. In dem jaerre unnses Heeren dusent vijffhundert een ende dartigh des daeges nhae Viti et Modesti.

XII. EED VOOR DEN SCHEPPER VAN HET SLOTER ZIJLVEST, 1549.

Gy sweren, dat gy van desen dage af hen aver een jaer totten lesten dach, dat de sonne ondergaet, solange dese u eet duert, solen sijn een getrou, rechtverdich sijlvester gretman, na u beste vermogen, over Sloeterzilvest of nye Upslachsterzijl, goede ordelen wysen na het sijlboeck unde older gewoente, ende dat over zylen, sijltochten, bruggen, wateringen, dyken, reeden, wegen, leydyken, holtwarck, iserwarck, ertwarck, schuttinge, ettinge, swettinge, ende wes daruut rysen mach. Voerts het beraemte silschot rechtverdich uut to schryven, tontfangen ende getroulick uut to keren ende over to leveren, daerto het beraemt ende uutgescreven is. Ende dat niet to laten om haet ofte nijt, lief ofte leet, of gunst of gave of om generhande zaken. So waer helpe my Godt.

XIII. VERKLARING OVER HET RECHT OM TE SCHOUWEN IN DE DRIE DELFZIJLEN, 1561. November 17.

Wy, gemene zijlvesten vann den Delffsylen, als Dorpster, Slochter ende Scharmster zylen, doen kunt unde certificeren overmidts dessen, woe dat die gestrenge ende eerentfeste Heer Wijgbolt van Eusum, ridder, voer ons in egener persone ten Damme (daer wy mijt een penael mandaet van onsen oversten zijlveste vorschreven) voer eenen seker bericht voergeholden unde schrifften vertoent, die van lutenant ende hoeftmannen der Stadt ende Ummelanden van Gronningen unlanges solden onsen ghenedigen heren, die grave van Arensborch Con^r^. Ma^t^. stadtholder-generael overantwoert sijn, waerinne onder anderen deselven syner genaden hadden toegeschreven, dat se van Con^r^. Ma^t^. wegen die gemeene wegen stedes hadden berichtet; begeerden derhalven van ons zijlvesten vorschreven die rechte waerheyt toe weten, wen in onsen zijlvesten die gemene wegen, tillen, maren ende pumppen behoerde toe berichten, unde ofte ock emants by ons pompen, tillen, offte

ander gemene maren unde wegen muchten leggen offte verleggen, by consent der gemene zijlvesten offte nyet, dat wy toe verstarckinge der waerheit nyet hebben konen weygeren.

1. Certificeren unde betugen by den eede, wy den zijlrechte gedaen, dat onse voervaderen over menschen gedencken voer, ende wy nae tot desen daeghe toe, over gemeene weegen gebieden ende verbieden, reden unde laeden, nha uuthwysinge onses gedaenen eedes, den van dren jaren toe dren jaeren vernyet wort, unde luidet als volget:

Ick swere jechtich zijlrechter toe wesen, rechte kedinge tdoen, toe warve toe komen, den zijlbreeff in eeren toe holden, dyepen unde maren toe schouwen, dycken, wegen toe berichten nha uuthwysinghe des zijlbreves, unde dat niet toe laten umme gunst edder gaeve, vrunde off mage. Soe helpe my Godt ende al sijn hilligen.

2. Na vermoghe unde uuthwysinge des eedes unde zijlbreves hebben wy besheer berichtet unde berichten noch buten emants besperinge alle die voerschreven stucken unde punten, die in den eede verhaelt worden, dat sy dan van wegen, tillen unde maren tleggen offte verleggen, unde dieselve staende unde in eeren to holden, tot nutticheyt ende oerber der gemeenten, daer sulckes gelegen is, soe ons dat nuttest ende orberlickste dunckt toe wesen.

3. Ock waer eenich twijst offte schelinge tusschen twen partyen van desse offte dergelycke saken sijn erresen offte noch dagelickx errysen, dat dieselve saken van ons unde niemant anders nha onse beschreven zijlrecht gescheyden worden, woewal die lutenant mijtten hoeftmannen voerschreven up etlycke wegen in Scharmster zijlveste gelegen (noemptlicke van Dyckeshorne an den Borch, unde voert by Hijnckemehorne) upsicht nemen.

4. Soe die karspelen eensdels den wegen hoeren tmaken in derselven zijlvesten niet wonen, welcker ons in onsen zijlrechte nicht kan prejudiceren, soe ons Co^r^. Ma^t^., onser aldergenedichste heer, ons by denselven genedichlick hefft gelovet tlaten blyven.

In orkonde der waerheyt hebbe ick Cornelius Harmanni, abt to Wittewerum, als overste zijlveste, mijn gewoentlicke abtes segel, uuth bede der zijlvesten voerschreven, beneden an dessen breeff gehangen den soventijnden Novembris anno dusent vijffhondert een unde tsestich.

XIV. DIJKRECHT VAN HUMSTERLAND, 1562.

1. Wy, stadtholder ende hoeftmannen der Stadt ende Ommelanden van Groningen, van wegen des coninx van Spangien etc. als hertoech van Brabant, grave van Hollant ende erffhere der Stadt ende Ommelanden voers. etc., doen kundt ende bekennen, dat wy, in naem ende van wegen Coenlick Majesteit, den erbaren ende vromen Rempt Jensema, Hermen Sickinghe, Reyner Frytema ende Lubko Tyaersema, mit toedoen ende raedt des erbaren ende vroemen Hiddo Jensema ende Rempt Pappema, geconstitueert, vulmachtich gemaket hebben ende dorch cracht van desen constitueren, autoriseren ende machtich maken, omme mitten dreen gesworen dijckrechteren in Hummers die dijckcedelen aldaer, de dorch lange verloepen jaren ende verstarff van menschen seer duyster ende intricaet geworden sijnt, in den naemen ende tonaemen tho vernien ende up nye bekande naemen ende tonaemen to laten scriven; oeck dycken tho verdicken ende to verhoegen mit oeck traden, voege ende maneren tvinden, woe edder in wat gestalt de scoerdycken omme Humsterlanden verbetert ende in eeren gheholden mochten worden, ende ytlycke articulen, in hoer dijckrecht gestalt, to corrigeren, ende dat tot walvaert hoerer allen tverbeteren. Ende offte daer itzlike meyerlueden weren, de in der verdickinge ende verhoeginge der vorscreven dycken beswaert mochten worden ende hoer heerscappen offte lantheeren haer daerto nae billicheit niet tho hulpe wolden koemen noch assistentie doen, sal idttselve tot discretie ende erkantinisse staen der upgemelten vulmechtigen ende verordende vrunden mitten dijckrechteren voergeroert staen, woe groet ofte cleyn de heerscappen offte lantheren hoere meyeren hoeft voer hoeft daerinne to hulpe soelen koemen; ende soe wes de voergeroerte vulmechtigen offte geconstitueerden in allen dessen upgemelten articulen doende off latende worden, willen wy stedevast ende onverbroecken geholden hebben. Bevelen wy u, gemeyne ondersaten ende ingeseten van Hummerselanden, tsamptlijck ende elck bysunder, by pene van twintich golden gulden ende de thoffaert, ghy van stonden an ende nu voertan nae desen daeghe den upgenampten vulmechtighen ende constitueerden, soe wes in allen dessen voergeroerte articulen doende ende uutsprekende worden, gehoer geven ende volgich sijn, oeck

u in genen van den voers. articulen by voers. pene mit onbillike woerden, warcken, raedt ofte daedt contrarieren, dan hoer gelijck ons selffs gehoer geven, opdat het angeheven warck tot uwer aller genut ende walvaert mitten kortsten ter entschap gebracht mach worden; offte wy dechten u de voers. pene mitten scarpsten aff tdoen nemen, ende wyder provisie van rechte daerinne geschien laten, soe wy idt tselve tot walvaert ende beschermijnge der landen van den solten wateren gedaen willen hebben, onverkort nochtans eynen yderen in sijns gueden rechtes; ende dit voers. duerende tot onser revocatien. Orkunde wy mit onsen upgedruckten amptssegel. Actum up den XIII[en] dach Martii anno Domini XV unde LXII. [1]) Copia vera.

2 Wes hijrvoers. allent in to doen is, soe sullen die dijckrechters in der sijlvestinghe, daer dan des to doene is, alle eigenarffden, die in der sijlvestinge woenachtich sijn offte daer anders oeck medegearvet mogen wesen, tho hope laten daeghen up den sijl offte dijk, off up dat lant ende stede, daer dat van noeden is. Die sullen setten uuth hem allen vier offte meer guede stantafftige mannen, de mede raeden sullen mit dat dijkrecht, wat best in enigen van allen dessen articulen ghedaen is; ende wat dan die vier offte meer raeden ende mit de voers. dijkrechteren overeenkoemen, ordineren ende setten, dat sal stantafftich ende in weerden blyven. Ende off de egenarffden niet overeen en kunden, om desse vier offte meer to kesen, soe sullen die kerckheren van Oldehove, van Saexum ende van Nyehoeve die koere hebben; ende den sie kyesen, die sullen dat doen ende sullen daer soe to blyven, sonder wederseggen, ter tidt to, dattet geendighet is, daer se to gesettet sijn.

3. Ende desse vier ofte meer sullen elck eenen eedt doen off sweren, dat se anders niet raden en sullen in enigen van alle desse puncten voers dan dat den lande ende gemeent nuttest ende best sal wesen.

4. Soe waer nu man de dyken sijn off hijrnae koemen moghen ofte gearvet worden in twe offte meninger handen, ende een van den parten deelschap ende scheidinge begeerde van allen den dyken, soe sullen ende moeghen dat dijkrecht

1) Hierop volgt in A en B een inhoudstafel.

elck van den parten gebeden by pene van vijff marck hoeger off leger, offte nae gelegentheit der persoenen, bijnnen ses weken alle de dyken tho scheiden, opdat elck part sijn dyken mach hebben ende waren in lange vacken, ende niet in voele steden; ende dan bijnnen vier weken daernae, als sy gedeelt sijn, elck hoer heerden, naemen ende toenaemen in dat dijckboeck soe scriven laten.

5. Soe waer twe parten offte menijnger twisannich sijn om dyken ende de dijk tobroecken ys, ende de ene off geen van den parten den dijk maecken en wijll, soe sullen ende moeghen dat dijckrecht den ghebroecken dijk winnen ende slaen laeten to vullen dyke ende setten elck part dan soevoele loens daervoer aff, als dat dijkrecht daervoer geloeft heft, sunder enige beroepinge offte tegenseggen, ende sceiden dan de parten mit recht; ende wen dan de voers. dijk mit recht ingebracht wordt offte toegewesen, de sal den parten dat loen, dat hoer affgeset ys, dubbelt wedergeven ende daertoe dat dijckrecht een marck to broecke.

6. Offter oeck parten doch schelachtich sijn om dyken ende de dyken guedt sijn, daer en sal dat dijkrecht niet meer van nemen dan hoer doemberen, toe weten ider part ses st.

7. Ende soe waer dat dijkrecht tot enighe tyden grontgaten scouwet, wel voerstaende, dat ontrent die groene swaert slecht offgeloepen is, sal ende mach dat dijkrecht van stunden an gebeden, de den gebroecken dijck soe voers. heft, by een marck hoeger off leger weder to vullen dyke te maken bijnnen seker tidt, soe dat dijckrecht na gelegentheit daerup setten mach. Ende off sulx niet en gheschede ende de dijck so voers. niet gemaeckt en worde, sal dat dijkrecht den voers. dijck wijnnen ende slaen laeten tot vullen dycke ende soedane geloeffde loen dubbelt wederom nemen, ende daertho soedane broecke als voers. mit soedane bescheidt: ingeval de grondgaeten soe voers. by de winter inloepen ofte anders, alsoe dat men den dijck niet weder screden konden offte anders to vullen dyke maeken, soe sal dan dat dijkrecht sulckes mit reden ansien, ende den dijk slaen laeten tot waersdijck, alsoe dat se enen gueden storm kan verstaen. Ende dat tot gelegender tidt daernae weder slaen laeten tot vullen dyke, by voers. pene. Des sal een ider, de dat dijckrecht thohoert, dat sulvest voeren ende besweren, de daer nutte ende bequaem to is, off een ander, de daer nutte toe

is, soe voers. verschencken. Ende nemant sal in Hummerse dat dijckrecht besweren, off he sal aldaer onder dat recht ende in Hummerse woenachtich wesen. Ende sal hebben in Hummerse egen hues ende heem ende daerto vijfftin grase landes binnen dyckes ghelegen.

8. Item elck sal sijn dycken offmarcken mit groete palen off mit groete vlinten, to weten alle stucken, die een halve roede lanck off langer sindt, walverstaende dat een ider an die westerende van syne dycken guede palen offte vlinten sal hebben. Ende ingeval dat bevonden worde, dat emant syne affmarkinghe mit palen off mit vlinten soe voers. niet in eeren hielde, de sal tot elcker dijckscouwinge, als dat recht also bevindet, van elcke stuck breken een marck, ter tidt to dat syne dycken soe voers. weder affmarckt sijnt. Des soelen de olde dijckrechters in den eedt blyven ende in allens woe voers. berichten, ter tidt to ende soe lange, dat dat nie dijckrecht weder anghesworen ys.

9. Soe wie sijn dycken in enige steden heft wel ende to vullen dyke gemaeckt, ende sijn een naeste swette off alle beyde hoer dycken tobroecken sijn, ende begert to der dijkscouwinghe off op een ander rechtdach, dat syne swette, den hoeren dijck tobroecken is, hoeren dijck sullen maecken soe guedt als de syne is ende beswetten hem, soe sullen ende moeghen dat dijckrecht den swetten ghebeden, den hoer dijck thobroecken ys, by een marck, dat se van stunden an hoer broecken dijck sullen maecken ende den helen beswetten. Gheschede des soe niet ende den gehelen dijck daerna dan tobreckt, soe sullen de eene ofte beyde naeste swetten, den sijn dijck tobroecken was, den dijck weder maecken soe guedt als he toevoeren was, binnen een seker tijdt als dat dijckrecht dan wordt setten, nae gelegenheit der broecken dijck voers. Ende wordt den dijck bijnnen den tidt soe voers. dan niet gemaeckt, soe sal ende mach dat dijckrecht den broecken dijck winnen ende slaen laeten tot vullen dyke ende nemen weder dubbelt loen mit de voers. verschenen broecke. Ende dat om des willen, dat sye den helen dijck, de guedt was, toegebracht hebben mit hoer broecken dycken. Dit sal men bewysen mit een richter off met twe anderen waerachtige tuegen [1]). Des sal dengenen, den broecken dijck soe voers.

---

1) waerachtige tuegen ontbreekt in B.

gehat heft, de kosten, de den anderen, de sijn dijck guedt was, daerom doende worde, wederom betalen, wes he mit sijmpel seggewoerden daerin verclaert. Nochtans tot discretie ofte mit insien den dijkrechteren, welckeer kosten de dijckrechters van stunden an den enen uut des anderen guedt mach weder toesetten.

10. Toe allen tiden ofte steden, ofter yemant were, de sijn dijck wel ende to vullen dycke ofte hoeger off dycker dan sijn swetten ende sijn een ofte beyde swetten hoer dyken so hoege ende dycke niet en sijn, ende claghede int dijkrecht, daer den dijk onder gelegen is, offte als dijkrecht daer scouwijnghe holt, daer den dijk gelegen is, om by beiden syden beswettet tho wesen, soe sullen ende moeghen dat dijkrecht elcken van den swetten gebeden by een marck bijnnen dre weken, korter off langer na groetheit des dykes, soe hoege ende so dycke tho beswetten, als de syne is, de daer geclaecht heft; ende gheschede des soe niet als voers. is, soe sal ende mach dat dijkrecht den voers. dijk wijnnen ende beswetten laeten, als voers. is, ende setten hoer elck dubbelt loen daerom weder aff, als daervoer geloeft ende betalt ys, ende nemen die broecke als voers. is.

11. Waer men to allen steden geen eerde off soeden krigen en kan, den dijk in enigen steden mede to maecken, soe sullen ende moeghen de dijkrechteren verbeden by vijff marck, hoeger off leger, dat naeste lant off dat nutste lant bijnnen dykes off buyten dykes, datter to gelegen is, niet tho ploegen off, is dat geploecht, toe gebeden als vors., dat ment sal laeten liggen om weder to lande tho koemen. Ende dat landt to betalen by den rechteren ende vier guede manne seggen, offte meer als voers. staedt. Ende dat sullen mede betalen alle degene, de horen dijk daermede dan sullen maken, den eene roede des anderen broeder.

12. Oeck offter enighe scoerdyken in enige steden off tiden soe groet inbraecken, datter den lande scaden van koemen mochte, ende dat een, twe off dre soe geringe niet weder maecken en kunden, ende doch degene, de den broecken dijk eegheden, rijck genoech weren, soe sal ende mach dat dijkrecht de hele sijlvestinge, daer den broecken dijk in gelegen is, van stonden an daerto dwingen, elck by vijff marck, dat twe off vier huysen maecken ene wagen off slickbort uut, off anders daerna last van noden ys, ende slaen dat gadt offte

poel voer den dagelix vloet offte ten halven dyke hoege, alst van noeden ys. Soe maecken dengene voert to vullen dyke, den he mit rechte tokumpt, by allsulcke tidt ende pene, als dat recht daerup settet; ende daerto sullen degene, de hoer dijk tobroecken was, de silvesten. de den dijk gemaeckt hebben, betalen kost ende arbeitsloen, wat twe dijkrechteren by hoer eede seggen, sunder wederseggen, ende dat by alsulcke pene ende tidt, als de dijkrechters daerup setten. indem dat sie soevoele hebben.

13. Offter yemant were, de syne broken dyken in enighe steden versaecket, als de dijkrechteren scouwen, soe sullen de dijkrechteren de broecken dyken wijnnen ende slaen laeten to vullen dyke. Ende soe wen dan den dijk ingebracht off togewesen wordt mit rechte, die sal dat loen, datter voer geloeft off betaelt is, dubbelt wedergeven ende daerto twe marcken to broecke. Item, versaecket he sijn broecken dijck up de mate, alsoe tho verstaen, dat he meent, dat sijn dijk upt hele staet, soe sal he sunder broecke wesen, hen ter tijdt. dat de mate daerup gewest ys van eene jechtige stede an to meten.

14. Soe wie int besidt des dykes is gewest ende de dijk thobroecken ys, wijl he yemandt den dijk inbrengen off anders van der hant brenghen, soe sal den besitter eerst to vullen dyke den dijk maken; ende weert oeck saecke datter yemant were, de meende dat he dyken hadde off maeckede. de hem niet to en hoerden, die sal de dyken voers. bijnnen een jaer off twe van der hant mit rechte brengen, off he sal ewelick int besidt des dykes blyven.

15. Soe waer tho enighe steden offte tiden onjechtige dyken sijn, daer men den heerdt offte landt, daer den dijk op solde hoeren, naemen en kan noch toenamen mit genen rechte yechtich maecken en kan, offte niemant den dijk gemaeckt heft noch int besidt daervan ys gewest, dat men wijs kan worden; item ys dat stucke dykes een halve roede lanck off korter, soe sullent de ene naeste swetten, de tot elcken einde naest geswettet sijn, hebben; ende is oeck dat stucke dykes een roede lanck off tuschen een roede ende een halve roede, soe sullent hebben de twe naeste swetten, de tot elck einde naest geswettet sijn, off dese voers. swetten ende alle swetten moegen altidt enen sculdighen maecken mit hoeren ede; were dat stuck dykes oeck langer dan een roede, soe

sullen dat maecken ende waren de gemene rintale in dat dijkboeck angetekent, offte dengenen de gedyket sijnt tuschen afftekinge der groeter letteren, daer men den dijck aenbegint ende endiget to meten, tot der tidt, dat sie den sculdighen vinden moegen. Ende to allen tiden, offte de swetten, de hiervan voers. sijnnen, offte oeck de rintale soe voers. gedyket ys ende yemant tyedet hem, dat hem de voers. dijk tohoerde, die sal altidt ontgaen mit een halff recht. Ende oeck to allen tiden sullen desse swetten voers. ende oeck de in der rijmtale gedyket sijnt, de sullen onversumpt wesen, om desse dyken voers. van der hant te brengen, oeck hoe lange dat sie in besidt gewest hebben. Ende worde de recht sculdighe to enighe tyden mit recht bevonden, soe sal hie alle dat maeckloen, dat daerin verarbeit is, dubbelt betalen, ende dat by twe dijkrechters seggen, sunder wederseggen, ende daertho vijff marck den dijkrechteren to broecke.

16. Offter nu off in toekoemende tiden yemant were, die sijn landt wijll upgeven, alsoe dat he den dijk niet langer holden off maecken en kan, soe sette he de spaede ende de forke up den dijk ende swere ten hilligen, dat he den dijk ende lant niet langer holden en mach. Soe sullen den dijk ende lant nemen degene, de daer renthen over dat lant hebben, off se sullen de renthen quydtgeven; dan soe moegen sie vry daervan wesen ende dan sullen dat hebben de sibbe ses ende daerto alle sijn guedt. Item, de vadersidt nemet de twe delen, ende de moedersidt dat derden deel. Ontbreket de sijbbe an de ene, men sal se nemen an de ander sijdt, echte off onechte. Ende heft oeck yemant lant in voertiden daervan gekoft ende heft daer niet up grastaldyken [1]), de sal sijn grastaldyken daerup hebben, off he sal dat lant wedergeven, dat he van sulcke upgifftige lueden gekoft hefft.

17. Soe wie den gemenen wech off dijkwech upgraft, off tho smal maecket, off sijlmaren dammet, ende de dijkrechter dat soe bevindet, soe geve he vijff marck to broecke ende maecke dat weder alsoe guedt, alst toevoeren was, by soedane tijdt, als dat dijkrecht hem gebedet tho doen.

18. Soe wie meer soeden graft, dan he bedyket, ende de

1) B: grastal.

soeden soe lange lat liggen, dat se verdorven sijn to lyken, die breckt tegen dat dijkrecht yder vijff marck, ende den arven, den dat lant tohoert, oeck vijff marck. Als dat eenich dijkrechter soe bevindet ende by synen eede bereden wijl oeck tho allen steden ende tiden, sal men den dijk screden off mit karren upmennen, off soe anders doen mijt eerde ende niet mijt soeden, daer men dyken mede lyket. Inden dat die tijdt, stede ende lant soe droeghe ende soe gelegen ys, dat men dat soe doen mach, welck voers. altidt sal staen to gebeden ende to verbeden des meerderdeels van den dijkrechters.

19. Item heft de meyer soevoele niet, de upt lant woent off bruycket dat, dat he sijn dyken maecken mach, off dat dijkloen ende broecke niet betalen en kan, soe sal dat lant daervoer staen, off die hoefflinck, den dat lant oecht [1]), offte syne ander lant ende renthen.

20. Toe allen tyden, waer twe parten om eygendoem off om scheydinge van dyken to rechte gaen tegen malkanderen ende dat dijkrecht daer een doem van wyset, soe mach dat dijkrecht van elcken part nemen to doemberen twalff Gronijnger st. ende niet meer. Ende ist van dijkloen, van wegen, tillen offte sloeten, daer dat dijkrecht oeck een doem van wyset, daer mach dat dijkrecht van elcke part to doembier nemen vier st. ende niet meer.

21. De dijkrechters sullen de dijckbroecke togelyke boeren, ende allycke sculdich daerto wesen, uutgesecht die dijkrechteren, de broecken dyken hebben, dat grondgaten sijn, de en sullen ghene broeke boeren noch hebben, ter tidt toe dat hoer grontgaten gemaeckt sijn; ende oeck de dijkrechteren, de niet totter dijkschouwinghe en koemen, de en sullen oeck totter selffder schouwin(ghe) gheen broecke boeren. Ende dijkrechters, de gene grontgaten en hebben, de sullen de broecke boeren ende hebben, ende sullen oeck mede den dijkrechteren soe wel berichten, als sie de gemeente doen, als voer ende nae bescreven staet.

22. Soe waer tillen tobroecken sijn, soe mach ende sal de dijkrechter, den dat in sijn buyren is, de buyren gebeden, de die tille sculdich sijn toe maecken, elck by een marck, de tille weder toe maecken; ende elck dijkrechter mach allene in

1) B: eecht.

sijn recht de sloeten offte dammen berichten ende vellinge daertho leggen by een marck tbroecke.

23. Alle tidt, als dat dijkrecht enige dyken scouwen wijllen, soe sullen sie dat toevoeren op eenen hilligen dach in Hummerse oever alle kercken laeten publiceren, op wat dach ende tidt ende toe wat stede, daer se ansetten wijllen toe scouwen, ende hoeveer dat se op den dach scouwen wijllen, opdat een ytlijck, de daer dyken hebben, daer by synen dijk wesen sall, offte een van synen wegen verantwordet om synen schade toe bescutten.

24. Dat dijkrecht sal berichten dycken, dammen, sylen, sijltochten, weghen, tillen ende sloeten, bijnnen dykes ende buyten dykes, soe veer als Hummerse recht gaet. Ende van ghenen vechtelyken saecken en sullen de dijkrechters rechten, offte generhande broecke en sullen se daervan boeren noch hebben.

25. Item, nyemant en sal sylen upsperen om varsch water in tho laeten loepen, off he sal van twe dijkrechters daer oerleff tho hebben in derselver sijlvestinghe, by vijff marck toe broecke. Ende weert datter yemant sylen buyte oerloff des voers. rechters upspierde, sal brecken als voers ys. Ende gheschede enige schaede daervan in den sijll offte anders, dat sal he daertho betaelen, tot des rechters erkennijnghe.

26. Item, elck man sal sijn dyken screden, offte anders de eerde nemen om sijn dyken mede toe maecken. Even sijn egen lant dyken ende niet beneven ander luyde dijk, by vijff marck toe broecke, indem dattet daer soe gelegen ys beneven sijn dijk, datter eerde genoech toe kryghen ys. Ende wat schelinghe hyryn vallen mach, dat sal altidt staen tot erkenninge des dijkrechters, daert onder geleghen ys.

27. Alle dijkloen, dat in dyken verdient wordt, oeck in wat maenieren dat het verdient ys, dat men uut sal geven off upboeren, dat sal dat dijkrecht alltijdt van der hant ende totter hant setten bijnnen tijn daghen by twe marck tho broecke, sonder wederseggen.

28. Item, soe waer dat dijkrecht den dijk scouwet, de in de lykenisse tobroeken ys offte van bijnnen wat wechgheloepen ys, soe sal de eerste scouwinghe wesen van ider stucke, dat een roede lanck off langer ys in een stucke, een halff marck, die anderde scouwinge een marck, de darde schouwin(ghe) anderhalff marck; ende ys de broecken dijck

mijnder dan een roede, soe sal de van yder stucke halff soevoele wesen, soe voers. ys. Des mach dat dijkrecht up yder scouwinge sijn broecke so voers. invorderen ende maenen off up de derde scouwinge staen laeten. Ende wordt den dijk bijnnen de derde schouwinghe dan gemaeckt, soe sal men de broecke nemen, soe de na der schouwinge daerin verschene sijnt.

29. Ende wat een dijkrechter by sijn eede beredet van alle dijkschouwinghen, dat sal alletidt yechtich wesen. Des sollen de dijkrechters altidt de eerste schouwinge holden omtrent achte daeghen nae Paeschen, ende schouwen voert alle viertin daeghen hen toe sunte Johannes geboerte. Ende na de onlege tidt sal men de eerste dijkschouwinge holden voert nae sunte Bartholomeus, ende schouwen dan voertan alle achte daeghen hen to sunte Catherina, offte up soedane bestemmede tidt, als dat dijckrecht daerup anstemmen mach.

30. Ende men sal twe daegen scouwen, de eene dach van Sickemahuys hen an Divetsemahuys [1]), ende den ander dach van Divetsema hen om nae Saexum, soeveer als Humsterdyken strecken. Ende offter emant were, de sloff ende lancksaem in syne brocken dyken to maecken were, offte niet sterck genoech daerin arbeyde, die sullen de dijkrechters tot allen tyden ende tusschen de voers. tidt van schouwinghe wal moeghen berichten, ende leggen hoer by vijff marck hoegher off leger to broecke, dat se hoer broecken dyken bijnnen een seker tijdt, de dat dijkrecht daerto sal anstemmen, nae gelegentheit des dykes ende tydes weder soelen maecken. Ende worde de dijck bijnnen de angestemmede tidt niet gemaeckt, soe sal dat recht den dijk winnen ende slaen laeten tot vullen dyke, ende nemen weder dubbelt loen ende een marck to broeke, ende daerto soedane broecke als daer na de schouwinghe ende keinge in verschenen sijndt.

31. Ende off dat oeck queme doer grote druechte, dat men de dyken niet lyken en kunde, off anders doer vloeden off swaere regen, dat men de dyken soe geringe niet maken en kunde. dat soelen de dijkrechters alletijdt nae gelegentheit des tydes ende dykes ansien, opdat niemant boven reden ende bijllicheit overvallen worde in broecke.

1) h.ss. A en B hebben klaarblijkelijk foutief: Divetsemahuys voor Diurtsemahuys.

XV. FARMSUMER ZIJLRECHT, 1567 Januari 28.

Hier begunt Farmsummer dijckrecht.

Mauris Ripperda unde Jacob Ripperda, gebroderen, hoevelingen toe Farmsum unde Damme, doen kundt unde betugen overmijdts dessen openen scrijften, dat voer ons sijnt erschenen de gemeente der dren nabescreven kerspelen, als Farmsum, Weywert ende Hevensches, onse leve onderdaenen, sijck beclagende, dat se yn lange voergangen tyden gheen seker beschreven dijckrecht yn hoer kerspelen hadden gehadt. Alsoe toen meestendeel daer altoes twijst errese tusschen de dijckrechters ende de gemeente, neet wetende woe se nae den dijckrechte berichten solden. Hebben daeromme ons eendrechtelijck gebeden, omme hoer een beschreven dijckrecht toe voergunnen, daer se melkanderen nae mochten berijchten mijt dat dijckrecht; des wy gebroederen voerscreven omme eendrechtycheyt der voerscreven dre kerspelen als onse onderdaenen, hoer voergunt desse nabescreven articulen toe onderholden, ende alsoe ewelick durende mijtten dijckrechte.

Onder gehoer der zyelrechte toe Farmsum.

1. Tom eersten, soe sollen de dijckrechters der voerscreven dre kerspelen staen onder gehoer des zyelvestes toe Farmsum, als van wegen ende stegen, tijllen ende pompen toe repareeren ende yn eeren toe holden, soe se sijck daerynne voersumeden.

Up dach Petri ad Cathedram toe sweren unde welt bedenen mach.

2. Item, dat ghemant sal dat dijckrecht slyten, of he sal hebben dartijch grase landes ynt gebruyck.

3. Item, soe sollen de dijckrechters alle yaer sweren up dach Petri ad Cathedram toe twe uren nae mijddach. Dat sal een yder waernemen by voerluys sijns rechtes up dat yaer, want soe sal dat olde recht uutgaen unde dat nye angaen.

Der dijckrechteren eedt unde wel de staven sal.

4. Wi loven ende sweren dyken, dijcksloeten ende dammen, wegen ende stegen, tijllen ende pompen yn eeren toe holden, dat groene en wassende mijt dat rype koeren, de leste hocke mijtten eersten, dat wassende gras, de leste opper mijtten eersten toe beschutten unde toe bescharmen, keyinge ende

layinge toe doen nae den dijckbreeff, unde de yn alle syne articulen yn eeren toe holden, soe helpe ons Godt. Unde den eedt sollen de olde dijckrechters den nyen staeven.

VAN DIKEN TOE METEN ENDE TOE SCHOUWEN.

5. Item, soe sollen de dijckrechters een yderman, de landt bruken, sijn dijck toe meeten unde de eerste schouwijnge daervan hebben. Unde als de dijckrechters de dyken ende wegen wijllen meeten, sollen se dat dre dagen toevoeren laeten verkundygen. Unde wel dan sijn dijck ofte wech neet ontfanget ofte ontfangen lat, een yder by een marck toe broeke. Als de dijckrechters de schouwijnge doen wijllen, sollen se dat ses daghen toevoeren laeten voerkundygen, dat een yder sijn dijck ende wech schowvry sal maecken, by twe marck toe broeke.

EEN DIJCKRECHTER MARCK.

6. Item, een dijckrechter marck sal wesen theyn Gronijnger stuvers.

VAN SLOETEN TOE GRAVEN BI DE LAENEN.

7. Item, de bi de laenen gelandet sint, sollen hoer sloeten graven waert noedich ys, dre steken deep ende acht voeten wijt, unde up den laenen smyten dre holtvoeten van de wal. Ende waer men den sloet soe deep neet graven konnen, sal men se nae advenant wyder nemen, by een marck toe broeke. Wes dan meer eerde up de laenen bedarvet, sal de meente maeken dat naeste landt de mijnste schaede.

DER DIJCKRECHTER KEINGE.

8. Item, up alle meentewerck van dyken ende dammen, wegen ende stegen, tijllen ende pompen, sollen de dijckrechters de meente laeten voerkundygen, yder by een marck toe broeke des eersten dages, des anderen dages by twe marck, des darden dages by dre marck.

VAN ROEVEN DE NEET UPT WARCK KOMPT.

9. Unde wel up dat meentewerck neet kompt, sollen de dijckrechters voert mogen roeven voer hoer broeke ende dubbelt arbeyt totter meente profijt. Unde daer sollen de dijckrechters de meente toe keen, dat se voert mijt hoer

sollen gaen den overhorygen toe roeven. Unde wel dan neet mede gaen wijl, de sal breken half soevoele, als de overhoryge gedaen hefft, totter meente profijt, unde dat oeck alsoe voert toe roeven.

Van soeden toe haelen.

10. Item, dat nemant neffens der anderen dijck soeden of eerde sal haelen, by een marck toe broecke. Item, dat ghemant soeden noch eerde sal haelen van dat uterdijck unde van de laenen neffen des anderen landt, by een marck toe broeke, dan allene toe tijllen ende pompen. Unde ghene husen daermede toe forsten by twe marck toe broeke. Unde wel sijn husen also forsten lat oeck twe marck toe broeke.

De laenen toe beschedigen mit driven, mennen unde weiden.

11. Item, ghemant sal de laenen mijt sijn beesten boven noet beschedygen mijt weyden, yder beest by een marck toe broeke. Oeck sal ghemant yn regenijch weer de laenen beschedygen mijt dryven ende mennen by een marck to broeke.

Dat men de aesen begraven sal.

12. Item, dat ghemant sijn aesen up de laenen sal brengen, ofte he sal se deepe noech begraven by een marck toe broeke. In gelyken sal men up de meeden oeck doen unde andere meente scharijnge.

Van wegen wegen toe maeken.

13. Item, dat men geen wegen van wegen sal maken by een marcke toe broeke.

Van nitige bullen ende bytende peerden [1]).

14. Item, dat men gheen nijthyge bullen of bytende peerden manck der meente beesten sal brengen, by twe marck toe broeke unde de schaede dubbelt up toe richten.

---

1) De tekst van art. 13 en het opschrift van art. 14 komen niet in het h.s. voor, doch zijn ontleend aan een ander h.s., van veel lateren tijd, bewaard als n°. 1 van den Inventaris van het Archief van het Farmsummer dijkrecht.

Van schorvede peerden of beesten.

15. Item, dat ghemant schorvede peerden of beesten manck der meente beesten sal brengen, by veer marck toe broeke unde de schaede dubbelt up toe richten.

Van uterdiken toe beslaen.

16. Item, dat ghemant sijn uterdijck buten dat kerspel sal voerhuren, by een marck toe broke; dan een yder mach sijn vrye wijlle mijt dat uterdijck moegen doen bijnnens kerspels, dan men sal daer gheen peerden up brengen, eer hoey ende koeren toe huys ys.

Van afscharinge.

17. Item, als de dijckrechters wijllen afschaeren, sal een yder sijn beesten bekennen unde sijn scharijnge ontdecken; wel alsdan bevonden wordt, dat he hefft overgeschaert, sal de gemeente dat oeverschaerde guet voerschenen wesen, unde de dijckrechters twe marck toe broeke.

Dat de heerder oeck sal sweren.

18. Item, de heerders sollen sweren, dat se gheen guet meer dan hoer scharijnge belopt wijllen annemen, unde dat rechtlick sollen anbrengen, de van de gemeente by hoer wetenscup ener geschaert hefft.

Van buten dat hammerick te voerhuren.

19. Item, dat ghemant voergras ofte naegras up de meeden buten dat hammerick sal voerhuren by een marck toe broeke; dan een yder mach sijn eegen gebruken, de buten dat hamrick woent ynt hammerick, daer he gelandet ys.

Van keinge ende lainge toe doen.

20. Item, de dijckrechters sollen alle keyinge ende laynge mogen doen, soe kort als se wijllen, nae gelegenheyt ende noedt der saeken van der meente wegen, de eerste keynge by een marck, de anderde by twe marck, de darde by dre marck toe broeke, unde mijt de darde keyinge voertvaeren mijt dat roeven.

Dat de butenbueren sollen borge stellen.

21. Item, de butenbueren sollen yn den kerspel, daer se gelandet sijnnen, de dijckrechters borge stellen, voer dyken

ende dammen, wegen ende stegen, tijllen ende pompen mede maeken by een marck toe broeke.

VAN SWINEN TOE RINGEN.

22. Item, dat ghemant sijn swynen ongerijnget up der meente valge sal brengen, yder swijn by een marck toe broeke.

VAN SCHOETELSCHOT.

23. Item, de dijckrechters sollen nemen schoetelschqt van beesten, peerden, swynen, schaepen, de se uut dat koeren ende van de meeden geschuttet hebben unde de toe huys brengen, deghene de ynt kerspel woenen; dan de butenbeesten sollen se bijnden unde daer ene borge voer nemen bijnnen dat kerspel, beyde voer de broeke ende schaede.

UUT DAT KOEREN.

24. Item, uut dat koeren een peert dre stuvers, een beest ofte swijn twe stuvers, van een schaep een halve stuver. Item, voerspant dubbelt unde yn de sijdtspant drevolt.

VAN DE MEEDEN TOE SCHUTTEN.

25. Item, van de meeden toe schutten uut dat voergras de helfte unde uut dat naegras de derdendeel schoetelschot van yder peert, beest, swijn ende schaep. Unde de scaede altoes dubbelt up toe richten, ys datter omme gesproecken wordt.

VAN BROEKE.

26. Item, alle de broeckachtijch bevonden worden yn den dijckrecht, dijckwarck und alle meentewarck, van kyven unde vechtlyke saeken, sal yn alles nae landtrechte geholden worden, unde de veerde part hoegher yn de boete, unde de achtende part hoegher yn de broeke.

DER DIJCKRECHTER DUBBELDE BROEKE.

27. Item, yn allen saeken, daer de dijckrechters gebrecklijck ynne bevonden worden, sollen se de meente daervan gheven dubbelde broeke. Unde als se nae den dijckbreeff neet wijllen schutten, oeck de meente dubbelde broeke.

VAN BEROPINGE DE TOE KORT GESCHUT.

28. Item, ofte de dijckrechters emant toe kort deeden boven den dijckbreef yn enygerhande saeken, sal deselvyge

dat moegen beroepen op een borge onder dat naeste dijckrecht mijtter sonnen ommeganck. Unde de beropijnge sal men haelen van den huse toe Farmsum. Unde ofte daer noch emant toe kort geschege, de sal voertan sijck noch moegen beropen an den huse toe Farmsum mijt dat gemene syelvest toe Farmsum, unde daernae geen hoegher beropinge.

ALLE SAEKEN DE VERLOEREN WORDEN.

29. Item, alle saeken de verloeren worden sal deghene, de se voerlust, allen de onkosten an beyde syden mede verlesen ende betalen.

VAN SAEKEN DE NEET BESCHREVEN SINT.

30. Item, alle andere dijckrechter saeken, de hyer neet beschreven sijnt, sal men evenwal nae den dijckbreeff berichten, of se beschreven weren nae gelegenheyt der saeken.

BESLUT DER DIJCKBREEF.

Allent sunder enijch yndracht, arch unde list.

Dat dit alsoe den dren kerspelen voerscreven omme eendrachticheyt unde alle twijst toe voermyden van ons voergunt ys, orkunden wy, Mauris Ripperda unde Jacob Ripperda, hoevelingen ergemelt, mijt onse angeboeren ingezeghele, de wy tot een ewyge memorie wijttlijck beneden an dessen eendrachtyge oeverkumsten hebben ghehangen. Gheschreven int jaer onses Heeren dusent vijfhundert sevendetsestich den achtende twijntijchsten January.

X. Stukken betreffende een geschil tusschen de buren van Vriezenveen en den heer van Almelo. (± 1490.)

De hier volgende stukken komen voor in een klein 4° bundeltje, afkomstig uit het klooster van Albergen, dat zich thans bevindt in de bibliotheek der Koninklijke Akademie van Wetenschappen [1]. Zij staan niet in verband met de

1) Catalogus H.S. n° 152.

overige stukken van verschillenden, meest niet van rechtelijken aard, in hetzelfde bandje ingenaaid. Zij beslaan 20 bladen en zijn geschreven in keurig schrift, naar ik gis uit de 15de of het begin der 16de eeuw.

Ter inleiding heb ik niet noodig veel te zeggen, wijl ik voor de geschiedenis van Vriesenveen kan verwijzen naar de bekende verhandeling van Dumbar [1]).

In de stukken is sprake van vier privilegiën, door de heeren van Almelo aan die van Vriezenveen gegeven:

1⁰. een van Evert van Heeckeren van Almelo van 1364,
2⁰. een van Egbert van Almelo van 1420,
3⁰. een van Johan van Almelo van 1452,
4⁰. een van Sweder van Voorst, van Keppel en van Almelo zonder dagteekening.

Het eerste wordt in zijn geheel medegedeeld, het vierde eveneens in zijn geheel behalve het slot. Van het tweede en het derde worden alleen de aanhef en het slot gegeven; deze beide zijn geheel afgedrukt bij Dumbar Analecta II 415 en 427, het derde naar een vidimus van het origineel. Het slot van het privilege van 1420 in dit handschrift en bij Dumbar vertoont kleine afwijkingen, die vermoedelijk aan mindere nauwkeurigheid der uitgave in de Analecta zijn te wijten. Hierin zijn een paar namen van onderteekenaars weggelaten en van den kerkheer te Wederden (Wierden) is een kerkheer te Coevorden geworden.

De buren zeggen, dat de vier privilegiën gelijkluidend zijn [2]). Onmogelijk is dit niet, al is het niet zeer gewoon. Zijn de afdrukken bij Dumbar Analecta en de afschriften in dezen bundel te vertrouwen, dan is het inderdaad waar, en het wint in waarschijnlijkheid, doordat de overeenstemming werkelijk bestaat tusschen de twee in deze meest betrouwbare stukken: het privilege van 1452, blijkens den vidimusbrief bij Dumbar in 1659 in originali bestaande, en dat van Jonk-

---

1) Verhandeling over het Graafschap Goor en beschrijving van de heerlijkheid Almelo en Vriezenveen. Twee onuitgegeven hoofdstukken van den Tegenwoordigen staat van Overijssel; door wijlen Mr. Gerhard Dumbar (uitgegeven van wege de Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch Regt en Geschiedenis, 1859).

2) Er bestaan ondertusschen twee afwijkingen tusschen het privilege van 1364 en dat van 1420.

heer Sweder, in dit proces aan Johan van Rechteren vertoond en door hem niet betwist.

Ondertusschen, het privilege van 1364 is blijkens de aanteekening bij artikel 8 geschreven naar een transsumpt, waarvan wij de betrouwbaarheid niet kunnen beoordeelen. Dat het origineel der beide oudste brieven in het proces niet werd overgelegd, doet eenigermate twijfelen, of het toen wel te vinden was. En waar nu blijkbaar de buren het in hun belang achtten, de voorrechten, die zij deden gelden, als zeer oud voor te stellen, mogen wij voor de betrouwbaarheid van afschriften geen al te vast geloof eischen.

Waar [1]) en wanneer het proces wordt gevoerd of de memoriën worden gewisseld, staat in de stukken niet. In het antwoord lezen wij echter, dat de vader van Jonkheer Johan van Rechteren, den eischer, Otto van Rechteren was. Hieruit blijkt, dat deze Johan geen ander kan zijn dan de tweede zoon van Otto van Hekeren, genaamd van Rechteren, welke tweede zoon in 1485 door den bisschop werd beleend met Almelo en na den dood van zijn ouderen broeder Frederik in 1490 ook heer van Rechteren werd. Wij mogen dus ongetwijfeld dit proces kort na 1490 plaatsen.

Van eenige beslissing wordt niet gerept; zeker is zij niet gegeven overeenkomstig de stelling van Jonkheer Johan. Immers in de 17den eeuw werd een proces gevoerd over den zin van het privilege van 1452, dat dus toen nog als rechtskrachtig werd erkend [2]).

Geen wonder trouwens, want naar het mij schijnt waren de gronden, voor die stelling bijgebracht, niet afdoende.

Zij komen hierop neer, dat hij de oudere privilegien — gesteld dat zij gegeven zijn — niet behoeft te houden, èn omdat zij zijn gegeven buiten consent van den bisschop, den leenheer, èn omdat hij zelf ze niet heeft bevestigd.

Wat aangaat het eerste argument, dat de vroegere privilegiën krachteloos zouden zijn bij gebreke van consent van den leenheer, merk ik allereerst het volgende op. Het is voor ons thans meestal zeer moeilijk te bepalen, hoever het recht van beschikking — in den ruimsten zin — van een be-

---

1) Misschien wijst de voorlaatste zinsnede van het antwoord op een proces bij de klaring aanhangig.

2) Dumbar's Verhandeling t. a. p. bl. 30.

paalden leenman op een bepaalden tijd ging. Zooals bekend is werden over het algemeen de rechten der vasallen geleidelijk uitgebreid, niet altijd door uitdrukkelijke bepaling, vaak veeleer door langzame usurpatie. Juist hierom is het veelal zoo lastig uit te maken, hoever hier of daar op een zeker oogenblik de uitbreiding gevorderd is.

Maar wel mag ten aanzien van het hoofdpunt, de pacht, het volgende in aanmerking genomen worden.

Naar het Longobardisch Leenrecht mocht de leenman in onderleen geven, verhuren [1]) en de helft te pand zetten of in erfpacht geven [2]), — naar de Milaneesche jurisprudentie [3]) zelfs het geheele leen. Heeft hij de helft of meer zonder toestemming van den leenheer in erfpacht gegeven, dan keert het leen, *zoo hij sterft zonder leenerfgenaam*, vrij tot den leenheer terug. Met andere woorden: die erfpacht, zonder 's heeren toestemming gevestigd, is *niet* nietig maar heeft geen zelfstandig bestaan, gaat te niet bij het eindigen van het leen.

Dat bij die opvatting de leenman, die de erfpacht vestigde, en zijne opvolgers er niet tegen kunnen opkomen, volgt m.i rechtstreeks.

Moeten wij dus de leenverhoudingen,. die het hier geldt, naar de beginselen van het Longobardisch Leenrecht beoordeelen, dan schijnt het beweren van onzen Johan van Rechteren moeilijk houdbaar.

En niet anders zou m.i. de beslissing mogen luiden naar de beginselen van het Saksische leenrecht [4]). Uit Ssp. Lehnr. 60 §§ 1 en 2 in verband met Rst. Lehnr. 20 § 4 schijnt mij a contrario te volgen, dat de leenman in het algemeen bevoegd is, leengoed tegen tijns uit te geven, mits niet aan zijnen gelijke of meerdere, en geen burgen, steden, gerechten, diensten of mannen.

Naar de Utrechtsche costumen van 1570 a 58 [5]) stond het

---

1) Antiqua VIII c. 15 § 1, Vulg. II 9.

2) Antiqua II § 1, V § 3 Vulg. I 5 § 4, I 12 pr.

3) Antiqua V § 3, Vulg. I 12 pr. (Lehman d. Longob. Lehnr. bl. 97 n° 4, bl. 164 n° 2 en 3). Over die jurisprudentie was het oordeel der feudisten zeer verschillend. Dit blijkt op aardige wijze hieruit, dat de Vulgata en één handschrift der Antiqua zeggen, dat „irrationabiliter", drie handschriften, dat „nobiliter" te Milaan aldus wordt beslist.

4) Homeyer Ssp. 2e Th. 433 acht de bevoegdheid van den leenman om in erftijns uit te geven, twijfelachtig, maar daarmee is niet gezegd, dat hij en zijne volgers er tegen kunnen opkomen.

5) Muller Rbr. Utr. II 442.

den leenman eveneens vrij het goed te verhuren of in erfpacht te geven.

En die regel, dien wij dus telkens terugvinden, kan ons niet verwonderen. In den tijd van het vol ontwikkelde leenstelsel hebben de beperkingen van des leenmans bevoegdheid om te beschikken tweëerlei grond.

De leenheer moet geen gevaar loopen, zijne diensten te verliezen. Hierom o. a. mag de leenman niet willekeurig verkoopen en zoo een ander voor zich in de plaats stellen. Hierom ook mag hij het leen, welks inkomsten vóór alles bestemd zijn, om hem tot den leendienst in staat te stellen, niet uno nummo uitgeven.

In de tweede plaats, de leenheer moet bij mogelijk verval het leen vrij terug ontvangen. Daarom mag de leenman zonder 's heeren bewilliging geene rechten op het goed verleenen met dat gevolg, dat zij het leen kunnen overleven.

Geen dezer gronden staat m.i. in den weg aan de geldigheid der door de heeren van Almelo aan Vriesenveen verleende privilegiën. Van den kant van den heer gezien, zijn deze, voor zoover wij kunnen oordeelen, niet onrechtmatig.

En evenmin als in Johan's exceptie, aan het recht van den bisschop ontleend, kan ik een deugdelijk argument zien in zijn beroep op het feit, dat *hij zelf* de privilegiën van zijne voorgangers niet heeft vernieuwd.

De stelling, dat een opvolger aan de privilegiën van zijn voorganger niet gebonden is, zou m.i. alleen te verdedigen zijn van dit standpunt, dat de verleening daarvan is te beschouwen als eene beschikking over een vermogensdeel, dat het vermogen inderdaad aan de familie behoort, en dat dus de tijdelijk rechthebbende zonder medewerking van zijne naasten tot beschikking daarover onbevoegd is.

Van zulk eene krachtige werking van het familierecht nu is in het gebied dat het hier geldt, noch naar het landrecht, noch naar het leenrecht meer sprake.

Men kende er niet meer het weerspraaksrecht in zijn vollen omvang, en evenmin het familie-voorkoops- of naastingsrecht, dat zich elders hieruit ontwikkelde [1]).

1) F. van de Sande, Comm. in Gelr. cons. feud. II. 1 n° 10.

De gewoonte van vernieuwing van privilegiën door een nieuwen landsheer mag ons niet op een dwaalspoor brengen. Vooreerst werd bij die bevestiging van oude privilegiën niet zelden iets nieuws beloofd, maar bovendien moet men rekening houden met de verklaarbare neiging van den landsheer, om bij zijn optreden vertrouwen te wekken en te versterken, door uitdrukkelijk — zij het rechtens noodeloos — de eerbiediging der oude privilegiën te beloven. De strekking dezer belofte is inderdaad geen andere dan „zich van rechtsschennis „te zullen onthouden".

Vele rechtsbeschouwingen in de hier volgende stukken schijnen mij dus van twijfelachtig allooi; en, zooals ik zeide, het privilege van Jonker Evert is niet boven alle verdenking verheven. Maar dat, en hoe deze strijd is gevoerd, is althans van eenig belang.

De paragraaf- en artikelnummers heb ik ingevoegd; zij komen in het handschrift niet voor.

S. J. Fockema Andreae.

(Aangehaald Handschrift fol. 14)

I. Die ansprake ioncker Johans van Rechteren op die buren.

§ 1. Item, die buren van Almelervene hebn my sien ende horen laten ene copie van oeren ijrsten lantbreve, die hem joncheer Evert van der Eeze ghegheven solde hebben, inholdende op wat pacht, vrijheyden ende recht joncheer Evert voerseyt myt jonfer Baten van Almeloe, sijn echte huesvrouwe, den buren vorseyt dat vene ghedaen ende overghegheven solde hebn, welken principael brieff die buren voerseyt my niet sien noch horen laten willen. Waerom ic niet en ghelove, dat joncheer Evert ende jonfer Bate voerseyt den buren voerseyt soedanen lantbreeff ghegheven hebn als die voerseyde copie ludet ende inholt.

§ 2. Item, sie segheden op dieselve tijt, dat joncheer Egbert van Almeloe ende joncheer Johan sijn soene ellick bysonder hem die verpachtinge, vrijheyden ende rechte gheconfirmiert hadn, vermids oeren zeghel ende breve, die van woerde toe woerde al eens ludende solden wesen als joncheer Everds ende jonfer Baten voerseyt breve doen, die ick allent

niet ghehoert off ghesien en hebbe, die sie my altoes weygherden sien ende horen te laten. Waerom ic niet en ghelove, dat joncheer Egbert ende joncheer Johan voerseyt hem soedane confirmieringe ende lantbreve bezeghelt hefft als voerseyt is.

§ 3. Item, desghelijken seggen sie, dat Sweder heer toe Voerst ende toe Keppel, mijn oem saligher ghedachtnisse, hem dieselve verpachtinge, vrijheyden ende rechten, vermids
(14 sijn zeghel ende breve, oec gheconfirmiert hefft, den sie my
verso) ghetoent ende horen laten hebn. Ende segheden mede op dieselve tijt, dat die breeff van woerde toe woerde al eens ludende ende holdende was als joncheer Everds, joncheer Egberts ende joncheer Johans voerseyde lantbreve doen, als voerseyt is.

§ 4. Item, welke breve, verpachtinge, vrijheyden ende rechte ick in den rechte niet schuldich en byn te holden noch my in ghenen rechte hinderlic en sin. Want myne voervaderen voerseyt die voerseyde buren die verpachtinge, vrijheyden, rechte ende verzeghelinge ghedaen ende ghegheven hebn buten consent, wille ende avergheven mijns ghenedighen heren off yenighes bisscops van Utrecht, van denwelken myne voervaderen ende ick dat vene vorseyt, namelic tot hondert hoeven landes toe, mitten gherichte, broecken, exsizen ende alle heerlicheyden toe leene holden. Des ick niet vorder en trecke dan an myne leenbreven ende an den leenboken des ghestichts van Utrecht.

§ 5. Item, soe holden desser buren lantbreven voerseyt int ijrste van die verpachtinge des grondes ende landes voerseyt. Alsoe dat een yghelick, die daer ene hoeve landes hefft, dat die sal iaerlixs op sancte Mertens dach in den wynter opten huse toe Almeloe gheven ende betalen enen emmer botteren Zwolscher mate. Ende wie ghene volle hoeue en hefft, die sal die botter gheven nae groetheyt ende boeringe
(15) syns landes. Ende wie syne hoeve off land vercopet, die sal gheuen van ene volle hoeve vier olde groten toe rechter lantwynninge etc.

§ 6. Item, off desse verpachtinge voerseyt van weerden ende in den rechte bundich is, dat een man van leene syn leenguet aldus erflike verpachten mach sonder consent, wille ende auergheven sijns rechten leenheren, ende dat die leenheer alsoe overmids desse verpachtinge in lanckheyt der tijt sijnre

leene bijster wort, wil ick staen laten toe kentnisse ende claringe des rechtes. Anghesien myne voervadere ende ick dit voerseyde vene ende lant van mynen ghenedighen heren ende den ghestichte van Utrecht toe leene holden, ende nie enich leenheer desse verpachtinge voerseyt toeghelaten ende avergheghеven hefft, als voerseyt is.

§ 7. Item, ten anderen seggen desse breve voerseyt, toe wat vrijheyden ende rechte desse voerseyde buren sitten, woe ende myt wat paymente sie oere brocken beteren ende betalen sullen, ende dat die buren voerseyt hebn sullen dat derdedeel van allen broecken, die opten voerseyde vene in enygherleye wijs vallen. Dat ick allent in ghenen rechte schuldich byn te holden, want die vrijheyden, rechte ende broeken voerseyt der heerlicheyt anroren ende gaen, welke myne voervadere ende ick principalick van mynen ghenedighen heren ende den ghestichte van Utrecht toe leene holden, die my oec hoechlike bevolen hefft, dat ic die heerlicheyden, (15
brocken ende rechte ende allent dat hie my beleent hefft in verso)
alsulker vrijheyt ombeswaert beholden sal, als hie my beleent hefft.

§ 8. Item, voert holden die breve voerseyt, dat desse buren voerseyt ghemeenlike sullen comen op sunte Walburghen dach enen richter te kiesen; ende konnen sie dan niet overdraghen, soe sal ick mytter meester partien toevallen ende setten hem enen richter. Dat ick in gheenreleye wys in enyghen rechte schuldich byn te doen, noch en dencke hem ghenen richter te setten den sie kiesen; want myn ghenedighe here van Utrecht my dat gherichte vrij sonder yemandes inseggen beleent hefft, ende alsoe van my wil gheholden hebn.

§ 9. Item, Almelervene plach in voertijden toe Almeloe toe kercken te horen, ende Almeloe ende Almelervene was een gherichte. Ende mynen voervaderen ende my hoert den exsijs alle die heerscap van Almeloe doer, die desse voerseyde buren my weygheren te gheven, ende seggen, dat sie nie exsijs ghegheven en hebn, ende dat oer lantbreve oec niet en holden, dat sie ienighen exsijs gheven sullen. Ende dat oere breve holden, dat ick boven die punte ende voerwaerde, die in oere breve bescreven staen, niet voerder off meer van hem eyschen sal, ende willen by ende in oeren besitte bliven.

§ 10. Item, opt ijrste dat sie seggen, dat sie nie exsijs ghegheven en hebn, comet by, dat sie noch niet lange jaren

(16) selven en pleghen te brouwen ende tappen dat yet droech off van weerden was, ende dat sie ghemeenlike oer bier, dat sie pleghen te tappen, toe Almeloe pleghen te halen, daert verexsijst ende vermolftert was, ende daer pleghen sie ghemeenlike daghelixs meer toe bier te gaen dan opt vene, alsoe dat onse borgheren van Almeloe daer grote neringe ende ghenot af hadden. Des onse borghere voerseyt noch wal renthe hebn, die sie ghewonnen hebn, vermids dat die buren van den vene voerseyt oer bier van hem haelden, dat sie opt vene veyle tappeden.

§ 11. Item, dat sie seggen, dat oere lantbreve niet en holden dat sie exsijs gheven sullen, segge ick, dat oere breve oec niet en holden, dat sie exsijsvrij sitten ende wesen sullen.

§ 12. Item, op dat punte dat sie seggen ende willen exsijsvrij sitten, vermids dat oere breve holden, dat ic baven die punte ende voerwaerden, die in oeren lantbreven bescreven staen, niet voerder van hem eysschen noch begheren en sal, segge ick, off oere lantbreven dat wal heelden ende in den rechte bundich weer, als sie niet en synt, dat dan die breve voerseyt altoes bescheydelike seggen in oeren beghinne: Beholdelike ons alle des rechtes, dat die heerscap van Almeloe opten vorseyde vene plach te hebn ende an den Vriessen offte buren voerseyt. Ende dat die lantbreve voerseyt verzeghelt ende ghegheven synt als die dinge doe ter tijt stonden, doe hem joncheer Evert van der Eeze voerseyt den ijrsten lantbreeff gaff, daer die ander lantbreven confir-
(16 meringen ynne synt als voerseyt is, ende niet als die dinge
verso) nu staen. Want in voertijden pleghen die voerseyde buren toe Almeloe toe kercken te horen ende gheen bier te tappen dan sie toe Almeloe haelden, dat vergrutet ende verexsiset was als voerseyt is. Desghelijken pleghen sie oec by joncheer Egberts tijden te doene.

§ 13. Item, by joncheer Johans ende Sweders tijden voerseyt pleghen sie niet te brouwen off te tappen dat ijet droech off van weerden was, sie en haeldent van Almeloe, daert ghebrouwen ende verexsiset was als vorseyt is.

§ 14. Item, dat sie seggen, sie willen in oeren besitte bliven, segge ic, dat sie des gheen besit en hebn, dat van weerden ende in den rechte bundich is, anghesien mijne voervadere ende ick den exsijs principalike van mynen ghenedighen heren ende den gestichte van Utrecht toe leene holden ende

dat hondert jaren besittes in enich leen, sonder consent off beleenynge des leenheren, niet een jaer, dach noch ure besitts en is. Oec en hebn myne voervaderen den vorseyden buren nie verzeghelt noch overghegheven in enyghen oeren lantbreven offte anders, dat sie exsysvrij wesen ende sitten sullen als voerseyt is. Ende segge mede, als ick voer gheroert hebbe, dat die lantbreve voer altoes seggen ende uut specificeren: Beholdelic ons alle des rechtes, dat die heerscap van Almeloe opten vorseyde vene plach te hebn ende an den Vriesen off buren vorseyt.

§ 15. Item, mede menen ende seggen die voerseyde buren, off oere lantbreve van weerden ende van rechte bundich bynt, — als sie niet en synt —, wan sie my dan die punten ende voerwoerden, die in oeren breven bescreven staen, holden ende vuldoen, soe en heb ick gheen voerder recht noch toeseggen tot hem, des alsoe niet en is. Want hadde ick gheen voerder toeseggen offte meer rechtes op hem dan oere lantbreve ver- (17)
moghen, soe weren daer alle mysdadighe lude, die opten vorseyden vene wonen, vrij, als rovers, stratenschenders, dieve, weldeners, mordeners ende derghelyken, daer oere landtbreven niet van en spreken, des ummer alsoe niet en behoert noch en is. Anghesien oere lantbreven vorseyt in den beghinne holden als ick voer gheroert hebbe: Beholdelick ons alle des rechtes, dat die heerscap van Almeloe opten vene plach te hebn, ende an den Vriesen off buren voerseyt. Des myne voervaderen ende ick op den voerseyden vene mennyghe excesse ende ander saken ghehendelt, ghecorrigiert ende bericht hebn, als wy op ander steden al die heerscap van Almeloe doer doen. Waerom ick voerder recht ende toeseggen opten voerseyden vene ende buren hebbe, dan oere lantbreven in den articulen seggen Want dieselve lantbreven doch seggen: Beholdelic ons al des rechtes, dat die heerscap van Almeloe opten voerseyden vene plach te hebn ende an den buren als vosrseyt is.

§ 16. Item, wes den buren voerseyt van mynen voervaderen ghedaen ende ghegheven is, dat is daeromme gheschiet, dat sie dat voerseyde vene beteren solden ende in eeren holden, soewal voer den joncheren van Almeloe als voer hem selven. Des sie niet en doen, ende versetten dachlixs soevele uut den lande opt vene ende belastent soe hoech, dat sie die landen van armoden staen laten, als wal

kundich is, des sie myt rechte niet doen en moghen, al weren oere lantbreve ende oer pachtinge van weerden, als sie niet en synt.

(17 verso) § 17. Item, op alle desse articulen en punten voerseyt segge ick, generaliter concludendo, als ick voer ghesecht hebbe, dat desse lantbreve, verpachtinge ende vrijheyden voerseyt my in ghenen rechte hinderlic en syn, noch ick niet voerder sculdich byn te holden, dan desse voerseyde buren my des aff vermoden konnen, ende dat oer besit niet een dach, jaer noch uir besit en is. Want ic dat vorseyde vene mytten gherichte, brocken, exsijs, alle vrijheyden ende heerlicheyden van mynen ghenedighen heren ende den gestichte van Utrecht toe leene holde, buten welkes beleenynge offte consent en overgheven die voerseyde buren gheen recht noch besit crighen en konnen, als allent vorseyt is etc.

§ 18. Item, dat desse lantbreven, verpachtingen, vrijheyden ende besit voerseyt niet van weerden ende in den rechte bundich syn, is openbaer. Want die buren van den vene voerseyt altoes van enen yeghelicken joncheer van Almeloe nije lantbreven, verpachtinge, vrijheyden ende confirmieringe des ijrsten lantbreves gheworven hebn, des sie van my noch niet ghedaen en hebn. Waeromme ick die voerseyde lantbreve, pachtinge ende vrijheyden in den rechte niet sculdich en byn te holden.

Op dese vorgheroerde puncte mogen sick die buer van Almelervene beraden, beholtelic dat ick dese vorgheroerde puncte altoes mach vermeeren ende vermynren alse sie my in den rechte [1]) best dienen sullen [2]).

---

(18) II. Die antworde der vryen Vresen.

Op sodaene anleggen ende punten als die vermoghende joncheer Johan van Rechteren heer toe Almeloe, gheleghen in Twenth, scriftelike overghegheven hevet teghen die buren ende vryen Vriesen, die wonen op Vriesen- ende Almeloer veen, ende oec teghen oere zeghell ende breve, rustelic ende

1) De letters „di" doorgeslagen.
2) Deze alinea met dezelfde hand, in kleiner schrift, en met bleeker inkt.

vredelic besit hondert jaer lang, seggen die buren voerseyt ende gheven ter antwort om alre fruntscap will ende vrede to onderholden, ende altijt gheern doen wolden als gude onderzaten oeren aversten sculdich syn te doen van rechte; begheren ende bidden oetmodelick, dat men sie by oeren rechten, vryhyeden, besitt, zeghell ende breven laten ende holden wolde, om te verholden kost, last, arbeyt ende verdriet, dat daer naemaels uut oprysen mochte, ende anders dat noch niet voer oghen en steet, willent altyt gheern myt fruntscappen ende dogheden versculden.

§ 1 Item, seggen ende antworden. In den yrsten seer gheern willen toenen ende laten sien ende horen joncheer Johan voerseyt op oers landes eynde ende palen des veens voerseyt, nae oer alder ghewoenten, auctentike copien ende oeck originaell breve ende zeghell, ist van noeden, van oeren rechten ende vryheyden; hapen ende meynen, dat men sie dan daerenbaven niet vorder belasten en solde dan oer breve ende zeghell vermuchten; wantt doch soe van rechte behoert.

§ 2 Item, oeck joncheer Johan voerseyt onder voel meer (18
anderen woerden, die ter saken niet en draghen, in synen verso)
scriften ruert, dat hie Almeloe toe leen helt van onsen alreghenedichsten heren van Utrecht, myt exzise, myt brocken ende richtampt ende anders, daerom en is hie niet sculdich te holden sijnre voervaderen zeghell ende breve, rechten ende vrijheyden der buren vorseyt, want die buten consent des leenheren ghegheven syn. Hijrop seggen ende antworden die buren voerseyt, dattet waer is als sie verstaen hebben, dat joncheer Johan voerseyt die die heerlicheid van Almeloe van onsen alreghenedichsten heren van Utrecht toe leen helt, ende men mach altijt die heerlicheyt vermeerren ende verbeteren ende niet spleten, deelen off verergheren, buten consent des leenheeren. Ende want dan die buren voerseyt dat veen voerseyt, datter was onlant, toe landt ghemaket hebben, ende dat onwoenber was woenber, ende in allen toe nut, profijt, orber ende stede vaste jaerliker renthen der heerlicheyt van Almeloe vermeerringe ende verbeteringe, daervoer den buren voorseyt als voer arbeytsloen sulke rechten, vrijheyden, zeghell. breve ende verscrivinge ghegheven syn ende hondert jaer ende dach rustelick ende vredelick bezeten hebben. Dat onse alreghenedichste heer van Utrecht als een recht leenheer der (19)

hogher heerlicheyt van Almeloe swighende ende wetende in sijnre ghenaden lant ende heerlicheyt, ghegunt ende consentiert hefft ende noch gunt ende consentiert soedane recht, vryheyt, besit, nae inholt der buren voerseyt zeghell ende breve; hapen ende meynen, dat onse alreghenedichste here van Utrecht als een recht leenheer der heerlicheyt voerseyt, daer die buren voerseyt onder gheseten syn, in oer vrijheyden, rechten, privilegien, zeghell ende breven holden ende beschermen sall, ende soedanen ombehoerlick voernemen joncheeren Johans voerseyt affdoen ende ghebieden sulkes aff te stellen.

Oeck soe weer dit als joncheer Johan voerseyt beruert als een leenman der heerlicheyt van Almeloe, dat hebben sijne voervaderen verteghen, verscreven ende averghegheven, nae inholt der zeghell ende breve, om verbeteringe ende vermeerringe der heerlicheyt voerseyt ende onlant toe lande te maken, ende om jaerlix stede vaste renthen toe vermeerren ende te boren, ende al tot profijt der heerlicheijt voerseyt. Ende want joncheer Johan voerseyt niet meer rechtes an den buren ende veen voerseyt en hefft off an der heerlicheyt voerseyt
(19 dan hem sijn vader heer Otto van Rechteren seligher ghe-
verso) dachten angheervet hefft, ende oec anders niet dan toe synen ende beholdelick een yghelick syns rechtes beleent is. Hapen ende meynen die buren voerseyt, dat recht ende reden is, dat joncheer Johan voerseyt sulkes ombehoerliken anleggens den buren voerseyt verlaten sal, holden ende vestighen in oerre vrijheyt, rechten, zeghell ende breven, daer hie sie in ghevonden hefft ende an hem ghecomen sijn.

§ 3 Item, als joncheer Johan voerseyt noch ruert onder meer ander woerden, dat hie die exsisse ende brocken mytten richtampt to leen helt etc., seggen die buren, dat joncheer Johan die heerlicheyt van Almeloe toe leen holt ende dese ander stucken sijn toevall sonder name, onseker dingen ende gheen leenguden, daer joncheer Johans voerseyt voervaderen om vermeerringe der heerlicheyt op verteghen hebben, verzeghelt ende verscreven, nae uutwysinge der buren voerseyt zeghell ende breve; seggen ende meynen, dat joncheer Johan voerseyt nae allen rechten daerom sculdich ende verbonden is, die buren voerseyt by oeren vrijheyden, rechten, privilegien, zeghell ende breve, die den buren voerseyt voer oer arbeytsloen, verdienst, ende dat sie onlant toe landt ghemaect

hebben, van synen voervaderen seligher gedachten ghegunt, (20) ghegheven ende consentiert syn, ende hondert jaer ende dach in vrij besit gheweest hebben, te holden ende onghestuert te laten, sulke saken als hie voernemet te verlaten ende soedane ombehoerlicke voernemen aff te stellen. Woldent altijt gheern als gude ondersaten sculden ende myt dienst ende myt fruntscappe versculden in anderen dingen.

Bidden die buren voorseyt oetmodelick, dat joncheer Johan voerseyt hem deser saken myt desen reden ende onderwijs tevreden stellen wold, ende laten sie by oeren rechten, vrijheyden ende privilegien, zeghell ende breven onghestuert; willen altijt gheern doen als gude ondersaten sculdich sijn. Ende mach des niet wesen, soe moten hem die buren voerseyt jamerlicke beclaghen daer sie konnen, ende moghen anropen God te voeren ende oer gude recht. Want sie en moghens daer soe niet by laten van Godes eren ende rechtes weghen om oerre naecomelinge will, ten wordt hem myt recht ijrst van onsen alreghenedichsten heren van Utrecht ghemeynre ridderscap ende steden affghewijst, daerenteynden voert te vervolghen, daert dan van recht behoert, soe sijn die buren voer God ghequijt ende ghevrijet. Macht wesen, is noch der buren gutelick begheert, om all kost, last, arbeyt, onghenoecht (20 verso) ende onwil, die daer noch uut comen mucht te schutten ende te voerhoeden, dese sake neder te leggen ende aff te stellen.

Duchtet joncheer Johanne voerscreven, dat dese reden ende antwoerde niet ghenoech en weer, willen die buren voerseyt gheern op elken artikel ende punct bysonder antwoerden, ende stellent daermede in fruntscappen an die stadt van Deventer. Gheliefft des joncheer Johanne voerseyt niet te doen, mach een yghelick doen myt recht als hem nutt duncket. Want die buren dencken in oer besit te bliven, hent sie daer myt recht uut ghewonnen werden, want sie alsoe van den gheleerden onderwijst syn. Want oer breve ende zeghell seggen claerlick, wanneer die buren voerseyt der heerlicheyt oer pacht jaerlix betalen, sal die heerlicheit off besitter daeraff sie vorderen ende doghedelick voertsetten ende vrijholden, sonder enyghe andere nije beswaringe off belastinge.

Beholden den buren vorseyt dit vorscreven moghen te veranderen, korten ende verlengen, aff ende toe te doen, waert hem van noeden is.

(21) III. Privilegie, rechte ende ghewoenten de vryer Vriesen op Almeloer vene wonende.

Item sie hebn daervan enen guden brieff van joncher Egbert van Almeloe ende Elisabeth van Voerst, synre huesvrouwen, bezeghelt anno Domini 1420.

Item sie hebn enen guden brieff van joncheer Johan, joncheer Egberts voerseyde zoene, bezeghelt anno Domini 1452.

Item sie hebn enen guden bezeghelden brieff van joncheer Sweder van Voerst ende Elisabeth van Hoemoet, sijnre huesvrouwen, hijrnae volghende, gans van woerde tot woerde als die originael brief inholt.

Ende joncheer Egberts ende joncheer Johans brieve inholden al eens als joncheer Sweders brieff, uutghesecht int beghin ende int eynde der besluitinge. Ende eens ytliken beghin ende eyndinge is aldus.

a. *Joncheer Egberts brieff.* (1420.)

In Godes namen. Amen. Opdat die dinge die daer ghescheen in der tijt mytter tijt niet en vergaen, soe ist wal billic ende moghelic, dat die dinge daer macht an leghet, datmen die myt scrifte ende myt breven confirmiere ende stedighe. Hijromme soe doen wy [1]) Egbert joncheer toe Almeloe ende Elisabeth van Voerst, joncfrouwe toe Almeloe, echte lude, allen kristenen luden verstaen, ende betughen etc. *Nu overdreghen die naevolghende woerde ende syn als in joncheer Sweders breve staet, hent by die beslutinge:* al arghelist etc. uutghesproken. Hyran ende over hebbet gheweset heer Herman van Keppel, ritter, heer Johan Hilbing, kercheere toe Kathen, heer Johan Menning, in der tijt kerc-
(21 verso) heere toe Wederden, heer Roloff Begher, in der tijt kercheere opten Vene, Otto Munne, borchman toe Almeloe, junge Lude, in der tijt richter opten Vene, Bernt van Rijssen ende anders vele guden lude. In een oerkunde ende vestenisse alle deser voerseyde dinge soe hebn wy Egbert joncheer toe Almeloe ende Elysabeth van Voerst, joncfrouwe toe Almeloe, echte lude voerseyt, voer ons ende onse ervende onse zeghele an dessen brief ghehangen. Ghegheven ende ghescheen int

---

1) Doorgehaald *Jonc.*

jaer onses Heren 1400 ende twintich op sunte Gregorius dach des hilghen leerres ende confessoers.

b. *Joncheer Johans brief.* (1452.)

In Godes namen. Amen. Opdat die dinge etc. *usque:* Hijromme soe doe Johan [1]) joncheer toe Almeloe ende Johanna van Reede, joncfrouwe toe Almeloe, echte lude, allen kristenen luden verstaen. Ende be... etc. *Nu voert overdreghen joncheer Egberts ende joncheer Sweders breve hent:* al arghelist etc. uutghesproken. In oerkonde ende vestenisse alle deser voerseyde dinge, soe hebbe wy Johan joncheer toe Almeloe ende Johanna van Reede, joncfrouwe toe Almeloe, echte lude voerseyt, voer ons ende onse ervende onse zeghele an dessen brief ghehangen. Ende tot meerre vestinge alle deser artikelen ende saken voerseyt, soe heb ic Johan joncheer toe Almeloe voerseyt ghebeden den eerbaren man Hinric van Reede, vader mijns echten wyves, ende ic Johanna van Reede, joncfrouwe toe Almeloe, hebbe oec mynen lieven vader vorseyt ghebeden. Ende voert soe hebben wy te samen mytten vryen Vriesen ende buren van den Vene vorseyt ghebeden die eerbaere borchmanne tot Almeloe, alse Herman van Pesye ende Otten van Bellinchove, mede dese vorseyde punten ende saken te bezeghelen. Ende wy Hinric, Herman ende Otte vorseyt, want alle dese vorseyde dinge aldus gheschiet syn, daer wy an ende over gheweest hebn, soe hebn wy om bede wille van beyden zijden, onse zeghele mede an dessen brieff ghehangen. Ghegheven ende geschiet int iaer onses Heren 1452 op sunte Cecilien dach der hilgher joncfrouwen.

c. *Joncheer Sweders breeff joncheer toe Almeloe.* (22)

Et concordat cum litteris predecessorum suorum Egberti et Johanis, domicellorum in Almeloe.

In Godes namen. Amen. Opdat die dinge die daer gheschien in der tijt mytter tijt niet en vergaen, soe ist wal billic ende moghelic, dat die dinge daer macht an leghet, dat men die myt scrifte ende myt breve confirmiere ende stedighe. Hyromme soe doe ic Sweder here toe Voerst ende toe Keppel

1) Lees: doen wij, of doe we.

ende toe Almeloe ende Elisabeth van Hoemoet, vrouwe toe Voerst toe Keppel ende toe Almeloe, mijn echte wijff, allen kerstenen luden verstaen etc. [1])

IV. Privilege van Evert van der Eze aan die van Vriezeveen van 24 Juni 1364.

(28) d. *Joncker Evert van der Eze to Almelo.* (1364.)

In Godes namen. Amen. Opdat die dinge die daer scheen in der tijt myt der tijt niet en vergaen, soe ist wal billick ende moghelick, dat die dinge daer macht an leghet, dat men die myt scrifte ende myt breven confirmere ende stedighe. Hijromme soe doe ick Evert van Heker ende junchere toe Almeloe ende juncfrouwe Bathe mijn echte wijff, een recht ervend der heerscap van Almelo, allen kristenen luden verstaen ende betughen openbaer myt desen breve, dat wy by raede onser borchmannen omme sonderlinge lieve, die wy toe den vene hebben, ende toe den buren, die nu op den vene wonet ende noch hyrnae op wonen sollen, ende oec opdat dat voerseyde vene ghebetert werde, soe hebben wy hem dessen brief ghegheven als in woerden die hiernae bescreven staet. Dat wy ende onse rechte erfgenamen lovet in dessen breve, dat wy sonder arghelist die vryen Vresen ende alle die lude ende oere erfgenamen, die daer nu wonet op den voerseyden vene dat gheleghen is tusschen der Wederder wueste ende Bavesbeke, ende die daer hyrnae op wonen willet, vorderen willet ende eeren in allen guden dingen nae al onser macht. Ende
(28 verso) willen hem helpen myt raede ende myt dade, dat sie dat voerseyde vene beteren waer des te doene is, ende willen hem des voerseyden venes myt synen vryen upgange *gunnen to bruickene* [2]) alse sie dat van oldes hebben ghehat ende hentte an dessen dach toe in besittener weer ghewesen, beholden alle des rechtes, dat die heerscap van Almelo op den voerseyden vene plach te hebbene ende an desen Vresen offte buren myt onderscheyde, alse hijrnae ghescreven staet.

1. Int ijrste, dat een ellick buer, die daer wonet op den

---

1) Deze brief komt, behoudens afwijkingen van spelling en dergelijke, overeen met dien bij Dumbar Anal. II 415.

2) De drie gecursiveerde woorden ontbreken in het handschrift.

voerseyden vene — ende en wonet hie daer oec niet oppe, dat is allijck — die daer ene hove landes onder hevet, die sal ons jaerlics op sunte Mertens dach in den wynter gheven op dat hues toe Almeloe enen emmer boteren by Zwollescher mate. Ende wie daer oec neyne vulle hove en heefft, die sal ons die botere gheven nae grote ende nae boringe synes landes, ummer voer ellick vierdeel landes een vierdeel boteren.

2. Voertmeer, soe wie syne hove offte sijn lant vercopet, soe wie die hove offte dat lant copet, die sal ummer der heerlicheit voer een vierdeel gheven enen groeten alsulkes paymentes als men den heren van den lande syne pacht mede betaelt in den lande van Twenthe, toe lantwynninge.

3. Voertmeer, soe welc man huesvrede breke, alsoe dat
hie yemande in ienighen huse offte bynnen hoffslote des huses
sloghe offte wondede sonder dootslach, dat die man myt tween
guden mannen betughen mach, die dat ghedaen hevet, die
sal ons gheven toe beteringe daervoer vijff marckpennynge, (29)
alsulkes paymentes als men den heren van den lande syne
pacht mede betaelt in den lande van Twenthe op die tijt.
Ende sal nochtan denghenen daer hie teghen ghebroken hevet
beteren nae syner verhalinge.

4. Voertmeer, vollet dat ienich buer den anderen anspreke voer ienigherhande wunden, die hie hem ghedaen solde hebben, ende dat hie myt tween guden mannen niet betughen en konde, is dat sick des dieghene ontschuldighen wil, die mach sick myt tween guden mannen onschuldich maken oppe den hillighen, ende soe is hie dan synes brokes quyt ende loes.

5. Voertmeer, soe welc man des hillighen daghes kerckvrede breke, die des hillighen daghes duret den dach al uut ende weder te gaene, dat men myt tween guden mannen betughen mochte, die solde voer den broke ons gheven toe beteringe vijff marck pennynge des voerseyden paymentes.

6. Voertmeer, weert dat ienich man den anderen wundede, dat ene claghebaer wunde were, die breke teghen die heerlicheyt vijff marck des voerseyden paymentes. Ende solde daernae den cleghere beteren nae syner verhalinge myt ghulde ende myt rechte.

7. Voertmeer, weert dat ienich buer den anderen sloghe mytter vuest op enen woerkedach bynen der huet sonder bloetronnynge, die solde den manne ende den buren toe beteringhe

(29 verso) gheven vijff groete des voerseyden paymentes. Mer weert dat hie bloetronnich were, daermede hadde hie ghebroken teghen die heerlicheyt een pund des voerseyden paymentes.

8 [1]). Voertmeer, weert dat ienich buer den anderen dootsloghe op den voerseyden vene, die breke daermede seven marck des voerseyden paymentes teghen die heerlicheyt. Ende daerboven soe solde hie synen naesten maghen den doden ghelden myt, sesse ende twintich punden, voer ellick pund vijff ende twintich groete gherekent. Weert oec dat hem die man der maghe ghetroesten wolde als hie ons van den broeke vuldaen hadde, soe solde wy den maghen daertoe helpen, dat hem oer dode maech ghegulden worde. *(Huc usque cancellatum.)*

9. Voertmeer, weert dat ienich buer, die daer wonet op den voerseyden vene, ons hinderde an ienigher onser hoven, als dat die van syner weghene niet ghebouwet en worde, ende wy daer schade by nemen, dat tween buren kundich were, die solde ons gheven om alsodanighen broke seven schillinge penninge des voerseyden paymentes, et en were alsoe, dat hie selven wolde bouwen dat lant offte die hove, ende die verzetene pacht betalen.

10. Voertmeer, weert dat ienich mensche, hie were man offte wijff, storve op den voerseyden vene, die nienen witliken ervent achter en liete, ende daernae bynnen sess weken ende
(30) enen jare nien recht ervent nae en queme, die des doden guet anspreke myt rechte, wat gued die mensche achter hadde ghelaten boven sijn testament, dat hie voer syne siele hadde ghegheven ende boven sijne schult, dat solde wy dan opboren.

11. Voertmeer, weert dat yenich buer, die daer wonet op den voerseyden vene, voor den gherichte een onrecht ordel deelde, die sal daer mede breken twintich pennynge des voerseyden paymentes.

12. Voertmeer, weert dat ienich buer op den voerscreven vene sick vermete voer den gherichte oppe den vene in ienigherhande sake tughe voert te brenghene, ende hie dan tuechvellich worde, alsoe menighen tuech als hie voer den gherichte ghenomet hadde, ende hie niet toebrengen en konde, alsoe menighe twyntich penninge des voerseyden paymentes sal hie daermede breken.

---

1) Dit artikel ontbreekt in den brief van 1420. In margine staat hier: „Iste articulus cancellatus fuit in transsumpto".

13. Voertmeer, soe welck buer, die daer wonet oppe den voerseyden vene, ghepandt wort myt rechte myt den richtere oppe den vene off myt synen boeden, die mach syn pant weren toe rechte drye over raeff, elke weringe voer een punt; ende voetstandes soe sal hie wisheyt doen den richtere ende den cleghere, voer dat gherichte te comene, daer den cleghere ende den gherichte vol te doene. Ende des sal hem die richtere enen dach leggen over viertien nachten voetstandes als van den daghe. Mer weert dat die clegher buten der heerscap van Almelo ghezeten were, den solde men enen dach leggen over dwerssnacht.

14. Voertmeer, weert dat ienich buer, die daer wonet oppe den voerseyden vene, pantweringe dede myt craffte ende (30 myt ghewelt, dat men toebrengen mochte mytten gherichte verso) offte myt synen boeden offte myt tween buren van den vene, daermede solde hie ghebroken hebben vijff marck des voerseyden paymentes.

15. Voertmeer, weert dat ienich buer, die daer wonet op den voerseyden vene, voer dat gherichte van der heerlicheyt weghene offte van hoeve gheboeden worde van den richtere offte van synen boeden, die mach die boedinge twie verzitten, elke boedinge omme vijff groete, ende toe der derden bodinge sal hie ummer voer komen. Ende doe hie des niet, die clegher wynnet sijn cleghelike guet ende dat gherichte derdewerff vijff groete. Mer wanneer een buer den anderen oppe den vene voer dat gherichte van den richtere offte van synen boeden doet boeden om scult offte om andere sake, die mach die boedinge twye versitten, elke boedinge om een Brabantschen penning, ende ter derder boedinge sal hie ummer voercomen. Ende doet hie des niet, die clegher wynnet sijn cleghelike guet [1]).

16. Voertmeer, weert dat die richtere van den vene offte syn boede van des gherichtes weghene die ghemenen buren van den vene tho samende boedede omme noet offte umme nued, welck buer daer niet en queme, die breke vijff groete des voerseyden paymentes weder dat gherichte, et en were dattet hem noetsake dede, dat hie beschinen mochte.

17. Voertmeer, weert sake dat die richtere van den vene

1) Tusschen art. 15 en 16 komt in 1420 nog een artikel voor over het wegnemen van geschut vee.

offte sijn boede van des gherichtes weghene die ghemenen
(31) buren boedede tho volghene van der heerlicheyt weghene, soe en drochten sie niet voerder volghen dan toe oers landes eynde, et en were omme noetsaken die der heerscap van Almelo ansteken, die solden sie helpen kieren ende weren nae al oerre macht.

18. Voertmeer, vollet dat ienich buer, die daer wonet op den voerseyden vene, oppe des richters gicht spreke, daer die richtere ene gichte dede by synen eede als hie myt rechte solde, daermede breke hie vijff marck des voerseyden paymentes.

19. Ende voertmeer, wat broeke daer vallet op den voerseyden vene, die ons van rechte boert, die syn cleyne offte groet, daer sal die heerlicheyt offte die heerscap van Almelo ummer die twee deel an hebben, ende die bure van den voerseyden vene ummer den derden deel; ende boven die twe deel soe en sal die voergeruerte heerlicheyt van Almelo van yeman broeke dan niet meer an wachtende wesen offte eysschen. Ende desse voerseyde broeke ende wat broeke op den voerseyden vene in yenigherhande sake ghebroeken werden offte hiernae vallet, cleyne ende groet, sal men beteren myt al soghedanen paymente, als men den heren van den lande sonder arghelist syne pacht mede betaelt in den lande van Twenthe.

20. Ende voertmeer, toe welker tijt dattes noet is ende die swoernen van den voerseyden vene ghebiedet, dat men die A rumen soele offte die dijke maken soele, wie des dan niet en dede, den solden die swoernen myt den gherichte penden, des ijrsten daghes voer enen halven groten des voer-
(31 verso) seyden paymentes, des anderen daghes voer enen groeten, ende des derden daghes voer twe groete, bet unthe vijff groten toe, ummer des anderen daghes twispilde. Ende wolde hie dat nochtan verstolteren ende en doen des niet, soe solden sie em echter van nyes weder penden, des ijrsten daghes voer enen halven groeten, ende dan voert ummer twispilde unthe vijff groeten toe, in allen voerwoerden als voergeruert is, ende dat alsoe lange unthe dat ghedaen is.

21. Voertmeer, soe waer die richtere ende die swoernen op den voerseyden vene die ghemenen buer ghebedet tot ghemenen wercke, soe waer dat is, wie dan daer niet en queme toe guder tijt toe buerwercke, den solde voetstandes die richter myt den swoernen penden voer dree groete, ende

die solden die buer hebben toe verdrinckene. Ende solden hem voetstaendes des anderen daghes sijn deel bieden to makene by enen groeten, ummer alsoe lange unthe hie dat ghedaen hevet.

22. Voertmeer, waer een buer teghen den anderen sloeten wil ende sijn naebuer niet teghen hem, soe sal dieghene gaen an den richter ende claghen hem dat. Soe sal die richter hem ghebieden te slotene, des ijrsten daghes by enen halven groeten des voerseyden paymentes, des anderen daghes by enen groeten, ende des derden daghes by tween groeten, ende voertmeer ummer twispilt, unthe toe vijff groeten toe. Ende wolde hie dat dan nochtan verstolteren ende en doen (32)
des niet, soe solde die richter dan van nyes hem weder penden in denselven voerwoerden als nu voerseyt is, denselven ummer alsoe lange unthe hie dat ghedaen hevet.

23. Voertmeer, wanneer die dijke van den voerseyden vene ghemaket syn, alse die swoernen gheboeden hebbet, ende daer dwerstune oppe maket syn, soe wie die dwerstune breke offte die dijke treddede myt synen guede, dat men betughen mochte myt tween buren, den solden die richter ende die swoernen penden voer vijff groeten des voerseyden paymentes.

24. Voertmeer, soe wie die nye A offte die alde bekummerde ende hem die swoernen kundigheden die te rumene bynnen dreen daghen, ende en dede hie bynnen dreen daghen des niet, soe mach men alle daghe penden hem, ummer voer vijff groete des voerseyden paymentes, alsoe lange unthe hie dat ghedaen hevet.

25. Voertmeer, den voergeruerte buren oppe den vene soele wy holden oeren vryen watergang van Bavesbeke unthe an Wederder-wert, vrij ende kummerloes. Weert dat ienich man offte mensche den bekummerde, soe soele wy voetstaendes, wanneer sie ons dat claghet oppe dat hues tot Almelo, hem den watergang ontrumen laten ende rume ghenoech doen maken.

26. Voertmeer, soe welkes mannes hove, die van onsen voervaderen offte van oeren amptmanne myt oeren rechten opgange eens ghemeten is, offte die van ons offte van onsen ervende ofte van onsen amptmanne ghemeten wort ende oeren (32
rechten opgang hevet alse sie van rechte sal hebben, die en verso)
sal men niet anderwerve meten.

27. Voertmeer, soe sullen die bure van den voerseyden vene alle jare voer ons offte voer onse erfgenamen ende naecomelinge, offte wie amptman der heerlicheyde is, comen ghemeenlike oppe suncte Wolberghe dach, enen richter toe kezene. Ende en konnen sie dan niet overdraghen, soe sulle wy mit der meester partye toevallen ende setten hem enen richter.

28. Voertmeer, wanneer oeck die bure gheynen priester en hebbet, soe moghen sie enen priester halen nae oerre lantwyse ende brengen den voer ons. Ist dat hie ons behaghet ende der kercken weerdich is, soe sulle wy den priester myt der kercken beleenen. Ende en behaghet hie ons niet, soe sullen sie wesen omme enen anderen, die ons behaghet.

29. Voertmeer, ist dat ienich buer oppe den voerseyden vene doet ienighen broke, alse van dessen voerseyden broken, ist dat die borghen mach setten voer synen broke offte pande, den en sal men voer synen broke niet vaen.

30. Voertmeer, soe wie ons onse pacht offte synen broke toe rechter tijt niet en betaalde, soe solde wy onsen boden senden an den richter oppe dat vene, die solde ons dan weder-
(33) senden by denselven boden ghelt offte pande alsoe guet, daer wy onse pacht offte onsen broke alrede an nemen mochten. En dede hie des dan niet, soe mochte wy, wes wy dan achterstedich weren, wynnen an den naesten schaden den wy kunden, sonder arghelist.

31. Ende voertmeer, wat broke daer vallet oppe den voerseyden vene, die ons van rechte boert, die syn cleyne offte groet, daer sal die heerlicheyt offte die heerscap van Almelo ummer die twe deel an hebben, ende die bure van den voerseyden vene ummer den derden deel; ende daerboven en sal die heerlicheyt niet meer an hebben. Ende myt al dusghedanen onderscheyde, pacht, broke ende rechtes, ende myt allen den voerwoerden, die hyrtoevoeren in dessen breve bescreven staet, soe synt die voerseyde bure van den vene van ons verscheyden, dat wy ende onse naecomelinge boven desse dinge ende voerwoerde, die hyrvoere ghescreven staet, niet meer van eysschen en sullen wesen noch begheren. Al arghelist, die men in dessen breve, dat sy van zeghelen offte van anderen saeke, mach vinden, hyrnae alinges uutghesproken. Hyran ende over hebben gheweset Johan van Bevervoerde Hughenzoene, Mauricius van Almelo Bruens

zoene, Herman van Peysie, Arnold van Eghene, Albert van den Reve, borchmanne tot Almelo, ende ander guder lude ghenoech. In ene oerkunde ende vestenisse alle desser voerseyde dinge soe hebben wy Everd van Heker ende juncher tot Almeloe ende juncfrouwe Bathe, een recht ervend der heerscap van Almelo voergeruert, onse inghezegele an dessen breeff ghehangen. Ghegheven ende gheschien int jaer onses Heren dusent driehondert vier ende sestich op sunte Johans dach Baptisten, die ghehieten is toe Middenzomere.

— — —

XI. Varia.

— — —

1. Moeders voeden geen bastaarden.

Die ridderschappen verclaren op voorgestelde vrage, dat alle ongehoude vrouwelicke persoonen, sowel adel als onadel, commende natuirlicke kynderen te procreëren, deselve in den ampte van Nederbetuwe erven in de moeders allodiale goederen pro quote gelijck d' echte, sulcx dat daerover een gemeyn spreeckwoort is: *Moeders en voeden geen bastarden.*

Actum Kesteren de V^en^ Junii anno 1615.

2. De ridderschap van Nederbetuwe vereert aan de raden van het hof, die een sententie in het voordeel van het ambt hadden gewezen, en den griffier voor hun expeditie ieder een aam Rijnschen wijn.

Vergaderinge van ridderschap tot Soelen den 7^en^ Martii 1666.

De heer amptman enz.

Heeft vorders de heere Joost van Goltsteyn verhaelt, dat proces tusschen desen ampte ende die van Isendoorn eenige jaeren hadde gesweeft raeckende de amptslasten, ende dat nu bij den Ed. Hove daerover was ergaen sententie;

dewelcke sententie verleesen zijnde, is bevonden, dat deselve was triumphant;

ende overzulcx verstaen, dat aan de heeren raeden, die over deselve sententie hebben geseten, ende oock den griffier voor d' expeditie, die deselve in desen hadden believen te verleenen, ijder sullen worden vereert met een aem Rijnse wijn;

alsoock aen de heeren Goltsteyn ende Els ende den landtschrijver van gelijcken een aem Rijnse wijn voor de goede debvoiren, bij Haer Weled. in die saecke aengewent.

3. Terechtstelling van een lijk in 1677.

In de *Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde* (3de reeks, VI, 267) deelde ik een Gorkumsch vonnis van 1560 mee, waarbij de terechtstelling van een lijk gelast werd. Hier volgt een dergelijke uitspraak van meer dan een eeuw later. In beide gevallen werd het lijk met een horde naar de galg gesleept en daar opgehangen.

Vergaderinge van ridderschap den 27en ende 28en Februarii [1677] *over den geapprehendeerden Willem Dircksz., alias prins Willem in de wandelinge.*

Den voorsz. gevangen, sich in de gevanckenisse hebbende verhangen, ende daerover sententie gegeven zijnde, dat denselven met een horde soude worden gesleept naer de galge ende met een been daeraen worden gehangen,

is verstaen, dat d' executie sal worden bijgewoont door den officier ende geassisteert [door] de leeden des gerichts als van outs, ende alle de schoutten,

dat die van Hien, daer den delinquant heeft gewoont, zullen hebben te leveren vier peerden ende mannen om denselven te sleepen,

dat de heer ontfanger Cock van Delwijnen tegens Saterdach, den dach van executie, hondert gulden tot verpleginge van d' onkosten aen handen van den officier tegens genietinge van interest sal schieten.

(Resolutieboek van het ambtsbestuur van Nederbetuwe 1611—85, in het archief van het polderdistrikt.)

Peter van Meurs.

VERSLAG OVER HET JAAR 1899/1900.

Ook in het afgeloopen jaar heeft de Directie een groot verlies geleden door het overlijden van haar hooggewaardeerd medelid Mr. G. DE VRIES Az. Zijn standaardwerk over *Het dijks- en molenbestuur in Hollands Noorderkwartier* wees hem, toen er sprake was van de oprichting der vereeniging, van zelf aan om mede plaats te nemen aan haar hoofd. Ook was hij dadelijk een van hare vijf oprichters. Slechts zelden mochten de genootschappelijke werken zich verheugen in eene bijdrage van zijne hand; maar zeker was niet gemis aan belangstelling daarvan de reden. Want steeds was hij ijverig in de weer, om de belangen der vereeniging te dienen. Zelfs bij het klimmen der jaren was het hem nooit te veel, om naar Utrecht op te trekken, wanneer eene vergadering werd uitgeschreven, en zijne schriftelijke uitgebrachte adviezen waren gewoonlijk het uitvoerigst. De Directie mist dan ook met groot leedwezen den steun van zijn gevierden naam, en meer nog de voorlichting zijner zeldzame ervaring in de geschiedenis van het oude dijkwezen en waterschapsbestuur. Gelukkig acht zij zich intusschen te kunnen mededeelen, dat de ledig gelaten plaats dadelijk weder bezet is: Jhr. Mr. T. H. F. VAN RIEMSDIJK heeft de op hem uitgebrachte keus als lid der Directie willen aannemen; de Directie is dus voortaan zeker van zijne voorlichting en hulp.

In het ledental der vereeniging is eene gunstige verandering gekomen: terwijl zij 4 leden verloor, traden 15 nieuwe tot haar toe.

In den benarden toestand der financiën werd met bijzondere ingenomenheid vernomen, dat het aan de ijverige bemoeiingen van den penningmeester gelukt was, met de firma NYHOFF

eene nieuwe overeenkomst te treffen, waarbij de prijs van een vel druks van *f* 25.— werd teruggebracht tot *f* 17.75. Het gevolg van deze verandering zal zijn, dat de werken der vereeniging voortaan bij een anderen drukker gedrukt zullen worden. Maar dit levert geen bezwaar, daar de nieuwe drukker, ook te Utrecht gevestigd, dezelfde lettertypen bezit als de vorige gebruikte, terwijl in het vervolg zelfs beter papier voor den druk zal gebezigd worden: normaalpapier, zooals dit behoort voor de publicatie van bronnen.

Over den staat der kas geeft het hierachter afgedrukte staatje de noodige inlichtingen. De toestand is gunstiger, er is zelfs een overschot; maar helaas alleen, omdat de noodzakelijke zuinigheid eene groote besnoeiing der werkzaamheden heeft veroorzaakt: ook dit jaar is alleen een nommer der *Verslagen en mededeelingen* aan onze leden toegezonden. Gelukkig zijn thans eindelijk twee werken nagenoeg gereed.

Vele zorgen en moeielijkheden leverde de uitgave van het tractaat van Philips van Leyden. Ten vorigen jare kon de Directie berichten, dat zij Dr. MOLHUYSEN te Leiden bereid had gevonden, om na het betreurde overlijden van FRUIN de met dezen opgenomene taak der uitgave alleen voort te zetten. Aan de gedane belofte is met groote voortvarendheid door Dr. MOLHUYSEN voldaan, zoodat in het begin van 1900 de herziene tekst van het tractaat geheel was afgedrukt. Onderwijl had de Directie zich bezig gehouden met pogingen om iemand te vinden, in staat en bereid om FRUIN'S bekend artikel over Philips van Leyden met behulp van de talrijke, zoowel door FRUIN als door POLS nagelatene aanteekeningen om te werken tot eene historisch-kritische inleiding, die althans eenigszins het gemis van den door FRUIN ontworpen historischen commentaar zou kunnen vergoeden. Doch het mocht haar niet gelukken iemand te vinden, zoodat ten slotte op voorstel van Dr. MOLHUYSEN besloten werd, FRUIN'S artikel onveranderd voor het tractaat te doen afdrukken met eene korte inleiding van Dr. MOLHUYSEN zelf over de geschiedenis dezer nieuwe uitgave.

Doch ook tot de uitvoering van dit meer beperkte plan is het ten slotte niet gekomen. De firma NYHOFF, eigenares van het kopijrecht van FRUIN'S *Verspreide geschriften*, achtte zich tegenover hare inteekenaars gebonden, om geen dezer geschriften in het licht te zenden voordat de geheele serie verschenen

was; zij weigerde dus het gevraagde verlof, om het stuk over Philips van Leyden bij het tractaat te herdrukken. De Directie, die het van belang achtte tot recht verstand van het tractaat, dat deze uitnemende verhandeling tegelijk daarmede in handen van het publiek kwam, heeft ten slotte van de firma vergunning verkregen, om het stuk af te drukken in Duitsche vertaling, — iets wat aan de firma NYHOFF gewenscht voorkwam met het oog op het debiet in Duitschland, waar het tractaat nog weinig bekend is en waar het, aldus toegelicht, tegenwoordig allicht bijzondere aandacht zou kunnen trekken. Doch tegen deze oplossing had Dr. MOLHUYSEN bezwaar, omdat de noten bij het tractaat in het Hollandsch gesteld waren. Zoo scheen dus niets anders mogelijk dan met de uitgave van het tractaat te wachten, totdat na de uitgave van FRUIN'S *Verspreide geschriften* over 4 of 5 jaren de beschikking over het gewenschte artikel verkregen zou kunnen worden. Doch ook hiertegen maakte Dr. MOLHUYSEN bezwaar, daar hij vreesde, dat zijne noten dan bij de verschijning van het boek wellicht niet meer geheel zouden zijn op de hoogte van den tijd. Ten einde raad, heeft de Directie dus ten slotte met leedwezen het plan moeten opgeven: het tractaat zal thans eerstdaags verschijnen, alleen met de inleiding van Dr. MOLHUYSEN.

Zoodra het werk van Philips van Leyden was afgedrukt, heeft de Directie zich gehaast de rechten van Den Briel, waarvan de druk voor twee jaren gestaakt was, omdat de ongunstige financieele toestand niet toeliet tegelijk twee werken op de pers te houden, weder ter hand te nemen. Slechts noode en door de noodzakelijkheid gedrongen, had zij toch van de welwillendheid van den heer DE JAGER het offer gevergd, om zooveel geduld te oefenen bij de voltooiing van het werk, met welks voorbereiding hij zich zoo lang en met zooveel liefde had beziggehouden. De druk is thans hervat en zal nog in het jaar 1900 gereedkomen.

Zoo spoedig mogelijk zal dan de hand geslagen worden aan den druk der rechten van Tiel, die door Dr. J. S. VAN VEEN reeds ten vorigen jare waren ingezonden en voor wier uitgave het gemeentebestuur van Tiel zelfs een subsidie had aangeboden. Terecht werd de Directie onlangs herinnerd aan de verplichting, die zij door het aannemen daarvan had op zich genomen. Deze rechtsbronnen zijn niet omvangrijk, zoodat de druk in het begin van 1901 zal kunnen afloopen.

Eene andere uitgave zal dan dadelijk moeten volgen. Het gemeentebestuur van Amsterdam heeft reeds meer dan een jaar geleden voor de uitgave der omvangrijke rechtsbronnen van hare gemeente een subsidie verleend en uitbetaald; ook ligt het handschrift dier rechten door de goede zorgen van Dr. J. C. BREEN reeds lang gereed. Gelukkig heeft het lid der Directie FRUIN zich, met het oog op de wenschelijkheid dat deze uitgave spoedig tot stand zou komen, bereid verklaard, zijne oudere rechten af te staan en genoegen te nemen met een nieuw uitstel van den druk van het reeds lang gereed liggende 3e en laatste deel der *Rechtsbronnen der kleine steden van het Nedersticht.*

Zeer gelukkig acht de Directie zich te kunnen mededeelen, dat het eindelijk gelukt is, een bewerker te vinden voor de voortzetting der uitgave van de omvangrijke rechtsbronnen van Zieriksee. Mr. A. S. DE BLÉCOURT, BEZEMER'S opvolger aan het archief te Rotterdam, heeft zich bereid verklaard, diens werk ook met betrekking tot de rechten van Zieriksee over te nemen. Onder toezicht van ons medelid GRATAMA vorderen de werkzaamheden, naar wij met genoegen vernemen, goed.

In het najaar berichtte ons de heer Mr. ROLLIN COUQUERQUE, dat zijne werkzaamheden aan de rechtsbronnen van Gouda waren afgeloopen, zoodat dit werk voor de uitgave gereed zal zijn, zoodra zijn medewerker Dr. KESPER de niet zeer omvangrijke werkzaamheden, die hij als zijn deel op zich genomen heeft, zal hebben voltooid. De heer COUQUERQUE verklaarde zich bereid, om thans in den vrijen tijd, dien hij beschikbaar had, op nieuw voor de vereeniging werkzaam te zijn. Hij stelde daartoe voor, te beginnen met de uitgave van de belangrijkste civile sententiën van het Hof van Holland. Dit gewaardeerde aanbod werd door de Directie ernstig overwogen, — ernstiger dan gewoonlijk, omdat de Directie zich al dadelijk niet ontveinsde, dat het hier eene onderneming zou gelden van buitengewonen omvang. Het was wijlen Mr. DE VRIES, door jarenlange studie met de sententiën goed bekend, die daarover uitvoerig rapporteerde. Volgens hem waren de sententiën ongetwijfeld belangrijk, doch niet zoozeer uit een rechtskundig oogpunt, als wel om de daarin medegedeelde feiten. De uitspraken zelven zijn meestal uiterst kort, de daarbij opgenomene conclusiën van partijen daarentegen meestal van ongewone lengte. Zou men eene uitgave van alle belangrijke sententiën tot de

uitwijking van het oude Hof naar Utrecht (1572) tot stand brengen, dan zou daarmede stellig eene lange serie deelen gevuld worden; het werk zou vele jaren duren. De conclusie was, dat men zich ernstig behoorde te bedenken, eer men een dergelijk werk ondernam, zoolang men niet verzekerd was, dat het ook zou kunnen worden voltooid, — en zulks te meer, omdat deze uitgave, welks belang wellicht niet ten volle evenredig zou zijn aan den kolossalen omvang, niet direct scheen te liggen op den weg der vereeniging. De uitgave eener bloemlezing uit de sententiën daarentegen achtte Mr. DE VRIES zeer gewenscht; maar hij verheelde het niet, dat aan zulk eene uitgave het doorlezen der geheele serie zou dienen vooraf te gaan. Met dit zaakkundig advies hebben zich de overige leden der Directie in hoofdzaak vereenigd. De onderneming is opgegeven; maar de Directie heeft zich bij Mr. COUQUERQUE warm aanbevolen voor de bewerking van sommige belangrijke losse sententiën voor hare *Verslagen en mededeelingen.*

Het met dit verslag verschijnende nummer dezer serie bevat echter zulk eene gewenschte bijdrage nog niet. De daarvoor bestemde uitgave van het zeerecht van Edam door Mr. C. M. DOZY en van het recht van Wageningen door Dr. J. S. VAN VEEN zijn daarin evenmin opgenomen. De bewerking van het recht van Wageningen vordert, blijkens een onlangs ontvangen schrijven, goed, maar is nog niet voltooid. Het zeerecht van Edam daarentegen is ontvangen; maar eene langdurige ongesteldheid van den bewerker verhindert hem in de correctie der drukproeven. Derhalve was de Directie verheugd, dat reeds sedert een paar jaren in portefeuille bij haar aanwezig was een afschrift van een registertje uit het laatst der 15^e^ eeuw, dat uitvoerige en veelzijdige inlichtingen bevat omtrent de rechtstoestanden in de heerlijkheid van den proost van St. Jan in de buurt van Mijdrecht en dat door den secretaris voor de uitgave gereed gemaakt en van eene uitvoerige inleiding voorzien was. Daarbij kon gevoegd worden eene bijdrage over leenrecht, ons toegezonden door ons medelid Mr. FRUIN, en een paar kleinere mededeelingen. De rechten van Edam en Wageningen zullen welkome stof leveren voor den volgenden bundel.

UTRECHT,
1 Juli 1900.

B. J. L. DE GEER VAN JUTFAAS,
Voorzitter.

S. MULLER FZ.,
Secretaris.

OVERZICHT

VAN DE

REKENING EN VERANTWOORDING VAN DEN PENNINGMEESTER

OVER HET JAAR 1899/1900.

Ontvangsten:

aan saldo vorige rekening	*f*	$487.72^1/_2$	
aan renten van belegde gelden . .	-	57.50	
aan contributiën	-	1010.—	
aan verkochte werken (in 1899) . .	-	71.34	
aan restitutie betaalde kopiëerkosten	-	36.—	
			f $1662.56^1/_2$

Uitgaven:

aan drukloonen (in 1899):			
Philippus à Leydis	*f*	499.50	
Verslagen en mededeelingen. IV 1.	-	238.60	
Verslagen en mededeelingen. IV 2.	-	262.95	
aan kopiëerloonen	-	2.40	
aan administratiekosten	-	15.76	
aan saldo	-	$643.35^1/_2$	
			f $1662.56^1/_2$

NAAMLIJST DER LEDEN.

Mr. J. Bon D'AULNIS DE BOUROUILL te Utrecht.
Mr. W. H. DE BEAUFORT te Leusden.
Mr. P. R. FEITH te 's Gravenhage.
Mr. S. J. FOCKEMA ANDREAE te Leiden.
Dr. R. FRUIN te Leiden.
Mr. B. J. L. Bon DE GEER VAN JUTFAAS te Utrecht.
Mr. J. A. GROTHE te Utrecht.
Mr. C. PIJNACKER HORDIJK te 's Gravenhage.
Mr. F. B. CONINCK LIEFSTING te 's Gravenhage.
Mr. R. MELVIL Bon VAN LYNDEN te Utrecht.
Dr. P. L. MULLER te Leiden.
Mr. S. MULLER FZ. te Utrecht.
Mr. A. A. DE PINTO te 's Gravenhage.
Mr. M. J. PIJNAPPEL te Amsterdam.
Jhr. Mr. T. H. F. VAN RIEMSDIJK te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. J. ROËLL te 's Gravenhage.
Mr. J. J. S. Bon SLOET te Arnhem.
Dr. J. VERDAM te Leiden.
Mr. G. DE VRIES AZ. te 's Gravenhage.

Mr. P. VERLOREN VAN THEMAAT te Utrecht.
Mr. J. VAN DER LEEUW te Amersfoort.
Jhr. Mr. D. G. VAN TEYLINGEN te 's Gravenhage.
Mr. C. R. MERKUS te Utrecht.
Mr. A. TELTING te 's Gravenhage.
Mr. J. C. REEPMAKER te Rotterdam.
Mr. J. J. VAN GEUNS te 's Gravenhage.
De Universiteits-Bibliotheek te Cambridge.
Jhr. Mr. W. H. DE BEAUFORT te Driebergen.
De Universiteits-Bibliotheek te Utrecht.
De Universiteits-Bibliotheek te Leiden.
De Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam.
Mr. J. F. BIJLEVELD te Arnhem.
Het Genootschap Pro Excolendo Jure Patrio te Groningen.
Mr. L. VAN HASSELT te Zwolle.

Dr. J. H. GALLÉE te Utrecht.
Mr. J. C. DE KONING te Amsterdam.
Mr. J. L. BERNS te Leeuwarden.
Dr. K. HÖHLBAUM te Giessen.
Jhr. Mr. V. DE STUERS te 's Gravenhage.
Mr. H. L. DRUCKER te Leiden.
Dr. P. J. BLOK te Leiden.
Mr. J. LAMEERE te Brussel.
De Openbare Bibliotheek te Arnhem.
A. ESMEIN te Parijs.
Mr. A. J. ROIJAARDS te Amsterdam.
Mr. W. L. P. A. MOLENGRAAFF te Utrecht.
Het Stedelijk Archief te Keulen.
J. H. L. VAN DER SCHAAFF te 's Gravenhage.
Mr. S. GRATAMA te Rotterdam.
Mr. F. A. R. A. Bon VAN ITTERSUM te Utrecht.
Mr. R. FRUIN te Middelburg.
De Universiteits-Bibliotheek te Freiburg i/Br.
Dr. J. W. MULLER te Leiden.
Het Hansische Geschichtsverein te Lübeck.
De Bibliotheek van het Institut de France te Parijs.
Het Rijksarchief in Noord-Holland te Haarlem.
Het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant te 's Hertogenbosch.
Mr. J. G. C. JOOSTING te Assen.
De Universiteits-Bibliotheek te Giessen.
Mr. J. C. OVERVOORDE te Dordrecht.
Het Gemeente-Archief te Rotterdam.
A. Bon SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE VAN DE POLL EN NIJENBEEK te Utrecht.
De Universiteits-Bibliotheek te Gent.
De Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis te Zwolle.
P. A. M. BOELE VAN HENSBROEK te 's Gravenhage.
Mr. L. M. ROLLIN COUQUERQUE te 's Gravenhage.
Het Algemeen Rijks-Archief te 's Gravenhage.
De Universiteits-Bibliotheek te Heidelberg.
Mr. C. M. DOZY te Leiden.
Mr. J. C. NABER te Utrecht.
Mr. J. A. FEITH te Groningen.
Dr. T. BUSSEMAKER te Groningen.

C. J. GONNET te Haarlem.
Dr. J. DE HULLU te Utrecht.
De Provinciale Bibliotheek van Zeeland te Middelburg.
De Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage.
Mr. P. A. N. S. VAN MEURS te 's Gravenhage.
A. A. BEEKMAN te Schiedam.
Mr. W. C. BAERT te Wijlre (bij Maastricht).
Dr. H. BRUGMANS te 's Gravenhage.
P. N. VAN DOORNINCK te Bennebroek.
G. ROSENTHAL te Amsterdam.
Mr. J. ACQUOY te Deventer.
Mr. N. G. PIERSON te 's Gravenhage.
Mr. J. A. SILLEM te Amsterdam.
Mr. C. C. GEERTSEMA te Groningen.
Mr. R. E. HATTINK te Almelo.
M. G. WILDEMAN te 's Gravenhage.
F. A. HOEFER te Hattem.
H. M. KESTELOO te Domburg.
A. HOLLESTELLE te Tholen.
F. ARENS te Essen.
Mr. H. VAN DER HOEVEN te Leiden.
A. SASSEN te Helmond.
Jhr. Mr. E. N. DE BRAUW te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN te 's Gravenhage.
Mr. J. A. G. Bon DE VOS VAN STEENWIJK te Brummen.
Baron DE VOS VAN STEENWIJK VAN ESSEN te Windesheim.
H. C. VEGTEL te 's Gravenhage.
Mr. A. VAN WESSEM te Tiel.
Het Rijksarchief in Noord-Brabant te 's Hertogenbosch.

DIRECTIE.

Mr. B. J. L. Bon DE GEER VAN JUTFAAS, *Voorzitter.*
Mr. P. VERLOREN VAN THEMAAT, *Penningmeester.*
Mr. S. MULLER FZ., *Secretaris.*
Mr. C. PIJNACKER HORDIJK.
Mr. R. FRUIN.
Mr. S. J. FOCKEMA ANDREAE.
Mr. S. GRATAMA.
Jhr. Mr. T. H. F. VAN RIEMSDIJK.

KORTE MEDEDEELINGEN.

I. Lijst van de goederen en rechten, behoorende aan de proosdij van St. Jan te Utrecht in de 15[de] eeuw.

Het hierachter uitgegeven registertje schijnt mij zeer leerzaam, in zoover het ons een duidelijk inzicht geeft in de samenstelling en inrichting eener middeleeuwsche heerlijkheid, — te merkwaardiger omdat het hier eene hooge heerlijkheid geldt, die in het Sticht aanzienlijk mocht heeten. Geene gewone heerlijkheid bovendien, maar eene geestelijke heerlijkheid, wel is waar aan de andere verrassend gelijk, maar toch behept met zekere eigenaardigheden en dus meer dan de andere de aandacht verdienende.

Het kapittel van St. Jan is in het midden der 11[e] eeuw gesticht door bisschop Bernulf, die het eene ruime immuniteit ten noorden van den burg Trecht aanwees en het uit de domeinen van het Sticht zeker ruim met goederen begiftigde. Tot die dotatie behoorde evenwel *niet* de kern der heerlijkheid, de zoogenaamde Proosdij van St. Jan). Onder de goederen der dotatie bevond zich o. a. de tol van Smithusen; doch om onbekende redenen kwam men overeen, dien tol te ruilen voor goederen in het Sticht. De tol kwam terug aan den bisschop, die ze weinige jaren later weder vervreemdde bij de stichting van het kapittel van St. Marie (dat eeuwenlang uit de opbrengst van den later naar Schenkenschans verplaatsten tol rijke inkomsten trok); St. Jan werd schadeloos gesteld door den afstand van uitgestrekte veenlanden in het noordwesten van het Sticht. Geen goede ruil schijnbaar, want al was het nieuwe

---

1) Vgl. mijne opstellen over een oud landrecht der Proosdij en over de Gooische keurmedigen van den proost van St. Jan in deze Verslagen en mededeelingen, III 6

bezit meer in de buurt gelegen en dus gemakkelijker te beheeren dan de ver verwijderde tol, het scheen weinig aantrekkelijk. Achttienhoven kan wellicht reeds eenigszins bewoond geweest zijn; maar De Vuursche is nog heden vrij eenzaam en het grootste gedeelte der schenking, de uitgestrekte veenen om Mijdrecht, worden ons in de schenkingsakte zelve beschreven als eene woeste en geheel onbewoonde streek. Maar de proost wist met zijn bezit te woekeren; denkelijk is reeds toen het turfgraven begonnen, en op het onbewoonde land verrezen dus weldra tal van welvarende dorpjes: Mijdrecht, Wilnis, Westveen, Thamen, Uithoorn, Cudelstaart, Blokland, Waveren, Noorden, Zevenhoven en Vijfhoven. Toen kon dus de proost dadelijk nut trekken van zijne bezitting: hij gaf den grond in tins uit. Ook het water behoorde hem: hij verpachtte de groote en de kleine visscherij, en stelde aan Den Uithoorn een veer in over den Amstel, dat met het veerhuis verpacht werd. En zelfs de lucht werd geacht aan den proost te behooren: zoo trok hij dus van de molens, die allengs bij de dorpen verrezen, zekere uitkeeringen voor het zoogenaamde recht van den wind.

Reeds zoo kon dus de proost niet onbelangrijke inkomsten trekken. Maar hij was bovendien als heer der plaats in het bezit der hooge en lage heerlijkheid; dus stelde hij voor de gezamenlijke Proosdijlanden een baljuw aan, die met den hoogen rechtsban beleend werd, en in elk der dorpen eenen schout, die de lagere rechtspraak uitoefende. En al deze ambtenaren betaalden gaarne voor deze aanstellingen niet onbelangrijke sommen; immers de rechtspraak werd algemeen beschouwd als eene bron van inkomsten, en baljuw en schouten kregen hun aandeel in de uitgesprokene boeten, waarvan de rest direct in de kas van den heer vloeide.

Het lag in den aard der zaak, dat nieuw gestichte dorpjes behoefte hadden aan kerken, en natuurlijk was de heer bijna altijd de aangewezen man om die kerken te stichten: hij alleen had daartoe het noodige vermogen. Zoodoende kwam de heer in het bezit van het collatierecht, dat hem bij elke aanstelling van een nieuwen pastoor eene niet onbelangrijke uitkeering bezorgde. En als een kapittel het collatierecht bezat, wist de collator het dikwijls daarheen te leiden, dat de kerk geïncorporeerd werd, zoodat het kapittel in het bezit kwam van de tienden, die de parochianen jaarlijks aan hun pastoor moesten opbrengen, terwijl de pastoor zelf zich met eene vaste (veel

kleinere) uitkeering moest tevreden stellen. Ook hier schijnt dit gelukt te zijn, want wij vinden alle tienden der dorpen in de Proosdij onder de bezittingen van den proost opgesomd.

Naast deze rechten, die men in de meeste heerlijkheden aantreft, vinden wij hier tal van andere. Allereerst het recht van nakoop, het recht namelijk om alle (oorspronkelijk door den heer vervreemde) gronden, die verkocht werden, voor de koopsom over te nemen, welk recht dan gewoonlijk in elk speciaal geval voor eene uitkeering werd afgekocht; dan de heerencijns, de accijns van het bier in de Proosdijlanden, die dus daar in handen van den heer gebleven was, zonder aan de gerechtsbesturen te komen, — de bede, die alle schrikkeljaren op verzoek van den proost door de ingezetenen werd opgebracht [1]), — en de blijde inkomst, een geschenk, dat de ingezetenen volgens oude gewoonte aan elken nieuwen heer opbrachten. Ook voor het recht van vogelerij werd betaald; de jacht hield de heer waarschijnlijk aan zich zelf. En weder was het de heer, die vergunning gaf tot de oprichting van een speelhuis, de zoogenaamde dobbelschool, en daarvoor eene uitkeering trok. Ook de gruit, onmisbaar voor de vervaardiging van bier, leverde de heer (en hij alleen) aan zijne onderzaten, en hier zooals elders was dit eene rijke bron van inkomsten, zoolang de hop de gruit niet verdrongen had.

Zoo waren dus de eenmaal zoo onherbergzame Proosdijlanden veranderd in eene welvarende streek, die voor haren heer eene bron was van rijke inkomsten. Ook voelde de proost zich blijkbaar daarheen aangetrokken; want evenals de Domproost, zoodra hij gevoelde dat zijn kapittel zijne tegenwoordigheid te Utrecht niet langer noodig had, zich een kasteel gesticht had op den hof te Doorn, zoo bouwde de proost van St. Jan zich een huis te Mijdrecht, waar hij gewoon was te resideeren, wanneer hij zich te Utrecht niet behagelijk gevoelde. Van daar uit administreerde hij de overige goederen zijner proosdij, die talrijk en uitgestrekt genoeg waren. Behalve de hooge heerlijkheid in de eigenlijke Proosdijlanden bezat de proost van St. Jan nog den hof van Balgoyen in de Betuwe, waarbij heerlijke rechten

1) In de rekening van 1468 (Bijl. A) wordt de bede eenigszins voorgesteld als eene vergoeding voor het gemis der inkomsten uit het Friesche aartsdiakonaat, die de bisschop in de schrikkeljaren volgens overeenkomst inde; doch zij bedroeg bijna het dubbele van die inkomsten.

behoorden; over den aard dezer rechten worden wij niet nauwkeurig ingelicht. Beter gelukt ons dit bij het derde centrum van 's proosten rechten: den hof van Dolre tusschen Wageningen en Ede. Reeds de omstandigheid, dat men de daar liggende goederen vereenigd had tot een hof, waar de administratie gevoerd werd, wijst er op, dat het grondbezit van den proost in die buurt aanzienlijk moet geweest zijn. En inderdaad vinden wij in ons register lange lijsten van hoeven, in gebruik gegeven aan verschillende personen, die verplicht waren jaarlijks eene vaste uitkeering van graan op den hoofdhof af te leveren; en bovendien waren op verschillende landen onder Ede hoorigen gevestigd, die jaarlijks zeker hoofdgeld moesten opbrengen. Maar de hoofdhof zelf had nog tal van rechten. Verschillende stukken grond werden van daar uit direct in eigen beheer bebouwd; met dit doel was aan de gebruikers van verschillende perceelen land de verplichting opgelegd, om voor het ploegen en in den oogst een man te stellen, die eene bepaalde hoeveelheid grond moest bewerken. De hof bezat verder eenige waren in verschillende marken met aandeel in het bestuur daarvan, en ook verschillende tienden. Vroeger werd ook de opbrengst van den geheelen hof te Leeuwen onder Wageningen, dien de proost in erfpacht had uitgegeven, aan den bestuurder van den hof van Dolre verantwoord; doch de proost had deze erfpacht later afgekocht, zoodat ook deze hof sedert vrij aan hem behoorde.

Behalve de landerijen van den hof van Dolre bezat de proost nog verschillende losse perceelen land, die hij direct beheerde. Ik noemde reeds De Vuursche. Aan de Vecht bij Utrecht bezat de proost in Den Engh en Bloemendaal groote perceelen grond. En de hierachter staande lijst noemt nog verscheidene hoeven in verschillende plaatsen van het Sticht. Minder dan andere kapittelen was de proost met kerken begiftigd; maar onze stukken noemen toch nog de kerk te Geiseren in het Geldersche Overkwartier en de Gooische keurmedigen, die (zooals ik vroeger uiteenzette) *wellicht* van de oorspronkelijk aan den proost behoorende kerk van Naarderland afkomstig waren.

Een zeer eigenaardig bestanddeel van onze heerlijkheid was het aartsdiakonaat van Westergo, dat aan den proost van St. Jan toekwam. Reeds in vroege tijden hadden de bisschoppen hunne diocesen in groote districten verdeeld, aan wier hoofd zij zoogenaamde aartsdiakens geplaatst hadden, die met de hooge

rechtspraak belast waren, terwijl onder hen zoogenaamde landdekens de lagere rechtspraak in het aartsdiakonaat waarnamen. Als aartsdiakens had men gekozen de proosten der toen bestaande kapittelen: de vijf kapittelen te Utrecht en enkele andere in de oudste steden van het bisdom. Aan den proost van St. Jan was het aartsdiakonaat in Westergo ten deel gevallen, terwijl Oostergo (met Groningen) behoorde tot het aartsdiakonaat van den proost van Oudmunster.

Het aartsdiakonaat was verdeeld in tien dekanaten: Boelsweert, Grandwerum of Woldenze, Neder-Wagenbrugge (Sneek), Opper-Wagenbrugge, Alderum, Franeker, Sexbierum, Scelgis (Ter Schelling), Meynaldum en Yorwert [1]). Als deken in elk dekanaat trad gewoonlijk een pastoor uit de buurt op. De dekens waren belast met de rechtspraak in geestelijke civile zaken en met de strafrechtspraak (al of niet op klacht); zij hadden het recht om excommunicatie, suspensie en interdictie uit te spreken, om den wereldlijken arm in te roepen voor de uitvoering hunner vonnissen, en om van kerkelijke straffen te absolveeren. De dekens hielden het sendgericht, visiteerden de parochiën in hunne dekanaten en predikten. Het absolveeren van straffen voor zoogenaamde geheime huwelijken stond blijkbaar bij hunne werkzaamheid (althans in de eerste helft der 16e eeuw) zeer op den voorgrond.

De werkkring der dekens was althans in hoofdzaak bekend. Geheel nieuw is echter, voorzoover ik weet, wat onze stukken ons mededeelen omtrent een anderen ambtenaar der geestelijke rechtspraak, die daarin zelfs zeer op den voorgrond treedt: den commissaris-generaal [2]).

Jaarlijks zond de proost-aartsdiaken zulk eenen ambtenaar (soms zelfs twee) naar Westergo met een openen brief (blijkbaar zijne commissie), waarvan onze stukken ons onder XIII 3

1) Daarbij kwam nog sedert het begin der 16e eeuw als elfde dekanaat Nieuwland op het Bilt. (Oudh. v. Vriesland, p. 213.)

2) Met dezen ambtenaar komt overeen de commissaris, door den bisschop naar Friesland gezonden om de hem daar (in de schrikkeljaren) toekomende gelijksoortige inkomsten te innen. Zie eene rekening van dien ambtenaar dd. 1325 gedrukt: Muller, Registers en rekeningen v. h. bisdom Utrecht. I p. 565. Eene commissie uit het begin der 15e eeuw vermeldt Schmedding, Regeering v. Fred. v. Blankenheim. p. 174 Noot 2. (Vgl. Reg. en reken. bisd. Utrecht. II p. XCV Noot 2.)

een formulier mededeelen uit 1471 [1]). Als commissarissen-generaal ontmoeten wij:

in 1441 Henric Pot en Gijsbert Albout,
in 1442 Henric Pot en Jan Keyser [2]),
in 1443 Jan Keyser,
in 1445 Dirc Bor,
in 1446 Andries Wouterss,
in 1447 Andries Wouterss,
in 1448 Jan Keyser,
in 1449 Frederic van Nyenlande,
in 1450 Jan Keyser,
in 1454 Henric Pot.

De commissaris-generaal vertoefde blijkbaar lang in het aartsdiakonaat: soms toch worden boden tot hem gezonden met de straks te noemen membranen, als hij daaraan behoefte had. Doch hij resideerde er niet, want wij vernemen, dat hij meer dan eenmaal per jaar uit Utrecht naar Friesland vertrok. Als tractement genoot hij 15 heerenguldens.

De werkkring van den commissaris-generaal was zeer omvangrijk. Allereerst was hij het, die de dekens aanstelde. Hij nam daartoe tien oningevulde commissies (zoogenaamde dekanaatsbrieven) mede [3]). De deken werd aangesteld voor drie jaren, blijkbaar omdat in elk schrikkeljaar niet de deken van den aartsdiaken, maar de provisor van den bisschop met de geestelijke rechtspraak belast was, volgens de hier onder n° XII afgedrukte overeenkomst van 1337 [4]). De commissaris-generaal maakte met den door hem gekozen deken vóór zijne aanstelling eene overeenkemst, hoeveel deze daarvoor aan den proost zou uitkeeren. Dit bedrag verschilde natuurlijk in de verschillende dekanaten aanmerkelijk, in verhouding tot de voordeelen, die de deken uit zijne rechtspraak trok: in 1440 was het bedrag

in Boelsweert 25 Bourgondische schilden per jaar,

1) Wellicht is de commissaris te vergelijken met de drie procuratoren, in de rekening van 1467/69 (Bijl. A) genoemd en belast met het innen der pachtpenningen en andere inkomsten te Mijdrecht, te Wageningen en denkelijk ook elders.

2) Naast hen wordt in 1442 zekere Johannes Costini genoemd, dien ik niet weet thuis te brengen.

3) Zie het formulier (van 1471) onder XIII 3.

4) Zie meer daarover bij: Muller, Registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. II Inleiding p. XC vlg.

in Grandwerum 7 Bourg. schilden,
in Neder-Wagenbrugge 19 Rijnsche guldens,
in Opper-Wagenbrugge 14 Bourg. schilden,
in Alderum 14 Bourg. schilden,
in Franeker 12 Bourg. schilden,
terwijl voor de vier laatste dekanaten gezamenlijk 25 Bourg. schilden werden betaald,
alles behalve de fooien (curialitates) voor den commissaris-generaal(?) en het schrijfgeld van den dekanaatsbrief. Doch het bedrag stond niet vast; blijkbaar was de eindsom dikwijls het resultaat van loven en bieden. Immers wij vernemen, dat in 1445 de deken van Opper-Wagenbrugge bezwaar maakte het geëischte bedrag te beloven en zich alleen wilde verbinden 22 Rijnsche guldens te betalen *of meer, zoo hij dat in gemoede verschuldigd achtte;* de commissaris-generaal moest daarmede genoegen nemen, omdat de man gunstig bekend stond. Het totale cijfer varieërde dan ook zeer sterk: terwijl de gezamenlijke dekanaten in 1448 50 postulaatguldens opbrachten, was het totale bedrag in 1488 niet minder dan 130 postulaatguldens. Deze som werd door den commissaris-generaal na uitreiking van den medegebrachten (en door hem met den naam van den benoemden deken ingevulden) dekanaatsbrief geïnd en aan den proost verantwoord [1]).

Niet minder gewichtig, ook uit een finantiëel oogpunt, was eene andere werkzaamheid van den commissaris-generaal. De aartsdiaken alleen had de bevoegdheid de hem door de collatoren voor de vaceerende pastoraten en vicariën voorgedragene titularissen te institueeren. Daartoe bracht de commissaris-generaal van Utrecht mede zoovele perkamenten brieven (zoogenaamde „membrane") als er benefitiën vaceerden [2]). Hij stelde de membranen aan de dekens ter hand ter uitreiking aan de benoemden, die denkelijk wel door de dekens zelven werden aangewezen. Deze taak kon hun zonder bezwaar worden overgelaten, want zij waren natuurlijk het best met de lokale toestanden bekend; ook was het in dit geval niet noodig, met den

1) In onze stukken wordt het geld geregeld verantwoord aan den kameraar der Groote kamer van het kapittel, omdat de proosdijgoederen destijds door het kapittel beheerd werden

2) Zie de formulieren voor pastoraten en vicariën onder N⁰. XIII 4, 2.

benoemde over den koopprijs van het ambt te onderhandelen, omdat er een vast tarief voor de institutiën der verschillende parochiën bestond, natuurlijk in verhouding tot de inkomsten van elk benefitie, die althans min of meer in verband stonden met den omvang en den rijkdom der verschillende parochiën.

Wij vinden hierachter onder n°. XV dit belangrijke tarief, zooals het althans in 1440 was. Maar onze stukken leveren het bewijs, dat meer dan eens daarvan werd afgeweken; eenmaal moest de commissaris zich zelfs tevreden stellen met de belofte, dat de deken zich met betrekking tot deze zaak „eerlijk" zou gedragen. Wanneer wij opmerken, dat de bedoelde deken dezelfde was, dien wij zooeven bezwaar hebben zien maken in het bepalen der koopsom van zijn dekanaatsbrief, dan zijn wij geneigd hierbij te denken, hetzij aan een teeder geweten van den titularis, hetzij aan zekere onhandelbare opvattingen omtrent dit punt. Maar over het algemeen bestond er toch zeker eene meer voor de hand liggende reden voor de afwijking van het tarief, de armoede der benoemden: immers wij zien hen de verschuldigde sommen dikwijls in termijnen betalen, eene enkele maal zelfs in koeien, die de commissaris-generaal dan te gelde maken moest. Was hij daarin geslaagd, dan werd de geheele opbrengst der membranen door hem weder aan den proost verantwoord [1]).

Het was dus de commissaris-generaal, die de pastoors en vicarissen in het aartsdiakonaat aanstelde; daarmede hangt samen zijn recht om hen te straffen, die deze ambten zonder institutie waarnamen. Hij ook was het, die besliste in geschillen over collatierecht en die bij dubbele presentaties voor benefitiën besliste, wie de rechte collator was. Met deze bevoegdheid hangt ook samen het recht van den commissaris, om tegen betaling zoogenaamde „officiationes" te verleenen, d. z. vergunningen aan beneficianten, om niet op hunne standplaatsen te resideeren en hunne ambtsplichten door anderen te laten waarnemen.

Zeer belangrijk met betrekking tot de positie van den com-

---

1) In de rekening van 1468 (Bijl. A) vernemen wij van boden, naar Friesland gezonden om geld te innen, terwijl aan een der pastoors de last wordt opgedragen de wanbetalers te vervolgen. Het blijkt echter niet, of deze boden gedurende eene afwezigheid van den commissaris uit Friesland zijne werkzaamheden waarnamen, dan wel of zij hem daarin bijstonden

missaris-generaal is het medegedeelde in bijlage B, die uit de eerste helft van de 16e eeuw dagteekent. Wij zien daaruit, dat in de jaren voor en na 1500 de bevoegdheden van den commissaris-generaal zeer waren uitgebreid ten koste van die der dekens [1]). Aan den commissaris-generaal was toch toen opgedragen het houden van het sendgerecht, en hem werd de berechting van alle „crimina enormia et atrocia" gereserveerd. Zelfs streefde men er naar nòg verder te gaan. In Holland en Zeeland werden de rechtszaken door de dekens en provisoren alleen geïnstrueerd, terwijl zij de stukken dan (met bijvoeging van 2 guldens voor de moeite) opzonden aan den officiaal (den geestelijken hoofdrechter te Utrecht) om daarop vonnis te wijzen; dit geschiedde, „quia cause tales non per quoslibet sed per doctos judices sunt terminande"; men wenschte nu deze doelmatige regeling ook in Friesland in te voeren.

Zonder twijfel werd dit streven geprovoceerd of althans zeer in de hand gewerkt door de (althans buiten Friesland algemeene) klachten over de rechtspraak der dekens. Maar toch mogen wij uit onze bijlage B opmaken, dat ook fiscale neigingen daartoe dreven. Immers wij hooren den wensch uiten, dat appèl van vonnissen van den commissaris-generaal op den proost zelven (of zijnen officiaal) en bij visitaties op den bisschop zelven in Westergo zal worden toegelaten, zooals dit reeds in Oostergo het geval is, — en dat evenals in Holland en Zeeland, de rekenplichtigheid der dekens aan den bisschop en den proost over de boeten voor de bij visitaties ontdekte overtredingen zal worden ingevoerd. Het is geene zuivere centralisatiezucht in het belang van een goed beheer, die tot dezen maatregel drijft: de naïeve vraag, wat de proost wel ontvangt wegens de „valde enormia et atrocia crimina", die, zooals ieder weet, in Friesland voorvallen, zou duidelijk genoeg zijn, ook al werd op deze vraag niet uitdrukkelijk de aandacht gevestigd door de opmerking, dat dit een „notabilis articulus" is. En alle twijfel houdt op, als wij hooren eischen, dat geene testamenten van priesters en klerken zullen bevestigd worden,

---

1) Wellicht mogen wij reeds in den onder XIII 3 medegedeelden dekanaatsbrief van 1471 eene uiting van dit streven zien. Immers deze brief is later ingericht als commissie voor een commissaris-generaal, zoodat die eenigszins met den deken schijnt te concurreeren.

tenzij daarin legaten vermaakt worden aan den bisschop en den proost.

Zooals wij uit het voorgaande mogen opmaken[1]), was dus de proost van St. Jan een rijk en machtig heer, door het bezit eener *hooge* heerlijkheid zelfs uitstekende boven zijne collega's in de vier andere kapittelen. Hij nam dan ook eene aanzienlijke plaats in het Sticht in, waar alleen de heeren van Montfoort zich eenigszins met hem konden meten. Eenigszins, want deze heeren hadden hunne hooge heerlijkheid slechts in pand en Karel V zou hun duidelijk maken, dat pandschap geen eigendom was. Maar van den anderen kant was de positie der Montfoortsche heeren toch veel sterker dan die van de proosten van St. Jan. Terwijl de wereldlijke heerlijkheden gedurende de middeleeuwen de neiging hadden zich uit te breiden en te versterken, bewogen de geestelijke heerlijkheden zich meestal in tegenovergestelde richting. Zij verkeerden in alleszins ongunstige omstandigheden. De steeds wisselende dignitarissen, die geen eigen belang hadden bij de verbetering der heerlijkheid, leverden uit den aard der zaak weinig waarborgen, dat zij de goederen zouden beheeren met een eenigszins ruimen blik op de toekomst. Kans op uitbreiding van het bezit was er dus niet: de proost had geen belang, om voor zijne opvolgers te sparen; en terwijl de abdijen en kloosters door den vromen zin der menigte allengs schatrijk werden, konden de proosten, vervreemd van hunne kapittelen en tot zelfstandige heeren geworden, redelijkerwijze niet verwachten, dat zelfs de eenvoudigste ziel zou kunnen hopen den hemel te verdienen door hun nutteloos bestaan nòg weelderiger te maken. Daarbij kwam, dat hunne positie zwak was. Een machtig heer mocht destijds hopen, dat menig zwakke grondbezitter hem in de hoop op bescherming zijn erfgoed in leen zou opdragen; maar een geestelijke moest, als hij niet populair was, uit den aard der zaak het bezit van leenmannen koopen door afstand in leen van eigen goed. De lijst der vasallen van den proost van St. Jan is dan ook niet lang. En hoe zou hij zich dus verdedigen, wanneer de een of andere

1) Om het overzicht gemakkelijk te maken, heb ik in Bijlage A nog doen afdrukken drie rekeningen van den rentmeester der proosdij, nagenoeg uit denzelfden tijd als ons register (1467—1469), trouwens de eenige uit de middeleeuwen, die bewaard zijn gebleven.

machtige der aarde hem een stuk grond afhandig trachtte te maken? Zoo zien wij dan ook het eene stuk land voor, het andere na verdwijnen. De heerlijkheid en de hof van Balgoyen werden den proost reeds in 1269 afhandig gemaakt [1]). De geheele hof van Dolre is denkelijk verdwenen ten gevolge van de verpanding daarvan (met vele goederen der andere kapittelen) door de Staten van Utrecht in den geldnood van het moeilijke jaar 1528. De Vuursche is in 1385 aan den heer van Drakenburch in erfpacht gegeven, het land aan Den Eng voor 450 mudden haver aan de stad Utrecht; op Bloemendaal verrees het Utrechtsche Karthuizerklooster. De kerk van Geiseren is verkocht, en wij weten reeds, dat van die van Gooiland nagenoeg niets is overgebleven. Ook de losse landen zijn later verloren gegaan, en met den Roomsch-Katholieken godsdienst verdween natuurlijk ook het aartsdiakonaat.

Zoo vinden wij dan in de rekening der proosdij van 1774/75 (met de in de Bijlage A uitgegevene rekeningen over 1467—1469 de eenige, die uit de lange rij is overgebleven) slechts twee erfpachten van *f* 21 en *f* 6—12, waartoe de heerlijkheid Balgoyen en de hof van Dolre zijn samengeschrompeld: het gewone lot der van eene heerlijkheid afgerukte gronden, aanvankelijk uitgegeven voor eene flinke som, maar langzamerhand bij het dalen van den rentestandaard voor een spotprijs te boek staande. Alleen de Proosdijlanden, die een goed afgerond, door den proost zelven beheerd geheel vormen, zijn nog altijd een belangrijk bezit. Wij vinden daar terug de tinsen van Mijdrecht, Wilnis en Uithoorn, — de visscherijen in de Proosdij en Achttienhoven — en de windgelden van de molens der Proosdij. Het veer aan Den Uithoorn is eene brug geworden, waar men bruggeld betaalt. De ambten in de Proosdij en Achttienhoven worden nog altijd verkocht en de tienden geregeld betaald. De heer int nog altijd zijne sijs en zijne bede, en ontvangt ook nog altijd vergoeding voor het recht van nakoop. Ja er is zelfs iets bijgekomen: behalve de waag en de visitatie (eene uitkeering voor het toezicht op de veenderij), beiden denkelijk oud, maar vroeger niet vermeld, bezit de proost thans een tol te Thamen, die eene niet onbeduidende inkomst levert. Aan Den Uithoorn

---

1) Vgl. Van Spaen, Inleiding geschiedenis v. Gelderland. IV p. 95.

heeft hij ook eene groote hofstede, die verpacht wordt, — en ook uit eenige andere stukjes grond trekt hij een erfpachtscanon. Eindelijk is de proost nog heer van de aan zijne Proosdijlanden grenzende heerlijkheid Oudhuizen. En daarbij komen nog de inkomsten der bij die proosdij gevoegde prebende in het kapittel. Het totaal van 's proosten inkomsten bedraagt netto 3651 guldens 14 stuivers. Waarlijk nog een belangrijk bezit: het is begrijpelijk, dat de beide laatste proosten (voor de opheffing der proosdij in 1811) prinsen waren van vorstelijk bloed. Prins Willem V vond goed de proosdij van St. Jan te vereeren door haar achtereenvolgens aan twee zonen zijner zuster, de vorstin van Nassau-Weilburg, te schenken.

Thans nog een en ander over het register, dat ik hierachter uitgeef. Het stuk is in twee zeer afwijkende redacties tot ons gekomen. De eerste, die aan de uitgave ten grondslag gelegd wordt en waarbij alleen de varianten der andere redactie zijn aangeteekend, is verreweg de uitvoerigste. Zij bevat:

1. Eene lijst der losse landerijen van den proost, van de Proosdijlanden en van de goederen, behoorende onder den hof van Dolre. Deze lijst dagteekent uit het jaar 1415, toen Aernt van Tricht proost van St. Jan was. Zij is hierachter genommerd I—III.

2. Dan volgt met latere hand eene lijst van de pachtgoederen van den hof van Dolre, gedateerd van 1373, maar blijkbaar dagteekenende van 1473, zooals de vermelding van proost Dirck van Wassenaer bewijst. Het stuk is hierachter gedrukt onder IV.

3. Dan, weder met andere hand, eene lijst van de inkomsten der proosdijgoederen uit den tijd van proost Jan Nijs, met kantteekeningen van het jaar 1488. Onderscheiden worden daarin de goederen, die volgens de overeenkomst van het kapittel met dezen proost van 12 December 1474 door den proost worden beheerd (in hoofdzaak de Proosdijlanden, de hof van Dolre en het aartsdiakonaat), — de goederen, waarvan het kapittel de ontvangsten beurt (in hoofdzaak de losse perceelen), — en de ministratiegelden, die de proost van ouds jaarlijks aan het kapittel uit de proosdijgoederen schuldig is. Deze lijst is hierachter gedrukt onder V.

4. De oude hand brengt dan weder eene uitvoerige opgaaf van de samenstelling van den hof van Dolre uit onbekenden tijd. (Hierachter VI.)

5. Eene lijst der keurmedigen in Gooiland uit onbekenden tijd is van dezelfde hand. (Hierachter VIII.)

6. Belangrijk is eene zoogenaamde „informatio”, door een kanunnik van St. Jan geschreven over de inkomsten van den proost Aernt van Tricht. (Hierachter IX.) Deze informatie bevat aanteekeningen uit eene rekening van heer Gerrit Mont (blijkbaar den rentmeester van den proost) van 1418 en bevat eene goederenlijst, niet ongelijk aan de sub I—III gedrukte, met bijvoeging van eenige goederen en inkomsten, die daar naar het schijnt overgeslagen waren. De kanunnik voegt echter aan deze lijst verschillende opmerkingen toe, waaruit blijkt, dat de rekening aan het kapittel overgelegd is in een strijd van den proost met het kapittel en wel op een tijdstip, dat de (waarschijnlijk destijds niet meer fungeerende) proost ruim 38 jaren zijne waardigheid bekleed had. Blijkbaar wordt het jaar 1422 bedoeld, toen het beheer van Aernt van Tricht na juist dit tijdsverloop eindigde. Het stuk werd door den kanunnik van elders aan het kapittel te Utrecht overgezonden; denkelijk bevond hij zich te Mijdrecht en was het de bedoeling, het kapittel voor te lichten over het beheer der proosdijgoederen, dat door het kapittel gedurende de vacature der proosdij gevoerd worden moest. Bij het stuk schijnen nog te behooren eenige losse aanteekeningen over niet in het register vermelde goederen der proosdij, gedrukt onder n°. X, doch in het register voorkomende na n°. XII.

7. Dit stuk n°. XII is een afschrift met latere hand van de overeenkomst van 1337 tusschen bisschop en proost over het Friesche aartsdiakonaat.

8. Daarbij behooren blijkbaar de onder XIII volgende vier formulieren van de aan den commissaris-generaal naar Friesland medegegevene akten betreffende de geestelijke rechtspraak: zijne eigene commissie (n°. 3) en de opdrachten tot institutie van een pastoor (n°. 4) en een vicaris (n°. 2), met eene verkort medegedeelde aanstelling van twee landdekens (n°. 1). De stukken n°. 3 en 4 zijn gesteld in 1471, toen het kapittel gedurende de vacature der proosdij deze administreerde. Later, na de benoeming van proost Nijs, is diens naam aan het hoofd van het formulier ingevuld en zijn de stukken n°. 1 en 2 bijgevoegd.

9. De laatste afdeeling van het register (XIV, XV en XVI) bevat extracten uit een manuaal of kladrekening der Groote

kamer van St. Jan van 1440, waarin (evenals in de andere rekeningen van dien tijd, blijkbaar volgens overeenkomst met den proost) ook de proosdijgoederen zijn opgenomen, die dus toen door het kapittel beheerd werden. De extracten bevatten eene lijst van de keurmedigen in Gooiland, het tarief voor de betaling der institutiegelden door de pastoors van Westergo [1]) en eene lange rij excerpten uit de rekeningen van 1440—1449 over de geestelijke rechtspraak in Friesland, die aan het einde wellicht nog onvolledig is, omdat het 2e quatern daar eindigt.

10. Tusschen de bladen van het register zijn los ingelegd een afschrift van eene notariëele acte van 1475 over de proostenbede te Mijdrecht, en eene informatie over de geestelijke rechtspraak in Friesland, blijkbaar geschreven tegen het midden der 16e eeuw. Op de kanten van het register vindt men tal van korte aanteekeningen van de jaren 1474, 1477 enz., eenmaal zelfs van 1511.

De tweede redactie van ons register, die bij deze uitgave met de andere vergeleken werd, is veel korter en bestaat uit twee kleine quaterns, met verschillende handen beschreven.

1. Het eerste bevat de hierachter sub I—III uitgegevene lijst der proosdijgoederen van 1415, waaraan aan het slot met latere hand de hier in eene noot afgedrukte bijvoegselen van na 1444 zijn toegevoegd. — Daarna volgt, ook met latere hand, een afschrift eener oorkonde van 1381 over den hof van Dolre. (Hierna n°. VII.)

2. Het tweede quatern bevat in eene iets uitvoeriger redactie een extract uit de informatie van 1422, getrokken uit de rekening van Gerard Mont (n°. IX), doch zonder de opmerkingen van den kanunnik. Daarachter staan met latere hand aanteekeningen over de ontvangsten der proosdij in 1422 onder den volgenden proost Dirck van Wassenaer. (Hierna n°. XI.)

Uit het voorafgaande blijkt, dat ons register een document vormt uit de lange rij van twisten tusschen de kapittelen en

---

1) Midden in dit tarief begint eene andere hand, die tot het einde toe voortgaat. In het handschrift volgt dan nog eene lijst der pachters van verschillende tienden bij Zierikzee, die echter hier weggelaten is, omdat deze tienden, behoorende aan de Groote kamer van het kapittel, ten onrechte met de aanteekeningen over de proosdijgoederen uit de rekening zijn overgenomen.

hunne proosten. De proosdijgoederen waren de oorspronkelijke kapittelgoederen, die door de proosten, de oude hoofden der kapittelen, beheerd werden, onder verplichting om de kanunniken op de van ouds gebruikelijke wijze van het noodige te voorzien. Reeds in de kloosters gaf deze verplichting dikwijls aanleiding tot gemor van de monniken tegen hunne abten. Maar het ligt in den aard der zaak, dat er meer aanleiding tot gekibbel komen moest in de kapittelen, toen de kanunniken allengs hunne eigene huishoudingen gingen voeren en dus 's proosten verplichting om in hun onderhoud te voorzien moeilijker uitvoerbaar werd. Daarbij kwam, dat het kapittel allengs zelfstandiger werd onder zijnen deken, en een eigen vermogen verkreeg „sine respectu prepositi", terwijl de proost meer en meer van het kapittel vervreemdde. Geen wonder dan ook, dat twisten, processen zelfs niet uitbleven.

Ook het kapittel van St. Jan werd voor zulke onaangenaamheden niet gespaard. Reeds van 1376 tot 1378 voerde het kapittel en de proost Peter van den Velde een proces, dat te Rome in drie instantiën beslecht werd. Hooger nog liep de twist met den proost Aernt van Tricht; het is niet onmogelijk, dat reeds onze lijst der proosdijgoederen van 1415 aan dien twist haar ontstaan te danken heeft. Zeker is het, dat in dit proces door den proost de rekening van zijnen rentmeester Gerard Mont over 1418 is overgelegd; daaruit is toen in 1422 door een der leden van het kapittel eene informatie over den stand der proosdijgoederen opgemaakt, waaraan in de eene redactie sommige eischen zijn toegevoegd, aan een nieuwen proost te stellen (p. 274 Noot 1). Destijds was de strijd dan ook op het hoogst. Den 18en Maart 1422 was de proost in den ban gedaan en den 15en April benoemde hij gemachtigden, om verder de zaken der proosdij waar te nemen; terwijl denzelfden dag Dirck van Wassenaer, die zijn opvolger worden zou, zich onderwierp aan de uitspraak van vijf arbiters over hetgeen hij als proost aan het kapittel zou moeten uitkeeren. Den 18en Augustus trof hij dientengevolge eene overeenkomst over het bedrag zijner uitkeeringen, den 28en deed hij den eed als proost. Aernt van Tricht had toen afstand gedaan; het proces over hetgeen hij nog schuldig was ging intusschen zijn gang en werd 14 Januari 1423 door eene schikking geeindigd.

Ziehier de aanleiding tot het ontstaan van ons register. De tweede redactie is sedert niet verder voortgezet, de eerste echter

wel. Ook met proost Dirck van Wassenaer schijnen geschillen te zijn voorgekomen, die reeds vóór 1440 geleid blijken te hebben tot het overdragen van het beheer van alle proosdijgoederen aan het kapittel. Gedurende het langdurig bestuur van dezen proost, die eerst in 1465 overleed, schijnt het toen verder goed gegaan te zijn. Zijne beide opvolgers waren slechts zeer kort aan het bestuur. Maar nauwelijks was in 1471 Jan Nijs van Borselen als proost opgetreden, of de oneenigheden begonnen op nieuw.

Denkelijk is bij die gelegenheid (althans na 1452) ons register door twee handen overgeschreven en vermeerderd met de extracten uit de rekeningen van 1440—1449 over het beheer der proosdijgoederen, die aan het slot voorkomen. De drie onder n⁰. XIII afgedrukte formulieren over de geestelijke rechtspraak dagteekenen zonder twijfel uit den tijd, dat het kapittel vóór het optreden van Nijs de proosdij bestuurde. Zeker schijnt het, dat de onder IV afgedrukte lijst der Veluwsche goederen van 1473 op de twisten met proost Nijs betrekking heeft. Uit kantteekeningen van het register blijkt ook, dat men zich omstreeks 1474 ijverig bezighield met de controle, in hoeverre de mededeelingen van ons register toen nog met den feitelijken toestand overeenkwamen. Eindelijk, den 12en December 1474, troffen proost en kapittel eene geheel nieuwe overeenkomst over hunne verhouding, waarbij de proost wel het beheer van een gedeelte zijner goederen (in hoofdzaak de in n⁰. I vermelde) aan het kapittel liet [1]), maar dat van de overige (bepaaldelijk van de Proosdijlanden) terugnam.

Zoo had proost Nijs de handen vrij, om zich te verdedigen tegen een anderen aanval, van bisschop David van Bourgondië, die in zijn streven om van het Sticht een modernen staat te maken, ook de hooge heerlijkheid van den proost op zijnen weg ontmoette en er (vruchteloos) naar streefde dien hinderpaal te doen vallen. Ons register bewaart ook van dien laatsten strijd de herinnering (zie p. 264 Noot 4).

Maar het contract met het kapittel van 1474 was voor den proost blijkbaar te onvoordeelig, en op zijn verzoek incorporeerde de paus daarom in 1478 eene prebende van het kapittel bij de proosdij, die zoodoende met de eene hand terugontving, wat

1) Denkelijk zijn dezen dientengevolge voor goed voor de proosdij verloren gegaan.

zij met de andere in 1474 aan het kapittel had afgestaan. Evenwel, daar deze regeling het aandeel *van elk lid* van het kapittel in 's proosten uitdeelingen intact liet, schijnen de kanunniken geen bezwaar gemaakt te hebben. Ons register, dat langzamerhand reeds eene soort van ligger geworden was, waarin alles, wat op de verhouding van proost en kapittel betrekking had, aangeteekend werd, spreekt dan ook van deze zaak niet. Maar nog in 1488, toen wellicht de dood van proost Nijs († 1489) te verwachten was, werd weder daarin opgeteekend een kort overzicht van den toestand der proosdijgoederen volgens het contract van 1474 (n°. V in margine). En zelfs nog omtrent het midden der 16e eeuw, toen de secretaris van den abt van Egmond (wellicht ter gelegenheid van nieuwe oneenigheden tusschen het kapittel en den proost Pigghe) een onderzoek instelde naar den stand der geestelijke rechtspraak in Friesland, heeft men blijkbaar ons register nog geraadpleegd.

S. MULLER FZ.

Redditus prepositi ecclesie sancti Johannis [1]) Trajectensis de anno 1415.

(I. VERSCHILLENDE ERFPACHT- EN PACHTGOEDEREN.)

1. In den eersten heer Jan van Vianen van Beverwerde van 2 hoeven lants, gelegen tot Werconden, die Herman Reynierz nu bruuct, daer hi jaerlix of sculdich is vijf merck silvers ende een mudde witter erweten ende 20 capoenen, die een helft van den gelde te betalen mitten erweten ende capoenen tsinte Mertiins misse in den winter ende die ander helft daerna tsinte Peter ad Cathedram.

Ghijsbert van Vianen heer Zweers sone is sculdich jairlix 2 merck silvers ende 2 loet, te betalen alst voerscreven is.

Vrederick van Drakenborch is sculdich van der Vuerse $15^1/_2$

---

1) Het HS. voegt hierbij: „tempore domini Arnoldi de Tricht." (Aernt van Tricht was proost van St. Jan 1383—1422.) Dit was natuurlijk in het origineel van het HS. later bijgevoegd als kantteekening en is bij abuis door den afschrijver mede overgenomen.

merc silvers ende 10 scillinge van tyns, te betalen alst vorscreven is. Ende dit hoert half den capittel.

Item dat cloester van den Sartroysen buten Utrecht is sculdich van den goede van Bloemendael, daer tvoerseyde cloester op staet, 2 merc silvers, te betalen alst voerscreven is.

Item Dirck over Riin ende Splinter van Rossen siin sculdich 16 oude scilde ende 20 capoenen van 16 mergen lants, gelegen te Houten, te betalen alst voerseyt is.

Item Henric Breninxz. is sculdich van 3½ mergen lants, gelegen in Lopick by der kerken, 7 oude scilde, te betalen als voerseyt is.

Item Pauwels Jacobz. is jairlix sculdich van eenre hoeve lants, gelegen te Maersenveen, daer hy onse man af is, 18 oude scilde ende 18 capoenen of 2 Vlemsche groeten voer elken capoen, te betalen alst voerseyt is.

Item Peter Godevertsz. kinder siin sculdich van een half hoeve lants, gelegen in Maersenveen, 6 oude scilde ende 8 hoenre, te betalen als voerseyt is.

Item des voerseyden Peters kinder siin noch sculdich van een half hove lants, dat Dirck Berntz. plach te bruken, 7 oude scilde ende 8 hoenre, ghelegen in Maersenveen. Ende dat hoert half den capittel toe. Te betalen als voerseyt is.

Item Dirck Willemsz. is sculdich van 10½ mergen lants, gelegen in Spengen, 11 gulden, 2 nobel voer 9 gulden gerekent, ende 6 entvogel. Ende dat hoert half den capittel toe. Te betalen alst voerseyt is.

Item Jan van Dorschen is sculdich van 6½ mergen lants, gelegen in Spengen; ende waren Henric die Bastart verhuert, elke mergen voer 15 Dorsche placken. Ende dit hoert half den capittel.

Item Ghyse Evertsz. op Emenisse, dat daer gelegen is, van eenen leen, dat hy van ons hout, een half vierendeel botteren, te betalen in die Meymaent op die pene van vijf scillinge alle daghe alst overgaet.

Gerit Timansz. van des Proest gheer, gelegen in Hilversummer-mate, 2 oude scilden, te betalen alst voerseyt is [1]).

Item van der hofste, die Jan van Spengen te bruken plach, heeft Reyner uten Hamme voer een loot silvers.

1) Het andere HS. heeft: „the betalen Mertini et Petri ad cathedram. Borge Gyse Evertsz."

(II. DE PROOSDIJLANDEN.)

1. Item die smaeltiende in den Waver heeft Jan Wigger om $4^1/_2$ pont [1]).

Item den groftiende in den Waver heeft Henric Hermansz. om 27 pont ende een pont te rasoen. Borge Philips die scout van Wilnis [1]).

Item Bloclant heeft Clays Vernaechten om 7 leuwen. Borge Jan Beer.

2. *Midrecht.*

Item soddert ende hoflant heeft Jan Heynenz. metten rasoen om 14 pont.

Item dat eerste vierendeel heeft.... [2])

Item dat ander vierendeel heeft Dirc Henkensz. om 13 pont [3]).

Item dat derde vierendeel heeft Egbert Alertsz. om 16 pont [4]).

Item dat vierde vierendel heeft Dirc Banc om 10 pont [5]).

Item Quins-tiende heeft.... [6])

Item Boven-Sevenhoven heeft.... [7])

Item die Joncfrou-tiende heeft.... [8])

Item die tyende van Cudelstert heeft.... [9])

Item die tiende van Sevenhoven heeft.... [10])

Item die tiende te Vijfhoven heeft.... [11])

Item die tiende te Noerde heeft.... [12])

3. *Wilnis.*

Item dat eerste vierendel heeft Gerit Symonz. om 13 pont [13]).

---

1) Deze beide alinea's ontbreken in het andere HS

2) Het HS. van Ger. Mont (zie hierna IX) heeft: „Willem Elgher om $9^1/_2$ pont."

3) HS. G. M.: „12 pont."

4) HS. G. M.: „$11^1/_2$ pont."

5) HS. G. M. „$10^1/_2$ pont."

6) HS. G. M. „om 15 pont."

7) HS. G. M. „16 pont."

8) HS. G. M. „1 pont ende 1 quartier."

9) HS. G. M. „$12^1/_2$ pont mitten rasoen."

10) Het andere HS. „the Zeven." — HS. G. M. „om 5 pont."

11) HS. G. M. „3 pont."

12) In plaats van dezen tiend heeft HS. G. M.: „Item die tiende te Bloclant heeft Aernt Remmel om 4 pont. Item die tiende van Tamen heeft die scout van Bloclant om 2 botdragher. Item die tiende in der Wilnisse der buten heeft Claes Pijl om 5 pont."

13) HS. G. M. „24 pont ende 2 pont voir den rogghe."

Item dat ander vierendel heeft Dirck Greve om 17½ pont [1]).
Item dat derde vierendel heeft Jonge Jan Wigger om 30 pont [2]).
Item dat vierde vierendel heeft Egbert Egbertz. om 30 pont [3]).

4. Item dat goet opten Uuthoern metten veer [4]) Jan Claysz. om 45 oude scilde, vier Wilhelmus Dortsche gulden voer drie oude scilde ende 40 gansen voer vier Wilhelmus Dortsche gulden, ende een vierendel botteren.

Item die groete viscarie heeft Colbier om 9½ Vrancrijcse cronen ende een vierendel botteren.

Item die cleyne viscarie verhuert [5]) om 2 croenen.

Item die viscarie te Waver heeft Ghijsken Elger om 2½ goeden gulden [6]).

Item die gruute heeft Egbert Claysz. om.... [7])

Item dat lant te Thamen, dat wy hadden van dode Willems van den Bosche, heeft Goede Dircxz. om 3 slechte gulden ende 3 quartier.

Item van dat scryckeljaer 3 pond Hollants [8]).

5. *Dit siin die smale tienden* [9]).

Item die smale tiende van Midrecht ghelde(n) 46 pont [10]).
Item die smale tienden van Wilnis gelde(n) 34 pont.
Item die smale tiende van Thamen 4 lichte gulden [11]).
Item die smale tiende van Cudelsteert 2 lichte gulden ende een quartier [12]).
Item die smale tiende van Zevenhoven om 10 pont, 2½ pont voer een out Wilhelmus Dorts gulden.
Item die smale tiende van Noerde om 11 boddregers [13]).

---

1) HS. G. M. „25 pont, 1 pont voir den rogghe."
2) HS. G. M. „13 pont ende 1 pont voir den rogghe."
3) HS. G. M. „11 pont."
4) HS. G. M. „dat goet opten Wthoern mitten huse, lande ende veer — om 15½ Engelschen nobel."
5) Het andere HS.: „heefft Pijll ende Symon Ottenzoen."
6) Deze alinea ontbreekt in het andere HS.
7) HS. G. M. voegt bij: „Item die dobbelscoel." De volgende 2 alinea's ontbreken daar echter.
8) Deze alinea is later doorgehaald, en ontbreekt in het andere HS.
9) Het andere HS. noemt ook hier steeds de huurders op.
10) HS. G. M. „60½ pont."
11) HS. G. M. „6 lichte gulden."
12) HS. G. M. „2½ lichte gulden."
13) HS. G. M. „2 lichte gulden."

(III. Goederen in Gelderland [1])).

1. *In Velua.*

Item die roggetiende tot Ede om 92 mudde rogghe.

Item die Bergtiende te Wageninghe om 182 gulden.

Item die Noettiende om 20 gulden.

Item die vlastiende om 7 gulden [2]).

Item die smale tiende om 4 gulden [2]).

Item van 6 mergen lants ende $10^1/_2$ mergen lants van selve 43 gulden.

Item de bonis in Bolgoyen 10 scudata antiqua.

Item van den hof tot Ede [3]): van de smaeltiende, van vlastiende ende van cotpennighen 19 mudde rogghen.

Item dat goet opten Berge om 14 mudde roggen [4]).

Item des Proest-erve hebben Jan Borre ende Jan van Welle om 8 pont.

Item die hofstede ten Odevadersnest om 9 scepel roggen ende 7 hoenre.

Item den hof tot Leuwen om $7^1/_2$ [5]) mudde roggen.

2. *Dit siin die goede, gelegen op Wageninghen-bergh ende op Dolre-enghe.*

Item een stuck lants van 7 scepel zaets, gelegen an den Ruwen-hof ende Odevadersnest-hofstede [6]).

Item 2 mouder zaets, geheeten de Camp.

Item 4 mouder zaets, geheeten die Poertacker, daer Robert naest gelant is.

Item $3^1/_2$ mouder zaets, geheeten den Dru.

Item een half mouder, geheeten den Cleynen, daer Evert Henrixz. naest gelant is.

---

1) Het andere HS. schrijft hierboven: „Item den rogge hebben die hierna be. screven staen."

2) Met latere hand hierbij: „Occupat Dirck van Wel, dicens tenere in feudum, ut retulit H. Fonck."

3) In margine met latere hand: „Nescitur. Nota."

4) In margine met latere hand: „Anno XI leyt wuyst, sicut dicit H. Fonck."

5) Het andere HS. „$6^1/_2$."

6) Met andere hand bijgeschreven: „Area jam non apparet, sed jacet plana terra in een stuck."

Item een scepel zaets, gelegen boven den Ruwen-hof, daer Wenmaer van Bilaer naest ghelant is [1]).

Item een scepel zaets boven Dirck van Brenck, daer Dirck die Rademaker naest gelant is.

Item een mouder zaets, gelegen opten Steenberg, ende heet den Aenweert, ende een half mouder zaets, dat daerop weind, ende een mouder zaets, gheheeten den Gheer ende weind over den Dieckwech.

Ende een scepel zaets, gelegen over den Cruuswech, daer Claes Bernier naest gelant is, an dander side van den Cruuswech.

Item een half mouder zaets, daer Helmich van Dornick naest gelant is.

Item een mouder zaets, geheten den Kroelken-acker, die tenden Jans van Zellant leit.

Item een scepel zaets weynt opten Roet, daer Bertout van Bilaer naest gelant is.

Item 6 scepel zaets, geheten Evertswinkel, 6 scepel zaets sciet opten Laecwech boven Clinckenberch, ende drie scepel zaets, geheten den Honger-acker, daer Gerit Henrixz. naest gelant is.

Facit 20 mouwer ende 3 scepel zaets.

3. *Op die Leewer-enge gelegen.*

Item die hofstede noertwert Willem Mulerts.

Item een stuck lants, dat die Hofstede heet, ... 3 mouder zaets, daer Willem [2]) noertwert naest gelant is.

Item een stuck lants, geheten die Mellen [3]), dat een half mouder zaets is, daer die hertoge van Gelre noertwert naest gelant is.

Item een half mouder zaets, daer Willem Mulert zuutwert naest gelant is.

Item een half mouder zaets, daer noertwert naest gelant is Jan van Wel.

Item een scepel zaets, daer zuutwert naest gelant is die hertoge voerseyt.

Item een scepel zaets oestwert naest gelant Willem Mulert.

1) Het andere HS. lascht hier nog in: „Item een schepell zaets gelegen boven den Ruwenhoff, dair Robbert van Doernweert naest ghelant is."

2) Het andere HS. heeft: „Willam Mulert."

3) Het andere HS. „Melcken."

Item een mouder zaets, daer is Willem Mulert noertwert naest gelant.

Item een half mouder zaets, gelegen aen die Steenberg, daer noertwert Jan van Brienen naest ghelant is.

Item 3 scepel zaets, daer noertwert naest gelant is Jan de Kater.

Item een mouder zaets, daer noertwert naest gelant is Jan van Brienen.

Item een mouder zaets, daer Jan van Brienen an beide siden naest ghelant is.

Item een scepel zaets, daer noertwert naest gelant is die heere van Lienden.

Item een scepel zaets, daer oestwert naest gelant is Jan van Stralen.

Item een scepel zaets, daer noertwert naest gelant is Jan van Brienen.

Facit 10 mouwer zaets.

4. *In der Node te Wageninghe gelegen.*

Item 4 hont lants, gelegen in Hoesdenwert, geheten des Proest-acker, daer westwert naest gelant is Govert Scrasser. Ende dat strect voert over in den Riin.

Item 2 mergen lants, gelegen in Hoestermaet, daer zuutwert naest gelant is die hertoge van Gelre.

Item vijf mergen lants, gelegen op Hoveslach, daer Helmich van Doernick oestwert naest gelant is.

Item 4 hont lants, gelegen in Leewerijck, daer die kerck van Wageninghe zuutwert naest gelant is.

Item 4 hont lants, gelegen in den ticheloven, daer die hertoghe van Gelre westwert naest gelant is.

Item 4 hont lants, gelegen tenden Ditmaet [1]), daer die van Doren(weerde) [2]) oestwert naest gelant siin.

Item drie mergen lants opt Nyelant, daer Borre Geritz. kinderen westwert naest gelant siin.

Item 11 hont lants, gelegen Nederste Nyelant, daer Jan van Sallant westwert naest gelant is ende oestwert die proest van

---

1) Het andere HS. „Hydmaet."

2) Het andere HS. „Dorenweerde."

Sinte Peter. Dit pleech in pachte te houden Arndt Ewertz. om 2 oude scilden tsjaers [1]).

Facit $14^1/_2$ mergen [2]).

(IV. LIJST DER PACHTGOEDEREN OP DE VELUWE. 1473.)

1 [3]). *Dat is alsulck goet als die proest nu ter tijt verpacht heeft, tot Wageningen ende in Veluen gelegen anno* 1373 [4]).

In den eyrsten die Berghtiende tot Wageninghen.

Item die Noetyende.

Item die vlastyende.

Item die smaeltyende.

Item die erve opten Berge ende in den Enge.

Item dat goet te Leuwen.

Item een hofstede, daer Ryquiin Decenier siin bien op plach te setten.

Item die hofstede van tOuwenaers-nest.

Item 2 *oude scilden tsjars binnen Wageningen.*

Item 6 *mergen lants opten Houfslach.*

Item $10^1/_2$ *mergen lants dairby.*

Item 2 *houven houts in Welielhemmerhout.*

Item dat land opten Bergh.

---

1) Deze laatste volzin ontbreekt in het andere HS.

2) In het andere afschrift is hier met latere hand nog deze aanteekening van het jaar 1444 ingevoegd:

„*Item tynsguet in den hoff van Dolre.*

Item dat guet ten Byessen 5 groet.

Item Herman van Byessen heet versocht dat guet ten Byessen aan handen Roudolf van Holraken(?) in den jaer van 44.

Item dat guet toe Mennyncklaer 5 groet.

Item dat guet ter Hoere 6 groet.

Item dat guet ten Hamme 12 groet.

Item possessor istyus curtis est Hyldebrandus Brans fylius Branss.

Item de area in Velchuhussen Crystyaen Ponss. 9 Brabanss.

Item de Nyesmaer(?) 9 Brabanss.

Item een kempken darby om 8 butgen.

Item Jo. Ryners hofstede 15 olden butgen.

Item Gert Wouters hofstede 16 olden butgen.

Item Aelbert van Bruge een olt butgen.

Item een stuck lants hebben dye van Meeryendael om 3 groeten.

Item Wouter Gerss. 8 butgen.

Item dat goet ten Braeck(?) 5 groet.

Item dat erf van Borch 5 groet."

3) Deze afdeeling is van latere hand.

4) Er heeft eerst gestaan: Mcccclxxii.

Item 12 *mouwer roggen tsjaers van Jacobs kinderen van Manen.*
Item 13 *mouwer roggen van Lijsbet van Alten.*
Item den groeten tyende tot Ede.
Item die hoffstede tot Ede.
Item die smaeltyende.
Item die vlastyende.

Item die koeppenningen, alsoe groet ende cleyn als dese voirseyde tyenden, tynsen[1] *ende pachtgueden aldair gelegen siin ende der proestyen met recht toebehoeren, ende niet meer.*

Item Theodericus de Wassenaer concessit in emphyteosin 11 *hont terrarum, gelegen opt Nederste Nyelant, Arndt Elberdtz. om* 2 *Vranke schilden jaers*[2].

(V. LIJST VAN DE INKOMSTEN VAN DEN PROOST EN VAN DE OP HEM RUSTENDE UITKEERINGEN AAN HET KAPITTEL UIT DE PROOSDIJGOEDEREN. 1474.)

1. *Dit siin alsulke reynthen, sekere ende onsekere, als dien proest van sunt Jan jairlicx opbuert van der proestyen goet, staende die concordie met den capittell*[3].

Item den Uuthoern 16 nobel[4].

Item die grote vyscherye 8 nobel[5].

Item die cleyn vyscherye 6 guede gulden, 11 stufer voir den gulden[6].

Item die voghelye 2 Postulaetgulden[7].

Item die sijze alle die landen doer, 20 Rijns gulden; in Achtienhoven van sijs 10 scuta Francie[8].

Item in gemeyne jaeren die thienden groet ende cleyn tot Mydrecht, Wilnis, Zevenhoeven etc. 130 Beyersche gulden[9].

---

1) HS. heeft: „tynden".

2) Deze alinea is later bijgeschreven. — Proost Dirck van Wassenaer was in functie 142?—1465.

3) In margine: „Hec referantur ad annum 88, et tunc florenus Renensis antiquus valebat 50 stuferos vel circiter." Deze opmerking heeft betrekking op het in margine bijgeschrevene — Met de „concordie" wordt bedoeld de overeenkomst over het beheer der proosdijgoederen, door den proost Nijs op 12 December 1474 met het kapittel gesloten.

4) In margine: „Vix valet 25 florenos Renenses currentes."

5) „ „ „Arrendata est pro 30 florenis Renensibus currentibus."

6) „ „ „Nichil valet nec arrendatur."

7) „ „ „Similiter."

8) „ „ „Vix decem floreni Renenses currentes."

9) „ „ „Item hoc anno, qui erat annus 88, 60 florenos Bavarie, floreno computato pro 14 stuferis."

Item die scoutambochten in den landen voirseyt 15 Postulaetgulden [1]).

Item die thijnse in den landen voirscreven voir 2 off 3 Postulaetgulden.

Item die correxien en is niet the groten; mer ghemeynlicken schat men se op 100 Vrancricsche scilden [2]).

Item van den naecopen dat en is niet the grothen; somwylen heeft hy van enen naecoep 10 Postulaetgulden, somwylen 20 postulaetgulden, somwylen 30, meer ende min [3]).

Item van den bede [4]) 150 Vrancricsche scilden allen 3 jaeren [5]).

Item pro jocundo introitu prepositi 150 Vrancricsche scilden.

Item die goede, thyende ende thynse tot Wagheninghen, tot Ede etc. 100 Vrancricsche scilden [6]).

Item commissarius generalis jurisdictionum Frisie respondet actu preposito omni anno 130 florenos Postulati aureos libere inportatos(?) racione commissionum decanatuum ibidem [7]).

Item ex quo vacationes ecclesiarum et vicariarum ibidem sunt convente(?), idcirco recepit ad se certas menbranas [8]) in certo

---

1) In margine: „Nullum obulum, et vix reperire possum unum volentem deservire."

2) In margine: „Prepositus non tantum recepit a tempore citra quo fuit prepositus, scilicet 15 annis aut ultra."

3) In margine met andere hand: „Item recipi a tempore guerrarum citra circa quinque florenos Renenses currentes."

4) Op een los papier, ingevoegd in het HS. hierbij, staat nog het volgende: „Anno etc. 75 2 Augusti hora quasi vesperarum dominus prepositus, convocatis buronibus de Mydrecht, Wilnis ac in Mydrecht in publico loco dicto *den dingstal* congregatis, exposuit eis, quatenus, ut constabat eis, propter defensionem alte jurisdictionis sue et eciam dictorum buronum, oportebat eum ascendere curiam Romanam, nesciens quando reversurus esset. Et quia annus bisextilis jam Nativitatis Christi instabat, in quo ex antiqua et laudabili consuetudine tenentur sibi in dicto anno dare postquam in dicto loco peciit, precariam consuetam, sic propter causam absencie sue, ut timuit, prevenit dictam peticionem, petendo attentis dictis causis ut nunc, prout ut tunc petere deberet, ne haberet frivolam excusacionem de non petito per prepositum, petens desuper instrumentum et instrumenta. Actum ut supra, presentibus dominis Johanne curato ibidem et Hermanno vicecurato in Wilniss, Nicolao Theoderici sculteto et aliis." Dit stuk heeft betrekking op het jaar 1475, toen proost Nijs in geschil was met bisschop David over het hooge gerecht in de Proosdijlanden. In 1474 werd de zaak voor den bisschoppelijken officiaal behandeld, en reeds in 1475 blijkt de proost werkelijk te Rome geweest te zijn voor de voortzetting daarvan voor den pauselijken stoel.

5) In margine: „Tenentur solvere, sed non est in potestate eorum."

6) In margine: „Hee decime ascendunt circa 400 florenos Renenses currentes hoc anno 88; sed dominus de Yselsteyn cum suis occupat."

7) In margine: „Item 700 Renenses annue una cum institutionibus etc."

8) Zie de formulieren sub XIII.

numero, tradendas instituendis, de quibus faciet computum respondendo preposito annue.

Item Johannes Cesar [1]) consuevit pro eisdem respondere in summa 50 florenos Postulati annue.

Nota. Van tfeer te verhueren [2]).

Item die cleyn viscarie [2]).

Convenimus [3]) cum dicto domino Petro [4]), quod pro dictis 98 libris 11 solidis et 8 denariis, monete qua 20 denarii dicti vulgariter *placken* pro qualibet libra computantur, quarum plackarum 38 valent unum antiquum scudatum aureum de Francia seu de Flandria, et pro dictis 20 libris solvet nobis annuatim nisi dimidiam marcham argenti vel ejus valorem, prout ecclesiae Trajectensi pro hujusmodi argento tempore solutionis recipere continget.

2. *Infrascripta recipit capitulum de bonis prepositure stante concordia* [5]).

Item in primis dominus Ghijsbertus de Rysenborch de certis mansis in Werconde 20 scuta Francie [6]).

Item de certis aliis mansis in parrochia de Zeyst 2 marchas argenti et 2 loot.

Item Splinterus de Rossem de uno manso in Honthem 11 scuta Francie et 11 capones.

Item Carthusienses 2 marchas argenti de Blomendayll; iidem adhuc 5 loot argenti de Kattenstert.

Item Hubertus Pelgrini in Lopick $4^1/_2$ jugera 6 scuta Philippi Burgoniensis libere. Item ex bonis in Vuersa 10 scuta Francie.

Item Gijsbertus Pauli de uno manso in Maersenveen ad certos annos $17^1/_2$ scuta Francie et 18 capones.

---

1) Deze Jan Keyser was commissaris-generaal in het Friesche aartsdiakonaat in 1448.

2) Deze beide alinea's zijn met eene andere hand geschreven en later doorgehaald

3) Dit stuk behoort bij de volgende bladzijde (zie Noot 3).

4) Denkelijk de gemachtigde van den proost.

5) Zie over deze concordie hiervoor p. 263 Noot 3.

6) In margine met andere hand: „Hic tacent domini de 450 modiis havene, quod postea in concordia bene posuerunt, prout patet in istis quatuor foliis istis alligatis etc." (Zie deze 4 bladen hierna p. 274 vlg. De schrijver heeft echter niet bemerkt, dat de 450 mud haver hierna vermeld worden.)

Item Wouterus Pauli, olim Paulus Gijsberti pater ejus, de $^1/_2$ manso in Maersenveen 6 scuta Francie et 6 pullos.

Item Theodericus Emondi, olim Jacobus Theoderici, op Maersenveen 6 scuta Francie et 8 pullos, cujus medietas spectat ad thesaurarium.

Item Bruno de Emnesse de certis bonis $^1/_2$ quartarium buturi, cujus solucio est in Majo, alias cadet a jure.

Item Wilhelmus de Oye de certis bonis in Balgoye 10 scuta Francie in Mayo [1]). Item adhuc 450 modios havene. Item adhuc 6 modios havene. Item de cuermedalibus 5 florenos Renenses.

Ultra predicta dominus H. Daylman prepositus [2]) consuevit capitulo omni anno tradere 100 scuta Francie et 100 florenos Renenses, ac tantum quantum magister fabrice pro tempore de prebenda canonici absentis et in plena percepcione fructuum existentis consuevit annue recipere.

3. *Infrascripta tenetur prepositus ministrare annue canonicis et aliis, juxta tenorem juramenti sui.*

In primis 180 modios tritici, 220 modios siliginis, 720 modios havene et majoris mensure Trajectensis.

Item 98 libras 11 solidos et 8 denarios, computando grosso Turonensi pro uno solido et decem tales pro floreno de Florencia.

Item adhuc 20 libras monete predicte, racione memoriarum Florencii et Wilhelmi comitum Hollandie, pro quibus 20 solidis solvet marcham argenti [3]).

Item scolaribus in die Jovis sancta unum maldrum tritici et 3 urnas cervisie, ac canonicis et aliis ministris nuces, poma et alios fructus in scutellis novis. Item in die Sixti canonicis prumella et cerusa in sporca et vasa pulchra.

Supradicta ministranda habentur in juramento sub sigillo prepositi pro tempore prestito.

Summa 551 *floreni Renenses.*

Summa, quam recipiunt, ascendit ad 479.

Item recepi a magistro Petro (?) 2 *nobilia, unum leonem et postulatum cum Philippo* [4]).

---

1) In margine met andere hand: „Item adhuc recipiunt ex curte de Balgoye 10 scuta Francie. Item adhuc ex decimis in Achtienhoven 6 modios havene. Item ex bonis in Vursa 10 scuta Francie."

2) Proost van 1466—1471.

3) Hierbij behoort het stuk, waarbij de noot 3 op de vorige bladzijde.

4) De 3 laatste posten van deze paragraaf zijn met latere hand geschreven.

(VI. DE HOF VAN DOLRE.)

1. *Curtis de Dolre.*

In primis heredes Jacobi de Oudewaghen habent	2 moder saet.
Item Rodolphus Leydensoen	1 moder saet.
Item Bertoldus Maetz	1 moder saet.
Item Grieta Nellendochter.	2 moder saet.
Item Hugo Wedeghe	2 moder saet.
Item Engel	1/2 hove.
Item Wilhelmus de Dolre.	1/2 hove.
Item Wilhelmus de Sconenbrug, ...	1 hove.
Item dominus Arnoldus de Jutfaes.	1 hove.
Item curtis de Dolre	3 1/2 hove.
Item dominus de Dorenwerde	2 hoven.
Item Johannes Hey	1 hove.
Item Westerhof	1 hove.
Item Wouterus de Dolre	2 hove.
Item dominus de Lynden	1 hove.
Item heredes Jacobi de Oudewaghen	1/2 hove.
Item dominus de Dorenwerde	1 hove.
Item hospitale sancte Catherine.	1 hove.
Item Symon Egbertsz	1 hove.
Item Wilhelmus de Dolre	1/2 hove.
Item dux Gelrensis	1 hove.
Item Gerardus Nypyser	1 1/2 hove.

Opten Bertekeren gherden.

Item dominus de Lynden	5 hoven.
Item hospitale sancte Catherine.	1 hove.
Item Loef van Herten	4 moder saet.
Item curatus in Wagheninghen.	1 moder saet.
Item Riquinus de Andels. . . , ...	1 moder saet.
Item dux Gelrie	4 moder saet.
Item die Nederhof	4 moder saet.
Item Johannes de Welle in Hiddemaet . . .	3 moder saet.
Item Johannes tenden Hiddemaet.	2 moder saet.
Item ibi juxta ecclesiam de Wagheninghen .	1 moder saet.
Item Henricus Hey	2 moder saet.
Item Jacobus Croy	1/2 moder saet.

Item Hugo Wedighe . . . . 1 moder saet.
Item dux Gelrie . . . . 1 moder saet.
Item curtis de Dolre tenden den tygelhoven . 2 moder saet.
Item ibi juxta dux Gelrie. . . . . 2 malder saet.

Besiden Postmaet.

Item dominus de Dorenwert. . . . . . . 3 moder saet.
Item Johannes de Welle . . . . 3 moder saet.
Item Symon Egbertsz.. . . . . 1 moder saet.
Item curtis de Dolre . . . . 2 moder saet,
que vocantur *corterugghen*.
Item Barnerus Hey . . . . 6 scepel saet,
que vocantur *ghinkerlant*.

Opten Broecmaet.

Item dominus de Lynden. . . . . 3 moder saet.
Item Gheryt Nypyser . . . . 2 moder saet.
Item Riquinus Maerseman . . . . 1 moder saet.
Item dominus de Lynden. . . . . 6 scepel saet.
Item Riquinus de Andels . . . . 6 scepel saet.
Item Symon Egbertsz.. . . . . 6 scepel saet.
Item Jan Bernts . . . . 4 moder saet.
Rolof Leydenz. . . . . 5 moder saet.
Item Lamekiin van der Brugge. . . . . . 6 scepel saet.
Item curatus in Wageninghen . . . . . . $1^1/_2$ hont.
Item Walterus de Dolre, Franken-campen
continentem . . . . 4 moder saet.
Item tuschen den tigeloven ende Haddemaet. . 6 moder saet.

Opten Ommegaert.

Item domini sancti Johannis in Aernhem . . 3 moder saet.
Item sancta Catherina . . . . 1 hove.
Item eadem sancta Catherina . . . . . . 1 moder saet.
Item Bertoldus de Ruenhove. . . . . . . 1 hove.
Item Aleydis Hacke. . . . . 1 hove.
Item Egbertus. . . . . 1 vierendel.
Item Rutgerus de Brinc . . . . $^1/_2$ hove.
Item dux Gelrie . . . . 2 hoven.

Item totus mons pertinet ad parrochiam de Wageningh.

2. *Hec est terra propria curtis de Dolre.*

In Monte . . . . 22 modder saet et una magna area.
Item in Noeda . . . . 22 merghen.
Item communitas, quam habet Johannes de Wel, et continet . . . . $20^1/_2$ merghen.
Item in parrochia de Ede in nemore dicto Wekenemerhout . . . . 2 hoven lants.
Item in Ede census de quibusdam areis, valens 2 libras.

3. *Curtis de Leewen, sita in parrochia de Wageningen.*

Hanc curtim consuevit tenere Rutgerus de Laetmonde miles et emit eam ab Arnoldo de Lewen, qui Arnoldus et sui progenitores habuerunt bona ad ipsam curtim spectancia in pactum hereditarium a preposito, videlicet pro quatuor modiis siliginis, 12 dachmade, dat is 12 daghe te mayen ende 2 dage te striken, dat is 2 dage te eeren; et consuevit spectare sub curti de Dolre.

Hec curtis de Leewen consuevit spectare sub curti de Dolre; nunc autem integraliter spectat ad prepposituram, quia dominus Arnoldus de Tricht prepositus emit meliorationem ejusdem et reduxit libere ad prepposituram.

4. *Dit siin die cotpennighe ende scotpennighen, geven den hof van Dolre tot Ede.*

In den eersten Clays Pauensz . . . . 6 denarios.
Item Rijquiin siin broeder . . . . 6 denarios.
Item Margarite Huberts . . . . 6 denarios.
Item Randolf Randolfsz. van Herman Henricxz.-acker. . . . . 6 denarios.
Item van Wlger Scoemakers-acker. . . . . . 6 denarios.
Item van Griete Peters-acker . . . . 6 denarios.
Item Henric Velic . . . . 6 denarios.
Item van Vranke Heydenborchssons-acker . . . 6 denarios.
Item Johan Cock. . . . . 6 denarios.
Item Egbert Molenaer . . . . 6 denarios.
Item Ghese Brune . . . . 6 denarios.
Item Aelbert de Delen van 2 acker . . . . . 12 denarios.

Item Henric Scaephuus.	6 denarios.
Item Goede Roetersz.	6 denarios.
Item Aernt Crol	6 denarios.
Item Goeswiin Coep	6 denarios.
Item Peter Rijswijck	6 denarios.
Item Johan Hermansz.	6 denarios.
Item Lambert Veenman	6 denarios.
Item Aernt die Pelser	6 denarios.
Item de area in Velchusen Cristiaen Ponsenz. .	9 Brabants.

5. *Bona et justitia, que habet curtis sancti Johannis in Dolre, sunt hec.*

In primis mansos allodii, sitos supra Montem et in Noeda.

Item quinque particulas terre, de quibus quatuor site sunt in Monte et una in Noeda, de quibus duo messores servierunt quondam curti 6 secundis feriis in metendo et in arando tantum terre quantum modio ordei in seminando competebat. Sed hee particule ad curtim nunc libere sunt devolute.

Item in Herthenre-hout habet eadem curtis warandiam de $3^1/_2$ mansis et unam anetam(?), que *vorstammeet*(?) dicitur, et terciam partem totalis jurisdictionis.

Item in Vekehem habet eadem curtis warandiam de $3^1/_2$ mansis et unum offitium jurisdictionis.

Item in Hortades-campe de $3^1/_2$ mansis warandiam.

Item in Eckerholte pastum unius porci.

Item habet unum mansum censualem in Leewen, qui solvit 4 maldra siliginis, et serviet curti in metendo 6 secundis feriis cum duobus messoribus a festo Jacobi usque ad nundinas Aernhemenses, et arabit tantum terre que in seminando poterit capere 2 modios ordei preter istos $3^1/_2$ mansos.

Item eadem curtis habet in Noeda quoddam pratum, quod capit in seminando 14 modios.

Item aliam partem terre, que vocatur Cloc, capiendo semine 3 modios.

Item habet duo prata in Noeda, capientia in semine 8 modios.

Item in Husdenreweerde terram, capientem in semine 2 modios.

Item ecclesia predicta ratione curtis habet in Monte et in Noda decimam de 22 mansis.

Item ipsa curtis habet in Hokelem decimam terre, capientis in semine 1 modium siliginis.

(VII. OPGAVE VAN DE DEPENDENTIES VAN DEN HOF VAN DOLRE [1]). 1381.)

1. *Alle denghenen, die desen brieff zellen sien off horen lesen, do ick verstaen Volquijn van Dolre Gijsbertsz. van Dolre, dat ick int jaer ons Heren dusent driehondert een ende tachtendich op sunt Peters avont ad vincula tot Wageninge voer Willem aen geen Nywelant, richter tot Wageninge, Gerit van Dolre, Willem van Dolre, Bernt van Welle, Willem van der Brencke ende Jacop Duvel, schepen binnen Wageningen, ende anders die gemeen schepen int recht mit vryen wille ende gansen berade belyet hebben ende bekennet apenbaer ende lie ende bekenne mit desen openen brieve, mit myne zegell bezegelt, dat die hoff van Dolre ende alle goet ende recht, dat dairto behoert, vrielick ende claerlick gekomen is aen die proist van sunt Johan tUtrecht van sijnre proestien wegen na mijns vaders doet Gijsbrechts van Dolre, diet van den proest van sunt Johan in pacht hadde tot sinen live, ende is die proist van sunt Johan voirscreven van sijnre proestien wegen ende erflick tobehoert. Ende dat dese gode totten vorscreven hoff behoren: in den yersten die grote tyenden op den Berch alinghe ende in der Noede, als die daer gelegen sijn ende Gijsbrecht van Dolre mijn vader voerseyt te bruken plach, mit den vlastienden ende mit die smaelltyenden, ende die hoff van Dolre mit alle dien lande ende erve op den Berch ende in den Enge alinge ende also alst Gijsbrecht van Dolre mijn vader voerseyt te bruken ende te hebben plach ende alst daer gelegen is, uutghenomen een hofstede, die gelegen is aen den Ruwenhoff, welke hofstede Gijsbrecht mijn vader vorscreven cofte tegen Herman Odevadersnest, ende in den Noede vijff morgen lants opt Nyelant, sess morghen op den Hoeveslach op Heestermaet butendijcx, ende binnendijcx drie morgen, in Hoesdeweert des Proistacker, enen halven morgen op Leuwenrijck beneden Potsmaet, vier hont op den Teghelloven boven Potsmaet, vier hont op den Boenhaer, vier hont boven Hiddemaet, ende mede alle erfnisse in der Noede, dien Gijsbrecht van Dolre mijn vader voerseyt te hebben ende te bruken plach binnendijcx ende butendijcx, ende twe hoven in Wekenmerhout, ende tgericht alle daertoe, ende tijns, tyende, pacht ende cotpenninge ende anders alle erve, gode ende recht, dat in*

---

1) Deze opgave komt voor achter het andere afschrift van het bovenstaande stuk en wordt hier ingelascht.

den voerseyden hoff van Dolre hoert. Ende hebbe oick bekennet ende belyet voer die voerscreven schepen ende bekenne oick ende belye voer my, mijn erfnamen ende nacomelinghen mit desen selven brieff claerliken ende mit mynen vrien wille ende mit gansen berade, dat in den voerseyden hoff van Dolre tiende, lant, bosche ende recht, tijns ende cotpenninge voerseyt off in anderen enigen gode off recht des voerscreven hoff van Dolre off dat daerin hoert ofte in horen mach, gheen recht noch toeseggen en hebbe noch my bekenne daerin te hebben. Ende oick om der meerre vesticheit ende sekerheit soe heb ick voer die schepen voerseyt opghedragen, quijtgheschouden ende overgegeven ende opgedragen, quijtschelde ende overgheve mit desen selven brieff der proestien van sunt Johan voerseyt ende den proist totter proestien behoeff voer my ende mijn erfnamen ende nacomelingen claerliken alle recht ende toeseggen, dat ick enichssins hebben mocht aen den voerseyden hoff, tins, tyende, pacht ende cotpenninghe, ende anders alle erve, gode ende recht dat in den voerseyden hoff van Dolre hoert off hoeren mach; ende love mit goeden trouwen, nummermeer tot geenre tijt den proist in der tijt voerseyt enich hynder, commer, last off aentaell te doen by my selven off laten doen van anders yemant in den hoff van Dolre, lant, goet, erve, bosche, tiende ende cotpenninghe voerseyt ende tegen dese voerscreven punten ende vurwarden in gheenre manieren te doen noch daerteghen te seggen, mer den proist ende synen boden voerseyt altoes daerin gunstelick ende vordelick te wesen na mynen vermoghen. Ende in oirkonde der waerheyt al der voerscreven punten, so hebbe ick desen selven brieff mit mynen segel besegelt. Gegeven int jaer onss Heren dusent driehondert een ende tachtendich op sunt Peters avont ad Vincula voirseyt.

(VIII. Lijst der cijnsplichtigen in Gooiland.)

1. *Census in Naerden.*

In primis op Emenisse . .	3 solidos 6 denarios.
Item Thidemannus Mens .	2 zwade.
Item Albertus dictus Poyen.	2 zwade.
Item Ghiselbertus filius Lammen.	3 zwade.
Iem Goeswinus Mathie . .	2 gulden.
Item magnus Ghijsbertus in Buschen	1 gulden.

Item Hermannus Henrici. .	1 gulden.
Item Nicolaus Gigans. . .	2 zwade ende een vierendel.
Item Ghijsbertus Jager . .	$1\frac{1}{2}$ zwade.
Item by Johannis Luberti et filius ejus.	2 zwade.
Item Aleydis Fabri . . .	2 zwade.
Item Gertrudis Johannis Venis	2 zwade minus 4 mitis.
Item Albertus Henrici . .	1 zwaet.
Item Trude Hollen. . . .	1 zwaet.
Item Nicolaus Leydekiin. .	1 zwaet.
Item Lubborch Lubkiin .	1 VIII[1]) minus quam 2 zwade.
Item Foys Mathie. . . .	$4\frac{1}{2}$ zwade.
Item Elizabeth Mathie . .	2 zwade quartam partem minus.
Item Aleydis Everardi . .	1 zwad.
Item Wilhelmina Cupcr . .	4 zwade.
Item Gerardus Zevennaer .	$2\frac{1}{2}$ zwade.
Item Ghiselbertus Campers.	2 zwadc.
Item Tydemannus Arnoldi .	15 denarios.
Item Olricus Arnoldi. . .	nihil solvit.
Item Rodolphus Petri. . .	1 zwat quartam partem magis.
Item Ghiselbertus Dyck. .	1 zwat terciam partem minus.
Item Fredericus Rodekini .	2 zwade.
Item Ghiselbertus Lodovici.	$10\frac{1}{2}$ Hollandenses.
Item Ricoldus Mannekiin. .	1 zwad.
Item Arnoldus Lubberti. .	$3\frac{1}{2}$ zwade.
Item die kercmeesters. . .	2 zwade.

2. *Census in Hilfersim.*

Item Henricus de Rover. .	6 (z)wade minus 3 partes.
Item Aleydis Lodovici . .	$1\frac{1}{2}$ zwat.
Item Johannes Nicolai et frater suus	4 zwade.
Item Andreas dictus Wise .	2 zwade.
Item Nicolaus Tobie . . .	6 zwade.
Item Johannes Mant et Rotardus frater suus.	$2\frac{1}{2}$ zwade terciam partem magis.
Item Ghiselbertus Leykens.	4 zwade.
Item Albertus Juvenis. . .	3 zwade.

---

1) = 1/8 ?

Johannes Gerboldus . . .	2 zwade 2 partes magis.
Rutgerus Lemuel in Blerinchem	$1^1/_2$ zwad.
Item Ricoldus Rodekini . .	2 zwade parum magis.
Item Catherina Cupers . .	12 Hollandenses.
Item Zwaneldis Wilhelmi Duvekens.	3 zwade.
Henricus Johannis	2 partes de duobus.
Item Johannes Wilhelmi. .	4 zwade.

(IX. AANTEEKENINGEN VAN EENEN KANUNNIK OVER DE ONTVANGSTEN VAN DEN PROOST IN 1422.)

Invenitur quoddam registrum sive scartabellum, in quatuor foliis scriptum, per modum informationis per unum ex canonicis capitularibus ecclesie sancti Johannis factum de receptis per dominum Arnoldum de Tricht, prepositum dicte ecclesie de anno 1418 incipiendo [1]).

1. *Secuntur recepta ex parte magistri Arnoldi de Tricht, prepositi moderni de anno* 18, *prout in registro suo continetur, quod assignavit.*

Item *Gijsbertus* de Vianen 5 marchas argenti, unum modium pisarum et 20 capones. Terminus Martini et Petri.

Item *Gijsbertus* de Vianen, frater domini Zwederi militis, 2 marchas et 2 loot argenti. Terminus Martini et Petri.

---

1) Een ander uitvoeriger extract uit dit stuk is in het andere afschrift bewaard. Het begint met de lijst der ministratiën van den proost, overeenkomende met de hierboven (V 3) gedrukte lijst, waarachter echter nog volgt:

„Item petit capitulum, quod prepositus faciet juramentum secundum tenorem instrumenti super juramento per prepositum modernum factum, nec excusabit se per quoscunque fortuitos casus, dampnacionem bonorum et rerum dicte prepositure in ministrando bona supradicta

Item quod prepositus faciet dominis decano et capitulo caucionem juratoriam et fidejussoriam de custodiendo castrum sive domum in Midrecht et de non alienando.

Item faciet juramentum quod non ponet castellanum vel bailivum nisi prius prestiterint dominis decano et capitulo juramentum fidelitatis.

Item jurabit, quod non permittet fodi sespites seu alias terras prepositure contra modum consuetum, et specialiter ex terra que nuncupatur Boekelaer."

De volgende posten zijn in dat extract allen veel uitvoeriger. Daar alles echter reeds voorkomt onder I, geef ik alleen de belangrijke verschillen der beide HSS. op, waar die van I afwijken.

Item Fredericus de Drakenborch de Vuersa 15½ marchas argenti et 10 solidos de censu.

Item conventus Carthusiensis 2 marchas argenti.

Item Theodericus over Riin 8 scuta Francie et 10 capones [1]).

Item Splinterus Splinteri de Rossem 8 scuta Francie et 10 capones [2]).

Item Henricus Vrenninx 7 scuta Francie [3]).

Item Paulus Jacobi 18 scuta Francie et 18 capones.

Item heredes Petri Gotscaldi 6 scuta Francie et 8 capones.

Item iidem heredes adhuc 7 scuta Francie et 8 pullos; medietas ad capitulum.

Item Theodericus Wilhelmi 11 florenos, computando duo nobilia Anglie pro 9 florenis, et 6 anetas; medietas ad capitulum.

Item Johannes de Dorsten 15 plackas Dordracenses [4]); medietas ad capitulum.

Item Ghyse Evertsz. unum quartarium buturi in Mayo.

Item Gerardus Tymanni 2 scuta Francie.

Item de quodam domistadio 1 loot argenti; medietas ad capitulum.

Item Hermannus Cruve de decimis in Noerden 3 libras.

Item Groete Dirck de decimis in Waveren 21 libras et 1 libram de rasoen.

Item Fredericus Wilhelmi de decimis minutis in Waveren 5½ libras.

Nota [5]). Suprascripta inveniuntur in registro receptorum domini Gerardi Mont ex parte prepositi, et non alia; presumendum tamen est, quod sunt plura bona, que non sunt descripta.

Summa predictorum ascendit ad 119½ scuta Francie 67 plackas signatas, quarum quelibet placka valet 11 deuten et quolibet scuto computato pro 99 albis, facientes salva meliori computatione 398 florenos 25 albas 1 denarium.

Ad predictam summam pertinent adhuc 7 floreni 24 albi et 2 loet argenti, que neglexi, a *Gijsberto* de Vianen;

---

1) Het andere HS. „van 8 morghen lants gheleghen te Houten."

2) Het andere HS. „van 8 morghen lants gheleghen te Houten."

3) Het andere HS. „van 4½ morghen lants gheleghen in Lopic bi der kerken."

4) Het andere HS. „van 6½ morghen lants gheleghen in Spenghen ...., elken morghen voir 15 Dordrechtsce placken."

5) Al het inspringend gedrukte ontbreekt in het andere HS.

faciunt 50 albos, facientes 9 florenos 14 albos 30 libras(?), et nescio cujus valoris est libra.

Summa omnium predictorum receptorum 408 florenos 9 albos, 1 deuken, 1 modium pisarum, 58 capones, 12 pullos, 3 anetas et 1 quartarium buturi pro parte prepositi de premissis bonis, in quantum scivi discomputare, quia defalcavi partem capituli, juxta videre meum. Possibile est, quod possint esse plura bona, de quibus nihil recipit.

2. *In Midrecht*, *Wilnis etc.*

Item prout ex eodem quinterno continetur de eodem anno ego computavi, quod ipse G*erardus* Mont confitetur tantum recepisse, prout ego considerare possem, in eodem anno 196 libras et ultra, sed nescio quales libre sunt. Et ista recepit de decimis, ut michi apparet; sed melius investigetis ibidem, quam ego potero, hic quia nullus, neque prepositus intelligit computationem suam, quia ita obscure facta est [1]).

Item dat goet van den Uuthoern metten huse 15½ nobel Anglie.

Item die groete vischarië.

Item de cleyn viscarie.

Item die vischarie te Waver.

Item die grute.

Item dat veerstat [2]).

Item die syse [3]).

Item die dobbelscoel.

Item die smael tiende 106½ libre et 10½ floreni.

Summa 2a 301½ libre 10½ floreni 15½ nobel, que sunt recepta, ut in quinterno apparet.

Notandum [4]) quod Johannes de Dorsten produxit unum registrum, in quo vidi recepta istorum de Midrecht, Wilnis et Thamen usque ad summam 1351 florenorum Gelrie, *blau*

---

1) In plaats van deze inspringend gedrukte alinea heeft het andere HS. de lijst der tienden van Mijdrecht en Wilnis, reeds gedrukt hiervoor II 2, 3, met de daar aangeteekende varianten.

2) In het andere HS is dit gevoegd bij het goed te Uithoorn.

3) Ontbreekt in het andere HS.

4) Al de rest van deze § ontbreekt in het andere HS.

gulden nuncupatorum, tempore quando ipse erat ibidem reddituarius, preter tamen alia bona prepositure aliunde situata.

Item dixit michi idem Johannes de Dorsten, quod in eisdem villis sunt diversa alia accidentia, que ibidem non nominantur.

Item in quodam alio quinterno de anno precedenti, ut credo, invenimus, quod pro parte dicti prepositi productum est per manus G*erardi* Mont, quod recepte fuerint de dictis decimis illorum de Midrecht et Wilniss etc. 371 libre et 12 floreni Hollandenses.

Item fuerunt quatuor decime, de quibus nichil receptum fuit; et videtur michi, quod dictus G*erardus* fecit registrum de receptis tantum, et non de debitis vel de venditis.

Item in eodem registro invenitur et de eodem anno prout sequitur.

Item die siese ende die grute 25 ouden scilden, 40 placken Hollandenses pro scuto, et 1 vierendel botteren.

Item die groete vischarie 19 oude scilden, 1 vierendel botteren ende 2 snoeken.

Item die cleyn vischarie.

Item dat veerstat metten lande 47½ oude scilden, 4 Dortsche gulden voer 3 scilden, 1 vierendel botteren ende 40 ganse.

Notandum quod de dictis villis et eorum jurisdictionibus temporalibus et ecclesiasticis non reperio plus in scriptis, licet bene sint plura, prout Johanni de Dorsten scit nominare, ex quibus proveniunt multa accedentia.

Item dixit michi idem Johannes, quod in illis villis 3 libre predicte solebant valere 2 florenos Hollandenses [1]).

3. *In registro predicto de anno* 18, *Gerardo Mont ex parte prepositi ostenso, in Velua reperitur prout inferius annotatur.*

In Velua recepta de anno 18.

Item in de roggetiende tot Ede 99 mouder rogghen ende ½.
Item die Bergtiende in Wageninghen 64 Arnhemse gulden.

1). In margine met andere hand: „3 libre faciunt 2 olde Wilhelmus scilde, que dicuntur Dortsche gulden, quorum 4 faciunt 3 scuta Francie.”

Item die smael tienden 3 Arnhemse gulden 3 quartier.
Item die Nodetiende te Wageningen 24 Hollantse scilden.
Item die vlastiende $3^1/_2$ Arnhemse gulden.
Item dat hout te Wekenen $3^1/_2$ Arnhemse gulden.
Item by Sniders van eenre hofstede 1 gulden.
Item Elboert 45 gulden [1]).
Item de bonis in Balgoy 10 oude scilden.
Item van der hofstede tot Ede cotpenningen, smael tienden etc. [2]) 19 mouder roggen.
Item dat lant opten Berg 14 mouder roggen.
Item die Proest-erve 8 libre, faciunt 3 Aernhemse gulden 1 quartier.
Item die hofstede tot den Oudevaersnest 9 scepel roggen ende 6 hoenre [3]).
Item die hof tot Leuwen $6^1/_2$ mouder roggen [4]).

Summa receptorum per dictum *Gerardum* in Velue 141 mouder roggen 1 scepel 291 floreni.

Notandum quod presumendum est, quod hic non sunt omnia bona prepositure expressata, in Velua existentia.

Item, prout bene scitur, decime semper accrescunt et decrescunt juxta incrementum et decrementum temporum.

Item bene reperitur aliud registrum, in quo decime ascendunt ad plures modios quam in duplo, exceptis tamen parvis.

Item dicitur, quod dominus *Gerardus* Mont infra 9 annos non computavit cum preposito; et prepositus noster nullum registrum produxit coram capitulo nostro, nisi tantum registrum supradictum; et hoc fecit, ut credo, ad cautelam, ad finem ut non intelligeremus computum, quia unum registrum non concordat cum alio.

Et presumendum est, quod reddituarii et alii officiarii sui subtraxerunt ex bonis magnam partem, ex quo non habuit computum cum eis.

---

1) Het andere HS. „van 6 morgen lants ende $10^1/_2$ morgen lants van selve 43 gulden."

2) Het andere HS. „ende van vlastiende."

3) Het andere HS. „7 hoenre."

4) Het andere HS. „Item den hoff tot Leuwen om $7^1/_2$ mudde roggen." — Al de rest ontbreekt in het andere HS.

4. *Infrascripta sunt bona, que in registris non sunt posita.*

Item jurisdictiones spirituales et temporales in Midrecht, Thamen, Wilnesse etc., etiam in tribus aliis villis de jurisdictione spirituali, ut in Zevenhoven etc.

Item jurisdictio in Frisia, que ascendit ad tantum, ut intellexi, cum quo prepositus semper potest solvere totum triticum, videlicet 180 modios et plus; et quando est annus bissextilis, tunc habet subsidium caritativum in Midrecht etc. ad valorem equivalentem.

Item a civitate Trajectensi 450 modios havene.

Item a G. de Zulen 6 modios havene, quibus defalcatis dominus prepositus de 750 modiis manet capitulo debens 264 [1]) modios havene, quos solvit ex aliis bonis.

Item de censualibus in Goylant [2]).

Item siliginem, quem tenetur, habet in Velua vel quasi, preter alias pecunias, quas ibidem habet.

Istam informationem mitto ad avisandum vos, ut sciatis quantum prepositus habet ministrare, et quantum habet recipere; et recompensando singula singularis videbitis, quid facturi sitis. Credo quod adhuc alia sunt bona, que in presentibus non sunt inserta; et hoc plures de capitulo nostro credunt juxta relata.

Tempore pacis adhuc preposito magna bona manent, salvis tamen distributionibus factis, ut considerare possitis, quando adhibetur bona diligentia in recuperando et vendendo decimas et locando bona per fideles.

Credo etiam, quod prepositus non produxit registra in melioribus annis, ne fieret sibi oppositio vel exceptio per capitulum; sed tantum de istis duobus annis produxit duo folia papiri. Nam si vellet ire per veram viam, ipse produceret registra de 8 vel 10 annis, ex quibus possemus informari de bonis; sed hoc non fecit nec intendit facere, dicens quod non habet alia registra, quod videtur impossibile, attento quod ultra 38 annos prefuit prepositure.

---

1) Lees: 294.
2) Deze alinea ontbreekt in het andere HS.

(X. AANTEEKENINGEN OVER EENIGE IN HET VOORAFGAANDE NIET VERMELDE INKOMSTEN VAN DEN PROOST [1]).)

Memoriale.

1. Item nota quod in antiquis registris reperitur, quod sunt quedam decime, jacentes retro Culenberch op Wedichuser-velt, spectantes ad prepposituram sancti Johannis, quas solebat tenere Hubrecht die Scenke.

Item adhuc certe alie decime, jacentes tot Ravenswade, quas solebat tenere Johannes de Wouwenbergh.

2. Item Govart uten Enghe was man van vier mergen lants ende die hofstede ghelegen tot Everinxdorp, daer de Uterdijck aen leget.

3. Item nota quod dudum prepositus de consensu capituli vendidit bona in Gheyseren Coloniensis diocesis Goedefrido et Svedero militibus dictis de Warchoedingen pro 130 marchis secundum formam infrascriptam, videlicet quod dicti milites et eorum successores tenerent decimas cum jure patronatus ecclesie de Gheyseren a preposito sancti Johannis in feodo, et tenentur preposito memorato tamquam domino feodi hujusmodi unum talentum monete Trajectensis, quotiens bona hujusmodi requisiverint. Cetera bona, sita in parrochia de Gheyseren, dictus prepositus vendidit dictis militibus, pro libero allodio in perpetuum possidenda, anno (1)249 [2]).

(XI. AANTEEKENING VAN ONTVANGSTEN VOOR DE PROOSDIJ. 1422 [3]).)

Anno Domini millesimo quadringentesimo vicesimo secundo recepta de prepositura sancti Johannis ex parte domini Theoderici de Wassener [4]).

Item pro una absolucione de clandestinis decem plackas.

Item pro infeodacione Johannis de Tiel tria scuta Fransie, sed dominus remisit florenum Arnhemensem; pro sigillo duo scuta.

---

1) Deze aanteekeningen komen in het HS. voor achter het stuk XII, doch zijn hierheen verplaatst, omdat zij denkelijk nog behooren bij de vorige afdeeling.

2) Het charter over de uitgifte in leen en verkoop van de dependenties der kerk van Geiseren aan de heeren van Wachtendonck dd. 1249 is gedrukt bij: Sloet, Oorkondenboek. II p. 698. (Geiseren ligt vlg. Bondam, Charterboek. I p. 472 tusschen Wanssum en Maashees.)

3) Dit stuk komt alleen in het andere HS. voor.

4) Proost van St. Jan 1422—1465.

Item de una littera fiodali innovanda unacum capitulo scutum Fransie.

Item pro infeodacione Johannis de Alendorp dominus habuit ex composicione facta 4 *coronas Fransie; de istis habuit familia quinquaginta albos.*

Item infra octavas Mertini solvit Petrus Cuper, curatus in Laren, de coremedalibus, que obvenerunt post mensis Septembri septem florenos Arnemenses; de uno coeremedali Willam Roeytgens wijf 4 *florenos Traiectenses; de Godevaert Willamssoenssoenssoen adhuc dabunt tres florenos Arnhemenses cum dimidio, et quid hic deficit hoc tenetur Petrus Cuper dictus.*

Itcm adhuc unum florenum Arnhemensem de uno lco (?) de Willam Roeytgenssoens wijf moeder.

Item si Goeffridus non solverit istos tres florenos Arnhemenses cum dimidio ante Nativitatem Christi, tunc solvit quatuor.

Item expensas factas pro istis pro septem prandiis, pro quolibet unum prasp. (braspenning?), sex leones pro vijncoep.

Item dez Woensdages na Beloken-Paesschen int jair 1423 *ontfaen van heren Peter cureit van Laer, ende gecomen was van Aernt Sensensoen,* 6 *Aernemse gulden ter goeder rekeningen.*

Item ontfangen van heren Peter Cuper, cureit van Laer, upten 7den *dach in Augusto* 5 *Arnemse gulden ende* 7 *dominus-gulden.*

(XII. OVEREENKOMST VAN DEN BISSCHOP MET DEN PROOST OVER DE GEESTELIJKE RECHTSPRAAK IN DIENS AARTSDIAKONAAT. 1337 [1]).)

Copia littere concordie inter episcopum Trajectensem et prepositum sancti Johannis Trajectensis super jurisdictione Oestfrisie, copiata ex primo libro papireo sancti Johannis Trajectensis folio 132.

1. *Nos Johannes, Dei gratia episcopus, necnon Arnoldus Loef, eadem gratia prepositus et archidiaconus ecclesie sancti Johannis Trajectensis, universis presentia visuris facimus manifestum, quod orta inter nos episcopum ex parte una necnon nos archidiaconum predictos ex altera super jurisdictione episcopali et archidyaconali necnon exercitio earundem per terminos archidiaconatus dicte ecclesie sancti Johannis infra partes orientales*

---

1) Zie over deze overeenkomst: Muller, Registers en rekeningen van het bisdom Utrecht. I p. XC.

Frisie Trajectensis diocesis dissentionis materia, ipsa inquisita per fideles nostros et reperta veritate articulorum dissentionis predicte infrascriptorum per nos, intendentes paci nostre necnon tranquillitati incolarum dictarum partium, in modum qui sequitur est decisa, videlicet: Quod nos archidiaconus predictus clericos, ad ecclesias non matricales, cappellas parrochiales vulgariter appellatas, et cetera beneficia in eisdem ecclesiis presentia et futura, nominatos electos aut presentatos seu presentandos examinare, admittere vel refutare, instituere et destituere, curas et amministrationes eisdem committere, litesque super hiis exortas vel oriendas dirimere, finire et exequi, necnon omnia et singula, que ex hiis oriuntur vel dependent, libere exercere ac per eosdem terminos in annis non bissextilibus, qui incipient die Nativitatis Domini media nocte, per easdem partes synodum et omnia synodalia correctiones criminum et delictorum quorumcunque tam clericorum quam laycorum, tam in synodo quam extra emergentium, punitiones et correctiones et interdictionem ecclesiasticam, preterquam in monasteriis, — dum tamen persone eorundem monasteriorum a nobis ecclesiarum curam seu amministrationem aliam ecclesiasticam non habuerint vel alias de jurisdictione nostra non fuerint, quibus casibus easdem personas corrigere poterimus sicut ceteras deberemus, — libere exercere et emolimenta ex premissis provenientia nostris usibus applicare; hoc excepto quod excommunicationis, suspensionis, interdicti et cessationis divinorum et alias sententias, a jure communi vel per statuta provincialia sive synodalia latas, relaxare vel ab eisdem absolvere, et quod homicidas vel opprimentes parvulos secundum jus et consuetudinem dictarum partium reincorporare vel reconsiliari ecclesie aut alia, que pontificale requirunt ministerium, aliqualiter nequeamus. In annis vero bissextilibus de premissis omnibus supersedere debemus omnino, preterquam quod de presentatis ad ecclesias et benefitia, litibus ortis super illis, et dependentibus ex hiis superius est expressum, et quod causas et negotia, per nos cepta in non bissextili, per bissextilem possumus prosequi et finire. Nos vero episcopus antedictus in annis bissextilibus antedictis per easdem partes synodum et omnia synodalia, correctiones criminum et delictorum quorumcunque tam clericorum quam laycorum, tam in synodo quam extra emergentium, punitiones et correctiones et jurisdictionem ecclesiasticam, tam in monasteriis quam extra, libere poterimus exercere et emolimenta ex hiis obvenientia nostris usibus applicare. In annis vero non bissextilibus de premissis omnibus supercedere debemus

omnino, preterquam quod causas et negotia, per nos cepta in bissextili, per non bissextilem possumus prosequi et finire, et quod incole tam clerici quam layci dictarum partium eisdem annis non bissextilibus nos seu officialem nostrum Trajectensem super causis quibuscunque, preterquam de presentationibus ad benefitia, possint adire et super eisdem cum suis adversariis litigare, nosque vel dictus officialis noster causas hujusmodi possumus prout melius placuerit delegare, nec alias de hujusmodi causis vel ad ipsum archidiaconum ut premissum est spectantibus nos debemus intromittere, nisi per appellationem vel alias ad nos cause hujusmodi legitime devolvantur. Cepta etiam vel finita per archidiaconum non debemus directe vel indirecte retractare. Presentatos ad matricales ecclesias, personatus aliter appellatas, examinare, admittere vel refutare, ipsis terminos committere et in possessionem corporalem inducere et de causis, ipsorum occasione subortis, cognoscere, diffinire et exequi debemus archidiacono minime requisito. Preterea ab excommunicationis, suspensionis interdicti et cessationis divinorum seu aliis a jure vel per statuta provincialia seu synodalia latis sententiis, pro delictis aut excessibus per ipsum archidiaconum in annis non bissextilibus per processum aliquem super correctionibus inchoatis, non absolvemus nec relaxabimus eosdem, nisi prius dictus archidiaconus hujusmodi negotia finierit, sibique de bannis et legibus episcopum competentibus fuerit satisfactum. Et hoc idem observabimus in reconsiliationibus homicidarum et oppressorum parvulorum, ex quibus absolutionibus et relaxationibus emolumenta nobis competentia capiemus. Nos quoque episcopus et archidiaconus predicti premissa, prout superius sunt distincta, per decanos seu alios offitiatos nostros, prout nobis placuerit, poterimus expedire. Et hec que premissa veritate comperta cognovimus sic ab antiquo fuisse servata, nostris temporibus observare fideliter promittimus et ipsa nostris successoribus indicamus. In quorum testimonium presentes litteras sigillorum nostrorum fecimus appensione muniri. Datum anno Domini millesimo trecentesimo tricesimo septimo feria sexta post Cineres.

(XIII. FORMULIEREN VAN VERSCHILLENDE AKTEN BETREFFENDE DE GEESTELIJKE RECHTSPRAAK VAN DEN PROOST ALS AARTSDIAKEN IN FRIESLAND. 1471 [1].)

1. *Johannes Nijs de Borsalia, prepositus et archidiaconus*

1) Verg. hiervoor p. 264.

ecclesie sancti Johannis Trajectensis, universis et singulis tam clero quam populo per terras sedis decanatus nostri de Boelswert partium Frisie nostri archidiaconatus constitutis, salutem in Domino sempiternam.

Honorabilium virorum dominorum Nicolai Tyarici, rectoris parrochialis ecclesie in Pennynchum, ac domini Meynardi, rectoris parrochialis ecclesie in Franiker[1]).

2. *Johannes Nijs de Borssalia, prepositus et archidiaconus ecclesie sancti Johannis Trajectensis, universis et singulis presbyteris, curatis, vicecuratis ac vicariis decanatus nostri in. . . . .*[2]) *partium Frisie nobis subditis et cuilibet vestrum in solidum salutem in Domino sempiternam. Presentato nobis discreto viro . . . .*[2]) *ad perpetuam capellaniam sive vicariam . . . .*[2]), *sitam in ecclesia parrochiali de . . . .*[2]) *nostri archidiaconatus predicti, vacantem ad presens per mortem seu liberam resignationem . . . .*[2]) *ultimi possessoris et rectoris ejusdem, a . . . .*[2]), *veris et indubitatis patronis ejusdem ut dicitur, vel alias qualitercunque vacantem pro institutione canonica ad eandem a nobis obtinenda. Nos vero juxta doctrinam apostoli nemini cito manus imponere volentes, vobis et cuilibet vestrum districte precipiendo mandamus, quatenus accedentes dictam ecclesiam parrochialem de . . . .*[2]) *inibi palam et publice tribus diebus dominicis seu festivis a se distantibus populo ad divina vocato proclametis et intimetis, dictum . . . .*[2]) *sic nobis fore presentatum. Citantes peremptorie coram vobis aut quolibet vestrum ad certos diem, horam et locum competentem omnes et singulos, tam in genere quam in specie, qui se hujusmodi presentationi aut persone presentate opponere voluerint aut sua crediderint quomodolibet interesse, contra dictum presentatum, ad opponendum eidem ostendendumque et dicendum de jure suo cum inmatione debita et consueta. Si vero in termino citationis hujusmodi vel medio tempore nullus comparuerit oppositor vel contradictor, committimus vobis et cuilibet vestrum, quatenus extunc dictum presentatum, dictis proclamationibus prius canonice factis, recepto tamen ab eodem presentato fidelitatis et obedientie ac ecclesiastice indempnitatis solito juramento,*

---

1) Hierboven staat met andere hand nog het volgende: „Dominus Meynardus pastor in Franekar. Dominus Nicolaus Tiarici pastor in Penningum.

2) In het HS. opengelaten.

ad dictam capellaniam sive altare admittatis ipsumque in corporalem, realem et actualem possessionem, juriumque et pertinentiarum omnium ejusdem auctoritate nostra ordinaria inducatis, ipsumque presentialem de eadem investientes, precipientes universis et singulis pensionariis, pactionariis et debitoribus ejusdem, quatenus ex nunc in antea eidem . . . . [1]) *de ipsius capellanie sive altaris fructibus, redditibus, juribus, proventibus, obventionibus et emolumentis universis respondeant et ab aliis responderi faciant temporibus ad hoc positis et statutis. Attendentes, quod si aliquis ut infra de institutione ad ecclesias parrochiales* [2]).

3 [3]). Nos [4]) decanus et capitulum ecclesie sancti Johannis Trajectensis, vices prepositi archidiaconatus et prepositure dicte nostre ecclesie parcium Frisie nostre jurisdictionis pronunc gerentes, universis et singulis tam clero quam populo, per terras sedis decanatus nostri [5]) . . . . [6]) parcium Frisie nostri archidiaconatus constitutis [7]), ..., salutem in Domino sempiternam. Noveritis, quod nos de discreti viri . . . . . [8]) experta providentia quamplurimum confisi, ipsum per [9]) predicte sedis seu sedium terminos fecimus, constituimus, creavimus et per presentes nostrum decanum foraneum [10]) per tres annos communes proxime instantes [11]) ordinavimus, dantes et concedentes eidem plenam, generalem et liberam potestatem, auctoritatem ac mandatum

---

1) In het HS. opengelaten.

2) Het overige ontbreekt; verwezen wordt naar het stuk hierna XIII 4.

3) Dit stuk is blijkbaar eene commissie voor een landdeken, later ingericht als commissie van een commissaris-generaal.

4) Met andere hand in margine: „Piboni Wyerda, in decretis baccalaureo, curato in Wieliss."

5) Met andere hand is hier op den kant ingelascht: „in districtu archidiaconatus nostri."

6) In het HS. opengelaten.

7) Dit hoofd is later doorgehaald en met andere hand vervangen door het volgende: „Johannes Nijs, prepositus et archidiaconus ecclesie sancti Johannes Trajectensis, universis et singulis tam clero quam populo (per terras sedis decanatus nostri) sub districtu Grandinorum archidiaconatus nostri partium Frisie constitutis, salutem in Domino sempiternam ac presentibus fidem indubiam adhibere. Noveritis quod de honorabilis et discreti viri domini B."

8) Met andere hand bovengeschreven: „domini Bernardi Cirici, curati parrochialis ecclesie in Almguer."

9) Met andere hand bovengeschreven: „dictum districtum archidiaconatus nostri."

10) Met andere hand bovengeschreven: „nostrum commissarium generalem."

11) Met andere hand bijgeschreven: „deputandi et ordinandi decanos foraneos per jurisdictionem nostram hujusmodi, qui habebunt auctoritatem et potestatem."

speciale [1]), per se ipsum vel alium seu alios, cum personaliter interesse non poterit, inter clericos et laycos, universitates ac collegia de quibuscumque causis meris et mixtis, pecuniariis, matrimonialibus, criminalibus et civilibus per predecessores ipsius ceptis et non ceptis, cognoscendi, diffiniendi et exequendi, ecclesias, parrochias, personas et loca ibidem visitandi, predicandi, synodos exercendi, super quibuscunque criminibus, culpis, delictis ac negligenciis personarum seu universitatum ex officio vel *ad instanciam fisci nostri aut* [2]) ad partis instanciam inquirendi, corrigendi et diffiniendi, in personas, universitates, ecclesias, parrochias et loca excommunicationis, suspensionis et interdicti sentencias et alias penas canonicas promulgandi et infligendi, ac per ipsum inflictas et fulminatas absolvendi, suspendendi, relaxandi et tollendi ac [3]) brachium seculare, si necesse fuerit, implorandi ac matrimonia clandestina contrahentes et eisdem interessentes corrigendi et ab hujusmodi excommunicationis sentencia, quam propter hoc incidunt, absolvendi [4]), aliaque omnia et singula faciendi et exercendi, que in premissis et circa ea necessaria fuerint vel quomodolibet oportuna, eciamsi mandatum aliud exigant magis speciale quam premissum est, et sentencialiter ea, que ad dictum spectant officium vel ad decanum foraneum ibidem pertinent seu hactenus pertinuerunt de consuetudine vel de jure [5]). Quare vobis omnibus et singulis supradictis in virtute sancte obediencie et sub suspensionis et excommunicacionis penis districte

---

1) Nam. de drie niet-schikkeljaren, waarin de proost-aartsdiaken de geestelijke rechtspraak had volgens de overeenkomst van 1337, hierboven sub XII gedrukt.

2) „ad — aut" met andere hand bovengeschreven.

3) HS. „necnon et", veranderd in ac.

4) Met andere hand op den kant geschreven: „necnon personas ydoneas ad ecclesias seu alia benefitia debite presentatos instituendi, et ecclesias seu benefitia curata saltem(?) sine institutione canonica intraverint aut se de cura quovismodo intromiserint, corrigendi et puniendi, cum clavibus careant sine institutione canonica sacramenta ecclesiastica ministrare non debeant."

5) Met andere hand op den kant geschreven: „Et quia plerumque contingit, patronos laycos ecclesarium et benefitiorum, in jurisdictione nostra hujusmodi consistentium, personas ydoneas ad villas vel illa in differencia(?) seu divisione presentare, eidem domino Bernardo, commissario nostro predicto, aut decanis ordinatis seu per eum ordinandis, committimus plenam cognitionem causarum et differentiarum(?) earundem exinde subortancium tam super jure patronatus quam jure presentandi ecclesiarum et benefitiorum predictorum. Et ut delicta, excessus et crimina debite corrigantur, honorabilem virum Godefridum . . . . clericum, prefati reverendi patris domini episcopi nepotem, nostrum et curie nostre procuratorem fiscalem facimus, constituimus et ordinamus per presentes."

precipiendo mandamus, quatenus eidem domino . . . . . [1]) decano nostro in omnibus et singulis obediatis et intendatis reverenter; alioquin sentencias, quas ipse rite tulerit [2]) in rebelles, faciemus auctore domino nostro inviolabiliter observari. Presentibus tamen post lapsum trium annorum [3]) communium predictorum minime valituris. In premissorum testimonium sigillum nostrum presentibus est appensum. Datum Trajecti anno Domini millesimo quadringentesimo. . . . . .

4. Nos decanus et capitulum eeclesie sancti Johannis Trajectensis, vices prepositi et archidiaconi archidiaconatus et prepositure, dicte nostre ecclesie prepositura vacante, pronunc gerentes [4]), universis et singulis presbyteris, curatis et vicecuratis ac vicariis decanatus nostri in Ffraneker [5]) . . . . parcium Frisie nobis subditis et cuilibet vestrum in solidum salutem in Domino sempiternam. Presentato nobis discreto viro . . . . [6]) ad ecclesiam parrochialem de Edens . . . . [7]) archidiaconatus nostri predicti, vacantem ad presens per mortem seu liberam resignacionem N., novissimi rectoris ejusdem, a parrochianis dicte ecclesie de . . . . [8]), veris ut dicitur ipsius ecclesie patronis, pro institucione canonica, cura animarum et custodia reliquiarium a nobis obtinendis. Nos vero juxta doctrinam apostoli nemini cito manus imponere volentes, mandamus vobis et cuilibet vestrum districte precipiendo, quatenus accedentus ad dictam ecclesiam de . . . . [8]) et inibi tribus diebus dominicis seu festivis a se distantibus populo ad divina vocato publice proclamando intimetis, dictum dominum . . . . [8]) sic nobis fore presentatum, citantes cum hoc peremptorie coram vobis aut quo libet vestrum ad certos diem, horam et locum competentem omnes et singulos, tam in genere quam in specie, qui se hujusmodi presentacioni aut persone presentate opponere voluerint aut sua

---

1) Mct andere hand bijgeschreven: „Bernardo commissario nostro hujusmodi ac decanis nostris per nos ordinandis."

2) Boven den regel met latere hand: „seu ipsi rite tulerint."

3) Boven den regel met latere hand: „usque ad nostram (beneplacitum) revocationem valituris."

4) Het bovenstaande is doorgeschrapt en met latere hand vervangen door het volgende: „Johannes Nijs de Borsalia, prepositus et archidiaconus ecclesie sancti Johannis Trajectensis, universis et singulis (ut infra)."

5) In margine: „Grandinorum."

6) In het HS. opengelaten.

7) „Edens" doorgehaald; in margine: „perpetuam vicariam dc Woldenze."

8) In het HS. opengelaten.

crediderint quomodolibet interesse contra dictum presentatum, ad opponendum eidem ostendendum et docendum de jure suo cum intimacione debita et consueta. Si vero in termino citacionis hujusmodi vel medio tempore nullus comparuerit oppositor aut contradictor, committimus vobis et cuilibet vestrum, quatenus extunc dicto presentato dictis proclamacionibus prius canonice factis, recepto tamen ab eodem presentato fidelitatis et obediencie ac ecclesiastice indempnitatis solito juramento, curam animarum et custodiam reliquiarum ejusdem ecclesie de N. in Dei nomine, vice et auctoritate nostra, committatis, ipsumque presentatum in realem et corporalem dicte ecclesie de . . . . [1]) possessionem juriumque et pertinenciarum ejusdem eadem nostra auctoritate cum solempnitatibus debitis et consuetis instituatis et inducatis; mandantes et precipientes parrochianis ibidem sub pena excommunicacionis, ut eidem presentato tamquam eorum vero rectori et curato in omnibus obediant ac reverenter intendant sibique de fructibus, proventibus, redditibus, ceterisque obvencionibus, emolumentis ac juribus singulis et universis, ad dictam ecclesiam de . . . . . . [1]) spectantibus, plenarie respondeant temporibus et locis statutis oportunis. Attendentes quod si aliquis oppositor seu contradictor comparuerit aut inventus fuerit, extunc ipsum oppositorem seu contradictorem unacum dicto presentato Trajecti coram nobis ad certos diem et horam competentes, quos eis duxeritis assignandos, per litteras vestras patentes presentibus transfixas citantes remittatis, processuri in hujusmodi negocio prout equitas suadebit racionis. Nostrarum testimonio litterarum. Datum Trajecti anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo LXXIIII [2]).

(XIV. Lijst der keurmedigen in Gooiland. 1440.)

De personis coermedilibus et certis pensionibus in Goeylant anno 40.

In Hylfersum.

Item Lambert Cuper	5 zwade 3 voet.
Lucert sijn brueder	$4^1/_2$ zwade.
Loech van Dael	1 zwade.
Lampfe Jan Gerbertszoen	2 zwaden.

1) In het HS. opengelaten.

2) Veranderd in „sexto, septimo xxiiij Aprilis, octavo"

Hanne-moey	2 zwade 1 voet.
Griet Jan Gerbertszoens wijff. . . .	1 zwade 5 voet.
Ghize Fyenzoen	$2^1/_2$ zwade.
Lambert Janszoen.	2 zwade 1 voet.
Die paeplike provende	$2^1/_2$ zwade.
Lamfe Reynertszoen	2 zwade 2 voet.
Willam Roetgen	3 zwade 8 voet.
Hanne Claes	4 voet.
Gerit Scouten kynderen	1 zwade.
Jan Ellart Grobben zoen	2 zwade.

Laren.

Jan Smeetszoen	$2^1/_2$ zwade.
Wolmer Rycoutszoen	3 zwade 4 voet.
Die kerck	2 voet.

Husen.

Gerit Posch.	2 zwade.
Seynse Jacobszoen	$11^1/_2$ zwade.
Ghijsbert die coster.	1 zwade.

Emnesse.

Die Haenwijc.	9 wit.

Naerden.

Alyt Scapgens	1 zwaed.
Bye Jan Rycoutsdochter	3 zwade.
Stine Gerit Arntszoens dochter . . .	3 zwade.
Peter Scuut	3 zwaden.
Willam Lubbikenszoen	3 zwade minus 2 voet.
Henric Oetscher	5 zwade
ende bruct Aelbert Mathijszoen.	
Heyn van Ingens kynderen	2 zwade.
Alijt Elbert.	2 zwade.
Hoer dochter	1 zwade ende 1 vierendeell.
Gerit Claes Vredericszoen	4 zwade.
Herman Wege	6 zwade.
Het gasthuys	3 voet.
Lambert Claeszoen	12 zwaed 7 voet.
Aernt Peterszoen	1 zwaed.

Haze Claes Andries dochter mit hoeren brueder tsamen . . . . 3 zwade.

Gerit Deyn heeft ghebuert van onser kerken roggen-tyende.

(XV. TARIEF VAN DE INSTITUTIEGELDEN, TE BETALEN DOOR DE PASTOORS IN WESTERGO AAN DEN AARTSDIAKEN. 1440.)

Taxus ecclesiarum in Oestfrisia prepositure ecclesie nostre sancti Johannis anno ut supra.

Bodelsweert [1])	16 scuta Francie.
Grevendorp	4 scuta Francie.
Dodingum	4 scuta.
Heckum	12 scuta.
Westhem *alias Hemdijck* [2])	
Kercweert	16 scuta.
Dodakerke [3])	16 scuta.
Pandergo *Epangia* [4])	12 scuta.
Forwalda	12 scuta.
Abbaga *alias Abbahem* [4])	8 scuta.
Hoedewere	8 scuta.
Oesterende [5])	16 scuta.
Hernawerch	8 scuta.
Exmora [6])	8 scuta.
Wymelinge alias Wommelze	12 scuta.
Cuberwerch *Cubert* [4])	12 scuta.
Waxlinge alias Waxens	8 scuta.
Langerhove [7])	8 scuta.
Scartinge	8 scuta.
Harwarch	8 scuta.
Borchwart	12 scuta.
Woldingen cum vicaria	16 scuta.
Scadawerch [8])	12 scuta.

1) Op den kant met latere hand: „Vacat anno presenti."
2) Met latere hand dan de tekst. Op den kant: „Vacat."
3) Op den kant met latere hand: „Nunc vocatur Nova terra."
4) Met latere hand dan de tekst.
5) Op den kant met latere hand: „Vacat de presenti."
6) „ „ „ „ „ „ „Vacat."
7) „ „ „ „ „ „ „Vacavit infra 4 annos."
8) „ „ „ „ „ „ „Vacat hoc anno 74."

Idsingahusum [1])	8 scuta.
Pyangum.	6 scuta.
Lyttekegast [2])	6 scuta.
Alingwere	12 scuta.
Cornwerth [3])	12 scuta.
Mackingum [4])	12 scuta.
Aldenem [5]) *cum vicaria que vacat hoc anno* .	16 scuta.
Penyngum *cum vicaria perpetua* [6])	16 scuta.
Wytmersum *cum vicaria perpetua*.	16 scuta.
Kemmerswerth [7])	16 scuta.
Lollingum	4 scuta.
Doeingaghe	12 scuta.
Woldenze cum vicaria perpetua [8])	
Silva sancti Nycolai	16 scuta.
Achtelum	12 scuta.
Evertwerth	16 scuta.
Wedum	16 scuta.
Jhesinzee.	8 scuta.
Leogin	8 scuta.
Bexum	16 scuta.
Helmum	12 scuta.
Berete	12 scuta.
Wilsem [9]).	16 scuta.
Kersse	16 scuta.
Abingweer	6 scuta.
Elawerth.	12 scuta.
Oesterwerum [10]).	12 scuta.

1) Op den kant met latere hand: „Vacat hoc anno."
2) „ „ „ „ „ „ : „Vacavit infra biennium."
3) „ „ „ „ „ „ : „Vacat et vacavit ultra annum, et nullus est presentatus". Het woord „nullus" is geschrapt en met latere hand veranderd in: „dominus Bernardus de Mackum."
4) Later veranderd in: „Mackumgum."
5) „ „ „ : „Alderum."
6) Op den kant: „Ecclesia domini Nicolai." Onder aan de bladzijde met latere hand: „Nota quod perpetua vicaria curata in ecclesia de Pennygum vacavit per obitum Godefridi Gosvini et vacavit a Quadragesima citra anni 74." En daarbij met nog latere hand: „Vacat hoc anno 77."
7) Op den kant met latere hand: „Vacavit infra 4 annos."
8) Onder aan de bladzijde: „Vacavit hoc anno, et vacavit ultra 6 menses. Devoluta est."
9) Op den kant met latere hand: „Vacavit hoc anno."
10) „ „ „ „ „ „ : „Vacavit anno preterito."

Mantingum	12 scuta.
Bosingum [1].	16 scuta.
Ysebrechtum	12 scuta.
Ffoldegara	12 scuta.
Goltum	6 scuta.
Derdenge	6 scuta.
Sneke *personatus* [2]	16 scuta.
Opmanhusum [3]	8 scuta.
Aesteheyn [4]	8 scuta.
Novahuer	8 scuta.
Ylike [5]	16 scuta.
Uffenweer [6].	8 scuta.
Godenryp *Goyumrijp* [7].	8 scuta.
Goyngum *Ggratebroeck* [8]	16 scuta.
Ffollelagen nunc *alias Folzegar* [9]	12 scuta.
Loyngum [10].	
Clegaw [11]	8 scuta.
Acherage	6 scuta.
Folprancsche kerke *alias Westerwallingerga*	8 scuta.
Langeweer [12]	12 scuta.
Ad sanctum Nycolaum	12 scuta.
Gouthem [13]	
Joerwerd [14].	
Lyntgewerum [15]	

1) Hier beginnen de aanteekeningen met andere inkt, waarmede het HS. verder vervolgd wordt. — Op den kant met latere hand: „Nota quod abbas in Litlum instituit hoc anno 73."

2) Op den kant met latere hand: „Vacavit hoc anno."

3) „ „ „ „ „ „ : „Vacavit hoc anno."

4) „ „ „ „ „ „ : „Vacavit infra triennium."

5) „ „ „ „ „ „ : „Vacavit anno preterito."

6) „ „ „ „ „ „ : „Vacavit bis infra 4 annos."

7) „ „ „ „ „ „ : „Vacavit hoc anno." — Boven aan de vlg. blz. staat nog met latere hand: „Nota quod circa Goynrijp vacarunt duo vel tres ecclesie. Item . . . ."

8) Op den kant met latere hand: „Vacavit infra biennium."

9) „ „ „ „ „ „ : „Vacavit hoc anno."

10) „ „ „ „ „ „ : „Vacavit bis infra 4 annos."

11) In het HS.: „Clegeweer," later veranderd in: „Clegaw."

12) Op den kant met latere hand: „Vacavit infra biennium."

13) „ „ „ „ „ „ : „Vacavit anno preterito."

14) „ „ „ „ „ „ : „Vacavit infra biennium."

15) „ „ „ „ „ „ : „Vacavit infra biennium et vacabit, quia presentatus est in Oesterende."

Langeweer	12 scuta [1]).
Humerken [2])	12 scuta.
Benyningaswach	8 scuta.
Sneckswach	12 scuta.
Coppelge	16 scuta.
Novemerum	8 scuta.
Hanla	12 scuta.
Petersberum [3])	12 scuta.
Asterberum [4])	12 scuta.
Westerberum *Sexberum* [5])	12 scuta.
Tydmarengum *Elagast* [5])	12 scuta.
Fferdingum	8 scuta.
Meynalduskerke	16 scuta.
Ecclesia sancti Lamberti	8 scuta.
Menalden	16 scuta.
Tuttingum alias Verlingum	16 scuta.
Werve	12 scuta.
Deynum [6])	12 scuta.
Mersum [7])	16 scuta.
Betingum	8 scuta.
Rijp [8])	16 scuta.
Slaperdorp	6 scuta.
Blesingem	6 scuta.
Stingum	12 scuta.
Vaersum	8 scuta.
Tymmingum	8 scuta.
Wore	12 scuta.
Slatzem	6 scuta.
Scalleweert	6 scuta.

2. *In insula Uxalia* [9]) *sunt iste ecclesie:*

Ecclesia beati Martini	8 scuta.

1) Deze regel is in het HS. doorgehaald.
2) Op den kant met latere hand: „Vacavit hoc anno."
3) „ „ „ „ „ „ : „Vacat."
4) „ „ „ „ „ „ : „Vacat et vacavit a festo Johannis citra."
5) Met latere hand dan de tekst.
6) Op den kant met latere hand: „Vacavit anno preterito."
7) „ „ „ „ „ „ : „Vacavit infra biennium."
8) „ „ „ „ „ „ : „Vacavit hoc anno, et est institutus unus per abbatem in Stavria, alias Blessem."
9) HS. „Woxalia", veranderd in: „Uxalia."

Ecclesia sancti Petri in Viveporten . . .	8 scuta.
Ecclesia sancti Johannis	8 scuta.
Ecclesia sancti Nycolay	8 scuta.
Ecclesia sancti Willibrordi.	8 scuta.

3. *In personatu de Winsum, de quibus abbas Vallis sancte Marie se intromittit de jurisdictione:*

Wynshum	16 scuta.
Baym	12 scuta.
Baloerch	12 scuta.
Vymenge	12 scuta.
Lettenge.	12 scuta.
Wellesrijp	12 scuta.
Wywerth.	12 scuta.
Bretsenewerch	12 scuta.
Tetmargum	8 scuta.
Sneecxwaye.	6 scuta.
Bruckes	6 scuta.
Nova terra alias Dorga [1])	16 scuta.
Sadagast	2 scuta.
Suprabreora nova.	8 scuta.
Suprabreora antiqua	8 scuta.
Ecclesia Folcolf	6 scuta.
Antiqua Huer	8 scuta.
Oersekerhaule	8 scuta.
Medemerch	8 scuta.
Tyelahusum [2])	6 scuta.
Sudergo	12 scuta.
Beyraburum.	6 scuta.
Medumwarch	8 scuta.
Capella ibidem	6 scuta.
Synomingum	12 scuta.
Spannum.	8 scuta.
Ederinge	8 scuta.
Herlinge alias Almenum et vicaria ibidem .	16 scuta.
Berdingodorp	8 scuta.
Dijcshorna	6 scuta.

1) Op den kant met latere hand: „Vacavit infra 4 annos."
2) „ „ „ „ „ „ : „Vacavit anno preterito."

Ludinckerka et capella ibidem	12 scuta.
Tsummum [1])	
Edens [2])	
Middelum [3])	8 scuta.
Englum	12 scuta.
Franiker [4])	16 scuta.
Slepeldorp	6 scuta.
Pesinge	8 scuta.
Snoninge	8 scuta.
Rede	16 scuta.
Anyngum	12 scuta.
Scakesum	8 scuta.
Hytsum	6 scuta.
Wynaldum	12 scuta.
Heerbadingum	8 scuta.
Guer [5])	6 scuta.
Syxtusberum [6]).	12 scuta.
Vicaria ibidem	8 scuta.
Humers	8 scuta.
Vicaria in Ylykiff.	4 scuta.

Zueringhen }
Meduaert } *Ambo vacarunt hoc anno per dimissionem domini Nicolai.*

Nota quod abbas et conventus de Ludinghakerke recognoscunt per suas patentes litteras, ecclesias de Meynardiskerke, de Enghelum, de Hitsum, de Scalkessum, de Alnachaburen, de Midelum, de Ludingakerke, de Lovelingum et de Hyrnawert esse sub archidiaconatu sancti Johannis, et quod institutio et destitutio rectorum earundem spectat ad ipsum prepositum sancti Johannis.

Item abbas Floridi campi recognoscit, institutionem et destitutionem ecclesie de Waxlinze spectare ad prepositum sancti Johannis.

Item abbas in Litlim pretendit habere institutiones infrascriptarum 30 *vel* 40 *ecclesiarum* [7]).

---

1) Op den kant met latere hand: „Vacavit infra biennium"

2) Op den kant met latere hand: „Vacavit anno preterito." — Boven aan de bladzijde met dezelfde hand: „No'a circa Edens vacavit alia ecclesia."

3) Op den kant met latere hand: „Vacavit infra biennium."

4) „ „ „ „ „ „ : „Vacavit infra biennium."

5) In HS.: „Gueringhen," veranderd in: „Guer." — Op den kant met latere hand: „Vacat. Electus est dominus Mento."

6) Op den kant met latere hand: „Electus est in Midslans et in insula opte Scellinge."

7) In het HS. volgt hier eene lijst der Zeeuwsche tienden, die in de rekening der

(XVI. UITTREKSELS UIT DE AANTEEKENINGEN VAN DEN KAMERAAR DER GROOTE KAMER VAN HET KAPITTEL OVER 1440—1449 BETREFFENDE DE OPBRENGST VAN HET AARTSDIAKONAAT [1]).)

Anno Domini 1440 *fuit major camerarius dominus A. Boninc, et recepit prescriptas pecunias de institutione Oestfrisie de ecclesiis infrascriptis.*

Item primo de ecclesia Bruckes 3 scuta Burgundie, 22½ cromstert pro quolibet scuto.

Item de ecclesia Suprabreora nova 3 scuta Burgundie, 22½ cromstert pro scuto.

Item de ecclesia Suprabreora antiqua 3 scuta Burgundie, 22½ cromstert pro scuto.

Item de ecclesia de Buer 3 scuta Burgundie, 22½ cromstert pro quolibet scuto.

Facit simul 12 scuta Burgundie. Et hoc per manus magistri Petri de Maesdam in vigilia Mathie Apostoli anno Domini 1441.

Item in crastino Geertrudis per manus Pot et Albout de ecclesia Goeyngen, Loeyngen, Alingweer et Engelum. Et de hiis quatuor ecclesiis habuit dominus Fredericus de Nyenlande de anno preterito quatuor membranos, pro quibus omnibus dedit predictus dominus 14 florenos Postulati et 20 stuver; item unum florenum Bavarie et 2 botken. Et de predictis pecuniis exposuerunt pro vino in recepcione istarum pecuniarum florenum Bavarie et 2 botken. Et manent pro capitulo 14 floreni Postulati et 20 stuver. Item dedit ipse de scriptura 4 membranarum 4 florenos Postulati.

Item sequuntur hic decanatus Oestfrisie.

Item dominus Fredericus de Nyenlande dabit de decanatu in Boelsweert de tribus annis sequentibus, quolibet anno 25 scuta Burgundie aurea; primus terminus solucionis erit Petri ad Cathedram vel infra quindenam.

Groote kamer van het kapittel van 1440 ook voorkomt onmiddellijk na de hier onder N°. XVI volgende aanteekeningen en dus zeker daarmede is overgenomen, — ten onrechte, want deze tienden behoorden niet aan de Proosdij van St. Jan, maar aan het kapittel. Ze zijn dan ook hier weggelaten.

1) Deze uittreksels zijn niet getrokken uit de rekeningen der Groote kamer zelven, die wel hetzelfde bevatten, maar toch dikwijls beknopter, eene enkele maal uitvoeriger zijn. Denkelijk zijn ze ontleend aan de manualen (of aan kladrekeningen) van de Groote kamer.

Item idem dominus Fredericus de decanatu Grandinorum dabit 7 scuta Burgundie ut supra.

Item dedit pro curialitate istorum decanatuum simul 4 florenos Postulati et 2 pro scriptura.

Item Bocke Harixman de decanatu Wagenburgensi inferiori dabit 19 florenos Renenses ut supra.

Item dedit ipse pro curialitate 5 florenos Postulati et 1 pro scriptura.

Item dominus Annonus, curatus in Harchgeest, dabit de decanatu Wagenburgensi superiori 40 scuta Burgundie, 25 botken pro scuto, ut supra.

Item dedit pro curialitate 5 florenos Postulati et unum pro scriptura.

Item dominus Sygardus, curatus in Afterletsens, dabit de decanatu in Alderum annuatim 14 scuta Burgundie ut supra et unum pro scriptura.

Item idem dabit de decanatu in Franiker 12 scuta Burgundie ut supra.

Item dedit idem pro curialitatibus dictorum decanatuum 9 scuta Burgundie, scuto computato pro 24 botken; pro illis dedit 7 florenos Postulati et 20 botken et unum pro scriptura.

Item magister Petrus de Maesdam de decanatibus Sexberum cum Scelgis, Meynaldum et Gorwaert; de istis quatuor dabit annuatim simul 25 scuta Burgundie aurea; cujus fidejussor est dominus Fredericus predictus.

Item dedit idem pro curialitatibus 5 scuta Burgundie, scuto computato pro 24 botken; pro illis 4 florenis Postulati et 8 botken et unum pro scriptura.

Nomina decanatuum parcium Frisie.

Boelsweert
Grandinorum
Wagenburgensis superioris
Alderum
Franiker
Sexberum
Scelgis
Meynaldum
Yorwaert [1]
Wagenburgensis inferioris

Nota isti decanatus consueverunt respondere preposito annuatim 450 *scuta Burgundie et ultra cum curialitatibus, ut patet supra et infra in computationibus, preter salarium scriptoris.*

1) HS. „Gorwaert," veranderd in: „Yorwaert."

Item habet dominus Fredericus de Nyenland penes se quatuor membranas institutionis, de quibus faciet capitulo legalem computationem in anno presenti.

Item de restantiis de ecclesia de Burchwaert recepi 6 florenos Postulati pro 7 scutis Burgundie a domino Dendone.

Item dominus Annonus habet tres membranas, sibi dimissas per Pot et Albout, de quibus faciet nobis legalem computationem; et est ipse curatus in Harcheest.

Item dominus Fredericus habet penes se quatuor membranas, sibi dimissas per Pot et Albout.

Item scripsit dominus Petrus G. Albout, quod post recessum suum a Frisia vacaverunt iste ecclesie, scilicet: Sarcwaert, Opten Oldenoever, Offenweer et Broeke. Et Langweer est in fieri.

Item post recessum H. Pot et G. Albout in anno 41 vacaverunt ecclesie iste infrascripta, scilicet: Goeyngem, cujus taxa nunc 12 scuta antiqua.

Item Loeygim 8 scuta antiqua, Sarcweert 12 scuta antiqua, Punugim 9 scuta antiqua, Outoever 12 scuta antiqua, Nyemeer 7 scuta antiqua, Havre 9 scuta antiqua, Hummers 10 scuta Burgundie, Offenweer 5 scuta Burgundie, quas dominus Petrus de Groenlant habet de consensu dominorum. Item Hytsim 8 scuta antiqua. Item nova vicaria in Ylst 4 scuta, et ista vicaria est de isto anno fundata. Item Broeke 6 scuta antiqua.

Item recepit dominus Johannes Costini a capitulo 6 membranas institutionis ecclesiarum anno 42 prima die Marcii, de quibus fecit computationem ut sequitur in sequenti latere.

Item habet dominus Anno de Hargeest penes se unam membranam institutionis.

Item dominus Johannes Costini habet penes se 5 membranas, de quibus faciet computationem tempore suo sic.

Item recepit dominus Lumanus de institutione ecclesie sancti Willibrordi 6 florenos Renenses.

Item recepit idem dominus Lumannus de institutione ecclesie sancti Petri in Viveporten 4 florenos Arnoldi, floreno computato pro 15 cromstert, unacum labore notarii. Et de ista ecclesia ultima recipiet dominus Arnoldus, curatus ecclesie sancti Willibrordi, si commode poterit pro posse suo, tria scuta antiqua cum predictis receptis.

Habita per Pot et Cesar.

In primis dominus Anno habet unam institutionem, ut supra predictum est.

Item habet et unam magister Petrus de Maesdam.

Item Bock Herincsman habet unam institutionem super ecclesia de Loyngen, de qua tenetur 10 scuta Burgundie.

Item habet dominus Fredericus de Nywelant tres membranas institutionis.

Anno 42 circa Remigii dederunt domini decanus et capitulum 12 membranas et invenient ibidem 6 alias. Actum anno 42 circa Remigii, que portaverunt Pot et Cesar. Quarum membranarum nomina sunt:

Herwart.
Lollingem.
Dyenen.
Boxem.
Beers.
Engelem.
Humertze.
Lyckegast.
Exmora.
Rede.
Sleppertorp.

Item et unam aliam primo vacantem. De istis 12 prescriptis dicti domini H. Pot et Cesar deliberaverunt capitulo 70 scuta Burgundie, scuto computato pro 17 grossis Flandrie.

Item de aliis tribus membranis, dimissis domino Frederico de Nyenland per Johannem Costini, videlicet:

Thyalhuzen,
Hellem,
Vlessem,

de istis tribus prefatus dominus Fredericus computavit eisdem dominis Pot et Cesar 15 scuta Burgundie ut supra.

Item Pot et Cesar receperunt a decano nostro domino Annone in Sneke de institutione ecclesie de Loyngen, quam Johannes Costini dimisit aput Johannem hospitem nostrum ad peticionem Buckconis, pro qua, ut idem Johannes Costini scripsit, dixit promisisse decem scuta, et non potuimus habere plus quam octo scuta Burgundie.

Item receperunt dicti Pot et Cesar a pastore ecclesie de Harwaert pro una officiacione usque ad mensem Maii 32 grossos Flandrie.

Item de premissis dicti Pot et Cesar exposuerunt 20 scuta Burgundie 16 albos 1 deutken; facit 85 florenos currentes 16 albos 1 deutken.

Item dicti Pot et Cesar habuerunt pro laboribus suis 2 scuta Francie; sic remanet pro capitulo 300 floreni currentes minus $7^1/_2$ albis, quos recepit dominus Lumanus.

Item 13 Octobris dominus Johannes Cesar recepit ad se tres membranas, quas misit domino Annoni, decano in Sneeck partibus Frisie, qui respondebit dominis de eisdem.

Item nota quod dominus Johannes Cesar habuit de anno 43, 19 institutiones.

Debita Frisie, data domino Johanni Cesar anno 43 *altera die Geertrudis.*

Dominus Fredericus de Nyenlande tenetur de decanatu in Boelsweert quolibet anno 25 scuta Burgundie aurea; terminus solucionis Cathedra Petri.

Item idem dominus Fredericus de decanatu Grandinorum 7 scuta Burgundie aurea.

Item Bucko Harencsman de decanatu Wagenburgensi inferiori 19 florenos Renenses.

Item dominus Annonus, curatus in Harchgeest, de decanatu Wagenburgensi superiori 40 scuta Burgundie, scuto pro 25 botken.

Item dominus Sygardus, curatus in Afterletsens, de decanatu in Alderum annuatim 14 scuta Burgundie aurea..

Item idem Sygardus de decanatu in Franiker 12 scuta Burgundie aurea.

Item magister Petrus de Maesdam de decanatibus Sexberum, Scelgis, Meynaldum et Gorwart simul 25 scuta Burgundie aurea, cujus fidejussor est dominus Fredericus predictus.

Item idem magister Petrus tenetur 6 scuta Burgundie aurea ratione ecclesie sancti Willibrordi in Scelgis juxta tenorem cujusdam sue cedule, cujus institutionem remisit dominis per Johannem Cesar.

Item dominus Johannes Cesar dimisit apud dominum Annonum, decanum in Snekis, circa Remigii anno 42, 3 membranas, de quibus tenetur capitulo nostro.

De quibus ipse dominus Johannes Cesar reportavit dominis circa Palmarum anno 43: et primo a domino Annono 18 florenos Arnhemenses in auro pro 15 scuta Burgundie. Item 6 scuta Wilhelmi pro 9 scutis Burgundie et 12 botken. Item 8 scuta Burgundie in auro pro 9 scutis Burgundie in solucione sibi facta. Item 2 peterman et unum scutum aureum Burgundie. Facit 4 scuta minus 1 botken.

Item ab eodem domino Annono ex parte Bocken Harincxman in auro 19 florenos Reynenses.

Item a domino Zygero 26 scuta Burgundie in auro, scuto computato 23 cromstert.

Item a domino Frederico de Nyenland in primis 15 florenos Renenses, 1 florenum Juliacensem, 1 clinckardum aureum et 1 botken pro 24 scutis Burgundie in solucione consueta. Item adhuc idem ab eodem 1 nobile Burgundie, 1 florenum episcopi Frederici. Item 2 peterman pro septem scutis Burgundie. Item adhuc[1]) ab eodem 12 florenos Postulati pro 13 scutis Burgundie. Et defalcavit idem Fredericus pro institucione ecclesie de Zarcwart 13 scuta Burgundie, que anno 42 dederat Johanni Costini.

Anno Domini 1445 mensis Marcii magister Theodericus Bor commissarius capituli nostri ad infrascripta commisit decanatus nostre jurisdictionis in Frisia modo subscripto ad tres annos proxime futuros.

In primis dominis Fredericus de Novaterra serviet in decanatu Bodelswerdie et respondebit annuatim pro computo in 25 florenis Postulati.

Idem serviet in decanatu Woldenze seu Grandinorum et respondebit annuatim pro computo in 7 florenis Postulati. Et pro curialitatibus amborum dedit 5 florenos Reynenses et duos pro scriptura.

Idem Fredericus recepit commissionem decanatus partis Inferioris Wagenburgensis sub antiquo computo, scilicet 19 florenos Reynenses annuatim. Et dedit pro curialitatibus 5 florenos Postulati et unum pro scriptura.

Item dominus Syardus, curatus in Alderen, serviet in decanatibus Fronaker et Alderen. Et respondebit annuatim capitulo in 30 florenis Postulati, scilicet pro quolibet 15. Et pro curialitatibus dedit 8 florenos Postulati, pro scriptura Postulatum.

Item in quatuor decanatibus, scilicet Yorweert, Meynaldum, Sexberum et Scelgis, serviet dominus Petrus de Maesdam, curatus Terhorne. Et respondebit nobis annuatim in 35 florenos Postulati. Et pro curialitatibus dedit 6 florenos Postulati et unum pro scriptura.

Item in decanatu Superioris partis Wagenburgensis serviet

1) HS. „quod."

dominus Anno de Tzerckgast. Et respondebit annuatim in 22 florenis Reynensibus vel ultra, quia propter conscientiam noluit computum determinare. Et propter bonam famam suam dictus magister Thidericus commisit fidei sue de reliquo; pro curialitatibus vero dedit quatuor florenos Postulati, pro scriptura Postulatum.

Item dictus magister Thidericus recepit in recessu suo 8 membranas institutionis, de quibus unam dimisit apud dictum dominum Fredericum pro ecclesia de Hennawart, quam inscripsit, et de qua non fecit computum capitulo, quia debebatur domino Johanni Cesar; alias vero 7 membranas reportavit, quia non vacarunt ecclesie.

Anno eodem quo supra de mense Octobris, dictus magister Thidericus, missus ad Frisiam, portavit secum septem membranas, de quibus in reditu fecit talem computum, quod per unam instituit Dodonem ad ecclesiam de Alingweer, unde recepit 10 florenos Bavarie, per secundam instituit dominum Meynardum ad ecclesiam de Broec, pro quo dominus Anno in Snekis promisit solvere in festo Petri ad Cathedram 7 clinckarden.

Item quatuor membranas dimisit apud dominum Petrum de Maesdam pro institucionibus faciendis ad ecclesias de Scelgis et de Quinque portibus, pro quibus solvet octo clinckarden. Et ad ecclesias in Leonze et Scallaert, pro quibus solvet 6 clinckarden aureos in dicto festo Petri juxta formam obligacionis. Septimam dimisit apud dictum dominum Annonem in Zarcgast pro ecclesia de Haula, in qua promisit se gerere fidelem.

Item concessit ipse magister Thidericus unam officiacionem domino Jacobo, vicario in ecclesia parrochiali de Kemsweert, ad dictam ecclesiam usque ad festum Pasche proximum anno 46 in favorem domini Jarici, presentati ad dictam ecclesiam, pro qua recepit unum antiquum scutum Francie.

Item reportavit idem magister Thidericus 10 florenos Renenses, quos receperat ad bonum computum a predicto domino Annone in Zarcgast.

Item adhuc 6 florenos Reynenses a predicto domino Petro de Maesdam, qui residuum quod debebat, scilicet 27 clinckarden, voluit solvi per tres vaccas, missas Johanni Costini, prout ipse cum dicto Johanne convenerat.

Anno Domini millesimo quadringentesimo 46 mensis Aprilis die prima magister Thidericus Bor tradidit domino Lumanno Zuermont 3 florenos Postulati et unum florenum Arnhemensem

aureum de institucione ecclesie de Sellaert, domino Petro de Maesdam defalcandos.

Item 19 florenos Renenses ratione decanatus Inferioris partis Wagenburgensis, computando quatuor florenos Postulati pro tribus florenis Reynensibus.

Item 52 florenos Postulati a domino Andrea Walteri, curato in Franiker, ratione institucionum anni currentis. Facit simul 81 flórenos Postulati 1 $^{1}/_{2}$ cromstert; facit ulterius 129 florenos Arnhemenses 10$^{1}/_{2}$ cromstert.

Idem magister Thidericus dedit dicto domino Lumanno 32 florenos Postulati pro computo decanatuum Boelswerdie et Grandinorum pro parte domini Frederici, curati in Nova terra, ibidem decani. Item 30 florenos similes pro computo decanatuum Franiker et Alderen, pro parte domini Syardi decani. Item idem magister solvit dicto domino Lumanno 7 florenos Reynenses ex parte domini Annonis in Tzerckgast, ad bonum computum anni predicti pro illis 8 florenis Postulati et unum florenum Reynensem.

Facit 113 florenos Arnhemenses 13 cromstert.

Item recepit ipse dominus Andreas secum membranas 6.

Item destinate sunt sibi postea per quemdam circa festum Pasche membranas 6. Et vocabatur nuncius Jacobus Petri de Woudricum anno 46 mensis Marcii.

Item recepit idem dominus Andreas membranas 10 mensis Septembris die 12.

Recepta per Albout a domino Andrea Walteri de decanatibus jurisdictionis nostre in Frisia de institucionibus ecclesiarum annis quibus infra, scilicet 47 *mensis Aprilis die* 15.

Item in primis solvit ipse dominus Andreas magistro Gijsberto Albout 52 florenos Postulati, pro quibus dedit 15 scuta Wilhelmi ducis Hollandie et 31 florenos Postulati; facit 52 florenos Postulati 5 cromstert. Et hoc racione institucionis ecclesiarum, per ipsum collectarum de anno suo ultimo.

Item de decanatibus Franiker et Alderen de debitis domini Syardi 30 florenos Episcopi.

Item de decanatu Superioris Wagenburgensis de debitis domini Annonis de Tzarcgaest ad bonum computum 36 florenos Episcopi 11 cromstert, pro illis 20 florenos Reynenses.

Item de decanatu Wagenburgensi inferiori 19 florenos Renenses, pro illis 20 florenos Postulati 4 florenos Juliacenses 10 albos.

Item dedi domino Johanni Cesar circa Johannis Petri et Pauli anno 47 membranas quinque.

Infrascripte sunt ecclesie, vacantes tempore magistri Andree de duobus annis proxime preteritis.

Haula, Oesterberum, Waxens, Doyngha, Kymsweert, Tzarckgast, Offingweer, Pyangum, Albingweerdt, Herbaygum, vicaria in Yilkiss, que numquam prius fuit collata et est de novo fundato incorporata de Yilkiss, vicaria in Woudenzee [1]), Ternze, Albaga, Ecclesia sancti Johannes Scellingen, Quinque portus ibidem, Lollingum, Exmora, Weye, Litkegast, Barningatorp, Spannum, Oesterberum, Achtelim, Kemswert, Woldenze, Greontrep, Wilsem, Tgidmerum, Bozem, Albaga, Haula, Doyenga, Ecclesia sancti Johannis in Scelgis. Et desuper dedi sibi octo membranas circa Cathedram Petri anno 48.

Item anno 48 circa Pasche dominus Johannes Cesar, habens commissionem a domino in partibus Frisie, perrexit ibidem, portans secum quatuor decanatus et totidem membranas.

Item idem dominus Johannes repergens ibidem in octava Trinitatis dicti anni asportavit secum in partibus predictis 6 decanatus et totidem membranas.

Item destinavi dicto domino Johanni Cesar per Henricum Petri civem Trajectensem quatuor membranas anno 48 ipso die Leodegarii, que fuit secunda Octobris.

Recepta domini Nycolai Cluetinc majoris camerarii a domino Johanne Cesar de jurisdictione restanciarum decanatuum Frisie anno 47.

In primis a domino Tzigardo decano Wagenburgensis superioris 22 florenos Reynenses, pro quibus solvit 29 florenos Postulati 8 cromstert.

Item a domino Frederico de Nyenland decano Boelswerdie et Grandinorum 32 florenos Postulati.

Item a domino Sigardo, decano Alderen et Franiker, 30 florenos Postulati.

---

1) Met latere hand op den kant: „Et sic nota quod tunc eciam capiebant instituciones super vicariis."

Item a domino Petro de Maesdam de decanatibus Alderen, Scelgis, Jorcwart cum Meynaldum, 17 florenos domini Postulati.

Item ab eodem domino Petro 5 florenos Postulati. Sic restant adhuc a dicto domino Petro 13 floreni Postulati.

Item ex parte decanatus Wagenburgensis inferioris de domino Annone 25 florenos Postulati, cum quibus solvit 19 florenos Reynenses.

Item adhuc per eundem dominum Johannem Cesar 8 florenos Domini.

Item 1 corona aurea et 1 florenus Juliacensis, faciunt 3 florenos Domini et $^1/_2$ cromstert.

Et defalcabit dominus Nycolaus Cluetinc camerarius domino H. Pot ex parte dicti domini Johannis Cesar 4 florenos Domini; facit simul 15 florenos Domini.

Item defalcabit adhuc idem dominus Nycolaus dicto domino Johanni Cesar de servicio suo 15 florenos Domini; et sic recepit dictus dominus camerarius ex parte prefati domini Johannis Cesar de pensione 50 florenorum Domini, quos ipse tenebatur de institutionibus, in festo Omnium sanctorum 30 florenos Domini simul.

Et sic idem dominus Johannes Cesar manet adhuc debens capitulo 20 florenos Domini, solvendos Pasche anno 49 proxime futuro, quos tenebatur in anno 48.

Insuper de predicto anno manet magister Petrus de Maesdam debens capitulo de quatuor decanatibus Berum, Scelgis, Meynaldum et Jorwaert 13 florenos Domini, quos dictus dominus Johannes Cesar recipiet ab eo et solvet capitulo.

Hee sunt ecclesie jurisdictionis nostre predicte, que vacaverunt anno 48.

In primis ecclesia de Hommers, de qua habuit dominus Johannes Cesar 10 florenos Postulati.

Item ecclesia de Bettegum, de qua habuit ipse 8 florenos Postulati.

Item adhuc postea quatuor de dicta ecclesia.

Item ecclesia de Beers, de qua habuit 5 florenos Postulati.

Item ecclesia de Sleppertorp, de qua habuit 6 florenos Postulati et unum pro scriptura.

Item ecclesia de Hytsum, de qua habuit 6 florenos Postulati et unum pro scriptura.

Item ecclesia de Tyrns, de qua habuit 8 florenos Reynenses et unum pro scriptura.

Insuper prefatus dominus Johannes dimisit penes dominum Jeltecum, curatum in Jorweert, quatuor membranas pro ecclesiis adhuc vacandis in brevi, ut dicebatur, videlicet Woldens novem ecclesiis melioribus, pro qua dedit sibi valorem trium florenorum Reynensium.

Anno 49.

Item habuit dominus Johannes Cesar duas membranas decanatuum, videlicet Boelswerdie et Wagenburgensis superioris, quas destinavit domino Frederico, in Nova terra curato; et promisit decano et capitulo, quod antiquas restituet dominus Fredericus predictus anno ut supra mensis Novembris in crastino Lini pape. Et ad instanciam domini Johannis Cesar domini decanus et capitulum commiserunt dicto domino Frederico vices domini Johannis Cesar in absencia ipsius domini Johannis Cesar, qui dominus faciet legalem computacionem dominis, pro quo ipse dominus Johannes Cesar fidejubit sic, quod ipse dominus Johannes manebit obligatus circa hujusmodi ut prius.

Insuper anno 49 recepit dictus dominus Johannes Cesar a me 6 membranas circa festum Sacramenti.

Item adhuc dictus dominus Johannes Cesar asportavit secum in partibus Frisie in profesto Petri ad vincula anno quinquagesimo institutiones ecclesiarum sex, unde omnibus computatis ab anno 48 habuit ipse instituciones ecclesiarum 26.

Anno 51.

Ego Wilhelmus de Zoelen dedi domino Henrico Pot proficiscenti in partibus Frisie propter absenciam domini Johannis Cesar, ipso die Ambrosii anno 51 de mandato dominorum meorum 3 membranas, dictas instituciones ecclesiarum.

Item dedi eidem domino Johanni unam institucionem, dum venit de curia, ipso die Inventionis Stephani anno ut supra [1]).

---

1) Hier eindigt het 2e quatern van het register. Het blijkt niet, of er wellicht nog een 3e geweest is.

BIJLAGE A.

Rekeningen van de proosdij van St. Jan. 1467—1469.

Recepta per me H. Trijnd, canonicum etc., tamquam socium prepositi, de bonis inferius designandis anni 67.

	Rijnse guldens.	Stuvers.
Item de bonis et jurisdiccione parcium Frisie cum institucionibus etc.	104	18
Item de bonis in Waghenigen	89	12
Item de bonis opten Uuthoern $15^1/_2$ nobilen.	38	15
Item de magna piscaria	20	
Item de parva piscaria 6 gouwen Arnhemse gulden	3	6
Item de decimis in Myert , ...	25	18
Item de decimis in Wilnisse.	29	8
Item de minutis decimis Thamen, Culsteert, Sevenhoven cum aliis	10	12
Item den zijs in Myert	6	6
Item den zijs in Wilnisse	6	
Item van tinse uut Wilnisse.		18
Item de institucione ecclesie de Thamen.		28
Item ab uno de Emenesse van een versoeck.	4	10
Item de zijs in den 18 hoven	12	
Summa receptorum . .	353	11

Restancie anni predicti, scilicet 67.

	Rijnse guldens.	Stuvers.
Item Willam Janss. de decimis in Thamen.	3	6
Item Beer Jacopss. de decimis in Culsteert.		$31^1/_2$
Item Claes Gherijtss. de decimis in Steenwikervelt		$9^1/_2$
Item Jan Janss. van Waveren de decimis in Myert		9
Dicit quod levavit milites in Paschali agno.		
Item Jan Willamss. de zijs in Wilnisse . .		34
Dicit quod milites levavit.		
Item in den zijs in den 18 hoven. . . .	12	
Levavit milites.		

	Rijnse guldens.	Stuvers.
Item dominus Agge in Frisia tenetur 18 Postulatis	12	3
Item ibidem dominus Nycolaus 8 Postulatis. facit	5	8
Item dominus Hero in Frisia 3 Postul. gl.	2	1/2
Item Willam Croeck 3 Beyers guldens . .	2	2
Item		
Summa restanciarum . .	41	3 1/2 [1]).

Exposita per me H. Trijnd de bonis anni predicti, scilicet 67.

	Rijnse guldens.	Stuvers.
Item ministravi capitulo nostro 100 ouden scilden, 100 R. g. et corpus prebende 34 R. g. 5 st.	284	5
Item pro expensis Rikesteyn, in domo Johannis van der Haer factis	15	15
Item juxta promissum castelano Wilhelmo Voghel , ...	17	6
Item tempore introductionis procuratorum domini prepositi, pro duobus vasis servisie, luciis et aliis expensis, factis in reysa et de cetero in domo mea absque vino	5	1
Item retinuit Mr. T. Marborch de pecunia in Waghenigen, mihi per eundem tradita, 3 Gelres riders, quos dedit et consumpsit Johanni de Haer cum suis, facta execucione contra capitulum	2	12 1/2
Item pro scriptura copiistarum in toto . .	3	1
Item de speciali mandato Rikesteyn dedi magistro Mathie de Bredenroeden		18
Item pro speciebus et malevatico, tempore introductionis domini		30
Item sculteto in Myert Nycolao Thiderici pro victualibus, per eum dominis ministratis, qui custodiam castri receperunt	6	2
Item van trecghe(l)t in vendicione decimarum in Mydrecht et Willnisse simul. . . .		33

1) Veel lager staat nog: „Item non fit mensio de receptis istarum restanciarum."

	Rijnse guldens.	Stuver.
Item Wilhelmo Vonck reddituario in Waghenigen juxta cedulam	8	$18^1/_2$
Item magister Thidericus Marborch Johannes de Haer et ego cum curru et expensis factis ad petendum precarium		$36^1/_2$
Item pro sculteto misso in Myert nuncio cum vino		7
Summa expositorum. .	349	$5^1/_2$
Summa summarum restanciarum et expositorum simul	390	9
Qua compensata cum summa receptorum, que fuit	353	11
Deficiunt michi	36	18 [1])

Recepta per me H. Trijnd de bonis domini mei anno 68.

	Rijnse guldens.	Stuvers.
Item de jurisdiccione parcium Frisie hoc anno nichil, quia bysextilis. Sed loco istius jurisdiccionis habet dominus prepositus precarium a subditis suis 300 scudatorum Philippi . . .	225	
Item de bonis in Wagheninge	150	
Item de bonis van den Uuthoern	38	15
Item de magna piscaria	20	
Item de parva piscaria	3	6
Item de decimis in Mydrecht	23	8
Item de decimis in Wilnisse.	25	18
Item de minutis decimis Sevenhoven etc. .	13	14
Item de zijs in Myert.	6 [2])	6
Item de zijs in Wilnisse	6	
Item de zijs in den 18 hoven	6	
Item de uno paupere exhumato pro domino	6 [3])	
Item a sculteto van Myert van tinse. . .		18
Summa receptorum. .	525	5

1) Veel lager staat nog met andere inkt geschreven: „35 fl. $13^1/_2$ st."
2) In HS. is boven 6 R. g. later geschreven: „7 g."
3) In HS. is boven 6 later geschreven: „ 9."

Restancie anni precedentis, scilicet 68.

	Rijnse guldens.	Stuvers.
Item precarium istius anni bisextilis 300 schilden	225	
Item de bonis in Wagheningen	55	
Milites receperunt 5 R. gr.		
Item Willam Janss. opten Uuthoern	27 [1])	8
Dicit se dedisse militibus 18 R. g. 8 st.		
Item Gherardus Jacobi de magna piscaria.	12	3½ [2])
Idem dicit se dedisse militibus 2½ R. g.		
Item decime in Myert	23	8
Item decime in Wilnis	25	18
Item de omnibus minutis decimis	13	14 [3])
Item de zijs in Myert	6 [4])	6 } Dominus recepit ad se.
Item de zijs in Wilnisse	6	
Item van den zijs in den 18 hoven	2	
Item Claes die Bilter scout, van een peerd ende koy, 10 Beyers gulden, facit	7	
Item Jan Dircss. van een koy	2	11
Summa restanciarum	406	8½ [5]).

Exposita per me Hermannum Trijnd de bonis anni precedentis, scilicet 68.

	Rijnse guldens.	Stuvers.
Item mansit mihi dominus debens in anno precedenti	36	18
Item nuncio, in Frisia misso pro pecuniis, dedi	27	
Item in festo Nativitatis Christi ministris civitatis	7½	
Item pro cyrotecis vicariorum eodem festo	15	
Item episcopo puerorum pro duobus prandiis	8	

1) In HS. is boven 27 later geschreven: „9."

2) In HS. is boven 12 R. g. 3½ st. later geschreven: „9 g. 13½ st."

3) In HS. is later bijgeschreven: „Submittit se documento de hiis, que dicitur recepisse."

4) In HS. is boven 6 R. g. later geschreven: „7 fl. R."

5) Veel lager staat nog, later bijgeschreven: „25 fl. 18 st."

	Rijnse guldens.	Stuvers.
Item in festo sancti Johannis in prandio presbyterorum	$8^1/_2$	
Item pro oblacionibus domini prepositi per totum annum	10	
Item pro servicio domini prepositi in choro 2 ouden scilden	3	
Item in Carnisprivio familiaribus dominorum florenum Postulati	$13^1/_2$	
Item Johannes de Haer retinuit equum, emptum a Wilhelmo Johannis op den Uuthoern, sicut idem Johannes de Haer in suis receptis posuit, pro 9 florenis Bavarie . . .	6	6
Item [1]) de consilio notarii nostri nunciis in Frisia missis, in vino propinato, et precipue magistro Everardo pastori in Frisia, qui recepit onus compellendi creditores domini ad solvendum	2	
Item [1]) Aelberto carpentatori, qui certis diebus laboravit in castro ad votum Johannis de Haer, qui noluit solvere	2	2
Item magister T. de Marborch et ego misimus dominum Johannem Heymerick se secundo cum equis ad revocandum Ruuhorst	2	6
Item [2]) van treckgelt in vendicione decimarum in Myert		30
Item pro expensis, per me et familiares factis in hujusmodi officio, 20 ouden schilden	30	
Item emptis quatuor vactis pro floreno Bavarie, oportuit iterum vendere pro floreno Postulati: in perdicione		14

---

1) Op den kant bij deze twee posten met een andere hand: „Ista sunt ponenda in anno 67."

2) Op den kant met een andere hand: „Item ponit hic van treckgelt et in principali non computat recepisse rasonem."

3) Op den kant naast deze alinea: „Recepit dominus H. 2 stoppen botteren a Ghe(r)trudi uxore Ghijsberti. Item habeatis memoriam de feudo in Emenness." De laatste volzin is doorgehaald.

	Rijnse guldens.	Stuvers.
Item [1]) pro sigillis officialitatis magistro T. de Marboch traditis	1 [1])	
Summa expositorum . .	90	$5^1/_2$
Summa summarum restanciarum et expositorum simul . . . . , . .	496	14
Qua defalcata a summa receptorum, que fuit . . . , , ...	525	5
maneo debens	28	11 [2])

Redditus preposituure sancti Johannis de anno 69 [3]).

	Rijnse guldens.	Stuvers.
Item de jurisdictione parcium Frisie hoc anno et duobus sequentibus 180 floreni Postulati, facit . . . . , ...	121	10
Item de bonis in Waghenigen optulit . .	150 [5])	
Item de bonis op den Uuthoern, pro loco et veer.	11	
Item pro feno Claes Willamss.	23	
Item Gheert Coppens. pro magna piscaria.	20	
Item pro parva piscaria 6 gouwen gulden ende enen snoeck in vigilia Nativitatis Christi, facit.	3	6

---

1) In HS. hierboven met andere inkt: „Nota requiratur unde.”

2) In HS. staat veel lager nog met latere hand: „54 fl. 7 s'.”

3) Op een los blaadje, in de rekening liggend, staat nog de hier volgende concept-quittantie van 's proosten procuratoren (die in de rekening genoemd worden) voor de pacht van de goederen te Wageningen over 1470/71. Het bedrag was blijkbaar sedert 1469/70 verminderd, want volgens de berekening in de noot zou het nu slechts 125 Rijnsche guldens bedragen: „Wij Ghijsbert van Venrode, Dirck Marborch ende Peter Hasert, procuratoers meister Henrics Dailman, proest der kerke suut Johans tUtrecht, lijen ende kennen van wegen meister Henrics proest voirseyt ontfangen te hebben van Wilhem Vonck, rentmeister der proestijen guede to Wageninge, hondert Francrijcxe coronen, belopende 200 ende (25) R. g., als 20 witte stuvers voir elken gulden gerekent, die Wilhem voirgenoemt den voirseyden proest sculdich was van pachte der gueden voirseyt, als van den terminen Martini in den jair van 70 ende Petri ad Cathedram in den jair van 71. Ende noch 12 sulke Rijnsche gulden, van rechts toebehoerende den proest voirseyt van den voirscreven rentmeister, soe meister Johan van Loenresloet die hem selven buiten onsen consent int hemellik toegededingt hadde. Van welken 100 coronen ende 12 Rijnsche gulden ende terminen voirscreven schelden wij qwijt Wilhem Vonck voirgenoemt.”

	Rijnse guldens.	Stuver.
Item decime in Myert et Wilnis cum aliis minutis decimis faciunt hoc anno.	65	8
Item die zijs in Myert	6	6
Item die zijs in Wilnis	6	
Item die zijs in de 18 hoven hoc anno 11 ouden scilden, que faciunt.	16	10
Summa . .	423 floreni Renenses,	

de quibus recepi 10 florenos Renenses, videlicet de ancisiis in Achtienhoeven. Cetera restant recipienda.

Exposita per me H. Trijnd de bonis anni precedentis, scilicet 69.

	Rijnse guldens.	Stuver.
Item in vendicione acsisii in den 18 hoven van treckgelt, quia tracserunt aureum . . .		38
Item pro cirotecis in Nativitate Christi vicariorum		15
Item pro duobus prandiis episcopi puerorum.		8
Item in prandio episcopi presbyterorum Johannis Ewangeliste		4½
Item pro oblacionibus per totum annum .		10
Item in Carnisprivio familiaribus dominorum.		13½
Item Christiano, in Frisia misso, 4 floreni Postulati	2	14
Item pro servicio prepositi in choro per totum annum	3	
Item de mandato magistri T. Merborch et Haessert, nuncio misso circumquaque pro magistro Johanne de Lonresloet . , . . .		10
Summa expositorum . .	10 fl. R.	13 st.

Item compensatis compensandis ac defalcatis defalcandis, maneo debens domino meo preposito 27 florenos Renenses 18 stuveros [1]).

---

1) In HS. staat veel lager nog met andere inkt: „Summa 54 R. g. 10 st. Summa 72 fl. R. 6 st. et adhuc 27 st."

BIJLAGE B.

Op een los blad, liggende in het hiervoor afgedrukte register tusschen fol. XIIII en XV, staat nog het volgende:

INFORMATIO PRO DOMINO SECRETARIO REVERENDI PATRIS DOMINI ABBATIS EGMONDENSIS SUPER FACTIS JURISDICTIONIS PREPOSITI SANCTI JOHANNIS TRAJECTENSIS [1]).

1. In primis est presupponendum pro omnium instructione, quod dominus prepositus et archidiaconus ecclesie sancti Johannis Trajectensis pro tempore habet exercitium jurisdictionis ecclesiastice, scilicet per districtum de Westergo partium Phrisie, et prepositus et archidiaconus ecclesie sancti Salvatoris Trajectensis habet jurisdictionem in eisdem partibus Frisie, per districtum de Oestergo scilicet, prope et in Groningen etc.

Item prepositus sancti Johannis annue deputat unum generalem commissarium per Westergo per suas desuper patentes litteras [2]), et illi generali commissario reservantur omnia crimina enormia et atrocia juxta tenorem commissionis.

Item predicto generali commissario transmittit prepositus annue 10 commissiones ad decanatus inferiores per certas membranas [3]), in quibus dimittitur vacuum spacium pro nomine decani, inserendi de manu generalis commissarii.

Item adhuc juxta occurrentia mittuntur eidem generali com-

---

1) Dit stuk, blijkens het schrift uit het midden der 16e eeuw, ligt los in het HS. Het behoort niet daarbij en is blijkbaar alleen daarin gelegd, om de inrichting der rekening en verantwoording over de geestelijke rechtspraak in Westergo te verduidelijken. Over de aanleiding tot het inzenden der memorie blijkt niets: blijkbaar was de abt van Egmond tot rechter benoemd in een geschil tusschen den proost van St. Jan en zijnen commissaris-generaal in Friesland, denkelijk als pauselijk commissaris in een proces, dat tusschen deze beiden in laatste instantie te Rome gevoerd werd en waarvan alle stukken verloren zijn. Wellicht staat het in verband met het proces tusschen het kapittel en den proost Pigghe over de proosdijgoederen in 1538. Ook op zich zelf echter is het stuk van belang, om hetgene wij daaruit leeren over de rechtspraak der aartsdiakens.

2) Zie zijne commissie hierboven XIII 3.

3) Vgl. XIII 1 en 3.

missario certe membrane sub nomine prepositi pro instituendis ad parochias et beneficia simplicia [1]).

Nunc veniendo ad prepositum, prefatus generalis commissarius tantummodo facit mentionem in computatione et calculo suis de receptis ab institutis et de pensione inferiorum decanorum, puta ille decanus tantummodo anno presenti dabit 5 aut 6 florenos; placeat ergo inquirere, quare non faciat mentionem de aliis receptis, ad instar provisorum et decanorum, per Hollandiam et Zelandiam constitutorum, qui ita computant? Et precipue ipse generalis commissarius:

In primis de clandestinis absolutionibus. Queratur circa istum articulum: anne ibidem in Frisia clandestine contrahant? et quis contrahentes absolvat? et quid inde proveniat?

De litteris citationis, constitutionibus et recognitionibus: an omnia ista fiant gratis? de recognitionibus 30mam partem recogniti a recognoscente recipiunt.

De legibus ratione examinis testium, nam pro quolibet teste recepto curia Trajectensis et provisores computant unum solidum grossorum, et de examine cujuslibet totidem.

De sentenciis matrimonialibus et juramentis decisoriis. Quantum ad matrimoniales causas ipsorum provisorum et decanorum commissio habet, quod tantummodo cognoscent, sed completis actis ac conclusis in causa transmittent acta ad dominos officiales pro sentencia concipienda ex eisdem, pro qua mittunt duos florenos ponderis, nam cause tales non per quoslibet sed per doctos judices sint terminande, ex quo agitur de salute anime.

Similiter de divorciis et discidiis: queratur a commissario nostro generali, anne introduci possit bonis mediis, quod prepositus daret eciam hujusmodi commissionem, quantum ad causas matrimoniales et discidii seu divorcii, limitatas de cognoscendo scilicet et non finiendo nisi consultis superioribus peritis?

Item de confirmatione testamenti presbiteri alicujus seu clerici beneficiati recipiunt . . . . . [2]) 15 stuferos. Eciam est bene consuetudo in Hollandia et Zelandia, quod ipsi clerici seu sacerdotes aliquid legant reverendissimo domino Trajectensi aut

---

1) Blijkbaar de stukken, waarvan hierboven sub XIII 2 en 4 de formulieren afgedrukt staan.

2) Eene opene ruimte in het HS.

eciam preposito Trajectensi in eorum testamento. Anne hoc fiat in Frisia?

Item de correctionibus excessuum. Iste est notabilis articulus, nam uti publica fama est et eciam facti evidentia, quod ibidem contingant valde enormia et atrocia crimina; quid igitur de predictis preposito cedat? vel an dimittantur tales incorrecti? Et specialiter queratur de violatione ecclesie aut cimiterii Opter Schelling, quam vel quod dominus suffraganeus Trajectensis reconciliavit, quid et cui sit proveniens ex hoc delicto applicatum?

De visitationibus ecclesiarum. Quantum recipit a qualibet visitator? et anne repperiat ibidem aliquos defectus?

De istis omnibus provisores et decani computum faciunt episcopo et archidiacono Trajectensi.

2. *Extra prescripta.* — Anne generalis commissarius interdum exerceat nomine prepositi synodum? et quid inde proveniat?

Item commissio generalis habet de clandestinis: an frustra ibi ponatur? seu quid inde fiat?

Item anne surgant interdum coram generali commissario cause beneficiales? Nam membrane institutionum habent: „citetis eosdem oppositores coram nobis aut generali commissario nostro" ita alternative: an patroni omnes ita pacifice et juste semper presentant?

Item anne officiationes ibidem dentur? vel quod omnes in suis beneficiis resideant?

Item quid sibi velit fieri de confessionalibus, quorum formam transmittimus?

Item de appellationibus. Ut appelletur a commissariis ad dominum prepositum, sicut fit in jurisdictione domini prepositi sancti Salvatoris Trajectensis.

Cetera suppleat discretio domini secretarii inquirentis [1]).

---

1) Onder aan de bladzijde met andere hand: „Acersum(?) est quod appellatur semper ad episcopum et non ad prepositum. Dicte absolutiones reservantur episcopo preter clandestina."

II Uit het leenregister der heeren van Hodenpijl.

De achterstaande stukken zijn ontleend aan een leenregister der heeren van Hodenpijl en Heemstede, dat in het Zeeuwsche rijks archief-depôt berust. Het bedoelde register is zeer geschonden, en daaronder heeft ook het eerste hierachter voorkomende stuk geleden. Het deel bevat thans 54 folio's, waarvan de 48 eersten van perkament zijn. Na den index, en vóór het eigenlijke leenregister begint, zijn de beide stukken afgeschreven, die hierachter volgen. Tusschen fol. 5, waarop de index eindigt, en fol. 6, dat met art. 10 van het sub I vermelde stuk begint, is een folio uitgescheurd, dat zonder twijfel de 9 eerste artikelen van dat stuk bevat heeft. Blijkens den verderen inhoud van het handschrift, dien het overbodig is hier mede te deelen, is het omstreeks het midden der 15e eeuw aangelegd en bijgehouden tot 1502.

De beide stukken, die hier uit het handschrift zijn medegedeeld, hebben zonder twijfel niet slechts in het leenhof der heeren van Hodenpijl maar ook elders gegolden. Dat blijkt reeds uit den titel van het tweede stuk: „tlienrecht na inhout des keysers rechten". Ook wordt nergens op het leenheerschap der heeren van Hodenpijl gezinspeeld. Ik geloof intusschen niet, dat deze opteekening van leenrechten reeds elders is afgedrukt. Het eerste stuk, dat eene opsomming behelst van de gevallen, waarin men zijn leen verbeurt, is buitengewoon uitvoerig. Niet minder dan 28 gevallen worden opgenoemd, waarin een leenman zijn leen verliest. Minder uitvoerig is het tweede stuk, dat echter geenszins, gelijk men uit het opschrift zou afleiden, een excerpt uit de libri feudorum is; integendeel het wijkt daarvan meermalen af.

R. Fruin.

A. Gevallen, waarin men zijn leen verbeurt.

. . . . [1])

X.

Die thienden saick is: als een man off synen erfgenamen jaer en dach beyden, dat hy sijn lien niet en versoucket noch en ontfaet van synen heere off van sijns heeren erfgenamen by synen sculde, so verbuert hy sijn lien.

XI.

Die elfste saicke is: als een man sijn lienguet veronwaer[t] ende quijt scelt off sijns vaders erfenisse niet annemen en will, so verbuert hy sijn lyen.

XII.

Die twaelfste saicke is: ist, dat den heere een man verlye[n] wille, ende dat hy hem driewerve doet manen, dat hy hem trouwe ende manscip zwere, endc hy dat niet en doet, als hy sculdich is te doen, so verbuert hy sijn lyen.

XIII.

Die dortiende saicke is: als een man weet, dat men synen heer aenvechten off stormen off dooden wille off vangen off scaden doen wille an synen live off an synen gueden, ende hy hem dat niet en late weten, als hy eerst mach, ende dat verzwiget met versumelheit all willens, so verbuert hy sijn lien.

XIIII.

Die XIIII[den] saick is: als een man sijn handt ter quader wijs an synen heere slaet, so verbuert hy sijn lien.

---

1) De 9 eerste artikels ontbreken in het HS.

XV.

Die XVsten saicke is: als een man synen heere groot en zwaer onrecht doet mit onschamelheit, so verbuert hy sijn lien.

XVI.

Die XVIsten saicke is: als een man synen heere laghet om te doden mijt wapen off mit venijn, so verbuert hy sijn lien.

XVII.

Die XVIIsten saicke is: als een man synen heere gheen recht doen en wil van dat hy machtich is te doen, so verbuert hy sijn lyen.

XVIII.

Die XVIIIsten saicke is: als een man synen heere verlossen mach van der doot off uuter vangenisse, ende hy dat niet en doet, so verbuert hy sijn lien.

XIX.

Die XIXsten saicke is: als een man (comt) voir die mannen, daer men vonnes oirdel off wysen mach off sall, ende hy sijn lienguet off een deel dairoff versaect ende niet en lyet, dattet lienguet is, so verbuert hy sijn lien.

XX.

Die XXsten saicke is: als een man sijn lien versaecket, ende dattet over hem betuget wort, so verbuert hy sijn lien.

XXI.

Die XXIsten saicke is: als een man in een plaeyte off in eenen gedinge van sijn lienguedt in den rechte is, ende synen heere niet te kennen en gheft, ende dat verswyghet met versumelheyt all villens, so verbuert hy sijn lien.

XXII.

Die XXIIsten saicken is: als een man wroget off tughet teghens synen heere, daeromme dat hy in des keysers hoff niet comen en mach, off dat hy verbannen wort, so verbuert hy sijn lien.

XXIII.

Die XXIIIsten saicken is: als die lienheere rijdt mitten keyser om hem te cronen ende hy synen lienmannen ontbiet om mijt hem te ryden, opdat hy rijdt eenen redelick wech, ende die man dat niet doen en wil, noch gheenen besceyden man voir hem en sendt off halff die renten van een jaer van synen lienguet, so verbuert hy sijn lyen.

XXIIII.

Die XXIIIIsten saicke is: ist, dat des lienmans zoon synen lienheer misdoet off vercort mit onrecht, ende hy van synen heere vermaent wordt, ende hy dan sijn zoon niet en doet beteren synen heere off niet van hem en doet, so verbuert hy sijn lien.

XXV.

Die XXVsten saicken is: als des leenmans 1) man den heer misdoet ende sijn eersten man den lesten niet en maent, dat hy den oversten ende den eersten lienheere betere ende voldoe na der misdaet, so verbuert hy synen lienrechte van den lesten man.

XXVI.

Die XXVIsten saick is: ist, dat een man een anderen man voirt heeft ende des mans man den overste lienheere veronrecht off misdoet, ist dattet die mijddelste man den oversten heere niet en betert off doet beteren, so verbuert hy sijn lien.

XXVII.

Die seven ende twintichsten saicken is: als een man all te mael stomme is, so verbuert hy sijn lien.

---

1) Er staat: „heenmans."

XXVIII.

Die XXVIII[sten] saicke is: als een man off vrouwe maken lien te houden van een heere off van eenen ander guede man, ende die lienhouwer storve ende liet after dochteren, hoeveel dattet sy, het viele daernae, dat eene van de dochtere een zone wonne, so sall die joncste zone, die van die bloede gecommen is van wittachtigher boorte, die voirhant hebben voir alle die andere, ende alsoe voirgaen van grade te grade, off hy verbuert sijn lien.

B. HIERNA VOLGHET TLIENRECHT NA INHOUT DES KEYSERS RECHTEN.

Eerst.

Een nyeuwe lien, dair men zekeren diensten off sculdich is te doen, die hy dan niet doen en mach off en wil, gelykerwijs off een pape off een clerck off begheve man man worde ende den leendienste niet doen en mochte, anders isset van eenen onversterfelicken lien. Ende ijmmer soude die stomme synen nootdorft hebben ende behouden an den lienguet, hadt hijs anders. Waer niet, so mach die stomme enen ander man kiesen, die hem naeste is van witachticht boort gecomen, ende comen voir synen heere ende den dienste doen, off hy mach, opdat die stomme sijn behoeft heeft van den synen.

II.

Item worde een man pape, clerck ofte monick, daer hy selve niet off dienen en mach, off dat die heere nyemant voer hem ontfaen en wille, so en mach hy die lien niet houden, maer het sall erven opten outsten ende opten naesten, van wittachtich boort gecomen.

III.

Item dat een man om alle dingen sijn leen verbuert, daer die vader sijn kint met onterven en mach, ende dairomme dat een man sijn gaven mach wederom nemen ende winnen na den keysers rechte, ende alle saicken daer een man sijn wijff om

wedderseggen mach na denselven rechte, ende daer een man billic om onwerdich wesen soude lien ende gaven te hebben ende te houden van synen heere, als om quade ontrouwe ende groot onrecht, verraderie, valscheit off zwaer lagen der verradenisse off enich opsette te maken met sijns heeren vyanden off tegens sijns selfs heere ende alle desgeliken zaicken, die men niet all bescriven en can off en mach, maer alle dinghen van desen voirscreven saicken sullen staen alle geheelinge, als sy geschiet sijn, toter mannen vonnesse, diere sculdich offt sijn te wysen.

IV.

Item die keyser verlie een man lyen van hem te houden, ende die man verlye voert ander luyden gueden van hem te houden tot erfflicken lien, waer dat comen sall op zoon off op dochter, ende ijmmer die man die voirhant te hebben, die man sterft sonder oyr after hem te laten, sijn gueden commen weder an den keyser, dies mans lienvolgers sullen bliven behouden haer voirwaerden ende haer gueden voirtan te houden van den keyser.

V.

Item als een man off wijff sterft, die lienvolgers laeten, ende sijn gueden comen an een ander heere, doen dan die lienvolgers gheen versouck, sy en verbueren niet, maer versoukent sijt, sy en sijn niet sculdich te gheven.

VI.

Item is(t), dat een lienvolger sterft, dieghene, daer dat lien an coomt, die selt versouken an synen heere bijnnen jair ende dach mit sulker heerwaerde, als hy sculdich is. Ist sonder heergewaerden, hy sall gheven die eerste jaer renten off X ff gueds gelts daervoir, ende dit sall hy doen voer twee tsheeren mannen.

VII.

Item als een man lyen anbesterft by synen ouderen, ende die man wese buyten sijns heeren lande, mer coomt hy thuus, so moet hijt versoucken mit tween sijns heeren mannen, ende

sall hy synen heere eedt ende herwaerde doen na inhout synen briefven ende hantvesten.

VIII.

Item is dat saick, dat een lienvolger buyten lande is, die heere, daer hy sijn guede off hout, die sall jairlicx van dien gueden die renten obbueren ende ontfangen off doen opbueren ende ontfangen, ende houden tot sijns lienvolger behoeff.

IX.

Item is dat saick, dat een man sijn lien verwandelen will an een anderen man, off dat hijt verminderen wil, dat moet hy doen by sijns heeren handt, daer hy die leen off houdt, ende voir twee sijnre mannen.

X.

Item is(t), dat een man lien hout tot erfflyen, dat comen sall op zoon off op dochter, die lienvolger sterft ende laet II susteren, ende die joncste suster laet een zoon, so sal die zoon dat lien nemen voir die outste suster.

XI.

Item als een man lyen hout, dat versterfelic is, ende die man verlient voirt synen jongheren broeder off suster uut die lienguede van hem te houden, ende sterft die lienvolger, die ander verliesen haren gueden. Maer is(t), dat van desen verlient worden an den synen by des heeren hant, dair men die gueden off hout, so macht staen.

XII.

Item off die heere, daer men gueden tlyen off houdt, enige saicke opseit van verbuernisse sijns liens, so sall die lienvolger begheren an synen heere gebannen vierschaer, recht ende vonnisse sijnre mannen na den aenseggen sijns heren.

XIII.

Item is(t), dat die heer sijn man anseyt, dat hy enighen

rasuer gedaen heeft in sijns heeren hantvesten om te verminderen sijns heeren rechte, daer sall hy denghenen off verwijnnen mijt vonnesse sijnre mannen.

XIV.

Item en mach gheen man synen wive verlijftochten uut synen liengueden tensy an die mijndre helfte by tsheeren handt.

XV.

Item off dat saick waer, dat een man, daer men lien off hout, sijns selffs mannen ontbraken ter vierschaer, dairvoir mach hy nemen tsheeren mannen op sijn coste.

XVI.

Item is een lienvolger nootdorft van honger ende van grote gebrecken sijn lienguet te vercoopen, ende dat hy dan toghet tot synen heere met twee sijnre mannen ende dat hy dat zweert voir synen heere, daer hy sijn lien off hout, die heere en mach hem niet weygeren te vercopen; maer ist, dat hijt vercoopt, so mach die heer daeroff nemen den dorden penninc, off hy wil.

XVII.

Item en mach gheen lienheere synen lienvolger versoucken weygeren noch overhorich wesen, elkerlicken behouden sijns rechts.

XVIII.

Item en mach gheen lienvolger tot sijns heeren vierschaer sitten, tensy dat hy eerst van synen heere gheëedt sy, alst behoirt na den lienrechten.

XIX.

Item soe en sall nyemandt over lienguedt oirdel (geven) dan den leenheere met synen mannen ende ter plaetsen, daert behoert na des keysers rechten, etc.

III. Varia.

---

1. Een ambtsbrief van Doetinchem.

Behalve eenige — niet onbelangrijke — historische aanteekeningen bevat het Doetinchemsche Keurboek, door Dr. J. J. Moolhuizen in Dl. III dezer Verslagen en Mededeelingen uitgegeven, op fol. 47 verso en volgende nog den achterstaanden brief, die, naar het mij voorkomt, wel verdient als supplement op het Keurboek bekend gemaakt te worden, daar hij mede uit een administratief oogpunt belangrijk is om den invloed, die reeds in 1379 aan de burgerij op het beheer der stedelijke geldmiddelen werd gegeven. De brief, die tot opschrift heeft „Copia des amptsbrieffs", is in het Keurboek geschreven door den schrijver van het grootste deel van den inhoud, den secretaris Hartger ten Holte, terwijl de spelling een mengsel is van die der 14de eeuw en die van den tijd van den overschrijver.

J. S. van Veen.

1379 Maart 25.

Wij scepenne ind raedt der stadt van Doetinckhem maken koendt ind kentlick, dat wij om sunderlinge orber onser stadt eindrechtelicke ende myt raedt willen averdragen sijn mytt onser gemeynt, alsoe dat wij den gelavet hebben ende laven, dat wij oen myt gueden willen gunnen sollen, dat sie alle jaer twe gude knapen van oere gemeynt, die sie daerto kiesen, bij onses stadz amptlude setten moegen ende die macht hebben sollen bij dein amptluden tho borene alle renten, alle scattinge, alle broicken ende alle opkomynge, welckerhande die zin, die onser stadt sijn ende die wedder ut tgeven in onser stadt behoiff ende ons daer alle jaere op sunte Peters avende ad catedram na alder gewonten bewisselicke rekenonge ende bewiesonge aff tdoene, ende laven oin, dat wij, niemantz van onsen wegen noch onse geswaerne baede onse hande nyet slaen en sollen an alle dese vurss. dynck enygerhande wies, meer sollen oen die laten boeren bij onsen amptluden ende uithgeven in onser stadt behoeff, als vurss. is, ende tot elcken jaeren op sunte Peters misse

ad catedram, als sie ons oehr rekenonge gedaen hebben, soe moegen die gemeynt enen anderen gueden knapen kiesen, off sie willen; ende en kunnen die gemeynt des koers sementlicken niet averdragen, soe moegen die twee gemeyntsknapen, die dat neiste vergaende jaer amptlude gewesen hebben, twee andere gemeyntsknapen kiesen, ende dat alsoe stede ind vaste twesen, alsoff sij [1]) die alinge gemeynt gekaeren hadden. Vort soe hebbe wij oen gelaefft ende laven, dat onses stades geswaren bade oen willichlicke baedtscop ende pendonge doen sall, als oin onser stades amptlude ende die twe gemeyntsknapen gecorenn hem dat heiten doin van onser stadts wegen. Ende weert, dat um die bade des verweygeringe dede ende des niet doen en wolde, soe solle wij scepene eindrechtelick enen anderen bade setten, die dat doe. Ende onses stades amptlude ende die twe gecoren gemeyntzknapen sollen tot allen tieden, als des noet ind orber is ende oerer ennich den anderen laeten wetten, tosamen bijeinkomen ende onser stadts orber furderen. Oick sollen onse scepen richteren die koeren, die vallen in oeren gerichte van onsen burgeren, utrichten, ehr oer gerichte utgae, ende brengen die an onser stadts amptlude ende an die twe gekaeren meyntzknapen. Weer dat wij scepene ende die twe knapen gekaeren van der gemeynt eine schattonge verraemden, soe sollen die twee knapen van der gemeynt um beraden myt anderen gueden knapen, off ze um enige beter dinck bewiesen kunnen, ende weert saecke, dat enige schattonge vortginge thot elcken tieden, soe solle wij scepene ende scepenraedt onse gelt vur opleggen, eer men anders yemant pendt. Wert saicke, dat men enige perde solde haelden thoe eniger tit, soe soele wij scepen ende scepenraedt, die wij daerop setten, onse perde hebben ind haelden, er men anders ymant op enige perde dringe. Vordt die twe knapen gecoren van der gemeynt, die sollen alle jaer twe knapen laeten halen van der gemeynt ende laten um oer rekenonge hoeren ende dat moegen zij doen bueten onsen oevelen moet. Ende wert saecke, dat ennich guet man, vrouwe off jonckvrouwe queme bynnen onser stadt, der men scencken wolde, den soelen die twe knapen scencken van onser stadts wegen ende niet meer dan een vierdell. Vort lave wij um thot allen virtien nachten thoe richten van scade ind van sculde na onsen alden rechte, vort-

---

1) = hen.

meehr die twe gekoren meyntsknapen alle jaer, als zij oer reckeninge gedain hebben, te loenen na oeren arbeyde ende verdienste ende onser stades amptluede alle jaer elckerlick twe aelde scilde to geven van oeren verdienste off guet, gelick paiment daervur tot oeren siegellgelde ende niet meer. Ende alle diese dinck sollen dueren ind waren sonder brecken hen ter tit dat die gemeynt eindrechtlick sonder argelist averdragen, dat diese dinge na onser stadt orber bet affgelaeten sin dan langer thalden. Vortmeer als wij scepenne off scepenraet off anders yemant van onsen geheiten riden solde off wanderen ergent van onser stadt wegen, daer soelen ons die twee gecoren meyntsknapen bij onsen amptlude willichlicke tergelt werven daertoe. Alle diese dinck hebbe wij malckanderen gelaefft stede ende vast to halden in allen manieren, als vurss. is. In ein tuch der waerheit so hebbe wij onses stades ziegell an diesen brieff gehangen. Gegeven int jaer ons Heren duesent driehondert negenindtzoventich op onser liever Vrouwen dage Annunciationis.

---

2. Bevelschrift aan Dijkgraaf en Heemraden van Delfland. 1522 Maart 19.

Medegedeeld door den tijdelijken archivaris M. G. Wildeman.

Marguerite eertshertoghinne van Oistenrick, hertoghinne
en(de) gravinne van Bourg(oing)ne, Regen(te)
en(de) gouvernante etc.

Lieve ende wel beminde.

Ons is te kennen gegeven dat onder dexel van zekeren vonnissen ende appointemente van den jaere LIII (1453) bij wylen hertoghe ph(illipp)es van bourgoingne onsen outvoirvadere die god genadich zy gegeven ende zekere declaracie van zes punten bij den Heere van Lannoy hier te voeren Stadhoudere van hollant gedaen tot prouffyte van den Ingeseten onder den acht West sluisen van delflant ghy luyden den Ingeseten onder den vyf Oost slusen van Delflant tracteert nair uutwysen den voirsz. senten(tie) en(de) declaracie den welcken heurl(ieden) nochtans nyet en roert ende zy in de selve nyet genoempt noch gecomprehendeert en zyn, tselve in groot achterdeel van den rechten van den keysere myn heere ende neve. Dit gemerct bevelen wy U van wegen myns voirsz. heere ende

neve dat ghy syne Key(serlicke) Ma(jes)teit recht bewaert, Nemen(de) van den ingeseten onder den voirsz. vyf oost sluysen van delflant voir den eerste scauwe drie ££ hollants en(de) sessen ponden voir den tweede, van hooffarden te dinghen thien Rynsgulden van overloop van kaden bynnen tlant ende van allen anderen stucken en(de) zaken zoe men van outs en(de) voir den tyt van den voirz. senten(tie) en(de) declaracie gewoenlic is te doene. Ende dat niet en laet.

Gescreven te Mechelen den XIX[en] van Meerte a°. XXII.

(get.) Marguerite.

('t Adres luidde:)

Onsen wel beminden den dyckgrave ende heemeraden van Delflant.

(Het origineel is aanwezig in 't Archief van 't Hoogheemraadschap Delfland.)

VERSLAG OVER HET JAAR 1900/1901.

Het verslag over het afgeloopene jaar kan niet veel nieuws bevatten.

In het personeel der Directie hadden geen veranderingen plaats, doch het ledental onderging eenige vermindering: terwijl zeven leden in den loop van 1900, twee in 1901 ons ontvielen, trad slechts één nieuw lid tot de vereeniging toe.

De staat van de kas is gunstig: wij kunnen thans sluiten met het niet onbelangrijke saldo van *f* 1042.41[5], niettegenstaande onze pers bijna voortdurend werkzaam is geweest. — In het begin van het dienstjaar werd onze penningmeester, die de 2 coupons over 1900 eener obligatie van de Rotterdamsche hypotheekbank à *f* 1000.— wilde incasseeren, onaangenaam verrast door het bericht, dat deze obligatie reeds 1 November 1899 was uitgeloot, hetgeen de commissionair verzuimd had hem mede te deelen. Wij moesten dus een jaar rente dier obligatie derven, hetgeen in onze finantieele omstandigheden dubbel ongewenscht was. Het incident eindigde echter op zéer bevredigende wijze: het bleek, dat door het stijgen der rentekoers de obligatie, die wij ter vervanging van de uitgelootte thans aankochten, veel goedkooper verkrijgbaar was dan een jaar geleden het geval zou geweest zijn, zoodat het verschil ons de verzuimde rente meer dan vergoedde.

Onze leden hebben ditmaal een zeer goed jaar gehad; behalve de vrij lijvige *Verslagen en mededeelingen*, konden wij hun in het afgeloopen jaar twee dikke werken toezenden; het *Tractaat van Philips van Leyden*, bewerkt door wijlen prof. FRUIN en Dr. MOLHUYSEN, en de *Rechtsbronnen van Den Briel*, uitgegeven door den heer DE JAGER. Beide werken waren, zooals aan onze

leden bekend is, reeds geruimen tijd nagenoeg afgedrukt; door de toezending, die thans eindelijk is kunnen geschieden, zijn zij voor de magere jaren, die achter ons liggen, schadeloos gesteld.

Ook de *Rechtsbronnen van Tiel*, die reeds voor geruimen tijd door Dr. VAN VEEN geheel persklaar waren ingezonden, zijn in het afgeloopene jaar eindelijk ter perse gelegd en zelfs geheel afgedrukt. Wij hebben het echter niet raadzaam geoordeeld, ook deze aan onze leden toe te zenden, om hen niet met boeken te overladen. Bovendien scheen het wenschelijk, iets voor het volgende jaar te bewaren, daar de *Rechtsbronnen van Amsterdam*, die wij (nadat het door de gemeente Amsterdam beloofde subsidie reeds uitbetaald was) met leedwezen hadden moeten uitstellen, thans, nu zij ter perse gelegd zouden worden, niet geheel gereed bleken. Dr. BREEN had, toen wij hem berichtten, dat voor den druk van het lijvige deel in de eerste maanden nog geene gelegenheid zou zijn, het werk daaraan gestaakt. Ofschoon ons het nieuwe uitstel van den druk natuurlijk leed deed, viel aan de zaak niets te veranderen. Het scheen ons ongewenscht, een ander gereedliggend werk ter perse te leggen, daar Dr. BREEN ons het uitzicht opende, dat de druk van het Amsterdamsche recht in den zomer zou kunnen aanvangen en wij een nieuw onbepaald uitstel vreesden. Nu onze leden dus nog eenigen tijd zullen moeten wachten, eer zij dit zware deel zullen ontvangen, is het ons aangenaam hun in den loop van het volgende dienstjaar althans het Tielsche recht te kunnen toezenden. De present-exemplaren, aan het Tielsche gemeentebestuur beloofd, zijn echter ingenaaid en aan B. en W. toegezonden, waarna het toegezegde subsidie aan ons is uitbetaald.

Omtrent de *Rechtsbronnen van Gouda* vernamen wij een heugelijk bericht, Mr. ROLLIN COUQUERQUE meldde ons, dat Dr. KESPER, die door drukke ambts-bezigheden steeds verhinderd werd om zijn deel aan deze uitgave af te werken, ten slotte daarvan afgezien en zijne taak overgedragen had aan Mr. COUQUERQUE, die met zijne gewone voortvarenheid het werk had aangevat en de spoedige voltooiing daarvan in uitzicht stelde. — Ook over de *Rechtsbronnen van Zieriksee* hebben wij goed nieuws vernomen; Mr. DE BLÉCOURT onderwierp aan ons oordeel de vraag: of verschillende categorieën van rechtsbronnen al dan niet in de uitgave opgenomen behoorden te worden. Wij maken daaruit op, dat de bewerking van het hoofddeel der uitgave, de

keurboeken van Zieriksee, is afgeloopen, zoodat ook deze uitgaaf hare voltooiing nadert.

Het handschrift van de uitgave der *Rechtsbronnen van het Domkapittel van Utrecht*, bewerkt door Mr. MULLER, is in het afgeloopene jaar eindelijk geheel persklaar bij ons ingekomen. Behalve het *Liber camerae* en de *Talmud*, die daarvoor aanvankelijk bestemd waren, zijn thans nog daarbij opgenomen eene tweede, veel uitvoeriger bewerking van den Talmud en een rapport over de reorganisatie van de inrichting van het kapittel na de hervorming. Elk dezer, op zich zelf niet groote stukken, is van eene uitvoerige inleiding voorzien, zoodat het geheel een behoorlijk deel onzer werken zal kunnen vullen. De druk zal echter voorloopig niet kunnen plaats hebben, daar na den druk van het Amsterdamsche recht het eerst aan de orde behoort te komen het 3e deel der *Rechtsbronnen van de kleine steden van het Nedersticht*, door Mr. FRUIN reeds lang geleden geheel gereed bij ons ingezonden.

Eene zeer aantrekkelijke publicatie werd ons in het afgeloopene jaar toegezegd door Mr. JOOSTING, die de verschillende ordonnantiën voor het Hof van den bisschoppelijken officiaal wenscht in het licht te geven, voorzien van eene uitvoerige inleiding over de inrichting der geestelijke rechtspraak, die over dit nog te weinig bekende onderwerp veel licht belooft te verspreiden. Naar het schijnt zal de verzameling omvangrijk genoeg zijn, om een geheel deel onzer werken te vullen.

Met dit verslag ontvangen onze leden in de eerste plaats het Zeerecht van Edam, dat reeds ten vorigen jare geheel gereed aan ons was toegezonden door Mr. DOZY, die echter toen door ziekte verhinderd werd de proeven te corrigeeren. Het uitzicht bestond, dat hij spoedig weder daartoe in staat zou zijn; maar dit uitzicht heeft zich helaas niet verwezenlijkt, daar onze geachte medewerker in het begin van dit jaar nog vrij onverwachts is overleden. Des te meer verheugt het ons, dat wij in staat zijn thans nog deze laatste proeve zijner werkzaamheid aan onze leden aan te bieden. Ons medelid C. J. GONNET te Haarlem had de goedheid de proeven na te zien naar het handschrift, dat het hem gelukte op te sporen. — Wij hadden gemeend, dat wij daaraan zouden hebben kunnen toevoegen de uitgave der keuren van Wageningen, bewerkt door Dr. VAN VEEN. Maar ofschoon wij reeds in het laatst van het vorige jaar met den bewerker van gedachten gewisseld hebben over de opneming

van enkele Wageningsche stukken, die hij aan de toen reeds gereed liggende bewerking der keuren wilde toevoegen, is het hem blijkbaar nog niet gelukt het werk te voltooien; althans wij hebben nog niets ontvangen. Zeer verheugde het ons, dat wij deze leemte kunnen aanvullen door de uitgave der rechtsbronnen van 's Gravensande, veel omvangrijker dan van dit kleine plaatsje te verwachten was, die wij mochten ontvangen van Mr. TELTING. — Enkele kleinere mededeelingen konden wij daaraan toevoegen, zoodat ook deze aflevering onzer *Verslagen en mededeelingen* weder iets omvangrijker is dan gewoonlijk het geval is.

UTRECHT,
1 Juli 1901.

B. J. L. DE GEER VAN JUTFAAS,
Voorzitter.

S. MULLER Fz.,
Secretaris.

OVERZICHT

VAN DE

REKENING EN VERANTWOORDING VAN DEN PENNINGMEESTER

OVER HET JAAR 1900/1901.

Ontvangsten:

aan saldo vorige rekening	*f*	643.35[5]	
aan renten van belegde gelden . . .	-	70.62[5]	
aan contributiën	-	950.—	
aan verkochte werken (in 1900) . .	-	426.35	
aan subsidie	-	100.—	
aan uitgeloote obligatie	-	1000.—	
			f 3190.33

Uitgaven:

aan drukloonen (in 1900):			
Philippus à Leydis	*f*	299.14	
Rechtsbronnen van Den Briel . .	-	164.85	
Rechtsbronnen van Tiel	-	319.—	
Verslagen en mededeelingen. IV 3.	-	216.84[5]	
aan kopiëerloonen	-	30.55	
aan bindloon	-	9.60	
aan administratiekosten en rabat voor den handel	-	157.83	
aan aangekochte obligatie.	-	950.10	
aan saldo	-	1042.41[5]	
			f 3190.33

NAAMLIJST DER LEDEN [1].

Mr. J. Bon D'AULNIS DE BOUROUILL te Utrecht.
Mr. W. H. DE BEAUFORT te Leusden.
Mr. P. R. FEITH te 's Gravenhage.
Mr. S. J. FOCKEMA ANDREAE te Leiden.
Mr. B. J. L. Bon DE GEER VAN JUTFAAS te Utrecht.
Mr. C. PIJNACKER HORDIJK te 's Gravenhage.
Mr. F. B. CONINCK LIEFSTING te 's Gravenhage.
Mr. R. MELVIL Bon VAN LYNDEN te 's Gravenhage.
Dr. P. L. MULLER te Leiden.
Mr. S. MULLER Fz. te Utrecht.
Mr. A. A. DE PINTO te 's Gravenhage.
Mr. M. J. PIJNAPPEL te Amsterdam.
Jhr. Mr. T. H. F. VAN RIEMSDIJK te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. J. ROËLL te 's Gravenhage.
Mr. J. J. S. Bon SLOET te Arnhem.
Dr. J. VERDAM te Leiden.

Mr. P. VERLOREN VAN THEMAAT te Utrecht.
Mr. J. VAN DER LEEUW te Amersfoort.
Jhr. Mr. D. G. VAN TEYLINGEN te 's Gravenhage.
Mr. C. R. MERKUS te Utrecht.
Mr. A. TELTING te 's Gravenhage.
Mr. J. C. REEPMAKER te Rotterdam.
Mr. J. J. VAN GEUNS te 's Gravenhage.
De Universiteits-Bibliotheek te Cambridge.
De Universiteits-Bibliotheek te Utrecht.
De Universiteits-Bibliotheek te Leiden.
De Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam.
Mr. J. F. BIJLEVELD te Arnhem.
Het Genootschap Pro Excolendo Jure Patrio te Groningen.
Dr. J. H. GALLÉE te Utrecht.
Mr. J. C. DE KONING te Amsterdam.

---

1) Op den 1 Januari 1901.

Mr. J. L. BERNS te Leeuwarden.
Dr. K. HÖHLBAUM te Giessen.
Jhr. Mr. V. DE STUERS te 's Gravenhage.
Mr. H. L. DRUCKER te Leiden.
Dr. P. J. BLOK te Leiden.
Mr. J. LAMEERE te Brussel.
De Openbare Bibliotheek te Arnhem.
A. ESMEIN te Parijs.
Mr. A. J. ROIJAARDS te Amsterdam.
Mr. W. L. P. A. MOLENGRAAFF te Utrecht.
Het Stedelijk Archief te Keulen.
J. H. L. VAN DER SCHAAFF te 's Gravenhage.
Mr. S. GRATAMA te Rotterdam.
Mr. F. A. R. A. Bon VAN ITTERSUM te Utrecht.
Mr. R. FRUIN te Middelburg.
De Universiteits-Bibliotheek te Freiburg i/Br.
Dr. J. W. MULLER te Leiden.
Het Hansische Geschichtsverein te Lübeck.
De Bibliotheek van het Institut de France te Parijs.
Het Rijksarchief in Noord-Holland te Haarlem.
Het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant te 's Hertogenbosch.
Mr. J. G. C. JOOSTING te Assen.
De Universiteits-Bibliotheek te Giessen.
Mr. J. C. OVERVOORDE te Leiden.
Het Gemeente-Archief te Rotterdam.
A. Bon SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE VAN DE POLL EN NIJENBEEK te Utrecht.
De Universiteits-Bibliotheek te Gent.
De Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis te Zwolle.
P. A. M. BOELE VAN HENSBROEK te 's Gravenhage.
Mr. L. M. ROLLIN COUQUERQUE te 's Gravenhage.
Het Algemeen Rijks-Archief te 's Gravenhage.
De Universiteits-Bibliotheek te Heidelberg.
Mr. C. M. DOZY te Leiden.
Mr. J. C. NABER te Utrecht.
Mr. J. A. FEITH te Groningen.
Dr. T. BUSSEMAKER te Groningen.
C. J. GONNET te Haarlem.
Dr. J. DE HULLU te Utrecht.

De Provinciale Bibliotheek van Zeeland te Middelburg.
De Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage.
Mr. P. A. N. S. VAN MEURS te 's Gravenhage.
A. A. BEEKMAN te Schiedam.
Mr. W. C. BAERT te Wijlre (bij Maastricht).
Dr. H. BRUGMANS te 's Gravenhage.
P. N. VAN DOORNINCK te Bennebroek.
G. ROSENTHAL te Amsterdam.
Mr. J. ACQUOY te Deventer.
Mr. N. G. PIERSON te 's Gravenhage.
Mr. J. A. SILLEM te Amsterdam.
Mr. C. C. GEERTSEMA te Groningen.
Mr. R. E. HATTINK te Almelo.
F. A. HOEFER te Hattem.
A. HOLLESTELLE te Tholen.
F. ARENS te Essen (Westphalen).
Mr. H. VAN DER HOEVEN te Leiden.
A. SASSEN te Helmond.
Jhr. Mr. E. N. DE BRAUW te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN te 's Gravenhage.
Mr. J. A. G. Bon DE VOS VAN STEENWIJK te Brummen.
Baron DE VOS VAN STEENWIJK VAN ESSEN te Windesheim.
H. C. VEGTEL te 's Gravenhage.
Mr. A. VAN WESSEM te Tiel.
Het Rijksarchief in Noord-Brabant te 's Hertogenbosch.
W. O. SWAVING te Middelburg [1]).

DIRECTIE.

Mr. B. J. L. Bon DE GEER VAN JUTFAAS, *Voorzitter.*
Mr. P. VERLOREN VAN THEMAAT, *Penningmeester.*
Mr. S. MULLER Fz., *Secretaris.*
Mr. C. PIJNACKER HORDIJK.
Mr. R. FRUIN.
Mr. S. J. FOCKEMA ANDREAE.
Mr. S. GRATAMA.
Jhr. Mr. T. H. F. VAN RIEMSDIJK.

---

1) Dit lid werd na 1 Januari benoemd.

KORTE MEDEDEELINGEN.

XV. Het zeerecht van Edam.

Toen Mr. Bezemer bij de voorbereiding van zijne uitgave van het Keurboek van Edam [1]) de vraag tot mij richtte, of ik daarvan in het archief dier stad eenig oud handschrift had gevonden, moest ik tot mijn spijt dit ontkennen. Geruimen tijd later pas kwam mij toevallig ter oore, dat een oud keurboek in het bezit was van den heer P. Costerus. Deze gaf het mij aanstonds met de meeste bereidwilligheid ter inzage. Mij bleek toen, dat het handschrift waarschijnlijk uit de tweede helft der 15ᵉ eeuw dateerde en met een flinke letter op papier met het bekende watermerk P. geschreven was; voor de opschriften boven de artikelen is roode inkt gebruikt. Het formaat is klein 4°; de band is van zeer jonge dagteekening.

Vóoraan staan de handvesten, het jongste van 1462, op 48, daarop volgen de keuren op 33 bladen; deze zijn niet gefolieerd, maar ieder zestal is door eene signatuur gemerkt, bij de handvesten met eene enkele, bij de keuren met eene dubbele letter.

De onbekendheid met dit handschrift heeft aan bovengenoemde uitgave der keuren geene schade berokkend; de tekst is daarmede geheel eensluidend. Was het aan Mr. Bezemer of mij destijds bekend geweest, dan zoû evenwel stellig toen reeds daarachter zijn afgedrukt hetgeen de derde afdeeling van het manuscript vormt en het opschrift draagt: *Dit is van waterrecht.* De welwillendheid van den tegenwoordigen eigenaar, den heer W. Costerus Pzn. stelt mij hiertoe thans in staat.

Ik mag zeker wel het bestaan van een zeer uitgebreid, eigen zeerecht, zelfstandig naast het Vlaamsche en het Amsterdamsche,

---

1) Verslagen en Mededeel. III blz. 129—163.

in eéne der kleine Zuiderzeesteden, verrassend noemen. Terwijl eene stad als Dordrecht twee verzamelingen van rechtsregelen blijkbaar voldoende achtte, en Kampen vele eigen keuren uitvaardigde maar die niet tot een geheel vereenigde, beschouwde Edam de invoering van een volledig wetboek, zouden wij zeggen, als wenschelijk en noodig. Het jaar waarin dit geschiedde is genoemd, nl. 1460.

Dit jaartal staat niet onder bovengemeld opschrift. De derde afdeeling, met eene signatuur in cijfers, begint met het Vlaamsche zeerecht. Daarop volgt, zonder eenige bijzondere tusschenruimte, de Amsterdamsche ordonnantie met het drietal artikelen over de reederij achteraan. Deze vormen hier evenwel niet het slot; artikel 1 der Ordonnantie is nl. gevolgd door artikel 5 en de uitgevallen artikelen 2—4 zijn achteraan geplaatst. Onder dezen stelde de schrijver zijn τελοσ.

De 16 nog overblijvende bladen zijn geheel en al met dezelfde hand geschreven op een nieuw katern zonder signatuur, de titel met roode inkt. Het Amsterdamsche zeerecht is geheel, van het Vlaamsche is de helft daarin opgenomen, enkele artikelen evenwel gewijzigd. De laatste twaalf dragen een afzonderlijk opschrift ook met roode inkt, maar tusschen de artikelen is geschreven: *Dit is die ordinantie die die scipperen ende die coepluden met malcanderen begeren van sceepsrecht*, hetzelfde opschrift dat de Amsterdamsche ordonnantie draagt. Die twaalf artikelen zijn gelijkluidend met de nummers 1—6, 8, 9, 11, 16 van deze, juist degenen die tot zoover in het Edamsche waterrecht nog niet waren overgenomen.

Het komt mij voor dat wij hier niet met een afzonderlijke afdeeling van dat waterrecht te doen hebben, de inhoud van die twaalf artikelen is van denzelfden aard als die der vorenstaande. Denkelijk is werktuigelijk de Amsterdamsche titel als deel van artikel 1 mede overgenomen en de Edamsche copiist heeft de verwarring vergroot door die rood te schrijven.

Verdere opmerkingen vinden aan den voet der bladzijden hare plaats.

Ch. M. Dozy.

(*fol.* 1.) ITEM DESE ORDINANCIE VAN ZEEVAERDICH RECHT HEBBEN GEMAECT DIE SCOUT, SCEPENEN, BURGEMEISTEREN, RIJCDOEM ENDE VROETSCAP MITTEN SCEPPERS ENDE REDERS DER STEDE VAN EDAM INT IAER ONS HEREN MIIII^{c}. ENDE TSESTICH OVERMITS MENIGERHANDE UUTWEGEN ENDE ARGELISTEN DIE HEM DAGELIX IN DEN GERECHTE VOERCOMEN DIE SI NIET EN MOGEN RECHTELIC OERDELEN UUT DIE GEMENE OUDE WATERRECHTEN OM EEN IGELIC BI DEN SINEN TE COMEN DAER SI RECHT ENDE REDEN TOE HEBBEN.

1 [1]. Item so en sal daer van Edam geen scipper varen westwert ofte oestwert, hi sal eerst rekenen met dat meerdeel van zijn reders die te huys sijn, wat hi met hem neemt of thuys laet, daer hem die reders na rechten mogen wat huer hi hebben sal; ende wat die scipper met zijn reders niet te kennen en geeft wat hi sculdich is, dat sal hi alleen betalen van zijn eigen goet.

2. Item een scip dat coemt van oesten of van westen, dat hem selven geladen heeft met zijn reders goet, die scipper en sal zijn last niet breken om te vercopen, hi sal eerst rekenen met zijn reders wat hi thuys gebrocht heeft, het en waer van node van gelde vitalie om te copen; waert dat die scipper enige scult makede die hi zijn (*fol.* 2) reders niet te kennen en gave, dat soude hi betalen van zijn selfs goet.

3. Item een scipper die wert beclaget van dat meerdeel van zijn reders, dat hi niet voldaen en heeft als daer voerscreven is, so sal hem dat gerechte bieden in te leggen acht dagen lanc; voldoet hi niet binnen die tijt, so sal hi ontscippert wesen ende dat gerecht sal hem noch bieden te voldoen, wert hi weder beclaget.

4. Item so sal daer geen scipper zijn voeringe inleggen westwaert of oestwert, hi sal dat seggen zijn stuerman ende scipman wat hi inleit voer zijn voeringe; seit hi hemluden niet, so sal hi daer geen voeringe in hebben.

5. Item so sal daer geen scipper zijn huer nemen, hi en sal

1) De artikelen zijn in het handschrift niet genummerd.

dat seggen zijn scipman ende zijn hoechboetsman of hi se genomen heeft of niet; seit hi hemluden niet, so sal hi niet hebben.

6 [1]). Item so sal daer geen scipper van Edam zijn reders scip vervrachten of verbomen mogen of gelt op nemen, of hi heeft consent van dat meerdeel van zijn reders die thuys zijn; doet hi niet als voerseit is, die scade sal hi alleen hebben.

7 [2]). Item so sal daer geen scipper van Edam zijn reders scip vercopen, ten si bi dat meerdeel van zijn reders; doet hi so niet, so sal die coep te niet gaen ende hi sal dat beteren met zijn selfs goet.

8. Item so sal daer geen reder van zijn scipper sceiden mogen met rechte, hi sal dat (*fol.* 3) doen binnen een maente nadat die scipper rekeninge gedaen heeft.

9. Item waert dat een scipper hadde onwillige reders, die niet met hem toeleggen wouden als si van rechts sculdich zijn te doen, so mach die scipper daerop bomen of gelt nemen daerop bi dat meeste deel van zijn reders, ende oec anders niet.

10. Item so sal daer geen poerter in Edam die een opten ander recht mogen spreecken buten der stede van Edam, waterrecht noch ander recht, op die boeten van xvii pont.

11. Item een scip, dat coemt van westen ende coemt in enige haven om node van winde of om tidinge te vernemen of om gebrec van vitalie of om gebrec van touwe of om gebrec van maste, hi mach weder uutseilen, ende dat volc sal met hem zeilen daer si toe verhuert zijn; ontlopen si hem, si sullen hem wedergeven dat si gebuert hebben.

12 [3]). Item als een scip in enige haven coemt daer hi waent te lossen ofte laden, daer hi zijn volc op gehuert heeft, ende hi en mach zijn gajinge niet crigen na zijn wille, dan mach die scipper voertzeilen ende die kinder meed, daer hi waent te laden,

---

1) Vgl. art. 45 en Amst. 7.
2) Vgl. Vl. 1.
3) Vgl. Vl. 20.

om een redelic verscil gelt; ontloept hem yemant, so mach die scipper hem zijn halve huer ofwinnen.

13. Item een scipper die coemt an enige haven daer hi waent te laden zijn eigen scip, soe sullen die kinder laden hoer voeringe an swaer goet voerdat die ree ant cruys hanget, of overeen te dragen met die scipper, of si sullen niet hebben.

14. Item so wat scipper die rede leit op (*fol.* 4) zijn wint te varen ende die kinder zijn ant lant ghebleven, comen zi niet te sceep, hi sal seilen ende sal hem oerlof mogen geven ende hem die halve huer ofwinnen, mach hi dat betugen met drie van zijn sceepskinder dat si also ant lant gebleven zijn.

15 [1]). Item so wat scipper zijn scip dat meerdeel vervracht het, so sullen die kinder seggen of zi die vracht kiesen dan si hoer voeringe selven inleggen willen; doen si dat niet, so sullen si hebben als voerseit is; desgelijcs mach die scipper mede doen.

16. Item so wat scipper die leit in enige haven, daer hi lost of ladet, ende zijn volc blijft an landt, hi sal hem een weet doen; comen si dan niet een dach daerna dat sy die weet gehadt hebben, so sal hem die scipper oerlof geven mogen ende die halve huer ofwinnen, uutgenomen het waer van gebrec van weer dat si niet te sceep comen mochten, alle dinc sonder argelist.

17 [2]). Item een scip dat seilt van Oestlant, brect dat scip, helpen si hem bergen tgoet die helfte meer dan hoer huer beloept, so sullen si hoer huer hebben; bergen sy min, so ist half ende half; die sal die scipper staen op zijn eet, wat si gebercht hebben of niet; ende helpen si hem niet bergen, soe sullen si niet hebben ten waer dat die scipper hem oerlof gave.

18 [3]). Item een scipper die een man huert oestwert of westwert te zeilen, ende die scipman sterft eer dat hi westwert coemt, die scipman sal niet meer hebben dan dat hi an onse lant ontfangen heeft. Ende sterft hi eer hi wederom oestwert coemt ofte eer

---

1) Vgl. Vl. 18.
2) Vgl. Vl. 3.
3) Vgl. Vl. 7.

dattet scip watervast is, dan sal hi hebben zijn (*fol.* 5) heele huer ende geen voeringe.

19. Item een scipper die coemt in binnen die Zuderzee, so sal daer niemant goet uut scepen halen buten oorlof van den scipper. Waer daer yemant die goet uten scepe haelde buten oerlof van den scipper, die verbuerde iii pont, mach die scipper dat betugen met ii van zijn sceepskinder of ander goede mannen, dat dardendeel den scipper ende die scout een dardendeel ende die stede een dardendeel, ende dat goet weder te brengen in des scippers hant.

20 [1]). Item een scipman die vechtende is omt scip ende goet te behouden, wert hi alsoe gewont, dat scip ende goet salt meesterloen betalen.

21. Item een scip(man) die enich goet in een scip inleit sonder oerlof van die scipper ende geen vracht daerof en besceiden si, of ist boven zijn voeringe, dan sal dat die scipper houden voer zijn eigen, mach hi dat betugen dattet also int scip gecomen is; ende ist sake dat die scipper dat goet uuten scepe laet halen, hi sal daer geen recht of hebben.

22. Item waert dat een (scipper) coemt oestwaert of westwert met zijn vitalie, die hi binnen tscip heeft dat etelic of drinckelic is, dat sullen die sceepskinder eten ende drincken eer hem die scipper ander spise copen sal. Ende waert datter yemant in den scepe waer, die die vitalie niet eten en woude noch dat bier niet drincken, ende die scipper daer scade of hinder bi gecrege ende die scipper dat betugen mochte met wittachtige tughen, die soude die scade beteren sonder enige argelist.

23 [2]). Item waer dat een scip coemt oestwert (*fol.* 6) of westwert, ende die scipper lossen ende laden wil, ende enich scipman uten scepe bleve sonder oerlof van den scipper, die verbuert elkes dages ii st. Ende waer daer yemant die een officy int scip hadde, het waer een stuerman, een timmerman, een scipman, een hoechboetsman, een kock, een backer, die soude verbueren

1) Vgl. al. ult. Vl. 6 en A. 10 et infra 24.
2) Vgl. infra art. 31 = Amst. 18.

elkes dages iiii st., ende dit voerscreven gelt te deilen gelijc priemgelt. Ende waer daer yemant die dit voerscreven gelt niet geven en woude, dat soude die scipper inhouden van zijn huer of van zijn voeringe tot des scippers kinder behoef.

24 [1]). Item gevalt dat hem die scipluden verhueren ter tijt haren scipper, ende enich van hemluden gaen uut den scepe buten oerlof ende drincken ende maken twist, ende gevalt datter enich van hem gewont wert, die scipper en is niet sculdich hem doen te genesen op des sceeps kost, mer hi mach hem uten scepe doen ende huren een ander in zijn stede van hemluyden, ende coste hi meer hi sult betalen moeten ende den scipper wederkeeren dat hi ontfangen heeft. Mer sende se die scipper in enige dienste van den scepe an lant, daer si hem quetsen of wonden, die scipper is sculdich hem dat meesterloen te betalen.

25 [2]). Item het gevalt dat een scipper een scipman huert ende coemt in een twist dat die scipper den scipman oerlof geeft, hi en mach hem openbaer scult geven, die scipman verdient half zijn loen. Ende woude die scipman scieden van den scipper, so soude die scipman wedergeven al datgeen dat hi opgebuert hadde ende also veel daertoe.

26 [3]). Item die scipman, waer hi vaert met enigen man, so is hi sculdich der coepluden goet te havenen alst den scipper ende stuerman *(fol. 7)* goetdunct met den vrachtman.

Item van elcken last rogs te koelen enen groetgen, so dicke als si se koelen; ende waert dat si se niet koelen en wouden, so souden si se beteren tot des scippers ende stuermans seggen. Ende uut te scieten een groetgen. Ende een hondert knaerhouts een groetgen. Item van een vat askes een penninc. Ende van een last harings een groetgen. Item een last picx of teers, als die scipper voert, een groetgen. Ende dit voerscreven goet als hier staet, dat mach die scipman houden an boert also lange want die coepman die scipmans moede heeft. Ende voert van wintgoet, daer men een polley anbrenct op die mast, als van een vlasvat ii groetgens ende van een half vlasvat een groetgen.

---

1) Amst. 10, Vl. 6.
2) Vgl. Amst. 11; v. i. 59.
3) Amst. 12.

Item van een pack wants ii groetgens ende van een taerlinc een groetgen. Item van een stuck wijns twie groetgens ende van een pijp wijns een groetgen. Ende voert waert dat si versumeden den coepluden goet, alle die an den wine gelt deelden die soude die scade gelden. Ende waert dat die scipmans vraechden den scipper of den stuerman, of een touwe daer si mede losten starc genoech waer, ende si dan ja seiden toe dat tou, so soude die scipper die scaed staen die daerof vallen mochte; mer vraechden die scipmans niet, so souden si die scade gelden [1].

27 [2]. Item een scip, dat vaert van Amsterdam of van anderen steden, dat den anderen anseilden zijns ondanx, dat sal die scade half gelden; mer dide hijt willens, so soude hi die dat scip anseilde die scade alleen geelden.

28 [3]. Item een scip dat leide in enige haven ende wert drivende op een ander scip ende hem scade dede, dat soude sy half gelden.

(fol. 8.) 29 [4]. Item een scip dat coemt in eenige haven, dat sal een boeye hebben op zijn ancker; ende waert dat hijs niet dade ende daer scade bi gesciede, die sal hi half gelden.

30 [5]. Item een scip dat ladet tot Sconen of anderswaer, het si verbonden in Vlaenderen of in ander marcten te seilen, ende coemt tot Amsterdam van noetsaken, ende dat sweren wil met zijn stuerman ende twie scipmans dattet hem noetsaken deden, ende waer dat die scipper niet rede en mochte maken butenom te zeilen, so soude hi dat goet binnendoer senden op die scippers vracht ende die coepmans tollen.

31 [6]. Item een scipman coemt an die marct met sinen scipper, die is sculdich in dat scip te bliven also lange want dat scip los is ende weder geladen is dattet leggen mach.

---

1) Vgl. Vl. 10.
2) Amst. 13.
3) Amst. 14; vgl. Vl. 16 en infra 47.
4) Amst. 15 (dobber op sijn ancker).
5) Amst. 17.
6) Amst. 18.

32 [1]). Item waert dat ene met goede seilde an die gront ende in vresen waer te verliesen tscip ende goet, ende mocht men dan lichtscepen crigen tgoet mede uut te lichten, wat dat coste dat soude tscip ende goet betalen gelijc werpgelt. Ende waert dat geen coepman in dat scip en waer als men an den gronde seilden, dat soude die scipper ende twie scipmans sweren, wil ment hem niet verdragen, dattet tscip ende goet in vrese waer an den gronde.

33 [2]). Item waert datter een scip quame int Marsdiep of int Vlie, dat also diep ginge dat hi hier niet opcomen en conde, wonne dat lichtscepen, wat dat coste daerof soude dat betalen die twiedeel ende dat goet dat dardendeel. Mer waert dattet scip hier niet op en quame, so soude dat scip die lichtscepen alleen betalen.

(*fol.* 9.) 34 [3]). Item als die scipper tgoet uut sine scepe gesceept heeft, so mach hijt bi zijnre boert houden voer zijn vrachte ende voer ongelt, dat men daerop mogen sculdich wesen, wil hi hem niet geloven.

35 [4]). Item waert dat hier enige lichtscepen, die goet gelicht hadden uut scepen die van der zee quamen, die soudmen lossen binnen ses werckendagen na den dage dat si hier quamen.

36 [5]). Item waer dat een scip quame voer een voerlant mit node van weder beneden een gemeen haven ende te rede quame an zijn ancker ende onbekent, ende won men een loetsman dat scip ende goet te havenen, wat die loetsman daervan hebben soude, dat soude betalen tscip ende goet gelijc werpgelt.

37 [6]). Item so wat scepen comen in tVlie of int Marsdiep van onse lant ende hierop willen wesen, ende ist dat men daer een loetsman wint tscip ende goet hier op te brengen, des sal die

1) Amst. 19; v. i. 57.
2) Amst. 20.
3) Amst. 21.
4) Amst. 22 (vijf werckendagen).
5) Amst. 23.
6) Amst. 24; zie infra 60.

scipper den loetsman die cost geven ende die coepluden sullen die loetsman lonen van horen goeden.

38 [1]). Item enich scipman, die sinen scipper ontliepe met sinen gelde dat hi hem gegeven hadde, des hem die scipper mochte betugen met ii scipmans, so hadde die scipman die galge verdient.

39 [2]). Item waert dat een stuerman of een scipman hem bestade met enen scipper, ende die stuerman of die scipman een scip cofte dat hi selven voeren woude, so soude hi quytwesen mogen van den scipper; mer hadde hy loen van den scipper gebuert, dat soude hy hem wedergeven.

40 [3]). Item bevoer een scipper een scipman (*fol.* 10) met quader feyte ende hi hem daerop mochte betugen met ii scipmans, die soude hi oerlof mogen geven ant eerste lant daer tscip quam, sonder yet daeran te verbueren tegens den scipman noch hem geen loen te geven.

41 [4]). Item waer enich stuerman of scipman die hem besteden met een scipper, ende die stuerman ofte scipman een wijf name ende opten lande bleve, die soude quytwesen van den scipper; mer hadde hi loen ontfangen of gelt van den scipper, dat soude hi hem wedergeven.

42 [5]). Item een meister huert zijn scipluden, hi is sculdich hoer te houden in payse ende haer middelaer te wesen van al dat si malcander doen of misdoen, also lange als hi broet ende bier ter tafelen legget. Ende lochent yemant den meister of den meister enich scipman, elx verbuert vii scellinc. Ende ist dat die meister enich scipman slaet metter hant of metter vuyst, hi is sculdich enen slach te verdragen; mer sloech hi hem meer, hi most hem wel weren. Ende sloege enich scipman den meester met een vuyst, hi verbuerde hondert scellinc of zijn vuyst.

---

1) Amst. 25.
2) Amst. 27.
3) Amst. 26.
4) Amst. 28.
5) Vl. 12 („broot ende wijn" en „acht penningen").

43 [1]. Item een scip of ii scepen leggen in een haven daer luttel waters is, sodat die een wert sittende bi den ander, die meester van den een scepe is sculdich te seggen totten anderen scipluden: Ghi heren licht uwen ancker, wanttet ons te na leit ende wi mogen daer scade bi crigen. Ende si en willen den ancker niet lichten, die ander meister ende scipluden gaen lichten ende leggen het voerwaerts van hemluden, ende dat hem den ander verbieden ende si daer scade bi doen of liden of nemen, zy sijnt wel sculdich te beteren. Ende leit een ancker sonder boeye dat scade doet, wies dattet sy, hi ist sculdich te beteren. Ende ist dat men (*fol.* 11) in enige droge haven leit, men is sculdich te leggen boechlinen ende getouwe dat men niet en faylt.

44 [2]. Item het gevalt dat een scip leit bi Bordeus of anderswaer, alsulcke spise als men eet in tscip, ii scipmans mogen uten scepe een gerechte dragen ende alsulc broet als daerbinnen is nadat si eten mogen tot enen mael, mer si en mogen geen dranc met hem dragen. Ende si mogen scier wedercomen, sodat die meister niet let of verlet van des sceeps wercke; want name die meester bi gebrec van wercken, si mostent beteren. Ende waert dat hem een scipman quetste bi gebrec van hulpe van diegenen die an tlant gebleven waren, sy zijn hem sculdich dat meesterloen te betalen ende hoer gebrec van hem te beteren bi den meester ende den gesellen van der tafelen.

45 [3]. Item een scip vaert van Hamborch of van anderen steden, die scipper is ten afteren ende vercoept wat opten bome, so is die scipper sculdich, also verre als die bomen also veel te lande brenget, dat te betalen an der eerster marct daer hi coemt binnen die eerste viertien dagen daerna, ende sal betalen tusschen den minsten ende den meesten. Ende waert dat die scipper den coepman niet vol en dade ende dat scip vercofte of een ander scipper daerin sette, so mochte die coepman dat scip anspreken binnen jaer ende dage ende sijn gelt daerof hebben gelijc of hi daer tegenwoerdich waer; ende dat sal hi betugen met des scippers segel, soe mach hi daer niet tegen seggen.

1) Vgl. 16; zie ook supra 28, 29.
2) Vl. 21.
3) Vgl. supra 6 en Amst. 7.

46. Item so wie gastrecht van waterrecht begeert, die sal die scout geven iii stuvers.

(*fol.* 12.) 47 [1]). Item een scip dat lage in een haven ende worde drivende op enen anderen scepe ende hem scade stede, die scade soude wesen half ende half.

48 [2]). Item een scip dat coemt tot sine rechte laedstede behouden, die scipluden die willen hoer hueren hebben, ende sulcken zijn daer bedde noch kisten in den scepe hebben, die meister mach wel houden van hoer huer, om tscip weder te brengen dien si daermede quamen, of sekerheit die vaert te voldoen metten scepe.

DIT IS DIE ORDINANTIE DIE DIE SCIPPEREN ENDE DIE COEPLUDEN MET MALCANDEREN BEGEREN VAN SCEEPSRECHT.

49 [3]). Item in den eersten waert dat een scip brake of dat ment doerseilden, soe waer dattet waer, duchtent den coepluden ende den stuerman ende den meesten hoep van der geselscap goet dat ment maken mochten, so soudet den scipper maken ende brengen den coepluden haer goet daer hijt hem gelovet hadde, des hem God spaerde voer ongeval. Ende waert dat ment niet wel weder maken en mochten, so soude die scipper zijn volle vracht hebben van also veel goets als den scipper den coepman levert van des coepmans goede. Ende waert dat die coepman geen gelt bi hem en hadde, ende woude die scipper hem niet geloven, so soude die scipper van den goeden nemen, die daer geberget waren, also veel gelts als die coepman tsine gevet an die marct.

50 [4]). Item tgevalt dat een scip dat ander anseilt met ongeval, also dattet een scip met sinen (*fol.* 13) goede blivet verloren, so sal men werderen die goeden in beiden scepen te gelde, eer dat enich scip verloren was, dan so sal die prijs van beide goeden te samen gesommet betalen dat verloren goet pont ponts gelijc,

---

1) Amst. 14; vgl. Vl. 16 en supra 28.
2) Vl. 19.
3) Amst. 1.
4) Amst. 2.

marc marx gelijc. Voert gelykes sal men prisen die waerde van beide scepen te gader gesommet betalen dat verloren scip pont ponts gelijc.

51 [1]. Item het si sake dat een scipper leit geladen an gene side tzees ende hi heeft noet te vercopen van des coepmans goets om des sceeps profijt ende dat scip blijft verloren met ongeval, so sal die scipper betalen den coepman also veel goets als hi vercoft heeft alst an die marct costede daer het die scipper ladede, ende daer en sal hi geen vracht of hebben. Voert vercofte die scipper enich goet an dese side tzees, dat sal hi den coepman gelden als die wedergade an die merct gelt tusschen den minsten ende den meesten, ende daer sal die scipper zijn volle vracht of hebben.

52 [2]. Item waert dat een scip noet hadde ende die scipper begeerde dat men tgoet werpen souden ende en waer daer geen coepman in den scepe, wes dan die scipper metten meerdeel van der geselscap dede, dat soudmen daertoe doen loetene ende van den loten gelden te nemen hoeveel men daerop set ende redelic is alst daer woenlic is, ende dat loetegelt te betalen ende rekenen gelijc werpgelt.

53 [3]. Item een scip vaert van enige coepstede, het gevalt dat hi kerft zijn mast ofte kabel ofte ancker bi onweder binnen of buten om tscip ende goet mede te bergen, die scipper is sculdich den coepman te vragen ende hem te clagen sinen noet, dat is behoudene (*fol.* 14) lijf ende goet ende tscip sullen si rekenen over tgoet also van werpen. Ende waert dat die coepmen seide: Ic geve daer geen jawoert toe, daerom en soude die scipper dat niet laten; mer die scipper soude dat sweren, als hi te lande quame, met zijn derde, dattet hem noetsaken deden.

54 [4]. Item een scipper vervracht zijn scip ende laet om die reise te doen ende hierbinnen blijft dat scip te leggen also lange dat hem gelts gebrect, die scipper mach wel senden tot

1) Amst. 3, 4.
2) Amst. 5 slot; v. i. 55.
3) Amst. 6; vgl. Vl. 9.
4) Amst. 8; vgl. Vl. 23.

sinen lande om gelt, mer hi en moet geen goeden wint verleggen; dede hijt, hi waer sculdich den coepluden horen scade te beteren, mer hi mach wel van der coepluden goet zijn noettruft nemen. Ende als hi coemt daer dat scip lossen sal, so sal die scipper dat goet betalen als dat ander gelt uten selven scepe tusschen den minsten ende den meesten, ende die scipper sal daer zijn volle vracht of hebben.

55 [1]). Item men souden niet werpen, of men souden den vrachtman eerst vragen oft zijn wille waer; ende waert zijn wille niet ende duchtet den scipper goet ende ii of drie met hem beter gedaen dan gelaten, so soudmen mogen werpen. Ende woude die coepman als men ten lande quamen, so soude hi ii of drie die in den scepe waren ende goede knapen waren, sweren dattet hem noetsaken deden. Ende waer daer geen coepman in den scepe ende men noet hadden te werpen, so wat dan die scipper goetduchte metten meerdeel van zijn geselscap dat soudmen dan doen. Ende wiens goet dat men werpt, dat sal men rekenen penninc penningx broeder van also veel als daerof blijft als die vrachte daerof betaelt is. Ende die scipper sal gelden van sinen goeden of van sinen vrachte wat die coepluden daerof kiesen, ende hoe die scipper zijn scip *(fol. 15)* settet, daer mogent die coepluden voer nemen. Ende waert datter yemant waer in enich scepe daer men worpe, ende hadde hi gelt of ander goede in zijn kiste, dat soude hi openbaren eer men worpen; ende als hijt openbaert hadde, so soude hi gelden te werpgelde van sinen gelde, te rekenen twie penninc voer een. Ende desgelijcs wort het geworpen, so soudmen rekenen twie penninc voer een; mer waert datter yemant dit gelt uter kiste name om zijn side, so en soudmen daer niet of gelden. Ende waert datter yemant gelt of ander goet hadde in die kist, ende hi des niet en openbaerde als men worpe, ende worde die kiste ende dat daerin waer geworpen of behouden, so en soudmen die kiste niet hoger gelden dan iii scellinc [2]), also verre als die kiste onbeslagen is; ende waert dat die kiste beslegen waer, so soudmen se gelden als waerdich waer. Ende waert datter ge-

1) Amst. 5 behalve het slot; v. s. 52.
2) Amst.: „drie scilde also verre als die kiste beslagen ware. Ende waer dat sy onbeslagen ware” enz.

worpen worde een matte een bulte [1]), dat soudmen rekenen voer drie scilden. Ende waert dattet te doen waer dat men loten souden, so soudmen raets vragen den coepman die in den scepe ware; ende duchtet den coepman niet goet, wat dan die scipper goetduchte met dat meerdeel van zijn volke dat soude voertgaen an [2]) dat boert, want die coepman die scipmans moede heeft.

56 [3]). Item een scip dat coemt om Scagen of uut Noerwegen, dat sal men lossen binnen viertien dagen ende zijn vracht geven; desgelijcs alle scepen van der zee, van Hamborch of van anderen landen, die sal men lossen binnen acht dagen ende zijn vracht geven.

57 [4]). Item een scip dat met goede an den gront zeilt is ende tscip ende goet in vresen waer te verliesen, ende mocht men dan crigen lichtscepen tgoet mede uut te scepen ende te lichten, wat *(fol.* 16*)* dat koste dat soudet scip ende goet betalen gelijc werpgelt.

58 [5]). Item een scip seilt van enige marct ende heeft geladen sinen volle last, soe en is die scipper niet sculdich enich ander goet in te nemen, het si bi oerlof van den coepman; ende dade hi anders, die scipper soude verbueren also veel als dat goet waerdich waer dat hi inname, waer dat hijt worpe, het en waer dat die scipper te voren seide: Ghi heren ic sal daer also veel goets innemen.

59 [6]). Item waert dat een scipper seilde buten int Vlie of in Marsdiep ende weder opseilde ende opleide, so hadde die scipman sinen vollen loen verdient. Ende woude die scipman sceiden van den scipper, so soude die scipman wedergeven al dat hi opgebuert had [7]).

60 [8]). Item so wat scepen comen int Vlie of int Marsdiep van

---

1) Amst. „een matte met een bedde."
2) Het hier volgende ontbreekt in de Amst. ordonnantie.
3) Amst. 16.
4) Amst. 19 al. a; v s. 32.
5) Amst. 9.
6) Amst. 11 al. c; v. s. 25.
7) In de Amst. ordonn. volgt: „ende also vele dairtoe."
8) Amst. 24 („van ommelant" en „leytsage" in plaats van lootsman) en supra 37.

onsen lant ende hierop willen wesen, ende ist dat men daer een loetsman wint tscip ende goet op te brengen, des sal die scipper den loetsman die cost gheven, ende die coepluden sullen hem lonen van horen goeden.

Lof zij God.

XVI. Oude rechten van 's Gravenzande.

's Gravenzande of Zande zooals de plaats dikwijls ook officieel werd genoemd, verkreeg reeds in Mei 1246, slechts korten tijd na Haarlem (21 November 1245) en Delft (14 April 1246), een handvest van Willem II. 't Was dan ook waarschijnlijk als meer blijvende residentie van den Graaf eene plaats van gewicht, die onder de belangrijke oude steden van Holland werd medegeteld.

In 1448 werden verschillende handvesten met de veranderingen, door de stedelijke regeering bij bijzondere keuren daarin aangebracht, tot eene codificatie vereenigd en wel op deze merkwaardige wijze, dat de artikelen der handvesten afzonderlijk werden opgenomen en daaronder de bepalingen der stedelijke wetgeving werden geplaatst, de eerste met den titel *„Handvest"*, de laatste met het opschrift: *„Verklaert metter keur."* Welke de andere handvesten, waarvan hier sprake is, waren, blijkt niet [1]); wij kennen geen andere meer dan het bovenaangehaalde oudste.

Bij deze zeer eigenaardige codificatie van handvesten en keuren werd eene afzonderlijke verzameling aangelegd van keuren over onderwerpen, die niet in de handvesten behandeld waren, welke verzameling telkens met nieuwe bepalingen werd vermeerderd, zoodat zij in den meest uitgebreiden vorm, waarin wij haar bezitten, uit 159 artikelen bestaat, waarvan een aantal gedateerd van 1542 tot 1648.

Van deze verzameling, die met het opschrift: *„Hier beginnen de keuren, die inde handtvest niet verklaert en sijn"*, in een op het Algemeen Rijksarchief berustend handschrift achter de boven aangehaalde handvesten en keuren is gevoegd, bestaat echter

---

1) Dit valt ook niet op te maken uit het lijstje achter de codificatie geplaatst, van „alsulcke goeden als die burgemeesters gehouden sijn over te leveren op alsulcke peynen ende boeten als daer toe staen", in welk lijstje wel eenige handvesten worden opgenoemd, maar niet die, op welke hier gedoeld wordt.

nog een andere redactie, bewaard in een handschrift in het Gemeentearchief van 's Gravenzande. In deze bewerking, die op den omslag den titel heeft: *„Kuerbouck der steede van 's Gravensande van kueren, ordonnantiën ende statuuten derselver steede, die met handtvesten niet verklaert en zijn. Gedaen ende geschreven bij Claes Claesz. van Zwieten a°.* 1621" [1]), ontbreken verschillende bepalingen der eerst genoemde redactie, en wel de artt. XXXVII, XXXVIII, XL, XLI, LI—LIV, LXVIII, LXX, LXXI, LXXIX, LXXXV, LXXXVIII, LXXXIX, XCI, XCVIII, CIX, CXIX en CLIX [2]); van de artikelen, die in beide handschriften voorkomen, is overigens de volgorde dezelfde.

Het eerste gedeelte van deze redactie is jonger dan dat van de andere, zooals blijkt uit de wijzigingen in verschillende bepalingen, blijkbaar ten gevolge van de Hervorming, aangebracht, en uit de verzwaring, die sommige boeten hebben ondergaan. Wat eerstgenoemde bepalingen aangaat, wijs ik op art. VIII, waar in plaats van „tot Ave Maria geklopt is", in de tweede redactie gelezen wordt „tot VI vuyren; op art. L, volgens hetwelk de verkiezing der Kerkmeesters en Heilige Geestmeesters niet meer gelijk vroeger „bij den parochijpaep of die in sijn stede staet ende bij den gerechte, die sij daer toe roepen" plaats had, maar „door den schoudt, burgemeesters ende dat gerecht ende die zij daer thoe roupen", en op art. CVII, volgens hetwelk de bier- en wijnverkoop op Zon- en heilige dagen verboden was, „eer die benedictie vande hoogmisse gegeven is", terwijl het daarmede overeenkomstige artikel in de tweede redactie hier heeft „terwijle het sermoen duyert."

Het tweede gedeelte der verzameling, te beginnen met art. CXXIII, is in het 's Gravenzandsche handschrift veel uitvoeriger dan in het Haagsche; het bevat de resolutiën in extenso, terwijl laatstgenoemd handschrift alleen den korten inhoud daarvan, in den vorm van de voorafgaande bepalingen gebracht, mededeelt.

In de eerste redactie zijn alle bepalingen genummerd, in de tweede houdt de nummering na art. LXXXI op.

Ik heb in deze uitgave voor het eerste gedeelte de lezing van het Haagsche handschrift doen afdrukken met de varianten van de andere redactie, door mij als red. G. A. (redactie Gemeente-Archief) aangehaald, aan den voet der bladzijden.

---

1) Later is hier bijgevoegd: *„voortgezet tot 6 Augustus* 1646".

2) In dit HS. heeft art. CXIV een datum, en wel 23 Mei 1506.

Voor het tweede gedeelte waren, ofschoon de inhoud der overeenkomstige bepalingen in de beide handschriften geheel dezelfde was, de verschillen in redactie te groot om die als varianten op te nemen, terwijl het afdrukken der volledige resolutiën onnoodig veel te veel plaats zou hebben ingenomen. Die bepalingen vallen bovendien ook buiten de tijdgrens, door de Vereeniging voor hare uitgaven gesteld.

Wat de handschriften der rechten van 's Gravenzande betreft het volgende.

Het oudste handvest, dat, zooals men in den tekst ziet, hier en daar nog al corrupt is, werd het eerst door van Mieris gedrukt in zijn Charterboek I, 236 naar een handschrift, dat volgens eene noot ten zijnen tijde in het bezit van den Heer Mr. C. Backer, Oud-Schepen te Amsterdam, was. Later werd het nog eens uitgegeven door van den Bergh, in zijn Oorkondenboek I, 230 [1]).

De codificatie van 1448 en de verzameling van keuren bevindt zich gelijk gezegd op het Rijksarchief en wel in kopie in een foliohandschrift (n°. 82 van de Handvestenverzameling), van welk handschrift zij respectievelijk 16 en 11 folia innemen.

Vereenigd met de „*Handvesten, Privilegiën ende Keuren van 't Buytendijcks-landt, genaemt den Andel, gehoorigh onder 't Schoutampt van 's Gravezande*" en met dezelfde hand geschreven, zijn zij in één band gebonden met eene verzameling juridische adviezen, meest ook 's Gravenzande betreffende.

De tweede redactie van de keurenverzameling eindelijk bevindt zich in een afzonderlijk folio-handschrift; het neemt daar 43 genummerde folia in, voorafgegaan door een folio, aan welks keerzijde de bepaling uit de handvesten betreffende het recht om keuren te maken is opgenomen [2]).

Het is grootendeels door den secretaris van Zwieten, met een slordige hand, geschreven, en bevat, hoewel het een authentiek karakter draagt, verscheidene fouten, misschien door onjuiste lezing van het handschrift, waarnaar het werd gekopieerd [3]).

A. Telting.

---

1) Van den Bergh teekent bij zijne uitgave in de noot aan, dat het een gebrekkige vertaling is uit het Latijn. Eigenaardig is 't, dat de lezing in de codificatie van 1448 opgenomen tot op de letter met deze uitgave overeenkomt.

2) Handvest 67. Zie bl. 381.

3) In het Haagsche HS. ontbreken wel eens woorden, waardoor de zin hier en daar onduidelijk wordt; overigens is dat handschrift beter dan het 's Gravenzandsche.

1. Handvest van Graaf Willem II. Mei 1246.

Willem, Grave van Hollant, allen den geenen, die nu sijn ofte naemaels wesen sullen, doe ik condt, dat ick bij raden ende ter begeerte mijnre lieve moeder ende mijnre goede mannen, der stede 's Gravesant vrijhede gegeven hebben, soo dat alle, die daer woonen binnen der vrijhede, sullen een regt ende vrijheyt gebruycken.

1. Soo wie dan poorter wil worden te 's Gravesand, sal geven 3 st., daert die schepenen wijsen sullen, ende de boode 4 d., ende sullen der stede vrijheyt gebruycken, ende in geen saken sullen sij den Grave dienen, uytgenomen heervaerden, ende in sijn of in sijnre broederen of susteren bruyloften, uytgenomen die ridderschap sijnre broederen, ende sullen jaerlycks een matige ende redelijcke bede geven.

2. Alle misdaet of gebreucke, dat gevalt binnen der vrijheyt van 's Gravesand, dat sal gebetert ende geëynt worden tot seggen van de schepenen.

3. Een kinnebackslagh, daer voor sal men den geslagen betalen 10 st. ende die Grave 10 st.

4. Een haerplocking, daer voor sal men den gequetsten betalen 10 st. ende den Grave 10 st.

5. Die den anderen ter aerde slaet, sal den geslagen gelden 20 st. ende den Grave 20 st.

6. Die den anderen quetste sonder armis mortiferis salt beteren met 4 £ ende den gequetsten ten seggen van schepenen, nae die grootheyt der wonde.

7. Die den anderen quetste met armis mortiferis, sal men sijn hant af slaen, ende sijn goet sal wesen in 's Heeren gratie.

8. Die den anderen doot, sal men onthoofden.

9 Een dootgeslagen poorter sonder armis mortiferis sal men beteren met 32 £ ende des dootslagers goeden sal wesen des Graven, ende een dootgeslagen sal men soenen met 64 £; die met armis mortiferis dootgeslagen waer sal men betalen met 64 £.

10. Van een wonde of quetsinge sonder leemte sal die geene die 't doet den gequetsten betalen 2 £, van een bloetreyse 1 £, van een leemte 8 £.

11. Die den anderen quetste sonder wonde ende die quetsinge duerde 6 weeken, sal den gequetsten betalen 5 £ ende den Grave 10 £.

12. Een die den anderen slaet ofte quetst, sal men verwinnen

met twee schepenen, ende ist dat die de klare waerheyt niet kondigh en sijn, soo sal men den geenen, die daer bij geweest hebben, bedwingen de waerheyt te seggen bij haren eede.

13. Wie in eeniger stucken tegen der vrijhede dede of braeck, daer die regter of scepenen bij ware, ende yemant daer toe vermaent worde om dat te bedwingen ende die hem dan absenteerde, salt beteren met 10 st.

14. Die op een schepen wederspreekt, daer hij gedaegt wert, ende vander gemeender schepenen wegen, die schepenspraeck, sal den Grave gelden 10 £, den schepen die 't geschiet 10 £ ende die ander schepenen elck 3 £.

15. Die te Sande van schult toegesproken wort, die daer gemaeckt is, salt regt van de stede hebben, van waer dat hij oock komt.

16. Die eenen schepen wederspraeck, spreekt die schepen, sal men dan verwinnen binnen der vrijhede.

17. Van pant in de hand te setten. . . . .

18. Van eygen luyden. . . . .

19. Sullen oock alle weten, dat die poorteren van Zande vrij sijn van allen tollen-schattinge der tollen mit allen haer goeden al door die graefelijkheyt van Hollant.

20. Hier boven sal ick hen toedoen alle 't gunt, dat bij onderscheydenheyt van mijnre goeden mannen bevonden sal worden ten oorbaer van mijnre stede ende voor mij dienende.

In oorconde van welcken hebben wij onsen zegel hier aen gehangen. Gedaen in 't jaer ons Heeren duysent tweehondert sesenveertigh inde maent van Meye.

---

2. Codificatie van 1448 [1]).

Int jaer ons Heeren 1448 soo wert verklaert ende vereeningt die handvest van Graef Willem met die andere hantvesten met der keuren, ende soo wat keuren of regten in desen boeck niet en staen verklaert, daer en salmen niet nae regten; maer alle ander saken, die hier niet en staen, die sullen met reden ende bescheydenheyt nae ouder gewoonte beregt werden tot sij om oorbaer in desen boeck verklaert sullen worden bij den schout ende schepenen.

1) De tafel, die alleen de opschriften der titels aangeeft en verder niets nieuws bevat, is om plaats uit te winnen hier weggelaten.

I. VAN POORTER TE WERDEN.

Grave Willems Handvest (1): Willem, Grave van Hollant, allen den geenen, die nu sijn ofte naemaels wesen sullen, doe ick condt, dat ick bij rade ende ter begeerte mijnre lieve moeder ende mijnre goede mannen der stede 's Gravesant vrijhede gegeven hebbe, soo dat alle, die daer woonen binnen der vrijhede, sullen een regt ende vrijheyt gebruycken.

Soo wie dan poorter wil worden te 's Gravesand, sal geven 3 st., daert die schepenen wijsen sullen, ende de boode 4 d., ende sullen der stede vrijheyt gebruycken, ende in geen saken sullen sij den Grave dienen, uytgenomen heervaerden, ende in sijn of in sijnre broederen of susteren bruyloften, uytgenomen die ridderschap sijnre broederen, ende sullen jaerlijcks een matige ende redelijcke bede geven.

Verklaert met der keure: Op dit punct is gekeurt, wie poorter wil worden, die sal huys ende erf of brieve van 1 £ 's jaers in der stede kist brengen binnen een vierendeel jaers op die boete van 10 £, ende niemant ferpel daer in te doen op die boete van 5 £, ende die poorter wert poorter te blijven drij jaer lanck, bij drij pondt.

VAN LANTLUYDEN, DIE DOODE POORTERS GOET NEMEN.

Ende de landluyden, die doode poorters goet nemen, sullen geven van elck £ een grootien als sij te schote staen of selve poorter te blijven 3 jaer bij 3 pondt; ende alsmen een poorter ontfangt, dat salmen den regter te kennen geven, om dat hij weten magh tot wat tijt dat hij boeten begaen magh ofte verschijnen, ende eer men tot poorter ontfangt, soo sal hij sweeren mijnen genadigen Heer ende sijnen erfgenamen gehou ende getrou te wesen, ende die porteren tot hare regte hout ende trout; ende niemant sal poorter ontfangen, diemen bewijsen mag dat hij van diefte of sulcker gelijcke feyte gedadinge heeft.

II. HOE SCHEPENEN ALLE DINCK BERECHTEN MOGEN.

Handvest (2): Alle misdaet of gebreuke, dat gevalt binnen der vrijheyt van 's Gravesand, dat sal gebetert ende geëynt worden tot seggen vande schepenen.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, waer ijmant die eenigerhande onbetamelijcke saken dede, dat in die hantvest

ofte keure niet en staet, dat sal den regter aenspreken, dat hij verbeurt heeft een boete ende correctie also groot als bij bescheydenheyt ende bij meerdeel vanden geregte sal gevonden ende geoordeelt worden; ende soo wat die schepenen tot eeniger tijt hier of wijsen, dat sal van sulcker waerden wesen of die selve groot hier geschreven stont.

III. KINNEBACKSLAGH ENDE VUSTSLAGH.

Handvest (3): Een kinnebackslagh, daer voor salmen den geslagen betalen 10 st., ende die Grave 10 st.

Verklaert met der keur: Op dit punct is gekeurt, waer ijmant, die den anderen int aengesigt of ergens aen sijn lijve sloege met der vuyst in toornigèn moede, sal den Heere te boeten gelden 20 st., ende den geslagen sal des anderen dages in gaen leggen tegen sijn wedersaeck, ist datmen daer vrede of neemt, in alder manieren als die keur van inleggen uytwijst ende begrijpt.

IV. DIE MET DEN ANDEREN HANDSGEMEEN IS SONDER QUETSINGE.

Handvest (4): Een haerplocking, daer voor salmen den gequetsten betalen 10 st. ende den Graven 10 st.

Verklaert met der keure: Op dit punct is gekeurt, soo wie den anderen in aermoede pluct, treckt of bij den armen of bosem treckt, stoot ofte handelt sonder quetsinge, sal mijn Heer te boete gelden een £ ende inleggen als vooren.

V. DIE DEN ANDEREN TER AERDE SLAET OFTE STOOT.

Handvest (5): Die den anderen ter aerde slaet, sal den geslagen gelden 20 st. ende den Grave 20 st.

Verklaert met der keur: Op dit punct is gekeurt, dat hijt mijn Heer beteren sal met 20 st., ten waere dat schepenen dogte dat hij meer verbeurde, ende van desen twist ende van allen twist salmen inleggen dat klaerlijck uytwijst, ist datmen daer vrede of neemt of geleyt wort.

VI. DIE DEN ANDEREN QUETSTE SONDER ARMIS MORTIFERIS.

Handvest (6): Die den andere quetste sonder armis mortiferis salt beteren met 4 £ ende den gequetsten ten seggen van schepenen nae die grootheyt der wonde.

Verklaert met der keur: Op dit punct is gekeurt, soo wie den anderen quetste sonder armis mortiferis salt den Heer beteren

met 3 £, ten waer dat hij een ijkte wonde stack, die schepenen kende dat sij soo diep of soo groot gesteken of geslagen waer of dieper of grooter dan der stede ijk, die aen die stede huys hanget, ende dan soo soude hij verbeuren tegen mijnen Heer 10 st. heeren £.

VII.

HIER IS VERKLAERT WAT ARMIS MORTIFERIS IS.

Handvest (7): Die den anderen quetste met armis mortiferis salmen sijn hant af slaen, ende sijn goet sal wesen in 's Heeren gratie.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, dat armis mortiferis van ons sal gehouden werden voor boogen, pieken, pijlen, bordaecksen, swaerden, heerhamers of ander wapenen, die desen gelijck van schepenen bekent worden.

WIE MET ARMIS MORTIFERIS TE REGTE QUAME.

Ende soo wie yemant hier mede quetste sal mijn Heer gelden 10 £, ende soo wie daer mede te vechtelijck quame of yemant in aermoede daer mede vreesde sonder raken sal mijn Heer gelden 3 £, ten waere dat schepenen dogten dat hij meer verbeurde; ende dogte hem dat die quetsinge soo regt kleyn ware of die vreese soo regt onnosel ware, soo sout bij den schepenen gelijckt worden nae hooren conscientie.

VIII. WIE DEN ANDEREN DOOT.

Handvest (8): Die den anderen doot, salmen onthoofden.

Op dit punct niet gekeurt, dan soo te houden.

IX HOEMEN EEN DOOTGESLAGEN POORTER OF SCHEPEN SOENEN SAL.

Handvest (9): Een dootgeslagen poorter sonder armis mortiferis salmen beteren met 32 £ ende des dootslagers goeden sal wesen des Graven, ende een dootgeslagen salmen soenen met 64 £; die met armis mortiferis dootgeslagen waer, salmen betalen met 64 £.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, soo wie een poorter of schepen of ijmant anders doot slaet, verbeurt sijn lijf ende goet; ende ist dat hijt ontkomen kan metten lijve, soo en sal hij daer naer nimmer meer binnen die vrijheyt komen mogen, hij en hevet mijnen genadigen Heere gebetert ende den dooden magen versoent bij haren wille nae de coustuyme vanden lande.

X. VAN LEEMPTE.

Handvest (10): Van een wonde of quetsinge sonder leemte sal

die geene die 't doet den gequetsten betalen 2 £, van een bloetreyse 1 £, een leemte 8 £.

Verklaert met der keur: Op dit punct is gekeurt gelijck voors. staet: van alle vegtelijck soo sullen sij inleggen; maer soo wie den anderen verleemt, daer salmen sekerheyt af nemen om t'eynde jaer en dagh daer uytspraeck of te doen, waert dat hij dan nogh verleemt gebleven waere ende ongesoent staet; ende soe wie den anderen verleemt, die salt beteren tegen mijn genad(ig)en Heer 17 £.

XI. VAN QUETSINGE SONDER WONDE, DIE 6 WEKEN DUERT.

Handvest (11): Die den anderen quetste sonder wonde ende die quetsinge duerde 6 weeken, sal den gequetsten betalen 5 £ ende den Grave 10 £.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, ist dat schepenen kennelijck is, dat hij blauw leden of sonderlinge smerte in ses weeken heeft, soo sal die misdadige mijn Heer betalen 5 £ ende sullen inleggen; ende waert dat hij binnen 6 weeken genesen waer, soo soude hijt mijnen Heer betalen ter schepenen seggen.

XII. HOEMEN EEN TEN EEDE MAGH BRENGEN VAN QUETSINGE, DIE SCHEPENEN NIET KONDIGH EN IS.

Handvest (12): Een, die den anderen slaet ofte quetst, salmen verwinnen met twee schepenen; ende ist dat die de klare waerheyt niet kondigh en sijn, soo salmen den geenen, die daer bij geweest hebben, bedwingen de waerheyt te seggen bij haren eede.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt dat schepenen voor alle tijt met groter neerstigheyt ende bij de luyde eede vermanen die geregte waerheyt, om dat sij mogen mijnen genad(ig)en Heere ende die misdadige geven elck daer hij toe geregt sij, ende geen misdadige mensche breuckigh te kennen dan met vier schepenen of meer.

XIII. ELCK DIE STEDE VRIJHEYT TE BESCHUTTEN, DES VERMAENT SIJNDE.

Handvest (13): Wie in eeniger stucken tegen der vrijhede dede of braeck, daer die regter of schepenen bij ware, ende ijmant daer toe vermaent worde om dat te bedwingen, ende die hem dan absenteerde, salt beteren met 10 st.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt dat soo te houden, ten ware dat die saken soo klagtigh waer, dat sche-

penen dogte dat hij met sijnre absentie of weygeringe meer verbeurde.

XIV. DIE EEN SCHEPEN WEDERSPRACK.

Handvest (14): Die op een schepen wederspreeckt, daer hij gedaegt wert, ende vander gemeender schepenen wegen, die schepen spraeck, sal den Grave gelden 10 £, den schepenen die 't geschiet, 10 £ ende die ander schepenen elck 3 £.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, waer yemant die bedaegt wort ende wederspraeck eenige vonnisse, keuren of ander saken, dat bij schepenen geslooten waer, ende dat van waerde niet houden en woude, die soude verbeuren die voorn. boeten en nogtans sout van waerden blijven.

XV. VAN SCHULDE TE ZANDE GEMAECKT.

Handvest (15): Die te Sande van schult toegesproken wort, die daer gemaeckt is, salt regt vande stede hebben, van waer dat hij oock komt.

Op dit punct is niet gekeurt, dan dat soo te onderhouden.

XVI. OF IJMANT OP SCHEPENEN TE SEGGEN HADDE.

Handvest (16): Die eenen schepen wederspraeck, spreeckt die schepen, salmen dan verwinnen binnen der vrijhede.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, waer dat yemant tegen dat geregt of schepen seggen woude of wrake woude ende hem eenige saken opseggen woude, die schepen die daer toe gesproken wort en soude bij niemant anders verwonnen worden dan bij schepenen binnen der vrijheyt.

Handvest (17): Van pant inde handt te setten.

Handvest (18): Van eygen luyden [1]).

XVII. TOLLEN VRIJ.

Handvest (19): Sullen oock alle weten, dat die poorteren van Zande vrij sijn van allen tollen, schattinge der tollen mit allen haer goeden over al door die Graefelijckheyt van Hollant.

Op dit punct niet gekeurt, dan soo te onderhouden.

XVIII. HOE HIJ ONS GONT DAT VOOR HEM EN DER STEDE GAET.

Handvest (20): Hier boven sal ick hen toedoen allen 't gunt, dat

---

1) Naast de titels van Handvest 17 en 18 staat „Men salse after vinden", waarschijnlijk eene verwijzing naar Handvesten 62 en 59.

bij onderscheydenheyt van mijnre goeden mannen bevonden sal worden ten oorbaer van mijnre stede ende voor mij dienende.

In oorconden van welcken hebben wij onsen zegel hier aen gehangen. Gedaen int jaer ons Heeren duysent tweehondert ses en veertigh inde maent van Meye.

Hier beginnen andere handvesten metter keur.

XIX. VAN TOLLEN.

Handvest (1): In Godts name Amen. Op dat het eerbaerlijck blijve inder tijt, datmen inder tijt maeckte, plagmen met schriften met oorconden goeder luyden eeuwelijck te vesten, hier om sijt konde der tegenwoordiger luyden ende der toekoemender luyden, dat ick Willem, Grave van Hollant, om liefte der vrijheyt van 's Gravesand, hebbe gehoort die woonlijcke bede der selver poorteren van Sande ende hebse quyt gelaten van alle tollen after water ende after lande overal in mijnre magt.

Op dit punct niet gekeurt, dan dus te houden.

XX.

HOE EEN POORTER GEEN OORDEEL HEBBEN SAL DAN OORDEEL VAN SCHEPENEN.

Handvest (2): Voort soo hebben wij desen voorn. poorters dusdanige vrijhede gegeven, also dat eenige mensch yet mishaegde [2]) of lette op eenen poorter van Sande, hij en salder niet of hebben, dan oordeel van schepenen, nogh wij en sullender niet anders of eyschen, nogh onse naekomelingen.

WAT HIJ VERBEURT DIE BUYTEN DER STEDE EEN POORTER BEKLAEGT.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, waert dat eenige poorte of die buyten der poorten woont onsen poorter voor mijnen genad(ig)en Heer of sijnen Hoogen Raede daegde of beklaegde of voor ander regter of stede te regte toge, die

---

1) Omtrent de onderstaande handvesten leest men onder „de tafel van handvesten met die keuren van Graaf Willem" het volgende:

„Hier begint die tafel vande andere handvesten ende sijn gedeelt aen 67 „puncten; ende want sommige puncten doncker staen, soo sijn sij verklaert met der „keur bij den schout ende geregte, daermen sal regt geven ende nemen; item van „dese 67 puncten stater hier 20 aen malkanderen ende die ander 47 staen agter „aen dese 20".

2) „mishaegde", foutief voor „misdade"?

soude verbeuren tegen mijn genadige Heer 10 £ ende die stede een jaer; quaem hij oock daerenboven binnen der stede sonder oorlof van den schout ende gerechte, dat waer op 17 £ also meenigen dagh, als hij dat dede; had hij oock geen goet aen te verhalen, soo soutmen hem sijn regter hant afslaen.

VAN POORTER DIE BUYTEN BREUKTE.

VAN KONIJNEN EN SEEVONT.

Waer oock eenigh poorter, die buyten der vrijheyt yet breukte, dat selmen hier nae onse stede regt beregten gelijck oft binnen der stede geschiet waere ende onder niemant anders te regte te staen, uytgenomen die bevonden worden met konijnen ende zeevont ende sulcker saken gelijck, die dragen aen mijns Heeren genadig hooge heerlijckheyt.

XXI.

DIE GEDAEGT WORT ENDE NIET VOORT EN KOMT.

Handvest (12): Als men ijmant dagen wil van pennincklijck dinck, soo salmen dagen bij den regter of sijnen boode also wel als voor twee poorters, ende in der daginge salmen die groote vanden gelde noemen ende setten daermen of daegt; ende quaem die gedaegde niet voort tot sijnen bescheyden dage, soo waer die(n) klager dat gelt, daer hij hem om dagen dede, also groot als hij inde dagingen geset ende genoemt hadde tegen dien, die hij dagen dede, ende die gedaegde, want hij niet voort en quam, sal bij die schout 3 st. geven tot sijnen ban ende die klager 2 st. om hem genoeg te doen.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, die gedaegt wort als hij t'huys is ende te regte niet en quame, verbeurde 3 st., ende waer hij niet t'huys ende t'eynde 14 dagen als hij t'huys gekomen weer niet en quame, soo verbeurde hij 3 st., maer sijn wedersake soude hij betalen met den hooftgelde met den uytgeleyden gelde.

DAGEN ENDE KLAGEN MOET GELIJCK SIJN.

Waer oock ijmant, die sijn klagte hooger ofte lager aenleyde dan hijt inde daginge gegroot hadde, soo magh hem die gedaegde antwoort ontseggen.

VAN ANTWOORT ONTSEGGEN.

Ende van wat sake dat het sij, daermen antwoort ontseyt,

verbeurtmen 10 st., die sal gelden den geenen, diese ontseyt wert; maer daerom is den schuldenaer van sijnre schult niet ontslagen, hij en soude hem daer nae op een ander tijt antwoorden, als die daginge ende klagte van eenre groote aengeleyt waer.

XXII. DIE VAN ERVEN GEDAEGT WERT.

Handvest (15): Alsmen ijmant van eenigh erve voor regt ontbiet ende en komt hij ten eersten dage niet voort, men sal hem anderwerf dagen; ende en komt hij ten anderen dage niet, derdewerf salmen dagen; komt hij oock ten derden dage niet, hij sal den schout van elcke misdaet 2 st. geven; ende komt hij oock derdewerf niet, hij verliest die sake ende dat erf, daer hij om gedaegt is, salmen hem ontdeylen; waer oock dat sake dat die klager dien dagen deede in eenigen dagen van drijen niet voort en quam, hij verloor altemael die sake.

Op dit punct is niet gekeurt, dan dus te houden ende te gebruycken.

XXIII. HOE EEN SIJN GOET VERLIESEN MAGH MET QUALIJCK SWEEREN.

Handvest (16): Soo wie sweeren wil of sal van pennelijck dingh, magh sijn saken verliesen, misset hem nae te spreken als hem den regter voorspreeckt, ende quam hij tegen die manier van sweeren; maer soude hij van erven sweren, inden eersten ende den anderen eede en magh hij niet vervallen nogh verliesen, maer inde derde, swoer hij niet wel of quaem hij tegen die manier van sweeren, hij verloor sijn sake ende men soude hem dat erve ontwijsen, daer hij om gedaegt was, ende die klager toewijsen; ende also dick als hij geswooren hadde, soude hij den regter 2 st. geven.

Op dit punct niet gekeurt, dan dus te houden ende te gebruycken.

XXIV.

VAN VREEDE.

Handvest (18): Waer datmen vogte of daer toe bereyde, ende die schout dan quam ende bode des Graven vrede te houden te 14 nagten ende anderwerf te 14 nagten ende derdewerf te 14 nagten ende vierdewerf tot een jaer ende dage, vijfwerf tot een jaer ende dagh ende sestewerf tot een jaer ende dagh, den regter die vrede bode te houden, ende een vande vegters of beyde die vrede weygerden, sij souden den Grave 10 £ gelden.

WIE VREDE NEMEN MOGEN.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, dat men dese

naegeschreve hanteringe van vrede aldus houden sal, waert dat eenigen regter ofte schepen of burgemeester of boode of die eenige van dese diensten bedient hadden, vermaent eenige saken, daer onrust af komen mogte, soo magh eenigh van dese voorn. persoonen komen tot een man, die hem dunct daer hij die sake mede te vrede setten magh, ende begeeren een vrede van hen; ende en wil hij niet daermen die vrede aen begeert, ten eersten dats hem vermaent wort met een woorde die vreede, soo magh een vande voorn. persoonen seggen met korte woorden: „ick vermaen u een vreede eenwerf, anderwerf ende derdewerf," weygert een die vrede dan of swijget stille ende geeftse niet, so verbeurt hij 10 ℔, ende dan magh een vande voorn. persoonen hem, daer sij die vrede of hebben willen, eenen vreden bieden, te houden op sijn lijf ende op sijn goet voor 2 poorters ofte meer; ende vogt hij daer over, dat waer op sijn lijf ende goet.

VAN ONNOSEL VREEDE.

Waert sake dat eenige poorter van Zande een onnosel vrede brack, dats teweten of te verstaen, dat hij niet en wist dat sijn maegh een vrede gegeven hadde, ende men bewijsen mogte dat hij dus onnosel gebroken waer, soude verbeuren 10 ℔.

DAER DIE HANDADIGE OVER SIJDE GAET OF VLUGT.

Waert dat ijmant van dese voorn. personen, die vrede nemen mogen, tot eenige kijven quame of tot den geenen die kijf gehadt hebben binnen der stede om te vreden, ende die handadige over sijde gingen, datmen niet en wiste te vinden, soo sal die vreder die handadige eyschen bij sijnen name ende leggen hem een vrede op sijn dreppel ende bieden hem die stedekeur te houden enden doent twee van de naeste bueren te weten, dat sijt hen seggen mogen als hij t'huys komt; ende die hantdadige t'huys komt, wanneer dat het sij, ende het hem geseyt is, ginck hij dan niet des anderen dages inleggen, dat waer op alsulcke boeten, als of men over inleggen uytginge; ende dit sullen die buren den regter aenbrengen, soo datmen sijn wedersake magh bieden in te leggen.

HOE LANGE DIE VREDE DUREN SAL.

Wat vrede datmen nu neemt sal duren 's Maendags nae Beloken Paschen toe dien dagh al tot s'anderen dagen t' zonnenopganck, ende diemen daer nae neemt sal duren tot s' Maendags nae St. Lambregt inder manieren voorn., ende diemen daer nae

neemt sal duren tot 's Maendags nae 13 dagh inder manieren voorn., ende diemen daer nae neemt zal weder duren tot 's Maendags nae Beloke Paschen inder manieren voorn.

HOE EEN WAERT VREDE MAGH NEMEN.

Soo magh een waert, daer scheel in sijn huys valt, een vrede nemen, gelijck of hij aen den regter geweest hadde.

VAN DIE GEENE DIE VERLOOPEN OF SCHUYLEN.

Als yemant van dese voorn. persoonen, die vrede nemen mogen, tot eenigen twist ofte vegtelijck inder voors. stede komen om te vreden, ende dan eenigh vande vegters of kijvers of eenigh van haren magen, daert aen komt te vreden, wegh loopt, gaet, vaert, rijt of schuylt, ende die vreder, die looper of schuyler niet gekrijgen en kan aen te vreden, soo sal die bieder den looper naegaen ses sijnder treden of meer ende roepen luyden, dattet die geene horen die verder van die vreder sijn dan die looper ofte schuylder was, ende vermanen hem een vrede eenwerf, anderwerf, derdewerf, ende nemen des tuygen aen twee wettagtige tuygen, 't sij man of wijf. Komt die looper of schuylder niet binnen dien dat hij tuygen neemt, soo sal hem die vreder die vrede leggen daer hij staet van 's Heeren ende stede wegen, ende bieden hem die te houden op sijn lijf ende goet tegen den anderen, daer hijt tegen heeft, ende nemen des tuygen als vooren is; ende komt dan eerst die looper of schuylder, soo salmen die vrede aen hen vermanen, soo verbeurt hij, om dat hij die vreder soo lange voorginck, 5 £; ende komt hij niet, soo verbeurt hij 10 £, ende nogtans soude die vrede van waerde wesen.

VAN POORTERS, DIE BUYTEN TEGEN VREEMDE TWISTEN.

Als onse poorteren buyten der stede eenigh twist gehat hebben, dat ongesuyvert blijft, ende haer wedersake binnen der stede komen, soo salmen die bieden der stede keur te houden ende suyverense, gelijck of binnen der stede geschiet waer; ende waer oock onsen poorter ander voren ende hij niet en begeerde te suyveren, soo tot welcken tijt dat die van buyten vermaende te suyveren nae der stede regt, soo soudeme hem bieden der stede keur te houden ende suyverense nae der stede regt, ten waer of sij hen selven soenden.

VAN POORTERS, DIE BINNEN TEGEN VREEMDE TWISTEN.

Als ijmant van onse poorters tegen ijmant van buyten kijf

ofte twist hebben binnen der stede, dat salmen vreden ende bieden hem der stede keur te houden ende soenense gelijck voors. staet; maer die van buyten en sal van hene niet varen, al soende hij terstont, voor dat hij den regter wysheyt voor sijn boete gedaen heeft, of hij verbeurde gelijck of hij over inleggen uytginge.

POORTERS, DIE BUYTEN TWISTEN.

Waert dat ijmant van onse poorteren onderling twiste buyten onser stede, den eersten vreede, diemen daer of maeckt binnen onsen poorten, sullen sij inleggen ende versoenen naeder keur, als of die twist binnen geschiet waer, bij sulcker boeten als vooren staet; ende waert dat eenige twist geschiede in eens mans huys, daermen vrede of neemt, die waert salt den regter regtevoort te kennen geven; ende en dede hij dat niet, hij verbeurde een £.

XXV. VAN VREDEBRAKE.

Handvest (19): Elcke poorter of gast, die vrede braeck, soude den Grave 10 £ gelden ende daer hij die op brake 10 £, of die hant verliesen, waert datmen hem verwinnen mogte met twee schepens of meer.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, soo wie een wetende vrede braeck, soude verliesen sijn lijf ende half sijn goet ende die ander helft souden blijven sijn wijve, ende en hadde hij geen wijf, soo soude hij geheel sijn goedt verliesen; maer brake hij een onnosel vrede, soo en soude hij niet meer dan 10 £ verbeuren.

XXVI.

WIE EEN ANDER T'HUYS SOGTE ENDE VERSLOEGE.

Handvest (21): Voort soo wie den anderen binnen sijnen huyse sogte ende versloege hem alleen of met meer geselschap ende dootsloege, dusdanige geweldige vegter soudemen met alle sijn geselschap verwinnen met twee schepenen, in mijnre magt wesende ende in die heerschappie mijns regts geseten waer; ende waer oock dat sake dat die weldige vegter ijmant wonde binnen sijne wooningh selver ofte met ander luyden, maer niet ter doot, en hier op verwonnen werde met schepenen, die vegter soude gelden 10 £ ende elck van sijnre gesellen 3 £ ende den gequetsten soude hij beteren na schepenen oordeel; wie den anderen tot sijnen huyse soeckt, salt hem beteren met 10 £; sogtmen oock ijmant met vegter hant tot een ander mans huys,

die huyssoecker sal gelden den heer vanden huys 10 £ ende den geenen die hij soeckt 10 £ ende mij 10 £, waer hij daer op verwonnen met schepenen.

WIE EEN WONDE IN SIJN SELFS HUYS.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, soo wie den anderen doot sloege, gelijck verklaert staet int 8 punct van Grave Willems handvest, salmen onthoofden; maer soo wie den anderen wonde in des geenre huys die gewont waer, met wat wapen dattet oock waer, sal gelden mijn Heer 10 £, ten waer dat die man, dien hij gewont heeft, betuygen mogte, datten die gequetsten eerst aenvogten ende hij hem daer verweren moste van nootswegen, soo en soude die de quetsinge gedaen had niet meer gelden dan of hijt op straet gedaen hadde.

DIE EEN T'HUYS SOECKT.

Ende soo wie den anderen t'huys sogte, al en sloegh hij hem niet, indien hij met armis mortiferis of met ander getogen quame, soude den Heere gelden 5 £; en sogte ijmant in een ander mans huys om te slaen, soude den Heer gelden 3 £; en sloegh hij hem daer, hij soude 10 £ gelden, ende hij sout den waert vanden huyse bij schepenen beteren, also verde als die waert klaegde; en al wilde die waert niet klagen, soo salt hij nogtans den regter te kennen geven bij een £.

XXVII.

HOEMEN VAN SCHULDE BANNEN MAGH.

Handvest (22): Waer eenigh man of gast, die voor schepenen eenig schult versekerde ende daer op gemaent worde ende niet gelden en woude, men soude hem doen dagen voor regte van Zande van 14 nagten tot 14 nagten, als bij drie 14 nagten; ende hij dan niet te regte en quame, men soude hem bannen ende niet uyt den ban doen, waert dat hij mij gegouden hadde 3 £, ende den geenen, die hij schuldigh was, sijn gelt ende sijn schade verbeteren bij den regter ende den schepenen; quame oock die verbande binnen der poorten, die regter met die schepenen ende metten gemeen poorteren soude letten voor die schout ende voor die schade ende voor den ban ende in goeder hoeden houden tot hij die schult ende schade ende mij mijnen bandt [1]) vergoude hadde gelijke.

1) „bandt", lees „ban"?

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, waer ijmant, die den anderen schult gelooft hadde voor schepenen ende een gast waer ende die gast voorvlugtig worde, soo datmen binnen der vrijheyt dagen nogh besetten en mogte, soo soude die geene, die gebreck aen hem hadde, voor die gebanne vierschaer komen ende begeeren aenden schout, dat hij hem daegde daer iegen over 14 dagen hem ter antwoort van alsulcke schult, ende groote die schult inde daginge; ende dan sal die schout hem aldus dagen:

HOEMEN DAGEN SAL DIE VOORVLUGTIG SIJN.

Hier dage ick — ende noeme bij sijnen name — eenwerf, ander werf, derdewerf, vierdewerf over regt desen man ter antwoort — ende noemen bij sijnen name dien doet dagen — van dusdanige schulde of somme van gelts — ende noemense ende grootense — van huyden over 14 dagen goets tijts binnen staende werf ende daer nae drij 14 nagten. Ende die 't gebreck heeft sal tot elck van dese 14 dagen aende vierschaer wesen ende begeeren vanden schout, dat hij eens omme vrage doe of sijn wedersake daer is; ende komt hij tot eenigh van desen dagen, soo magh hij hem verantwoorden, of hij kan; maer hij sal den schout van elck dinghdage geven 2 st., die hij versuymt heeft.

HOEMEN BANNEN SAL.

Ende en komt hij niet met allen voort, soo magmen opden derden dingdage naeden dingdage der stede huys veynster uytbannen in deser manieren: Hier banne ick — ende noemen bij sijnen naeme — van mijns genadigs Heeren wegen uytter poorte van Zande ende verbiede hem daer in te komen voor den tijt dat hij desen man, — ende noemen bij sijnen naem — verneugt heeft — ende grotent — ende van alsulcke schaden als schepenen kennen, dat hij daerom gehat heeft, ende mij verneugt van 3 ℔. Ende quaem hij daerenboven binnen der stede eer hij des betaelt hadde, men soude hem vangen, gelijck voors .staet.

SCHEPENEN MOGEN DEN BAN OM OORBAER LATEN.

Waert oock een poorter van buyten uyt eenige stede, die exempt waer, teweten dat die stede sulcke vrijheyt hadde of hebben mogte, dat niemant over haer poorteren regten en soude dan sij, soo soudemen die 't gelt gebreckt brieven geven ander stede, daer hij poorter waer, hoe hem die schout met vollen

geregt of gewonnen waer om aldaer een onvertogen betalinge te hebben, dus salt altoos staen tot kennisse van schepenen, ofmen se hier bannen sal of niet, op dat die vrientschap van 's Gravesant met andere goede steden hierbij niet gemindert en wert; maer waer eenigh lantman of ander, die hier om gebannen worde, die en soutmen niet vereffenen voor den schout sijn boeten had.

XXVIII.

VAN BRANTKLOCK.

Handvest (24): Zoe wie niet en quame, alsmen die klock sloege, hij soude mij gelden een £.

WIE DIE BRANTKLOCK SLOEGE.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, alsmen die brantklock luyde of sloege, soo sal elck poorter komen aen die straet of daer die brant waer, of die schout of schepen waren of daer vegtelijck waer; die dat niet en dede verbeurde een £, ten waere dat die sake soo lastigh waer, dat schepenen dogte dat hij meer verbeurde; ende wie die brandtklock sloege, ten waer bij den schout ende geregte of daer en waer brandt in die poort, die soude verbeuren een £, ten waer dat schepenen dogte dat hij meer verbeurde.

WAT POORTER DAT T'HUYS WAER ENDE TOT DEN BRANT NIET EN QUAME. DIE INLAGE ALST BRANDE.

Voort waert dat brant waer in die poort, wat poorter t'huis, die sal komen te brande om die brant te helpen lessen ende uytten met een oesvat, ladder of ketel; wie des niet en dede, verbeurde 10 st.; ende wie inlage alst brande binnen der stede vrijheyt, die magh uytgaen om den brant te helpen lessen ende des anderen daegs wederom inkomen inden selven regte sonder arg of list.

HOE GEEN POORTER REETSCHAP MOET WEYGEREN.

Ende geen poorter magh weygeren eenigh vat of reetschap, dat hij in sijnen huyse heeft, als brant waer, om den brant mede te lessen bij 10 st.; ende waer oock die bij bevel vanden schout ende geregte eenigh dingh uyt sijnen huyse leende om den brant mede te uytten ende dat verlooren ofte verbrant worde, dat soude die stede betalen bij schepenen.

WAT HUYSEN NEDER GETOGEN WERDEN.

Ende worde bij den schout, burgemeesters ofte geregte eenigh huys ter neder getogen, om den brant te lessen, daer nogh geen brant in en waer, nogh daer nae geen in en quame van dien brande, dat soude hem die stede betalen bij schepenen; ende wie hier tegen waer, die verbeurde de hoogste boete.

NIEMANT MET VEGTELIJC WEER TE BRANDE TE KOMEN.

Voort soo en moet niemant te brande komen met eenige vegtelijck weer of wapenen, uytgenomen pothuyven, ijserhoeden of sulcker dingen, die stigtinge doen mogen den brant te uytten.

NAE DEN BRANT SALMEN ALLE REETSCHAP VOOR STEDEHUYS BRENGEN.

Ende als den brant geuyt is, dan soo sal elck sijn oesvat, emmer, ladder of ander reetschap voor den stedehuys brengen, om een ijgelijck 't sijne te geven; wie dat niet en dede, verbeurde 20 st.; ende wie eens anders reetschap heymelijck t'huys droege vande brande, verbeurde 3 £.

DAER BRANT WAER ENDE NIET EN OPENBAERDE.

Voort waer eenigh brant in eenigh mans huys, datmen waende dat van sijns selfs vier waer, ende sijt dan niet regtevoort en openbaerde om den brant te helpen uyten, verbeurde 3 £.

ELCK HUYS EEN LADDER ENDE OESVAT MET EEN LANTAREN.

Voort elck huys, dat 10 £ waert is, of oven of eest in is, dat sal hebben een ladder van 12 voet langh of meer, ende elck huys een oesvat bij 12 d., daer men vier in brandt; ende elck sal sijn ladderen bereyt hebben; ende wiese hem ontbruyckt maeckt bij 40 st.; ende alle brandladderen sullen alle veynoits houden bij 3 st.; ende voort soo moet elck huys, dat vier ende ligt hout, een lanteerne hebben bij 5 st.; ende waer datter brant waer bij nagt, soo sal elck man die lanterne voor die deur houden hangen bij 5 st.; ende niemant sijn lantaerne in te halen eer hem 't geregt oorlof geeft.

Hier after inde keuren salmen van alle sorgen van vier vinden te verhoeden, als van ovens, van eesten of diergelijcke [1]).

1) Zie Verzameling keuren artt. V—VIII (bl. 393), CXI (bl. 417).

XXIX. WIE IJMANT QUETSTE ALS DIE KLOCK SLOEGE.

Handvest (25): Wie soo binnen der vrijheyt van Zande yemant wonde, alsmen die klock slaet om oerbaer der meenre poorten of 3 dagen daer nae als die klock geslagen is, hij sal mij gelden 40 ende den gequetsten 40, wert hij verwonnen van schepenen.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, waer dat ijmant een ander quetste, terwijlen datmen die klock slaet of geslagen hadde of nogh sloegh, teweten dattet geschiede binnen den tijt dat nogh die last of onlede ware, die soude verbeuren 40, met wat wapen ofte dingh dat het waer; en quetste hij ijmant met armis mortiferis, dat soude bij schepenen verklaert worden; maer quetste hij ijmant binnen drij dagen daer nae also verde als die stoeck niet en roerde, daer die klock om geslagen was, soo en soude hij niet gelden dan sijn principael boeten.

XXX. WIE DEN ANDEREN EEN OOG UYT STAKE.

Handvest (29): Zoo wie den anderen een oogh uyt stake of sloege, soude mijnen Heeren gelden 17 £ ende hij sout hem beteren bij sijnen magen, of hij dat konde.

XXXI. WAT POORTER SONDER BORGE VAN VIERSCHAER MAG GAEN EN WAT POORTER NIET.

Handvest (35): Waert dat een poorter in geregt beklaegt wort ende den regter yets regts of boeten aen hem geviele, ende die poorter int poortregt also veel goets besat als den regters boeten die hem gevallen waren, dese poorter magh sonder borge vanden geregte gaen; waer oock dat sake dat die poorter niet also veel goets en hadde beseten in dier voorn. manieren, hij mosten borgen setten.

Verklaert metter keur: Op dit punct is niet gekeurt, dan dus te houden; maer waert dat een poorter boetschuldig gewesen werde ende hij sonder borgtogt vande vierschaer ginge of vanden regter, indien hij genoeg heeft aen te verhalen, soo sal die schout sijn bode senden om die boeten; waert dat hijse dan niet geven en woude, soo magh die schout een regt daer op maken ende schattinge hebben als van mijns genadigs Heeren boeten regt is.

XXXII. VAN VALSCHE MATE ENDE GEWIGTE.

Handvest (39): Soo wie van eenige valsche mate of gewigte gewrogt wort ende bij schepenen daer op verwonnen, sal den regter gelden 3 £.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, datmen niemant meten nogh wegen en sal dan met geregte mate ende wage, ende die sullen geteykent wesen met der stede ijkte; wie anders mate of woge, soude verbeuren een £; ende wie den anderen sijn gewigte of mate niet volkomelijck en gave, al waerse met geijkte mate gewogen of gemeten, die soude verbeuren 30 st.

XXIII. DIE DEN REGTER SIJN BOETE ONTDROEGE VANDE VIERSCHAER.

Handvest (42)*:* Zoo wie den regter sijn boeten ontdroege weldigh van regt ende daer op verwonnen wort met schepenen, hij sal gelden mijnen regter 15 £.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, soo wie inden geregte den regter boetschuldigh worde ende sonder oorlof weg ginge ende ontdroegse den regter tegen sijnen danck vande vierschaer, ende dit een gast waer ende geen borg en settede, of een poorter, die soo veel goets binnen der stede niet en hadde als die boete droegh, die soude de voorn. boeten verbeuren.

XXXIV. NIEMANT ONGEROEPEN TOT SCHEPENEN TE KOMEN.

Handvest (52)*:* Tot den raet der schepe nen en sal niemant gaen ongeroepen.

XXXV.

DIE SCHEPENEN VONNIS WEDERSPRACK.

Handvest (53)*:* Eens schepen oordeel gemaeckt met den rade der schepenen ende gevest en magh niemant wederseggen nogh te niete maken.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, datmen dit houden sal ende gebruycken soo dat verklaert staet in Grave Willems handvest int 14 punct.

VAN VONNIS OVER VONNIS.

Waert oock dat ijmant vonnisse dinge, te weten als ijmandt eens een vonnisse gegeven waer, ende hij of, sijnen taelman dat selve dingde ende begeerde daer vonnis of, ende die schepenen dan bleven bij haer vonnisse voren geseyt, die dinger soude verbeuren 17 £.

NIET TE SPREKEN ALS SCHEPENEN TE RADE SIJN.

Waer oock ijmant die daer dingde of dede dingen of dinge-

lijcke saken toesprake den regter of schepenen, diewijle sij met andere vonnisse beladen waren te uyten, soude verbeuren 40 st.

XXXVI.

DIE BOVEN BESETTINGE SONDER OORLOF UYTGINGE.

Handvest (57): Zoo wie beset waer van die schout of sijnen bode in die poorte voor twee poorters ende sonder oorlof uyt die poorte voere en daer of op verwonnen werde met twee schepenen, hij sal den regter gelden 45 st. te beteringe van oordeel.

DIE OORLOF HADDE ALS HIJ UYTGINGE ENDE SIJNEN REGTDAGH NIET WAGTE.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, soo wie sonder oorlof uyt der poorten voere, teweten sonder oorlof vanden regter, als hij beset waer ende sijnen regtdagh wagte, die hem geleyt waer, verbeurde 45 st., gelijck voren is, om dat hij geen oordeel en badt. Ende ginge hij oock sonder oorlof uyt ende en quame hij oock tot sijnen dagen niet voort, hij verbeurde 45 st. en den 17 £ beyde; ende badt hij oorlof ende sijnen dagh niet en hielde, hij verbeurde 17 £, maar geen 45 st., want hij oorlof gebeden hadde.

DIE IJMANT BESET ENDE ONDERGINGE.

Soo wie den anderen beset, die daer onder gaet, sal den regter 2 st. geven, den bode 4 d. van besetten, ten waer of een poorter onderginge ende bij sijnen trouwe seggen wilde, dat hij den gast om geenderhande wraeck of ander sake en heeft doen besetten dan om gebreck of schulde, die hij meende op hem te hebben, soo en soude die poorter van die 2 st. niet geven.

WIE REGT ENDE SEKERHEYT BEGEERT AEN IJMANTS LIJF VANDEN HOOGSTE.

Waer ijmant, die binnen die vrijheyt sekerheyt wilde hebben vanden regter aen een mans lijf, hem opseggen dat slagh [1]), dieste of eenige ander saken aengaende lijf ende goet, sal den regter nederleggen of borgh setten voor 40, te geven binnen daegs sonneschijn tot mijns genaden Heere behoef; maer waert een poorter vanden Zande, die sekerheyt of regt aen ijmant vanden hoogsten begeerde ende die poorter te boven ginge, men soude die poorter die 10 £ weder geven.

1) „dat slagh" foutief voor „dootslagh"?

WIE SEKERHEYT BEGEERT AEN IJMANTS LIJF OM SCHULDE.

Voort waer dat ijmant binnen de vrijheyt ijmant dede besetten sijn lijf om schulde ende sekerheyt begeerde, die soude die schout of sijnen bode tot schouten behoef nederleggen of borge setten te geven 3 £ ende daer mede versien sijns regts aende schout, teweten dat die schout die man niet en leverde, soo mogte hij die grote vanden gelde verhalen aende schout, ende men soude den klager terstont aen de schout sijn gelt toewijsen van also veele als hij inde besettingen gegroot hadde, indien die schout hem sekerlijck in hegtenisse gehat hadde; maer ontbrake hij den schout ende ontliepe hij hem of sijnen bode, eermen in vestenisse brengen konde, soo soude den regter ontslagen wesen ende daer af ongehouden wesen yet te geven voor hem, maer hij soude die besetter sijn 3 £ weder geven of sijn borgen ontslaen, die voer die 3 £ gelooft hadden, ende die looper ofte ontbreker soude daer voor tegen mijnen genadigen Heer verbeuren 17 £.

WIE SEKERHEYT BEGEERT AEN IJMANTS GOET.

Waer oock ijmant, die sekerheyt begeerde inder manieren voorn. aen ijmants goet, die soude den schout geven of nederleggen of borge setten voor 10 st., die soude gelden die gene die beset worde, welcke 10 st. den schout hebben sal voor sijn bewaringe, aerbeyt, onlede, vrese van verliesen des goets, ten waer of die persoon, die daer beset worde, terstont sijn goet verborgen mogte seker genoeg, soo en soude die schout niet meer hebben dan 4 gr. voor sijn besetgelt; ende krege die schout dat goet in sijn handen, dat hij 't niet verborgen en mogte, die schout soude voor die 10 st. dat goet te regte leveren, of men mogtet aen schouten goet verhalen inder manieren voorn.

VAN SIMPEL BESETTINGE SONDER SEKERHEYT.

Waer oock ijmant die sonder regt te versien aenden schout of aen sijnen bode simpelijck dede besetten, den schout of sijnen boode sullen hem besetten ende hem der stede keur gebieden te houden; ende voer die geene, die daer beset wort, daerenboven wegh of sijn goet ende te regt niet en quame, soo verbeurde hij die boeten gelijck voors. staet, maer die schout of sijnen bode soude ongehouden wesen yet te gelden.

HOE DEN BODE EEN SAL NAEGAEN ALS HIJ HEM BESETTEN WIL.

Voort als die schout of sijnen bode ijmant besetten wil of

wagen of paerden, ende die geenen, diemen besetten wil, voorloopt, gaet of rijt of ontvaert, soo sal hem die schout of sijnen boden nagaen sijn viere treden of meer ende roepen soo luyde: „ick beset u of u goet", dattet die gene hooren mogen, die daer vorder of sijn dan die looper of schuylder of rijder was, doe hij hem nariep; ende daerenboven weg liep of reet, die verbeurde also veele als of hij over besettinge uytginge.

ALS LANDLUYDEN MALKANDEREN BESETTEN.

Als twee gasten van buyten malkanderen besetten, komt hij niet voort tot sijnen dage, die daer beset wort, hij sal sijn boete gelden gelijck vooren staet; ende quam die niet voort, die hem had doen besetten, hij soude verbeuren 10 st. Ende hadde een poorter een gast doen besetten, quam die gast niet voort, hij verbeurde gelijck vooren staet, ende quam die poorter niet voort, hij verbeurde niet dan 2 st.

BESETTEN VAN WEDERWRAECK.

Voort wie den anderen doet besetten van wederwraeck, die verbeurde 3 st.

DIE BESET WAER ENDE TERSTONT REGT HEBBEN WOUDE.

Waer oock ijmant beset ende terstont regt begeerde ende 't gerecht t'samen waer, men soude terstont regt doen, ende anders soude hij sijn dagh wagten; ten waer of hij immers terstont regt hebben moste bij also dat sijn saken belet mogte werden, al en waeren alsdan die schepenen niet te samen, soo soude hij de schout 2 st. geven, die schepenen te samen 3 st. ende die bode 1 st., dan soudmen hem terstont 't geregt versamelen ende men soude hem terstont regt doen.

LANDLUYDEN, DIE POORTERS DOEN DAGEN.

Voort wat gast of landman een poorter doet dagen, quame die poorter niet voort op sijnen regtdagh, hij verbeurde 3 st.; quame die gast ofte landman niet voort, hij verbeurde 1 £; ende sij en mogen niet effenen buyten den heer, of die landman soude verbeuren sijn £ ende den poorter sijn 3 st.

HOE DATMEN OP BESET GOET KLAGEN SAL.

Voort wie eenigh goet beset, daer sal hij op klagen ten eersten dingdage ende men sal hem een wette doen; ende komt hij voort ter antwoort, soo magh hij daer voor verantwoorden opten 14 dagh daer nae; doet hijt niet, men salder den klager op regten.

HOEMEN DIE WEET DOEN SAL OP DIE GEENRE KOST DIE IN ONREGT VALT.

Ende den schout, daert onder beset is, salt hem te weten doen also verre als hij binnen mercken is op der geenre kost die inden onregt valt, daerom sal den schout borgtogt nemen vanden geenen, die 't goet beset heeft, of hij met onregt opt goet klaegde, dat hij dan den onkost betalen soude dattet kost.

HOE EEN MAN VOOR SIJN GOET VERANTWOORDEN MAG.

Waer oock ijmant, die voor sijn goet verantwoorden woude ende daer op 't goet van henen voeren woude, soude eerst borgh setten voor also veele alst goet waerdigh ware of als die schulde droege, of 't goet soude blijven in besetter hant om die besetter 't sijn daer aen te verhalen tot dattet regt een eynde hadde.

XXXVII.

VAN PANT IN PANTWAER GESET.

Handvest (62): Ick sal mijn poorters trouwelijck houden nae der gewoonte der poorteren van Zande elck pant ende goet in pantwaer geset, ist in natte of in droge of in thienden of in ander goeden; ende elck poorter sal daer toe oock helpen sijnen poorter stercken trouwelijck inder houdinge des goets te pande geset, die hij nu besit, alsoo lange want sij geledigt sijn tot sijnen wille diese onderheeft te pande, ende dat sullen sij doen versekeren tot sijnen wille bij haren eedt.

GOET INDE HANT TE SETTEN.

Verklaert metter keur: Op dit punct niet gekeurt, datmen hier nae doen nogh laten sal ter tijt toe dat het bet verklaert wert bij den geregten, want daer en sal niemant goet inde hant setten, dat voortgang hebben sal; maer wil ijmant op sijn goet of erve den anderen versekeren, dat magh hij doen voor schepenen, ende ten voorleden dage magh hij sijn schult aen dat goet verhalen met regt ende anders niet; waer oock dat ijmant den anderen versekerde op sijn goet of renten daer op verkofte, ende hij hem niet schuldigh en waer nogh geen gelt van die rente ontfinge, ende dat het slegs gedaen waer om ander schuldenaers afteweren, dat schepenen ander waerheyt bevinden konden dat dese ferpel hier in geschiede, soo en soude dese voorn.

versekeringe of koop van renten geen voortganck hebben; maer dese die de ferpel onder hem beyde gemaeckt hadde ende alle die geene, die daer over hadde geweest ende vande ferpel wiste, soude mijn Heer gelden te boeten 40 st.

XXXVIII.

HOE DAT MEN KEUREN SAL.

Handvest (67): Voort soo heb ick oorlof gegeven den schepenen van Zande nieuwe settinge te maken met den rade mijns schouten tot eenen half jaer of tot eenen heelen jare bij haren eede, dattet de gemeente oorbaer is of der meerder menigte, behoudens mijns regts.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, soo wat nieuwe settinge dat bij den schoudt met der meerdeel vander schepenen gemaeckt worde, sullen blijven ende van waerden onderhouden worden ende vernieuwet bij den schout ende meerdeel vanden gerechte; ende soo wie daer tegen sprack, dat waer als die op schepen vonnisse sprack ende dogh souden sij van waerden blijven.

Hier nae volgen die ander 47 puncten, die overgeslagen sijn, want daer en isser niet meer dan 20 puncten van die principael articulen daer voor geschreven, want dat sijn handvesten metter keur daer op gemaeckt, daer den Heer boeten toe geordineert staen, ende dese, die hier nae staen, die staen 't meestendeel al tot discretie van schepenen, oft boeten wesen sullen of correctie of boete en correctie beyden wesen sullen. Ende sommige van desen 47 puncten en sal niet nae geregt worden, tot dat het daer in voorsien is, ende daer om staen sij after.

XXXIX. DIE SCHOUT MAG MET DE GEMEENTE UYTTRECKEN.

Handvest (3): Waer dat sake dat ijmant vande ommewoonders der poorters van Zande eenige vande poorters van Zande onregt of kragt dede van sijnen goede, dat hij beseten hadde, rechtelijck ende sonder klage, die schout van Zande soude met den gemeente van Zande also wel metten armen als met den rijcken derwaerts varen, en sal dat onregt beregten ende corrigeren, ende dat sonder vergen van mij of den mijnen.

Op dit punct is gekeurt, datmen hier nae doen nogh laten sal ter tijt toe dattet metter keur bet verklaert is, want men die stede ende poorters in laste daer mede brengen mogte.

XL. VAN POORTER TE WERDEN.

Handvest (4): Dit vierde punct salmen houden als op dat eerste punct van Grave Willems handvest verklaert staet.

XLI. HOE LANGE EEN POORTER MAGH UYTBLIJVEN.

Handvest (5): Elck poorter magh 40 dagen uytwesen, inden hoy, oest inden herst, ende weder in komen alst hoyen, oesten ende sayen gedaen is.

Op dit punct is gekeurt, dat sij also mogen uytwesen, ten waer dat die stede alsulcke noot aenstonde, dat die schout, burgemeesters, schepenen geboden weder t' huys te komen of binnen te blijven woonen, ende also mosten sij binnen blijven.

XLII. HOE EEN POORTER 40 DAGEN SIJN GOET INBRENGEN MAGH.

Handvest (6): Elck poorter, nieuwelijck poorter gemaeckt, heeft 40 dagen vrij sijn goet intebrengen vrij inde poorte.

Op dit punct niet gekeurt, dan soo te houden.

XLIII. HOE DATMEN DAGEN SAL.

Handvest (7): Alsmen eenige poorters voor 't geregt trecken soude, soo salmen hem bieden metter regter of sijnen bode te regte te komen over 2 weken nae dien dage, dat hij gedaegt was.

Op dit punct is gekeurt, dat die daginge der poorters sijn loop hebben sal als sij tot hier toe gehat heeft.

XLIV. EEN POORTER MAG DEN DAGH SIJN DAGINGE KORTEN.

Handvest (8): Een poorter, die gedaegt is, magh korten dagh sijnre daginge naer van regte, soo heeft hij nae den dagh dat hij gedaegt is, twee weken vorst; ende dese manier van dagen is alleen tussen poorters, diemen bieden sal voort geregt.

Dese daginge sal blijven gelijck als voors. is.

XLV. HOEMEN EEN VREEMT MAN BINNEN 3 DAGEN REGT DOEN SAL.

Handvest (9): Waer dat sake dat een van buyten een poorter voor 't geregte bieden woude, den regter soude den vreemden man regt doen binnen den derden dagh om die vordernisse des gasts.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, waert dat een vreemt man regt begeerde, men soude hem binnen 3 dagen

regt doen; ende wert die poorter verwonnen, soo soude die vreemde man terstont sijn regt mogen maken, maer die poorter sal daernae 14 dagen dagh mogen hebben eermen pagtinge aen sijn goet doen sal, also verre als hij borge set datmen t'eynden 14 dagen gelt of pandt tot sijnder voordeel vinden sal; ende magh hij des niet doen of en wil hij 't niet doen, soo salmen terstont aen sijn goet regt doen, die hij daer heeft.

XLVI. HOE DATMEN ONSCHULT DOEN SAL.

Handvest (10): Wanneer een poorter of gast onschult doen sal voor 't geregte van saken die hij in geregte missaket, hij sal sijn onschulde doen met eender hant ende t'hans int geregt.

Op dit punct niet gekeurt, dan soo te houden.

XLVII. HOE EEN POORTER ALLEEN TUYGEN MAGH.

Handvest (16): Ist sake dat hem ijmant met oorconde wil onschuldigen, hij sal vorst hebben 14 dagen of twee weken langh hem te beraden, also dat nogtans alleen een poorter sal mogen oorconde dragen op een of tegen een poorter; ende een simpel poorter, die oorconde dragen sal, die sal sweren regt en die waerheyt oorconden, maer een schepen of gesworen magh sonder sweeren oorkonde dragen.

Op dit punct is gekeurt, dat een poorter tuygen magh in saken, die soo haestelijck geschien, dat men daer niemant meer tijts genoegh bij krijgen en magh, indien dattet een eerbaer onberuft man is; maer in koopmanschap of voorwaerden ende diergelijcke sullen twee tuygen wesen.

XLVIII. VAN BANSCHOUDIG LUDEN.

Handvest (13): Van banschoudigh luyden, diemen af magh halen.

Daer en is niet op gekeurt; dan dat men dat houden sal gelijck dat verklaert staet opt 15 punct van Grave Willems handvest.

XLIX. VAN WEDDEHANT.

Handvest (14): Dit is van weddehant.

Ende daer op is gekeurt, datmen daer nae doen nog laten sal, tot dattet bet met die keur verklaert is bij schout ende geregte.

L. OP WAT TIJT DATMEN EEN UYT DEN BESIT VAN ERVE WINNEN SAL.

Handvest (17): Voort inder selver poorten sijn gestelt drij jaer-

lijcksche regten, dat eersten des eersten Maendage nae 13 dagh, dat ander des eersten Maendage nae die Octave van Paeschen, die derde des eersten Maendage nae sint Jansmisse Baptisten, die daer toe geset sijn, dat elck die in besittinge van erve in elck vande drij regten selve voort sal komen van sijnen erve te verantwoorden, ist dat hem ijmant aenspreeckt van sijnen erven; ende ist dat hem niemant aen en spreeckt, soo besit hijt voortwaert meer regtelijken bij der schepenen oordeel; oock salmen dese drij regten bieden inder kercken rustelijken besitte vanden erve, en magh niet gevest nog geproeft worden dan bij schepenen ende geswooren.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, dat soo wie aenseggen wil dat hij sijn erve ende goet niet rustelijck beseten en heeft, die salt met schepenen moeten proeven ende bewijsen, dat hij op een van dese Maendage van drijen binnen 's jaers toegesproken is geweest ende verwonnen, of hij sal in een rustelijck besit voortmeer tot eeuwige dagen blijven, uytgenomen dat hij met koop of van sijn selfs schulde of diergelijcke met regt verlore, ende onmondige kinders of die buyten 's landts geweest hebben binnen 's jaers nae dat sij te lande gekomen sijn geweest; waer oock ijmant die huys of erve binnen der stede kofte op dagen ende den dagh langer waer dan een jaer, al besat die kooper dan dat huys ofte erf rustelijck dese drij voorn. Maendagen, metten besitte en soude die kooper inden huyse of erve niet geëygent wesen; maer besat hij 't rustelijck jaer en dagh nae den laetsten dage der betalinge, soo soude hij 't voortmeer eeuwelijck besitten inder manieren voorn.

LI. VAN QUETSINGE MET SCHARPE WAPENEN.

Handvest (20): Van quetsinge met scharpe wapenen dat staet int 6 ende 7 punct van Grave Willems handvest.

Te besien of met armis mortiferis is geschiet of met ander wapenen, oft een ijkte wonde is of niet, ende daer nae salmen oordelen als voors. is.

LII. VAN GEBANRE GOEDEN.

Handvest (23): Hoe die schout betalen soude van gebanre goeden.

Daer op en is niet gekeurt, dan datmen daer nae doen nogh laten sal also lange tot dattet bet verklaert is metter keur.

LIII. VAN EEN DOOTGESLAGEN SCHEPEN OF POORTER.

Handvest (26): Van een dootgeslagen schepen of poorter.

Niet gekeurt, dan datmen hier nae anders niet beregten en sal dan verklaert staet opt 9 punct van Grave Willems handvest.

LIV.

BANNEN VAN BOETEN.

Handvest (27): Zoo wie binnen der vrijheyt vogt, hij sout daer binnen beteren of men soude hem uyt der poorte bannen.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, waer dat ijmant vogte binnen der vrijheyt ende sijn boeten niet betalen en woude of voorvlugtigh daerom worde, die soude die schout dagen aen die vierschaer over 14 dagen te regt te komen; ende in aller manieren als int 22 punct van dese handvest staet verklaert soudemen bannen.

BANNEN VANDE HOOGSTEN.

Maer waert dat den schout ijmant bannen woude vande hoogste als van lijf en goet, die sal hij doen dagen inder kercke ende beteykenen hem een dagh vanden hoogsten den schout of den paerthijen ter antwoorden; ende den dagh, die hem geleyt wert, sal ten minsten drij heele dagen tussen wesen, gelijck of hij op eene Zonnedagh gedaegt wert, soo sal hij hem vol bieden des Donderdaegs daer nae volgende goets tijts bij klimmender zonne, daer die schout in gebanre vierschaer sit, ende verantwoorden hem dan in hij kan; ende en quame hij niet voort, soo soude die schout met die schepenen ende geregt ter stede veynster gaen als die zonne haer hoogsten geleden hadde, ende bannen hem uytter poorten van mijns genaden wegen ende vander stede wegen hondert jaer ende eenen dagh; ende quame hij daer en boven in sonder oorlof vanden regter ende der stede, dat waer op sijn lijf ende goet.

LV. DIE DEN ANDEREN T'HUYS SOGTE ENDE SELFS VERSLAGEN WERT.

Handvest (28): Waer oock die geene diemen t'huys sogte hem sterckelijck verweerde ende die huyssoecker ende alle sijn gesellen, die daer met hem waren, doot sloege, hij soude mij gelden elcke doode 4 d. of mijnen naekomelingen, soudem beschermen ende versoenen tegen des dooden of des dooden magen ende hem vaste vrede geven.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, waer ijmant die den anderen op der straten eerst aenvogte ende die luyden misdede ende die luyden hem naevolgende werender hant tot

des aenvegters huys, ende die aenvegter dan ijmant binnen sijnen huyse versloege, die aenvegter sout mijnen genaden Heer ende die magen beteren of hij hem op straet verslagen hadde, want hijt eerst op sijn hals gehaelt heeft.

LVI. VAN MESSEN TE DRAGEN.

VAN MESSEN TE TRECKEN.

Handvest (30): Zoo wie daer draget eenen knijf, sal mij gelden 10 £. Die hem treckt in toornigen moede, sal mij gelden 15 £. Wie dat met eenen knijve een ander wonde, sal die hant verliesen; wie daer den anderen doot, wert hij gevangen, men sal hem dooden.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, so wie een knijf, een dage, een mes met lange hilten droege, soude tegen mijnen genad(ig)en Heer verbeuren 20 st.; ende soo wie eenigh geslepen wapen toge in toornigen moede, verbeurde 3 £; ende wie den anderen daer mede quetste, dien sout mijnen Heer beteren, gelijck verklaert staet in Grave Willems handvest.

'T GERECHT MAG MESSEN DRAGEN.

Voort soo mogen alle die geene, die aen regt sijn, dragen alle wapens, dat voor armis mortiferis niet gerekent en is.

LVII.

SAKEN DIE LIJF ENDE GOET AENGAEN.

Handvest (31): Breuken gaende aen lijf ende goet sullen schepenen altoes met grooter naerstigheyt die grootheyt des misdaets, gelijck verclaert staet int 12 punct van G(rave) W(illems) handvest.

LVIII. DIE EEN DIEF OPT SIJN BEGRIJPT.

Handvest (32): Zoo wie een dief op't sijn begrijpt, hij sal hem houden, magh hij, ende 7 van sijne bueren sal hij aenroepen ende dien dief gebonden houden met sijnen bueren also lange tot hij des schoonen dages den regter antwoorden magh, met den dink, die hij gestolen heeft, op sijn rugge gebonden. Ende den regter sal den dief aenspreken ende handelen nae oordele der schepenen.

Op dit punct niet gekeurt, dan soo te blijven ende onderhouden.

LIX. HOEMEN VAN SCHULDE MAGH GEVANGEN HOUDEN.

Handvest (33): Zoo wie een ander schuldigh is ende niet en

magh betalen, wort hij vanden schout voor den regt verwonnen, den regter sal hem den bode leveren onder sijn hoede als bij twee weken te houden, alle die tijt te voeden vande bode. Ende nae die 2 weken sal hem die boode den regter leveren, ende den regter sal hem den schuldenaer leveren inder magt des geenen, die hij schuldigh is, also dat hij sijnen schuldegenoot voeden sal ende in geenre stucken vermoeyen sal aen sijn lighaem, ende sal hem houden alsoo lange want hij tegen hem over een komt of sijnen schult betaelt of dat hij hem quyt laet.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, dat den bode sal hem houden 14 dagen op der geenre kost, die hem gehouden wil hebben, daer sal die boode dages voor hebben 5 st. Ende ten eynde van 14 dagen sal hem den boode den regter leveren ende den regter sal hem den geenen leveren, die hij schuldigh is, ende die sal hem dan mogen gevangen houden in boeyen gesloten binnen die vrijheyt in een redelijcke stede, die 't geregt niet onbequaem en dunct, ter tijt toe dat hij onkost ende hooftgelt alle betaelt heeft; behoudelijck dat hij den genen, die hij dus gevangen hout, borge setten sal hem een redelijcke noodruft te geven, die wijl hij hem gevangen heeft of hout, ende in geenre manieren hem aen sijn lijf te misdoen.

LX. BORGH VOOR 'S HEEREN BOETEN.

Handvest (34): Borge voor 's Heeren boeten.

Daer en is niet op gekeurt, datmen daer of doen of laten sal tot dat het bet verklaert is metter keur, want dat genoeg verklaert staet int selve boeck int 62 punct.

LXI. DIE SCHEPENEN WEDERSPRAC.

Handvest (36): Wie die schepenen wedersprack.

Dat sal beregt worden als verclaert staet int 14 punct van Grave Willems handvest.

LXII. VAN KINNEBACKSLAGH.

Handvest (37): Van kinnebackslagh.

Dat salmen beregten gelijck staet int 3 punct van Grave Willems handvest.

LXIII. DIE SIJN WIJN IN TAVERNE NIET EN BETAELDE.

Handvest (38): Zoo wie in taverne quam drincken, die wijntapper sal hem die geregte mate geven, ende als dan die poorter genoegh gedroncken heeft ende gerekent is ende hij t'hans niet

en betaelde ende ga wegh tot 's anderen dages, dat hij dan den tapper sijn wijn niet en betaelde voor die middagh, ende daer klage voor den regter of quam, die geene soude den tapper sijn wijn gelden ende den regter 3 st. ende den tâpper 2 st. om genoegh te voldoen.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, tot wat tijt dat klage over ijmant komt voor den regter, ende den regter hem beval in tegenwoordigheyt des waerts dat hij sijn wijn met ruste betalen soude, dede hijt niet, soo dat den regter daer regt om doen most, soo soude hij dan den regter betalen 3 st.

LXIV. VAN ERFFENISSE.

Handvest (40): Van te erven ende erfenis ende besterfenisse dat salmen hantieren alsmen tot hier toe gedaen heeft.

Also gekeurt.

LXV. VAN LANT IN HUYR TE HOUDEN.

Handvest (41): Van lant in heurwaer te houden.

Is gekeurt, datmen daer nae doen nogh laten sal.

LXVI. WAT EEN BIJ SIJN WIJF VERLIESEN MAGH.

Handvest (43): Een poorter, die een wijf heeft, die te backen of te brouwen pleget, hij magh verliesen bij haer een backelijck broot of een broute biers, also dat haer man dat niet keeren en kan of magh. Oock soo magh een wijf, die met wolle of linne garen omgaet, een sterne wol of garens verliesen. Waer oock dat sake dat eenigh mans wijf geen koopmanschap openbaer en dede, haer man mogt niet meer schade bij haer nemen dan 4 d.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, waer dat eenigh wijf gelooft waer openbaer te koopen ende eenigh dingh kofte, 't waer kooren, bier, koeyen, visch of ander yet, bij weete van haren man, ende dese koopmanschap also wel aen des mans profijt quame als inden hare, dat soutmen volkomelijck betalen vande gemeen boel, hadde sij genoegh aen te verhalen; maer waer eenigh wijff, die heymelijck buyten weeten van haren man yet kofte ende in sijn profijt niet en quame, bij sulcker sammelinge of queteringe en mogt een man niet meer verliesen dan 4 d. Ende dit staet tot bescheydenheyt van schepenen, weder dattet koopmanschap is geweest ende volkomen betalinge geschien sal of dattet heymelijcke sammelinge is geweest, daermen niet meer dan 4 d. of geven sal.

LXVII. WIE MET DIEFELIJCK DINCK BEGREPEN WORT.

Handvest (44): Wie met dieflijck begrepen wort.

Gekeurt datmen beregten sal als int 31 ende int 32 punct van dese hantvest verklaert staet.

LXVIII. NIET MOGEN CAMPEN.

Handvest (45): Die Grave heeft gegeven, datmen geen poorter te campe brengen en magh te vegten.

LXIX. WIE EEN ANDER VERSLAET.

Handvest (46): Die den anderen verslaet.

Dit punct staet verklaert opt 9 punct van G(rave Willems) handvest.

LXX. EEN GAST EN MAGH GEEN KENNIS DRAGEN.

Handvest (47): Een gast en magh geen oorconde dragen tegen een poorter.

Op dit punct is niet gekeurt, dan dus te houden.

LXXI. VAN VROUWEKRAGT.

Handvest (48): Waer een wijf verkragt, dat sij dat klaegde, haer klage en magh geen voortganck hebben, sij en hadde seven oorconde mannen, also wijse waeragtige luyden ende eeragtigh.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, datmen hier nae doen nogh laten en sal tot dattet bet verclaert wort met schrifte bij schout ende scepenen; maer waer dat ijmant een vrouwpersoon verkragt, daer die schepenen volkomen bescheyt of hadden ende klaerlijck ondervonden wort met der waerheyt, soo dat die schepenen bij haren eede nae den volkomen bescheyde dat sij vernomen hebben, velligh wesen, men soude hem regten te swaerde ende te rade.

LXXII. VAN PANT TE SETTEN.

Handvest (49): Van pande te setten.

Dat salmen beregten gelijck verklaert staet int 62 punct van dese selve handvest.

LXXIII. DAER TWEE DINGEN, HOE DIE VERLIESER DIE KOST GELDEN SAL.

Handvest (50): Waer datter twee voor den regter gedaegt ende een saeck handelde, die geene die 't verloore soude den anderen die 't wonne sijn kost betalen, also dat die geene die

't wonne soude met den rade der schepenen ende met sijnen eede die kost gelden,

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, dat niemant kost gelden sal dan sijn uytgeleyde gelt dattet hem gekost hadde, als maekte regten ende diergelijcke; ten waer of ijmant schult schuldigh waer, dat schepenen dogte dat hij den geenen, die hij schuldigh waer, sijn gelt t'ongoeden maken woude met wille ende hem groote kost daerom woude doen of sijn ambagt of neeringe laten versuymen, soo mogten die schepenen die kost grooten. Ende wanneer sij vanden schepenen gegroot waer, soo sal die geene, die 't gelt vande kost ontfangen sal, seggen bij sijnen eede, dattet hem soo veel wel gekost heeft of meer ofte geschaet. Ende woude hijt niet sweren, soo soude hijt mogen minderen ende niet meerderen.

LXXIV. VAN EEN POORTER TE DAGEN.

Handvest (51): De boode en sal geen poorter dagen voor den geregte, ten sij tot sijnen huyse voor twee poorters of meer.

Op dit punct gekeurt: dus te houden, ten waer of een poorter hem selve voor den bode gedaegt kende.

LXXV. BASTAERDEN GEEN GETUYG TE DRAGEN.

Handvest (54): Voort soo salmen weeten, dat papenzoonen ofte ijmant die niet wettelijck gewonnen en is, nogh en sijn schuldigh oorconde te dragen in laste van lijven of van goeden van eenigh poorter.

Op dit punct niet gekeurt, dan dus te houden.

LXXVI. VROUWEKRAGT.

Handvest (55): Van vrouwekragt.

Als verklaert staet int 48 punct van dese handvest.

LXXVII. BESIT VAN WAERLIJCK ERVE.

Handvest (56): Wie soo waerlijck landt of erve kofte onder schepenen oorconde ende dat besat een jaer ende een dagh of meer sonder krijten of wederroepen, die besitter des erfs en sal nae dien dagh niemant antwoorden, al worde hij daerom aengesproken.

Verklaert metter keur: Op dit punct is gekeurt, datmen niemant uyt besit van erve brengen en magh dan inder manieren gelijck verklaert staet int 17 punct van dese handvest.

LXXVIII. DIE KLAGER EN SAL NIET SWEEREN.

Handvest (58): Zoo wie den anderen van schulde in geregte aenspreeckt ende vande schulde wettagtige oorconde heeft, die oorconden sullen met haren eedt oorconde, maer die klager en sal niet sweeren.

Op dit punct is niet gekeurt, dan dus te houden.

LXXIX. HOE EEN POORTER NIEMANTS DIENSTMAN WESEN SAL.

Handvest (59): Naedien dat ijmant poorter is gemaeckt en sal niemants dienstman wesen, maer hij sal gebruycken die vrijheyt der poorteren nae den poortregte.

Op dit punct sal niet toegedaen, maer aldus gehouden worden tot dattet bet verklaert is.

LXXX. VAN POORTEREN TE SWEREN.

Handvest (60): Hoe elck poorter den poorterregt sweeren sal.

Dit punct staet verklaert opt eerste punct van G(rave Willems) handvest.

LXXXI. EEN WAERT, DIE EEN GAST ONTHOUT TEGEN DANCK VAN DIEN HIJ SCHULDIG IS.

Handvest (61): Waer eenigh poorter, die in sijnen huyse ontfinge eenigen man, die sijn poorter eenigh gelt schuldigh waer of eenigh ander schult, tegen des poorters wille ende tegen sijne wederseggen, die waert die hem inname souden sijnen poorter antwoorden van dier schulde, die hem die gast schuldigh waer.

Op dit punct niet gekeurt, dan dus te houden.

LXXXII. HOEMEN DIE LANDLUYDEN ONTNEMEN MAGH, DIE EEN POORTER NIET BETAELT.

Handvest (63): Hoemen die landluyden ontnemen magh, die een poorter niet en betaelt.

Op dit punct is gekeurt, datmen daer nae doen nogh laten sal tot dattet bet verklaert is, want die stede daer door in groote last komen mogt.

LXXXIII. OF EENIG POORTER VAN ZANDE BUYTEN BESET WORDE.

Handvest (64): Dit punct salmen houden gelijck verclaert staet int derde punct van dese handvest; wie daer boven dede, die verbeurde gelijck verklaert staet.

LXXXIV. VAN POORTERS, DIE HAER MEENTE NIET EN HELPEN.

Handvest (65): Wat poorter sijn meente niet en holpe tegen die van buyten, hoe dat sij hem niet en pijnen te doen tegen den poortregte, sal mij doen een £ ende die poorte een jaer verliesen.

Nae dit punct salmen doen nogh laten, tot dattet bet verklaert is bij schoute ende geregte met schrifte.

LXXXV. HOE DIE POORTEREN DIENEN SULLEN.

Handvest (66): Die poorteren vanden Zande sullen mij dienen of den waren Heer van Hollant in sijnre heervaert met 5 mannen.

Op dit punct niet gekeurt, dan dus te houden.

---

3. Hier beginnen de keuren, die inde Handtvest niet verklaert en sijn.

I. VAN MEDEPENNINCK.

Wie medepenninck schuldig is ende men hem vermaende in oorconde van twee poorteren, wie dat hem niet en gave, verbeurde 10 st.; wat poorter kooren koopt tegens een landman, die poorter sal den landman den penninck eyschen, geeft hij hem den poorter niet, die landman verbeurt 10 st., ende den poorter salt brengen aenden schout binnen dien dage bij 2 st. [1]).

II. VAN STEDEWAGE.

Wat goeden datmen verkoopt binnen der stede [2]), salmen dragen inde [3]) wage wat boven een steen is, ende van elcke wage salmen geven 6 st.; ende wie buyten den wage woegh, verbeurde 1 £, uytgenomen of ijmant die moolenaer kooren bij de gewigte leverde [4]); ende wie meer nam dan sijn geregte waeggelt, verbeurde 5 st. [5]), dats te verstaen van 25 £ 2 d., ende daerenboven van 25 £ tot 50 £ toe 4 d.; ende wie dese wage huyrde sal openbaerlijck die keuren in sijnen huyse hebben hangen (in geschrifte datse alleman lesen magh, bij 12 st.) [6]).

1) Red. G. A. „deede hijs niet, hij verbuerde 11 st."
2) Red. G. A. „poorte", hierop volgen nog de woorden „van gewichte".
3) Red. G. A. „totte".
4) Red. G. A. „overleverde".
5) Red. G. A. „x st."
6) In red. G. A. ontbreekt hetgeen tusschen () gedrukt is.

III. ALSMEN EEN POORTER ONTBIET ENDE NIET EN QUAME.

Voort waert dat die regter, schepenen, poortmeesters of poorter tot hem ontboode, ende t'huys waeren ende niet en quame, verbeurde 5 st. [1]).

IV. WIE HELPROEP MAECKTE SONDER NOOT.

Wie helproep maeckte sonder noot, verbeurde 10 st.; ende die noot staet ter bescheydentheyt der schepenen, of sij soo groot was om geruft te maken of niet.

V. ALLE GESWORENS TE SCHOUWEN ALS SCHEPENEN.

Voort waer een geswooren gaen wil met twee poorters hier binnen, om te schouwen ovens of eesten ende van alle vier, die mogen oorconde dragen, of die regter met die schepenen daer waren; ende niemant en magh stroo ligten dan op sijn haertstede, bij 10 st.

VI. WIE BROUT OF BACKT WATER TE HEBBEN.

Niemant moet drogen op eesten nogh backen in ovens, hij en hadde bij hem drij vierendeel waters of meer, bij 6 st.; ende waer een eest of brouhaert is, daer salt boven geleemt wesen ter vorsten toe bij 5 st. [2]), also dattet schepenen looven; ende wie brouwet of backt ende selve een oven heeft, sal een tonnepet hebben bij 10 st., ende sal ten minsten wesen een aem groot of meer; ende die sal hij maken after 't huys of erve, daer die oven of eest op staet.

VII.

HOE LANGE VIER ONDER EEN EEST SAL WESEN.

Niemant moet vier hebben onder eesten langer dan tijt waer den wagter uyt te gaen, bij 6 st.

GEEN VIER ONBEDECKT TE DRAGEN.

Ende niemant moet vier dragen uyt 't een huys int ander onbedeckt bij 12 d.; ende niemant en sal assche uytdragen dan voor uyt der deuren, ende die nat, bij 3 st.

VIII. VAN VIER INDEN OVEN TE DOEN.

Voort soo en moetmen geen vier in ovens doen eermen den

---

1) Red. G. A. „x st."
2) Red. G. A. „vi st."

dagh bekent ende 's avondts niet langer dan tot Ave Maria geklopt is 1), bij 10 st.

IX. VAN VROUWEMISDAET.

Wat vrouwe misdeede, 't sij in woorden of in wercken, dat sullen sij beteren bij schepenen rade, het sij met den steen te dragen of met haren goede, als sij bedragen worden metter waerheyt, het sij met mannen of wijven. (Ende als een wijf verbeurt, dat sij die steen dragen sal, soo sal elck poorter mede gaen, bij 3 st.) 2)

X. VAN WAPENS TE DRAGEN DAERMEN DINGET.

Waer een regter dinget met schepenen, daer sal niemant verboden wapenen dragen 3), teweten daggen, lankmessen of armis mortiferis, sijn sij poorters sijn sij geen, bij 1 £, uytgenomen der heerlijckheyt ende die aende regten sijn; ende also dicke alst hem de Heer 4) verbiet, soo verbeurt hij 1 £.

XI.

VAN HUYSEN AF TE BREKEN.

Voort soo en moet niemant huysen 5) ofbreken voor aen die straet, daermen straetgelt of geeft, hij en timmert een also goet weder of beter binnen een vierendeel jaers; ende wie dat niet en dede, verbeurde 17 £, ten ware dat hijt dede bij oorlof vanden schout ende geregte.

LEDIGE HUYSEN SLOOTVAST TE ZIJN.

Ende soo wie heeft erve of leedige huysen, die aende straet staen, salse houden slotvast, beyde voor ende agter, bij 3 st. 6)

XII. VAN ERVE DAT TWEE GEMEEN HEBBEN.

Voort soo wie geërft is metten anderen aen huyse of erve binnen der poorte ende niet bruycksaem en is, die besitter is des erfs, die sal hebben dat erf als schepenen redelijck dunckt

1) Red. G. A.: „te VI vuyeren".
2) In red. G. A. ontbreekt hetgeen tusschen () gedrukt is.
3) In red. G. A. is hier tusschengevoegd: „binnen de steede huys".
4) Red. G. A. „de rechter".
5) In red. G. A. is hier tusschengevoegd: „binnen die poirte".
6) In red. G. A. volgt hier nog: „ende die boede salt steedehuys meede geslooten houden bij III st. off die lest vuytgaet".

in koope daer sij niet over een komen konnen; wie dat niet en dede verbeurde also veel of hij een schepen wederseyde, nogtans sout seggen voortganck hebben. Ende niemant en magh besitten dat erf, hij en heeft die meer helft; ende die de mindere helft heeft, die sal sijne keur hebben, of hij dat in huere geven wil of in koope, waert oock dat sij beyde gelijcke veel aen een goet geërft worden bij erffenisse [1]) ofte anders, ende nogh hare geen inden besit geweest en hadde; maer begeerde elck inden besit te wesen, soo soude die gene inden besit komen die den anderen daer meest om geven woude te huere ofte te koope; waert oock dat die een meest geven woude te huere ende d' ander meest om die koop, soo soude hij besitter worden [2]) die daer meest te koop om geven woude, ende die geen besitter en waer soude sijn keur hebben, of hij hem sijn helft verhuren of verkoopen woude; waer oock dat dese die geen besitter en waer ijmant anders sijn deel verhuyren of verkoopen woude, die te vooren daer in gegoet was, mogt voort gelt [3]) nemen.

XIII. VAN HEYNINGEN.

Wie erf heeft leggen aen die straet onbetimmert, die sal daer een heyninck voor setten een halve roede hoogh ende also goet als schepenen looven, bij 5 st. [4]), ten waer bij oorlof van't geregt [5]), uytgenomen een heckie daermen door leyt sal wesen vier voet hoogh ende alle hooftheyninge sal wesen 4 voet hoogh agter aen die weg bij 2 st. also dat schepenen loven, ende aende straet tussen de huysen 4 voet hoogh met hout of steen, bij 2 st.

XIV. VAN REHEYNINCK [6]).

Wie reheyningh begeerde, daer den regter met den schepenen op quame, daer sullen sij of hebben 4 st., die sullen gelden daerse die schepenen op vinden, ten waer die een huys hebben woude aen die straet, die en sal niet geven [7]).

---

1) Red. G. A. „besterfenisse".
2) In red. G. A. is hier tusschengevoegd: „ende daer in coemen".
3) In red. G A is hier tusschengevoegd: „selve".
4) Red. G. A. „x st."
5) Red. G. A. „des rechters".
6) In het Haagsche HS. staet: „geheyninck".
7) In red. G. A. is hier bijgevoegd: „Is gekuert ende geordonneert in plaetsche van IIII st. voir schepenen XXIIII st."

XV. VAN HEYNINGH TEGEN GEBUEREN.

Alle die geene die heyninge begeeren tegen haer gebueren, indien sij binnen woonen, sal komen op een dingdagh en vermanent den schout, en soo sal hij heynen binnen 14 dagen daer nae; wie des niet en dede verbeurde 2 st. ende die regter salt besteden op den onwilligen kost; ende die heyning sal 4 voet [1]) hoog wesen tusschen tuyningen.

XVI. VANT MARCKTVELT.

Zoo wie dat marcktvelt putte of paelde, of sloot of put vulde, die der poorte toebehoorde, of vuilnis in dede, verbeurde 3 st.; ende wie in die wateringe agter die poorte eenigerhande onreynigheyt deede of vlas in rete of in die poort rete, verbeurde 3 st.

XVII. WIE PROVANDE STEELT, EET [2]) OF HERBERGT.

Wie provande stal, als hoenderen, gansen, eenden [3]), room fruyt [4]) of diergelijcke, dat tot een reys waerdigh waer 5 st. of daer beneden [5]), die sout mijnen Heer beteren met 5 £, soo verre hij dat niet meer hadde gedaen; ende die dat in sijn huyse koockte of daer van ate of dronck, ende wiste dat gestolen waer, soude verbeuren 5 £ gelijck den anderen; ende die anderwerf soo veel stal, verbeurde [6]) 10 £; die derdemael sooveel stal, soude den regter te regte staen van sijnen lijve.

XVIII. SCHEPENEN TE KENNEN BUYTEN BRIEVEN.

Schepen sullen niet langer kennen, buyten brieven [7]) en boeken, van schulde sonder argh of list [8]), ten sij dattet den heer aengaet of der poorte; ende van erflijcke goeden niet langer te kennen dan jaer en dagh buyten brieven.

XIX.

VAN INLEGGEN [9]).

Zoo wie twist of bereet te twisten binnen onsen vrijhede,

---

1) Red. G. A. „drie voet".
2) In red. G. A. ontbreekt het woord: „eet".
3) Red. G. A.: „entvoegel".
4) Red. G. A. heeft in plaats van „room fruyt", „boemfroyt".
5) In red. G. A. ontbreken de woorden: „of daer beneden".
6) Red. G. A.: „soude den rechter verbueren".
7) In red. G. A. volgen hier de woorden: „dan VI weecken".
8) Red. G. A. „argelist".
9) In HS. G. A. luidt deze titel: „*Van een vrede te leggen*".

daermen vrede of maeckt of neemt, die den regter dunckt dat den twist aengaet, die sal des anderen daegs in gaen leggen in een herberge[1]), hebben sij anders geen huys binnen der poorte[2]), die sij bewoonen; des anderen daegs, dat is te verstaen: geschiet den twist Sonnedaegs voor 12 uyren voor middernagt, soo sullen sij s' Maendags daer nae bij sonneschyn inleggen, maer gescheetet als die Sonnedagh geleden waer inder nagt nae 12 uyren, soo souden sij des Dynsdags bij sonneschijn in gaen leggen, ende soo voort van dage tot dage agter een volgende.

QUETSINGE MAGH INLEGGEN BENEMEN.

Dus sullen sij in gaen leggen, ten waer of quetsinge benam, ende wie hem met quetsinge behelpen[3]) wil om niet in te leggen, die sal den schout ende geregte sijn quetsinge toonen, isse hem niet kondigh of sij soo groot is; ende kennen sijse soo groot, soo en sullen sij niet inleggen, eer 't hem 't geregt beval niet uyt te scheyden binnen 14 dagen, te versoenen bij haren vrienden, mogen sij, in kennisse vanden regter ende schepenen; mogen sij dat niet doen, soo salse den regter met den schepenen mogen soenen hem ende haer helpers nae der bester waerheyt, die sij vinden bij haer vijf sinnen.

HOE QUETSINGE ZOEN BENEMEN MAGH.

Ten waer oock of nog quetsinge bename, teweten: waer ijmant die met een kleyne quetsinge in ginck leggen ende daer ongeval toe sloege, soo dat die regter ende schepenen daer geen zoen of en wisten te seggen ende in vreese van sijnen lijve waer, soo sullen sij uytgaen bij oorlof van schout ende schepenen of geregt; des sullen sij onvermaent in gaen leggen, als hij genesen is, soo dat die meester niet meer en verbint, om dan te soenen gelijck voors. staet; ende die kost die sij daerom doen[4]), sullen sij gelden daer sij die op vinden, welverstande soo wanneer den schout metten burgemeesters ende schepenen den twist soenden, soo sal die geene, die inden onraet bevonden wort, gelden 6 's heeren £ van 40 grooten, waer van die schout sal hebben twee deelen, den bode ende klerck elk twee deelen ende voorts bur-

1) In red. G. A. is hier tusschengevoegd: „binnen onse poirte".
2) In red. G. ontbreken hier de woorden: „binnen der poorte".
3) Red. G. A. „ontschuldigen".
4) Red. G. A. „die 't gerecht daerom doen".

gemeesters ende schepenen elck een deel. Ende wie dese keur niet en hielde, verbeurde 17 £, ende also dick als hijse brack, verbeurde hij 17 £ 14 dagen lanck, ten waer dat het geregte dogte dat hem vreese van hare lijve dede dat sij uytgegaen waren, ende soo moeten sij t'enden die vreese terstont selfs maent [1] in gaen leggen, of sij verbeurde hare boeten; ende waert dat die een inlage ende d'ander niet, soo mogt hij oock des anderen dages uytgaen bij schout ende schepenen onverbeurt [2].

HOEMEN VREEMDE LUYDEN BEVREDEN SAL, MAER NIET ZOENEN.

Waer [3] oock ijmant van buyten die een vrede begeerde van twist, die van ander vrede roerde, ende den twist binnen onse vrijheyt niet gevallen en waer, of dat sij van onse poorters niet en waren, men soude haer een vrede leggen of nemen, hadden sij geen vrede staende, maer sij en soude niet inleggen, want die stede daer geen zoen of staet te maken.

XX. TWIST ONDER 'T GEREGT.

Waert dat eenige twist geschiet onder die schout, schepenen of poortmeesters, daermen vrede of neemt, die en sullen niet inleggen, maer haer gesellen sullent versoenen des anderen dages of als sij eerst mogen sonder argh ofte list [4]; ende wie haer seggen niet en obedieerde [5], verbeurde 17 £, nogtans sout seggen stadhouden [6].

XXI. HOEMEN BIJ OORLOF MAG UYTGAEN.

Wie inleyt binnen Zande bij vonnisse van schepenen, die magh uytgaen bij schout ende schepenen, daer hij sijn goet verliesen mogte bij bedwanck des inleggens ende weder inkomen sonder vermaninge.

XXII. EEN POORTER MAG TUYGEN IN 'S HEEREN ZAKEN.

Van dootslagen of ander quaet, daer 's heeren boeten aen leggen, mogen twee poorters of meer oorconde dragen als schepenen.

---

1) Red. G. A. „onvermaendt".
2) Red. G. A. „sonder verbuertenisse".
3) Red. G. A. „Quame".
4) Red. G. A. „argelist".
5) Red. G. A. „hielde".
6) Red. G. A. „voirt gaen".

XXIII. ALS EEN POORTER VIGT TEGEN EEN LANDMAN.

Waert dat een poorter vogte tegen een landman, die poorter soude gelden sijn boeten nae der breuke, die hij gedaen had, ende desgelijcks den landman; maer konden schepenen inder waerheyt bevinden, dat die schulde des landman ware ende die stoeck bij [1]) hem toequam, die landman soude haer beyder boeten gelden, had hij genoeg aen te verhaelen.

XXIV. HOE DAT LANDLUYDEN MOGEN TUYGEN.

Van landluyden, die twisten binnen der vrijheyt, daer van mogen landluyden oorconde dragen gelijck d'een poorter over d'ander bij dage of bij nagte.

XXV. HOE ALLE POORTERS SAL HELPEN TWIST VELLEN [2]).

Waer twist waer binnen die poorte ende die regter of een schepen eenigh poorter tot hem riep, wie hij waer, om den twist te vellen ende niet tot hem en quame, verbeurde 10 st., ten waer dat schepenen dogte dat hij meer verbeurde; ende waer dat eenigh klerck vogte tegen ijmant binnen die vrijheyt ende die selve niet inleggen en woude, daermen vrede of neemt, soo sullen die naeste magen inleggen den voors. tijt, ende soo sullen haer dat geregt versoenen in alder manieren soo voors. staet.

XXVI. LANDLUYDEN, DIE VAN SCHULDE OVERWONNEN [3]) SIJN.

Wat landluyden verwonnen werden van goede binnen der poorte, die sal in een herberge gaen leggen binnen der poorte of borge te setten, werden sij des vermaent, niet buyten der vrijheyt te gaen, die verwonnen schult sij betaelt met gelde of met pande als regt is; wie dat selve niet en dede ende [4]) buyten die vrijheyt gink boven dat gebodt, verbeurde 17 £.

XXVII. OM BESOECK [5]).

Waer dat twee onderlanck [6]) dingen ende die schepenen niet wijs en konde werden, sij moeten daerom varen, soo wie in dese sake bevalt, die sal die kost gelden, ten waer dat het den

1) Red. G. A. „van".
2) In red. G. A. is hier bijgevoegd: „*Van clercken twist*".
3) Red. G. A. „*verwonnen*".
4) In red. G. A. ontbreken de woorden „dat selve niet en dede ende".
5) In red. G. A. volgt hier: „of te consuleren".
6) Red. G. A. „onderlinge".

Heer aengaet; ende wie die saeck aengaet die sal die kost [1]) uytleggen half en half, ende wie sijn gelt niet uytleggen en wil, daer sal die schout voor uytleggen ende 2 schat aen gelt weder innen [2]) of 4 schat aen pande; ende aen beyde sijde sullen sij sekerheyt setten also dattet den regter genoegt.

XXVIII. DAGH VAN SCHULDE.

Zoo wie een ander schult schuldig is, die en heeft geen dagh daer aen, hij en heeft oorconde daer toe dat hij dagh heeft.

XXIX. VONNISSE TE STEDEN.

Wat saken datmen hanteert buyten den dingdage, die de schepenen dan niet wijs en sijn, dat sullen sij steden op haren naesten dingdage.

XXX. WIE REGT IN EEN ERFHUYS BEGEERT.

Wie regt begeert in een erfhuys, daer sal den regter met den schepenen of hebben 2 st. [3]), ende soo menigmael als ment begeert van elcke handt 2 st.

XXXI. VAN HULP OF TUYGE.

Wie een ander beklaegt van schulde als op hulp, die sal sijn hulp voortbrengen dat hij gesien ende gehoort hebben als van dier schult, ende die houder desgelijck daer tegen; wie in die sake bevalt, verbeurt 3 st.

XXXII. LANDLUYDEN, DIE POORTERS DAGEN.

Wat landman een poorter doet dagen, gaet die poorter t'onder, hij en verbeurt niet, en gaet die landman onder, hij verbeurde 2 st., ende sij en mogen niet vereffenen buyten den regter.

XXXIII. RENTEN TE VERLIJDEN VOOR VOLLE GEREGT.

Niemant moetmen renten verkoopen [4]) binnen der vrijheyt van Zande, hij en kome voor den vollen geregte op een dingdagh ende verlijde den koop aen beyden sijden, anders en magt niet gestadigh sijn.

---

1) Red. G. A. „dat geldt".
2) Red. G. A. „ende dair voiren hebben II scadt wederom aen gelt".
3) Red. G. A. „de schoudt IIII st. ende elcke schepen II st.
4) Red. G. A. „voirt moet niemandt renthen coopen".

XXXIV. GEESTELIJCKE LUYDEN GEEN RENTEN TE VERKOPEN [1]).

Niemant en moet geestelijcke luyden renten verkoopen nog niemant moetse koopen tot haren behoef nog geven, ende wiese hen verkoft, gave of tot haren behoef kofte, verbeurde 10 £, nogtans en sout niet voortgaen; ende geen jaerlijcks testamenten te maken op huysen of op erven binnen der poorten, also verre als sij ander goeden hebben, op de boete voors. (Ende soo moeten sij geen huys of erf koopen als voors. is, sij moeten dat een jaer selver bewoonen, op de boete voors.; ende die boeten sal geven den verkooper, daerom sal een ijgelijck seker borgen van hem nemen, dat hij 't huys of erve een jaer sal besitten [2]).)

XXXV. DIE DEN ANDEREN SIJN BRIEVE ONTHOUT.

Wie schult schuldig is op brieven, als hij sijn schult betaelt heeft ende sijn brieve gelost heeft, salmen hem sijn brieve geven of die schepenen sullen hem een brief daer of geven, dat die schult betaelt is, op des geenre kost die hem sijn brief onthout.

XXXVI. HOENEER DAT SCHEPENEN BRIEVEN UYTGAEN [3]).

Schepenen sullen geen brieve zegelen, die langer duren dan 2 jaer nae den lesten dag, ende niemant dan onsen gesworen klerck, bij 10 st. [4]).

XXXVII. WIE EEN POORTER DAEGDE VOOR DEN PROVISOOR.

Wat poorter een poorter daegde voor die provisoor of eenige geestelijcke regter buyten der poorte, ten waer dat hij hen eerst vertoogde voor den regter, dat hij garen bescheyt name bij hem, die verbeurde 10 £ tegen den Heer ende die poorte. Ende wat poorter brieven brogte vanden provisoor op een poorter, dat tegen der stede regt gaet, dat waer op sijn poortregt een jaer.

XXXVIII. PANDE TE PAGTEN.

Wanneer die schepenen daget pande te pagten, daer sal die regter met die schepenen of hebben 2 st., die sal gelden die inden onraet valt; ende ist dat de landluyden ijmant dagen of

1) Red. G. A. „*coopen*".
2) In red. G. A. ontbreekt hetgeen tusschen () is gedrukt.
3) Red. G. A. „*vuyt sijn*".
4) In red. G. A. is hier bijgevoegd: „Niemant moet brieven scriven dan onsen geswoiren secretaris bij x st.".

panden, daer sal die bode af hebben 4 d., ende die sullen sij selve gelden; ende die schepenen sullen geen missens pachten, al wert daer aen gewesen.

XXXIX. VAN FERPEL.

Niemant goet te verliesen bij ferpel.

XL. HOENEER MEN PANT PAGTEN SAL.

Alle die geene, die 's Manendaghs op een dingdagh een regt maken, die salmen 's Woonsdaegs daer nae pande pagten ende op geen tijt anders, ten waer of 't regt om hooghtijt of om ander saken verleyt waer, uytgenomen den Heer ende die stede.

XLI. VAN VLEYSCH TE SLAEN.

Alle die geene, die hier binnen vleysch slaen, die en sullent niet langer versch verkoopen dan drijmael tusschen Paesschen ende Bamis; ende niemant sijn vleesch te blasen ende die borst te seer bevillen bij 5 st.; ende geen vleysch ter banck te verkoopen, ten sij bij vinners.

XLII. VAN BROOT TE WEGEN BINNEN 'S GRAVESAND.

Waer ijmant die sijn broot te ligt waer ende sijn gewigte niet en hadde gelijck hier naer verklaert staet, verbeurde 6 st. ende dat backe broots; ende niemant voorbroot te backen, bij 6 st.; ende nae dese ordonnantie sullen altoos twee schepenen ofte meer wegen alst hun goet dunckt. Ende wie sijn broot valst met semelen, verbeurde 5 st.; ende niemant broot ter marckt te brengen nogh te backen (daer kaneel onder is, bij 6 st.; ende niemant broot te backen[1])) dan elck de helfte meer als van 1 d., 2 d., 4. d., 8 d., 16 d. maer niet van 3 d. of 6 d.[2]). Oock soo en moet niemant broot binnen sijn huyse backen, 't sij backer of geen, dat hij bij der stuck verkoopt sijn gasten, dan nae dese ordonnantie ende gewigt; wie hier tegen dede mag beleyt worden tot aller tijt vanden regter met twee schepenen of meer. Ende alle broot, dat in een backers huys is of ergent daer schepenen komen om te wegen, salmen hen samelijck toonen; ende waer ijmant die sijn broot verstak ende dat daer nae te ligt bevonden wert, verbeurde 12 st.

---

1) In red. G. A. ontbreekt hetgeen tusschen () is gedrukt.
2) In red. G. A. is hier tusschengevoegd: „off anders dan op sijn hellft voers. bij VI d.".

Kerspet is verklaert te wesen wittebroot ende rosier middelbroot.

Tarw om: 20 groten.	Grof broot van 1 g. sal wegen 1 ℔ 20 loot,	kerspet van 2 d. sal wegen 12 loot,	rosier van 4 groot sal wegen 28 loot.
19 groten.	Grof broot 3 ℔ 3 loot,	kerspet 15 loot,	rosier 34 loot.
18 groten.	Grof broot 3 ℔ 7 loot,	kerspet 16 loot,	rosier 37 loot.
17 groten.	Grof broot 3 ℔ 14 loot,	kerspet 17 loot,	rosier 39 loot.
16 groten.	Grof broot 3 ℔ 20 loot,	kerspet 18 loot,	rosier 42 loot.
15 groten.	Grof broot 3 ℔ 27 loot,	kerspet 19$^3/_4$ loot,	rosier 45 loot.
14 groten.	Grof broot 4 ℔ 4 loot,	kerspet 21 loot,	rosier 48 loot.
13 groten.	Grof broot 4 ℔ 12 loot,	kerspet 22$^1/_4$ loot,	rosier 51 loot.
12 groten.	Grof broot 4 ℔ 21 loot,	kerspet 23 loot,	rosier 54 loot.
11 groten.	Grof broot 5 ℔ 1 loot,	kerspet 25$^1/_4$ loot,	rosier 57 loot.
10 groten.	Grof broot 5 ℔ 14 loot,	kerspet 27 loot,	rosier 60 loot.
9 groten.	Grof broot 5 ℔ 28 loot,	kerspet 29 loot,	rosier 63 loot.[1])

Men sal weten, datmen elck broot dus wegen sal als hier geschreven staet sonder of te slaen of den backer hier of toe te geven, want hier op dit gewigt is ofgeslagen molengelt, vier, aerbeyt en winninge, daerom is dese rekeninge gemaeckt dattet broot sooveel sal blijven wegende.

---

1) In red. G. A. is deze tafel op de volgende wijze samengesteld:

Tarwe om XX groot. Groff broot van een grootte sall weegen II ℔ XX loot. Kerspet van II d. sall weegen XII loot. Rosier van IIII d. sall weegen XXVIII loot.

XIX groot.	Groff II ℔ XXVIII loot.	Kerspet van II d. XIII$^1/_2$ loot.	Rosier van IIII d. XXX loot.
XVIII groot.	Groff III ℔ III loot.	Kerspet van II d. XV loot.	Rosier van IIII d. XXXIII loot.
XVII groot.	Groff III ℔ VII loot.	Kerspet van II d. XVI$^1/_4$ loot.	Rosier van IIII d. XXXVII loot.
XVI groot.	Groff III ℔ XIIII loot.	Kerspet van II d. XVI$^1/_2$ loot.	Rosier van IIII d. XXXIX loot.
XIIII groot.	Groff III ℔ XX loot.	Kerspet van II d. XVIII loot.	Rosier van IIII d. XLII loot.
XIII groot.	Groff III ℔ XXVII loot.	Kerspet van II d. XIX$^3/_4$ loot.	Rosier van IIII d. XLV loot.
XII groot.	Groff IIII ℔ IIII loot.	Kerspet van II d. XXII loot.	Rosier van IIII d. XLVIII loot.
XI groot.	Groff IIII ℔ XXI loot.	Kerspet van II d. XXIII loot.	Rosier van IIII d. LVIII (LIIII?) loot.
X groot.	Groff V ℔ I loot.	Kerspet van II d. XXV$^1/_4$ loot.	Rosier van IIII d. LVII loot.

XLIII. GEEN BIER OF WIJN OP TE STEKEN [1]).

Alle die geen, die binnen der poorten bier of wijn verkoopen [2]), also sijt eerst onsteken sullen sijt uyttappen; ende wie dat opstake, verbeurde 6 st., maer sij mogtent wel neer steken. Niemant moet [3]) broot verkoopen dat buyten gebacken is, dan Dijnsdags op die marcktdagh [4]), bij 2 st.

XLIV. WIE SIJN DRANCK DIERDER GAF OF WEYGERDE.

Wie sijn dranck dierder gave den eenen dagh dan den anderen [5]), verbeurde een £; ende niemant sijn dranck te weygeren, die hij tapt, also lange als hijt binnen huyse heeft, bij een £, ten waer dat ment bij heele vaten verkoft.

XLV. ONSEDIG IN TAVERNE.

Wie in taverne pot [6]) of kanne brack, in arremoede vocht of sloegh, verbeurde 3 £ tegen de Heer ende de stede; waert dat hij ijmant daer mede raeckte of quetste, verbeurde 3 £ [7]), ten waer dat schepens dogte dat hij meer verbeurde.

XLVI. MISDOEN TEGEN 'T GEREGT.

Waert dat ijmant tegen 't regt misdede met woorden of mit wercken, die sal in gaen leggen, als ment hem gebiet, niet uyt te gaen bij de hoogste boet, hij en heeft gebetert sijn breuke bij den geregte; ende waer ijmant vanden geregte daer bij datmen opt regt sprake ende dat verantwoorden, soo datmen [8]) vrede nam, die vande geregte waer en soude niet inleggen, maer sijn wedersake soude inleggen ter tijt toe dat hij verborgt hadde te doen dat hem 't geregt overseyde; maer die schepen, die met hem in vrede staet, en soude over 't seggen [9]) niet wesen.

IX groot. Groff V ℔ XIIII loot. Kerspet van II d. XXXII (XXVII?) loot. Rosier van IIII d. LX loot.

VIII groot. Groff V ℔ XXVIII loot. Kerspet van II d. XXIX loot. Rosier van IIII d. LVIII (LXIII?) loot.

1) In red. G. A. luidt deze titel: „*Geen bier noch wijn hoeger te tappen dan sijt ontstaecken*".

2) Red. G. A. „tappen".

3) In red. G. A. is hier tusschengevoegd: „hier binnen".

4) Red. G. A. „merckt".

5) Red. G. A. „den eenen dan den anderen".

6) Red. G. A. „goet".

7) Red. G. A. „dat soude hij beteren met III ℔".

8) In red. G. A. is hier tusschengevoegd: „daer aff"

9) Red. G. A. „over 't gerecht".

XLVII. VAN VISCH TE VERKOOPEN [1]).

Voort soo en moetmen hier binnen geen vleesch nogh visch verkoopen, dat elders ter marckt geweest heeft, bij 10 st.; ende geen vogelen nogh visch te verkoopen dan tussen dat slop ende dat stedehuys.

XLVIII. ORDONNANTIE VAN VISCH.

VUYLNIS VAN VISCH ENDE VLEYS TE BEDELVEN.

Niemant en moet visch in sijn huys houden, die hij verkoopen wil, hij en brogte die alt' samen aen de marckt [2]), bij 6 st.; ende als ijmant van buyten der poorte visch brengt aen die straet, naedien dat hij penninckwaert verkoft heeft, niet samenskoop te verkoopen, nog geen van daen te dragen nog te voeren [3]) eer dat mael gedaen is, bij 3 st.; ende geen poorter een landman visch te verkoopen, bij 12 d.; ende niet meer t'samen te wesen aen visch dan twee, bij 3 st. [4]).

Ende vuylnis van visch ende vleys also diep te bedelven elck datter geen croninge over en komt, bij 3 st.; ende soo wat goeden datmen die marckt verbiet en opneemt van regt wegen, het sij visch of vleysch, butter, broot of kase, dat salmen den H. Geest geven ende daer toe beteren bij schepenen.

Dese male sijn te verstaen dat ochtentmael van zonopganck tot middage toe ende dat avondmael van vespertijt tot Ave Mariaklock toe of daer voor [5]).

XLIX. GEEN POORTERS MET LANDLUYDEN VENNOOTS TE WESEN.

Geen poorter en moet vennoot wesen met landluyden eenigh goet te bruycken hier binnen, ten waer samenskoop; ende wie 't dede, verbeurde een £; ende soo dickmael alst een dede, verbeurde 1 £.

---

1) In red. G. A. luidt deze titel: „*Gheen visch noch vleys te vercoopen, dat elders te merckt is geweest*". „*Waer de merckt weesen sal*".

2) Red. G. A.: „hij en brochtet te hoope aen die straet".

3) Red. G. A.: „te vercoopen".

4) Red. G. A.: „niet meer veynoits aen visch te weesen".

5) In red. G. A. volgt hier nog: „Item soe wadt visch dat de merckt verbooden wort, die sall den vercooper wech neemen ende niet vercoopen, maer men sall hem sijn visch niet neemen".

L. KERCKMEESTERS ENDE HEYLIGE GEESTMEESTERS TE KIESEN.

Die kerkmeesters, Heylige Geestmeesters, salmen jaerlijcks kiesen op Grooten Vastenavondt bij den parochijpaep of die in sijn stede staet ende bij den geregte, die sij daer toe roepen [1]).

LI. POORTMEESTERS HAER DIENST OP TE GEVEN.

Die poortmeesters sullen altijt haer poortmeesterschap opgeven 14 dagen voor Mey; ende wat der poorte verschenen is ende men haer schuldig is voor den dagh dat sijt opgeven, dat sullen sij opleveren aen gelde of pande, of men salt hem ofpachten van haer selfs goeden, het en waer dat sijt betuygen mogte aenden geregte, dat sijt niet inwinnen en mogten; ende binnen 14 dagen te rekenen nae dat sijt opgeven bij 10 £, sij en mogent verantwoorden bij geregte; ende geen luyden poortmeesters te wesen twee jaer agter een bij 10 £.

LII. AMBAGTSBEWAERDERS TE REKENEN.

Die ambagtsbewaerders te rekenen voor volle geregte, bij 3 £, ende in die kerck te gebieden twee Sonnedage eer hij schade doen magh.

LIII. DRAPENIERDERS.

Alle die lakenen maken willen binnen der poorte, die sij verkoopen willen, daer over dat sijse verkoopen datmense soo vinde; wie des niet en dede soudt beteren bij schepenen.

LIV. BIJ NAGT NIET TE WEVEN.

Niemant lakenen te weven, 't sij wollen of linden, ten sij bij dage, bij 3 £.

LV. GEEN EENIGHEYT TE MAKEN.

Alle die hem generen willen binnen der poorte, van wat ambagte het sij, ende eenigheyt maken op ijmant, datmen inder waerheyt vereyschen kan, salt beteren met een £, ten waer dat schepenen dogte dat hij meer verbeurde.

---

1) Red. G. A.: „bij den schoudt, burgemeesters ende dat gerecht ende die zij daer thoe roupen".

LVI. GEEN LIGTE WIJVEN TE HERBERGEN.

Wie rabauwen, poyetier ofte ligte wijven huysde bij nagt verbeurde 10 st.

LVII. DIE INDE POORT WOONT POORTER TE WERDEN.

Niemant en moet binnen der poorten woonen ende vier ende ligt branden, hij en sal poorter worden, bij 5 st. die tot 8 £ gegoet is, ten waer bij oorlof des geregts.

LVIII. GEEN NERING TE DOEN DAN POORTERS.

Niemant die geen poorter en is moet nering doen binnen der stede bij 10 st.

LIX. DIE HEYMELIJCK WEGVAERT.

Wie heymelijck voor schulde uyt der poorte voere en magh nimmermeer poorter worden nog poortregt gebruycken, ten sij dat hij wederkome ende betale die schult, daer hij voor uyt voer, ende betert sulck misdaet voor den regter.

LX. WIE EEN HELPT WEGVAREN.

Wie heymelijck uyt der poorte voer, dat hij sijn schult niet betalen en mogt, die die uytvoerde ende daertoe helpe met wagen of ander gereetschap, verbeurde 3 £ ende sal die schult betalen.

LXI. VAN VARCKENS TE BESIEN.

Wat varckens datmen verkoopt binnen der stede, datmen besien wil hebben of gans is, dat sal niemant besien dan die daer toe geset [1]) is ende sal van elck varcken hebben 4 d.; ende wat ongans is dat sal hij een oor afsnijen bij sijnen eede; ende niemant varckens te besien dan bij sijnen eede [2]) ende hij daer toe geswooren sij, bij 10 st.; waer oock ijmant, die sijn varcken besien woude hebben in sulcker manieren, waert dat hij [3]) die tonge goet schoude ende niet goet en waer, soo sal die besiender 't gelt weder geven, maer wat hij also besiet, daer sal hij 2 gl. of hebben; ende wie sijn varcken aldus besien wil hebben salt den besiender te vooren seggen ende geven hem

1) Red. G. A. „geswooren".
2) In red. G. A. ontbreken de woorden: „dan bij sijnen eede".
3) Red. G. A. „die besienre".

3 gl. [1]), ende die besiender magse om 4 d. besien op sijnen eedt sonder eenigh wederkeren van eenig geldt, al waren sij ongans.

LXII. MOLENAERS HOENDEREN NOG VARCKENS TE HOUDEN.

Molenaers geen hoenderen te houden op die molen nogh varckens te houden bij 1 £.

LXIII. VAN ONMONDIGE POORTERSKINDEREN.

Onse poorterskinderen [2]), die onmondig sijn, haer goet dat oorbaer [3]) is niet uyt der poorten te brengen [4]) nogh aen te tasten, men sal eerst sekerheyt daer voor doen dat den geregten genoegt; ende die kinderen poorters te blijven tot sij selfs mondigh sijn, bij 3 £; ende onse poorters-kinderen niet uyt der poorte te brengen nog te woonen bij 3 £, ten sij bij oorlof des geregts; ende wanneer sij kleeren vandoen hebben of eenigh dinck, dat salmen den schout te kennen geven [5]), ende die schout salt die voogt te kennen geven [6]); ende ist dat hij hem dat niet en bereyt [7]), soo salt die schout uytleggen ende twee schat weder nemen vanden voogt; ende die kinderen niemant te vervoogden, hij en sij poorter, of die stede salt selfs vervoogden; ende die voogt der kinderen goet niet aentasten, hij en geve van elck £ 2 st. 's jaers ende daer jaerlijcks rekeninge af te doen voor 't geregt.

LXIV. VAN DELVEN DAER SIJ LANT AEN LANT HEBBEN.

Wie landt heeft leggen aen den anderen, dat een gaerde breet is, die sal delven anderhalve voet; ende wie heeft twee gaerden breet sal delven 2 voet; ende wie heeft 3 gaerden breet sal delven 3 [8]) voet, sij en dragens met malkanderen over een; ende wie aen de lanckte leyt sal delven 4 voet ende sal 4 voet diep wesen, sij en dragen bet over een; ende wil ijmant sijn regt maken, dat sal hij maken met 4 st. op der onwilligen kost.

---

1) Red. G. A. 11 gulden.
2) In het HS. staet: portiers kinderen.
3) Red. G. A. „tilber".
4) Red. G. A. „te draegen ofte brengen".
5) Red. G. A. „aenbrengen".
6) Red. G. A. „te weeten doen".
7) Red. G. A. „das hijs him niet en begeert daer thoe bereydt te zijn".
8) Red. G. A. „vier".

LXV. GEEN DAMMEN INDE WATERING TE MAKEN.

Niemant en moet dammen maken in die banwateringe, ten sij bij den gerechte, bij 10 st.; ende niemant daer een hul in te maken, ten sij een roe voet hoogh ende wijt, bij 10 st.

LXVI. VAN GERINGDE VARCKENS [1]).

Van geringde ende ongeringde varckens is een nieuwe keur [2]) ende staet agter ende dat salmen soo houden; maer wie varckens houden wil binnen der vrijheyt salse houden uyt der luyden schade datter geen crooninge over en komt; quamer eenige krooninge over, dat soude sij beteren met 2 schat bij schepenen.

LXVII. NIET TE DRAVEN [3]).

Niemant bij straet te draven [4]) bij 2 st.

LXVIII. VAN BIEDEN INDE KERCK.

Wat bodt datmen biet in die kercke bij die schout ende geregte, bij sulck bodt alsmen biet salt also vast wesen, of die regter keurde met die schepenen op den regten keurdagh.

LXIX. VAN KRENGEN UYT TE SLEPEN.

Wie een krenge uyt sleept, die salse delven also diep datter geen crooninge over en komt, bij 4 st. [5]).

LXX. IN IJMANTS THUYN TE BREKEN.

Wie in ijmants thuyn stiet, brack of bedorve sal den heer ende man beteringe doen bij schepenen; maer steelt hij eenige vrugten, dat sal hij beteren gelijck int XVII punct van dese keur geschreven staet.

LXXI. GEEN POORTER LANDLUYDEN REGT TE BEWAREN.

Geen poorter en sal een landmans regt bewaren, ten sij verwonnen schuld of ten sij den schuldenaer lief of ten waer schepenbrief; ende niemant goet wegh te geven, hij en is int besit, bij 10 st.

---

1) In red. G. A. luidt deze titel: „*Van ongeringde varckenen ende van schotten*".
2) Zie art. CIV.
3) In red. G. A. luidt deze titel: „*Van rennen bij der straete*".
4) Red. G. A. „rennen".
5) Red. G. A. III st.

LXXII. VANDE GEMEEN WEYDE.

Geen paerden of schepen op die gemeen wey te slaen, ten sij bij den poortmeesters, bij 10 st.; ende geen beest daer op te slaen die boven 50 £ gegoet is, ten sij bij de poortmeesters.

LXXIII. BIJ NAGT GEEN WAPEN TE DRAGEN.

Niemant en moet met geenderhande wapen bij strate gaen bij nagt bij een £ ende op die wapenen, uytgenomen die aenden regt sijn; ende wie aen dat regt is magh hem beleden ende aentasten, maer hij sal hem den regter leveren.

LXXIV. GEEN KOEYEN BIJ NAGT OPT MARCKTVELT.

Wie koeyen opt marcktvelt bij nagt laet gaan of staen verbeurt 3 st.

LXXV. NIET TE VERKOOPEN VOOR HOOGMISSE.

Dijnsdags geen goed te marckt te verkoopen, eer hoogmisse geluyt is, als vogelen, gansen, eyeren, boter, kase, bij 10 st.

LXXVI. VAN EEN BEER TE HOUDEN.

Wie een beer houden wil, die salse houden op sijn selfs buyten ijmants schade, ende men magh hem doot slaen sonder verbeuren in ijmants schade.

LXXVII. WIE EENS ANDERS BEESTEN SCHUT.

Wie ander luy beesten schut ende die met vrientschap niet lossen mag, die geene diese sijn sal een borge of pande voor hem brengen seker genoeg voor die schade ende schut, ende soo magh hij sijn beesten wegh leyden, ende die schade heeft magh hem den naesten dingdagh toespreken [1]) met regt.

LXXVIII. KERCK-, H. GEESTMEESTERS 'T LAND BIJ 'T GEREGT TE VERHUREN.

Geen kerkmeesters, H. Geestmeesters, lant te verhuyren dan openbaer ende bij 't geregt [2]).

LXXIX. WERELTLIJCKE SCHULT VOOR DE GEESTELIJCKHEYT NIET TE TRECKEN.

Men sal geen weereltlijcke schult voor een geestelijcken regter

---

1) Red. G. A. „aenspreecken".
2) Red. G. A. „bij advijsse vant gerecht".

trecken bij 3 £.; ende geen weereltlijck man een geestelijck man goet over te geven, datmen voor den geestelijcken regter inwinnen sal, bij 3 £., indien 't goet of den klager winre werde.

LXXX. NIEUWE POORTERS DIENST TE DOEN [1].

Geen inkomende poorter dienst te voeren [2] binnen sijnen eerste jare dan schependom bij 10 £. [3].

LXXXI. VAN MAECHGELT.

Geen poorter sal meer geven van een leemte tot maechgelt dan 3 st. ende van een dootslagh 6 st.

LXXXII. WIE SIJN GOET SACKTE OF UYTDROEGE [4].

Wie sijn goet sackte of packte ende in een ander huys brogte, verbeurde 5 £. [5], het en waer dat de regter dogte dat hij meer verbeurt hadde; ende wie 't goet huysde [6], verbeurde 5 £. [7].

LXXXIII. VAN EEN BURGEMEESTER TE KIESEN [8].

Zoo sullen 15 mannen vande rijckste alle jaers een poortmeester uyt de gemeente kiesen bij den schout op den naeste dingdage voor Mey.

LXXXIV. ONBESAECKT GOET ALLE MAN EVEN NAE.

Waert dat ijmant goet vlugte in een ander mans huys, die hij gelt schuldig waer, die en soude daer niet meer regts toe hebben dan een ander, ten waer of hij 't goet eerst met regt [9] besaeckt hadde.

LXXXV. VLEYSHOUWERS, DIE OM GELT SLAEN.

Vleyshouwers, die bij den huyse gaen slaen, niet meer te

---

1) In red. G. A. luidt deze titel: „*Geen ingecoemen poirter dienst voiren*".
2) In red. G. A. is hier tusschengevoegd: „vande steede".
3) In red. G. A. ontbreken de woorden „bij 10 £".
4) Red. G. A. „*off wie't huyst*".
5) Red. G. A. „x £".
6) In red. G. A. is hier tusschengevoegd: „oft hooflde".
7) Red. G. A. „x £".
8) In red. G. A. luidt deze titel: „*Waer vuyt men een poirtmeester kiesen sall*".
9) Red. G. A.: met recht ende beste recht".

nemen van een varcken of een runt dan 3 gl. payement, bij 10 st.

LXXXVI. VAN VARCKENS TE HOUDEN.

Niemant moet meer varckens houden dan vier, ten sij op haer selfs of aen bant, als sij 8 weken out sijn, bij 10 st.

LXXXVII. POORTREGT TE BESTERVEN.

Niemant en magh poortregt besterven, ten sij van vader ende moeder; ende geen poorter sijn poortregt op te geven dan voor 't volle geregt aende vierschaer, ten ginck hem aen sijn lijf of lit.

LXXXVIII. VAN TURF, DIE AENDE PLAETS KOMT.

Wat turf binnen der stede komt nae der zonnen ende onverkoft waer, die turf niet te verkoopen voor 's anderen daegs als klockien geluyt waer en 's heyligen dages tot hoogmisse geluyt is, bij 10 st.

LXXXIX. VAN BRIEVEN TE SCHRIJVEN EN SEGELEN.

Men sal geven van een brief te schrijven 2 gl. ende 't segelen 2 gl.

XC. ALSMEN POORTREGT QUYTSCHELT.

Die onse poorters sijn ende haer poortregt quytschelden, sullen geven van elck £. 1 gr. regtvoort binnen daegs sonneschijn op de hoogste boeten.

XCI. WAER DIE KEURBOETEN GAEN SULLEN.

Alle boeten, diemen wint metter keuren, sullen gaen een derdendeel mijn Heere, een derdendeel die schepenen, wat boven 3 st. ende van outs gewoonlijck is.

XCII. VAN VERBODEN SPEL.

Men moet niet dobbelen, noch quaken, potreynen, keylen, nog geen weetspel om gelt datmen te verhuyren plagh hier voortijts binnen der vrijheyt, bij 30 st., uytgeseyt voor tafelen, quaerten, puysten, kaetsen, klooten, merellen met den bol; ende wat waerden dit in haer huys deden [1]), verbeurde 30 st. Dese

---

1) Red. G. A. „daer men dit in hoir huys deede".

boeten sullen gaen $1/3$ mijn Heer, $1/3$ die stede, $1/3$ den aenbrenger. Voort soo sal den waert ende die speelder 8 dagen inleggen; ende hier van magmense ten eede brengen [1]) tot alder tijt, ende wie daer voor niet sweeren ende wil, sal die boete gelden als voors. staet [2]).

XCIII. VAN POTEN TE HOUWEN.

Zoo magh een ijgelijck binnen onse vrijheyt poten houwen ende opwinnen tot sijnen oorbaar aen wegen ende wateringen tegen sijn lant, het sij eygen of bruyckwaer [3]), indien dattet die molens niet en hindert aen die wint.

XCIV. HOE EEN BENEDEN ZIJN 24 JAREN NIET VERKOOPEN EN SAL.

Zoo wie beneden sijn 24 jaer out is ende huys of erve verkoopt binnen der vrijheyt van Zande, die koop en sal geen voortganck hebben eer dattet voor schepenen verlijt is; maar wie 24 jaer out is of daerenboven ende huys of erf verkoopt binnen der stede vrijhede, die koop sal vast wesen, al ist datter geen schepenen over geroepen en sijn.

XCV. WIE DEN ANDEREN EEN EEDT WEDT [4]).

Zoo wie in beslooten [5]) tijden den anderen eenen eedt wedt van schulde of schade ende nogtans schuldig waer, maer dat hij sulck om vertreck dede, ende daer nae sijn wedersaeck eenigh gelt bekende, waer voor hij den eedt dede of [6]) aengenomen had te doen, verbeurde 10 st.; ende wie den eedt wedt mag niet effenen buyten den Heer [7]).

XCVI. DIE AENDE VIERSCHAER SONDER OORLOF SPRACK.

Waer ijmant, die voor de vierschaere of daer schout mette geregte waer, eenige woorden sprack of kalde of riep nae dat die regter of bode seyde „stille" drijwerf of „swijgt", die soude

1) Red. G. A. „setten".
2) In red. G. A. volgt hier de titel: „*Geen verbooden speel te speelen die verbooden zijn bij xxx st.*".
3) Red. G. A. „huyerwaer".
4) In red. G. A. volgt hier: „*ende niet en doet*".
5) Red. G. A. „beloocke".
6) In red. G. A. ontbreken de woorden: „dede of".
7) Red. G. A. „rechter".

verbeuren 3 st., ten waer dat hij sulcke woorden sprack dat die schepenen dogte dat hij meer verbeurde; ende wort hij boetschuldigh gewesen ende nogh daerenboven sprack, dat waer dubbele boeten [1]).

XCVII. DIE VANDEN H. GEEST LEVEN [2]).

Niemant en magh vanden H. Geest leven of aelmissen nemen dan in der manieren hier nae geschreven, teweten: als hij sterft, is hij eenloopende, soo sal sijn goet geheel den H. Geest blijven, behouden dat sij schulde ende uytvaeren betalen sal [3]); ende sijn sij getrout [4]) sonder kinderen, soo sal den H. Geest nemen die eene helft [5]); ende hebben sij kinderen, soo sal den H. Geest een derdendeel hebben, ende die in levende lijve blijft $^1/_3$ ende die kinderen $^1/_3$; ende ist een ongetrout [6]) persoon ende kinderen heeft ende sterft die persoon, die H. Geest sal die helft nemen ende die kinderen die ander helft [7]). Ende soo wie vanden H. Geest leeft [8]) en sal van hier niet varen metter woon, hij en heeft de H. Geestmeesters voldaen gelijck [9]) erfenisse, ende sal staen [10]) tot bescheydentheyt vande H. Geestmeesters, aensiende [11]) die grootheyt van die goeden, die sij vanden H. Geest gehat hebben.

XCVIII. OP HUYS OF ERVE GEEN RENTEN TE VERKOOPEN.

Men sal geen renten op huysen verkoopen nog op erve dan dier op verkoft sijn bij 10 £; ende wat renten die op huysen of erve staen ende veyl vallen, soo sullen die d'eygendom hebben vanden huyse of erve die naste wesen ende mogen loosen binnen een vierendeel jaers.

---

1) In red. G. A. volgt hier nog: „indien dat zijt weygerde te betaelen op haeren cost te wijssen".

2) In red. G. A. volgt hier: *„ende den H. Geest hoiren"*.

3) Red. G. A. „dat hij boven schulde ende vuytvaert laeten sal".

4) Red. G. A. „gehijlickt".

5) In red. G. A. is hier tusschengevoegd: „ende die daer in leevende lijve is gegebleeven die ander hellft".

6) Red. G. A. „ongehijlickt".

7) In red. G. A. ontbreken de woorden: „ende die kinderen die ander helft".

8) Red. G. A. „geleeft heeft".

9) In red. G. A. is hier tusschengevoegd: voerss. staet ende deese".

10) In red. G. A. is hier tusschengevoegd: „te lichten".

11) Red. G. A. „ende aen te sien".

XCIX. WAERMEN MALEN SAL [1]).

Niemant van onse poorters of die binnen der poorte woonagtig sijn, sal geen kooren anders doen malen dan op onse stedemolens bij 3 £, nogh geen meel te koopen ofte verkoopen, te koop houden heymelijck of openbaer, ten sij op onse molens gemalen, bij 3 £ te verbeuren, soo wel den kooper als verkooper, soo mennigmael alsment bevint.

C. VAN ELLENS.

Zoo en sal niemant eenige ellens in sijn huys hebben, wie dat hij sij, die meerder of minder is dan die elle, die aen stedehuys hangt, op de boete van 3 £, ende nog correctie van schepenen nae die grootheyt der misdaet; ende waert datter ijmant ellens leenden, die te groot ofte te kleyn waren, ende daer op bevonden wert ende bekeurt, die leender ende dese geleent hadde sullen die boete elcks bijsonder gelden.

CI. 'T BROOT ELCK ALLEEN TE BACKEN.

Zoo en salmen geen tarwebroot nogh roggebroot backen dan klaer tarwe of klaer rogge op die boete van 10 st. [2]).

CII. VAN WAT GELT HET BROOT [3]).

Zoo salmen backen broot van penningen, duyten, oortiens, grooten, stuyvers ende anders niet; ende niemant broot op broot toe te geven, op die boete van 10 st. [4]).

CIII. WAER DE WAGENS STAEN SULLEN [5]).

Die wagens sullen staen een roe buyten de stoepen bij 10 st.

CIV. VARCKENS TE RINGEN.

Een ijgelijck sal sijn varckens ringen bij den naet voor inde neuse [6]) op die boete van 5 st. [7]); ende den Heer of sijn gesworen bode salse mogen bekeuren of sijn geswooren dienaer.

---

1) In red. G. A. luidt deze titel: „*Nergent ter moelen te gaen dan op stadts moelen*".
2) Red. G. A. „thien schellingen".
3) In red. G. A. ontbreekt de titel.
4) Red. G. A. „thien schellingen".
5) In red. G. A. luidt deze titel: „*stellen vande waegens buyten de stoepen*".
6) In red. G. A. ontbreken de woorden „voor inde neuse".
7) Red. G. A. „x st.".

CV. VARCKENS BIJ NAGT OPT SIJN TE HOUDEN.

Een ijgelijck sal sijn varckens op 't sijn houden bij nagt, 't sij geringt of ongeringt, op die boete van 5 st.; ende den Heer of sijnen geswooren dienaer [1]) salse moge bekeuren.

CVI. HOEMEN EYGEN LANT OF BRUYCKWAER VERKOPEN MAGH.

Wat poorters dat lant hebben, eygen ofte heurwaer, die sullen dat niemant vreemdes verkoopen, die buyten der stede woonen, sij sullent eerst binnen 3 dagen den schout te kennen geven ende sullent oock 3 kerckgeboden geven [2]), eer dat die koop voortgaen sal; ende indien een poorter die koop hebben wil, die salse mogen hebben; ende indien geen poorter die hebben wil soo sal die koop voortgaen. Ende die hier over dede, soude verbeuren 10 £, ende nogtans en soude die koop van geender waerde wesen, welverstaende dat men die koop wel eerst sal mogen maken maer sal geen stathouden [3]), eert volbragt is 't gunt voors. staet.

CVII. 'S HEYLIGEN DAGES NIEMANT INDE TAVERNES TE SETTEN [4]).

Niemant en sal binnen onse stede luyden in taverne setten, bier of wijn [5]) verkoopen op Sonnendagen of heyligen dagen, eer die benedictie vande hoogmisse gegeven is ende gedaen sal wesen [6]), eenige poorters of landluyden, die hier te kerck hooren [7]), op een boete van 3 £. Ende is dat ijmant anders, die geen taverne hout, bier of wijn haelde met de kanne in die taverne ende luyden in haeren huyse setten [8]) om te drincken, die soude verbeuren die voors. boeten.

CVIII. HOEMEN STEDEGOET VERHUYREN SAL [9]).

Alle stedegoeden salmen verhuyren vrij sonder randsoen, uytgeseyt klerck ende bode [10]).

---

1) Red. G. A. leest in plaats van: „den Heer of sijnen geswooren dienaer", „des Heer geswoeren dienaers".

2) Red. G. A. „laeten geven".

3) Red. G. A. „voirtganck hebben".

4) In red. G. A. luidt deze titel: „*Onder 't sermoen niet te tappen*".

5) In red. G. A. is hier tusschengevoegd het woord „tappen".

6) Red. G. A. „terwijle het sermoen duyert".

7) In red. G. A. ontbreken de woorden „eenige poorters of landluyden, die hier te kerck hooren".

8) Red. G. A. „haelde off settede".

9) In red. G. A. luidt deze titel: „*Alle steedegoeden vrij te verhuyren*".

10) In red. G. A. volgt hier „dan bij consent vant gerechte".

CIX. OP PAGTDAG TE VERGADEREN SCHOUT ENDE GEREGTEN.

Daer is geordonneert, dat die schout, burgemeesters, tresorier ende schepenen sullen vergaren op den pachtdagh voor een uyr op die boete van 3 st., also verre als hij 's nagts te vooren heeft t'huys geslapen.

CX. OP GEWIGT TE BACKEN.

Gekeurt bij schout ende geregten, dat alle backers binnen onser stede, die broot verkoopen, sullen backen op tgewichte, tarwe-, rogge-, wittebroot, elck op 't sijn, nae dat gewigte van die keure van Delft [1]), bij 10 st. soo dick sij bekeurt werden ende op 't broot [2]).

CXI. WANNEER DATMEN VIER INDEN OVEN SAL DOEN ENDE UYT [3]).

Alle backers sullen geen vier in of voor den oven hebben van half Maart tot Bamis toe eer die zonne op is ende t'savondts weer uyt eer de zonne onder is, ende van Bamis tot half Maert eer dat inde kerck geklopt is ende t'savondts dat Ave Maria geklopt is, bij 10 st.

CXII. ELCK MAG VAN BUYTEN VRIJ IN KOMEN WOONEN [4]).

Zoo is geordonneert ende gekeurt bij den schout ende burgemeesters ende schepenen ende goede mannen ende poorters der stede van s'Gravesandt om 't welvaren der selver stede, dat soo wie bedogt sal wesen om te komen woonen binnen der stede van s'Gravezand, om poorterschap ende poortregt te helpen houden metten gemeen poorteren ende bueren, dat deselve nieuwe inkomers sullen hebben, houden ende gebruycken alle privilegiën ende gratiën ende regten, die deselve stede heeft ende gebruyckt; ende en sullen niet gehouden wesen te betalen [5]) eenige andere schattinge, ongelden [6]), dan haer excijnsen ende mijns genadigs

1) Red. G. A. „te weeten op alsulcke gewicht als die kuere van Delff dat verclaeren".

2) In red. G. A. volgt hier nog: „Voirt soe sal ellck broot weesen claer rogge off claer gerst van acht ponden, vier pondt ende twee pondt ende ellck zijn merck, opde boete van x st."

3) In red. G. A. ontbreekt de titel.

4) In red. G. A. luidt deze titel: „*Van nieuwe incoemelingen in de poerte*".

5) Red. G. A. „te geven ende te betaelen".

6) In red. G. A. is hier tusschengevoegd: „off costen".

Heeren bede; ende sullen mogen doen alle alsulcke neringe als andere poorteren der selver stede hanteren ende gebruycken, welverstaende alle nieuwe toevallen te betalen.

CXIII. VANDE KOORENMARCKT DIJNSDAEGS ENDE ELCK MAG VRIJ INKOMEN [1]).

Zoo is nogh geordonneert en gestelt een vrije korenmarckt alle Dijnsdagen vrijmarckt [2]), ende dat een ijgelijck op den Dijnsdagh sal mogen binnen der stede vrijheyt van die een middernagt tot die ander middernagt toe nae den Dijnsdagh, om van eenige poorteren ofte inwoonderen bestelt of beset te werden, des Heeren saeck altijt uytgenomen.

CXIV. HOE DAT ELCK POORTER SIJN KOOREN TER MARCKT BRENGEN SAL [3]).

Daer is gekeurt [4]), dat alle poorters, die koorn dorschen ende verkoopen, 't sij wat kooren dattet sij, dat sij geen kooren buyten der vrijheyt ter marckt voeren sullen, sij hebben voor eerst ende al [5]) te marckt geweest ende gehouden met den selven kooren tot nae 12 uyren ende voor 11 uyren ter plecken daer die marckt geordonneert is, teweten tussen stedehuys ende stege, op die boete van 3 £. 's heeren gelt [6]).

CXV. VAN DE STEDEPUTTEN.

Zoo sal niemant geen kleer, wollen, vleysch, pensen nog geen onreynigheyt nog goet wassen, spoelen, uytslaen of reynigen op een roe weegs bij die stedeputten, bij 5 st. soo menigmael als ment bevint of bekeurt; ende alle gesworen des geregts sullen mogen bekeuren.

---

1) In red. G. A. luidt deze titel: „*Van de weeck- ofte coornmerckt*".

2) In red. G. A. ontbreekt het woord „vrijmarckt".

3) In red. G. A. ontbreekt de titel.

4) In red. G. A. is hier tusschengevoegd: „ende geconditioneert".

5) Red. G. A. „alvoiren".

6) In red. G. A. volgt hier nog: „Geordonneert ende gekuert als boven opten XXIII dach Mey A° duysent vijffhondert ende ses, daer bij was ick als clercq. Ende was onderteyckent: Corn. Gardinck".

„Laeger stont: Vernieuwt A° XXXV op Ste Catharinendach. Wederomme vernieuwt den XXV November A° XLI. Vernieuwt den XIII Mey A° XL. Vernieuwt den XXVI November A° XLIII".

CXVI.

HOE EEN IJGELIJCK SIJN VARCKENS OP 'T SIJN HOUDEN SAL.

Zoo is geordonneert ende gekeurt, dat een ijgelijck sijn varckens opt sijn houden sal van half marckt tot hoger misse[1]) toe; ende soo wie sijn varckens binnen dier tijt geschut of bekeurt worden, dat sal wesen op de boete van 5 st. elck varcken.

WIE 'T GELOOF VAN SCHUTTEN HEBBEN SAL [2]).

Ende dat sal den Heer of sijnen dienaer gelooft wesen bij sijnen eede, ende soo wie schut ofte bekeurt, die sal die boete hebben; ende soo sullen die varckens mogen loopen van heyliger misse tot half Maert toe, behouden dus dat sij geringt sullen wesen.

VAN PAERDEN, SCHAEPEN ENDE ANDERE BEESTEN [2]).

Ende desgelijcks van paerden, schapen ende andere beesten, welverstaende dat 's Heeren dienaers [3]) geëedt sullen wesen bij schout ende schepenen; ende is verklaert dat elck schaep sal wesen een grootie [4]).

CXVII. DIE DEN EXIJS HUERT GEEN BURGEMEESTER TE WESEN [5]).

Opten 15 Mey 1542 [6]) is geordonnert ende gekeurt bij schout, burgemeesters ende gemeen geregte der stede s'Gravesand, dat van nu voortaen ten eeuwigen tijden niemant burgemeester gekoren of wesen sal, die den grooten excijse of der stede molens bruyckt, nogh uyt den geregte, nog uyt den gemeent; ende wie eene molen huyrt sal d'ander niet mogen huyren of vennoot wesen [7])

---

1) Red. G. A. „heyliger misse".

2) Deze titels ontbreken in red. G. A.

3) In red. G. A. is hier tusschengevoegd: „geordonneert ende".

4) Red. G. A. „dat den schutter van een offte meer schaepen altijt niet meer dan vijff stuyvers sall hebben".

5) In red. G. A. luidt deze titel: „*Gheen burgemeester te weesen die pachter vander steede exijns ofte coornmoelen es*".

6) In red. G. A. is deze bepaling gedateerd: Vpten XXI · dach in Aprill XV^c^ XLII.

7) In red. G. A. volgt hier nog: „Gedaen opten dach ende jaer als bouen, daer ick Willem Verhorst Claessen als secretaris present was, die dit ten versoucke als voiren onderteyckent hebbe. Ende was onderteyckent: Willem Verhorst".

MODERATIE VAN DE SELVE KUER.

Mr. Cornelis Huygensz. heeft begeert opten gerechte, datmen wilde verdraegen 't burgemeesterscap dit jaer, off datmen de kuer, hier boven verhaelt, wilde surcheeren totten naesten jaere, ende datmen dat ordonnere ende kuere als oirbaerlicxst sall weesen. In kennisse van mij als secretaris. Ende was onderteyckent; Willem Verhorst.

CXVIII.

NIET MEER DAN EEN HONT TE HOUDEN [1]).

Opten 12 September 1543 [2]) is geordonneert ende gekeurt bij schout, burgemeesters ende gemeen geregte, dat niemant, wie hij sij, binnen der stede meer sal houden mogen dan een hondt.

VAN AELMISSE LEVENDE GEEN.

Ende die vanden aelmissen leven sullen geen honden mogen houden nogh huysen op een boete van 10 st. ende correctie vander stede soo menigmael als sij bekeurt werden; dese keure t'onderhouden gelijck andere beschreve keuren jaer ende dagh.

CXIX. GEEN WOLLE LAKEN TE SPOELEN OP DEN AFTERVEET.

Opten 5 Mey 1550 is geordonneert ende gekeurt bij de geregte van binnen, dat niemant sal wolle laken uytsteken of spoelen op die Afterveet bij 3 £. Geroepen in die kerck den 12en Mey anno ut supra.

CXX. VAN DAGGELDEN.

Geordonneert ende gekeurt bij schout, burgemeesters, geregten ende vroeden, soo wie met de burgemeesters uytreyst daer maer een burgemeester mede reyst, d'selve gehouden is die voor hem uytreyst betalen sal sijn kost ende daggelt vanden burgemeester, daer hij voor uyt reyst; wort hij geordonneert bij schepenen, sal de stede betalen.

CXXI. VAN GETUYGEN TE PRODUCEREN.

Nog gekeurt bij den officier ende gemeene wet, dat [3]) alle partijen, die eenige partijen [4]) willen produceren, gehouden sijn met hare getuygen gereet te sijn op den pagtdagh een uyr nae middagh als de klock vant stadhuys heeft geluyt, op het versteken van sijn regt ende in een boete [5]).

---

1) In red. G. A. luidt deze titel: „*Van thouden van een hondt*".

2) In red. G. A. staat als datum aan 't slot der bepaling „den XIIen Decemb. XVc XLIII".

3) In red. G. A. is hier tusschengevoegd: „van nu voirtaen".

4) Red. G. A. „getuygen".

5) Red. G. A. „op versteecken te zijn van hun recht van requirant ende noch vervallen te zijn in een boete".

Dan volgt in red. G. A. hier nog: „Dese kuere, hantvesten ende privilegien sijn bij mij secretaris hieronder gescreven, openbaerlick gepubliceert ende vuyten stadthuysse van 's Gravensande affgeleesen den XXII dach Marty XVc LXXIX stilo communi. Ende was onderteyckent: Arent Adriaensz. Storm".

CXXII. AENGAENDE DE TURF OFTE VEENLUYDEN.

Op huyden den 23 Marty 1579 is geordonneert bij schout, burgemeesters, schepenen ende geregten, also tot haren kennisse is gekomen als dat eenige hen vervordert soude mogen hebben tot groot agterdeel vande gemeente deser stede 's Gravesand te induceeren ende wijs te maken bij uytkoope ofte andere sekere middelen, dat geenen veenluyden, turf te koop hebbende, binnen der stede soude met eenige turf ofte hout komen, dat van nu voortaen nae desen dato niemant vervorderen en sal sulcks meer te beginnen of te doen op een boete van 10 's heeren £, soo menigwerf men kan bevinden ijmant contrarie dese gedaen soude mogen hebben, t'appliceren ten profijte vanden officier.

CXXIII. VANDEN BAL TE SLAEN.

Den 20 December 1586 is geordonneert bij schout, burgemeesters, schepenen ende geregten, dat niemant, wie hij sij, den bal sal slaen binnen der stede over de straet om de kerck, op de boete van 30 st. ten behoeve vanden officier.

CXXIV. VANDE BOOMEN BINNEN DER STEDE.

Mede geordonneert, dat niemant, wie hij sij, aen eenige boomen treckt, stoot of anders, op de boete van 2 £ voor den officier.

CXXV. VAN SANDEN EN ANDERS.

Den lesten October 1587 is bij schout, burgemeesters, schepenen gekeurt, datmen sal sanden ende slicken ende bepalen; ende niemant binnen de palen te rijden, op de boete van 6 st.

CXXVI. DE SCHIPPERS DE STEENE PLAET SCHOON TE MAKEN.

Is mede geordonneert, dat de schippers de stene plaet op de vaert sullen schoon maken, op de boete van 20 st. voor den officier.

CXXVII. 'T GROM VANDE VISCH BUYTEN TE BRENGEN ENDE ONDER DE PREDICATIE NIET TE STAEN.

Nog geordonneert, dat die vischverkoopers het grom ende ander vuyligheyt vande visch sullen buyten brengen op de boete van 5 st. Item onder de predicatie met geen visch inde vischbanck te mogen staen.

CXXVIII. VAN KAETSEN EN ANDERS.

Den 28 September 1588 is bij schout, burgemeesters, schepenen gekeurt, dat niemant opt dack ofte voort stadhuys sal kaetsen op de boete van 9 st.

Item aen de vischbanck niet te snijen, houwen ofte sijn gevoegh te doen nog op de pannen met steenen werpen, op de boete van 20 st.

CXXIX. 'T GROM VAN VISCH BUYTEN TE BRENGEN ENDE DE VISBANCK TE REYNIGEN.

Wie visch verkoopt sal gehouden wesen alle 't grom ende ander vuyligheyt buyten de vrijheyt deser stede te brengen, ende dan telckens de vischbanck af te spoelen ende te reynigen, op een boete van 3 st. [1]).

CXXX. 'T REGT VANDE VISBANCK.

Item de vischkoopers sullen betalen van elcke benne visch, kleyn ofte groot, met wat visch dattet is, een duyt, cabeliou ellemaet een oortie, heylbot ellemaet een oortie, een salm tot 10 £ een grootie, boven de 10 £ een st., elft 't stuck een duyt, tarrebotten, geldende 3 st. of daer boven, een duyt; de visch, 't sij versch of sout, sal mede 't regt betalen inder manieren voors.; geen visch in haer huysen te brengen [2]), maer terstondt aen den marckt te brengen; ende niet weg te gaen sonder 't regt te betalen, bij 3 st. voor den pagter.

CXXXI. VAN VEGTEN OP VRIJE MARCKTDAGEN.

Schout, burgemeesters, schepenen en geregten hebben gekeurt, dat niemant op vrije marcktdagen en sullen vegten, smijten of anders binnen de vrijdom deser stede [3]).

CXXXII. VAN KRENGEN EN DODE BEESTEN.

Hebben nog gekeurt, dat niemant sal eenige krengen of doode beesten werpen binnen de vrijdom, 't sij in slooten of elders,

1) Red G. A. „schellingen".

2) Red. G. A. „belgen".

3) Red. G. A. bevat hier de volgende strafbepaling: „dat de selve, die contrarie deeser bevonden werdt t'attenteren ende aenterechten, vervallen sal jegens den officier in noch eens soe veel boeten, peynen ende correctiën als de kueren ende ordonnantien van oudts vermelden ende vuytdrucken".

maer wel diep inde aerde te bedelven, op de boete van 6 st.; nogh geen krengen van buyten inder vrydom te brengen, bij 6 st.

CXXXIII. VAN SCHUTTEN OPDE GEMEENE WEIJ.

Den 16 Julij[1]) 1590 hebben schout, burgemeesters ende geregten gekeurt, dat den geswooren schutter soo wel bij dage als nagte de beesten, opde gemeene wey komende, sal mogen schutten als den herder vande selve weyde; en die daer weyden sullen bij nagt alleen mogen schutten en sullen genieten van een paert 5 st., van een koebeest 5 groot, van een hokelingh 3 groot, ijder schaep een groot[2]).

CXXXIV. AEN DE KERCK NIET TE SCHIETEN.

Den 20en Februarij 1595 hebben schout, burgemeesters ende geregten gekeurt, dat hem niemant en sal vorderen met roers, bogen, spuyten te schieten of steenen te werpen aen de kerck, op boete van 30 st. ten behoeve vanden officier; de kinderen doende, salment aende ouders verhalen.

CXXXV. VANDE VERGADERINGEN ENDE MISBRUYCKEN ONDER DEN GODTSDIENST VOOR DE MIDDAGH.

Also schout, burgemeesters ende regeerders deser stede bij missive vande Heeren Staten den 12 December 1594 belast sijn om de ongeregeltheden, die gebruyckt werden op Sondagen, heyligen dagen ende biddagen ende bijsonder onder die predicatie, te verbieden, zoo ist dat wij alle ongeregeltheden op soodanige dagen verbieden, als vergaderinge te maken onder de predicatie inde vischbanck of elders, ende dat boven drij persoonen, om daer te staen kallen, vallen, krijten, honden aen malkanderen te hessen ofte andere diergelijcke op de boete van 15 st.

Vernieuwt op den 17 September 1645 door S. Bon.

CXXXVI. VAN SPEELLUYDEN, DIE MET BRUYTS KOMEN.

Nog geordonneert, dat de speelluyden, die met bruyts komen, niet verder en sullen komen dan tot den rooster[3]), op de boete van 30 st.

CXXXVII. VAN DANSEN.

Voorts en sullen geen herbergiers eenige dansspelen mogen

---

1) In red. G. A. is de datum 15 Febr. 1590.

2) Red. G. A. „een halve stuyver".

3) In red. G. A. hier achtergevoegd: „vant kerckhoff".

ophouden, op 's heeren straet voor de deur gedanst te werden, op de boete van 30 st. en speelder en dansers mede elck 30 st.

CXXXVIII. VAN NEGEPETTEN.

Keuren voorts dat niemant, wie hij sij, meer en sal negepetten [1]) om gelt, elcks op een boete van 10 st., vande jongens te verhalen aen de ouders.

CXXXIX. EXCIJSENAERS OP SONDAGEN SITDAGEN TE HOUDEN.

Geen excijsenaers sitdagen te houden op Sondagen of heylige dagen, opde boete van 3 's heeren £ ten behoeve vanden officier. Int jaer 1595 den 2 December.

De keuren op 't dansen weder afgelesen op den 2 Mey 1599 bij secretaris Swieten.

CXL. PRIJS VANT BIER BIJ DE TAPPERS UYT TE TAPPEN.

Schout, burgemeesters, schepenen ende geregten deser stede 's Gravesand, overwegende de groote benauwden iegenwoordige dieren tijt, alles komende tot groote lasten vande schamele ingesetenen, ende om 't selve te voorkomen, soo hebben wij gelet opt uyttappen vande bieren ende hebben gekeurt, dat de herbergiers, alhier woonende, geen bier lager mogen inleggen ende uyttappen dan van 5 gulden ende de vaen van dien niet dierder verkoopen dan voor 11 groot, minder of meerder maten of kannen nae advenant, ten waer anders bij believen van schout, burgemeesters ende geregten, op de boete van 6 's heeren £ op elcke tonne, minder en meerder nae advenant, ende 't bier verbeurt. Gedaen opden 10 April 1597.

CXLI. OP VERBODE PLAETSEN SIJN GEVOEG NIET TE DOEN.

Den 11 December 1597 is bij schout, burgemeesters ende schepenen gekeurt, dat niemant, wie hij sij, sijn gevoeg te doen aende vischbanck, aende kaeck, op de Predicantslaen, aende Godtshuyse, opt kerckhof of hoecken der selver of op de voetpaden deser stadt op de boete van 20 st. Wie terstont niet en betaelt sal aen de kaeck gesteld worden een uyr lanck; ende d'ouders sullen hare kinderen verlossen, mits gevende de boete.

Vernieuwt den 30 November 1642 door S. Bon.

---

1) In red. G. A. is hier tusschengevoegd: „ofte balpetten".

CXLII. VAN KAETSEN.

Item sij jonck ofte out op voetpaden niet te kaetsen nog voor de huysen dan op 't marcktvelt alleen, op de boete van 20 st., ende d'ouders voor hare kinderen.

CXLIII. VANDE VISCHKOPERS.

Alle vischkoopers sullen haer versche visch verkoopen binnen 24 uyren of 's anderen daegs voor 12 uyren, ende daer nae niet weder aende vischbanck te brengen ofte onder andere te mengen op de boete van 10 st. Item sullen in hare vischmandens niet leggen eenige krengen, vellen of ander vuyligheyt, nog deselve te leggen of hangen inde vischbanck of aende boomen, daer ontrent staende, op de boete van 20 st.

CXLIV. 'S AVONDTS NIET TE ROEPEN.

Geen jongens in den avont sullen eenigh gekrijt ofte onbehoorlijck geroep maken [1]).

CXLV. VANDE VARCKENSMISSE.

Den 1en Augusti 1603 hebben schout, burgemeesters ende geregten gekeurt, dat niemant eenig varckensmisse sal brengen binnen der stede, maer ijder op sijn erve, ter tijt dattet buyten gevoert wert, op de boete van 5 st. voor den officier.

CXLVI. GEEN MEEL NOG BROOT TE KOOP TE BRENGEN DAN OP MARCKTDAGEN.

Also dagelijcks tot naedeel vander stede koorenmoolen binnen deser stede gebragt wert gemalen meel of gebacken broot, contrarie 't regt, dat de stede heeft ter cause van dwanckmolen, om 't selve te verhoeden, hebben schout, burgemeesters ende geregten geordonneert, dat niemant dan Dijnsdaegs, sijnde marckdagh, en sal brengen meel of broot, dat alhier niet gemalen of gebacken is, om dat te verkoopen, op de boete van 3 's heeren £, t'appliceren $^1/_3$ voor den officier, $^1/_3$ de stede, $^1/_3$ de molenaer, ende dan nogh het broot, mits dat de backers sullen backen 't broot op haer gewigt volgens de setting nae 't rijsen en dalen vant kooren. Den 23 October 1610.

CXLVII. AEN KERCK, BARGEN, HUYSEN NIET TE SCHIETEN.

Schout, burgemeesters ende geregten hebben gekeurt, dat

1) Volgens red. G. A. werd deze keur afgelezen: 6 Dec. 1599.

niemant hem sal vervorderen te schieten met roers ofte andere dingen aen de kerck, bargen, huysen binnen der stede of limiten van dien, op de boeten van 3 's heeren £ voor den officier, nogh ook des avonts nae zon ofte 's nagts, op peyne van 6 's heeren £ voor den officier. Den 2 Januarij 1611.

CXLVIII. VANT VLASSEN ENDE DEN BRANT TE HELPEN WEREN.

Schout, burgemeesters, schepenen ende gemeene vroetschap hebben gekeurt, dat alle, die met vlas omgaen, het selve binnen der vrijheyt deser stede niet mogen drogen, swingelen, nogh binnen haren huysen leggen dan alleen in kelders ofte schuyren, verre vande huyse staende, nog te hekelen dan buyten de plaetse inde voorhuysen, daermen niet en viert, en dat met openen deuren en vensteren, soo lange de zonne schijnt, sonder ligt, kaerse, lamp of vier, ende niet meer dan een half steen bij haer te hebben op de boete van 25 's heeren £. Ook sal ijder ten tijt van brant alle sijn brantwapen met lantarens gereet hebben op de boete van 3 's heeren £; nog nae den brant sal niemant sijn brantwapen weghhalen, voor dat het door last van schout, burgemeesters ende geregten gebragt is inde stedehuys, alsdan een ijder met der stede klock gewaerschout sijnde, het sijn halen mag. Wie eens anders wapen neemt of verruylt, verbeurt 3 's heeren £, ende wie sijn brantwapen gebroken, verlooren mogte wesen bij eenige kennisse, sal de stadt het selve vergoeden, mits dat een ijder goed brantgeweer schickt te hebben. Voorts sal ijder een, wie hij sij, nae dat de klock brant geklept heeft of alsmen brant gewaer wert nae den brant loopen ende deselve helpen uyten; wie hem te soeken maeckt, sal verbeuren voor die de brant helpen uyten 10 £ en arbitralijck gecorrigeert tot discretie vande burgemeesters ende schepenen; wie sulcke boete weygert, sal den schout alsdan deselve uytleggen op twee schat aen gelt of vier aen pande. Die geen schoorsteen en hebben niet te mogen stoken met stroo of anders, nogh te vieren daer ruygte leyt, op 3 's heeren £ voor den officier; en ijder sal maken tegens Mey een schoorsteen te hebben; wiese van riet wil maken, salse maken met believen vande schout, burgemeesters ende gemeen geregten. Actum opten 15 Februarij 1611.

CXLIX. VANDE NIEUWE GEPLANTE IJPEBOOMEN.

Schout, burgemeesters ende geregten hebben gekeurt, dat

also hier opt marcktvelt ende anders veele nieuwe ijpeboomen geplant sijn, om deselve te bewaeren, soo sal niemant sijn beesten, wat beesten dat het sijn, door de stede laten lopen op peyne van geschut te worden; den schutter sal oock goede toesigt hebben, om deselve datelijck int schuthock te brengen, nog niet te simuleren op peyne van sijn officie. Nog de jongens sullen deselve boomen niet trecken, stooten of tarnen nog wiggelen, ende de schade salmen een ijder die 't doet verhalen, ende d'ouders voor hare kinderen; nogh niemant het kerckhof te weyen of met eenige beesten op peene van geschut te werden; den schutter sal hier mede wel op letten, ende de klapwaker wert bij desen belast de beesten, waer hij deselve vint, des nagts te mogen schutten op de boete, die den schutter heeft van ijder beest. Desen 25 Maert 1612.

CL. VANT KERCKHOF.

Also 't kerckhof, naer dat de keur [1]) gemaeckt was, is raetsaem gevonden hetselve te verhuyren tot profijt vande kerck, soo sal 't schutten dan ophouden van kalveren en schapen, teweten opt kerckhof.

CLI. MODERATIE VANT VLASSEN.

Schout, burgemeesters ende geregten hebben naeder bedenckinge genomen opden staet vant vlassen, soo is dat deselve verbieden eenig rou vlas om gewrocht te werden binnen de vrijheyt te brengen of in haer huysen sonder consent ende voorweten vande schout, burgemeesters ende geregten; nogh niet

---

1) De keur, waarnaar hier verwesen wordt, luidt volgens red. G. A.:

„Hebben noch gekuert ende geordonneert, dat niemandt, wie hij zij, hem oick niet en sall vervoirderen het kerckhoff te weyen, tzij met scaepen, beesten, paerden ofte andere diergelijcke jonge ofte oude beesten als voiren in gheender manieren, alsoe den kerckmeesteren tselve aen haer behouden, opte peyne vande schudtboeten inde ordonnantie begreepen, daer op de schutter meede sall neemen goede regaert, ende de selve geschutte beesten meede te brengen int schudthock zijn recht tontfangen voirt vuytlaeten vande selve, als meede op privatie van zijn ampt als voiren; ende sall de clapwaecker Huybrecht Huygensz. meede weesen bij deesen geauctoriseert omme de beesten opt kerckhoff, tmerckveld, den ommeloop ende het begrip voerscreven te moegen schutten des nachts, ende daer van genieten alsullck recht als den geswoiren schutter daer van es genietende, midts brengende de selve meede int schudthock als voiren; dit alles meede sonder eenighe simulatie ofte verdrach als voiren. Aldus gedaen in collegio opten raedthuysse deeser steede van 's Gravensande deesen XXVe· Maert anno. a⁰ XVIe twaellff. In kennisse van mij (get.) De Zwieten. 1612. etatis 53."

te leggen daermen viert ontrent de schoorstenen, nog vlas te swingelen ofte bereyden dan bij schoone ligte dage, sonder vier, ligt, lampe of kaerse, met open deuren ende vensteren inde voorhuysen, niet meer bij haer hebbende dan twee steenen vlas; die geen plaets hebben dan daerse vieren, sullent in haer huys niet mogen hebben, ende dat op de boete van 25 gulden en arbitrale correctie; ende den officier sal mogen t'allen tijden met twee burgemeesters of twee uyt den geregten de visitatie mogen doen. Opten 2[en] October 1616, in kennisse van mij de Swieten.

Vernieuwt den 17 September 1645 door Secretaris Bon.

CLII. VAN VARCKENS.

Den 13 Januarij 1620 hebben schout, burgemeesters ende gemeen geregte gekeurt, dat niemant eenige varckens en sal laten loopen over straet nogh op ijmants werf tot schade van een ander, nogh opt kerckhof; en sal de schutter deselve mogen schutten op de boete van elck varcken 5 st.; wie dan niet betalen en wil, sal den schutter op sijn eedt ten naesten regtdage regt gedaen werden; belasten oock den schutter wel toe te sien.

CLIII. VAN VUYLIGHEYT OP STRAET EN ELDERS.

Schout, burgemeesters ende regeerders keuren bij desen, dat hem niemant en sal vervorderen eenigh sant, asch of andere vuyligheyt te werpen of uyt hare huysen te vegen inde greppels ofte goten of op de kant vande Poelsloot, maer op te scheppen ende brengent inde aschbacken daer toe gemaeckt; nogh vuyle potten, seepsop of diergelycke op straet te brengen op een boete van 3 's heeren £ voor den officier, 't sij jonck of out; ende d'ouders sullen boeten voor hare kinderen, de meesters en vrouwen voor hare knegts en meyssens of voor wiens huys sulcks gevonden wert, of d'overtreders daer van te nomineren. Actum den 25 November 1642.

Vernieuwt den 18 Juny 1645 door S. Bon.

CLIV. VAN KAETSEN.

Schout, burgemeesters ende regeerders hebben gekeurt, dat niemant, 't sij jonck of out, hen en vervordert meer te kaetsen, met steenen of yet anders te werpen langs de straet inde sloppen, aent Zuyt- ende Noorteynde, opt dack vande vischbanck, ontrent de huysen of andere verboden plaetsen op de boete van

20 st.[1]) voor den officier; ende ouders sullen voor hare kinderen betalen. Actum den 3 Augusti 1644.

Vernieuwt den 11 Junij 1645 door S. Bon.

CLV. OPT BEWEYDEN VANDE BEESTEN.

Schout, burgemeesters, schepenen ende regeerders bevinden dagelijcks, dat het weyden vande beesten seer onbehoorlijck toegaet, daerom keuren d'selve, dat niemant eenige beesten sal weyden, hoedanig deselve zoude mogen wesen, op 's heeren wegen, op 't Marcktvelt, d'Hoflaen ende anders, soo verre den ambagtsbewaerder van binnen te gebieden heeft, op de boete van 7 st.[2]) Vlaems op ijder beest, voor den officier ende schutter, voor de twede mael dubbelde boete, de derde mael op de verbeurte vant beest ende aenden lijve gecorrigeert te werden. Actum den 18 Meij 1644.

Vernieuwt den 11 Junij 1645 door S. Bon.

CLVI. VANDE RUYGTE VANT VLAS.

Schout, burgemeesters, schepenen ende regeerders verbieden eenen ijgelijck eenige scheven ofte andere ruygte, vant vlas komende, te brengen of te verbranden binnen der vrijheyt deser stede, maer buyten der stede, ende dat op geen andere dagen dan op Saturdagen; ende den brand te slissen bij daegs zonneschijn, op de boete van 2 £ Hollants voor den officier; ende d'ouders sullen voor hare kinderen betalen, de meesters ende vrouwen voor hare knegts ende meyssens. Actum den 9 October 1645.

CLVII. VAN VLAS TE HEKELEN.

Schout, burgemeesters ende regeerders verbieden eenen ijgelijck eenig vlas te hekelen dan bij daegs sonneschijn inde voorhuysen met open deuren ende vensteren, sonder bij haer te hebben eenigh brandent ligt, kaerse, lampe, vier of stooven met vier, nogh geen vlas meer bij haer te hebben als een halve steen, soo gehekelt als ongehekelt, op de boete van 3 gulden[3]) voor den officier. Actum op den 26 November 1645.

CLVIII. GEEN VUYL INDE POELSLOOT TE WERPEN.

Alsoo dagelijcks bevonden wert, dat eenige persoonen haer

1) Red. G. A. „schellingen".
2) Red. G. A. „schellingen".
3) Red. G. A. „drie Caroli guldens te XL groten Vlaems den gulde".

vervorderen te werpen vuylnis, steenen ende anders inde waterlosinge, op straet, in de Poelsloot en van haer erven inde selve doen loopen de gier van haer gestalde beesten, oock bij winter opt ijs met steenen, waer door de Poelsloot vervult wert, die inder daet ten tijde van brant ('t welck Godt verhoede) een toevlugt is om water uyt te scheppen, om die redenen is deselve nu onlangs op stadts kosten door last vande burgemeesters opgediept [1]. Soo ist, dat schout, burgemeesters ende regeerders een ijgelijck verbieden, inde Poelsloot eenyge vuyligheyt van haer erven, 't sij gier vande beesten of andere vuylnis, in te doen loopen of daer ontrent te brengen ende intewerpen; oock dat geene kinderen of andere persoonen bij winter opt ijs geen steenen te werpen, waer door de Poelsloot vervult wert, ende dit op de boete van 3 £ Hollants bij elcken, 't sij jonck ofte out, ten behoeve vanden officier; ende ouders sullen voor hare kinderen betalen. Gedaen opten 6en Augustus 1646 door secretaris Bon.

CLIX. VAN HET BROOT TE BACKEN EN TE MERCKEN.

Also tot kennisse van schout, burgemeesters ende regeerders der stadt 's Gravesande gekomen is, dat de backers het broot niet en verkoopen gelijck het gestelt is, en datter bij de backers nog meer ongeregeltheden werden gepleegt tot verdriet vande gemeente, en insonderheyt de grote dierte vant kooren, daer inne bij tijts wel diende versien, soo ist dat schout, burgemeesters ende regeerders, die hen generen met broot te backen, ampts-halven beveelen, meerder nogte minder int verkoopen te mogen geven als de wekelijcke gestelde prijs. En omdat de contraventeurs te beter mogen werden ontdeckt, sal ijder backer sijn brootmercken binnen 8 dagen nae de publicatie aen den officier ende burgemeesters bekent maken, op een boete voor den officier voor d'eerste reyse 3 gulden en broot voort Gasthuys, dat contrarie verkogt wert en niet als voor gemerckt, voor de twede reys 6 gulden en 't broot, voor de derde reyse 9 gulden ende 't broot, en arbitralijcken gecorrigeert te werden naar correctie van schepenen. Gedaen op den 30 November anno 1648 door secretaris Bon, ende gepubliceert den 20 December 1648.

---

1) Deze „Poelsloot", een waterkom in het midden van het marktplein, volgens overlevering het oude paardenwed van den Graaf, is in Februari 1898 gedempt.

XVII. Rechtsgeldigheid van notarieëele akten.

In n° 1 van dit deel der *Verslagen en mededeelingen* (blz. 86) heb ik het geval besproken van een notaris, die overleden was, vóórdat de akte, die hij in zijn register van protocollen had opgeteekend, in het net overgeschreven en door hem met zijne signatuur en zijn eigenhandig onderschrift voorzien was. De tusschenkomst van den bisschoppelijken officiaal was noodig om aan de ongeteekende nota in het protocol de gewenschte geldigheid te verzekeren. Door de goedheid van den Heer S. Muller Fz. ben ik in de gelegenheid hierachter eene akte te publiceeren, die op een soortgelijk geval betrekking heeft.

De notaris magister Theodoricus Poelman had in zijn protocol opgenomen het testament van magister Albertus van der Hegghen; of hij daarna van dat testament eene openbare akte opgemaakt en afgegeven had, blijkt niet, en was waarschijnlijk niet met zekerheid uit te maken. In elk geval schijnt in den boedel van magister Albertus zulk een rechtsgeldig stuk niet gevonden te zijn. Zijne executeurs — want dat zullen de in de akte genoemde Johannes de Houthuysen en Nicolaus Hugonis geweest zijn — wendden zich daarom tot den bisschoppelijken officiaal met verzoek, dat deze de rechtsgeldigheid van de in het protocol van den inmiddels eveneens overleden notaris Poelman voorkomende nota of notula, zooals die aanteekening hier heet, verzekeren zou. Om daaraan te voldoen draagt nu de officiaal een anderen notaris, magister Theodericus de Molendino, op een nauwkeurig afschrift van de notula te nemen en door getuigen te doen constateeren, dat die notula met de eigen hand van zijn overleden ambtgenoot geschreven was. Zonder twijfel lag het in de bedoeling van den officiaal, om, zoo dat onderzoek gunstig uitviel, naar aanleiding daarvan eene diergelijke akte op te maken, als vroeger (blz. 86) is medegedeeld. Die laatste akte, zoo zij is gegeven, is niet overgeleverd, alleen het bevelschrift van den notaris is in het archief van Oudmunster gevonden, en volgt hierachter in de eerste plaats.

Het tweede stuk heeft eene andere beteekenis. Het is een bevelschrift van den bisschoppelijken officiaal, waarbij allen, die er belang bij hebben, worden opgeroepen om getuigenis af te leggen omtrent de echtheid of onechtheid van het signum en het eigenhandig onderschrift van den notaris Theodoricus de Crummenye, onder zekere akte geplaatst, opdat de officiaal in

de gelegenheid zij over die echtheid uitspraak te doen. Ook hier blijkt duidelijk, dat het signum en het onderschrift van den notaris zelf (het laatste wordt hier „manus" genoemd) aan de akte hare authenticiteit verleende. Waren signum en manus echt, dan had de akte bewijskracht; ontbraken die, dan was de tusschenkomst van den bisschoppelijken officiaal noodig om de bewijskracht der akte te verzekeren.

R. FRUIN.

A. *Commissio ad extrahendum quandam notulam et conficiendum instrumentum ex prothocollo mortui.* — Officialis curie Trajectensis judex ordinarius dilecto nobis in Christo magistro Theoderico de Molendino, perpetuo vicario in ecclesia Aernhemensi, notario publico, salutem in Domino sempiternam ac debitam in commissis adhibere diligenciam. Vobis, de cuius legalitate pericia pariter et industria fiduciam in Domino obtinemus, committimus et mandamus, quatenus certam notulam, mencionem de testamento sive ultima voluntate quondam magistri Alberti van der Hegghen facientem, de et ex prothocollo quondam magistri Theoderici Poelman, notarii publici, extrahatis et instrumentum publicum ad opus et usum providorum virorum domini Johannis de Houthuysen, eciam in dicta ecclesia Aernhemensi perpetui vicarii, et Nicolai Hugonis, laici dicte diocesis, desuper extendatis et in forma meliori conficiatis, nichil addendo vel minuendo, quod facti substanciam immutare et intellectum variare poterit quovis modo; testes, pro parte honorabilium ac providorum [1]) virorum domini Johannis de Houthuysen, eciam perpetui in dicta ecclesia Aernhemensi vicarii, et Nicolai Hugonis, laici dicte Trajectensis diocesis, coram vobis de et super recognicione certe notule prothocolli quondam magistri Theoderici Poelman, imperiali auctoritate notarii publici, mencionem de ultima voluntate sive testamento quondam magistri Alberti van der Heghen [2]) facientis, legalitate probitate et manu producendos, in forma juris testium recipiendorum prudenter recipiatis, ipsosque de et super recognicione predicti notarii ipsiusque legalitate probitate et manu juxta interrogatoria, vobis desuper ex adverso fortassis danda, diligenter examinare curetis. Et si etc.

(Uit het protocol van den notaris Willem Buer f. XXVI. Archief van Oudmunster.)

1) HS.: providi.
2) HS.: Steghen.

B. *Citacio ad recognoscendum signum et manum cuiusdam notarii.* — Officialis curie Trajectensis judex universis et singulis presbiteris capellanis clericis notariis publicis ac cursoribus dicte(?) curie nostre juratis quibuscumque nobis subditis, ad quos vel quem presens nostrum mandatum pervenerit, salutem in Domino sempiternam. Pro parte honesti viri Walteri Hose alias Lonys, laici de opido Bruxellensi Cameracensis dyocesis, requisiti ad infrascriptam huiusmodi citacionem sibi decernendam, vobis et vestrum cuilibet supradictis in virtute sancte obediencie et sub suspensionis et excommunicacionis penis districte precipiendo mandamus, quatenus accedentes valvas rubeas ecclesie Trajectensis, presens nostrum mandatum eisdem valvis tempore decantacionis divinorum affigentes et affixum per racionabile tempus stare dimittentes, citetis peremptorie coram nobis Trajecti ad consistorium nostrum judiciale, in quo jura reddi solent, ad diem Mercurii proxime venturam omnes et singulos utriusque sexus homines, sua communiter vel divisim de subscriptis interesse putantes, contra prefatum Walterum Hose alias Lonys, ad recognoscendum seu recognosci videndum et audiendum signum et manum notarii, videlicet Theoderici Gerardi de Crummenye, clerici Trajectensis dyocesis, publici imperiali auctoritate notarii, in quodam publico instrumento nobis ostenso, mencionem de approbacione ratificacione confirmacione ac consensus et assensus adhibicione testamenti sive ultime voluntatis quondam Johannis Hose alias Lonys, civis dum vixit opidi Bruxellensis Cameracensis dyocesis, per Johannem Hoze alias Lonys, filium legitimum eiusdem quondam Johannis Hose civis, factis, et quibusdam aliis faciente; testesque super huiusmodi signi et manus notarii recognicione ac eiusdem notarii legalitate coram nobis produci recipi admitti et jurare, necnon ad dandum interrogatoria sua, si que pro examine testium eorundem dare voluerint, et insuper agnita pro agnitis haberi per nos et habenda fore decerni, litterasque desuper concedi, ceteraque faciendum et fieri videndum et audiendum, que de jure vel stilo fuerint facienda in premissis [1]; preterea quoque citetis peremptorie coram nobis ad diem et locum prescriptos quoscumque testes, pro parte dicti Walteri Hoze alias Lonys vobis nominandos, ad perhibendum super signo manu ac legalitate dicti notarii et eorum recognicione pretactis

---

1) Hier schijnt te zijn uitgevallen: curetis.

veritati(s) testimonium, cum juramentis debitis et consuetis. Reddite litteras sigillatas seu diem et formam execucionis presencium necnon nomina testium in personas proprias citandorum nobis liquide rescribatis vos presentium executores. Datum anno Domini M°CCCC° septuagesimo mensis Februarii die quinta.

Wilhelmus Buer scripsit.

(Uit het protocol van den notaris Willem Buer f. CLXIII. Archief van Oudmunster.)

XVIII. Varia.

1. Een zoen te St. Hubertsgerecht.

In Rijnland is men in allerlei opzichten lang aan oude gebruiken blijven hangen. Duurde het geruimen tijd, eer de asega als rechtsprekend ambtenaar vervangen werd door schepenen, ik ben hier in de gelegenheid een in het jaar 1642 tot stand gekomen zoenverdrag mede te deelen, dat karakteristiek is voor de mise en scène en de wijze en voorwaarden, waarop dergelijke verdragen tusschen de beide vijandige familien gesloten werden. Het stuk is opgemaakt ten overstaan van den baljuw van St. Hubertsgerecht, tevens schout van Noord-Waddinxveen. St. Hubertsgerecht was een hooge heerlijkheid, in Waddinxveen geënclaveerd. In de eerste helft der 18e eeuw waren er slechts tien huizen [1]. De geschiedenis dezer miniatuur-heerlijkheid is vrij duister en niet dan zeer onvolledig bekend. Zij schijnt te dateeren van het midden der 16e eeuw, tenminste toen wordt voor het eerst een baljuw aangesteld.

Het stuk zelf is duidelijk en behoeft, naar het mij voorkomt, geene verdere toelichting. Het is eene copie van het origineele stuk, gemaakt voor den heer van St. Hubertsgerecht, en bevindt zich in het op den bedoelden manslag betrekking hebbend dossier, hetwelk thans in het archief der gemeente Waddinxveen berust.

Rollin Couquerque.

In den name ons Heeren Jesu Christy Amen. Allen dengenen, die desen jegenwoordigen letteren van reconsiliatie ofte

---

1) Tegenw. Staat van Holland, dl. VI, blz. 314.

versoeninge sullen sien ofte hooren lesen, sy kennelijck ende openbaer, hoe dat op Maendage den XX^en Januarii XVI^c twee en veertich ten huyse van Quirijn van Es, bailliu der vrye heerlicheyt van Huybertsgerechte ende schoudt van Noortwaddinxveen, Aren Ariensz. Hebbe ende Aert Cornelis Aertsz. in sulcker wyse handtsgemeen geworden zijn, dat de voorsz. Aert Cornelis Aertsz. den voorn. Arien Ariensz. Hebbe een wonde in sijn rechter syde heeft geinfligeert, dat hy corts daeraen gestorven ende deser werelt is comen te overlyden, tot een hartgrondich berou ende eeuwich beclagh van den handadigen ende tot een eeuwige droufheyt van de weduwe ende vrunden van den nedergeslagen. Soe is 't dat nae ootmoedige supplicatie ende versouck, van wegen den handadigen aen de vrunden van den nedergeslagen gedaen, eyntelijck op huyden een openbaer dach van versoeninge is geleyt ende beteyckent, tot welcken eynde ten huyse van de weduwe van salige Huybert Jansz. van Eyck, schoudt, vergadert sijn geweest de swager ende vrunden van den nedergeslagen ende ten huyse van Jan Arensz., bode, de broeders, swagers ende vrunden van den handadigen, beyde in seeckeren competenten getal, sulcx dat duer tusschenspreecken van Anthonis Jansz. van Groos, bode tot Boscoop, ende Dirck Claesz. van Zoelen, secretaris van Waddinxveen, van wegen den nedergeslagen, mitsgaders Huybert Ariensz. Coster ende Lenaert Adriaensz., van wegen den handadigen als minlijcke scheymannen, intersesseurs ende dadingsluyden hiertoe sonderlinge geroepen ende gebeden, soevele te wege gebracht is, dat perthien ter wedersyde alle haere differenten ende oneenicheden, uyten voorsz. droufigen manslach geresen, hebben gestelt in de beslechtinge van de voorn. mannen. Welcke uytspraecke van zoene hiernaer breeder volgende perthyen ter wedersyde beloven onverbreeckelijck te onderhouden ende t'achtervolgen op een peyne van hondert goude realen te verbeuren by dengenen, die bevonden soude mogen werden (dat Godt verhoeden wil) soenbraeckich te wesen. Welverstaende dat niemandt voor soenbrakich en sal worden gehouden noch in de pene vervallen te wesen dan by uytsprake van 't meerendeel van de scheymannen, blyvende evenwel de soene in haer kracht ende vollen voortgang behoudende; welcke pene, off die worden verbeurt, bekeert ende verstrect sullen worden d'een helft voor den armen tot Waddinxveen ende d'andere helft voor de geoffenseerde perthye, deselve onderhoudende tot vervallinge van heure oncosten omme de verbeurde pene te doen

executeren. Welcke scheymannen perthien over ende weder over verscheydentlijck hebben gehoort ende wel rypelijck gelet opte qualiteyt van den handtdadigen, voor uytspraecke verclaert gelijck sy doen by desen.

In den eersten dat den handtdadigen, om alle quade toevallen ende swaricheden voor te comen, ten regarde van den manslach hem altijt sal dragen ootmoedelijck ende nederslachtich voor Godt ende alle menschen, ende sonderlinge voor de vrunden van denselve heuselijck ende eerlijck te myden ende schuwen, op wegen, strate, in herbergen ende ander geselschap, op wagens, in schepen, schuyten ende andere veren ende stroomen, d'selve altijt met nedergeslagen hoofde de hooge handt wijcken. Ende off eenich vrunden der nedergeleyden in eenich gelach ofte geselschap ware, soo sal den handtdadigen daerby niet mogen comen. Ende eenige vrunden in eenige herbergen comende, daer den handtdadigen geseten is, soo sal hy moeten opstaen ende van daer vertrecken, ten ware hem by deselve geconsentreert werde aldaer te blyven. Ende dit soeverre hem de vrunden bekent zijn.

Dat vorder den handtdadigen binnen drie eerstcomende jaren niet en sal mogen comen woonen ofte woonplaets houden in de dorpen van Waddinxveen, Moordrecht ende Ouwerkerck.

Dat oock den hantdadigen sal betalen ten profyte den armen tot Waddinxveen vijff ende twintich gulden, te betalen Meyedach anno XVIc drie ende veertich toecomende, ende daerenboven de boeten van den hooftofficier mette dependenten van dien, mitsgaders de vacatie op 't (schouwen? [1])) ende visiteren van 't doode lichaem gevallen. Ende daerenboven aen de vrunden van den nedergeslagen, eerst over de costen by haer verstrect tot bevordering van de informatie ende verteerde costen omme den baerschuldigen te becomen, hondert vijftich gulden; item over de costen van 't dootmael gelijcke hondert vijftich gulden ende de costen van de begraeffenis, aen luyen, grafmaken, 't recht der kercke ende dootkist. Eyntelijck mede de costen op huyden op maken deser soene gevallen, mitsgaders de soenbrieven ende vacatien van scheymannen.

Ende sal de klocke tot teycken van versoeninge geluyt worden.

Ende hebben perthien respective belooft 'tgene voorsz. is

1) Een woord is onleesbaar,

volcomentlijck naer te comen ende effecte te laten sorteren onder verbande van hare roerende, onroerende, gewonnen ende noch te winnen goederen, d'selve ende d'keure van dien subject maecken 't verbant van allen rechten ende rechteren, cum expensis.

Waermede by de vrunden van den nedergeleyden voor den hantdadigen verclaert wert, voer soeveel henluyden aengaet ende behoudens de hooge overicheyt haer recht, volcomen reconsiliatie ende versoeninge van nu als ten eeuwigen dage, sonder dat den hantdadigen daerover by eenige van de vrunden des nedergeleyden yets sal mogen werden misdaen met woorden ofte met wercken, directelijck ofte indirectelijck in eeniger maniere, ofte dat d'een d'ander nimmermeer eenige andere soene sal mogen eyschen off begeren. Ende off in desen eenige duysternisse ofte misverstandt ware, daeruyt nieuwe questie soude mogen ontstaen, sal mede by de voorn. scheymannen ter neder werden geleyt sonder quetstie (*sic*) deser soene. Alles ter goeder trouwe ende sonder arch ofte list.

Ten oorconden is desen by de voorsz. scheymannen in den naem van perthien op derselver begeerte respective geteyckent opten XXVI[en] Januarii XVI[c] twee en veertich.

(Ende was onderteyckent:)

Antoni Jansz. van Groos.
D. C. van Zoelen.
Huybert Adriaensz.
Leendert Adriaensz.

---

2. Brief van den baljuw van Tholen aan de rekenkamer te 's-Gravenhage over zijn geschil met Thoen en Heyn van Beyeren en het ontslag van den door hen gestelden borg. 1483.

(Medegedeeld door Mr. R. Fruin.)

Mijnheeren van der rekencameren, U heeft belieft aen my te scriven, dat ic U solde laten weten mijn avys ende my informeren van der saken als aengaende Thoen van Beyeren ende Heyn van Beyeren, ghesciet tusschen hemluden ende my als diender, soe eest waer, dat ic Thonen ghevanghen genomen hebbe ende mede te steenwaert geghaen bin om broken wille,

die hy sculdich was, daer een groet deel volcks na volghede, want op eenen Sondach was, ende daer Thoen van Beyeren sinen scellinck opworp ende hoeptte ende meynde — want hy een porter was — dat hy niet steen gaen en solde, ende hoeptte meer dat sijn goet sijn lijf vryen solde. Daerop dat ic den schepenen het vonnis manede ende seide meer, dat ic hoeptte ende menede na inhout de privilegie, al waert dat hem dat vonnis meghinghe, dat hy my alsuken goet doen solde moeten, dat ic driven ende draghen solde moghen. Daerop dat die scepenen doen te rade ghinghen, ende Thoen daerenbynnen seyde: „heer baeliu, hoewel dat ic in dien broeck verwesen bin, ghy hebbet valsscheliken ghemaent, de scepenen hebbent valscheliken ghewesen." Corts daerna soe sijn die schepenen comen, die te raey waeren om hoer vonnis, ende hebben gheseyt: „heer baeliu, wildi hoeren van der vonnis, dat ghy ons vermaent hebt, daer Thoen van Beyeren met sinen scellinck toe ghesproken heeft?" De baeliu heeft gheseyt: „ja, segt aen." Daerop dat die schepenen wesen nae aenspraeck ende verantwoerden tusschen den baeliu ende Thoen van Beyeren, dat Thoen van Beyeren sculdich was den baeliu de boete op te legghen, oft also vele goets den baeliu te wysen, als dat ghedroech, die hy driven ende draghen mochte, ofte borghe te setten, daer de baeliu mede tevreen waer, ofte te steen te gaen. Daeraff dat de baeliu vraghede, oft hy wolde doen na inhout der vonnis. Daerop dat Thoen antwoerde ende seghede: „ic en wil gheen borghe setten oft gheen goet wysen." Ende daer de baeliu op die tijt met hem te steenwaert wolde, ende Heyn, sijn broeder, in die doere van den steen vloech met eender bloeter dagghen in de hant hebbende, ende met dies my Thoen scheen ontweldicht te worden, ende doen daer commende was de oem van Thonen, ende werdt daer borghe voer hem, als van de boeten, daer hy in verwesen was, ende met dies scieden wy op die tijt van daer.

Corts daerna soe dede ic Thonen ende Heynen een wete doen bynnen dyen [1]) selven avende metter stad clercke, als behoerlijck is na der stad recht teghen den heer te recht staende. Soe ghinck de baeliu tsavens opter straten met sinen knechts na der clocken ende besach, oft daer enighe woelinghe waere. Soe quam hem aen Thoen van Beyeren ende Heyn van Beyeren

1) HS.: dyeen.

ende seyden: „heer baeliu, waerom hebdi ons een wete doen doen?” Daerop dat de baeliu seghede: „dat suldy wel weten, als ghy te rechte comt.” „Heer baeliu, ghy hadt ons huden gheere te steen gehadt, mer ghy soldt eer doer u nauigher gat ghesceten hebben, eer ghy ons daer gecreghen soldt hebben.” Daerom dat de baeliu bat hemluden, dat sy solden doch gaen slapen ende laten den wakers de strate ghebruken, ende daerop dat sy seyden: „heer baeliu, om uwent wille niet.” Niettenmin de baeliu bat hemluden noch, dat sy daeraff gaen wilden, ende meer ander luden, daer sy dat niet doen en wolden ende spraken zeer qualiken, daer de baeliu toe gegaen is, ende heeft se onder hem beyden te steenwaert willen leyden. Als hi se een stuck gheleyt heeft, soe is de baeliu toegegaen, ende heeft Heynen sijn dagghe genomen. Thone, dit siende ende den baeliu toevarende, ende heeft den baeliu op sijn panser ghesteken; ende hadde hy gheen panser aenghehadt, hy hadden wel dootghesteken. Daer de baeliu toescoet, ende werp hem onder hem, ende nam hem oec zijn dagghe, ende leyden voert hem beyden ten steenewaert. Daerop dat Thoen seyde: „al haddy noch vijftich man, ghy en moet my niet te steen leyden.” Daer de baeliu altoes voertvoer ende leyde se in den steen.

Daer laghen sy tot tsander daechs tsavens toe, ende daerentusschen begherden sy hem dicwilt te verborghen als porters; mer daer en waeren gheen scepenen, dat men hem gheen recht gedoen en cost voer des tsavens. Doen begaerden sy met hoeren scellin(c) de scepenen voir den steen te hebben ende begherden uuyt te comen om hoer selfs woert te doen om hoeren scellinck, want sy porters waren. Want de baeliu daerop antwoerde, dat sy niet sculdich en waren uuyt te comen, noch de schepenen daerop te wysen, want den crimen aenghinck ende mijn ghenadichts heeren hoechste heerlijckheyt [1]) aenghinc. Ende de baeliu noch seghede: „Wat node eest, dat sy nu uuytcomen, men moet hem doch den derden dach rechtgheven als merghen.” Niettemin de schepenen wesen, dat men den steen opdoen solde, ende dat sy hem selve solden mogen comen verantwoerden. Soe sijn sy uuytcomen, ende men heeft den steen opghedaen om hem selven te verantwoerden. Daer hebben sy ghevraecht: „heer baeliu, wat sydy ons aensegghende?” Daerop dat de baeliu

1) HS.: heerlijck.

geantwoerdt heeft: „dat seldy wel hoeren opten dach van recht als van merghen." Daerop dat sy geantwoerdt hebben: „ghy heeren, wy begheren te verborghen, want wy porters sijn, na der stad recht." Daerop dat de baeliu bedochtede hem, dat dat solde moeten ghescien, ende daer seyde de baeliu: „siet, wildy gheloven hier in presencie van schepenen den heer te recht te staen als opten dach van recht als morghen, oft wederom te steen te gaen, oft ghy uwen dach van recht niet en hout? wildy borghe daeraff setten te recht te comen, oft den heere in der stad hoeren ghemoey te hebben na uwer misdaet?" Daerop dat sy gheloeft hebben, waer sy het hoeren ghemoede niet crighen en costen noch der stad, ende voert borghe setten te recht te comen. Daeraff dat sy eenen borghe gheset hebben, te weten een gheheiten Coppen Seghers zoon, welke die gheloeft heeft henluden te recht te brenghen. Ende op dach van recht daer gecomen sijn, ende hy hemluden niet te recht en heeft connen ghebrenghen, soe heeft hy gheseyt: „lieve neven, wildy my bescamen?" Sy hebben gheseyt: „wat lieve neve, het is beter een goet vrient besceten dan de man selve." Want Coppen een onnosel man was, ende vier oft vvive cleinder kynder hadde ende een wijf ten vollen daghe met kynde hadde gaen, ende hem zeer beduchtende was voer den heer, want hy sijn borchtochten niet volvoeren en mochte. Ende hy streeck met hem op dat kerchof van vreesen, ende heeft dicwilt aen den baeliu ghesonden om hem te composeren [1]) als van der borchtochten, die hy voer sijn neven gheloeft hadde ende niet volvoeren en coste, ende grote gracy daeraff begaert. Aldaer en heeft de baeliu daeraf niet willen doen, tensy by U, mijn heeren.

Sint dat ghy, mijn heeren, my ghescreven hebt om avys hieraf te scriven ende oec metten borghe daeraff te spreken, soe heb ic, mijn heeren, metten borge doen spreken te besien, watty minen ghenadighen heer solde willen of moghen gheven, behoudeliken dat dese tween, Heyn van Beyeren, Thoen van Beyeren, daerbuyten solden bliven. Daerop dat hy sijn vrienden ghesproken heeft, want hy selve een arm man is, ende selve niet gheven [2]) en can, want hyt dachlcx met sijnder hant winnen moet, sullen sijn wijf ende sijn kynderkens eten, ende niet

1) HS.: compiseren.
2) HS.: ghegeven.

sekers selve en heeft. Aldus eest, dat hy sijn vrienden ghesproken heeft ende zeer cleinnen troest aen hem vint; niettemin hy heeft eenen vreemden man vonden, die hem wel soude leenen II £ groten oft daerontrent, mocht hy ter graciën comen. Hierom, mijnheeren, moechdy u bedencken, oft ghy hierin gracie moecht doen, want hy selver een arm man is ende niet dan arm kynderkens te halen en sijn, ende Gots loon daeraen te verdienen is, ende behoudeliken dat dese twee sullen bliven daerbuten in hoerder acsiën, als voirscreven steet.

Niet meer op dese tijt. God sy met U ende met ons alle.

Ghescreven ter Tholen metter haest des der(den) daghes na Sinte Johannes dach baptisten.

Jacop van Botlant, baliu [1]) ende rentmeester des lants van der Tholen ende van Scakersloo.

(Op de marge stond geschreven:) „Fiat, de voirscreven Coppen Segers zoon te ontslaen van der borchtocht mits der somme van II £ groten, daerof de bailliu sculdich sal zijn te verandworden Actum V in Septembri anno LXXXIII."

(Bijlage tot de 6 rekening van Jacop van Botland, rentmeester van Tholen.)

---

3. De Politieke ordonnantie op Voorne.

Onder de streken, die weigerden om het bij de zoogenaamde Politieke Ordonnantie van 1 April 1580 vastgestelde erfrecht te aanvaarden, behoorde Voorne, in de Staten van Holland vertegenwoordigd door de afgevaardigden van Den Briel. Bij de voorloopige besprekingen van de regeling dezer aangelegenheid hadden die afgevaardigden reeds verklaard, dat de zaak hun niet raakte [2]). Na het tot stand komen van het plakkaat weigerden die van Voorne dan ook de vereischte publicatiën te verrichten

---

1) HS.: biliu.

2) Zie mijne verhandeling over het Aasdoms- en Schependomsrecht in Holland en Zeeland. pg. 31, en voorts aldaar pg. 44.

en hielden zich aan het oude, daar nog steeds geldende recht. Hoe de Politieke Ordonnantie op deze eilanden werd ontvangen, leeren de volgende uittreksels uit een thans op het Rijksarchief te 's-Gravenhage berustend register van dagvaarten en vergaderingen van Voorne aan beide zijden van Flakkee, Westvoorne en Bommenede, van Voorne aan deze zijde van Flakkee en handelingen van de vierschaar, loopende (met een paar groote gapingen) over het tijdvak van 26 Juli 1564 tot 20 April 1627. Het is overgenomen uit het archief van het waterschap Voorne en gerangschikt onder de Aanwinsten van het Rijksarchief 1901.

Slechts in het eerste van deze uittreksels heb ik volledig vermeld, wie ter vergadering opgekomen waren. Het kwam mij niet noodig voor, deze opsomming bij iedere volgende dagvaart te herhalen, daar het hier immers niet om de personen doch slechts om de zaak gaat. Het vraagstuk van het erfrecht, waarin, volgens het laatste uittreksel, nader zou worden voorzien, is blijkens dit register niet weder aan de orde geweest. Ik ben dus niet in staat, dienaangaande verdere bijzonderheden te vermelden.

ROLLIN COUQUERQUE.

Generale dachvaert nopende d'ordonnantie van de politie ende de vercopinge van de domeynen. — Up huyden, den XXVIII[en] Mey 1580, soe es een dachvaert gehouden up 't stadthuys van den Briele, aldaer vergadert waren Joncheer Jehan van Woerden, heere tot Vliet, bailliu der voorsz. stede ende van den lande van Voorne, oudt ende nyeuw gerechte, breetste geërffden, schouten ende schepenen van den lande van Voorne aen beyden zyden van Vlacque. Eerst van die van den ouden ende nyeuwen gerechte: Huych Willemsz., burgemeester, Caerl Gans, Adriaen Cornelisz. Keuyt, Pieter Aertsz., Jan Lenertsz., Jan Commersz., Jan Cornelisz., Rochus Jacobsz., Andries van Nes, Pieter Michielsz., Willem Willemsz. ende Pouwels Steur; van wegen de breeste geërffden: Mr. Joos van Alblas, rentmeester van de geannoteerde goeden, ende Huych Jansz. van Lichtenburch; van die van Oostvoorn: Reyn Gerritsz., schout, Lambrecht Lenertsz. ende Elant Cornelisz.; van die van Rugge: Jacob Jacobsz., schoudt aldaer; van die van 't Cleyn Oosterlandt: Jacob Jansz., schoudt, ende Dirick Piersz., schepen aldaer; van die van Rockaengnen: Jan Adriaensz. boelhouder; van die van St. Annenpolder: Jacob Piersz., dijckgrave

aldaer; van die van Hellevoete: Claes Lenertsz., schoudt, ende Cornelis Piersz. an de Padt, schepen aldaer; van die van de Quack ende 't Weergors: Adriaen Lenertsz. Gorsman, dijckgrave, ende Bouwen Ariaensz., schepen aldaer; van die van Naters ende Pancrasgors: Lauweris Lambrechsz., bailliu aldaer; van die van de Streuyt: Witte Commersz.; van die van den Nyeuwenhoorn: Lenert Piersz., schoudt, Pieter Pietersz. ende Lenert Jansz. Goetenaer, schepenen aldaer; van die van den Oudenhoorn: Huych Crijnsz., schoudt, Lenairt Adriaensz. ende Symen Hendricxsz., schepenen aldaer; van die van de Nyeuwegoote: de presenten van den Nyeuwenhoorn; van die van Zwartewaele: nullus comparuit; van die van de Vier Polders: nullus comparuit; van die van de Goederede ende Westvoorn: Crijn Marinisz. ende Aert Jansz.; van die van Diricxlant: Cornelis Lauwez. ende Pieter Jansz.; van die van de Oude Tonge: Willem Jacobsz. ende Betsman Jacobsz., secretaris aldaer; van die van de Nyeuwe Tonge: comparanten ut supra; van die van Melissant: de voorsz. presenten van Diricxlant; van dye van Herckinge: nullus comparuit.

Ten welcken dage den voorn. bailliu de voorsz. comparanten heeft geproponeert ende voorgehouden, dat nadyen in Hollandt alrede de nyeuwe ordonnantien up 't stuck van de policie ende justicie gepubliceert zijn ende mitsdyen binnen dese stede van den Bryele de voorsz. ordonnantien mede mit den eersten zullen willen doen publiceren (nyetjegenstaende dat volgende de resolutie van de magistraet derselver stede daertoe gheen consent en es gedragen, als tenderende tot achterdeel ende in prejuditie deser stede ende landen privilegien, handtvesten ende keuren, breder in zekere geconcipieerde missive aen de Staten van Hollant te seynden verhaelt), off daeromme zy comparanten nyet goet ende raetsaem en vijnden, de voorsz. publicatie te doen uphouden ende surcheren ende aen de voorsz. Staten de voorn. missive te doen addrescheren, inhoudende de redenen van dyen. Item . . . .

. . . .

Dat daeromme zy comparanten in desen rypelicken met den anderen willen letten ende resolveren, off men de voorsz. publicatie der ordonnantien ende de alienatie der voorsz. domeynen zal toelaten ofte nyet, ende by wat wegen ende middelen 'tzelve bequamelick voorcomen ende belet zoude mogen worden.

Item indyen de Staeten voorn. die van den Briele hierup bescryven omme te verstaen de redenen van desen, off zy compa-

ranten iemanden zouden willen daertoe committeren beneffens die van den Briele, omme voor de voorsz. Staten te verclaren ende deduceren heurluyder grieven ende movatien.

Up welcke propositien de voorsz. comparanten, te weten die van den lande van Voorne, geresolveert zijn, dat men de publicatie van de voorsz. ordonnantien zal uphouden ende surcheren conform de resolutie van die van den Briele, ende zoe ter oersaecke van dyen eenige bescryvinge by den Staten werde gedaen Ende eenige daertoe zouden moeten vaceren van wegen die van der stadt, soe zijn zy comparanten tevreden, dat beneffens de voorsz. gecommitteerden derzelver stede mede uuyten heuren eenige zullen reysen tot coste van 't gemeen lant van Voorne. Ende hebben daertoe gecommitteert Mr. Joos van Alblas, heurluyder pensionaris, ende Huych Jansz. van Lichtenburch, geërffde des voorsz. lants.

Hebben voorts de voorn. comparanten versocht, elcx in den heuren te hebben een gedructe ordonnantie up 't stuck van de policie ende justicie omme die aldaer in den heuren te communiceren, mits dat den bailliu over XIIII dagen wederomme daerup generaele dachvaert zal doen bescryven, omme alsdan metten anderen te raetslagen ende eyntelicken resolveren, off de voorsz. ordonnantien, zulcx die leggen, zullen werden nagecomen ofte dat men die zal amplieren, altereren ofte anders corrigeren, zulcx men tot 's lants oorbaer zal bevijnden te behooren. Behoudelijck indyen den voorz. tijt zoude vallen te prolix, dat den voorn. bailliu dezelve zal prolongeren.

Sijn oeck de voorsz. comparanten tevreden, dat men de missive, alsnu gecouseert, zal laten grosseren ende den secretaris doen onderteyckenen omme aen den Staten te werden overgesonden, ten eynde zy mogen verstaen de redenen van de voorsz. surcheantie der publicatie voorn.

. . . .

Generale dachvaert nopende de publicatie van de ordonnantie van de politie. — Up huyden den XXIIIIen Junii 1580 soe es een dachvaert gehouden up 't stadthuys der stede van den Bryelle, alder vergadert waeren Jasper de Beaunoir, stedehouder van den bailliu der voorsz. stede ende van den lande van Voorne, oudt ende nyeuwe gerechte, breetste geërfden, schouten ende schepenen van den lande van Voorne aen beyden syden van Vlacqué. Eerst

. . . .

Ten welcken daeghe den voorschreven stedehouder hemluyden comparanten voorgehouden ende geproponeert heeft, dat opte laeste dachvaert, gehouden den XXVIIIen Mey voorleden, de voorsz. comparanten up gelicke saecken zijn beschreven ende gecompareert geweest, als namentelicken off men de nyeuwe ordonnantie zoe up 't stuck van de policie als justitie mede alhyer over den landen van Voorne soude laeten publiceren ende doen observeren, ofte deselve veranderen, amplieren ofte corrigeren sulcx men te raede zoude bevinden te behooren tot voorstandt ende preservatie deser stede ende landen privilegiën. Alwaer eyntelicken ten voorsz. daege werde geresolveert, dat men met de publicatie soude ophouden ende supercederen; dat voort yder in den zynen een gedruycte exempelaere van de voorsz. ordonnantie zoude werden overgesonden, omme t' eynden de XIIII daeghen wederomme beschryvinge aen hem comparanten te doen ende alsdan de saecke in vorder deliberatie te leggen ende daerop sulcx resolveren als men bevinden soude te behooren. Daerthoe alsnu den dach es dienende. Versouckende mitsdien hy stedehouder (alsoe syluyden comparanten elcx in den heuren de voorsz. exempelaren gehadt ende daerup haer deliberatie hebben genomen), dat zy comparanten in der saecke willen resolveren ende arresteren zulcx ende daerup de beleydinge der saecken zoe de policie als de justicie aengaende in trayn ende observancie gebracht ende gehouden zal moegen werden, sonder van des in gebreecken te zijn, alls wesende een saecke van grooten gewichte ende consequentelicken, daervan es dependerende de eere ende gherechticheden van de landen.

. . . .

Eyntelicken de voorschreve comparanten hyerup vertrocken ende in communicatie mitten anderen getreden zijnde, hebben geantwoert ende zijn geresolveert, eerst aengaende de publicacie ende observantie van de voorschreve ordonnantie zoe opte politie als justicie, dat zy daermede (conform het schryvens van Mr. Joost Alblas uuyt crachte van de consultatie van Mr. Jan van Treslong) zullen supercederen tot de Staten up 't scryvens van die van den Bryelle zullen hebben geresolveert ende gerescrybeert . . . .

Up huyden den XXVen ende XXVIen Aprilis XVc LXXXI soe es een dachvaert gehouden op 't stadthuys der stede van

den Brielle, aldaer vergadert sijn geweest Jonckheer Johan van Wourden, heere tot Vlyet, bailliu der stede van den Brielle ende lande van Voorne, burgemeesters, oudt ende nyeuw gerechte derzelver stede, breetste geërffden, schouten ende schepenen van den lande van Voorne aen beyden zyden vandt Vlacqué. Eerst . . . .

. . . .

Hebben oock de comparanten gelijckelijck rapport genoemen op 't onderhout van de ordonnantie op 't stuck van de justicie ende polecie, omme dezelve over de lande van Voorne in trayn ende observancye te breyngen gelijck dezelve in Hollant wert geobserveert, omme 'tselve rapport inne te breyngen den naestlesten Meye voorsz.; ende hebben de voorsz. comparanten, mits hebbende acte, hemluyden gehouden voor geinsinueert omme ten voorsz. dage te commen gefurneert.

. . . .

(Op 30 Mei is niets beslist over deze zaak.)

Up huyden den XIII[en] ende XIIII[en] Junii anno XV[c] LXXXI soe es een dachvaert gehouden op 't stadthuys der stede van den Bryelle, aldaer vergaedert zijn geweest Jasper de Beaunoir, stedehouder van Jonckheer Jehan van Wourden, heere tot Vliet, bailliu der stede van den Bryelle ende lande van Voorne, burgemeesters, out ende nyeuw gerechte dezelver stede, breetste geërffden, schouten ende schepenen van den lande van Voorne aen beyden zyden van 't Vlacquée. Eerst . . . .

. . . .

Upte propositie, by den stedehouder den comparanten gedaen, ende eerst voor soeveele als 't aengaet de observantie van de ordonnantie up 't stuck van de justitie, sijn geresolveert, dat zy comparanten vooralsnoch blyven by de keure van Voorne, uuytgesondert nochtans dat zy comparanten gaerne saegen in dezelve keuren eenighe articulen gealtereert, die zyluyden sullen breyngen ter naeste verdaginge by geschrifte als hyerbeneden breder verhaelt wert. Ende voer soeveele angaet de ordonnantie der polecie vijnden sy comparanten goet dezelve te werden gepubliceert. Dan gemerckt daerinne sijn sommige articulen, die schynen te repugneeren de privilegen, keuren ende costumen van de lande van Voorne, hebben daerup genomen rapport, omme diesaengaende ter naester dachvaert te comen geresolveert, welver-

staende dat alsdan diegene, die pretenderen de voorsz. ordonnantie te wesen prejudiciabel de privilegien, keuren ende anders, te comen gefurneert met heurluyder grieven, omme alsdan daerop naerder te letten, mits dat zy in de missiven daerup mede zullen werden beschreven. Die van den Bryelle hebben in desen genoemen heurluyder beraet, omme naerder daerop in desen te letten ende opte voorsz. dachvaert heurluyder antwoert in te brenghen.

. . . .

VERSLAG OVER HET JAAR 1901 1902.

Vele en velerlei zaken hebben wij ditmaal aan onze leden mede te deelen.

Allereerst dat de toestand van onze kas gunstig is [1]), en dat wij als slot van rekening slechts eene betrekkelijk kleine som aan onzen uitgever hebben moeten overmaken. De reden van dit heugelijke verschijnsel is echter niet van verblijdenden aard: wij hebben, zooals nader blijken zal, in het jaar 1901 niet veel kunnen laten drukken. Doch er is ook eene verblijdende omstandigheid. In ons ledental is eenige vooruitgang te constateeren; terwijl wij 3 leden verloren, hadden wij het geluk 8 nieuwe aan te winnen.

In ons laatste verslag deelden wij mede, dat de *Rechtsbronnen van Tiel* afgedrukt, maar nog niet aan onze leden rondgezonden waren; in de eerste maanden van het vorige dienstjaar is dit geschied. Het bleek verstandig, dat wij dit werk in reserve gehouden hadden; want onze leden hebben zich ditmaal met dit dunne deeltje moeten tevreden stellen. De *Rechtsbronnen van Amsterdam* werden door Dr. BREEN in het begin van het thans afgeloopene dienstjaar ter perse gelegd. Doch de druk vorderde niet snel: wel is het geheele jaar vrij geregeld doorgedrukt, maar het bijzonder lijvige deel is nog niet geheel afgewerkt. Thans, met den zomer, gaat Dr. BREEN eenigen tijd op reis, en ook ons medelid PIJNACKER HORDIJK, die zich met het toe-

---

1) Door langdurige ernstige ongesteldheid van onzen penningmeester zijn de contributiën der leden dit jaar bijzonder laat geïnd en wel op naam van onzen secretaris, daar de penningmeester nog niet voldoende hersteld was om zich met de zaak te belasten.

zicht op den druk heeft willen belasten, zal eenigen tijd uit de stad gaan. De voltooiing van het werk zal zich dus nog wel enkele maanden laten wachten. Wij mogen echter onzen leden het uitzicht openen, dat zij het volgende jaar, behalve dit dikke deel, nog een tweede zullen ontvangen; want zoodra de druk in het najaar zal zijn afgeloopen, zullen wij dadelijk het laatste deel van de *Rechtsbronnen der kleine steden van het Nedersticht* ter perse leggen, dat reeds te lang onder ons berust. Daar dit deel niet omvangrijk is, zal het waarschijnlijk in den loop van het loopende dienstjaar geheel afgedrukt kunnen worden.

Van twee onzer uitgaven, van de *Rechtsbronnen van Zieriksee* en van die *van Gouda*, mochten wij in het afgeloopene jaar vernemen, dat zij zoo goed als voltooid waren en spoedig bij ons ingezonden zouden worden. Wel hebben wij nog niets ontvangen, doch in den loop van het volgende jaar hopen wij zoo gelukkig te zullen zijn.

Over twee andere uitgaven, de *Rechtsbronnen van Haarlem* en *Gorinchem*, hadden wij in zóólang niets vernomen, dat wij ons veroorloofd hebben aan de uitgevers eenige inlichtingen te vragen. Het materiaal voor de *Rechtsbronnen van Gorinchem* zal ons eerlang ter inzage worden toegezonden; over de uitgave van het belangrijke Haarlemsche recht zal het wellicht wenschelijk zijn eene andere regeling te treffen.

Daarentegen zijn de uitzichten voor eene andere aanhangige uitgave — die der *Bronnen voor de geschiedenis van het geestelijke recht in Nederland* — niet onbelangrijk verbeterd. Het materiaal voor deze interessante publicatie zwelt steeds aan, en Mr. JOOSTING heeft daarom besloten, ten einde de bouwstof voor de uitvoerige inleiding in overzichtelijken vorm bijeen te hebben, de bronnen, die een geheel deel onzer werken beloven te vullen, vooraf afzonderlijk te doen drukken. Wij hebben hem gaarne toegezegd, hem daartoe zoo spoedig mogelijk in de gelegenheid te zullen stellen.

Op eene andere zeer belangrijke uitgave, die denkelijk een afzonderlijk deel onzer werken zal kunnen vullen, werd ons in het afgeloopene jaar onverwachts het uitzicht geopend. Van de commissie, die belast is met de uitgave van FRUIN'S wetenschappelijke nalatenschap, ontvingen wij eene portefeuille met afschriften en collaties van de verschillende *Keuren van Zeeland*, waarbij zich o. a. bevonden de ongedrukte Fransche tekst van de keur van Floris den Voogd en een gedeelte van den tekst

eener onbekende keur van 1405. Blijkbaar was het FRUIN'S bedoeling geweest, alle Zeeuwsche keuren op nieuw in onderling verband en met verwijzingen uit te geven; bij het pakket bevonden zich toch over het onderwerp nog aanteekeningen van zijne hand en uitvoerige brieven van den toenmaligen archivaris van Zeeland VAN VISVLIET, o. a. betreffende het ontwerp eener nieuwe keur, in 1453 door de Staten van Zeeland opgesteld. Volgaarne namen wij de opdracht aan, om dezen geheelen zeer belangrijken bundel na voltooiing der bewerking in onze werken op te nemen. Het materiaal schijnt nagenoeg geheel bijeen te zijn; doch natuurlijk moet alles nog nauwkeurig nagegaan en bewerkt worden. Wij hebben daartoe het geheele pakket gesteld in handen van ons medelid FRUIN, die als rijksarchivaris in Zeeland daarvoor de aangewezen man was. Hij heeft ons verblijd door de toezegging, dat hij zijne zorgen aan deze belangrijke zaak zou wijden: mocht hem zelf de tijd ontbreken om de uitgaaf tot stand te brengen, dan zal hij iemand zoeken, die bereid is het werk onder zijne deskundige leiding op zich te nemen.

Deze aflevering onzer *Verslagen en mededeelingen* bevat allereerst de toegezegde *Rechten van Wageningen*, uitgegeven door Dr. J. S. VAN VEEN. Wij ontvingen die in het afgeloopene jaar, en nadat in de bewerking op ons verzoek nog eenige wijzigingen waren gebracht, kwamen zij nog juist tijdig gereed, om in deze aflevering te worden opgenomen. — Mr. JOOSTING verplichtte ons door de uitgave van eenige interessante bescheiden uit de archieven der Utrechtsche gilden, die onlangs in het Algemeene rijksarchief ontdekt waren en die als eene nalezing op zijn groot werk over deze corporatiën te beschouwen zijn. — Eene oorkonde, door Mr. MULLER uitgegeven uit het archief van het kapittel van Oudmunster, werpt weder eenig licht op de interessante betrekkingen der proosten met hunne kapittelen. — Van den heer Mr. VAN MEURS mochten wij ontvangen eene bewerking der keuren van Terheide. — Een paar kleinigheden, die ons werden toegezonden, besluiten den bundel.

Voor de *Verslagen en mededeelingen* werd ons nog aangeboden het *Ontwerp van het militaire strafwetboek van* 1809, door een onzer medewerkers voor de pers gereed gemaakt. Het bleek echter, dat het stuk voor deze verzameling te omvangrijk was en een geheel deel onzer werken zou moeten beslaan. In deze omstandigheden achtten wij ons niet gerechtigd een stuk op te nemen, dat zóóver buiten onze gewone tijdgrenzen viel, en wij

zagen ons dus verplicht het stuk onder dankbetuiging terug te zenden. — Daarentegen hebben wij gaarne op ons genomen de uitgave der *Rechten van Schouwen en Duiveland*, waarvan de uitgave ons in het vooruitzicht gesteld werd door Dr. E. WIERSUM. Deze niet zeer omvangrijke rechtsbronnen, aanvankelijk bestemd als bijlagen bij de *Rechtsbronnen van Zieriksee*, zijn ten slotte door den bewerker daarvan afgescheiden en zullen thans in deze *Verslagen en mededeelingen* een passend onderkomen vinden.

Voor eenige jaren berichtten wij onzen leden, dat Mr. W. C. BAERT zich op ons verzoek welwillend belast had met de vervaardiging van een alphabetisch woordregister op de eerste serie onzer werken. Wij durfden niet hopen, dat dit buitengemeen omvangrijke werk in korte jaren gereed zou komen; maar uit eene in het afgeloopene jaar ontvangene mededeeling meenen wij tot onze verrassing te mogen opmaken, dat het werk zijne voltooiing reeds nadert. Een volgend jaar hopen wij daarover nadere bijzonderheden te kunnen mededeelen.

Voor enkele jaren werd in Duitsche tijdschriften eene oproeping gepubliceerd van eene commissie, die zich onder leiding van prof. RICHARD SCHRÖDER belast had met het samenstellen van een woordenboek der Duitsche rechtstaal. De commissie zocht, niet alleen in Duitschland maar ook in Nederland en Vlaanderen, medewerkers, die onder hare leiding het materiaal zouden bijeenbrengen. Door een onzer medeleden werd het voorstel gedaan, dat onze Directie zou aanbieden, voor Nederland de leiding van dit werk op zich te nemen en dan ook, door een harer leden in de commissie vertegenwoordigd, invloed zou oefenen op den gang van zaken. Wij hebben aanstonds onderzocht, of het ons mogelijk zou kunnen zijn, door onze medewerking de nuttige onderneming te bevorderen, en of het ons sympathieke denkbeeld voor verwezenlijking vatbaar was. Doch al spoedig bleek het, dat de commissie reeds met de redactie van het *Middelnederlandsch woordenboek* over deze zaak onderhandelingen had aangeknoopt, die naar aanleiding van onze besprekingen hervat werden en spoedig slaagden. Onze medewerking was dus onnoodig geworden.

B. J. L. DE GEER VAN JUTFAAS,
Voorzitter.

UTRECHT, Juli 1902.

S. MULLER Fz.,
Secretaris.

OVERZICHT

VAN DE

REKENING EN VERANTWOORDING VAN DEN PENNINGMEESTER

OVER HET JAAR 1901/1902.

Ontvangsten:

aan saldo vorige rekening	*f* 1042.41$^1/_2$	
aan renten van belegde gelden . .	- 110.—	
aan contributiën	- 1000.—	
aan verkochte werken (in 1901) . .	- 459.45	
		f 2611.86$^1/_2$

Uitgaven:

aan drukloonen (in 1901):		
Rechtsbronnen van Amsterdam .	*f* 377.75	
Verslagen en mededeelingen. IV 4.	- 240.87$^1/_2$	
aan kopiëerloonen	- 20.75	
aan administratiekosten en rabat voor den handel	- 168.14$^1/_2$	
aan gelden à deposito gegeven . .	- 1000.—	
aan saldo	- 804.34$^1/_2$	
		f 2611.86$^1/_2$

NAAMLIJST DER LEDEN [1].

Mr. J. Bon d'Aulnis de Bourouill te Utrecht.
Mr. W. H. de Beaufort te Leusden.
Mr. P. R. Feith te 's Gravenhage.
Mr. S. J. Fockema Andreae te Leiden.
Mr. B. J. L. Bon de Geer van Jutfaas te Utrecht.
Mr. C. Pijnacker Hordijk te 's Gravenhage.
Mr. F. B. Coninck Liefsting te 's Gravenhage.
Mr. R. Melvil Bon van Lynden te 's Gravenhage.
Dr. P. L. Muller te Leiden.
Mr. S. Muller Fz. te Utrecht.
Mr. A. A. de Pinto te 's Gravenhage.
Mr. M. J. Pijnappel te Amsterdam.
Jhr. Mr. T. H. F. van Riemsdijk te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. J. Roëll te 's Gravenhage.
Mr. J. J. S. Bon Sloet te Arnhem.
Dr. J. Verdam te Leiden.

Mr. P. VerLoren van Themaat te Utrecht.
Mr. J. van der Leeuw te Amersfoort.
Jhr. Mr. D. G. van Teylingen te 's Gravenhage.
Mr. C. R. Merkus te Utrecht.
Mr. A. Telting te 's Gravenhage.
Mr. J. C. Reepmaker te Rotterdam.
Mr. J. J. van Geuns te 's Gravenhage.
De Universiteits-Bibliotheek te Cambridge.
De Universiteits-Bibliotheek te Utrecht.

---

1) Op den 1 Januari 1902.

De Universiteits-Bibliotheek te Leiden.
De Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam.
Mr. J. F. BIJLEVELD te Arnhem.
Het Genootschap Pro Excolendo Jure Patrio te Groningen.
Dr. J. H. GALLÉE te Utrecht.
Mr. J. L. BERNS te Leeuwarden.
Dr. K. HÖHLBAUM te Giessen.
Jhr. Mr. V. DE STUERS te 's Gravenhage.
Mr. H. L. DRUCKER te Leiden.
Dr. P. J. BLOK te Leiden.
Mr. J. LAMEERE te Brussel.
De Openbare Bibliotheek te Arnhem.
A. ESMEIN te Parijs.
Mr. A. J. ROIJAARDS te Amsterdam.
Mr. W. L. P. A. MOLENGRAAFF te Utrecht.
Het Stedelijk Archief te Keulen.
J. H. L. VAN DER SCHAAFF te 's Gravenhage.
Mr. S. GRATAMA te Rotterdam.
Mr. F. A. R. A. Bon VAN ITTERSUM te Utrecht.
Mr. R. FRUIN te Middelburg.
De Universiteits-Bibliotheek te Freiburg i/Br.
Dr. J. W. MULLER te Utrecht.
Het Hansische Geschichtsverein te Lübeck.
De Bibliotheek van het Institut de France te Parijs.
Het Rijks-Archief in Noord-Holland te Haarlem.
Het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant te 's Hertogenbosch.
Mr. J. G. C. JOOSTING te Assen.
De Universiteits-Bibliotheek te Giessen.
Mr. J. C. OVERVOORDE te Leiden.
Het Gemeente-Archief te Rotterdam.
A. Bon SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE VAN DE POLL EN NIJENBEEK te Utrecht.
De Universiteits-Bibliotheek te Gent.
De Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis te Zwolle.
P. A. M. BOELE VAN HENSBROEK te 's Gravenhage.
Mr. L. M. ROLLIN COUQUERQUE te 's Gravenhage.
Het Algemeen Rijks-Archief te 's Gravenhage.
De Universiteits-Bibliotheek te Heidelberg.
Mr. J. C. NABER te Utrecht.

Mr. J. A. FEITH te Groningen.
Dr. T. BUSSEMAKER te Groningen.
C. J. GONNET te Haarlem.
Dr. J. DE HULLU te 's Gravenhage.
De Provinciale Bibliotheek van Zeeland te Middelburg.
De Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage.
Mr. P. A. N. S. VAN MEURS te 's Gravenhage.
A. A. BEEKMAN te Amsterdam.
Mr. W. C. BAERT te Wijlre (bij Maastricht).
Dr. H. BRUGMANS te 's Gravenhage.
P. N. VAN DOORNINCK te Heemstede.
G. ROSENTHAL te Amsterdam.
Mr. J. ACQUOY te Deventer.
Mr. N. G. PIERSON te 's Gravenhage.
Mr. J. A. SILLEM te Amsterdam.
Mr. C. C. GEERTSEMA te Groningen.
Mr. R. E. HATTINK te Almelo.
F. A. HOEFER te Hattem.
A. HOLLESTELLE te Tholen.
F. ARENS te Essen (Westphalen).
Mr. H. VAN DER HOEVEN te Leiden.
A. SASSEN te Helmond.
Jhr. Mr. E. N. DE BRAUW te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN te 's Gravenhage.
Mr. J. A. G. Bon DE VOS VAN STEENWIJK te Brummen.
Baron DE VOS VAN STEENWIJK VAN ESSEN te Windesheim.
Mr. A. VAN WESSEM te Tiel.
Het Rijks-Archief in Noord-Brabant te 's Hertogenbosch.
W. O. SWAVING te Middelburg.
Mr. S. MULLER HZ. te Rotterdam.
J. J. VAN NOORLE JANSEN te Utrecht.
Het Rijks-Archief in Utrecht te Utrecht.
Het Rijks-Archief in Friesland te Leeuwarden.
Het Rijks-Archief in Drenthe te Assen.
Het Rijks-Archief in Overijssel te Zwolle.
Het Rijks-Archief in Gelderland te Arnhem.
Het Rijks-Archief in Zeeland te Middelburg.

DIRECTIE.

Mr. B. J. L. Bon DE GEER VAN JUTFAAS, *Voorzitter*.
Mr. P. VERLOREN VAN THEMAAT, *Penningmeester*.
Mr. S. MULLER Fz., *Secretaris*.
Mr. C. PIJNACKER HORDIJK.
Mr. R. FRUIN.
Mr. S. J. FOCKEMA ANDREAE.
Mr. S. GRATAMA.
Jhr. Mr. T. H. F. VAN RIEMSDIJK.

KORTE MEDEDEELINGEN.

XIX. Stadrechten van Wageningen.

De brand, die in 1662 Wageningen teisterde en ook het stadhuis vernielde, is oorzaak, dat het oud-archief aldaar vóór 1700 zeer weinig oplevert. Van oude stedelijke rechten is daar niets te vinden; hiervan heb ik mij bij een persoonlijk onderzoek ten stadhuize kunnen overtuigen [1].

De rechten, die hierachter worden uitgegeven, zijn vervat in een boekje, in 1886 aangekocht op eene auctie bij den boekhandelaar P. Gouda Quint te Arnhem en nu berustende in het depôt der Rijksarchieven in Gelderland.

Het boekje, welks afmetingen zijn 16 × 10 c.M., is gebonden in perkament en oorspronkelijk niet gefolieerd. De folieering met potlood aan den voet der bladzijden is van een veel jongere hand. Het is in hoofdzaak door twee handen geschreven. De eerste, die wij A zullen noemen, is die van Johannes de Moelendino [2], die in 1561 een verzameling van keuren daarin schreef en daarmede het boekje van fol. 1 tot fol. 81 verso vulde. Dit jaartal (anno etc. LXI) komt ook met roode inkt geschreven op het schutblad voor.

Folia 82 tot 125 zijn van een andere hand, die wij B noemen. Deze heeft het werk van zijn voorganger aangevuld, enkele keuren, die door dezen blijkbaar overgeslagen waren, bijgevoegd, hier en daar fouten verbeterd en de artikelen nu en dan van titels voorzien. Een en ander is, naar het mij voorkomt, het resultaat geweest van eene vergelijking van zijn boekje met een

---

1) Dat het Wageningsche archief vóór den brand niet onbeteekenend moet geweest zijn, leert ons Slichtenhorst, die herhaaldelijk in margine aanteekent, dat hij dit of dat aan het archief aldaar ontleend heeft.

2) Blijkens een gerichtssignaat was in 1558 Peter van der Moelen secretaris van Wageningen, zoodat wij in den aanlegger van het boekje waarschijnlijk een bloedverwant, misschien tevens opvolger van dien secretaris aantreffen.

exemplaar der stadrechten, dat zich, blijkens een aanteekening, „in scrinio oppidi" bevond.

Verder bevat het boekje van deze hand stukken van verschillenden aard, b. v. den brief, waarbij Wageningen in 1263 stedelijke rechten ontving, extracten uit de rechten der steden Zutphen en Calcar, een te Nijkerk gewezen vonnis, het tractaat van Venlo, een thinsrecht, den landbrief van de Veluwe van 1532, de Zutphensche landrechten enz. enz. Wat hieronder op Wageningen en zijn rechten betrekking had, is sub II door mij overgenomen.

Na deze beide handen is nog een derde, C, in het boekje aan het werk geweest. Deze (naar het mij voorkomt een zeventiendeëeuwsche) hand heeft in de eerste plaats het werk zijner voorgangers in hoofdstukken afgedeeld. Of hij daarin zeer gelukkig is geweest, meen ik te moeten betwijfelen, waarom door mij deze indeeling niet is overgenomen, maar de artikelen van andere doorloopende nummers zijn voorzien [1]).

Verder heeft de derde hand enkele fouten verbeterd, uitdrukkingen, die in zijn tijd blijkbaar verouderd waren, door modernere vervangen en dan (hetgeen wij als zijn hoofdwerk moeten beschouwen) bij een groot aantal keuren den meer of minder verkorten inhoud aan den rand geschreven. Van betiteling mogen wij niet spreken, eer van omschrijving, daar de kantteekening somtijds de keur in omvang overtreft [2]).

De twee oudste in het H. S. voorkomende handen zijn door verschillende lettertypen wedergegeven en wel:

Hand A door gewonen druk;

Hand B door cursieven druk.

Vermoedelijk is het boekje het eigendom geweest van een secretaris der stad, die het tot eigen gebruik had bestemd en daarin ook andere rechten opschreef, wier raadpleging hem nu en dan te pas kwam. Te meer kom ik tot dit besluit, daar het ook enkele aanteekeningen bevat van zuiver particulieren aard, gelijk men die opschrijft om ze te onthouden. Ook de enkele voorkomende historische aanteekeningen missen natuurlijk elk officieel karakter.

---

1) Tevens zij hier opgemerkt, dat de chronologische volgorde der keuren mijn werk is. In het HS. staan zij soms in zeer bonte wanorde dooréén.

2) In overleg met het bestuur der Rechtsbronnen-vereeniging worden ook deze door mij achterwege gelaten. Waar iets van hand C. door mij is opgenomen, wordt dit in een noot vermeld.

De verschillende handen doen denken aan elkander opvolgende secretarissen, welk vermoeden bijna tot zekerheid wordt, wanneer men het schrift vergelijkt met dat der in het Rijksarchief in Gelderland berustende gerichtssignaten over de jaren 1558—1628, waarin men ze onmiskenbaar terugvindt.

J. S. VAN VEEN.

1. Keuren.

Dyt hebben gemaickt die richter ende die schepen van Waegeningh in den jair van XCII (1392) op sincte Katrinen dach (25 November).

I. VUYSTENSLACH.

Item een vuystensclaech 2 ß ende weder te sclaen 2 ß; ende wye die aenbracht sijn is, daer scheydt ment nae van allen koeren [1]).

2. DIE NA DEN ANDEREN WERPT.

Item soe wie nae den aenderen werpt off scleet, hy raeck off nyet, 2 ß, soe waermede dat is mit verboeden wapen, steen, kannen, messen, houschen, bijlen [2]) ende diergelicke.

3. EEN MESSE TRECKEN.

Item een messe te trecken 2 ß, hy steeck off nyet; mer raeckt hy, 5 ß, cleyn off groet, ten waer een koerwonde: die waer des heren.

4.

Item soe wat koeren een man tegen een wijff verliest, off een wijff tegen enen man, dat is twijvoudt nae woerden off nae daden.

5. SCHELDWOIRDEN, KUYRWOND.

Item scheldwoerd, die aent lijff dragen, 5 ß, ende een koerwondt 5 ß den heer, ende dairtheynden nempt die stadt hoeren koeren, sy sijn cleyn off groet.

6. HOERENSOEN ETC.

Item soe wie den anderen hoerensoen heyt, 3 ß, off seyt hy,

---

1) Deze woorden laten aan duidelijkheid te wenschen over. Misschien heeft de schrijver van het boek zijn voorbeeld niet goed kunnen lezen.

2) Dit woord is door de derde hand bijgeschreven.

dat hy geen goet man en is, 3 ß, off die den anderen hoer heyt, 3 ß.

7. LOECHENEN VOIRT GERICHT.

Item soe wie den anderen logent voir gericht, 6 ß, off hy sey daer onrecht aan, off ten is alsoe nyet, 3 ß.

8. OP EENS ANDERS EEDT SPREKEN.

Item soe wye op des anders eet spreeckt voir gericht, 6 ß.

9.

Item een berst $11^1/_2$ schillinck der stadt.

10. ONSCHOUT.

Item soe wye een onschout wedt op enen dach ende coemt hy nyet alsoe, als hy gewylkoert heeft, die verliest zijn clagen ende der stadt $11^1/_2$ schillinck ende dien heer enen ban.

11. DAT GHENE BURGER DEN ANDEREN BUYTEN MOEGEN BESETTEN.

Item soe wie den anderen buten beset sijn lijff off sijn goet van onsen poirteren buten oerloff der schepen, die verliest der stadt 5 ß ende dien weder te vrijen opt sijn.

12. SCHEPEN LOECHENEN OFT SLAEN.

Item soe wye enen schepen loghent opter straten, twijvout koer, oft den schepen sleet, desgelijckx.

13. DEN SCHEPEN LOICHENEN INT GERICHT.

Item soe wye enen schepen loghent int gericht, dat is ellicken schepen 6 ß.

14. OP EENS ANDERS EEDT SPREKEN.

Item soe wye op des anders eet spreket opter straten buten gericht, 3 ß.

15. BURGERRECHT IN VOIRBADUNG.

Item een poirter, die den anderen voer doet bieden, die sal hem die drie [1]) naeste gerichtdage voirt myt recht volgen; lyet hy dier een voergaen, soe en souden die voirclagen nyet duden.

16. VAN EENEN BURGER VUER TE DOEN BIEDEN.

Item een gaest, die enen poirter voer doet byeden, dye sall

---

1) Het HS. heeft *drie die.*

hem drye dage aen enen gange myt recht volgen; liet hy diere enich voirgaen, soe en souden die voirclagen nyet duden.

17. SCHEPENGEBOT VERSMADEN.

Item soe wes die schepen gebieden hoeren poerter bynnen hoerre stadt off buten, by [1]) wat koeren sy se byeden, die sy breken, die verliesen sy, sy en mogent myt recht verantwoerden.

18. BOVEN SCHEPENORDEL KALLEN.

Item soe wye boven schepenordell kalt, die moet den schepen borgen setten.

19. BOSE WOERDEN VUERT GERICHT.

Item van alle bozen woerden voir gericht moet men borgen setten.

20. DES STADT DIENDERS MISDOEN.

Item soe wye der stadt boede, weker off scryver off anderen amptluyden mysdede, dat steet ter schepen claringe.

21. VAN DENGHENE, DIE VUERT GERICHT STEET ENDE NYET EN WYL ANDTWOIRDEN.

Item soe wye voer gericht steet ende en wyll nyet antwoerden, dyen sall die richter byeden van der stat wegen, yerst by 12 d., nae by 5 schilling, nae by 1 ℔, nae by 5 ℔, nae by 10 ℔, nae by 20 ℔, nae by 40 ℔. Ende hoe mennichde hy deser boede verliest, dair sall hy den schepen wysheyt voir doen, eer hy van den gericht geet, off die richter sall hem aentastenn daervoir ende houden hem totter schepen behoeff, thent hy voldaen heefft, hy sy gaest off poirter, dien dit geschiede.

22. NOCH VAN DENGHENEN, DIE VANT GHERICHT GAIT ENDE WYL NIET ANDTWORDEN.

Item soe wye voer gericht steet, die men beclaget, keert hy hem om ende wyll nyet antwoerden ende en geet enwech, dat is een oirstrijt [2]), dats $11^1/_2$ schillinck den schepen ende den richter enen ban.

---

1) Tusschen *buten* en *by* zijn in het HS. de woorden *off die porters gemuede lenen* doorgeslagen.

2) Lübben, Mittelniederdeutsches Handwörterbuch, verklaart dit woord met *Streit, Zank aus Mutwillen (?)*.

23.

Item soe wye men in den koer gravet, die sall geven in die kerrick 1 ß yaerlix off 12 ß aen gelde.

Item tusschen den coer ende den tween doeren mydden in die kerck 4 ß.

Item affter in der kerck 2 ß.

24. VUIRBADEN.

Item soe wye den anderen voirbyedt sonder van lijffschout, die sall totter derder clagen antwoerden, off een (?) wyndt sijn claegelicke goet.

25. VOIRBADUNG.

Item soe wye den anderen voirbiedt in sijn antwoerdt [1]), die en sall niet mer dan dryewerff clagen, des hy ierst in sijn antwoerdt geboedt is, ende nae tot sijnre schoenster weer, ende ter derder clage wyndt hy zijn clagelyck goet.

26. LIJFFSCHOUT.

Item van lijffschout en sall men nyet meer dan eyns clagen, des een man aen sine mont geboedt woerdt, ende dairentheynden sall die richter dair enen peynder op geven ende die sall gulde [2]) doen off recht voir twee schepen sonder vertreck, buten broken des clagers, off pande leveren. Ende wye dair pandweringe aff dede, die doet op sijn recht tegen den heer, dat is 5 ß.

27. BURCHTOCHTEN.

Item soe wye gemaendt wordt van borchtochtenn, die zall sijn recht voir die herberge doen, daer hy in gemaendt wordt, off ten naesten gericht int buerrecht, eer hy dairaff pandwering doet, wyll hy der loefften onsculdich wezen, off hy verliest tegen der stadt 5 ß.

28. SCHEPENGEBOT.

Item soe wye geboeden wordt van der schepenn wegen tot des heeren behoeff off tot der stadt behoeff in sijn antwoert off aen synen oversten boede tot sijnre weer kundich gedaen,

1) Hier is door hand B. in margine geschreven *i. presentie*.

2) Verdam i. v. zegt hiervan o. a.: „Vooral in de uitdrukking — gulde of recht doen, iemand voldoen of onschuld zweren." Lübben t. a. p.: mit gulde oder mit rechte = mit Bezahlung einer Summe Geldes (nach Vereinbarung) oder mit Recht (eidlich). Zie ook art. 102.

ghicht die boede by synen ede, dat hijt geboeden heeft, alsoe by 20 ß off daerenbynnen, daer en sall geen wederseggen in wesen, men en salt uutpeynden sonder merren ende byeden hem dan voirt by synen koeren.

29. DIE IN PANTWERINGE VERVELT, 5 ß.

Item soe wye pandtwering-doet ende daerin vervelt, dats den heer 5 ß ende nyet meer dan eyns.

30. BESAIT.

Item soe wye besett wordt myt schepenbrieven, hy sy edell, dienstman off ander geloet [1]), bynnen onsen schependum, die moet rechter tale plegen, hetsy sijn lijff oft sijn goet.

31. DOITSLACH, STADTFREDE.

Item enen (?) van doetslach Dominica post Petri et Pauli nae recht ende gewoente der stadt van Zutphen, ende alle dieghene, die daer rechts op verbeyden, dye houden wy voir onschuldich ende dye sijn bevreed myt dyen vrede. Ende wanner dye gegeven wordt nae sincte Jacoeps dach, soe steet hy thent des Sonnendages nae sincte Peters ad Cathedram; ende soe moegen hem die schepen voert verlengen thent des Sonnendages nae sincte Jacops dach. Ende gevellet nae sincte Jacoeps, desgelicke thent des Sonnendages nae sincte Peter. Dyen vrede kondigen wy voert te blyven ende te wesen in also volcomenre macht, off hy van nijes myt hande ende myt monde gegeven weer. Ende wye deser vreden enicht broeke, dat weer op sijn lijff ende op sijn goet.

32. LOICHENEN, SCHALCK HEITEN.

Item loechende enich den anderen off hiete hem schallick, die verloer 1 ß; mer lochende enich den anderen als een scallick, die verloer 2 ß, off scallick hiete voir gericht, die verloer 6 ß, off hyete hem boeve, die verloer 1 ß.

33. ONSCHOUT.

Item voirt stont yemant voir gericht, die sijn onscoudt voir enige saecke boede, off dan yemant seyde tot dien, die zijn ontscoudt boede: „Sweerdy, gy sweert enen meyneneet," wye dat denn anderen toesegede, die verloer 5 ß.

---

1) Zie Verdam i. v. *gelodet* (geloedet) = *gesproten*.

34. HEERFAERT.

Item off onse stadt heervaert doen soude ende dan enich man, die mede worde geset van den schepen off van den rade, van der banieren enwech rede off ginge off voere in eniger wijs, ten weer by oerloff der schepen ende des raets, die dan in die heervaert werenn, die verloer 10 ℔. Ende oick ellick, die mede is in der heervaert, sall doen wat hem die schepenn ende raet doen heiten ind gebieden. Ende by wat penen hem geboeden wort, die sollen sy verliesen, off sy dat gebot nyet en holden, gelyker wijs off sy in onser stadt weren.

35. OPLOOP.

Item voert queem enich loep in onser stadt off buten, waer die scepen toe coemen, dair sullen onse poerter by coemen by den schepen by 5 ℔.

36.

Item queem enich vreemt gaest in onsen stadt off buten, die myt enich onser poirter quellick overdroege, ende enich man dien gast dairtoe sterckede, die solde gelden der stadt 5 ℔.

37.

Item enich mynsche, die misdoet ende hy voir schepen geboeden wordt ende hem dair onsculdich seyde, ende hy dan myt tuyge verwonnen worde, die sall gelden $11^1/_2$ schillinck.

38. DEN VREDE BYEDEN.

Item soe sall men den vrede geven myt hande ende myt monde van beyden syden, wanneer men den vrede byedt off eyschet; ende wye des weygert ende also duck hy des weygert, soe sall hy gelden 5 ℔.

39.

Item queem enich onser schepen off raet off enich borger, dye men eenre waerheyt geloven mocht, daer onse borger vochten, alse om vrede te bieden: worden dan dair een schepen off raet geslagen, omdat hy hem vrede boede [1]), die dat dede, die sall gelden der stadt 20 ℔. Voert sloege hy enen borger, dat hy hem vrede boede, die solde gelden 10 ℔ ende nochtants solde hy dengenen beteren, dyen hy gesclagen hed, nae der schepen

---

1) In het HS. staat *bede*.

seggen. Ende worde daer yemant mishandelt myt woerden, dyen solde hy oick beteren nae der schepen seggen.

40. VAN DEN, DIE GEBODEN WORDT BY DEN SCHEPEN TE KOMMEN.

Item soe wye die boede gebiet buten gericht tot den schepenen te coemen, queem hy nyet, hy verloer 1 ℔, soe van watt saicken dat sijt begeerden.

41.

Item off twee onseren poirter ondertusschen vechtende worden ende worde hem vrede geboden van schepen off van raet off van anders onseren poirter, ende die een den anderen dairnae off daerboven scleet, die verliest 10 ℔.

42.

Item soe wye borgen heefft leysten, die en mach sy myt genen panden buten der herbergen weren dan myt gulden off myt sylveren panden, die alsoe guet sijn off beter dan dat gelt. Ende die mach die maenre vercopen ende wysen hem doer enen dorpell bynnen acht dagen te loessenen, als recht is.

43.

Item weert saeck, dat borgen te samen geloefft hedden in schepenbrieven, drye off vyer, meer off myn, myt gesamender hant ende daer een ewech voer woenen ende die ander hoer aendell betaeldenn, soe solden die schepenn dengenen, die ewech weer, doen maenen myt hoeren brieven op des maenres kost myt hoeren geswoeren boede.. Ende weert saick, dat hy nyet in en queem leisten off sijn andell nyet en betaelden, soe mocht die maenre die ander weder van nijes manen op dat aendeell, ende soe mosten sy leisten off dat aendeell betalen; ende welck oer dat dairaff beleyt worden, die moste sijn aendeell dairaff betalen ende wesen dairmede quijt, ter tijt toe dat die ander borgen uut weren vervolget ende en heddenn nyet aen te peynden.

44.

Item wye vervolget heefft, dat hy myt recht peynden mach, ende hem die richter den boede geefft, peynde hy dan aen enigerhande guet, dat een ander man sege dat sijn weer, ende segede den boede toe, hy dede pandweringe dairaff, dat guet weer sijn, soe solde die boede sy beyde dagen voir den richter ende voir die schepenn; dair solde diegene, die pandweringe ge-

daen hedde, te hiligen holden, dat dat pandt sijn weer, ende dairmede weer hy verdragen ende die aenleyder mach dat gedaen hebben, want hy pande gesocht heefft, sonder broeke tegen den heer off tegen der stadt.

45.

Item wye leget bynnen synen vyer stapelen, die en mach nyemant ghene schout bekennen voir schepenen, hij en moet voer sijn handt uter dekenn reycken ende sweeren dair ten hiligen, dat hy dat gelt van rechter schout schuldich is; ind dan soe moet dat stantafftich blyven.

46. VAN YMANTZ IN EENS ANDERS HUYS TE MISHANDELEN.

Item queem enich in eens anders huus dyen te mishandelen, myt vuysten te slaen myt voirrade, die verliest 20 ℔; scluege hy hem myt verboeden wapenen, soe verliest hy 40 ℔.

47. VAN YMANTS IN EENS ANDERS MANS HUYS TE VERVOLGEN ENDE MISHANDELEN.

Item off twee luyde off meer twystende worden op der straten myt daden off myt woerden ende dan hoirre enich den anderen ontweecke in een taverne off in enich ander huus, ende dan die een den anderen naevolgeden, ende worde dan die int huus geweecken weer van den anderen mishandelt myt daden off myt woerden, die koerber weren, soe sall diegene, die den anderen int huus mishandelt, gelden twijvolt koer, naedien dat die koeren liepen nae woerden off nae daden.

Des sijn die richter ende die schepen van Waegeningen overdragen in den yaer van ses ende tnegentich (1396) des naeste Donredages nae Alre Kynder dach [1]).

48. DAT DIEGENE, DIE KOEREN AFFGEWESEN WARDEN ENDE GHEEN GOIT EN HEBBEN.

Item alle diegene, die koeren affgewyset werden, die geen guet en hedde aen te peynden off voll en dede voir gericht, die sullen sy betalenn bynnen eenre maent dairnae. Weer yemant,

1) Deze dag in verband met het jaar, waarin deze keur is vastgesteld, namelijk 1396, is een bewijs voor het gebruik van den Kerststijl. In 1396 viel Aller kinderen (28 December) op Donderdag. Donderdag na dien feestdag zou dus zijn 4 Januari 1397. In 1395 viel Aller kinderen op Dinsdag. Het jaar 1396 was met Kerstmis begonnen: de hier bedoelde dag is dus 30 December 1395.

die des nyet en dede, hy weer wijff off man, die verloer sijn poirtrecht ende alle sijn vryheyt, dye hy van der stadt hed; ende weer yemant, die die lude daerentheynde huysede off hovede off eten off drinckenn vercofft off geve bynnen onsen schependom, die verloer 5 ₰ der stadt alsoe ducke, als hy dat dede, hy weer wijff off man.

49.

Item weer yemant, die sijn vryenden in die kerck graven woude, die sall voir gaen aen die kerckmeisters, eer hy die eerde opene, ende doen hem vol voir alsulck gelt, als op den grave geset is, bynnenn yaers te betalen. Werdt saeck, dat hy des nyet en dede, die broekede 10 ₰ der stadt.

50.

Item weert saeck, dat enich twist off vechtelick geschieden in onsen schependom, dat die vryenden nyet en zuenden bynnen der tijt, dat hem die schepen lieten weten, soe woudent die schepen zuenen. Soe wes soene dat sy dengenen toesegede, dien daer misdaen weer, boven dat meisterloenn, dat solde gaen in die eer Goedts off aen der stadt, waer dat die schepen keren wolden.

51. PEINDTBAER SCHOLT KAN NIET VERJAREN NOCH VERDAGEN.

Item weert saeck, dat yemant schout schuldich weer, verdient loen, renthen off pacht off thyns off ennich scholt, dye men peynden mach, die en mach veryaeren noch verdagen, men en mach sy peynden tot welcker tijt dat sy onbetaelt weer.

52. VAN BURCHTAL AN DER KERCKE, HEER OFFTE STADT VERSTRECKT.

Item weer enich man, die guet schuldich weer der kercken, den heer off der stat, ende die dair borgen voir gesett hedde, die mach peynden theynden hoeren dagen, ind die borgen en moegen hoir pande nyet bescudden myt hoers saeckwolts guede, ten weer dat hijt betaelden.

Dyt overdroegen richter ende schepenn des Saterdages voir sunte Johans dach Baptista (22 Juni) in den yaer van XCVIII (1398).

53. VAN BORGHEN.

Item weer yemant schout schuldich, dair hy borgen voir geset hedde ende dair die borgen voir uutbeleyt worden, soe mach men die borgen peynden; mer mochten die borgen alsoe rede pande bewisen aen hoeren saickwouden, als men hem affpeynden

mach, soe solden des saickwolden panden gaen voir der borgen pande. Weert saick, dat die saickwolden also rede pande nyet en hedden als die borgen, soe solden der borgen panden voirgaen ende soe mochten die borgen denselven peynder nemen ende peynden hoeren saickwolt aen sullicken guede, als sy aen hem vynden.

54.

Item soe mach enich borger vrede byeden, gelijck schepen off raet, daer hy weet dats noit is. Weer yemant, die dyen vrede weygerden, die verloer alsoe voel, off oen schepen off raet geboeden hedden.

55. VAN ONTSCHOUT.

Item weer yemant, die sijn onschout geboeden hadde van eniger clagen, ende hy dan varen woude bedevaert off om sijn comenschap, ende hy dan voir schepen queme ende wolde sijn ontscholt claren, dat sal men kundich doen denghenen, die over hem geclaget hedde, off synen wyve off sinen kynderen, ende sullen coemen voir gericht ende nemen dair sijn schout ende sijn ontschout.

56.

Item dair twee lude samen woenen in een huys, weert dat hoirre enich den anderen enigerhande guet te onderpande sette, dat onderpandt solden diegene, dyen geset weer, uut dyer weer vueren in een ander weer in sijn beholt; en dede hy des nyet, ten moch (?) nyet blyven, wolde dair een ander aen peynden.

57. VAN ONTSCHOUT.

Item beclaget enich den aenderen om schout, seecht dan die ander: „Ick heebb hem betaelt," off dan die aencleger vraget eens ordels, hoe hy hem betalinge bewysen sall, soe sall die richter, daer die clage voir is, vragen voir den ordell dengenen, die aengetaelt is, off hy op synen woerden blyvet, dat hy hem betaelt hebbe; seget hy dan ja, soe sall die richter dat ordell bestaden, hoe hy die betalinge toebrengen sall ende bewysen; mer seget hy, dat hy op dyen worden nyet en blyve dat hy hem betaelt hebbe, ende seget hem onschuldich, soe sall men hem tot sijnre onschout wysen, tensy dat oen die aencleger myt schepen off myt schepenbryeven moegen betuygen.

58. ITEM VAN ERFFNISSE.

Item off yemant enich erffnisse is vervallen, dair hy voir schepen in dedinge aff coemen weer, dat hy die erffnisse nyemant vercopen en sall, hy en sy mytt mynnen off myt recht ierst by den schepenen van hem gescheiden.

59. VAN EEN KNAEP OFF MAEGET, DIE NIET IN HAREN DIENST EN QUAMEN.

Item soe wye een maecht off enen knaep myedet ende die nyet en queme in hoeren dienst, als sy geloefft hedden, des ment hem overtuygen mocht, die verloer 5 ß; ende wye sy daerenboeven myeden, die verliest 5 ß, off wye sy langer huysde off hovede dan enen nacht, die verliest 1 ß.

60. VAN EEN KNAEP OFF MAGET, DIT VUER HAER VERDIENT LOEN PEINDEN.

Item weer enich knaep off maget, die peynde om haer verdiende loen, weert saeck, dat dengenen, dyen sy gediendt hedden, yet op hem te seggen hadden, dyen solden sy opten staenden voet weder te recht staenn.

61. VAN VERDINGEN TO MEYEN, DORSSEN OFF GRAVEN.

Item soe wye verdinget te meyen, te dorschen, tuynen off te graven, dat men hem overtuygen mocht, ende des nyet en dede, als hy geloefft had, dat mocht diegene bestaden, dyet aen hem verdinght had; wat hy dair meer aff geve dan hy hem geloefft hadde, dair mach hy hem voir peynden aen den reedsten guede, dair hy dat vyndt, sonder wederseggen, ende dairentheynden sall hy sijn broeken gelden, dat is 1 ß. Ende die broeken van den gast heefft die heer, ende van den poirter die stadt [1]).

62.

Item soe wye botter off herinck off ander guet veyle heefft, hoe hy dat ten yersten opsteeckt, soe soll hijt voir all uutgeven. Dede hijs nyet, soe verliest hij 1 ß [2]).

---

1) In het HS. volgt hier art. 89, waarbij door hand B. is aangeteekend: *Hec constitutio debet postponi. Vide Signum.*

2) Hierbij is door hand B. aangeteekend: *Preponenda, que sequuntur. Vide signum* A. Z. *Late sunt he leges anno* 1398.

63. OPBADUNG OP GELT, DAT VERSCHENEN IS.

Item van gelde, dair die dach aff verleden is, dat en sall men nyet meer dan eens opbyeden ende wysen over viertin nacht te loesen.

64. OPBADUNG VAN GELT, DAER DIE DACH AFF THOCOMMENDE IS. ITEM VAN TYLBAER HAVE.

Item van gelde, dair die dach aff toecoemende is, ende van tylbaer have, die sal men dryewerven opbieden ende wysen over veertin nacht te loessen.

65. ITEM VAN GULDEN ENDE ZILVEREN PANDEN.

Item van gulden ende van sylveren panden, die sal men nyet meer dan eens opbieden ende vercopen sy nae der wichten, als alsulck guet weert is, ende wysen hem over veertin nacht te loessenn.

66. AEN REETH GELT PEINDEN.

Item dair men aenn reet ghelt peyndt, dair sall een man tsijn affnemen by tween schepenen.

67. ERFFGRONT VIERMAEL OP TE BODEN.

Item dair men aen erffnisse peyndt, dat sal men vyerwerven opbieden ende wysen over veertin nacht te loessenen.

68.

Item van levendigen panden, die en sal men nyet meer dan eens opbieden ende wysen over acht daghen te lossenen.

69. DAT DIE KERCKE, DIE HERE ENDE DIE STADT HUN PANDEN MER EENS OPBIEDEN.

Item soe wat guede dat die hilige kerck off die heer off die stadt peyndt, dat en sal men mer eens opbieden ende wysen oeveer (*sic*) veerthien dagen te loessenenn, ende desgelijckx dat gasthuys.

70. VAN IDT THIENDEN.

Item soe moegen waell drie, vyer, meer off myn lude thienden te samen copen, mer gheen thiendwaghen meer op een stuck te gaen dan twee. Wye dat broeke, die verloer 5 ß.

71. THIENDEN.

Item soe en sullenn sy onder eens mans koern nyet varen

thienden, off hijs van hem begeert, hy en heb dair sinen boede by tot enen halven dage tho, by 5 ₰; meer theynden den halven dach soe mach hy varen hy wyll buten broekenn.

72. THIENDEN.

Item soe en sall nyemant sijn koern enwech vueren van den stuck, hy en salt den thiendenaren enen halven dach te voeren seggen, bij 5 ponden; meer weert saeck, dat die thiendener dan nyet en queme, soe mocht men hoeren thiendt uuytsetten by tween gueden knapen sonder broeke.

73. VAN BURGEN TE FORDREN.

Voirt soe sall die maenre manen, als sijn dach verleden is, ende volgen synen borgen myt recht nae onserer stadt beloep, theynt hem volschiet is, ende voirt soe en sall die maenre genen dach geven off overdracht maken mytten schulder buten der borgen wyll. Dede hy dat, soe verloer hy der stadt 10 ₰.

74. NIEMANT MACH VAN EENS ANDERS WEGEN MANEN SONDER VOLMACHT.

Item soe wye wyll manen van des anders wegen, die sall een betoen brengen aen die schepen, dat hy een recht boede is, off hy sall den schulder wisheyt doen, dat hy een recht maenre is, off hijs begeert.

Item dit overdroegen richter ende schepen in den yaer ons Heeren MIIIIC ende XIII (1413) op sincte Angnieten dach (21 Januari).

75.

Item soe en sall nyemant geen eygen stadt in der kercken begripen, dair hy anders yemant affkeren sall; wye dat dat dede ende also ducke als hy dat dede, die verloer 1 ₰ der stadt.

76.

Item voirtaen soe en sullen geen vrouwen sitten noch staen off geen stede begrypen voir den tween sydeldoeren; also duck als sy dat deden, soe sal men se peynden voir 5 ₰, halff den heer ende halff der stadt, uutgeseyt beghenckenisse [1]).

77.

Item in den jaer ons Heren MIIIIC ende XVI (1416) overdroegen

---

1) Deze keuren van het jaar 1413 staan in het HS. bij vergissing tusschen § 67 en § 68. Door hand B. is er naast geschreven: *Item hec duo instituta postponenda sunt.*

ende wylkoerden richter ende schepen tot Waegeninghen, dat geen ongeërffde kynder gheen guet, ruerende off onruerende, verantwoerden en sullen, dat die vader ende die moeder in hoeren weer hebben off in hebbender bruyckender weer sijnn [1]).

78. ORDELEN THO HOEFFDE REMITTEREN. TEERGELT.

Item die richter ende die schepen sijn overdragen ende hebben gewilkoert, off yemant van onsen borgeren off buerluyden enich oerdel voir richter ende schepen tot Waegeninghen dingden, des die schepen nyet vroet en weeren, ende die sy te hoeffde haelen wouden, dair sall der stadt geswoeren boede den luyden, die die ordell gedinght hebben ende dair die ordell op gedinght sijn, een weet aff doen, dat sy den borgermeisters teergelt doen, dat is te weten acht ₰ tot ellicker reysen. Ende die weet sall hem die boede doen aen hoeren mont off aen hoer weer, dair sy woenachtich weeren, off in der kercken. Ende weert saick, dat yemant weer, die die boede die weet dede ende dat teergelt den burgermeisters nyet en geve, als vurschreven is [2]), soe sullen die burgermeisters dat teergelt te schaden wynnen ende peynden hem aff schade ende hoeffstel, die weygeringhe gedaen hed van den teergelde, ende myt dyen pande voirt te varen als van onser stadt renthen. Ende soe wye in den oerdell ontsteet, die sal men sijn gelt terstont wedergeven, ten weer saick dat hy ongehoirsam hedde geweest: die sall gelden denn schade, die op sijn teergelt gegaen weeren.

79.

Item soe wye gelt om gelt geefft, koern in sacken, botter off herinck vercoept, dat tot hogheren schaede dreecht dan van tyen penninghen een, alsoe ducke als hy dat dede, die verliest 40 ₰, twyntich den heer ende twyntich der stadt.

---

1) Deze keur staat in het HS. tusschen art. 79 en 80. Door hand B. is in margine aangeteekend: *He constitutiones confuse et inverso ordine sunt conscripte fere omnes, quem errorem annorum series et numerus facile indicabit.*

2) Door hand B. is hier in margine aangeteekend: *Hucusque quadrat hec constitutio cum lege lata anno* 1418, *que lex sic habet, ut sequitur: End daer weigerincke in dede off ongehoersaem waren end dat teergelt an den burgemeisters off den gesworen boede niet en brochten ende dat onthielden langer dan* 14 *dagen na der weet, dat bewiesselick weer, die sall der saecken vellick weesen, want hy den gericht ongehoersaem is geweest. Anno* 18 *op Manendach na sinct Jan ante portam Latinam* (9 Mei).

80. DAT DIE TAPPERS NIEMANT BIER WEIGEREN EN SULLEN OM REET GELT.

Item voirt soe hebben sy gewilkoert, dat dieghene, die byer tappen, nyemant gheen byer weygeren en sullen, die myt reden gelde coemdt, also lange als sijt in hoeren huus hebben, et sy in kannen off in vaten, die opgestoken sijn off nyet opgestekenn. Ende weert saick dat yemant byer geweygert worde, die mach selver byer tappen off uuyt den kannen gyeten ende leggenn sijn gelt van der byer op die ton off in den huys sonder broecke tegen den heer off tegen der stadt.

Ende weert saick, dat enich weerdt off weerdinne dyen man off dat vijff *(sic)*, die dat byer haelden, myshandelden myt woerden off myt wercken, dat solden sy beteren tot der schepen seggen, ende nochtants en solden sy geen byer tappen off vercopen bynnen enen veerdell yaers.

81. DAT NYEMANT ZIJN GOITH ONDER ZIJNS ZELFFS ZEGELL OVERGEVEN MACH.

Item voirt hebben sy gewilkoert, dat nyemant sijn guet, ruerende off onruerende, onder sijns selffs segel overgeven en sall, dat stantafftich wesen sall, alsoe veer als sy dairin sijn blyven sitten, die heer ende die stadt en sullen hoer broeken dairaen vorderen.

82. DAT NYEMANT IN DER TOLSTEGE TYMMEREN MACH.

Item mijns heeren raet van Gelre, als die heer vann Gemen, heer Scheleert, mijns heeren hoeffmeister, ende Ghijsbert Pieck, rentmeister der lande van Gelre [1]), ende die burgemeisters ende schepen tot Waegeningh sijn overdragen, dat nyemant in der Tolstegen tymmeren noch woenen en sall.

83. DAT NIEMANT OP STRATEN, MARCKTEN OFF GEMEINTEN TYMMEREN SAL.

Item die richter ende die schepen sijn overdragen in den yaer van XXII (1422) des Dynxdagh nae denn hiligen Yaersdach

---

1) De verwarring, die in het HS. heerscht, maakt het somtijds min of meer onzeker, uit welken tijd de keuren zijn. Een aanwijzing leveren de in art. 82 voorkomende namen van leden van den raad van hertog Reinald IV. Twee hunner, Johan Schelart van Obbendorp (hier Scheleert genoemd) en Gijsbert Pieck, treffen wij aan in een oorkonde van 19 Maart 1415 (Nijhoff, Gedenkw. III N°. 354).

(6 Januari), dat nyemant op straten noch op mercten noch op meenten bynnen onser stadt en betymmer. Weert saick dat dair yemant op tymmerden, die solde verliesen 40 ℔, twyntich den heer ende twyntich der stadt, ende nochtanst solden sy dat weder affbreken.

84. IDT GASTHUYS EN DOET MER EENS OPPADUNGH.

Item die richter ende die schepen sijn overdragen in den yaer van achtendetwyntich (1428), soe watt guede dattet gasthuys peyndt, dat en sal men mer eens [1]) opbyeden ende wysen over veertyen nacht die loesse.

Item in den yaer ons Heeren dusent IIIIc ende XXX (1430) op des heligen Sakramens dach (15 Juni) hebben wy richter, burgermeisters, die gemeyn schepen ende raet der stat van Wageningen gewylkoert ende overdraghen myt eenen gueden ganssen wyll ende volcomen berade voir ons ende onse naecomelingen all alsulcke puncten ende vorwerden, als hiernae beschreven staen, die te halden te ewigen dagen ende nyet te breken noch te wederspreken in eniger wijs.

85. ERFFRAITH.

Item in den iersten sall dat schependom tot Waegeninghen gedeylt wesen, als dat in voirtyden ende van olts plach te wesen, dat is te weten van ellicker syden ses schepenen, die dair nutste ende bequaemste toe sijn, als myt namen van der maechtaell ende vryentschappen van Well ende van Dolre sesse schepenen aen die een syde, ende van der maechtaell ende vryentschappen Jans van Homoet, Geryts Volquijnssoens soens ende Otten vann Laer sesse schepenen aen die ander syde. Ende die schepen van beyden syden vurs., die nu ter tijt sijn off naemaels werden, sullen sweren, als gewoentlick is, ende mede in hoeren ede begrypen, dat sy alle onmynne ende twyst van beyden syden vurschreven, die in der tijt geschien moegen, sullen helpen schutten ende nederleggen nae alle hoirre macht ende moege.

86.

Item voirt wilkoeren wy richter ende schepen vurschreven, als weert saick, dat alle die schepenen van der eenre syde stor-

---

1) Het HS. heeft bij vergissing „*en*".

ven [1]) sonder een, soe sall ende mach die een schepen, die dair te lyve gebleven weer, ten naesten sincte Peters dach ad Vincula, als men die schepene plaecht te kiesen, alsdan weder kyesen vijff nye schepenen tot hem van sijnre maechtael ende vryentschappen in alle der matenn, off sijnre drye weren. Ende weert oick saick dat alle die schepene van der eenre syden storven, soe sullen die schepenen in der tijt van der ander syden kyesen ten naesten sincte Peter ad Vincula sesse nye schepenen van der maechtaell ende vryentschappen (dergheenre), die dair gestorven weeren, sonder argelist.

87. BURGEMEISTERSEEDT.

Item voirt soe wylkoeren wy schepenen vurschreven, dat die schepen van beyden syden vurschreven in der tijt sullen setten altoes ende ten ewigenn dagen van ellicker syde vurschreven enen burgemeyster. Ende die vurschreven burgemeisters sullen sekeren ende sweeren, dat sy der stadt renthen in sullen wynnen ende werven bynnen hoeren yaer, ende dair guede bewijsselicke rekeninge aff te doen den gemeynen schepenen in der tijt altoes op sincte Peters dach ad Vincula, eer sy ontseet werden; ende die vurschreven burgemeisters sullen alsdan dat gelt van der stadt renthen opleggen myt hoire rekeninge off pande off pandweringe van enen ygelicken dairaff te leveren, sonder argelist.

88. CUERMEISTERSEEDT.

Item voirt soe wylkoeren wy schepenen vurschreven, dat die burgemeisters ende schepenen in der tijt sullen setten altoes ende ten ewigen dagen van ellicker syde vurschreven enen coermeister, ende die twee coermeisters vurschreven sullenn sekeren ende sweeren, dat sy der stadt koeren in der tijt in sullen wynnen ende werven bynnen den naesten veertien dagen, naedat sy verschenen sijn, ende dair nyemant in te verschoenen van geenre syden vurschreven, ende dair sullenn sy den gemeynen schepenen vurschreven guede bewijsselicke rekeninge aff doen, dat gelt dairaff myt hoirre rekenschap den schepenen off pande off pandweringhe van enen ygelicken dairaff te leveren altoes op sincte Peters dach ad Vincula vurschreven, eer sy ontset werden, sonder argelist.

Ende voirt sullen alle ampten van beyden syden dairnae wesen ende staen nae alden gewoenten, sonder argelist.

---

1) Het HS. heeft *sterven*.

89.

Item soe sijn die richter ende die schepen overdragen in den yaer van XXXVI (1436), dat nyemant in geenre wijs bynnen onseren stadt enige huysinge decken sall anders dan in sclijck off myt herden daeck.

90.

Item in den yaer van XXXVII (1437) des Donredages na sincte Geertruyden dach te Mydde-Meert (21 Maart) hebben die richter ende schepenen gewilkoert: tot welcker tijt dattet des lands noet ys onraet op dat lant te setten, dat en sal die heemeraedt nyet meer dan eens opbyeden gelick mijns heeren ende der stat pande. Ende dit hebben die heemraide ende die gemeyn erffgenoten aen onss richter ende schepene vurg. begeert.

91 [1].

Item off enigerhande vechtelicke gevyell bynnen onsen schependom nae sincte Jacoeps dach *ende dat gefreet worde* ende dair van eniger partyen dairaff yemant doet bleve, soe bleven die onschuldige mage van beyde dyen partyen myt dyen vrede bevredt, gelicker wijs off sy dyen vrede aen beyden syden myt hande ende myt monde gegeven hedden, thent des Sonnendaghs nae sincte Peters dach ad Cathedram.

Ende vyel dit vurschreven vechtelick nae sincte Peters dach ad Cathedram, soe solde dese vrede standen theynt des Sonnendaghs nae sincte Jacoeps dach, ende dan sullen richter ende schepen dyen vrede voirt kundighen, van dyer eenre tijt tot der ander te dueren. nae onser stadt recht in soe volcomenre macht, off hy van nyes gegeven weer myt hande ende myt monde [2]).

92.

Item off enigerhande stoet off twyst off vechtelick gevyell bynnen onsen schependom nae sincte Jacoeps dach, dat gevreedt worde, die vrede solde staen thent des Sonnendaghes nae sincte Peters dach ad Cathedram.

Ende gevyell enigerhande stoet off twyst off vechtellick nae sincte Peters dach ad Cathedram, dat gevreedt worde, die vrede

---

1) Aan den rand dezer keur staat: *Anno* 1438, zonder dat uit den inhoud blijkt, dat zij van dit jaar is.

2) Vgl. art. 31.

solde staen thent des Sonnendaghs nae sincte Jacoeps dach. Ende dan sullen richter ende schepen dyen vrede voirt kundighen van dyer eenre tijt tot der ander te dueren nae onser stadt recht [1]).

93. VAN SCHULTBRIEVEN DER STADT.

Item die richter ende die schepen sijn overdragen ende hebben gewilkoert in den yaer van XXXIX (1439), als weert saick, dat yemant van onsen borgeren off buerluden off ander lude van buten, soe wye dat se weeren, die onser stadt schepenscholtbryeve hedden, dair hem ghelt in verborget weeren myt borgen, die een yaer ende dach olt weeren over den dach ende dairenboven, dat alle diegene, die die vurg. bryeve hedden, manen sullen ende hoeren borgen myt recht ten eynden uut vervolgen voir den hyligenn Kersdach in denselven yaer vurscreven. Weert saick, dat yemant weer, gelick vurscreven steet, die des nyet en dede, soe en wyllen die richter ende die schepen vurgenoemdt die vurschreven bryeve van geenre weerden haldenn.

94. VAN DIE BETALUNGHE DER STADT AXISEN.

Item die richter ende schepen hebben gewilkoert in denn yaer van XLII (1442) des Dynxdages nae sincte Elizabethen dach (20 November) als van der stadt sijssenn op die tepper, op die brouweer *(sic)* ende voirt op alle guet, dat sijsber is. Soe wye sijn rechte sijsse van wijn, van byer ende voirt van allen gueden, dat schijsber is, dengenen, die die sijsse gepacht hedden off verwaerden van der stadt weeghen, nyet en betaelden off en bewesen soe dairop steet, soe sullen diegene, die hoir sijsse nyet the recht en betaelen, mytten vurschreven pechter off verwaerre [2]) der sijssen gaen voir twe schepen ende halden [3]) dat myt hoeren ede, dat sy dye sijsse te recht betaelt hedden. Ist saeck, dat sy des nyet doen en wyllen, soe sullen die vurschreven pechter off verwaerre [4]) rechtevoirt hoir pande daervoir nemen, dat [5]) sy

---

1) De groote overeenkomst van dit artikel met het vorige is reeds opgemerkt door hand C., die daarop in een kantteekening wijst.

2) Door hand C. is dit veranderd in *verwaerder*.

3) Door hand C. is dit veranderd in *sueeren*.

4) Weder heeft hier hand C. in de plaats gesteld *verwaerderen*, gelijk bij het volgende woord *datellick*.

5) Hand C. heeft dit veranderd in *daer*.

oen [1]) aentyende sijn ende sclyten die pande ende varen dairmede voirt myt recht als van onser stadt renthen [2]).

95.

Anno 1443. *In den eirsten wyll onssen gen. heer ses schepen gecoeren hebben van goede mannen, bynnen hoeren schependom woenachtich, ende niemant buiten, die zweeren sullen oir genechten te halden* [3]).

96.

Soe dat gerichtboick in der kisten ligget, daer drie sluetelen aff sijn, sullen diegene, die die sluetelen hebben, oic mede zweeren, dat sy op allen gericht op die richtdagen weesen zullen ende dat gerichtboick apenen, alsoe dat mijn gen. heer, die stadt noch niemandt dairby te kort en geschie.

97.

Item off ennich van den schepen off diegeene, die die sloetelen alsoe hebben, om kentelicke bewyesselicke noitsaecken wyll op enniche genechten off rechtdagen uutweesen musten, dat diegene dan oer macht ende oick oir sloetelen den anderen schepenen, die hier bynnen weeren, laten sullen, alsoe dat dat recht dairmede niet vertagen off oick niemants by te kort en geschie.

98.

Item soe hebben die richter, burgemeisteren, schepen ende raith gewilcoert op sinct Simon ende Judas (28 *October) dach, soe wye in onsen schependom saut will brengen, die en sall dat niemant vercopen, hy heb dat eerst den borgemeister in der tijt geveilt ende verkofft na geset der stadt van Arnhem, ende sy en sullen dat niemant mitter stadt maet te meten weigeren, die mit reden gelde koempt off daer die burgemeister goet voir sijn, off hy sall gebroickt hebben thien heerenpondt, halff den heer ende halff die stadt, soe vaeck ende mennichwerff dat het geschiede.*

99. VAN PANDTKERINGE, GEDAEN TEGENS DIE KERKE, HERENBROICKEN ENDE STADTRENTHEN, ENDE WOE MEN DAERMIT PROCEDEERT.

Item die richter ende die schepenn hebben gewylkoert in den

---

1) Hand C. heeft dit veranderd in *hun*.

2) Aan den rand van dit artikel is door hand B. aangeteekend: *Hec constitutio non invenitur in libro constitutionum, qui reservatur in scrinio oppidi Wageningen.*

3) In margine: *Olim, sed nostro tempore non item.*

jair ons Heren dusent IIII^c ende XLVII (1447) opten hiligen Kersawondt (24 December), soe wye pandtweringe doet van der hiliger kercken renthen off van des heeren broicken off van der stadt renthen off van der stadt broicken, die sall die boede in der tijt eenen dach van rechten leggen alsdan des anderen dages te mystyden voir richter ende voir schepen, ende dair sall hy dan gulden off recht aff doen.

100. WYE DEN BURGEREN AFF OFF THOVUERT, IS WECHGELT FRIJ.

Item die richter ende die schepen hebben gewylkoert in den yaer van LI (1451) des Dynxdages nae sincte Gallen dach (19 October), dat alle dieghenen, die vercoepen off copen tegen onse burgeren off stadt enigerhande waer, die sy myt wagen off myt kerren brengen off halen, die tot sesse vleemsche groit thoe weert is off dairenboven, te verstaen koern, hoy, torff, byer, steen, holt, wollen ende die gelijcken, die sullen vry varen van wechgelt.

101. VISKARREN, ALHIER MARCKT HALDENDE, SIJN WECH- ENDE STEDEGELT FRIJ.

Item weert oick saick, dat hier quamen enige vyschkerren, die hoir merckt hielden, die sullen vry wesen van wechgelt ende van stedegelt. Weert saick, dat hier enich gebreck in geviell, dat sall altoest staen totter schepen claringhe, ende hoe die schepen dat claren dat sall stantafftich wesenn, beheltelick der stadt hoirre renthen.

102.

Item die richter inde die schepen sijn overdraghen ende hebben gewilkoert des Wonsdaech nae sincte Mathijs dach (27 Februari) in den jaer van LIIII (1454), dat alle dieghenenn, die in onsen schependomme wonnen ende vur, lich ende roick holden ende gheen borger en sijn, die sullen koemen byenen vyerthijn daghenn nae desen daech voerschreven ende wynnen hoer borgerschap. Wert sayck dat sy des nyet en deden, soe en sullen sy ons buerrechts nyet genyetthen, dat is thoe verstaen, sy alle, man off wijff, het sy van byennen off van buthen, then rechten staen sullen des darden dages, wanner sy des iersten daghes geboet sijn an oer tegenwordicheit, des anderen daghes an oer tegenwordicheyt offt aen oer schoenster weer. Is saeck dat sy oer dan nyet verandtwoerden voer dat ghericht, soe wynt die aenspreker sijn clagelicke guet.

Wert oick saicke dat sy paendwerynge deden, daer sall se die boede in der tijt aff verdaegen alsdan des derden dages voirt ghericht, ende dan sullen sy daervan gulden [1]) off recht doen. Ende wert saick, dat die richter alsdan uuyt weer ende by dat gericht nyet koemen en konde, soe sall hy des enen schepen mechtich maeken, die een daegelix richter wesen sall als van der vurschreven beclageninge off pandwerynge.

Wert oick saick dat dieghenen, die gheen borger en weren, enyge last krege, het wer van onsen heer van den landt offt van uythemssche richteren off van anderen lueden, des en wyll oer die stadt nyet kroeden etc.

103.

Item in den jair ons Heeren duyssent vyerhondert ind LXIIII des Manendaghes nae sincte Mauricius daech (24 September) sijn dye richter ende die ghemeyn schepen tot Waegheningh overdraghen ende hebben gewylkoert, dat nyemant, die gepeynt wordt, enyge paendweringhe doen en sall op rekenynghe off op enige andere voernemynghe buetten bewyssinghe, hy en sall ierst, eer hy pandt keert, dat ghelt betalen, dat hy kendt schuldich tho wesen. Dede daer yemant oever, dat souden een onrechte pandweringhe wesenn.

104.

Item soe hebben sy gewilcoert deszelven dagen [2])*: soe wye beclaecht wordt van ennicher schout ende die daerop andtwoirden, die sullen ein recht andtwoirt geven, jaa off neen, sonder ennich intreck, then weer saeck dat hy dat myt schepenbrieven off mit schepenghetuich off bewiesselicke bybrengen mucht, daer die aencleger myt recht niet tegen seggen en mucht.*

105.

Noch hebben sy gewilcoert deszelven dages, dat niemant geenreley tylber guit, clenodien of levendige have verandtwoirden sall, hy heefft se gehat in sijn bruickweer ende ter zelver tijt, als men daeraen peindt, noch heefft, then weer saeck dat ymant mellic-

1) In het HS. staat, blijkbaar bij vergissing, *gulden*. Het woord is *gulde*. Zie de noot bij art. 26.

2) Dat deze beide keuren hier behooren, blijkt uit een aanteekening aan den rand, luidende: *Scilicet anno* 1464 *sManendaechs na sinct Mauritius dach.*

koen, soegen verkuert hed off schapen then halven uutgegeven hed, dat bewiesselick weer.

106.

Item int jair ons Heeren 1465 *des Manendaechs na Alre Zielen (*4 *November) sijn die richter ende gemein schepen averdragen ende hebben gewilcoert, dat alle diegenen, die geen borger en sijn ende eerstwerff geboet sijn aen hoer tegenwoirdicheyt, ende des anderen daechs daerneest volgende geboet warden aen oer tegenwoirdicheit off oer schoenster weer off in der kercke, ende des darden dachs dairnaest folgende geboet warden aen haer tegenwoirdicheit off aen oir schoenster weer off in der kercken, ist saeck dat sy oer daer ter darder clage niet en verantwoirden voir dat gericht, soe wynt die ansprecker sijn clagelick goet.*

107.

Int jair ons Heeren 1484 *opten heiligen Kersavont (*24 *December) sijn die richter, burgemeisteren, schepen ende raet averdragen ende hebben gewilkoert, dat die richter, burgemeisteren noch schepen nu noch tot ennighen dagen die stadtrenthen pachten noch borgen dairvoir warden noch oick vennetschap daeraen hebben en sullen in ennigerley manieren.*

108.

*Item int jair van LXXXV (*1485*) opten heiligen Darthiendach (*6 *Januari) soe hebben die richter, burgemeisteren ende gemein schepenen tot Waegeningen gewilcoert, soe wye sijn onschout biede voer ennige saecken int gericht ende die schepen hem dan tot onschout wysen, hy sy van bynnen off van buten geloet, off hoe hy geloet wesen mach, die sall opten steen, aldaer voir die richtbanck gelacht, ghaen staen ende sijn vinger op een crucifixie, ter tijt daer wesende, leggen. Und weert saeck, dat ymant dair wederspennich inne weer und des nyet doen en wylde, die sall broicken x pont, halff den heer ende halff der stadt. End voirt soe sall die aenzleger op hem wynnen sijn clagelick goet, daer hy voir aengesproken is.*

109.

Item die richter ende burgemeisteren ende die gemeyn schepen sijn averdraghen ende hebben gewilkoert des 2 dach nae sincte Peters dach ad vincula (3 Augustus) anno LXXXIX (1489), dat sy van der stadt goet niet verteren en sullen binnen der stadt van Wageninghe noch gheenrehande gelaghen opter stat

setten en sullen binnen die neeste tien jaren na dach voirs. Weert saick dat enich burgemeister off schepen dede, dat en sullen sy der stat niet rekenen, mer sy sullen dat selver betalen. Ende dat sal men op die beste forme scryven ende setten in der stat wilkoer [1]).

110.

Alsoe onss alregenedichsten hartoich Kaerle van Gelre etc. heeff doen scriven aen richter, burgemeisteren, schepenen ind raedt der stadt Wageninghen, woe dat sijn vorstelicke genaden verstaen hebben, dat die stadt Wageninghen hoir reynthen, overmits gewalt dairthoe gedrongen, quijtgeworden sijn, also dat sy eerbrieven ind schepenbrieven Peter Tap hebben moiten geven upter stadt renten nae vermoigen dieselven brieven voirg., noch enen schadeloissbrieff, die Derrick van Weell, Dirck Hack, Dirck Janss ende Peter van Manen myt meer anderen geloifft hebben diegeen, die in der eerbrieff ende schepenbrieff voirschreven geloifft hebben, scadeloiss to halden; want dan onss, richter, burgemeisteren ind gemeyn schepenen voirschreven, dat wail wittich ende kondich is, dat die stadt voirs. hoir reynthen overmits gewalt gedrongen ende myt gewapender handt affhendich gemaickt ende quijtgeworden sijn, soe hebben wy uut beveel ende scriffte onss genedichsten heren voirs. gewilkoert ende wilkoeren in enen vollen, gespannen, geheechden gericht dese voirs. drie brieve thoe nyet off alyngh ende geheel doot te wesen, alsoe dat men nu noch tot genen dagen mitten selven brieven spreken noch myt genen rechten vorderen en sall binnen offte buten Wageninghen noch ergentz anders, ende dat Aeleyt Tap wederom geven ende hantreycken sal terstont sonder vertoch op datum des wilkoers al alsullicke gelt als sy dairvan upgeboirt heefft, nementlick aen diengenen, die der stadt reynth nu voirtaen boeren sall tot behoiff der stadt voirs., aengesein *(sic)* sy dat myt onrecht geboirt heefft, ende sall oick den burgemeisteren wederom hantreycken den eerbryeff ende den schepenbryeff, die sy dairop heefft, allet tot behoeyfft der stat vurschreven.

Oick hebben wy richter, burgemeisters ind gemeyn schepenen voirschreven gewilkoert, dat men alsulck gelt, dat men noch

---

1) In margine staat: *Ad decennium hoc institutum perduravit, quo preterlapso abrogatum est.*

schuldich is van der stadt sysen, in sal manen als in der tijt, doe se noch onverpacht was. Ende wanneer Aleyt voirg. den eerbryeff ende den schepenbrieff overgegeven heefft, soe sal men Dirck Hack, Derick van Weell, Dirck Janssz. ende Peter van Manen mytten anderen vurschreven hoeren schadeloisbrieff wederom overgeven.

Ende offt saick weer, dat Aleyt voirs. dese brieffven mitten gelde nyet overgeven en wolde, soe sal men alsdan terstont hoir myt recht dairtoe dringen ende peynden hoer van der stadt wegen voirschreven aen all hoir erve ende guet, rede, onrede, ruerende ende onruerende, alss sy liggende heefft in den schependom van Wageningh, ende mitten panden voirt toe vaeren, alss die voir der stadt reynten gepeynt sijn. Geschiet anno Domini etc. twe ende tnegentich (1492) op sincte Marien Magdalenen dach (22 Juli).

III. PANDTKERINGE OP DES MANS KOMPST.

Item die richter, burgemeisters ind gemeyn schepenen voirs. hebben oick gewilkoirt ende sijn overdragen upten yersten Sonnendach nae sincte Peters dach ad vincula (5 Augustus), dat alle diegene, die gepeyndt waerden, het sy burger off inwoender der stadt Wageningh, die uyt weren ende hoir huysfrouw op hoir mans wedercomen pandweringe dede, soe sullen die vrouwen, die hoir pandt gekeert hedden, hoiren man wittigen, dat sy komen voir dat gericht teynden der maent, als daer buerrecht ind genechtdagen van dagelicxschen gerichten kondich wort gedaen, dat die pandtweringhe gesciet weer, om hem toe verantwoirden myt recht, soe verne als sy moegen, tsy buerrecht off dagelix recht.

Ind wert saick, dat sy des nyet en deden, alss vurs. steet, sullen sy alsdan der aenspraecken vellich wesen ind den heer sijn broken, dat is 5 ℔. Ind offt oick saick weer, dat yemants uut weer nu off hiernaemaells ind hier om oorsaicken [1]) nyet koemen en doerst, die sullen die richter, burgemeisters ind gemeyn schepenen een guet wast *(sic)* geleyde geven van allen synen saken, uutgescheit daer sy voir gepeyndt werden, indien sy des begerenn. Soe sullen sy koemen omtrent svoermiddage

1) Er stond oorspronkelijk alleen *saicken*. Een latere hand heeft er *oor* boven geschreven.

to tyen uren bynnen der stadt ind rechtz plegen. Gesciet in den jair onss Heeren etc. XCII (1492)[1].

112.

ITEM DYT YS DYE BURSCHELL VAN WAEGENINGH.

a. Item weert saick, dat die buermeisters hoer beesten lieten gaen in desen voirschreven koeren ergent, dat men hem overtugen mucht, soe saud men se ontsetten rechtevoert van hoeren ampt ende dat souden sy beteren totter schepen seggen.

b. Item die schepen sijn overdragen ende hebben die schaep van den berch gekert bynnen buers tot hoeren wederseggen; ende die schapen[2] sall der stadt scoeter scutten by een ℔, off wie se schutten wyl elc voir een pont, off men mach se vroeghen[3] voir een pondt.

c. Item wie dat den scoeter een schot neempt oft ondragen, die verliest 5 ℔ tegen den heer, mach men hem overtugen; anders mach een man onschuldich wesen myt tweenn gueden mannen mit hem, hy sy van bynnen off van buten; ende deser ponden sullen vier enen francrijckschen schilt wesen. Ende waer die heer 5 pont aff buert, dair sall die schoeter een aff hebben, die dat scot ghenomen off ontjaecht wart.

d. Item die richter ende die schepen sijn overdragen, dat gheen buers scaep in onsen schependom gaen en sullen dan in besloetten campen. Wert saick dat iemant sijn schapen daerinne dreve off liet gaen, die sall die schoeter scutten voir 3 pont, een pont den heer, een pont der stadt ende een pont den schoeter, off wie se schutten wyll, die mach se schutten, als vurschreven steet.

e. Item die burgemeysters ende die schepen doen verbieden, dat nyemant gheen vercken houden en sall in der stadt anders dan bynnen synen schoeten, off hy sal se voer der stadt herd laten gaen. Wert saick dat yemant anders vercken hield, die sal men peynden voir een pondt, off die schoeter mach se scutten, waer hy se vynt.

f. Item voirt soe sall een ygelick sijn vercken ringgen, alst behoerlick is, dien een vierdeel jaers olt sijn. Waert saick dat

1) Dit artikel vindt men in het HS. in tweeën. De beide helften worden gescheiden door art. 109. Door hand B. is aan het slot der eerste helft hierop gewezen in de woorden: *Pertinent huc, que sequuntur verso folio. Vide signum.*

2) Verbeterd door hand C. Er stond oorspronkelijk *schoeten.*

3) De beteekenis van dit woord is mij onbekend.

yemant sijn vercken liet ghaen tot eniger tijt, wynter off somer, ongheringt, die sal men peynden voir een pont, off die schoeter mach se schutten, wair hy se vynt.

g. Item voirt gheviell enich stoet off enich twyst van desen voirs. puncten, dat steet totther schepen verclaringhe.

113.

ITEM DYT HIERNAE BESCREVEN SIJN ONSER BUER KOEREN TOT WAEGHENINGH.

a. Item wie dat men huttafftich [1]) vynt *myt opsett* [2]) in des anderen koern, hoye off wieye by nacht, die mach men schutten off peynden voir vijff pondt.

b. Item onser buer schoter die sal scutten upten berch ende in der Nueden ende in den broeck tot Randolphus huys toe; item voirt boven denn nyen dijck ende dairbeneden.

c. Item voirt weer yemant, die den schoeter misdede myt woirden off myt wercken, dat steet tot tweevoudige koeren; ende dat sall hy gichten aen den richter ende den borgemeisters; ende alsdan en sall dair niemant gheen onschout up doen off voir doen.

d. Item als die bau ghedaen ys, soe en sall nyemant gheen vremde schaep off vremde vercken in onser buert halen of hauden by 5 ß.

e. Item weert saeck dat yemant scape off vercken drive up onser stadt singel, die verloer een ß.

f. Item die weert beneden der stadt sal wesen in den buerkoeren.

g. Item soe wye men vynt garfven draghen upten berch off in die stadt, die sal men peynden voir een ß; off wye dat huy(s)den off hoeffden, die sal men oick peynden voir een ß.

h. Item voirt en sal nyemant gerven gheven dan voir de berch by een ß [3]).

i. Item vynt men yemant gerven draghen by nacht, woirde hem dan ghegeven enen sclach off twee, dat mach men doin sonder broicken tegen der stadt.

j. Item soe sal men die ynden ende die loecken-vercken ende

---

1) Zich in een hut bevindend?

2) Deze beide woorden zijn er door hand B. bijgeschreven.

3) De paraphrase van hand C. aan den rand luidt: *Nymant en mach gerven geven dan voor sijnnen berch ofte schuer.*

die hecken hanghen, wanner die buermeysters dat ghebieden, by drye boetgens [1]).

k. Item soe wye den burmeysters ghewrocht wort, die mach men peynden by alsulcken koeren, als dairop staen, tho wetenn by een ß.

l. Item soe en sall niemant gheen peerden off voellen laten volghen in die lenten [2]) off in dien bouwen na wagen off na ploech, by een pont.

m. Item soe en sall nyemant gheenre peerden tuyderen [3]) in den Nuede, by een ß; meer upten berch moet men waell een peerdt tuyderen; mer bricket aff, soe mach ment scutten off peynden by een ß.

n. Item voirt soe sall elck sijn somervaghe eren, alst behoirlick is, dat is enen halleven mergen lan(dt)s des dages, off men sall hem peynden voir een ß.

o. Item nyemant en sall in den Nuede peerden moegen huyden, sy en sullen te weynichte enen halven mergen landts eeren, off men sal se schutten by een pont.

p. Item voirt soe sullen onsen koeren alsoe veer gaen, als onse schependom gheet, tot . . . Vos huys thoe.

q. Item soe wye die burmeisters peynden doin, dair sullen sy gelt off recht aff nemen sonder vertreck.

r. Item voirt soe en sall nyemant gheen schapen driven off houden in den Nuede dan in bescloetten campen; ende dair sal men indriven, dat men nyemant ghenen schade en doe, under dese vurs. koeren.

s. Item soe sall der stadt scoeter scutten upten berch ende boven den nyden dijck des dages voir enen kromsteert ende des nachts voir twee kromsterten.

t. Item soe sall die schoetter schutten buten boers voir drie blencken.

u. Item voert soe en sall nyemant die schoeter dienen [4]), by

---

1) De bewoordingen van dit artikel laten aan duidelijkheid te wenschen over. Ook de paraphrase geeft geen licht; vermoedelijk heeft de schrijver daarvan er ook geen raad mede geweten. Zij luidt: *Heckkens ende luycken te moeten hanghen tot buer meesters gebot.* Het woord *vercken* schijnt corrupt te zijn.

2) Het HS. heeft *leyten.* Door hand C. is *lenten* er boven geschreven.

3) = aan de *tuder* binden. Dit is volgens Lübben t. a. p. = *Weideseil, Strick, womit man ein Tier auf der Weide anbindet.*

4) De paraphrase luidt: *Die schutter mach niemant diennen.* Dat de schutter onderwerp is en niet *nyemant*, blijkt ook uit hetgeen volgt.

een ß, noch gheen garven dragen noch vueren, by een ß; alsoe duc als hy dat doet, soe verliest hy een ß.

v. Item die wert boven der stadt sall in dien koeren staen ghelick beneden der stadt.

114.

ITEM IN ALDUSDANIGEN MATEN IND MANIEREN SAL MEN DIE WAGHE TOT WAGHENINGHEN VERPACHTEN IND BOEREN, ALS HYERNAE BESCHREVEN STEET.

a. Item 1^c coepers enen vlems groet.
b. Item 1^c vederen offt pluymen drye oert vlems.
c. Item 1^c specs, ungell, wulle offt vlas drie oert vlems.
d. Item 4^c ysers, tyn offt loyt enen vlems groet.
e. Item wat in sackenn besclaegen ys off in corven hondert een oert braspennincks.
f. Item 1^c alluyns een oert vlems.
g. Item hondert pondt keessen drie oert vlems.

115.

ITEM (IN) ALDUSDAENYNGER MATHEN IND MANIEREN HIERNAE BESCHREVEN SAL MEN DIE ACCISENN THOE WAEGHENINGHE VERPACHTEN IND BOEREN.

Item in den iersten van een aym wijns acht vlems groeten.

Item van elicke vat biers, dat men hier byenen onser stadt brauwet ind byenen onse schependom tapt ind dat die luyden indragen, die die lueden to ethen geven om gelt, dat sall gelden drie vlems groet.

Item van elicke vat biers, dat men buetten haelt ind in onse scependom tapt, dat sal gelden 4 vlems groet.

Item van elicke vat biers, dat men buetten haelt ind dat men in der huysen heefft ind verkoepent bueten, dat sall gelden vier vlems groet.

Item een aym wyenedics gylt 8 vlems groet.

Item een aym bieredicks gylt 4 vlems groet.

Item een vat botteren 4 vlems groet.

Van een ewynter [1] *rundt, dat men ter bancken slacht*, $1^1/_2$.

Van een tweejarich 3 *vlems groit.*

---

1) = eenwinter d. i. eenjarig. Gewoonlijk in den samengetrokken vorm *enter*. Zie Verdam i. v.

Van een dryejarich 4 *vlems groit.*
Van een calff ½ *vlems groit.*
Van een vercken 1 *vlems groit.*
Van een schaep 1 *vlems groit.*
Van een lam ½ *vlems groit.*

Een schaepsvel, dat men hierbinnen verkoopt, gelt een duytken, dats te verstaen die sesse een vlems groit.

Van een mars camer [1]*, die een man in sijn zelffs huys hefft,* 2 ß, *in een gehuert huys* 1½ ß.

Item van een vath smeers 3 *vlems groit.*
Een vath herincx 3 *vlems groit.*
Een meersse buckincx 3 *vlems groit.*
Een coppel vigen oder rosinen 2 *vlems groit.*
Van een geverruden laicken 4 *vlems groit.*
Van een ongeverffden laicken 3 *vlems groit.*

116.

Item die richter, burgemeysters ind gemeyn schepenen hebben gewilkoert op sincte Thomas dach (21 December) anno Domini etc. XCII (1492): soe wye dat bynnen den gericht van Wageningh pandweringhe duet voir peyndber scholt, die hy naederhant bekenden schuldich to sijn, mytz betalingen off compositien, die hy dairup mitten cleger averqueme, tweer in deyll off te maill, voir den gericht off buten den gericht, dieselver sall deer heerlicheyt gebroickt hebben ende vervallen sijn inn vijff heerenponden, soe ducke ind mennichwerff dat geburt.

117.

Item die richter, burgemeyster ende gemein schepen hebben gerichtelick gewilcoert op sinct Thomas dach in den jaer van XCII (1492): *soe wie gepeindt heefft koen, runder off peerden, jonck off olt, die sullen sy leiden voer drien herbergen binnen der stadt Waegeningen ende bestaden die opten minsten penninck mit hoy off stroy te voeden; daer sall die weerde off weerdinne aff nemen onder dach ende nacht eenen olden Johannes braspenninck ende niet meer. Und weert saeck dattet ymant weigeringe deden ende die beeste soe niet voeden en wolde, sall broicken der stadt vijff pont, soe vaeck ende mennichwerff dat gebuert.*

---

1) Vermoedelijk wordt hiermede een winkel bedoeld, de kamer in iemands huis, waarin de *marse* of *merse* (d. i. koopwaar) werd uitgestald.

118.

Item die richter, burgemeister ende gemeyn schepenen sijn oeverdragen end hebben gewilcoert op Alre Heiligen dach (1 November) *anno etc.* XCIII (1493): *soe wat die gezwoeren koermeisters sien off hoeren, dat sy op oeren eedt gichten van koeren off broicken, die der stadt aentreffen, daer en sall niemant gheen ontschout voir doen.*

119.

Die richter, borgemeisteren ind ghemeyn schepen hebben gewylkoert op die x^m Martelers daech (22 Juni) anno XCIIII (1494), dat alle dieghenen, die in onser stadt ind schependom bier brauwen, en sullen geen bier tappen by quartenn om gelt; ende wert dat enych sullicx dede ind daer versumelick in worden, sall broeken den heer thyen ß ind der stadt vijff pondt, soe vack ind mennychwerff des gebuerden.

Item soe en sullen die brouwers onssen borgeren geen bier weigeren om reet gelt, als dat gcwoentlick ys.

120.

Item noch hebben die richter, voirt burgemeysters ind gemein schepen gewylkoert ind sijn thoe samen oeverdraghen, dat nyemant en sall wassen in der stadt groete grafft off opten singell bleycken; wert saick dat des yemants dede ind dairboeven bevonden wordt, sal men peynden voir vijff pondt, soe vaick des geschieden, haelfft den heer ind haelfft der stadt.

121.

Ind hebben gewilkoert, dat nyemant geenreley beesten, jonck off alt, groet off cleyn, woe sy geloet muchten wesen, en sullenn weyden tusschen der stadt muer ind den groeten grave noch opten singel tusschen den tween graven; dede yemant dairenboven, dien sall die schoeter scutten off yemant, die sie schutten wyll, voer een ß.

122.

Item die richter, burgemeysteren ende gemeyn schepenen hebben gewilkoert des Donredaeges nae den heiligen Cruisdach (17 September) anno XCV (1495), dat nyemant vreemdes noch uytheemschen geen byeën in onsen schependom brenghen noch setten en sall anders dan over enen nacht ende enen dach. Ind werdt saick dat sy langer stonden, die sall van ilcke stock

byenn geven ende betalen onse heylige kercke enen braspenninck. Ind off saick weer dat sullickx nyet geschyeden ende dair yemant gebreckelick in gewonden worde, soe sullen die kerckmeysters dat vervallen gelt tot behoiff der kircken voirs. utpeynden ende verhalen aen ende uutten eerff ende lant, dair die byen up staen, sonder yemandtz becroen, ende mytten panden voirt toe varen, als die voir der kirck reynten gepeynt sijn.

123.

Item soe wye borger warden wyll, dat sal kosten aen den richter een taeck wyens, aen den borgemeysters een taeck wyens, aen der stadt een olde schilt, die boede een mingelen wyens ende een par hanschen, die scriver een kan wyens ende een par hanschen.

124.

Anno 1538. *Item tot wat tijden datter bier to Arnhem aff off opsleet, desgelicken sullen die brouwer hier oick doin; ende brouden sij soe goet bier niet, als men to Arnhem doet, dat wyllen die schepen zetten tot allen tijden, ellick na sijn weerde.*

Item sullen sij hoer bier vercopen bueten als zij duerste kunnen.

125.

Anno XV^c^ *ende eenendeveertich soe hebben wij heer richter Zweer van Braeckell, burgemeisters Johan van Renes ende Johan van Hoeculum mit die gemein schepen gewilkoert, dat van nu voirtaen gheen schepen oever ennighe onmundige kynderen staen en sullen dan tot oeren mundigen dagen. Actum pridie Nativitatis Marie* (7 September).

126.

Anno 1543 *soe hebben Johan van Renes als stadthelder in affwesen des richters Zweer van Braeckell, schepen Gelis van Riemsdijck, Rutger Trant, Derrick van Ermelen ende Arnt Verbrugh [gewilkoert], dat van nu voirtaen allen dengenen, die schepen gecoren warden, dat sij mede zweeren sullen twe jair lanck bij ons te blijven und in geenre manieren uutreysen in ennigen hoeren dienst, uutgesondert beweechelicke noitsaecken.*

127.

Anno etc. 1544 *op sint Peters dach ad vincula* (1 Augustus) *soe hebben wij Zweer van Braeckell, richter, Udo van der Lauwyck*

ende Gerrit die Ruiter, burgemeisters, voirt Johan van Renes, Derck van Ermelen, Cornelis van Oemeren, Jan van Brienen, Arnt Verbrug ende Goirt van Zallant, schepenen, gewilcoert, dat geen burgemeister enniche gyffte van collacien off vicarien geven sullen dan myt raeth ende thoedoen der gemein schepenen, die nu sijn off namaels gecoeren moegen warden.

ARTICULEN IN DEN BURGEMEISTERSEEDT BEGREPEN.

In den eirsten dat sij alle onminne ende twist, die in der tijt geschien sullen, sullen helpen schutten.

Dat sij die stadtrenthen in sullen wynnen ende werven bynnen hoeren jair, ende dair goede bewisselicke rekeninge aff doen den gemeinen schepenen in der tijt op sinct Peters dach ad vincula.

Item dat sij het gemein best voirweinden, Co. Matt., stadt ende allen dengenen, die des rechts behoeven sullen, voir sullen staen, die weduwen ende weesen beschermen.

Item dat sij zweren sullen een jair lanck burgemeister to bliven 1).

SCHEPENEEDT.

In den eersten dat zij twee jaer lanck schepen sullen bliven ende te naeste jair mede helpen kiesen.

Item alle twistige zaecken neder helpen leggen ende weduwen ende wesen voir sullen staen 2).

Item dat sij het gemein best vor sullen weinden, Co. Matt., stadt ende dengenen, die des rechtz van doen sullen hebben, voir sullen staen ende ein yder recht doen, den armen als den rijcken 3).

Item dat sij oer genechten waer sullen nemen ende op allen gerichtdagen weesen buiten noitsaecken, alsoe dat noch hoichgedachte Co. Matt. hoechheyt noch der stadt noch niemant dairbij te kort en geschie ende dat recht sijnen voirtganck gewynnen mach.

Item dat sij niemant uuteischen sullen enen kamp te slaen.

Item dat zij rechte gichtunge doin sullen 4).

Dat sij der stadt raith niet melden sullen.

---

1) Vergelijk het veel beknoptere formulier hierboven art. 87. De vermelding van den koning duidt m. i. aan, dat dit formulier uit de jaren 1555—1581 is.

2) Deze alinea is in margine bijgeschreven.

3) De woorden *den armen als den rijcken* zijn in margine bijgeschreven.

4) De woorden *Item — doin sullen* zijn in margine bijgeschreven.

RICHTERSEEDT.

Item aldus sall die richter van Wageninghen sekeren aen des burgermeisters hant ende nae sweeren, als dat hy dye stadt van Wageninghen in hoeren rechten ende guede gewoenten halden sall ende enen ygelicken recht doen sall ende dijckgreve wesen sall ende schouwen sall nae wysynghe ende guetduncken der hemelraide, *und alhier bynnen der stadt resideren zall, alle fortze, violencie ende gewalt straffen ende puneren zall.*

DER BODEN EEDT.

Dyt is hoe die boeden sullen sweeren, dat hy voirt van desen dage der stadt raet nyet melden en sall; dat hy dyenen sall den armen gelijcke den rijcken; dat hy rechte ghicht doen sall; dat hy nyemant weygeren en sall te byeden. Dat ju Godt soe help etc.

Explicunt instituciones schabinorum opidi Wageninghensis per manus Johannis de Moelendino, anno Domini 1561.

---

2. Vonnissen enz. [1].

I. OM THO ERKENNEN EEN VOLCOMMEN ENDE RECHTE BRUYCKWEER.

(1492.)

Sonder dese vijff nabescreven puncten, anders maickt gheen besit gheen bruyckweer:

In den eersten soe moit die bruyckweer den setel, die der bruyckwerer geruympt hefft, besetten, dair hy hem de bruyckwere aff vermetende is.

Then anderen soe moit die bruyckwerer hebben eenen rechtferdigen titel, dats te verstain, hoe hy dairaen gecommen is van erffnisse off van komenschappen off mit quijtscheldungh.

Then darden, off hy dair oick eerlick an gecommen is off anders, want hondert jair onrechts en maeckt niet een jair rechts.

Then vierden moit hem dat goit als vurs. angeërfft wesen off vuer dat gericht opgedragen off ghevesticht wesen na natuir des goits, hetzy heerlick, lehenguit, hoerich off eighen guit.

---

1) Deze geheele afdeeling is door hand B. geschreven.

Then vijffthen, die behuerlicke tijt dat het ledich was, tho weethen om tho onderscheiden des besitters, off dat guith zijn olderen oick vuer recht opgedragen is off niet, dan off zy dat mit onmanierlick recht besitthen. Altijt hondert jair onrechts en maickt niet een jair rechts.

Offt saick wair, datter een van desse vijff puncten onbraick, soe en helpt hem zijn bruyckweer niet, soe en is dat gheen rustelick besit und soe en heefft die bruycker deszelven goits gheen bruyckweer, alst recht is.

2. OP WOENSDACH POST JUBILATE (12 Mei) 1557.

Tuschen peindung ende pantkerung heer Carl die Ruyter mit zijnen volmechtigen Gherit die Ruyter ende gecoren momber als anlegger eens ende Derck Geddesen als verweerder, soe dan Cornelis van Riemsdijck als een ordelwijser het process mit hun bewijsstucken mit die gemein schepen gevisiteert ende bevonden, dat Derck Geddesen op sijn onschult gedongen ende sich tot der stadt wilckoir gerefereert hefft, soe wiest Cornelis van Riemsdijck mit gefolch der gemein schepen vuer recht, dat Derck Geddesen zijn ontschult genieten sal, then zij zaeck, dat heer Carl off zijne volmechtiger contrari bewijsen kan: sulcx sullen zij genieten etc.

Gelicke ordel is gewesen anno 1558 op Woensdach post divi Anthonii (19 Januari) tuschen Derck van Ermelen als volmechtich joffrou Jelis van Marthena etc. eens ende Michel Haverman etc. anderdeels durch Gerit die Ruyter als ordelwijser, luyth dem signaet.

3. OP WOENSDACH POST DIVI ANTHONIJ (19 Januari) 1558.

Tuschen gedinght Derck ende Frans Verstege als mans ende mombers huerer huysfrauwen eens ende den richter Nulant anderdeels soe wiest Arnt van der Brug mit gefolch der gemein schepen vuer recht: dwijle die anleggers geen gelt gepresenteert off then handen des richters gestelt, soe sall die richter vuer dese reyse niet gehalden zijn daer ennige verfolch van executie op te doin; dan die clegers muegen sulcx mit een ander recht versuycken, soe vere huer sulcx goit dunckt. Actum ut supra.

4. OP WOENSDACH POST BONIFACIJ (7 Juni) 1559.

Tuschen gedingh Dercx van der Stege als volmechtich vurs. mit zijnen vuerspraick vurs. ende Burgart Arntss als volmechtich

vurs. mit zijnen vurs. vuerspraick, alsdat die verwerende parthij gehalden soude zijn sufficiente burgen te setten vuer x^M^ gulden na den inhalt der anspraeck van den besaet ende ontsait, dwyel Burchart Arntss zijne parthij soe wijt in desen schependomb in den erffgront soe vuel niet geerfft zij ende Burchart Arntss mit zijnen vuerspraeck ter contrarie gesacht niet geholden te zijn burgen te setten, ende hedden zijn parthie vuel weiniger in desen schependomb, mit wijdere vuerwenden der partie, is durch beide die parthien een ordel van den richter gesonnen, dat zijn L. bestaet hefft aen Gherit die Ruyter, die daer mit gefolch der gemein schepen vuer recht op wiest, dat Burchart Arntss van wegen zijnre parthijen ongeholden sall zijn ennige borgen to stellen, alsoe lange zijne parthie in desen schependomb geerfft zijn. Actum ut supra.

5.

Item dat men tegens binnenjairschen pacht gene vuergengen genieten mach, dan opleggen ende betalen moet, is gewesen durch Derck van Ermel tuschen den van Nyevelt ende Adriaen Hey op Woensdach post obitum divi Martini (15 November) 1564.

6.

Item anno 1566 opten 20 Novembris is gewesen, dat diegene, die sustineert betaelt te hebben, geholden wordt betalunge te bewijsen, tot welcken bewijs eenen burger vergost wordt xiiij dagen, allet te vernemen int proces tuschen Goert Smit ende Ermelen gesustineert; ende dat oick dergener, die alsoe gewesen is betalinge te bewijsen, dairna op sijne ontschult niet dingen mach noch gene ontschult dairvuer te doin togelaten mach warden, blick uut tgene dairaen volcht in denzelven vurgerurtten process van date 1566 den 4 Decembris.

7.

Item dat men ontwaringe doin mach mit eenen stadthelder, blickt bij den signate anno (15)65 op st. Peters avont ad cathedram.

8.

Item dat men bynnen der stadt Zutphen ordelen uuthwiest mit eenen stadthelder, is tho vernemen uutten process gesustineert tuschen den grave van Nuwenaer ende den heren to Arschen, alwair het ordel achteran geteickent staet ende meldet, dat zelve bij eenen stadthelder uuthgewesen is.

9.

Item dat denghenen, die vuer der bancken stait, gheen exceptiff dan een recht andtwoert moit geven, blick uut tgene vollich: Tuschen anspraick Bart van Zallant, cleger, ter eenre ende exceptie Engbart Janss ter ander zijden, soe wiest Gherit van Manen mit gevolch der gemein schepen vuer recht, dat dwyel Engbart Janss te wal ende te werff stait, geholden sal zijn een recht andtwoert te geven bij desen zittenden gericht opten XIIJ Maij anno LXXIJ (1572).

Item tzelvige gewesen tussen Stail ende Jan Gerrits op Woensdach post Undecim milium Virginum anno (15)60.

Item is tzelvige gewesen tuschen Wilhem Harmanss ende Reiner van Behen opten 27 Octobris anno 1574.

10.

Niemant wart geholden in zijn eigen saick getuich te geven, te vernemen bij een vuerordel tuschen den amptman ende Tijnnagel opten 15 Septembris anno (15)74 durch Derck van Brienen uutgewesen luyt dem signaet.

11.

Tuschen peindungh ende pantkerungh Bartholomeus van Eck, anlegger, ter eenre, sustinerende dat het recht, dat eenen burger op eenen buyten[man] offte uutheimschen kan gewynnen, datzelve sol reciproce eenen buytenman op eenen burger genieten und wynnen, ende Roloph Dercx anderdeels contrari sustinerende ende seggende, dat hij tot XIIII dagen und van genechdach tot genechdach sal procederen, soe is een vuerordel bestaet aen Gherit van Manen, die dair mit thodoin der gemein schepen aff wiest vuer recht, dat Roloph Dercx die tijt van XIIII dagen genieten sal ende Bartholomens vurgeruert procederen sal van genechten tot genechten, op 27 Octobris (15)74.

Item is tzelvige gewesen tuschen die weduwe Die Cruyff ende Jan Evertss opten 6 Novembris anno (15)77.

Ghiesbert Stephenss wiest mit gefolch der gemein schepen vuer recht, dat heer Tymen mit Zweer Janss, zijnen momber, voert sullen muegen varen tegens Henrick Eck als uutheimsche personen mit kort recht, anno (15)77, 20 Novembris.

Item Brant van Bauhuys tegen Mari Gedsen geprocedeert mit cort recht, oick bij een ordel te vernemen, bij Gerrit van Wijck gewesen, volgende strax na het vuergaende ordel die et anno eodem.

CONTRARIE GEWESEN. — Gherit van Wijck wiest tuschen die weduwe Die Cruyff eens ende Jan Evertss anderdeels vuer recht, dat dwyel die schult spruytende is van Cornelis Jeger, die een burger was, dat die verweerder copie genieten ende burgerrecht wederfaren sall, opten 6 Novembris anno (15)77.

12.

Op sincte Andriesdach anno etc. LXIIJ (1563) soe zijn voir Johan van Renes als een stadtholder in affwesen Johan die Ruyter, richter toe Waegeningen, ind voir schepen Bartholt van Stralen ind Thoniss Hermssoen gecompariert ind in den schependum vurs. erschenen die erentfesten ind froemen Ruetger Vellickener voir hem selven ind Wyllem die Waell van Froennesteyn als volmechtich des erentfesten ind froemen Henrick Vellickener als rechte erffgenamen ind geheell bruederen selige Johan Vellickeners, ind hebben gerichtelicken (om hoer gehoerlicke salarium ind leges) gesonnen innegeheert ind innegesatt to warden als rechte coherenden ind erffgenamen hoers selige brueders vurs. in der afftergelatene guederen ind successie, als selige Johan Vellickener mytter doots geruymt heefft, gelegen in desse schependum, ind hebben noch boven tgeen vursseyt ys gepresentiert allet tdoen ind te voltrecken, wes sij van rechts wegen sculdich sijn tdoen om die possessie der vurs. successie myt recht te moegen acceptieren ind continuatien van possessie dairop te volligen, dat wer dan myt introduxci des sheren off myt voirwanck [1]) ind boerichtoch der successie na rechten der steden Zutphen ind Waegeninghen, ind hebben hierop geprotestiert.

Waerop die comparanten van Peter van der Moelen, den geswoeren secretarius, uuyt sunderlinge befell des vurs. stadthelders ind schepen voir antwoerdt gegeven, dat alsullicke inheerynge ader insettinge simpelicke sunder voirgaende kercksprack alhier na unser stadt rechten ind olde gebrueck alleen bij den stadthelder ind twee schepen nyet staen off geschien en mach, dan myt voirgenommen ordell ind uuytgelesen sententie, dair dan durich die richter in der tijt offt sijnen stadthelder in presentie van die gemeyn schepenen die rueminge ind daerop die inheerongen geschiet.

---

1) = vorfanck.

13. 1539 Juli 14.

Wij Wilhelm van Gotz genaden hartouch to Gelre, Guylich, Cleve ende Berg, greve tho der Marck, Zutphen ende Ravensberg, here to Ravenstein etc. doen kundt. Als bannerheren, verordenten der ritterschap und landtschap unsses furstendombs Gelre ende graifschaps Zutphen op disser ytziger landtachfart bynnen onser stadt Arnhem versamelt, opt begeren ende flijtich aensuycken unser lieven, getrouwen burgemeister, schepenen ende raith, voert gemeiner burgeren unser stadt Wageninghen aen ons gefallen ende onderdanichlick gebeden, nadem geruerte onse stadt Wageninghen op die fronteren des landtz gelegen ind dan oir zelffs burgeren niet sterck genoch die toe bewaren, dat wij gemelten den onseren van Wageningen guetlich vergunnen ende tholaten wolden, dat onse buerschap Laichmundt, tot onsen ampt van Aeverbetuwe gehuerich, die doch oeren kerckganck int kerspel tho Wageningen hedde, derglijcken oick die buerschap tho Hartten, tot onsen richterampt in Veluwezoem aenhengich, nu voirtaen onder onsen richterampt ende schependomb onser stadt Wageningen vurs. gelacht mucht warden, daerbeneffens dat wij on oick gerurtter mathen guetlich vergunnen ende tholaten wolden, dat sij ons bosch die Mufft geheiten mit opdrifften der schapen ende beesthen, heyden ende placken meyen onbehiendert gebruycken moegen, soe bekennen wij hartouch etc. vurs., dat wij angesien ende vermerckt hebben [1]) die vlitige ende onderdanige bede gemelter onser bannerheren, ritterschap ende landtschap, gedachten burgermeisteren, schepenen ende raith, voirt gemeynen burgeren gerurtter onser stadt Wageninge uuth sunderlinge genaden ende guet betrauwen, soe wij tot oen dragen, die vurs. bede nafolgender gestalt vergunt ende thogelaten hebben, vergunnen ende tholaten avermits desen onsen apenen placaitzbrieff, dat gedachte onse buerschappen van Laichmont ende Hartten nu voirtaen onder onsen richterampt und schependomb van Wageningen tot merer vestnissen der stadt ende sterckinge der waecken thogelacht sal worden, rechts ende gherichtsstadt, privilegien ende frijheiden gelijck andere onse burger aldaer te moegen gebruycken ende bezweernisse helpen dragen, doch hierinne vueruuthbehalden onsen ampten van Averbetuwe

1) Waarschijnlijk moet hier gelezen worden *hebbende* en is het afkortingsteeken door den afschrijver over het hoofd gezien.

in gerurtten buerschappen onse behuerlicke dijckschouwinge nae alder gewoenten; oick wat bruicken in denzelvigen tween buerschappen nu voirtan verfallen worden, sullen durch onsen richter van Wageningen nu voirtaen ingefordert ind onss alst behuert berekent warden, alsoe dat dat schependomb van Wageningen nu voirtaen in zijnder bepalinge byss tot den beecxken tho Hartten ind van danne wes aen die Vlaessrode offte Lagweck, van der Vlaesrode offte Lagweck byss in den Rhien, und soe voirt durch Onser Liever Frauwen dijck byss in den Rhien sich erstrecken zall.

Voirt hebben wij oen oick vergunt ind bewillicht, dat zij die opdrifft oerer schapen ende beesten in gerurtten onsen bosch Mufft hebben ende gebruycken muegen, jedoch uuthbehalden, dat sij op den heuwen [1]), die onder die drie jair alt sijn, van onsen boschmeister sullen geschut ind dairvan die bruecken (wye van altz gewoentlick) nemptlick vier heerenpondt genamen warden, ind sullen oick die onser van Wageningen nu forder geyne heyde offte placken meyen dan in wuysten ende deserten plaetzen, dair gheen holt noch opslach wasse ind doch an dem holt niet naher to kommen dan vijff voethen buyten struycken, oick ghene struycken opbienden lathen, dan soe ymantz dairover bevonden wurde sulcx doende, sall onss bruycken thien stuyvers Brab., ind wij sullen als grontheer op sulcke plaetzen wederom moegen doen poeten, ind soe onss dat believen wurde, sal men dairop schutthen ind bruecken nemen muegen, gelijck woe hierbaven opten hauwen geroert is. Ind want dan wij oen sulcke indrifft ende gebruyck in onsen bosch, wie boven geluyt, uuth genaden gewillicht ind thogelaten, sullen zij van deser tijt aen niet plichtich noch schuldich wesen dem boschmeister daervan ennige gerechticheit, idt zij van schapen off anders, oick ghene rijssfoer off dienst uuth denzelvigen bosch buyten onsen schependomb van Wageningen to doin, dan alleen bynnen gerurtter onser stadt ind schependomb Wageningen tot noithdurfftige hoffhaldungh onses huys ind slotz dazelffs. Soe ever ymants boven solcker unser begnedinge befunden worde in gerurtten onsen bosch holdt houwende und op wagen ende karren uuthfuerende, die sal onss vier pondt verbruyckt hebben, ind diegene, so holt houwende ende mit oeren lijve uuthdragende (befunden) wurden, sullen dairvan

1) Dit woord heb ik nergens kunnen vinden. Volgens het zinsverband schijnt het te beteekenen *jong plantsoen* of iets van dien aard. Twaalf regels lager wordt gesproken van *hauwen*.

eenen snaphaen tho geven verbuert hebben, welcke bruycken onse boschmeister niet wijders dan bynnen dat schependomb vurs. sall vorderen moeghen ind onse richter dazelffs sal die handt van onser wegen daeraen halden ind onsen boschmeister behulpelick weezen, dat sulcke bruycken van ymantz onbehiendert ernstlick ingemaent ind uuthgericht warden.

Dess to oirkonde hebben wij hartouch vurs. onsen secreet zegel hieronder op spatium doen drucken. Gegeven in onser stadt Arnhem opthen vierthienden dach Julij anno 1539.

XX. Charters betreffende de gildenbeweging te Utrecht in 1525.

Tot de charters, die in 1898 van het Algemeen rijksarchief te 's Gravenhage naar het rijksarchief in Utrecht werden overgebracht als zeker of waarschijnlijk behoorende tot het archief der bisschoppen aldaar [1]), behooren ook eenige, die in 1525 deel uitmaakten van de archieven der gilden van Utrecht [2]). Zij zijn van groot belang voor de geschiedenis dier gilden en mogen daarom medegedeeld worden als aanvulling tot de uitgave betreffende de gilden van Utrecht tot 1528, in de werken dezer Vereeniging verschenen [3]).

Uit de indertijd uitgegeven stukken bleek reeds van de groote macht, door de gilden in 1525 bezeten, de laatste opflikkering van hun invloed voor hunne vernietiging als politieke lichamen in 1528 bij de overdracht der temporaliteit van het Sticht aan Karel V. Met de financiën van Utrecht was het waarschijnlijk niet schitterend gesteld, in ieder geval werd door hen, die „bij „het laadje zaten", misbruik gemaakt van de stadsgelden. Verantwoording werd daarvan niet gedaan, zelfs niet over den tijd toen de IJsselsteinsche oorlog het budget had opgevoerd, of zoo zij al was geschied, dan was toch alle reden aanwezig om haar te wantrouwen. Welke waarborg toch gaf afhooring door bij

1) Verslagen omtrent 's rijks oude archieven. XXI, 1898, bladz. 11—53, 423—426.

2) Verslagen omtrent 's rijks oude archieven. XXII, 1899, bladz. 466.

3) De gilden van Utrecht tot 1528. Verzameling van rechtsbronnen, uitgegeven door Mrs. J. C. Overvoorde en J. G. Ch. Joosting. 2 deelen. (Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht, Eerste reeks, N°. 19).

de administratie betrokken personen? Men voege daarbij, dat de regeeringspersonen groote sommen hadden gevorderd voor vacatiën enz.; en verklaarbaar is de eisch van het volk, dat het zelf de rekeningen zou nagaan, zelf zou bepalen, wat ten laste der stad kon worden gebracht [1]).

Doch er was meer, wat het volk verdroot. In naam mochten de gilden den raad kiezen, inderdaad was dit niet zoo; althans was de invloed van de gildebroeders, die het ambacht uitoefenden, gering. De adel had zich doen opnemen in de gilden, vooral naar het schijnt in die der bakkers en brouwers [2]). En telkens bij de raadskeuze waren de edelen met hun zedelijk en stoffelijk overwicht opgetreden, hadden de verkiezing van hunne standgenooten doorgedreven, niet alleen in de beide genoemde gilden maar ook in andere, die in den raad vertegenwoordigd werden niet door een gildebroeder maar door een ridder uit de bakkers- en brouwers-gilden [3]). Het gevolg hiervan was, dat men, zij 't met eenige overdrijving, kon zeggen, dat de door de gilden gekozen raad alles vertegenwoordigde behalve de gilden. Doch tegenover de beide genoemde aristocratische gilden stonden een tweetal, wier leden behoorden tot den gegoeden burgerstand. Deze, de bijlhouwers en de smeden, sloten zich aaneen en bewerkten een oploop der burgerij [4]). Bij het stadhuis gekomen, werd de pui betreden door den secretaris van het bijlhouwers-gilde, die voorlas eene memorie van grieven, in overleg met de overige gilden opgemaakt [5]).

Dit geschiedde op 24 April 1525, en reeds den volgenden dag werd de wet door de gilden verzet [6]), een bewijs dat de meening der bijlhouwers en smeden gedeeld werd door de andere gilden, behalve waarschijnlijk door de twee aristocratisch getinte. De raad, eerst sedert Lichtmis zitting hebbende, werd naar huis gezonden, de oude raad werd vervangen door 42 „meentemannen”, 2 vertegenwoordigers uit ieder der 21 gilden, gelijk hun titel aanduidt echte volksvertegenwoordigers. En tot openlijk blijk van de macht der gilden zouden de nieuwe oudermannen en raads-

1) De gilden van Utrecht, deel I N°. 214 en hierachter N°. II, artt. 4, 6, 7.
2) De gilden van Utrecht, deel I, N°. 214 art. 5.
3) De gilden van Utrecht, deel I N°. 214 art. 9.
4) Raads dagelijksch boek dd. 1525—1528 fol. 10 vlg.
5) De gilden van Utrecht, deel I N°. 214.
6) A. w. N°. 215.

leden den eed afleggen in handen van gecommitteerden der gilden; daartoe werden 2 personen uit ieder gilde afgevaardigd, doch gecommitteerden van het bakkers-gilde worden niet genoemd [1]), hetzij dat dit aan een verzuim in de resolutiën is te wijten, hetzij dat de bakkers bij wijze van protest geen personen als vertegenwoordigers van hun gilde aanwezen. Een eedsformulier werd vastgesteld voor de „meentemannen", waarbij zij moesten beloven, dat zij „der stat ende gemeynen gilden van Vtrecht „hoer beste raiden sellen" [2]).

Met kracht ging men voorwaarts. De raad werd geïnstalleerd, een huishoudelijk reglement voor zijne vergaderingen vastgesteld [3]); voortaan luidde de aanhef zijner besluiten: „sleten sce„penen, raide ende oudermanne mitten meentemanne van allen „gilden, dat . . . ." [4]). Eene commissie werd benoemd tot het nazien der stedelijke rekeningen sedert 1511 [5]); Evert Zoudenbalch en Goeyert van Voerde werden, als hoofden van het vorig bewind, verbannen [6]).

Intusschen waren de grieven der gilden overwogen door de andere belanghebbenden, in de eerste plaats door den elect, die nog steeds zijn blijde inkomste binnen Utrecht had uitgesteld, totdat de rust zou zijn weergekeerd [7]), — verder door de kapittelen en de kloosters en gasthuizen, aan wie de gilden hunne vrijheid van accijns wilden ontnemen ter stijving van de stadskas [8]), — terwijl ten slotte sanctie geëischt werd van het stadsbestuur, zouden de door de bijlhouwers en smeden opgestelde artikelen kracht van wet hebben.

Tot nu toe bezaten wij alleen het laatste stuk [9]), terwijl slechts bekend was, gelijk te vermoeden viel, dat ook de elect de eischen der gilden had ingewilligd [10]). Doch thans zijn ook de

---

1) T. z. pl. noot 5.

2) Raads dagelijksch boek dd. 1525—1528 fol. 15 verso.

3) Raads dagelijksch boek dd. 1525—1528 fol. 16.

4) A. w. fol. 16 verso.

5) A. w. fol. 17.

6) A. w. fol. 17 verso.

7) Nadat de grieven der gilden waren weggenomen (Gilden van Utrecht, deel I N°. 216), werd de elect uitgenoodigd binnen de stad te komen (R. D. B. 1525—1528 fol. 20) ter bijwoning van eene morgenspraak der gilden. Als bewijs van waardeering van zijne komst werden hem door de stad twee hengsten vereerd (a. w. fol. 21).

8) Gilden van Utrecht, deel I N°. 214 art. 3.

9) Gilden van Utrecht, deel I N°. 216.

10) Immers een brief werd gelezen, door den elect en het stedelijk bestuur aan de gilden gegeven (R. D. B. dd. 1525—1528 fol. 18, 19).

ontbrekende stukken te voorschijn gekomen en volgen zij hierachter. In hoofdzaak bespreken zij dezelfde onderwerpen, die ook in den brief van het stadsbestuur worden genoemd, en waarbij te wijzen valt op een zeer belangrijk punt, in de memorie der grieven niet genoemd.

Voortaan zouden „geen neringe, die enige ambochten rueren, „in enigen cloesteren ofte conventen bynnen der stadt ende stadt„vrijheit van Vtrecht" gehanteerd mogen worden [1]). Was dit misschien eene tegemoetkoming aan de gilden, omdat de geestelijkheid bezwaar had tegen de betaling van den accijns [2])? In elk geval was het een oude grief, die thans zou worden weggenomen. Reeds in 1452 immers had de raad getracht de mededinging der geestelijken met de gilden te beperken, al had men toen de uitoefening van het ambacht aan de geestelijken, die volle gildebroeders waren, nog niet verboden [3]).

Uit de hierachter volgende stukken blijkt, duidelijker nog dan vroeger, dat de beweging der gilden grootendeels haren oorsprong vond in den zwaren druk, door de accijnsen op de „arme borgeren" uitgeoefend [4]). De ridderschap en de geestelijkheid waren niet zoo zwaar of niet belast en de laatste vooral bezat in hare vele vrijheden een krachtig middel om geld te sparen. Men voege daarbij, dat aan vele kloosters en gasthuizen vrij aanzienlijke legaten werden gemaakt, dat zij verder voortdurend hun eigendom van onroerend goed konden vermeerderen; en men beseft in welke netelige positie de schamele burgers zich bevonden. Door de aaneensluiting der gilden in 1525 konden en durfden zij zich verzetten tegen hunne machtiger medeburgers; maar toch waren zij niet geheel zeker, dat niet te eeniger tijd de rollen zouden verwisseld zijn. Vandaar de belofte van den elect, geen gildebroeder ooit te zullen bemoeilijken om hetgeen geschied was [5]). Meerdere zekerheid, dat dit „all onverbreck„licken vast ende stade" zoude worden onderhouden, kon geven de vervaardiging van des elects verklaring in 23 exemplaren [1]); doch „mijn genedigen lieven heere van Vtrecht heeft mitter stat „clocken alle dese nabescreven punten doet ende te nyet gedaen „. . . ende alle brieven, die dairaff gemaict zyn geweest, doen

1) Gilden van Utrecht, deel I N°. 216 art. 12.
2) Gilden van Utrecht, deel I N°. 214 art. 3 al. 2.
3) A. w., N°. 4.
4) Considerans van N°. I.
5) Slot van N°. I.

„casseeren" in 1528 [1]). Aan die vernietiging zijn echter gelukkig eenige exemplaren ontkomen, zoodat wij in staat zijn een blik te slaan op de „commotie" van 1525.

Nog een ander voorschrift betreffende de geestelijkheid trekt onze aandacht. De goederen in de doode hand namen voortdurend in aantal en omvang toe, ten nadeele vooral van de burgerij, die voor een groot deel van grondbezit was uitgesloten. Eene kaart van de stad Utrecht uit dien tijd, waarop aangegeven waren de terreinen in eigendom behoorende aan de kapittelen, kerken, kloosters en gasthuizen, zou duidelijker dan met woorden kan geschieden, doen zien, hoe luttel gebied zich niet in de doode hand bevond. Door de gilden werd thans geëischt en door de geestelijkheid en de gasthuizen, bijgestaan door den elect, werd thans beloofd, dat de laatste geen goederen, aan wereldlijke personen behoorende, zouden mogen koopen, op straffe van verlies dier goederen [2]). Of deze maatregel effect heeft gesorteerd, weet ik niet; wel weet ik, dat elders (b.v. in Gelderland) eene bepaling in dien geest gedurig herhaald werd, omdat zij niet werd nagekomen.

En bij deze verschillende eischen bleef het niet; ik noemde alleen de belangrijkste op, voldoende om te doen zien, hoe invloedrijk de gilden nog waren, voordat zij onder Oostenrijksch beheer daalden van hunne plaats als politieke lichamen en sedert alleen waren vereenigingen van bedrijfsgenooten, zonder meer.

Was het reeds mogelijk, uit de indertijd medegedeelde stukken zich een beeld te vormen van de gildenbeweging van 1525, door de hierachter volgende stukken wordt dit beeld scherper omlijnd en levendiger van kleur.

J. G. C. JOOSTING.

I. DE ELECT EN HET STEDELIJK BESTUUR VAN UTRECHT HECHTEN HUNNE GOEDKEURING AAN DE DOOR DE BIJLHOUWERS EN DE SMEDEN ONTWORPEN EN DOOR DE OVERIGE GILDEN OVERGENOMEN REGELING TOT WEGNEMING VAN MISBRUIKEN IN HET BESTUUR DER STAD [3]).

1525, April 26.

Wy Heynrick Palsgrave by Ryn, hartoge in Beyeren, elect

1) Gilden van Utrecht, deel I N°. 214 noot 1 op bladz. 130.
2) N°. II art. 3, N°. III, N°. IV.
3) Vergelijk Gilden van Utrecht, deel I, N°. 214.

tUtrecht etc., ende wy borgermeysteren, scepenen ende raden der stadt van Vtrecht maken kondt allen luden. Alsoe der bylhouwer ende der smede gilden bynnen onser stadt Vtrecht —, overmits tverloop van vele grote zwaeren excysen, die nochtans eensdeels beloeft waeren nyet lange te dueren doer armoede des gemenen armen borgeren ende ondersaten onser stadt Vtrecht, dair zy tot noch toe grotelick mede bezwaert ende belast zyn geweest, — opt behagen van allen anderen gemeenen gilden, — tot verlichtenisse der armen borgeren ende ondersaten van Vtrecht ende om rust en(de) vrede in der stadt ende lande te onderhouden ende vorder verloep te vermyden, — gemaict ende geordineert hebben des Manendages op sunte Marcus-avont lestleden zeker articulen ende pointen hierna bescreven:

1. In den yersten, dat alle edele ende onedele, cleyn ende groet, rijck ende arm, weder bynnen der stadt van Utrecht vry ende veylich sellen moegen komen ende bliven, uutgesondert alle dootslagers, dair der stadt rechten ende statuten mede vercort mochten werden.

2. Item dat men voertan van elck vat byers geven zel te excijs, behalven dat stuvergelt, dat vijff pont vier scellingen pleech te wesen, nu bliven ende wesen zell voer allen borgeren ende ondersaten twee pont, alsse vijff stuvers current voer de twee pont, ende voer den tappers drie pont, alse achtalven stuver current voir die drie pont, al mit gelde te betalen.

3. Item dat men van deser tijt voort nyet meer liven en zell van ponden off enige andere lijffrenten, dan bij consent van den gemeenen gilden, ende dat men dat zegell dairoff voer den gemeenen gilden ontwee breken zell.

4. Item voertmeer dat die hele rait op die tijt voirs. wesende affwesen ende dat men op sunte Mercus-dach dairna, en Godt wilde, weder enen nyen raidt kiesen zolde uuten gemeenen gilden, sonder enige ridderscappen dairinne gecoren te werden. Ende dat Goeyert van Roeyenborch, Euert Zoudenbalch ende Goeyert van Voirde Henricszoen mittenghenen, die dairan houden, uuten rade wesen ende ewelicken dairuut bliven zellen.

5. Item dat men die rekeninge van den oirloghe van Yselsteyn ende voort alle andere rekeningen van dier tijt off gedaen will hebben voir den gescicten van den gemeenen gilden, die men daertoe ordineeren ende scicken zell.

6. Item die sluetelen van der stadt zel men leveren in handen van den tween gilden voirseyt oudermanne ende zestien gescic-

ten, daertoe gescict wesende tot behoeff den tween borgermeysters, die gecoren zellen werden.

7. Item dat voertan gheen brouwers noch backers in den rade gecosen zellen werden, dan alleen in hoer gilden.

8. Item zoe wanneer ende van stonden an als die overste oudermannen gecoren zellen wesen, dat men dan die drie camerairs by den gemeenen oudermannen kiesen zell tot allen tyden.

9. Item dat nyemant yet nyewes meer te handen trecken en zell, anders dan hiervoir bescreven staet; ende dat te straffen, als men zulcx gewoenlicken is te doen. Ende voert meer anderen zaicken, die men den nyen rait toecomende te kennen geven zell.

Ende alsoe dan alle die andere gemene gilden alle dese voirseyde punten well behaecht ende geconfirmeert hebben, alsoe dat elke gilde bysondere hoere volmachtichde gedeputeerden by den gescicten van den bylhouwer ende der smede gilden gescict ende geordineert hebben gehadt omme alle tvoirseyde mit goeden manieren ende ordinantien te vervolgen ende te volbrengen, soe hebben zy dairomme ons eendrachtlicken aengeroepen die hant mede hieran te willen houden ende hem dairinne te willen styven ende stercken, soe ist, dat ons die voirseyde punten ende articulen oick alle wel behagende, hemluden beloeft hebben ende beloven mits desen, zamentlicken ende elcx bysondere, die hant dairan te houden ende hem alllen ende elcx bysondere dairinne te styven ende te stercken. Ende gemerct oick alle dese voirseyde zaicken aldus gelyckelicken mit eendrachticheyt by rypen rade ende toedoen, will ende consent van allen gemeenen gilden belieft ende geconsenteert zyn, soe hebben wy oick beloeft ende beloven mits desen dit voirseyde all onverbreclicken vast ende stade te onderhouden ende in geenre manieren te verbreecken off verbreecken laten dan by den rade out ende nye ende by allen den gemeenen gilden van der stadt van Vtrecht. Oick mede zoe hebben wy beloeft ende beloven als boven om deser zaicken wille ghenen gilden giltbruederen in commuyn noch int singulaer tot enigen tijden dairmede te bezwaeren noch te belasten noch wes dairomme te doen noch te doen doen noch van nyemant gehengen en zellen gedaen te werden in geenre wys; mer dat alle zaicken tot deser tijt toe gesciet ganselicken, geheel ende all geaboleert, doet ende te nyet wesen zellen, sonder die nummermeer te gedencken. Alle dinck zonder argelist.

Des toerkonde zoe hebben wy Heynrick elect voirseyt onsen zegell ende wy borgermeysteren, scepenen ende rade der stadt

Vtrecht voirseyt onser stadt groete zegell aen desen brieff doen hangen.

Gegeven int jair ons Heeren duysent vyffhondert vyffendetwyntich, des Woensdages na sunte Mercus-dach evangelist den sesendetwyntichsten dach in Aprili.

Ende deser brieve zyn drieendetwyntich alleens inhoudende, dair wy Heynrick elect voirseyt enen, die stadt van Vtrecht enen ende die eenendetwyntich gilden der stadt van Vtrecht elcx enen brieff aff hebben.

Naar het oorspronkelijk charter op perkament, hoog 27,5 c.M., breed 52 c.M., met de (meer of min geschonden) uithangende zegels van den elect en de stad Utrecht in roode was; Gemeente-archief Utrecht, Charters der gilden N°. 20.

II. De elect van Utrecht schenkt, ook namens de kapittelen en de kloosters te Utrecht, zijne goedkeuring aan de door de gilden ontworpen regeling ter voorziening in den schuldenlast, waardoor de stad gedrukt wordt. 1525, Mei 24.

Wy Heynrick, Palsgrave by Ryn, hartoge in Beyeren, elect tUtrecht etc., maken kondt allen luyden. Alsoe die gemeen gilden bynnen onser stat van Vtrecht om nutscap, gemeen oirbaer ende profyt van onser stadt voerseyt ende omme te vervallen die grote ende zware lasten van sculden ende anders, die de drie Staten deses onses Nederstichts in segele ende brieff ons geloeft hebben ende onse stadt voerseyt oick anderssins schuldich is, overcomen, gemaict ende ons op huyden by hoeren oversten van onser stat ende hoeren gescicten uut allen gilden voer doen houden hebben zekere punten ende articulen hierna bescreven:

1. In den yersten, dat die vyff goitshuysen ende alle die andere geestlicheyt mitten cloesteren mede excys van allen wynen ende bieren gelyck die borgere ende ondersaten gheven sellen, ter tyt toe dat wy samentlicke vry sullen wesen.

2. Item, dat die vyff goitshuysen gheven zellen van de sessendeveertich duysent gouden gulden, die onse genadige heer noch resten aen den drie Staiten, van stonden an vyftien duysent gouden gulden, ende alle cloesteren bynnen steden Vtrecht, Amersfoert, Renen ende Wyck ende daerbuyten thienduysent gouden gulden; ende die ander eenendetwyntich duysent gouden gulden sellen staen opt gemeen huysgelt, daer sy den derden penninck off corten sellen den grontheeren, van stonden an ende

eerstdaiges op te brengen. Uutgesondert die drie biddende oerden ende die Brigitten bynnen Vtrecht.

3. Item voert, dat die geestlicheyt ende die gasthuysen noch nyemant van hoere wegen gheen weerlicke goiden, huysingen, erven oft renthen bynnen off buyten der stadt van Vtrecht coepen en zellen, ende voert tevreden wesen mitten goiden, die sy op dese tyt hebben, opt verboeren van den goiden.

4. Item, dat men nyet voerder reysen en zell ter dachfaert dan opte Putcuyp ende op Spykerscamp ende elcke staet op syns selfs cost.

5. Item, den Ryn metten Vecht sel men verdiepen van de Vaert tot Maersen ende jaer uut jaer in houden boven ende beneden [1]) sesthien scouwen om tselve gelt, dat daertoe staet.

6. Item, dat men die rekeningen doen zell van alle alsulcke penningen, als geboert zyn vant jaer van elven tot deser tyt toe, twelck wel beloipt thien hondert duysent gouden gulden van gewichten. Ende voert en sel men tot deser rekeninge nyemant scicken, die rekeninge doen sellen ende die daer sculdich inne syn.

7. Item voert sel men rekeninge doen van den Leckendyck, Hynderdam, uutsettinge, mergengelt, huysgelt, ruytergelt, als men geboert heeft vant jaer van elven off.

8. Item, dat men die moelennaeren, die buyten woenachtich syn, blyven zell laiten by hoer privilegien, die se van outs gehadt hebben.

9. Item, dat men den Dam van Jan Benninck ende den Rysweert van mynheer van Brederode offdoen zell bynnen een maent na desen dach, daer myn genadige heere synre genaden hant aen houden ende alle behulp toe doen zell als een goet lantforst sculdich is te doen.

Ende want dan die gemene onser stat gilden voerseyt oetmoedelicken ende vruntlicken aen ons by hoeren oversten ende gescicten voerseyt doen versuecken ende bidden hebben alle dese voerseyde punten te willen believen ende approbeeren, soe ist dat wy, aenmerckende alle tghene voerseyt is, dieselve punten ende elck bysondere belyeft ende approbeert hebben, believen ende approbeeren mits desen; belovende die vast ende stade te onderhouden ende te doen onderhouden. Alle dinck zonder argelist.

Des toerconde soe hebben wy onsen zegell aen desen brieff

---

1) Nl. boven en beneden de stad Utrecht van Vreeswijk tot Maarsen?

doen hangen over ons selven ende mede over onsen capittelen van den vyff goitshuysen tUtrecht, alse den Dom, Oudemunster, sunte Peters, sunt Jans ende sunte Marien; ende voert over allen anderen cloesteren ende conventen, bynnen onser stat ende stadt-vryheyt van Vtrecht gelegen, alse ten Duytschen huys, sunte Katrynen, sunte Pouwels, Reguliers, Oudwyck, sunte Seruaes, Wittevrouwen etc., om hoer beden wille, soe veelt als elcken van de voerseyde geestlicheyt dat aengaen mach.

Gegeven int jaer ons Heeren duysent vyffhondert vyffendetwyntich des Woensdages opten derden Cruys-dach, den vierendetwyntichsten dach in Meye.

Naar het oorspronkelijk charter op perkament, hoog 30,2 c. M., breed 47 c. M., met het (geschonden) uithangend zegel van den elect in roode was (met transfix dd. 25 Mei 1525, zie N°. V); Gemeente-archief Utrecht, Charters der gilden N°. 21*bis*.

III. De vijf kapittelen te Utrecht erkennen, dat de elect op hun verzoek ook namens hen zijne goedkeuring heeft geschonken aan de door de gilden ontworpen regeling ter voorziening in den schuldenlast, waardoor de stad gedrukt wordt. 1525, Mei 24.

Wy prelaten, deekenen ende capittelen der vyff goidshuesen bynnen Vtrecht, alze den Doom, Oudemonster, sunte Peters, sint Jans ende sinte Marien, doen kondt allen luyden. Alzoe die ghemeen ghijlden der stadt van Vtrecht op ons ende alle die gheestelicheyt mytten cloesteren bynnen der stadt ende stadtvrijheyt van Vtrecht beghert hebben om hoer schulden, costen ende lasten mede te helpen vervallen, dat wy mede excijs van allen wijnen ende byeren gelyeck den borgeren ende ondersaten geven zoude, ther tyt toe dat wy samentlicke vrij zouden wesen. Ende voert dat die gheestelicheyt ende die gasthuijsen noch nijemant van onser noch hoerer wegen gheen weerlicke goeden, huijsenen, erven offte renten bynnen off buijten der stadt van Vtrecht copenen en zouden; ende voert thevreden wesen mytten goeden, die wij op deser tyt hebben, op et verboeren van den goeden. Myt meer ander punten, in zegele ende bryeve begrepen van den datum van huyden, die de hoichweerdighe duerluchtige hoichgeboeren ende vermoegende ffurst ende heeren heeren Henrick Palsgrave by Rhyn, hertoge in Beijeren, elect tUtrecht etc., onse genadige heer, elcken van den ghylden tUtrecht daeroff

gegeven ende bezegelt hebben over hemzelven ende mede ther beeden van ons allen; — Zoe ist dat wy belijen ende bekennen, dat wy onse genadige heer voirseyt samentlicke gebeden hebben die voirscreven bryeven over ons the bezegelen, ende hebbe daerom geloeft ende geloeven mijts desen, dat wy diezelve bryeven ende alle punten, dien onss aengaen offt beroeren moegen, houden, voldoen ende afftervolgen zellen ende willen ende voert alle ons vermoegens van die ander gheestelicheyt voerscreven doen onderhouden ende voldoen zellen. Alle dijnck sonder argelist.

Des torkonde zoe hebben wy elcx onses capittels zegel aen desen bryeff doen hangen.

Gegeven int jaer onss Heeren duysent vyffhondert vyffendetwyntich opten lesten Cruys-dach den vierentwyntichsten in Mey.

Naar het oorspronkelijk charter op perkament, hoog 18,5 c.M., breed 44 c.M., met de (geschonden) uithangende zegels der 5 kapittelen in groene was; Gemeente-archief Utrecht, Charters der gilden N°. *22bis*.

IV. De kloosters te Utrecht erkennen, dat de elect op hun verzoek ook namens hen zijne goedkeuring heeft geschonken aan de door de gilden ontworpen regeling ter voorziening in den schuldenlast, waardoor de stad gedrukt wordt. 1525, Mei 24.

Wy abt ende convent van sunte Pouwels, lantcommenduer ende convent van den Duytschen Huyse, balyer commenduer unde convent van sunte Katrynen, pryoers ende conventen van den Cartuysers buten, Reguliers bynnen Vtrecht, abdysse ende conventen van Outwyck, sunte Seruaes ende Wittevrouwen, mater paters ende conventen van sunter Nyclaes, sunte Agnieten, Brantoly, Jherusalem, sunte Cecilien, Betlehem ende sunte Jheronimus-huys bynnen ende buten Vtrecht gelegen, doen kondt allen luyden. Alsoe die gemeen gilden bynnen Vtrecht om hoer sculden ende lasten mede te helpen vervallen op ons begeert hebben, dat wij mede excijs van allen wijnen ende byeren gelyck die borgeren ende onderzaten geven sellen, ter tijt toe dat wij samentlicken vry sellen wesen. Ende voert dat die geestlickheyt ende die gasthuysen noch nijemant van onsen ende hoeren wegen gheen werlicke goeden, huysen, erven ofte renten bynnen off buyten der stadt van Vtrecht copen en sellen; ende voert tevreden wesen mitten goeden, die wy op dese tijt hebben, opt verboeren van den goeden. Ende dat wij in onsen conventen gheenrehande

ambochten noch neeringen dair doen en sellen. Mit meer anderen punten, in segule ende brieve begrepen van der datum van huyden, die de hoichweerdige, hoichgeboren, vermoegende forst ende heer heeren Henrick Pal(s)grave bij Rijn, hertoge in Beyeren, elect (t)Utrecht etc., onsen genedigen heer, elcken van den gilden tUtrecht dairoff gegeven ende besegelt hebben over hemselven ende mede ter beden van ons allen; — Soe ist, dat wy belyen ende bekennen, dat wy onsen genedigen heeren voerseyt samentlicke gebeden hebben die voirseyde brieven over ons te besegelen, ende hebben dairomme geloeft ende geloven mits desen, dat wy dieselve brieven ende alle punten, die ons aengaen ofte berueren moegen, houden, vold(o)en ende achtervolgen sellen ende willen. Alle dinck sonder argelist.

Des toerkonde soe hebben wij elcx onsen convents segel hieraen ghehangen.

Gegeven int jair ons Heeren duysent vvyffhondert vvijffendetwyntich opten vierendetwyntich(s)ten dach in Meye.

Naar het oorspronkelijk charter op perkament, hoog 17,5 c.M., breed 37,3 c.M., met de (geschonden) uithangende zegels van de St. Paulus-abdij, het Regulieren-klooster, de St. Servaas-abdij, het St. Agnieten-klooster en het St. Hieronymus-huis in groene was (de overige zegels zijn afgevallen); Gemeente-archief Utrecht, Charters der gilden N° 23*ter*.

V. De electᅟvan Utrecht belooft den gilden aldaar, terstond wanneer het gevorderd wordt, den huislieden in het Nedersticht te zullen bevelen hun koren en zuivel ter markt te brengen in de vier bemuurde steden van het Nedersticht en opkoop dier waren voor den middag te zullen verbieden. 1525, Mei 25.

Wy Henrick, Palsgrave by Ryn, hertoge in Beyeren, elect tUtrecht etc., maken cont allen luyden, dat wy den gemeen gilden onser stat van Vtrecht beloeft hebben ende beloven mits desen onsen transfixbrieff, dat wy tot allen tyden, als men ons des vermaent off vermanen doet, onsen mandament geven ende uut doen gaen zellen int ganse Nedersticht ende gebieden by onse hoechste boeten, dattie huysluyde int Nedersticht van Vtrecht geseten zellen alle hoer koern ende suvell ter merct brengen ende vercopen in enich van den vier bemuerden steden des Nederstichts, ende gheen voercopers wesen en zellen voer twaleff uren byt verboeren van den goeden.

Des toerconde soe hebben wy onsen zegell hier beneden an doen hangen.

Gegeven int jaer ons Heeren duysent vyffhondert vyffendetwyntich opten vyffendetwyntichsten dach in Meye.

Naar het oorspronkelijk charter op perkament, hoog 10,7 c.M., breed 24,6 c.M., met het (geschonden) uithangend zegel van den elect in roode was (transfix van een charter dd. 24 Mei 1525, zie N°. II); Gemeente-archief Utrecht, Charters der gilden N°. 21*bis*.

XXI. De verplichtingen van den proost van het kapittel van Oudmunster te Utrecht.

In Wstinc's *Rechtsboek van den Dom* wordt (op pag. 172—183) uitvoerig gehandeld over de verplichtingen van den Domproost tegenover het Domkapittel met betrekking tot de geregelde uitdeelingen, die vroeger dagelijks in spijs en drank, later — na het uiteengaan der vroeger samenwonende kanunniken — maandelijks althans gedeeltelijk in geld werden voldaan. De belangrijke tabellen, door Mr. SILLEM samengesteld van de middeleeuwsche graanprijzen te Utrecht [1]), hebben de bijzondere aandacht gevestigd op deze uitdeelingen, op zich zelf reeds merkwaardig als voorbeeld eener instelling, die, hoewel geheel veranderd (niet alleen van vorm maar ook van wezen), niettemin constant gehandhaafd is de eeuwen door. Het is om deze reden, dat ik het van belang geoordeeld heb, om hierachter een document te doen afdrukken, dat mij toevallig ter hand kwam. Immers het geeft een volledig en in bijzonderheden nauwkeurig overzicht van de verhouding van den proost van Oudmunster, zoo nauw verwant met den Dom, tot zijn kapittel. Op vele punten licht het stuk de geheel gelijke toestanden in het Domkapittel toe; op enkele andere levert het niet onbelangrijke varianten.

Het opstel is ons in twee zeer verschillende redacties overgeleverd. De oudste is te vinden op de voorste schutbladen van een necrologium van het kapittel van Oudmunster, afkomstig uit de collectie van den burgemeester BOOTH. Wij vinden daar eene goederenlijst van het kapittel, oorspronkelijk opgesteld door

---

1) Uitgegeven in de Verhandelingen van de Kon. Academie van Wetenschappen, afd. Letterkunde, N. Reeks dl. III.

den kanunnik JAN VISCHER in 1300, doch sedert (volgens het opschrift) met vele goederen vermeerderd en dus zeker niet veel jonger dan 1350. Op de goederenlijst volgt eene opgave der goederen, bestemd voor uitkeering van het ons uit het Domkapittel reeds bekende *waerscat* of de *denarii vestiture;* en daarachter de hier uitgegevene staat van de uitdeelingen van den proost aan het kapittel. Eene latere, 15e eeuwsche hand schreef daarbij eene korte toevoeging (I § 5), die den overgang vormt tot de daarachter met dezelfde hand geschrevene instructie van den „ambochtsman" van het kapittel [1]).

De tweede, veel uitvoeriger redactie vindt men in een afschrift op papier van eene notarieele akte, waarvan de datum is weggelaten, maar die, naar ik vermoed, opgesteld is om te dienen in het langdurige proces van het kapittel tegen den proost Adhemar de Rupe (omstreeks 1375). Dit stuk bevat denzelfden tekst zonder noemenswaardige veranderingen [2]); maar het voegt aan elke paragraaph toe een uitvoerig betoog tot nadere toelichting van het gezegde. Bovendien geeft het daarbij eene uiteenzetting van de plichten van den „ambochtsman" (officiatus) van het kapittel (waarvan het eerste gedeelte later ook in de eerste redactie bijgeschreven is), die eene geheel op zich zelf staande tweede afdeeling van het stuk vormt. Zoo is ten slotte de omvang van het geheel meer dan verdubbeld.

Ik heb den tekst van de oudste redactie doen afdrukken en daartusschen in cursieven druk de toevoegsels der nieuwe redactie geplaatst. Over de wijze van uitgave heb ik verder niets mede te deelen; alleen heb ik, ter bevordering van het gemakkelijk overzicht, alle getallen, zoowel die in woorden als die in Romeinsche cijfers, in Arabische cijfers overgebracht.

Met een enkel woord wil ik nog de aandacht vestigen op hetgeen het stuk ons leert. Wij vernemen met belangstelling, dat in den tijd, toen het stuk opgesteld werd (zooals wij gezien hebben, ongeveer in Wstinc's tijd) aan de kanunniken van Oudmunster de keus werd gelaten, om hetzij brood en bier te

---

1) Uit het bij die instructie in de noot opgemerkte blijkt duidelijk, dat dit stuk jonger is, aangezien het kapittel in den intusschen verloopen tijd althans op één punt zijne gewoonte veranderd had.

2) Alleen wordt overal in den derden persoon gesproken, zoodat het woord *noster* steeds veranderd is in *dicte ecclesie*. Een paar andere afwijkingen van eenig belang geef ik in noten op.

ontvangen, hetzij onbewerkt graan, dat zij dan natuurlijk zelven moesten laten toebereiden; eerst in de latere bijvoegselen (ongeveer 40 jaren jonger) wordt hun in plaats daarvan geld verstrekt, zoodat zij zich daarmede zelven in de stad van brood en bier kunnen voorzien. Ook de reden, waarom men ten slotte gekomen is tot deze uitdeeling van geld, blijkt uit het stuk duidelijk. Vele kanunniken waren gewoon hunnen „dienst" (d. i. het graan, waarmede de proost hen „diende", „serviebat") te verkoopen, — eene praktijk, die door het kapittel niet werd afgekeurd, mits de verkoop niet plaats had aan iemand „buten der montade", een burger der stad en dus behoorende tot een lichaam, waarmede het kapittel nog altijd geene relatiën verkoos aan te knoopen. Het kapittel maakte dus geen bezwaar tegen dergelijken verkoop; maar ten slotte zag het toch natuurlijk in, dat het wel wat minder omslachtig en dus veel doelmatiger was, om niet door den proost graan te doen koopen, dat de begiftigde kanunnik dadelijk weder verkoopen moest, maar om hem toe te laten geld uit te deelen.

Ook een ander punt, het beheer van het graanmagazijn van het kapittel, wordt ons door dit opstel duidelijker dan uit Wstinc's verhaal. De proost, die, sedert hij niet meer bij het kapittel in de immuniteit woonde, zijne bakkerij en brouwerij aan kant had gedaan, leverde alleen tarwe, rogge en haver in eene plaats binnen de immuniteit, die door hem beschikbaar gesteld werd en voor de bewaring gebruikt werd (I § 5). Het kapittel had nu echter zelf eenen „ambochtsman" („officiatus") aangesteld [1]), die over den voorraad het beheer voerde en zorgde, dat een deel daarvan gebakken en gebrouwen werd voor die kanunniken, die nog dagelijks brood en bier wenschten te ontvangen in plaats van graan of geld. Aan de overigen leverde hij maandelijks hunne portie graan. Van deze levering werd boek gehouden en het saldo aan het eind van elk jaar verrekend

1) Zeer belangrijk is het, dat de oude dertien ambtenaars, die wij uit den tijd der gemeenschappelijke huishouding in het Domkapittel vinden, in het kapittel van Oudmunster blijkbaar ontbreken: zij ontvangen althans geene uitdeelingen (vgl. Wstinc, Rechtsboek. LXXVIII § 8). Een bewijs, dat inderdaad, zooals ik elders beweerd heb, het kapittel van Oudmunster niet overoud is, niet door Willebrord kan gesticht zijn, maar moet dagteekenen uit een lateren tijd, toen de Utrechtsche kanunniken nog wel niet geheel uit elkander gegaan waren, maar toch de huishoudelijke inrichting hunner kloosterlijke samenleving reeds opgegeven hadden. (Vgl. mijn opstel over de St. Salvatorskerk, in Arch. v. h. aartsbisdom Utrecht. XXV p. 21.)

volgens den gestelden marktprijs. Eerst zeer langzaam schijnt men er toe gekomen te zijn, dit graanmagazijn op te heffen en de uitkeeringen in geld te voldoen: vele heeren bleven de aanraking met de stadsbakkers en brouwers schuwen; zij bleven gesteld op hun „cloesterbroot" en hun „cloesterbier", dat toch zeker niet beter geweest zal zijn dan het stadsbrood en stadsbier.

Met belangstelling vernemen wij ook, dat niet alleen de Utrechtsche kapittelen eene eigene maat hadden (waarvan ons de verdeeling wordt medegedeeld), maar dat de maat van Oudmunster daarvan weder een weinig afweek.

Niet onvermakelijk zijn ten slotte de schilderachtige bijzonderheden over het maal der kanunniken op Goeden Vrijdag, waarbij het brood en het houten plankje (schotel [1]) met vruchten (volgens de oude gewoonte nog verdubbeld voor de personen van hoogeren rang, bij wie dus de eetlust geacht wordt met den rang gestegen te zijn) rijkelijk begoten worden met wijn, hetgeen dan ook wel de reden zal zijn, dat na het sobere maal (evenals na onze diners) toch het gebruik van kommetjes met warm water en handdoeken noodig is.

S. MULLER FZ.

I.

ISTA, QUE INFRA SCRIPTA SUNT, PROCURABIT ET AMMINISTRABIT PREPOSITUS ECCLESIE VEL CAPITULO AUT EORUM OFFICIATIS.

1. In principio cuiuslibet mensis dabit seu dari faciet camerario nostro 9 libras 11 solidos et 2 denarios Traiectensium legalium denariorum, de quibus prebenda plena habebit 10 solidos, semiplena 5 solidos, prebenda dormitorii 30 denarios, et officiatus noster 13 solidos et 8 denarios.

Et dicte 9 *libre* 11 *solidi et* 2 *denarii, que dantur per prepositum in principio cuiuslibet mensis, debent dari in grossis monete*

---

1) Wstinc (LXXVIII § 5) gebruikt in plaats van „scutellam novam" (zooals ons stuk) de uitdrukking „discum ligneum novum." Eene zeer belangrijke variant! Er blijkt namelijk uit de vergelijking, dat men nog destijds at van houten plankjes, die eerst later door tinnen borden, nog later door onze borden van aardewerk vervangen zijn. Dergelijke plankjes werden natuurlijk door het eten vuil en vies; het was niet mogelijk ze te reinigen, en ze werden dus zeker niet meer dan eenmaal gebruikt. Van daar dat men in oude rekeningen (zelfs van vorstelijke hofhoudingen) telkens posten vindt voor den aankoop van honderden „scutelle" te gelijk, hetgeen onbegrijpelijk zou zijn, als men denken moest aan den aankoop van onze moderne „schotels" of borden.

regis Francie antiquis dativis et justi ponderis, ita quod quilibet talis grossus dabitur pro uno solido 1)*; vel si non reperiantur tales grossi, dabitur alia moneta equi valoris. Et hujusmodi pecunia, que sic datur in principio cujuslibet mensium, vocatur denarii mensurnales; et extendit se summa pro toto anno, tam pro plenis prebendis quam semiplenis et prebenda dormitorii sive duorum lectorum ewangelii et epistolarum et pro parte officiati dominorum dicte ecclesie sancti Salvatoris, ad* 114 *libras* 14 *solidos grossorum regiorum antiquorum dativorum et justi ponderis aut valorem eorundem; unde competent pro toto anno plene prebende* 6 *libre, semiplene* 3 *libre, prebende dormitorii sive duobus lectoribus simul* 30 *solidi, officiato dominorum* 8 *libre* 4 *solidi monete supradicte aut alterius equi valoris.*

2. Item dabit nobis vel nostro officiato ad servitium albi panis singulis mensibus anni 28 modios tritici dativi, quorum summa per annum integrum extendit se ad 336 modios; de hac summa competunt plene prebende per annum 19 modii et quantum valent 7½ panes in blado, semiplene vero prebende competit de istis pars media. Sed hec intelligenda sunt de illis canonicis seu prebendariis, qui recipere volunt ipsum tritici bladum et non panem; illis autem, qui servitium in pane recipere voluerint, procurabit et ministrabit dictus officiatus 24 maldra et 12 panes, et hoc de pondere nostre ecclesie, in quo 37½ panes tantummodo de modio tritici pistriuntur aut fient; de pondere vero aliarum ecclesiarum ministrabit 26 maldra, ibi enim de modio fiunt 40 panes 2). Et sciendum est, quod noster prepositus faciet ministrari iamdicto officiato tale et tam dativum triticum, ut inde pistriri aut fieri possint 37½ boni panes et dativi de nostro pondere vel 40 panes de pondere aliarum ecclesiarum; et si triticum tale et tam dativum non inveniatur, ita ut tot panes de modio fieri possint, prepositus illum defectum in maiori mensura vel in pecunia supplere tenebitur, ne prebende suo numero in pane vel maldris ab antiquo taxato et determinato aliquatenus defraudentur.

Item sciendum est, quod panis albus noster, postquam una nox

---

1) Eene niet gewone berekening: de groot toch gold volgens de vaste verhouding 16 denarii, terwijl een solidus slechts 12 denarii gold.

2) Niet duidelijk is het, hoe aan hen, die brood verlangen, kan uitgedeeld worden 24 mouder en 12 brooden. Het mouder is namelijk (evenals het mud) eene graanmaat. Volgens de hier gegevene berekening zou het mouder 21½ brooden uitgeleverd hebben; de kanunnik ontving dus 528 brooden in het jaar.

a tempore decoctionis illius transierit, habebit in pondere $3^1/_2$ libras [1]).

Et licet ad servicium albi panis de toto anno descripti sunt 336 *modii, per prepositum canonicis dicte ecclesie ministrandi, propter integrum numerum modiorum nominandum, tamen ex consuetudine hactenus servata officiati semper superministraverunt* $3^1/_2$ *scepelinos; et hoc quando canonici recipiunt pecuniam vel bladum et non panem, quia tunc prepositus ministrat cuilibet plene prebende pro toto anno* 19 *modios tritici et scepelinum, semiplene vero dimidietatem horum. Et summa horum pro omnibus prebendis plenis et semiplenis currit ad* 336 *modios et* $3^1/_2$ *scepelinos; sed quando canonici vel prebendarii recipiunt panem, tunc officiatus ministrat cuilibet plene prebende pro toto anno* $19^1/_2$ *modios, semiplene vero medietatem hujus; et tunc summa pro omnibus prebendis, plenis et semiplenis, currit ad* 341 *modios et* 1 *scepelinum.*

3. Item ad servitium panis siliginei dabit singulis mensibus 16 modios, quorum summa pro toto anno facit 192 modios; de ista summa competunt prebende plene et semiplene equaliter ac prebende dormitorii 8 modii de anno integro. In pane vero ministrabit officiatus noster cuilibet 12 maldra et 7 panes. Hiis autem deductis supersunt officiato $37^1/_2$ maldra, de quibus procurabit et dabit mandata pauperum in Quadragesima; et quod extunc residuum fuerit cedet totum eidem officiato. Item prepositus dabit ad mandata pauperum in Quadragesima 18 solidos et 6 denarios [2]).

Sciendum est, quod de modio siliginis pistrientur aut fient 46 panes nostri ponderis; panis vero habebit in pondere 4 libras.

De predictis 192 *modiis siliginis, quos prepositus tenetur pro integro anno, plena prebenda semiplena ac prebenda dormitorii equaliter habebunt* 8 *modios; et tunc supersunt* 24 *modii, de quibus pauperes in Quadragesima habebunt ad mandata* 5 *modios et* 1 *scepelinum; residui* 18 *modii et* 3 *scepelini cedent officiato.*

4. Item ad servitium servisie dabit singulis mensibus 90 modios avene, quorum summa extenditur ad 1080 modios per annum; de summa ista competunt prebende plene 62 modii, semiplene 24 modii et prebende dormitorii tantum; et sic supersunt adhuc 6 modii, de quibus poterit procurari servisia ad mandata pauperum. Sed hec ita intelligenda sunt, quando omnes

---

1) Het andere HS. heeft: „tres libras dumtaxat".

2) De laatste volzin is later bijgeschreven en ontbreekt in het andere HS.

canonici recipiunt servitium in blado avene et non in servisia; sed cum in servisia serviendum est, tunc officiatus ministrabit cuilibet prebende plene $25^1/_2$ amas et 21 stopos, semiplene prebende $9^1/_2$ amas et 15 stopos et prebende dormitorii tantum, et nihilominus procurabit servisiam ad mandata pauperum in Quadragesima.

Sciendum est, quod de $2^1/_2$ modiis avene braxabitur ama servisie; ama nostra deberet continere $10^1/_2$ urnas, sicud a nostris senioribus traditum habemus, sed hiis diebus officiati nostri 10 urnas tantummodo ministrare consueverunt; urna continet 4 tacas, taca vero continet 3 stopos; 114 stopi faciunt amam in nostra mensura, sed in mensura communi aliarum ecclesiarum 120; causa diversitatis in hoc est, quia stopus noster continet parum magis quam tertiam partem tace et stopus aliarum ecclesiarum continet directe partem tertiam.

Item sciendum, quod questio, que quandoque oriri solet de bonitate vel preciositate avene, sic determinata est, videlicet ubi inveniuntur in aliqua navi 50 modii avene venalis vel infra, talis avena dativa reputabitur; et hoc intelligendum est de optima avena, que sic invenitur.

De 1080 *modiis avene, quos pro toto anno tenetur prepositus, sicut superius dictum est, plene prebende competunt* 62 *modii, semiplene* 24 *modii ac prebende dormitorii tantundem; et tunc supersunt* 6 *modii ad mandata pauperum in Quadragesima. Sed sciendum est, quod officiati consueverunt hactenus et istis temporibus braxare de modiis duobus avene unam amam cervisie, ita quod plena prebenda (recipiat?) de* 62 *modiis avene* 31 *amas cervisie, semiplena de* 24 *modiis avene* 12 *amas et prebenda dormitorii tantundem.*

5. Item prepositus noster dabit officiato nostro de sallario ipsius 6 libras; item 20 solidos qui vocantur *draghepenninghe;* item 7 solidos 4 denarios, qui vocantur *laecpenninghe.* Item providebit eidem officiato de loco ad deponendum et conservandum bladum, ad officium pertinens [1]).

Et capitulum eleget unum officiatum quemcunque voluerit, cui prepositus satisfaciet in tantum, quod dictus officiatus capitulo jurabit omnia infrascripta adimplere; et cum hoc non obstante

1) De laatste alinea is bijgevoegd met de latere hand, die ook den hier volgengen eed van den ambachtsman schreef.

juramento ad omnia talia satisfaciendum item officiatus capitulo faciet cautionem fidejussoriam per fidejussores ydoneos, de quibus capitulum contentum fuerit.

II [1]).

HEC SUNT, QUE OFFICIATUS ECCLESIE SANCTI SALVATORIS TRAJECTENSIS JURABIT FACERE CAPITULO ECCLESIE PREDICTE ET SUPER QUIBUS ADIMPLENDIS NON OBSTANTE JURAMENTO CONSTITUET FIDEJUSSORES.

DIT SIIN DIE PUNTEN ENDE VORWERDEN, DIE DAMBOCHTSMAN DER HEREN VAN OUDEMONSTER DEN HEREN LOVEN SEL ENDE DAEROF VOLDOEN.

1. Int eerste sel hi zweren den heren te leveren wichtich ende ghiftich broet ende bier, als si van rechte sculdich siin te hebben. Ende waert dat hi cranker broet of bier leverde, dat mocht men hem wedersenden. Ende dat soude hi vervullen ende verbeteren, dat is te verstaen: van enen mudde weits, den besten die men vinden mach, sel men backen ende uutleveren elker provende viertich cloesterbrode [2]), ende voer elken cloesterbrode vier cleyne brode, wel ghebacken *ende gehavent* [3]) alst ghewoenlic is.

2. Item van den rogghe vor elc mudde sel hi backen ende uutleveren elker provende 46 brode, also groet als hi se daeruut backen mach, als ghewoenlic haertoe gheweest heeft nae hoerre wicht.

3. Item van der haver so sel hi leveren elker provende een aem byers, also goet als men brouwen mach van tween mudden haveren, die beste die men vint. Ende dit bier sel hi leveren op sinen cost binnen der montaden, alst ghewoenlic is. Ende waer dat yemant van den heren sinen dienst of een deel van sinen dienste vercofte, dien sel dambochtsman leveren als hine den heren sculdich is te leveren, uutghenomen dat hine niemant buten der montade sculdich en ware te leveren op sinen cost.

4. Item sel hi elken canonic maendelix dienen van brode

---

1) Dit stuk is later in het HS. bijgeschreven.

2) In § 2 van het voorgaande stuk wordt gezegd, dat volgens de gewoonte van het kapittel van Oudmunster slechts $37^{1}/_{2}$ brooden uit het mud gebakken worden. In dit later bijgevoegde stuk sluit het kapittel zich echter blijkbaar aan bij de gewoonte der andere kapittelen.

3) De twee gecursiveerde woorden ontbreken in het eerste HS.

ende van byere alst beloept, diet hebben wil, of tghelt na den verdinghe, joft coerne mit sinen toeghelde; ende dat sel men hem te weten doen int eerste van der maent na den verdinghe. Ende al desghelike sel hi doen denghenen, die dienst copen jeghens den heren.

5. Item waer dat tenden jaers yemant, die siin broet ende siin bier daghelix plaghe te nemen, yet overbleve van sinen dienste, die moetet innemen binnen twen maenden tenden jaers dat hem berst. Ende blever yet afterstaen tenden dien tween maenden, daer mocht die ambochtsman tghelt voer gheven na den verdinghe [1]).

6. Item waer oec dat yemant tenden jaers yet ghebrake joft achterstonde van sinen dienst ende daervoer tghelt hebben woude, dien selt die ambochtsman aen ghelde gheven also vele, alst beloept na den verdinghe van den helen jaer.

7. Ende dese punten sijn te verstaen, also verre als die proest den ambochtsman voldoet. Ende daer hem die proest niet en voldede, so waer hi onverbonden desen dienst te leveren van der tijt, dat hi alsulc ghebrec den heren ghecroent heeft. Ende alle dese punten sellen wesen te verstaen sonder arghelist.

8. *Item tenetur officiatus predictus ire ad forum cum nunciis prepositi et capituli prima die Sabbati cujuslibet mensis, ad audiendum et videndum taxare valorem bladi per juratos civitatis pistores, secundum cursum illius presentis diei et hore; et secundum eundem valorem appreciabitur bladum pro toto illo mense. Et hoc fit omni mense de tritico et siligine, excepto mense Novembri, in quo non fit estimacio et taxacio tritici et siliginis, sed taxacio tritici et siliginis pro mense Novembri fit in mense Octobri; ad quod sciendum, quod primis tribus diebus Sabbatis mensis Octobris officiatus cum nunciis prepositi et capituli audiat estimari et taxari, ut premittitur, valorem tritici et siliginis secundum cursum predictorum trium dierum, de quibus diebus capitulum habet optionem, cujus predictorum trium dierum taxacione stare aut contentum esse voluerit; et secundum eandem taxacionem solvet officiatus bladum tritici et siliginis pro toto mense Octobris et Novembris.*

9. *Item notandum quod de* 1080 *modiis avene, quos prepositus solvere tenetur pro toto anno,* 360 *modii taxentur tribus primis diebus Sabbatis mensis Octobris, de quorum dierum taxacione*

1) D. i. volgens de taxatie der waarde van het graan op de markt door de gezworen graanmeters. (Zie § 8.)

capitulum habebit opcionem, sicud supradictum est, de taxacione tritici et siliginis pro mense Octobris et Novembris; item 360 *modii taxentur prima die Sabbati mensis Januarii; item reliqui* 360 *modii taxentur prima die Sabbati mensis Marcii. Sicuti ergo havena tribus terminis taxatur, ita in tribus terminis solvitur, videlicet* 360 *modii circa medium mensis Octobris, item* 360 *modii circa festum Nativitatis Christi et* 360 *modii circa festum sancti Petri ad Cathedram.*

10. *Item sciendum, quod prepositus tenetur nunciis capituli, qui cum officiato iverint ad forum per totum annum ad taxandum bladum supradictum, facere aliquam curialitatem, saltem de uno convivio, satis laute facto et peracto in domo et hospicio officiati supradicti.*

11. *Item tenetur prepositus solvere* 18 *solidos* 6 *denarios ad mandata pauperum in Quadragesima.*

12. *Item tenetur prepositus dare* 15 *solidos camerario minori dicte ecclesie ad tres memorias.*

13. *Item in Cena Domini tenetur prepositus dare cuilibet canonico unum panem album perfecte depuratum et in figura oblongum, quales panes tantummodo triginta fiunt de modio optimi tritici, et cuilibet chorisocio similem panem depuratum, quorum quadraginta fiunt de modio tritici. Alium panem consimilem, quorum triginta fiunt de modio, addit ipsorum unicuique canonico et chorisocio camerarius minor dicte ecclesie; et illos officiatus pistriri tenetur; pro quibus dictus camerarius solvet sibi triticum tantum secundum taxacionem illius mensis, in quo celebratur Cena Domini, vel anni; et hoc stabit in opcione vel arbitrio officiati.*

14. *Item dabit prepositus unicuique eorundem una(m) scutellam novam cum fructibus; et de hujusmodi fructibus et panibus decanus necnon senior canonicus, qui (in) eadem cena presens fuerit, duplam habebit porcionem; item canonicis et chorisociis, in eadem cena presentibus, ad potandum habundanciam optimi vini, ita quod canonicis et chorisociis ibidem cenam facientibus sexies propinabitur aut ter, vicibus tamen duplicatis.*

15. *Item dabit prepositus ebdomadariis, presbytero dyacono et subdyacono, item provisoribus chori, item duobus canonicis servientibus officium eiusdem cene facientibus, item camerario minori, cuilibet ipsorum mediam takam vini, item duobus lectoribus ibidem cruces portantibus cuilibet minghelinum vini, item tribus scolaribus in albis servientibus uni ipsorum mingelinum et aliis duobus cuilibet pintam, item officiato takam, item scolaribus in scolis fructus et*

eisdem faciet propinari de vino. Et est sciendum, quod officiatus procurabit aquam calidam, pelves, mappas, manutergia et cetera ad hujusmodi cenam necessaria; et similiter omnibus diebus in Quadragesima, quando lavabuntur pedes scolarium.

Acta sunt hec in sacristia ecclesie sancti Salvatoris predicte, presentibus ibidem honorabilibus et discretis viris dominis Gerardo de Hermalen, Pilgrimo Mispell presbyteris, necnon Gerardo de Ameronghen clerico, chorisociis dicte ecclesie sancti Salvatoris, testibus convocatis et rogatis ad premissa.

Et ego Andreas Hey clericus Trajectensis publicus etc. premissis omnibus etc.

XXII. Keuren van Terheide.

In het archief van Monster bevindt zich het handschrift dat hier is afgedrukt. Terheide, door L. van Ollefen in *De Nederlandsche Stad- en dorpbeschrijver* „het gemeenste der dorpen van Delfland" genoemd, behoorde tot de heerlijkheid Monster, Poeldijk, Terheide en Half-Loosduinen. Volgens den *Tegenwoordige Staat*, dl. XVI, blz. 585, had ieder van deze plaatsen een eigen schepenbank, maar Van Ollefen [1]) zegt terecht, dat dit een dwaling is. Wel had Terheide eigen burgemeesters. Monster behoorde eerst onder het baljuw- en rentmeesterschap van Rijnland [2]), later onder het baljuwschap van Delfland, doch van de oudste tijden af onder het waterschap van dien naam. Mr. Simon van Leeuwen [3]) noemt Terheide met name onder de plaatsen die vroeger onder het baljuwschap van Rijnland behoorden.

De bepalingen hebben betrekking op de volgende onderwerpen:

I en II. grom van schol, huisvuilen enz. in putten brengen.
III. met mist van koeien of paarden blijven van 's heeren wegen.
IV. kwade woorden aan zetters enz. geven.
V. opstal op de visch.
VI—X. aannemen van vennooten.
XI—XX. den afslag.

De bepalingen zijn vermoedelijk van ouderen tijd dan 1575,

---

1) A. w., blz. 1 van Monster.

2) Mr. A. J. J. Meylink, *Geschiedenis van het hoogheemraadschap en der lagere waterbesturen van Delfland*, blz. 31, 54 en 90.

3) *Costumen* enz. *van het baljuschap ende lande van Rijnland*, blz. 15.

omdat sommige blijkbaar bedorven woorden bevatten, zooals n° VII en XX. Ook waren n° I en vlg., en V blijkens de aanheffen vroegere zelfstandige bepalingen.

PETER VAN MEURS.

KEUREN ENDE ORDONNANCIËN OP DER HEYDE.

Schoudt ende gherechte van Monster *(bij advijs van de ghemeen buyren van der Heyde)* [sic] hebben ghekeurt ende gheordonneert, keuren ende ordonneren mits desen:

1. Dat alle schollsnijders in de droochtuynen ter Heyde sullen schicken heure grom ende hooffden van de schollen, alle daghe te brenghen XXIIII roeden buyten de uuyterste tuynen ende 's heeren weghen ofte toepaeden, in ghedolven putten, en dezelve met sandt bestroyen van dach te dach, ende dan alle Saeterdaeghen dezelve putten wel vast tot booven toeghestopt, opdat alle stanck ende vuylichheyt van dien wechghenomen mach worden. Ende sullen de drogers ende eyghenaers van de tuynen gehouden weesen, goede sorghe te draeghen ende regard te nemen, alletzelve wes voorschreven es, bij heure snijders ofte iemant anders te doen volcoomen; op de boete van drie ponden, t' elcken reyse te verbeuren, zo dickwils ende menichmael zij hierinne ghebreeckelick bevonden zullen worden, ende dat men dezelve boeten metten boode terstont de facto sal executeren.

2. Dat oock alle huysluyden ende inwoonders van der Heyde, wanneer zij eenijghe visch snijden, ontweyen ofte breecken, en zullen 't grom van dien, oock heure huysvuylen, nyet moghen worpen vóór heur deuren ofte 's heeren weghen, dan zullen 'tzelve moeten uuytbrenghen ter plaetzen voorsz., op ghelijcke boeten, te executeren als booven.

3. Dat oock degheene die coeyen houden ofte bouneringhe doen, heure misse van coeyen ofte paerden nyet en zullen moghen legghen vóór heur deuren ofte op 's heeren weeghen, dan in heure tuynen ofte andere bequame plaetzen, altoes blijvende van 's heeren wegen, op gelijcke boeten ende te innen als booven.

VAN DEN SETTERS OFTE ANDERE NYET QUALICKEN TOE TE SPREECKEN.

4. Item waer iemant den setters ofte eenijghe ghecommit-

teerde, die bij den schoudt ende gherechte daertoe ghezett ofte bij den boode totten dienste voorsz. verdaecht zijn, quaede woorden ghave om saecken wille die heuren dienste eenichsins anghaet, die verbeurt die boete van drie pondt d' eerste reyse, ende de tweede reyse dobbele boeten, de derde reyse een boete van thien pondt, ende de vierde reyse vorder correctie van justitie, dies competerende.

Van opstall op den visch.

5. Schoudt ende gherechte van Monster hebben ghekeurt ende gheordonneert, keuren ende ordonneren mits desen, dat de stierluyden op den scholl, cabbeljauw ende andere hoopen visch sullen zetten heure opstall, ghelijck zij van outs ghewoonlick sijn te doen, ofte zoeveel meer als 't hun ghoetduncken sall, tot prouffijte van den dorpe ende ontlastinghen van eenijghe impositiën die tot laste van den dorpe ghestelt zouden moghen worden, ende indien nyet, dezelve penningen gheëmployeert te worden ten behouve van den rechten armen luyden, ofte ten minsten tot zulcken behouve als bij den officier ende gherechte voorsz. bevonden sal worden naer rechte te behoeren ende nae ghelegentheyt des tijts oorbaerlicxt te wesen; welcke voorsz. opstall ontfanghen sal worden bij den schrijvers, mits tweemael des jaers daervan bij den officier vermaent zijnde rekeninghe te doen in presentie van de gherechte ende eenijghe ghedeputeerde ende stierluyden van den dorpe, alsdan elcx zijn cedulle opghelesen te worden van elcke stierman, opdat het uuytbrenghen van de zomme op dier tijt ghevallen nopende 't opstall voor den schaemele ghemeente mach blijcken, tot voorstandt ende verlichtinghe van den dorpe voorsz.

Roerende het annemen van de vennots.

6. In den eersten sullen alle de stierluyden gehouden weesen, alleer zij iemanden aennemen omme met hemluyden tzee te vaeren geduyrende den teelt van Sinte Maerten tot Pincxteren toe, te vraeghen den vennots, oft zij met niemant verlooft oft verhuyrt zijn. Ende inghevalle alsulcke vennoets zeggen, dat zij met niemant verhuyrt ofte verloeft en zijn, soe zullen die stierluyden alsulcken vennoot ofte ghezelle moeghen aennemen zonder daervan te verbeuren, maer indien eenijghe vennoots zeggen, dat zij verlooft ofte verhuyrt zijn, ende daerenbooven den tweeden

stierman alsulcken aennaeme, zoude die tweede stierman tot elcken reyse verbeuren, als hem dat overghetuycht worde zulx ghedaen te hebben, een boete van drie pondt.

7. Item waer 't dat een stierman een vennoot aennaeme off huyrde, zonder hem te vraeghen, off hij verlooft oft verhuyrt waere, ende daernaer bevonden worde, met een ander belooft ofte verhuyrt te zijn, zoe sal alsulcke stierman verbeuren tot elcken reyse als hij daer bevonden sal worden, een boete van drie pondt, ende dat tot verclaringhe van zijnen eede ofte van den vennoot, zoe den gherechte dat ghoetduncken sal, tenwaere dat alsulcken verloff nyet met hem te voeren [1]). Ende waer 't dat eenich stierman metten verlooffden vennoot zonder vraghen ter zee voere, zoe sal die stierman, zulx ghedaen hebbende, verbeuren dobbelde boeten, zoe dickwils hem dat overtuycht worde.

8. Item gheen vennoot en sal hem vervorderen te verhuyren ofte te verloven met eenich stierman tenzij dat hij mettenzelven vaeren wil. Ende inghevalle eenich vennoot, eens verlooft ofte verhuyrt wesende, hem andermael verhuyrde met een ander stierman dan daer hij eerstmael bij verhuyrt es gheweest, zal alsulcken vennoott verbeuren tot elcken reyse als hem dat overtuycht wort, een boete van drie ponden, all waer 't oock mede dat hij metten stierman nyet ter zee en voere. Ende inghevalle dat hij hem vervordert, alzoe tweemael verhuyrt weesende, ter zee te vaeren, soe sal hij verbeuren dobbele boeten, zoe dickwils hem dat overtuycht sal worden.

9. Item zoe en sal gheen stierman hem vervorderen, eenich vennoet aen te nemen ende hem op de vennotscap meer te gheven dan vijff schellingen grooten Vlaems, opte boete van thyen pondt, zoe menichmael hem dat overtuycht wort. Maer zullen alle stierluyden met heuren vennoots mooghen accorderen ende tevreeden stellen met zoo luttel gelts als zij moeghen onder ofte beneden den voorsz. vijff schellingen grooten Vlaems, opte boete voorsz.

10. Item waer 't bijalzoe dat een stierman een vennoot aenghenomen ende hem gegeven hadde de voorsz. vijff schellinghen

1) Lees waarschijnlijk vaeren.

grooten Vlaems ofte daerbeneden op 't vennootscap, off dat den vennoot tevreden hadde geweest in 't verhuyren zonder eenich gelt op de handt te ontfangen, ende daerenbooven onwillich bevonden worde, metten stierman tzee te vaeren, zoedat den stierman daeromme an landt hadde moeten blijven, off al hadde den stierman zijn voornemende zeevaert ghedaen ende ghevordert, ende hadde deur den achtergebleven vennoot schade geleden, zoe sal alsulcken vennoot verbeuren een boete van drie pondt, soo menichmael hij zulx bevonden wort gedaen te hebben ende dat hem overtuycht wort, ende noch daerenbooven den voorsz. stierman op te rechten alle alsulcke schaede als stierman met zijne andere vennoots daerdeur geleden sal hebben, tot zeggen van goede mannen ofte stierluyden hem des verstaende.

ROERENDE DEN OFFSLACH.

11. Item es gheordonneert, dat men alle die visch die elcke stierman uuyter zee an landt brengt, gehouden sal wesen bij hoopen ofte in 't geheel an malcanderen opten offslach die 'r gheschiet, te vercoopen, opte boeten van drie pondt, te verhaelen an den stierman ofte aen zijne penningen onder den schrijver.

12. Item zoewie zijnen visch, wesende in den offslach, ophoudt ende nyet en vercoopt, sal dezelffde moghen vervoeren ofte doen vervoeren in andere plaetzen daer hij prouffijt sal dencken te doen, tenwaere nochtans dat de stierman van iemant last hadde omme voor zeeckeren prijs de visch op te houden, 'twelck hij sal moghen doen; mer en sal dezelffde visch nyet moghen vercoopen eenijghe zouters oft anders vreemde coopluyden noch die oock nyet weder opter strangen mogen brenghen om te vercoopen, op een boete van drie ponden.
[*Deze bepaling is doorgehaald.*]

13. Item off die cooper, blijvende sitten drincken nae den ommeroup, een ofte meer uuytmaeckten omme te coopen, ende mededeelden, die sal verbeuren van dien offslach gheen visch te mogen coopen ende daerenboven een boete van drie pondt.

14. Dat oock niemandt, hij zij cooper ofte vercooper, gheenrehande visch en sal moghen vercoopen noch coopen, handelinghe noch mondelingen, op een boete van drie pondt. [*Hierachter is later geschreven:* met verbeurte van de gecochte

visch, uytgenomen dat men een buyrman sal mogen gerieven met een soo ofte een dreger met een drachte schols.

De voorgaande bepaling zonder de bijvoeging is doorgehaald. De zelfde hand die de bijvoeging schreef, heeft de volgende bepaling aan den kant geschreven:

(D'expieratie.)

Desgelijckx den schriver, bij den styerlyeden ofte heure jongens, den ommeroep doende, angesproocken sijnde, nyet op 't ring de [*de 4 laatste woorden schijnen doorgehaald te zijn*] en compareerde omme te schriven binnen tijt van een halff uyre na den voorss. ommeroup, sal verbeuren een boete van gelijcke 3 pont.]

15. Item dat men gheen scholl die uuytter zee an landt gebrocht wort, nae den offslach nyet mondelinghe noch handelinghe vercoopen en sall, tenzij dezelve schol eerst langes 't dorp ommegheroupen sal zijn, op een boete van drie pondt.

[*Deze bepaling is doorgehaald.*]

16. Item men sal ghaen des een daechs om te vercoopen van 't zuyteynde, ende des anderen daechs van 't noorteynde, zonder eenich wederstandt, op een boete van drie pondt. Des zoe sal men alle de ghebuyren heurluyder visch eerst offslaen ende vercoopen eer men eenijge vreemde scheepen oft schuyten heuren visch offslaen ofte vercoopen sal, op een boete van 30 st.

17. Voorts of 't ghebeurde, dat in dese vercoopinghe ofte offslach twee, drie ofte meer ghelijck mijnden, ende zijluyden deelinghe begheerden, zoe zullen dezelve mijnders inleggen, eer men ommevraghen sal, te weeten van een tonne scholls een halve stuver, van een hoopken visch een oortgen. [*Hiernaast is geschreven:* van een hondert schelvisch een halve stuver.] Ende ommeghevraecht wesende, wie dan die visch toeghedeelt wort, zal zijn ingheleyde gelt weederhebben, ende zullen de schrijvers dat mede ontfanghen, welcke penninghen men employeren sal tot behouve ende oorbaer van den dorpe van der Heyde ofte anders, tot discretie van de gherechte.

18. Item zoe en sal nyemant, wie hij zij, hem vervorderen van nu voortaen, te commen op vijff voeten naerbij den stierman, schrijver ofte visch, op stranghen leggende, alss men die offslaen sall, noch daerover treden noch loopen voordat de visch vercocht sal zijn, op een boete van zes stuvers, welcke

boeten men sal executeren metten boode aldaer van sulck-een zijn ghecochte visch ofte andere goeden, realicken metterdaet.

19. Ende indyen yemandt van dengheenen, die den visch vercoopen ofte daermede deelen, off yemant anders van hemluyden weghen, hierinne eenich bedroch deede, te weeten van yemandt tevooren te spreken omme den visch hooger te mijnen ofte eenijghe ghelaeghen daerop te stellen off dierghelijcke, off denghenen, die mede begheerden te deelen voor zijn eyghen keucken, meer dede betaelen dan dengheenen die de visch ghemijnt sall hebben, die sal verbeuren een boete van thien pondt, realicken bij den boode te executeren.

20. Alzoe daghelicx meenichfuldighe clachten commen van veel abusen die ghebeuren op den offslach, van vloucken, eevelen, ondorpeere [1]), vuyle, ontamelicke woorden te spreken, lachterende [2]) den naem Gods ende zijn ghebenedijden gaven, ende d' een den anderen zijns vaders werck doende [3]), 'twelck all quade exempelen zijn voor ons eevenmenschen ende tot blasphemie van Godt almachtich ende zijn ghebooden, soo is 't dat mijn voorsz. heeren 'tzelffde eenen yeghelicken verbooden hebben ende verbieden mits deesen op de boete van drie pondt voor d' eerste reyse, ende in zes weecken an den ring van den offslach nyet te moeten commen, voor de tweede reyse op de boeten ende verbeurten van thien pondt, ende voor de derde reyse te draegen den steen doer 't dorp, zulx mijn heeren van de gerechte dat te ordonneren ghoetduncken sal.

De publicatie van deesen gedaen bij rijpe deliberatie van de buyren van der Heyde ende bij schoudt ende gherechte daerop ghekeurt, op den XXVII^en Martii a° XV^c LXXV stilo communi, in kennisse van mij

J? VERHAREN. 1575

35

---

1) Misschien is hier te lezen dorpere, d. i. gemeene, en veranderde de schrijver, het woord niet begrijpende en van zijn dorpsch standpunt meenende dat het geen ongunstige beteekenis kon hebben, het daarom door toevoeging van het ontkennende on.

2) Ch als in het Fransch uit te spreken, dus lasterende, gezegd met een natte s.

3) Lasteren dat men het met zijn moeder hield, was oudtijds een gewone beleediging; zie G. VAN HASSELT's *Arnhemsche oudheden*, dl. III, blz. 230—232, en mijn *Geschiedenis en rechtsontwikkeling van Elburg*, blz. 72.

XXIII. Varia.

1. Handvest van Peursum van 1570.

Het hieronder afgedrukte handvest van Peursum is een van de weinige nog van het archief dier gemeente overgebleven oude stukken. Het is op perkament geschreven, waaraan een, thans geschonden, afhangend zegel van rood was.

Omtrent de geschiedenis van het ambacht, waarvoor het bestemd was, valt niet veel bijzonders mede te deelen. In twee oorkonden, nl. van 25 Juni 1282 en 3 Mei 1283 [v. d. Bergh, Oorkondenboek, Dl. II, bl. 202 (n°. 458) en bl. 211 (n°. 477)], komt „Poedersijnsambocht" voor, als zijnde een der hooge heerlijkheden, die, zooals Floris V toen erkende, in leen werden gehouden door heer Willem van Brederode. Later behoorde de ambachtsheerlijkheid Peursum ten aanzien van het hooge rechtsgebied, zooals ook uit dit handvest blijkt, onder de baronie van Liesveld [1]).

A. Telting.

Erich, van Godts genade Hertoch tho Brunswijck vnd Lunenburch etc., Baron van Liesvelt, Here tot Woirden ende die landen van dien etc., doen cond allen den genen, die dese onsse letteren zullen zien off hoiren lezen, hoe dat wij vuyt sonderlinge gunste ende lieffden gegunt, verleent ende gegeuen hebben, gunnen, verlenen ende geuen midts dezen onzen ondersaten van Puersum alzulcke hantvesten ende priuilegien als hier naer bescreuen staen.

1. Inden eersten zoe in wat manyeren yemandt vanden voirn. ondersaten een dootslach doet ofte enyge andere quaede feyten, dat dzelue nyet meer verbueren en zal dan zijn lijff ende zeuen Engelsche nobelen, elcke nobel tot vijff Carolus gulden.

2. Item zal onsse baelieu alle criminele ofte ciuile zaecken mogen berechten inde heerlicheyt van Liesvelt, daert hem gelieuen zal tot vordernisse van iusticie; dan allene in materie van anvanck ende contre-anuanck zalmen bij onze leenmannen berechten in Puersum tot costen van partien.

---

1) Zie over deze Baronie en hare onderhoorigheden: Tegenw. staat Dl. VII, blz. 432 vlg.

3. Item zoe wanneer anuanck ende contre-anuanck gedaen wordt, daer zal de heer off hebben vijff Carolus gulden.

4. Item zal oeck de heer hebben van een keurwonde gelijcke vijff Carolus guldenen.

5. Item off onze goede naebueren van Puersum enyge cauelinge jegens malcanderen te doen hadden, zoe sal tminsten het meesten altijts volgen, ende de tijt van vier jaren cauelen dat mit recht streck houden zal.

6. Item off daer enyge innemende kijnderen waren, die vader ende moeder hadden in leuenden lijffue ende haer tot duechden nyet en wilden stellen, en zullen aen ons nyet meer verbueren off verwechten vuyt haer ouders goeden dan een boete van vijff Carolus gulden, ten ware dat enych vanden ouders ouerleden ware ende gegoet ware.

7. Ende voirts alle rechten, ordonnantien ende goede duechdelijcke costuymen, die hier nyet gespecificeert en staen, zullen blyuen in haer vigeur ende effecte.

Ende want wij willen, dat onsse ondersaten van Puersum voirn. alle deze voirss. puncten vast ende gestadich gehouden worden vuer goet, vast ende van weerden, soe hebben wy onssen zegel aen dezen brieff gehangen, voir ons ende onssen nacomelingen ten ewygen dagen tot een oirconde ende kennisse der waerheyt.

Gegeuen int jaer ons Heeren duysent vijffhondert ende tzeuentich den XVII^en dach in Martio, stilo communi.

---

2. INTERDICTIE AAN EEN BALJUW, OM TEVENS ALS PROCUREUR VOOR EEN VIERSCHAAR OP TE TREDEN.

(Medegedeeld door W. G. VAN OYEN.)

Eersame zeer discrete goede vrundt, heere bailluw der stede van Oudewater. Desen dient alleenlicken om Uwer E. tadverteren beroerende tgunt dagelicx voor de vierschare der voerseyde stede is vallende, als te wetene int exerceren van tprocureurschap, waer inne wij zien ende bevinden dat Uwer E. mede voucht als een procureur, recht off U.l. eeten daer aen hinck, ende U.l. oversulcx tegen eenen yegelicken voucht ende in alle zaecken pertye draecht, al tot naedeel van Uwer E. officie ende magistrate der voirs. stede, recht off sij ende wij al tselve toe-

stonden. Ende omme alle achterclap, haet ende nijt, die eenen yegelicken van buyten in andere steden ons naegeven ende dagelicx hoe langer soe meer verbreyden, (te verhoeden), doen wij Uwer E. insinueren bij desen, dat ghij U voort meer nyet en wilt onderwinden yemanden voor de vierschaer deser stede als procureur te dienen dan alleenlick dengenen, diet U.l. geadmitteert es, te weten Uwes selffs, Uws broeders ende susters ende Uw huysvrouwen smoeders saecke, ende oick einge weduwen ende wesen, daer ghij toe gerequireert sult mogen werden, ende anders U voorts dragende ende presenterende in Uwer E. officie sulcx ghij in alle eerbaerheyt ende vromicheyt ende getrouwicheyt schuldich zijt ende behoort te doen. Naerdien wij vastelicken U opentlicken van meninge voor de vierschaer waren interdictie te doen van pertyen te dienen, soe hebben wij tselve (omme malcandren nyet te beschamen) int secreet begeren te doen, ende begeren dat ghij Uwer E. daer nae vougen sult, ofte dat wij ons andersins daerinne sullen versien als naer behoiren.

Actum ten bevele van dburgem[ren]. ende schepenen der stede van Oudewater. Onderteyckent bij mij opten XVIII[en] Augusti anno XV[c] een ende tachtich,

W. HUYBERTSZ.

. . . . enz.

Op huyden den XVIII Augusti soe heb ick Jacob Cornelisz. aen den baelluy gheweest, ende hij selver het inthouden van desen ghelesen, soe dat hij mijn voor antwoort gave: Ick hebbet ghelesen, het is mijn ghenoech.

tOirconde bij mijn onderteycent opt datum ut supra,

by mijn Jacob Cornelisz., bode van Oudewater.

---

3. ZICH DRIEMAAL TEGEN DE ZON OMKEEREN.

(Medegedeeld door M[r]. PETER VAN MEURS.)

Johan Bentinck, rentmeester op Veluwen, met Gerrit Tennagel, zijnen voorspraeck, spreckt aen met recht Jelis Duercoep, borger tot Deventer, ind secht, dat hem dieselve, onverschulter oirsaecken, heeft gescholden voor eenen schellem ende bosewicht, uyt orsaicke dat die cleger hem ettelick holt togesacht solde hebben etc.; welcke injuriën nyemant georloft, een man

van ere und adel nae to reden ofte verspreyen, voel weyniger desen cleger in genen dele to lyden staet. Die voorsz. Jelis sall commen bij sittende gerichte ende revoceren die voorsz. woerden, kerende sich driemael tegens der sonnen omme. Dede hij des nyet, en wolde die cleger nyet geleden hebben om thienduysent goltguldens ind den schade met recht. Heeft derhalven besaet gedaen aen des verweerders goet in desen ampte gelegen. Ontsaet is dairtegens geschiet nae gicht des gesworen. Hij sall commen etc.

(Signaat van Veluwe, Apeldoorn, 8 Juni 1570.)

VERSLAG OVER HET JAAR 1902/1903.

Een jaar met vele gebeurtenissen van allerlei aard ligt achter ons.

Allereerst hebben wij te vermelden het overlijden van onzen penningmeester Mr. VERLOREN VAN THEMAAT. Slechts korten tijd kon hij ons zijne hulp schenken; doch zijn belangstellende ijver en zijne toewijding herdenken wij met dankbare waardeering. Gelukkig achten wij ons te kunnen mededeelen, dat wij aanstonds slaagden in het vinden van een opvolger: Mr. W. L. P. A. MOLENGRAAFF verklaarde zich bereid, om als penningmeester in ons midden zitting te nemen; van zijne krachtige medewerking koesteren wij de beste verwachting.

Ons ledental is weder iets toegenomen: terwijl wij 4 leden verloren, mochten wij er 9 aanwinnen.

Behalve de *Verslagen en mededeelingen* zijn in het afgeloopen jaar twee werken aan onze leden toegezonden. Op het einde van het jaar 1902 kwam de druk van het lijvige deel, dat de oudste *Amsterdamsche rechtsbronnen* bevatte, gereed. Dr. BREEN, die zich met de zorg voor deze belangrijke uitgave belast had, verklaarde zich bereid, om daaraan een alphabetisch zaakregister toe te voegen. Het aanbod werd met dankbare waardeering ontvangen: immers het samenstellen van een register is een uiterst tijdroovende en lastige arbeid, en wij zijn zéér overtuigd, dat het ontbreken van registers het gebruik onzer werken bemoeielijkt. En toch hebben wij ten slotte gemeend voor het aanbod te moeten bedanken. Zaakregisters hebben tot ons leedwezen tot nog toe bij onze uitgaven ontbroken; wij oordeelen het daarom noodig, ze te voorzien van een algemeen zaakregister over onze gezamenlijke werken; daar het plan daartoe reeds

bestaat, scheen het vervaardigen en uitgeven van een zaakregister op één enkel werk ons min doelmatig.

Nadat aldus de werken, waarvoor wij subsidie mochten ontvangen, allen afgedrukt waren, hebben wij ons gehaast, om het derde deel van Mr. FRUIN'S uitgave van de *Rechtsbronnen der kleine steden van het Nedersticht* ter perse te leggen, waarvan ons medelid de kopij reeds eenige jaren geleden persklaar in onze handen gesteld had. Wij waardeeren zeer de groote welwillendheid, waarmede hij genoegen heeft willen nemen met het bijzonder lange uitstel van den druk, dat door de omstandigheden geboden werd. De omvang van het werk bleek veel kleiner dan die der beide eerste deelen, zoodat de druk zeer spoedig kon afloopen: het werk is reeds in handen van onze leden. Daarmede is deze omvangrijke uitgave, die als model kan gelden voor de publicatie van eene reeks samenhangende stadrechten, thans eindelijk compleet.

Onmiddellijk daarna werden ter perse gelegd de *Rechtsbronnen van den Dom van Utrecht*, eene uitgave, zich aansluitende bij den vroeger bezorgden druk van WSTINC'S *Rechtsboek van den Dom;* ook van dit werk was de kopij reeds een paar jaren geleden in onze handen gesteld door ons medelid MULLER. Intusschen is ook het handschrift ontvangen van de zeer uitvoerige *Rechtsbronnen van Zieriksee*, bewerkt door Mr. A. S. DE BLÉCOURT; wij hopen in staat te zijn, ook deze belangrijke uitgaaf nog in het jaar 1903 ter perse te leggen.

Zeer veel zorg baarde ons de voorbereiding van het reeds vroeger in onze verslagen besproken plan van Mr. JOOSTING, om een bundel met stukken over geschiedenis en inrichting van de geestelijke rechtspraak in Nederland te bewerken. Mr. JOOSTING zond ons een uitvoerig overzicht van deze uitgave toe, dat ons zeer voldeed en dat wij gaarne goedkeurden. Doch intusschen was het onzen secretaris bekend geworden, dat Mr. S. MULLER HZ. te Rotterdam zich bezig hield met de samenstelling van eene kaart van de verdeeling van het bisdom Utrecht in aartsdiakonaten, dekanaten en parochiën. In de rekeningen van het bisschoppelijke cathedraticum en van de Domfabriek waren de authentieke lijsten van de oude verdeeling van het bisdom ontdekt, die den heer MULLER eene vaste basis voor zijne kaart beloofden te leveren en die hij dus, te zamen met eenige andere kleinere bronnen, bij de kaart wenschte uit te geven. Deze betrekkelijk omvangrijke uitgave van bronnen voor de kennis der

rechterlijke indeeling van het bisdom zou derhalve ongeveer hetzelfde bevatten, wat Mr. JOOSTING zich voorgesteld had te geven in de eerste afdeeling zijner *Bronnen voor de geschiedenis der geestelijke rechtspraak*. Ook Mr. MULLER'S kaart zelve scheen ons als bijlage bij den arbeid van Mr. JOOSTING wel niet onmisbaar, maar toch eene hoogst gewenschte aanvulling, die het medegedeelde op tal van punten voortreffelijk zou kunnen verduidelijken. Eene dubbele uitgave derzelfde stukken scheen in ieder geval vermeden te moeten worden; doch ook overigens scheen vereeniging van beide plannen in éene uitgave als aangewezen. De beide heeren werden dus met elkander in betrekking gebracht, en al spoedig werd een hoogst gelukkig plan van samenwerking door hen ontworpen. Vereenigd deden zij ons nu het voorstel tot uitgaaf van hun gezamenlijken arbeid. Eene vergadering van onze Directie werd ter bespreking van dit bijzonder gewichtige aanbod op 18 Mei te Utrecht samengeroepen.

Zooals te verwachten was, heeft zij het voorstel gaarne aangenomen. De uitgaaf der kaart is zeer gewenscht en zal voldoen aan eene bepaalde behoefte: eene geheel dergelijke onderneming wordt juist thans voor de andere Duitsche bisdommen door eene commissie van Duitsche historici met steun van verschillende genootschappen voorbereid. Daarbij komt nog iets. De oude parochiale indeeling is door de hervorming niet noemenswaardig veranderd: nog steeds dient zij dus als grondslag voor de inrichting van bijna de geheele Nederduitsch-Hervormde kerk. De kaart belooft dus belang te zullen hebben ook voor wijdere kringen dan de speciaal historische.

Het spreekt echter van zelf, dat de uitvoering der zaak door ons besluit nog niet verzekerd was. Den druk van Mr. JOOSTING'S zeer omvangrijken bundel met stukken konden wij zonder zorg op ons nemen, al is reeds dit eenigszins bezwarend. Maar de exceptioneele uitgave eener kaart in 12 bladen (een kleiner formaat zou met behoud der duidelijkheid onmogelijk zijn) dreigt daarnaast te kostbaar te zijn voor onze uiterst beperkte finantiën. Eene aandachtige overweging van het plan door onzen uitgever heeft ons toch de zekerheid verschaft, dat het debiet der kaart op verre na de kosten niet zal kunnen dekken. Wij besloten dus hulp te zoeken, en wij hebben ons gewend tot verschillende lichamen, van wie wij meenden met reden belangstelling en steun te kunnen verwachten. Het resultaat onzer pogingen moeten wij afwachten: zonder hoop zijn wij niet.

Van twee uitgaven, beiden door twee personen in samenwerking ondernomen, hebben wij in het afgeloopen jaar een en ander vernomen. Mr. TELTING slaagde er in met den heer GONNET tot overeenstemming te komen over de uitgaaf der *Rechtsbronnen van Haarlem*, en is met de bewerking daarvan begonnen. Voor de bewerking der *Rechtsbronnen van Gouda* verzocht ons Mr. ROLLIN COUQUERQUE, daar Dr. KESPER nog steeds met werk overladen is, tot het afschrijven van enkele stukken om hulp, die wij hem natuurlijk gaarne hebben toegezegd.

Zeer onverwachts ontvingen wij het aanbod eener nieuwe uitgave. De archivaris van Schiedam Dr. K. HEERINGA deelde ons mede, dat hij bij de regeling van het zeer verwarde stadsarchief een nagenoeg kompleet handschrift uit de 15e eeuw had gevonden, dat het geheel onbekende keurboek dezer stad bevatte met verschillende andere stukken van rechtshistorisch belang. Een paar andere handschriften van verwanten aard konden eene aanvulling leveren, zoodat wij het geluk zouden kunnen hebben ook een bundel *Rechtsbronnen van Schiedam* uit te geven, die eene lacune in de Hollandsche rechtsgeschiedenis zou kunnen aanvullen. Natuurlijk werd het aanbod gaarne aangenomen; Dr. HEERINGA heeft reeds herhaaldelijk met onzen secretaris overlegd; de bundel (van matigen omvang) nadert zelfs reeds zijne voltooiing.

Minder gunstige berichten moeten wij tot ons leedwezen geven over eene andere uitgaaf, die reeds herhaaldelijk in onze verslagen besproken werd en waarvoor met name ons medelid Mr. FOCKEMA ANDREAE zich reeds veel moeite gegeven heeft. Wij bedoelen de samenstelling van een zaakregister op de eerste serie onzer werken, waarmede Mr. W. C. BAERT zich welwillend belast had. Steunende op ontvangen berichten, konden wij ten vorigen jare mededeelen, dat het werk goed vorderde en dat zijne voltooiing zelf in afzienbaren tijd scheen te gemoet gezien te kunnen worden. Doch tot ons leedwezen zijn onze verwachtingen ten dezen teleurgesteld: Mr. BAERT is ernstig ongesteld geworden en heeft het werk moeten staken. De loop zijner ziekte maakt het weinig waarschijnlijk, dat hij voorloopig den arbeid weder zal kunnen opvatten en voltooien; wij overwegen dan ook ernstig, hoe wij door hulp van anderen deze belangrijke zaak tot een gelukkig einde zullen kunnen brengen.

Voor de hierbij gaande aflevering onzer kleine mededeelingen ontvingen wij weder welkome bijdragen. De merkwaardigste is

wel die van ons medelid HOEFER, die ons reeds in het najaar een 17e eeuwsch handschrift met afschriften van verschillende, meest Geldersche, rechtshistorische bescheiden ter inzage zond, dat door hem ontdekt was in het archief van het huis Verwolde. Met groote voldoening trof onze secretaris daarin aan afschriften van een groot aantal Hollandsche costumen, behoorende tot de bekende serie van 1570 en wier bestaan nog grootendeels geheel onbekend was gebleven. Op ons verzoek verklaarde de heer HOEFER zich aanstonds bereid, om deze merkwaardige stukken voor den druk gereed te maken. Reeds vroeger had onze ijverige medewerker Dr. VAN VEEN ons het landrecht van Ammerzode ter uitgave toegezonden. En Mr. TELTING verplichtte ons door de bewerking van de ordonnantiën van Terschelling voor den druk.

Zoo blijkt het jaarlijks, dat in onze archieven en bibliotheken nog altijd vrij wat onbekend en belangrijk materiaal verscholen ligt, dat wij aan het licht wenschen te brengen: de toevloed vermindert nog altijd niet. Maar wanneer wij het door ons bearbeide terrein overzien, dan komen wij toch tot de overtuiging, dat het grootste gedeelte van het veld thans afgeoogst moet heeten. Op den duur zien wij dan ook het einde van onze werkzaamheid in het verschiet; het schijnt dus tijd te worden, om bij tijds te overwegen, wat wij in dat geval zullen hebben te doen. In onze vergadering van 18 Mei werd dit onderwerp door ons aandachtig overwogen. Wij kwamen tot de conclusie, dat, wanneer over verscheidene jaren blijken mocht, dat alle toegankelijke Nederlandsche rechtsbronnen uit de middeleeuwen in het licht waren gegeven, er nog geene aanleiding bestond om onze vereeniging te ontbinden.

Immers het misschien minder belangwekkende, maar daarentegen veel uitgebreider terrein van het zoogenaamde Roomsch-Hollandsche recht bleef dan nog ter bewerking over; ook uit deze periode zijn stellig nog tal van onuitgegeven bronnen bewaard, die de uitgave verdienen. En zelfs indien wij nòg verder onzen eigen tijd naderen, dan zullen wij wellicht een belangrijk terrein voor onze werkzaamheid kunnen vinden: bepaaldelijk denken wij aan de belangrijke ontwerp-wetboeken van 1798. Met het oog op deze overwegingen hebben wij ten slotte besloten, om in art. 2 van ons reglement de woorden *„het einde der 16e eeuw"* te vervangen door *„de invoering der Fransche wetgeving"*. Zoo is dus voortaan de gelegenheid geopend, om

ook rechtsbronnen uit deze latere periode aan ons ter uitgave aan te bieden.

Ten slotte vermelden wij nog, dat onze uitgevers ons machtiging verzocht hebben om onze fondsartikelen, die steeds in omvang aangroeien, tegen brandschade te verzekeren. Hoewel deze maatregel ons jaarlijks zal te staan komen op eene voor onze beperkte krachten vrij belangrijke uitgaaf, hebben wij toch gemeend het voorstel te moeten aannemen.

B. J. L. DE GEER VAN JUTFAAS,
Voorzitter.

UTRECHT, Juli 1903.

S. MULLER Fz.,
Secretaris.

OVERZICHT

VAN DE

REKENING EN VERANTWOORDING VAN DEN PENNINGMEESTER

OVER HET JAAR 1902/1903.

Ontvangsten:

aan saldo vorige rekening	*f* 804.34^5	
aan renten van belegde gelden . .	- 116.87^5	
aan contributiën	- 1020.—	
aan verkochte werken (in 1902) . .	- 126.—	
aflossing deposito	- 1000.—	
		f 3067.22

Uitgaven:

aan drukloonen (in 1902):		
Rechtsbronnen van Amsterdam .	*f* 788.27^5	
Verslagen en mededeelingen. IV 5.	- 200.37^5	
aan kopiëerloonen	- 16.90	
aan administratiekosten en rabat voor den handel	- 76.88^5	
aan aankoop 4 $^0/_0$ pandbrief *f* 1000.— 's Gravenhaagsche Hypotheekbank.	- 1010.79	
aan gelden à deposito gegeven . .	- 921.25	
aan saldo	- 52.74^5	
		f 3067.22

NAAMLIJST DER LEDEN [1]).

Mr. J. Bon d'Aulnis de Bourouill te Utrecht.
Mr. W. H. de Beaufort te Leusden.
Mr. P. R. Feith te 's Gravenhage.
Mr. S. J. Fockema Andreae te Leiden.
Mr. B. J. L. Bon de Geer van Jutfaas te Utrecht.
Mr. C. Pijnacker Hordijk te 's Gravenhage.
Mr. F. B. Coninck Liefsting te 's Gravenhage.
Mr. R. Melvil Bon van Lynden te 's Gravenhage.
Dr. P. L. Muller te Leiden.
Mr. S. Muller Fz. te Utrecht.
Mr. A. A. de Pinto te 's Gravenhage.
Mr. M. J. Pijnappel te Amsterdam.
Jhr. Mr. T. H. F. van Riemsdijk te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. J. Roëll te 's Gravenhage.
Mr. J. J. S. Bon Sloet te Arnhem.
Dr. J. Verdam te Leiden.

Mr. P. VerLoren van Themaat te Utrecht.
Mr. J. van der Leeuw te Amersfoort.
Jhr. Mr. D. G. van Teylingen te 's Gravenhage.
Mr. C. R. Merkus te Utrecht.
Mr. A. Telting te 's Gravenhage.
Mr. J. C. Reepmaker te Rotterdam.
Mr. J. J. van Geuns te 's Gravenhage.
De Universiteits-Bibliotheek te Cambridge.
De Universiteits-Bibliotheek te Utrecht.

1) Op den 1 Januari 1903.

De Universiteits-Bibliotheek te Leiden.
De Universiteits-Bibliotheek te Amsterdam.
Mr. J. F. BIJLEVELD te Arnhem.
Het Genootschap Pro Excolendo Jure Patrio te Groningen.
Dr. J. H. GALLÉE te Utrecht.
Mr. J. L. BERNS te Leeuwarden.
Dr. K. HÖHLBAUM te Giessen.
Jhr. Mr. V. DE STUERS te 's Gravenhage.
Mr. H. L. DRUCKER te Leiden.
Dr. P. J. BLOK te Leiden.
Mr. J. LAMEERE te Brussel.
De Openbare Bibliotheek te Arnhem.
A. ESMEIN te Parijs.
Mr. A. J. ROIJAARDS te Amsterdam.
Mr. W. L. P. A. MOLENGRAAFF te Utrecht.
Het Stedelijk Archief te Keulen.
J. H. L. VAN DER SCHAAFF te 's Gravenhage.
Mr. S. GRATAMA te Rotterdam.
Mr. F. A. R. A. Bon VAN ITTERSUM te Utrecht.
Mr. R. FRUIN te Middelburg.
De Universiteits-Bibliotheek te Freiburg i/Br.
Dr. J. W. MULLER te Utrecht.
Het Hansische Geschichtsverein te Lübeck.
De Bibliotheek van het Institut de France te Parijs.
Het Rijks-Archief in Noord-Holland te Haarlem.
Het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant te 's Hertogenbosch.
Mr. J. G. C. JOOSTING te Assen.
De Universiteits-Bibliotheek te Giessen.
Mr. J. C. OVERVOORDE te Leiden.
Het Gemeente-Archief te Rotterdam.
A. Bon SCHIMMELPENNINCK VAN DER OYE VAN DE POLL EN NIJENBEEK te Utrecht.
De Universiteits-Bibliotheek te Gent.
De Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis te Zwolle.
P. A. M. BOELE VAN HENSBROEK te 's Gravenhage.
Mr. L. M. ROLLIN COUQUERQUE te 's Gravenhage.
Het Algemeen Rijks-Archief te 's Gravenhage.
De Universiteits-Bibliotheek te Heidelberg.
Mr. J. C. NABER te Utrecht.

Mr. J. A. FEITH te Groningen.
Dr. T. BUSSEMAKER te Groningen.
C. J. GONNET te Haarlem.
Dr. J. DE HULLU te 's Gravenhage.
De Provinciale Bibliotheek van Zeeland te Middelburg.
De Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage.
Mr. P. A. N. S. VAN MEURS te 's Gravenhage.
A. A. BEEKMAN te Amsterdam.
Mr. W. C. BAERT te Wijlre (bij Maastricht).
Dr. H. BRUGMANS te 's Gravenhage.
P. N. VAN DOORNINCK te Heemstede.
G. ROSENTHAL te Amsterdam.
Mr. J. ACQUOY te Deventer.
Mr. N. G. PIERSON te 's Gravenhage.
Mr. J. A. SILLEM te Amsterdam.
Mr. C. C. GEERTSEMA te Groningen.
Mr. R. E. HATTINK te Almelo.
F. A. HOEFER te Hattem.
A. HOLLESTELLE te Tholen.
F. ARENS te Essen (Westphalen).
A. SASSEN te Helmond.
Jhr. Mr. E. N. DE BRAUW te 's Gravenhage.
Jhr. Mr. A. F. DE SAVORNIN LOHMAN te 's Gravenhage.
Mr. J. A. G. Bon DE VOS VAN STEENWIJK te Brummen.
Baron DE VOS VAN STEENWIJK VAN ESSEN te Windesheim.
Mr. A. VAN WESSEM te Tiel.
Het Rijks-Archief in Noord-Brabant te 's Hertogenbosch.
W. O. SWAVING te Middelburg.
Mr. S. MULLER Hz. te Rotterdam.
J. J. VAN NOORLE JANSEN te Utrecht.
Het Rijks-Archief in Utrecht te Utrecht.
Het Rijks-Archief in Friesland te Leeuwarden.
Het Rijks-Archief in Drenthe te Assen.
Het Rijks-Archief in Overijssel te Zwolle.
Het Rijks-Archief in Gelderland te Arnhem.
Het Rijks-Archief in Zeeland te Middelburg.
Dr. K. HEERINGA te Schiedam.

DIRECTIE.

Mr. B. J. L. Bon DE GEER VAN JUTFAAS, *Voorzitter.*
Mr. W. L. P. A. MOLENGRAAFF, *Penningmeester.*
Mr. S. MULLER Fz., *Secretaris.*
Mr. C. PIJNACKER HORDIJK.
Mr. R. FRUIN.
Mr. S. J. FOCKEMA ANDREAE.
Mr. S. GRATAMA.
Jhr. Mr. T. H. F. VAN RIEMSDIJK.

KORTE MEDEDEELINGEN.

XXIV. Costumen van Delfland, Rotterdam, Schiedam, Alkmaar, Hoorn, Medemblik, Grootebroek, Purmerend en Purmerland, Beverwijk, Edam, Naarden en Gooiland. 1570.

In het archief van het huis Verwolde vond ik een ingebonden handschrift, waaraan echter de band ontbreekt. In dit handschrift, groot-folio, is elk blad genummerd: beginnende met 276 en eindigende met 641. Blijkbaar is het samengesteld door een verzamelaar, daar het stukken van zeer uiteenloopenden inhoud bevat. Meest alle zijn door dezelfde hand, uit het begin der 17de eeuw, geschreven.

Het handschrift begint op blz. 276 met den titel: „Statrechten van Sevenbergen"; op blz. 509 vlg. komt de latijnsche beschrijving van Nijmegen door P. Merula voor, gevolgd door verschillende stukken met betrekking tot de geschiedenis dier stad; de laatste bladzijden (584 vlg.) worden ingenomen door de „Costumen und stadtrechten van Arnhem", door een andere, latere hand geschreven en niet volledig. Tusschenin vindt men op bladzijde 336 vlg. eenige costumen, volgens het opschrift aan het Hof van Holland toegezonden ingevolge de bevelen van den Hertog van Alva. Hieronder komen op blz. 344 vlg. tot heden onbekende voor, die wij, hoewel de tekst zeer bedorven is en hier en daar ook onvolledig schijnt, hieronder laten volgen.

Voor de geschiedenis der samenstelling en de waarde van deze costumen, benevens de bronnen, waar men meerdere er van vinden kan, verwijzen wij o. a. naar R. Fruin's Geschiedenis der staatsinstellingen in Nederland, blz. 144 vlg. In de Ver-

slagen en Mededeelingen dezer Vereeniging zijn reeds nu en dan dergelijke costumen medegedeeld, evenals deze op last van den Hertog van Alva in 1570 op schrift gesteld en ingezonden.

F. A. HOEFER.

I. DELFFLANDT.

1. In den eersten soo is dat binnen den bedryve van de bailliuschap voorseit geleegen sijn 17 diversche dorpen, ambachten ende jurisdictiën, by naeme[1]: Maeslant, Dorp, St. Martensrecht, Woutharnas, Hoff van Delff, Vryenban, Ruyven, Bieslant, Nootdorp, Hoogeveen, Pijnacker, Berckel, Ouderschie, Buwerspolder, Keetel ende Spaelant, die elcx haeren schout, schepen off beswoorens hebben, diewelcke oock[2] kennisse van civile saecken tusschen parthien nemen ende deselve mit haer vonnissen ende sententiën ter eerster instantie scheyden ende beslechten, als rechtens des versocht sijnde.

2. Ende soo wie hem by alsulcke vonnisse voelt beswaert, mach deselve betrecken voor den bailliu ende welgebooren mannen van Delfflant off voor mijn heeren den president ende raeden van Hollant, soo hem dat gelieven ende goetduncken sal, hebbende van dies optie ende keur.

3. Oock meede indien hem yemant beswaert bevoelt by den vonnisse, tsy interlocutoir off diffinitijff, geweesen by de mannen van Delfflant voorseyt, mach voorts de saecke betrecken voor den president ende raeden van Hollant, gelijck als hy gedaen soude mogen hebben van de laege vierschare van den vonnissen, ter eerster instantie aldaer geweesen.

4. Welverstaende, dat alle schouten ende elcx van hen bysonder, hebbende haere commissie van de Co. Mat. off eenige vassallen off ambachtsheeren, altijt gehouden sijn haeren van[3] te haelen van den bailliu van Delfflandt, mits doende den behoorlicken eedt in handen van denselven bailliu, dat sy een yegelick recht ende justitie doen sullen, des versocht sijnde, om 't oude behoorlick salaris, daertoe staende, ende geen recht doen sullen van saecken, die tot haerluyder kennisse niet en staen.

---

1) Er worden er echter slechts 16 vermeld.
2) Het handschrift voegt hier in: ter.
3) Lees: ban.

5. Tis oock soo, dat binnen den bailliuschap sijn twee diversche natuyren off conditiën van rechten; dat een genaemt schependomsrecht ende t'ander aesdoms, dat soo wanneer schependom useert, geeligeert wert seven parsoonen, die men schepenen noemt, waermeede de schout alle 14 dagen op een geprefigeerden dach, plaetse ende ure (sijn vierschare) spant, ende mit deselve een yegelick recht administreert ende justitie doet, diet an henluyden versoeckende sijn. Ende aldaer men aesdomsrecht useert, werden van gelicken seven bequame parsoonen geëligeert, die men geswoorens noemt, waermede de schout sijn vierschare spant als vooren; maer in sommige cleyne ambachten ende jurisdictiën en worden maer vijff geswoorens geeligeert, omme de kleynheyt van de gemeente.

6. Alle welcken schepenen ende geswoorens haeren behoorlicken eedt doen in handen van de schout elcx in den synen, om gerechte vonnissen te wysen tusschen twee mans dincktael naer weetenschap haerder vijf sinnen, ende dat niet te laeten om geenderhanden saecken.

7. *Aengaende wie de electie heeft schepenen ende geswoorens te kiesen.* — Is oock een oude costume binnen tbailliuschap van Delfflant, dat in sommige ambachten off jurisdictiën den schout de electie alleen heeft van de schepenen offe geswoorens te kiesen. Tot sommige plaetsen heeft de schout mit de oude schepenen off geswoorens d'electie van de nieuwe, ende tot sommige andere plaetsen worden by den schout ende oude geswoorens vijff notabele parsoonen geëligeert, die geauthoriseert sijn om nieuwe geswoorens te kiesen off nomineren.

8. *Nopende hoe lange de schepenen off geswoorens gehouden sijn haer staet van haerlieder officie te bedienen.* — De costume daervan is, dat int recht van schependom de schepenen selden ende nimmermeer al tot eenmaal affgeset worden; maer wort altemet twee, drie off vier, min off meer, affgeseth ende andere in haere plaetsen geseth, ende dat naer dat de saecken vereyscht ende die d'electie heeft goet ende nut dunckt. Maer int aesdomsrecht worden de schepenen [1]) alle jaers vernieuwt, ende mogen niet langer in officie blyven dan een jaer sonder meer.

9. *Van wat natuyren de landen ende huysen sijn, gelegen int recht van schependom.* — Alle landen, huysen ende onroerlicken

---

1) Lees: geswoorens.

goederen, gelegen in de dorpen, ambachten off jurisdictie, daer men schependomsrecht gebruyckt, vercofft sijnde, mogen genaest worden off mach men naesten binnen 's jaers naer datum van den coop, volgende de costumen tot hier binnen 't bailliuschap voornoemt geobserveert; ende dat van degeene, die maechschap off swagerschap sijn van den vercooper, mits dat sy nader maechschap off swagerschap sijn dan den eersten cooper. Ende indien niemant van de maechschap off swagerschap en begeert te naesten, soo mach de landtsgeleegen deselve vercofte landen off huysen naesten, dats te verstaen, die mitter vercochten goet gemeen leyt, gemeender buyr ende gemeender aerden, maer niet dengeene, die aen de syden off eynden gelegen is. Ende indien datter twee teffens quamen om te naesten, beyde even nae van den bloede van den vercooper, d'een wesende een manparsoon ende d'ander een vrouwparsoon, soo soude in sulcker gevallen de jonger man voor de ouder vrouw geprefereert sijn.

10. Soo wanneer yemant enich naesting van vercofte landen off huysen begeert te naesten, die doet den cooper roepen voor recht binnen de jurisdictie, daer de vercofte goeden geleegen sijn, omme den coop by eede in te brengen. Ende daer comen[1]) dat[2]) hy sulx syne eysch, mits presenterende als nae te doen, dat de cooper voorgedaen heeft gehat, mits hem meede presenterende dubbelde wijncoop ende godtspenning. Indien de cooper des te doen onwillich is ende enige middelen allegeert, dat hy den coop niet schuldich en is inne te brengen, soo knoopen parthien een kenning, die men den naestvolgenden rechtdach uuytet. Indien schepenen den naesten de naestinge toewysen, ende vant selve vonnisse niet geappelleert en wert voor den bailliu ende mannen van Delfflant off voor den president ende raet van Hollant, soo wert den naesten mit vonnisse in dat genaeste huys off landt gebannen ende den cooper ende allen anderen daeruuyt, mits dat den naesten blijft ende syne geëxburserde penningen opleyt, betaelt ende voldoet, mitsgaders tsteet[3]) van dien den penning 16, ende ook meede dubbel des wijncoops ende gootspenning.

11. Al twelck de naester schuldich is te doen in sommige jurisdictiën ter selver daege binnen staende vierscharen, ende (in)

1) Lees: comende.
2) Lees: doet.
3) Dit woord staat zoo in het handschrift.

sommige andere jurisdictiën binnens sdaechs sonneschijn, ende tot anderen binnen 24 uren, sulx dat de costume diesaengaende divers is.

12. Indien naester, die tlandt off huys mit vonnisse sulx gebannen waere, ende tgunt voorseyt is niet en deede in alle sijn leeden ende puncten, soude versteecken blyven van syne gedane naestinge ende den cooper synen coop behouden.

13. De costume is oock sulx, dat men int vercoopen off coopen van de landen off huysen geen conditiën, contracten off voorwaerden soo vremt noch soo subtyl en mach maecken, waermeede men soude mogen beletten de maechschap, swagerschap ende landtsgelegen de naestinge. Ten waere dat den eenen tegens den anderen sijn lant verreylde off vermangelde om haer beyder gelegentheyts wille, ende alsdan beyde de campen off mergentalen gelijck groot waeren; in dat cas sullen ten beyden syden geen naestinge vallen noch plaets mogen grypen.

14. *Van wat natuyr de landen en huysen sijn, gelegen int recht van aesdom.* — Alle landen, gelegen daer men aesdomsrecht useert, sijn giftbaer ende niet naestbaer; de huysen vercoft, staende op een anders gront, sijn noch giftbaer noch naestbaer. Sulx soo wie dat lant coopt off besterft, behuwelickt off an ander lant vermangelt, is gehouden den naesten rechtdach daeranvolgende de gifte te winnen voor den landtgifter binnen de jurisdictie, daer tselve lant gelegen is; ende by gebreck van dien, soo verbeurt hy de drie eerste rechtdagen elcken rechtdach tegens den lantgifter twee schellingen, elcken schelling twee grooten vlaems; ende blijft hy in gebreecken den vierden rechtdach, soo vervalt hy in tien schillingen, ten pryse voorseyt, sonder meer, ende mach de lantgifter sulcken ongehoorsaem doen gyselen soolang ende ter tijt toe, hy gehoorsaemheyt gethoont ende de gifte ontfangen heeft.

15. *'t Recht van de landtgifters, gesworens ende klerck.* — Aengaende dies is 't recht van de landtgifters geheel divers; want van landt, geleegen in de ambacht van Pijnacker ende Hoogeveen, heeft de landtgifter van de gifte te geven van de drie mergen eene stuyver, de geswoorens te samen van sooveel parsoonen, als daer gifte ontfangen, van elcken parsoon eenen halve stuyver, den clerck van gelijcke.

16. In de ambacht van Delff is den landtgifter in possessie te hebben voor sijn recht den 30 penning van sooveel, als tlandt in coope gecoft is ende gegouden heeft; ende van de landen,

die yemant by houwelick off successie aencomen, sooveel schotponden als tselve lant te schotten staet heeft de lantgifter van elcken schotpont een schelling Hollants; van gelicke vant landt, dat vermangelt wort jegens ander lant, gelegen buyten denselven ambachte van Delff, geprysert worden by denselven by de geswoorens aldaer; ende van die pryseringe off waerderinge soude de lantgifter hebben den 30 penning ende trecht van de geswoorens ende clerck, gelijck hiervooren van die van Pijnacker geseyt is.

17. In de ambachte van Ruyven heeft de lantgifter van gelijcken als in de lande van Delff, van tcoopen van vercofte landen den 30 penning, maer van successie van elcken parsoon vier stuyvers, ende oock meede vant landt, dat yemant by huwelick vercrijcht, van gelijcke; ende trecht van de geswoorens ende clerck is aldaer, als boven van Pijnacker ende Delff voorseyt.

18. Binnen den ambacht van Berckel competeert de lantgifterye 't capittel off canonicken tot Egmont opten Hoeff, welcke lantgifterie syluyden in pacht verhuiren met een hoeve off wooninge landts henluyden toebehoorende, gelegen binnen denselven ambachte int Rooderijs in een gebuyrte soo genaemt. Ende soo wie eenich landt binnen den voorseyde ambachte coopt, behuwelickt ofte hem by successie aencoemt, is gehouden tselve te winnen ende de landtgifte te ontfangen binnen 's jaers naer datum van dien, sonder middelertijt enige boeten te verbeuren; maer indien yemant 't jaer laet overstrijcken, soo sustineert de lantgifter tlant verbeurt te sijn, sonder dat wy oock weeten, dat deselve verbuernisse oyt geëxecuteert is geweest. Ende trecht van den lantgifter is binnen dien ambachte geheel divers: want int Noorteynde van Berckel heeft de lantgifter van elcke mergen een oortgen ende in Rooderijs van elcke mergen, die gewonnen off voorhen ontfangen wort, drie groote, ende de geswoorens ende clerck competeert voor haer recht soo binnen den ambachte van Pijnacker off Ruyven.

19. *Van de pachtingen, schattingen ende executiën, die gedaen worden binnen den bailliuschap off jurisdictie van Delfflant, soo wel in schependom off aesdom, ende oock by den bailliu ende syne boden, elcx in de synen.* — Soo wanneer yemant op sijn schuldenaer sooverre geprocedeert heeft ende gecomen is totter executie toe ende de schuldenaer niet en betaelt, soodat d'executie gedaen moet weesen, soo wort denselven by den schout, schepenen, geswoorens off welgebooren mannen respectivelick; ende worden

oversulx den schuldenaer syne goederen geschat off geëxecuteert den derden penning beeter, te weeten voor twee ponden vlaems drie derselver ponden, welcke gepacht off geëxecuteerde goederen den officier naer hen[1]) mach nemen, mits ende aen hem behoudende, partie haer schulde de schulde[2]) hen competerende van haer schuldenaer op te leggen ende te betalen.

II. Rotterdam.

1. In den eersten in materie van successiën wert geobserveert ende onderhouden 't recht, dat men noemt 't Suythollants recht, wesende van sulcker natuere, dat de representatie altijts plaets heeft etiam post quartum vel quintum gradum, ende dat in stipes ende niet in capita.

2. Item soo wanneer het gebuert, dat twee parsoonen in huwelick treden, sonder eenige voorgaende contracten antenuptiael mit malcanderen gemaeckt te hebben, soo is terstont nae de solemnisatie van 't huwelick tusschen de voorseyde parsoonen communie ende gemeenschap van goeden, sonder regart te nemen off d'een veel off d'ander luttel tot subsidie vant houwelick brengende is; ende als tselve huwelick mitter doot gedissolveert wordt, soo worden d'selve goederen tussen den lanxtlevende ende die erffgenamen van den eerst-overleeden gedeelt halff ende halff. Ende sooverre daer kinderen achterblyven, soo coompt d'een helft op henluyden, sonder dat de vader daer eenich vruchtgebruyck aen hebbende is.

3. Item alsser gronden van erven alhier vercoft worden, soo wort de naeste van den bloede van dien den tijt van jaer ende ses weecken, te reeckenen van den tijt aff dat de coop tsijnder kennisse gecomen is, mits opleggende de penningen daervooren belooft, behouden dat dat tselve recht van naestinge heeft in vercochte huysen.

4. Item soo wanneer den eenen poorter den anderen yet schuldich is, soo en mach den debiteur niet rechtelick geconvenieert worden dan op den poortding, twelck gedongen wort alle ses weecken; ende sooverre de schult is van broot, bier, laecken, coorn ende verjaerde renten, alsdan verjaert, soo wort de debiteur, mits ontkennende de schult in questie ende[3])

1) Lees: hem.
2) Deze vier laatste woorden staan aldus in het handschrift.
3) Lees: ofte?

by eede affirmeerende deselve betaelt te hebben, daervan geabsolveert.

5. Item sooverre een poorter off vremt man gedachvaert wort voor den gerechte ende driemael gedaecht sijnde niet en compareert, soo wort hy gecontumaceert ende uuyt crachte van de contumacie gecondemneert, nietjegenstaende schepenen niet en blijckt van de deuchdelickheyt van de schult in questie.

6. Item ingevalle yemant borge wort voor een vremt man, soo mach de borge geconvenieert worden, aleer de principael geexecuteert is.

7. Item soo wanneer gedisputeert wort op de preferentie van eenige penningen, ende eenige crediteur is, hebbende hypothecq op de vercofte goeden, sooverre alsdan de(n) crediteur comen van den geëxecuteerden veel jaeren verloopen renten, soo wort de voorseyde crediteur geprefereert (in) alle personele schulden mit sijn hooftsomme ende tlest verscheenen jaerrente, ende mit andere verloopen jaeren renten concurreert hy mitte parsoneele crediteurs pro rata, sulx dat de verloopen jaeren renten geacht worden als debitum personale.

8. *In criminele saecken.* — In den eersten heeft de baillu, als hooftofficier van de stadt, alleen tbewint, om van wegen de Co. Mat. te doen sullen apprehensie, sonder dat burgemeesters off wethouders daer eenich seggen off advys in hebben.

9. Ende soo wanneer yemant by hem geapprehendeert wort, (wort) alsdan deselve ter presentie van de schepenen ende den secretaris geëxamineert by monde op de feyten in de informatie begreepen, ende sijn confessie by geschrifte gestelt.

10. Waernaer de baillu in presentie vant collegie van de schepenen concludeert naer gelegentheyt van de feyten in de informatie begreepen; ende sooverre d'informatie niet overeen en coomt off accordeert mit de confessie, dat de gevangen ter scherper examen ende torture geleyt sal worden, om vorder van sijn delicten ende complicen te weeten.

11. Welcke informatie ende confessie van de gevangen gesien, mitsgaders de middelen ende conclusie, by den bailliu genomen ende geallegeert by schepenen naer de feyten, daerinne begrepen ende by den gevangen ontkent, recht gedaen naer gelegenheyt van dien, ter torturen gecondemneert off daervan geabsolveert, ende dat in absentie van den gevangen, sonder dat hy weet wat de bailliu jegens hem procedeert.

12. Ende sooverre de gevangen ter torture gecondemneert

is (ende) getortureert wort, soo geschiet hetselve in presentie van bailliu ende 't volle collegie van wette ofte ten minsten het meerendeel van dien; ende wort de gevangen by den bailliu geexamineert op de voorgaende informatie ende andere articulen off suspitien tegens hem sijnde, ende sijn confessie bij den secretaris van der stadt gestelt by geschrifte, ende na de torture denzelven gevangen, los ende onbonden sijnde, opgelesen ende gevraecht, off hy by deselve persisteert dan niet; dan sooverre hy ontkent eenige feyten geleeden te hebben deur pyne, wort den bailliu geinjungeerdt hem verder daerop te informeeren ende beter kennisse van de saecke te nemen, om daernaer recht gedaen te worden naer behooren.

13. Ende indien daernaer blijckt van eenige feyten, by hem ontkent, wert weder geleyt ter torture ende daerop scherpelick geëxamineert; dan sooverre hy persisteerde ende men hem tselve niet conde doen lyden, ende soude de doot [1]) uuyt oorsake van dien niet gecondemneert werden, ten waere hy de voorgaende feyten de doot waerdich sijnde geconfesseert hadde.

14. Ende sooverre de gevangen naer de torture persisteerde by sijn confessie, wert gebracht onder den blauwen hemel; ende alsoo hy alsnoch persisteert bijt voorgaende, wort hem alsdan eenen rechtdach van den hoochsten van den bailliu geleyt van sijn lijff ende goet op den derden dach, daertoe hy schepenen ende hem selven meede verdraect [2]) te compareeren opt raedthuys derselver steede, om te aenhooren alsulcken eysch ende conclusie als dan nemen sal.

15. Ten welcken dage spant de bailliu sijn vierschare van wegen de Co. Mat., doende eysch ende nemende conclusie opten voorseyde gevangen, als dat hy gebracht sal worden, daer men criminele justitie gewoonlick is te doen ende aldaer geëxecuteert te werden mit confiscatie van syne goederen; ende belaet den jonxten schepen mit het vonnisse.

16. Waernaer den gevangen toegelaeten wort, soo by hem off eenen procureur, sijn defensie jegens den eysch ende conclusie van den bailliu te mogen doen.

17. Ende by schepenen, parthien gehoort, doorsien hebbende d'informatie ende confessie ende op als geleth, pronuntieeren

---

1) Lees: en soude ter doot.

2) Bij dit woord staat in het handschrift een noot, die echter niet ingevuld is. Lees: verdaecht?

vonnisse, dat den gevangen geëxecuteert sal worden metter coorde off swaerde naer sijn delickt ende sijn goeden geconfiskeert; welck vonnisse metter daet geëxecuteert wort.

18. Maer sooverre een poorter der steede van Rotterdam geëxecuteert wort, en verbuert maer halff sijn eygentlicken goederen, achtervolgende de privilegie daervan sijnde, d'voorseyde stadt gegeven by Willem hartogen van Beyeren, grave van Hollant, binnen Den Hage opten 13 Mey anno 1355.

III. Schiedam.

Kaerle, by der gracie Goods Roomschen Keyser, altijtvermeerder des rijcx, coninck van Germaniën, van Castiliën, van Leon, van Arragon etc. allen dengenen, die deesen onsen brieft sullen sien, saluyt. Van wegen ons beminden, die bailliu, burgemeister, schout, schepenen ende rade onser schepenen-steede van Schiedamme in onsen lande van Hollant is vertoont geweest, hoe dat van oude tyden de partyen, comende voor de(s) baillius off schoutes vierschare, gewoonlick sijn by monde te dingen sonder eenige dingtalen schriftelick over te leggen, ende wort sulx die saecken by vonnisse van schepenen off anders getermineert. Nu ist soo, dat onlancx een costume begonnen is aldaer op te comen, dat die gedaechden terstont begeeren den eysch int geschrifte ende dach te veertien dagen, omme weeder schriftelick te antwoorden ende maecken prolixen proceduren ende delayen, tot grooten achterdeel, hinder ende schade van de parthien ende tot laste van de schepenen, alsoo in de deduxie van de processen de rechten ende loyen worden geallegeert, die sy niet en verstaen, alsoo sy goede simpele mannen sijn, volgende heure plebisciten, ordonnantiën ende keuren; ons daeromme ootmoedelick biddende, dat ons gelieve henluyden te octroyeeren ende consenteeren, dat voortaen niemant voor des baillius oft schouten vierschare aldaer en sal ontfangen sijn by geschrifte te procedeeren in saecken, bedragende beneeden de somme van tachtentich Carolus-guldens; maer dat parthien gehouden sullen sijn by monde te dingen, alsoo dat van oude tyden costumelick is, ende daerop doen expedieren onsen openen brieven van octroy, daertoe dienende. Soo ist, dat wy, de saecke voorseyt overgemerckt ende hierop gehat 't advys van onsen lieven getrouwen den luyden van onsen raede in Hollant, begeerende dat goede corte justicie gedaen ende geadministreert sal worden in onse

voorseyde stadt van Schiedamme, tot verlichtinge van de partien, ende d'voornoemde thoonderen geneegen weesende tot heurlieder beede ende begeerte, hebben geoctroyeert, geconsenteert ende geaccordeert, octroyeeren, consenteeren ende accordeeren uuyt onse sonderlinge gratie by deesen, van nu voortaen voor de vierschare van onsen bailliu ofte schout van Schiedam niemant en sal ontfangen worden by geschrifte te procedeeren in saecken, bedragende vijfftich Carolus-guldens eens ende daerbeneden; maer dat parthien gehouden sullen sijn in sulcken saecken, soo wanneer die heur parsoonen off heurlieden eygen werck beronnen ende niemant anders, sommierlick ende by monde te antwoorden ende dingen als van oude tyden costumelick is te geschieden, behoudelick dat in saecke, excederende die voorseyde somme van vijfftich Carolus-guldens, die parthien procedeeren sullen by geschriften, sonder nochtans veele passagien van rechte daerinne 't allegeeren. Ontbieden daeromme ende bevelen den voorseyden van onsen raede in Holland, bailliu ende schout van Schiedamme ende allen anderen onsen justicieren ende officieren, wie dat aengaen sal mogen, heuren stedehouderen en een yegelick van hen soo hen behooren sal, dat sy de voorseyde supplianten ende heure naecomers in wetten doen laeten ende gedoogen van deese onse gracie, oorloff ende consent in der voegen ende manieren voorschreven rustelick, paysibelick ende vredelick genieten ende gebruycken, sonder hen te doen ofte laeten geschien eenich hinder, letsel off moeyenisse ter contrariën, want ons alsoo belieft. Des t'oorconde soo hebben wy onsen seegel hieran doen hangen. Gegeven in onse steede van Brussel den 15 dach van October int jaer ons Heeren duysent vijffhondert ende veertich, van onsen keyserrijcke 21e ende van onsen rijcke van Castiliën ende anderen 't 25e. Op de plycque stont: Gesien by den Keyser in synen raedt. Onderteickent: L. de Soete.

IV. ALCKMAER[1]).

1. Eerst dat sy binnen der voorseyde steede useeren in saecken van jurisdictie, hooge, laege ende middele jurisdictie; ende onse schout, gecommitteert van onsen genedichen heere den coninck, die causeert partien; ende schepens tot seven toe int getale, mit de burgemeisters tot drie toe int getale, in sware saecken geven tussen dingtalen van partien oordeel.

1) Men vergelijke met deze costumen de grootendeels daaraan gelijke van Medemblik.

2. Voort soo useeren wy, dat indien yemant vonnisse tot syne voordeel heeft, ende hem beclaecht dat hy geen executie en heeft, die mach de schout opdingen, sulx dat hy partien geen recht sal mogen doen, hy ende schepenen hebben tvonnisse, daervan geclaecht wort, geëxecuteert.

3. Item een uuytheems man off een poorter, begeerende vlotvaerdich recht, dat is sommierlicken binnen 24 uren, moet tot synen costen schout ende schepenen doen vergaderen; ende wort alsdan vonnisse gewesen op staende voet.

4. Item alle partien, die binnen de steede van Alcmaer gearresteert worden, moeten hier te recht comen; ende soo wie veylich blijft, verbeurt tegens den schout 45 schillingen [1]), van twee groten elcken schilling [1]).

5. Item in alle crimineele saecken useeren wy, indien de defaillant niet en compt in vier rechtdagen, soo wort hy ballincks landt geleyt ende alle syne goeden geconfiskeert; maer in civile saecken wort partien, clager off eyscher, toegeweesen sijn eysch uuyt saecke van een deffault.

6. Item soo wie eenige stipulatie juratoir doet ende deselve laet steecken, verbeurt 17 sheeren ponden; maer soo wie een simpele stipulatie doet ende deselve laet steecken, verbeurt 45 schillingen [1]) van twee groten tstuck.

7. Item wy useeren vier pandtdagen sjaers, ende dan worden alle vonnissen, rent- ende schepenenbrieven geëxecuteert.

8. Item soo useeren wy voorts, indien yemant een huys coopt op vijff off ses termynen off jaeren te betalen, ende daerop betaelt wort by den cooper twee off drie termynen, ende de cooper de reste niet en heeft te betalen, soo wort den cooper datselve huys wederom affgemaeckt by den vercooper, ende de cooper verliest de penningen, die hy daerop betaelt heeft.

9. Voort hebben wy octroy, dat niemant van schepenen vonnissen mach appelleren in saecken, die beneden de 60 gulden monterende sijn, ten waere dat partie, die appelleeren wilde, eerst namptiseerde.

10. Aengaende de saecke van successie useeren wy aesdomsrecht, sulx dat de naeste vant bloet neempter [2]) goet; ende even nae ten bloede even nae ten goede.

---

1) Lees: stuyvers.

2) Lees: neemptet.

11. Item voor onse vierschare vallen geen saecken van leenen, maer volcht diesaengaende yegelick naer vermogen sijn brieven.

12. Item huwelixe voorwaerden maeckt een yegelick naer sijn gelieven voor scheepens ofte notaris ende getuygen.

13. Man ende wijff sijn gemeen in goeden; ende sterve yemant van hen beyden, worden de goeden halff ende halff gedeelt, geen kint off maeckingen sijnde.

14. Item aengaende testamenten, die worden gemaeckt voor notaris ende getuygen (ofte voor) schepens, jae dickwils oock voor den pastoor, biechtvader off cappellan ende buyren, int administreeren vant heylige waerdich sacrament.

15. Item naestinge heeft binnen der stede Alckmaer plaetse binnen jaer ende dach, mits by den naester al naedoende dat den cooper voorgedaen heeft.

16. Item alle gescheelen, die rysende sijn van scheydinge off jurisdictie, berechten seven der naeste parochikercken ende mit scheepenen-vonnisse bevesticht. Te weten wie int beste recht getuycht wort, is hy eyscher, soo wort hy mit schepenen-vonnisse in eygendom geweesen; is hy verweerder, soo wort hy geabsolveert ende sijn partie gecondemneert in de costen vant selve seventuych; maer alletijt mogen sevens partien compelleeren om in te leggen consultatiegelt.

17. Item alle gescheel van lande, beroerende eygeninge, om een ander uuyt possessie te gecrygen, dat berechten de naeste ackeren off landen de achste, altijt een mergen groot weesende in de manieren boven verhaelt.

18. Item isser gescheel, rysende van eenige van onse ingesetenen, beroerende groote merckelicke schade in gras, hoy off saet, wort berecht mit een swaenstuych, dat sijn drie der naeste lendens, die daer dagelix by converseeren ende goede kennisse hebben.

19. Item (van) alle dijcken binnen onse jurisdictie mit noch den Zeeburch, streckende van onse voorstadt, genaemt buyten de Vriessepoort, streckende aen Roedijcksluys toe, is onsen schouth opperdijckgraeff ende sijn scheepenen heemraden; ende bijster op denselven dijck off dijcken eeniger dijck ter zee leggen, dat wort berecht mit seven de naeste, zoeder vier van de aenschouwe ende vier van de affschouw, ende dat int [1]) vonnissen van heemraden bevesticht.

---

1) Lees: mit.

20. Item useeren, dat soo wie sijn lijff verbeurt mit recht, dat dieselve niet meer verbeurt dan halff sijn eygen goeden tegen de Conincklicke Majesteyt, blijckende by extract uuyt heur privilegie, gegeven den 11 Mei anno 1355.

V. Hoorn.

1. Eerst dat binnen der steede Hoorn geobserveert worden hoge, lage ende middele jurisdictie.

2. In reële actiën, als aenspraken van huysen, landen off andere onroerende goederen, worden daervan drie rechtdagen, die men nomineert gadingen, jaerlix gehouden, in welcken gevallen de seven naesten cleynen off gronthooren getuygen ende verclaeren, off daenspraeck by den aenlegger wel ende te rechte gedaen is dan niet; welcke getuygenisse off verclaringe by den voornoemde seven naesten cleynen gedaen sijn(de), schepenen van Hoorn by heurlieder vonnisse indiceren, wie de getuygenisse der seven naeste cleyne geholpen off gedeert hebben ende volgende dies in de possesie sal weesen.

3. Item worden geobserveert, dat soo wanneer twee parsoonen mit malcanderen in huwelicke staet vergaren sonder bande van huwelick te maecken, ende dat alsdan ende in sulcken gevalle heur beyder goeder gemeen ende commun sijn, uuytgesondert de goederen, die deur testamente weerom restitutie subjeckt gemaeckt waeren.

4. Item dat vader ende moeder d'erffgenamen sijn van heure kinderen, sonder echt geboorte stervende; geen aenschouw te neemen, van welcke parsoonen de kinderen de goederen, die sy achtergelaten, ontfangen off genooten hebben, ten waere deselve goederen by voorgaende dispositie gemaeckt waeren te vooren, om anders te gaen.

5. Item wort alhier geiiseert aesdomsrecht, sulx dat een kint voor een kintskint, een broeder voor een broeders- of susterskint in de erffnisse worden geprefereert.

6. Item een halve broeder off halve suster comen soo diep in de erffnisse a linea collaterali als een volle broeder off volle suster.

7. Item de cleederen ende juweelen, die by de collaterale tot huwelick worden aengebracht, blyven ten overlyden van den eerststervende van deselve conthoralen aen de syde van degeene, die deselve heeft aengebracht; maer de cleederen ende juweelen, staende 't huwelick aengecoft, sijn gemeen.

8. Item custing van landt, van huysen, van scheepen ende andere onroerende goederen worden geprefereert, (sooverre) schepenenkennisse van custing was gepasseert.

9. Item d'articulen, staende tot Hoorn in de weescamer, sijn van gelijcke natuire ende authoritheyt als schepenenkennisse.

10. Item schepenekennisse wort geprefereert voor de loopende schult.

11. Item de outste schepenekennisse, kennisse off articulen staende ter weescamer worden geprefereert (voor) de jonge kennisse, alwaert soo dat de outste kennisse geen hypothecq ende de jongste kennisse hypothecq houdende waere.

12. Item een man ofte vrouw, sittende mit haer kinder ongeschift ende ongescheiden in eenen boel, deselve gehouden is deselve kinderen te laeten volgen tot eygendom de gerechte helft van den wasdom off van de overwinste, die gevallen soude moge weesen naer den sterffdach van derselver kinderen, soo vader off moeder, uuytgesondert d'erffenisse, die den man off vrouwe na den sterffdach van haer man off vrouw van haer syde aenbestorven mach weesen; maer sooverre schade ende verlies ware gevallen, dat alsdan deselve kinderen niet gehouden sijn de helft vant selve verlies te dragen.

13. Item ist saecke eenen poorter van Hoorn hen [1]) borge is stellende voor een uuytheemse off vreemdeling, die binnen Hoorn waer gearresteert, soo wert tegens den borger in absentie van denselven vremdeling geprocedeert, gelijck ende in alle maniere off de poorter selffs debiteur ware.

14. Item wort oock binnen der steede Hoorn geprocedeert by arrest, ende uuyt saecke van dien arrest wort de jurisdictiën gefundeert tegens den vreemden gearresteerde.

15. Item twee vremden, wesende van diverse jurisdictiën, alhier tot Hoorn in saecken van loopende schulden jegens malcanderen alhier tot Hoorn by arrest mogen procedeeren; twelck nochtans geen plaets alhier mach hebben tussen twee vremde parsoonen, weesende van eender jurisdictie.

16. Item wort geüseert, dat de immeubele goeden van de desolate boelen vercoft worden tussen Aller Heyligen ende Lichmisse, ende dat de outste schepenkennisse, die in de betalinge van sijn achterweesen te cort is comende, den coop mach benaesten binnen

1) Lees: hem.

een maent; dan ten waere saecke hy over zee of over sande waere, twelck sal staen tot schepenenproeve, mits betalende den wijncoop ende daerboven den cooper voor sijn fortuyne den hondersten penning.

17. Item wort meede geüseert zeevaerdich of vlotvaerdich recht, daerin sommierlick wort geprocedeert.

18. Item soo wanneer onroerlicke goederen vercoft worden, sonder ten aenhooren van een yegelick opgeveylt te sijn, de naeste van den bloede van de voorseyde vercooper deselve vercofte immeubele goeden mach naesten off (van) de cooper overnemen binnen ses weecken nae de vercoopinge, mits betalende den cooper voor sijn fortuyn den vijfftichsten penning.

19. Item schepenenkennisse van schult, tsy besegelt off niet besegelt, hebben parate executie, sulx dat men ter eerster instantie by pandinge, schattinge ende daernaer mit executie procederen (mach), alle twelck meede geobserveert wort uuyt crachte van de articulen staende ter weescamer.

20. Item een vrouwparsoon mach niet transporteeren noch hypothequeren sonder consent van haeren voocht.

21. Uuyt crachte van seecker privilegie, der steede van Hoorn bij H. M. hartoch Willem van Beyeren in den jaer 1351 Sondachs naer Onse Lieve Vrouwe Annunciatie verleent ende gegeven, schout ende schepenen by advyse van de burgemeisteren diverse keuren ende statuyten maecken tot conservatiën van de goede zeeden ende manieren, dewelcke jaerlix worden geconfirmeert naer voorgaende clockegeslach.

22. Item soo wanneer bevonden wort, dat de gecondemneerde in illiquide saecken onwillig is om de condemnatie te voldoen, soo wort deselve daertoe by seeckere tamelicke boeten off peinen pecuniël gecompelleert ter tijt toe d'originele condemnatie volcomen worde.

23. Item alhier ter vierschare vallen geen saecken van leenen, maer volcht diesaengaende een yegelick naer vermogens sijn brieven.

24. *Criminel.* — Item diegeene, die sijn lijff verbeurt heeft, wesende ongehuwet, verbeurt tot proffijt van de Co. Mat. de helft van syne eygentlicke goeden; ende gehuwet sijnde verbeurt tvierde part van syne goeden tot profijte als boven. Welcke andere parten gereserveert worden voor sijn huysvrouwe ende kinderen off erffgenamen, dewelcke uuyt crachte van seeckere privilegie, der voorseyde steede gegunt by wylen H. M. hartoch Willem

van Beyeren, grave van Hollant, in dato op Donderdach naer St. Martyn in den somer anno III^c ende L. Welck parsoon sijn lijff verbuert hebbende, naer hy sijn feyl geperpreteert heeft, wort van den schouth deeser steede uuyten naem van de Co. Mat. verdachvaert tot viermael 14 dagen, navolgende seecker privilegie, derselver steede gegunt by wylen H. M. heeren Floris grave van Hollant, in dato 2 dagen des Bootschaps der zalige gloriose Maget anno IILX—XXVIII [1]); concludeeren telcke reyse, dat sulcke parsoon, sijn lijff verbeurt hebbende, by sententie van de schepenen verclaert sal worden balling des lants ende syne halve goeden geconfiskeert tot proffijt van sijn voorseyde Co. Mat. als grave van Hollant. Ende ist saecke, dat sulcken parsoon tot geen van de beteeckende rechtdagen geley versoeckt nocht gemachticht en seynt, wort verclaert uuyt crachte van de voorgaende defaulten by schepenen-sententie balling des lants ende sijn halve eygentlicke goeden geconfiskeert tot profijt als voren, volgende de privilegie van den voorseyden hartoch Willem van Beyeren.

VI. Medenblick [2]).

1. Eerst dat sy aldaer ter steede useeren in saecken van jurisdictie hooge, lage ende middele jurisdictie; ende haeren schout, gecommitteert van onsen genadichen heere coninck, die causeert partien, ende schepens tot seven toe in getale, mit de burgemeesters tot twee toe in getalle in swaere saecken geven tussen dingtal van partien oordeel.

2. Voort soo useeren wy, dat indien yemant vonnisse tot synen voordeel heeft ende hem beclaecht, dat hy geen executie en heeft, die mach de schout opdingen, sulx dat hy parthien geen recht en sal mogen doen, hy ende schepenen hebben (tvonnisse), daervan geclaecht wort, geëxecuteert.

3. Item een uuytheems man ofte een poorter, begeerende vlotvaerdich recht, dat is sommierlick binnen 24 uuyren, moet tot synen costen schout ende schepenen doen vergaderen; ende wort alsdan vonnisse gewesen op staende voet.

4. Item alle partien, die binnen der steede Medenblick gearresteert worden, moeten alhier te recht comen; ende soo wie veylich blijft verbuert 45 grooten vlaems.

1) Aldus staat in het handschrift; bedoeld wordt 1288.

2) Vgl. de nauwverwante costumen van Alkmaar.

5. Item in crimineele saecken useeren wy, indien de defaillant niet en comt in vier rechtdagen, soo wort hy balling slants geleyt ende alle syne goeden geconfiskeert; maer in civile saecken wordt partie, clager off eyscher, toegeweesen synen eysch uuyt saecke van een deffault.

6. Item wy useeren ses pandt- off schatdagen sjaers, ende dan worden alle vonnissen, renten- ende schepenenbrieven geëxecuteert.

7. Aengaende saecken van successie useeren wy aesdomsrecht, sulx dat de naeste vant bloet neemter [1]) goet; ende even nae te bloede even nae te goede.

8. Item voor onse vierschaer vallen geen saecken van leenen, maer volcht diesaengaende een yegelick naer vermogen syne brieven.

9. Item houwelixe voorwaerden maeckt een yegelick naer sijn belieff voor notaris ende getuygen.

10. Man ende wijff sijn gemeen in goeden; ende stervende yemant van hen beyden, worden de goeden halff ende halff gedeelt, geen kinderen off maeckinge sijnde.

11. Item aengaende testamenten, die worden gemaeckt voor notaris ende getuygen (ofte voor) schepens, jae dickwils oock voor den pastoor, biechtvaders, cappellan ende gebuyren, int administreeren vant heylich weerdich sacrament.

12. Item naestinge off weerdrift heeft binnen deeser steede Medenblick plaetse binnen ses weecken, mits by den naester off weerdryver al naerdoende dat de cooper voorgedaen heeft.

13. Item useeren wy, dat alle jaer op Alre Heyligen dach geprocedeert wort tot electie ende kiesinge van de nieuwe schepenen in manieren naervolgende. Dats te weeten: men extraheert ende annoteert uuyt het schotbouck de namen van 40 parsoonen, de hoochste vier pont ende geschot in de contributie van des Majesteyts subventie. Welcke veertich parsoonen by onsen geswooren boode geïnsinueert worden, om opte voorseyde Alre Heyligen-dach nae den noen te compareeren opt stadthuys, om te procedeeren ten fyne als voornoemt. Ende gecompareert sijnde, worden daer by den voorseyden bode off yemant anders vertoont 40 kleyne ceelkens, daerinne geteickent staet getal 1, 2, 3 tot 40 toe incluys. Ende indien alsdan eenige van de 40 parsoonen voorseyt uuyt wettige saecken absent sijn, soo worden alsdan sooveel ceelkens wechgeworpen, soodattet getal van de parsoonen ende ceelkens

---

1) Lees: neemtet.

overeencoomt ende accordeert. Ende worden de ceelkens alsdan in urne off hoet geleyt, daeruuyt elck parsoon van de 40 pontrijcxten een treckt. Dat gedan sijnde, worden oock in een hoet geleyt seven swarte boonen ende alsooveel witte, als naer tgetal van de presenten vereyscht wort, alsoo oock dat tgetal van de boonen (daeronder altijt seven swarten moeten weesen) overeencoomt ende accordeert mitten getal van de presenten van 40 pontrijcxten. Ende die alsdan tlaechste getal van de ceelkens getrocken heeft, treckt eerst uuyten hoet mit boonen; ende soo voorts in ordre totten lesten toe. Ende de seven parsoonen, die seven swarte boonen getrocken hebben, sijn geauthoriseert te kiesen, stellen ende deputeeren veertien parsoonen uuyt onse gemeente, malckanderen niet bestaende soo in bloede als in swagerschap totten vierden grade exclusieve. Welcke veertien parsoonen, alsoo gecosen sijnde, geteyckent worden in een ceelken, twelck onse schout geëxhibeert ende gelevert wort, dewelcke alsdan van Majesteyts wegen uuyten voorseyde 14 parsoonen kiest ende neempt seven schepenen voort toecomende jaer.

14. Is by ons oock van oude tyden geüseert, dat de dijckgraeff van Vier Noordercogge alle jaeren omtrent Mey in de electie sijn van de heemraden, die hy kiest tot vier int getale, geëligeert ende gecoosen heeft een van de laest affgegaen burgemeisters tot heemraet te weesen van Medenblickercogge, ende dat de burgemeister, indertijt weesende, altijt gereputeert hebben de waerschap derselver steede.

15. Item useeren wy noch, dat alle jaer op den Heyligen Jaersavont by onsen pastoor, die twee sijn int getale, ende oock by den schouth, burgemeister ende schepenen ende by tmeeste gevolch van dier [1]) geëligeert ende gecooren worden vier kerckvoochden, vier gasthuysvoochden ende twee getyevoochden ende twee off drie weesenvoochden naer goetduncken van de electeurs.

16. Item hebben wy oock seeckere lange jaeren excederende memorie van menschen ontfangen ende genooten van de parsoonen, die mit heuren wooninge buyten onse jurisdictie vertrocken sijn geweest, den 25 penning van haer goede, twelck wy noemen exueren.

17. Item wylen hoochloffelicker memorie hartoch Willem van

1) Lees: dien.

Beyeren als grave van Hollandt int jaere 1355 den poorteren der steede van Medenblick seecker privilegie gegunt ende gegeven (heeft), onder andere dicterende: Soo wat poorter sijn lijff verbeurt mit recht, denominerende syne graeffelickheyt, (sal) niet meer verbeuren dan halff sijn eygenlick goet, ende de andere helft sal blyven synen wyve off syne gerechte erffgenamen, hadde hy geen wijff off wettachtige kinderen.

VII. Grootenbrouck.

1. De steede van Grootenbrouck gebruyck en aesdomsrecht.

2. In causa criminali procederen sy in conformité der beschreven rechten.

3. Aengaende de privilegiën, anno 1364 op den anderen dach Augusti die van Grootenbrouck gegunt ende gegeven, is by hartoch Aelbrecht grave van Hollant seecker privilegie ende hantveste, waerinne dit naevolgende artickel geïnsereert staet: Voorts so wie eenige sware off hooffdelicke misdaet gedan heeft, ist in dieff, in moort, in brant, in rooven, in vergiffenisse, in venin, off in eenige dootsaecken begreepen waer, ende worde by [1]) verwonnen van schepenen, die sal ondergaen dat laetste ende hoofdelick oordeel.

4. Is noch deselve van Grootenbrouck gegeven by hooge memorie Carel van Bourgongen, dat de quaetdoenders ende malefacteurs nae de grootheyt van haer misdaet by schepenen gebannen mogen worden buyten de palen ende vryheeden van de steede ende uuyter Oost-bailliuschap van Westvrieslant, wesende deselve privilegie van date den 2e Septembris anno 1462.

VIII. Purmerend ende Purmerlandt.

1. Binnen der steede van Purmereynd ende bedryve van dien gebruyckt men aesdomsrecht, wesende van die natuire, dat een vader off moeder succedeert heuren overleeden soon off dochter, sonder kinderen off testament stervende, mits excludeerende heure overleeden dochters off soons, broeders ende susters; ende die nagelnast excludeert die vorderen in grade den overleeden bestaende, sulx dat een soon off dochter excludeert sijn broeders

1) Lees: hy.

off susterskint van successie in sijn grootvaders off grootmoeders goederen. Succedeeren meede een halve broeder off suster soo diep in de achtergelaeten goeden mede [1]) een halve broeders off susters overleden, als de broeders off susters, van svaders ende moederssyde den overleeden bestaende; alle welcke prorogatie van nagelnaest in collaterali grade insgelix geobserveert wort, mits dat een broeder off suster excludeert broeders off susterskinderen in successie van heuren oom off moeye; ende sooverre alsser geen broeders off susters en sijn, maer alleen broeders off susterskinderen, soo succedeeren deselve broeders off susterskinderen hooft voor hooft in heur overleden moeye off neefs goeden. Dan beroerende de successie van leen useert men, dat deselve succedeeren opten outsten en naesten jonger man, in eodem gradu staende, voor een ouder vrouwe.

2. Voorts soo useert men binnen der steede ende bedryve van dien, gelijcken men doet gants Hollant over, communie ende gemeenschap van goedèren tussen man ende wijff, die sy te samen aen den anderen ten huwelick brengen, ende oock van degeenen, die sy saem staende huwelick conquesteeren, ten waere dat expresselick in de huwelixe voorwaerden ter contrarie geconvenieert ende voorsproocken waeren, off dat de goeden by voorgaende testamente subjeckt gemaeckt waeren restitutie ende te moeten gaen aen de syde van daer die gecomen sijn, off dat (by) de huwelixe voorwaerden geconditioneert off geconvenieert waere, hoe dat de goeden na de doot van eenich van de conthoralen off heurluyden kinderen afflyvicheyt gaen souden, soo wie [2]) de conditiën, in de huwelixe voorwaerden begrepen ende geëxpresseert int stuck van de successie, gewoonlick sijn te achtervolgen.

3. Useeren voorts, dat degeene, die sijn arreste niet en hout, verbeurt tien ponden van 40 groten vlaems tpondt.

4. Item diegeene, die een gelas, deure off veynster off diergelijcke bestoot off bevecht jegens consent van den besitter, verbeurt gelijcke tien pondt; als oock doet die een ander sijn lant beslaet tegens zynen danck.

5. Toucherende de criminele proceduren en heeft de voorseyde stadt geen privilegiën noch costuymen, dan van een doetslach thien pondt, blijckende by de copie, beginnende: „Nos Joannes

1) Lees: van?
2) Lees: wy?

Persijn", van date anno 1275 feria secunda post Nativitatem Domini; ende dat de bailliu niemant vangen noch spannen noch hinderlick weesen mach an lijff ende goet, alsooverre als hy verborgen mach recht te verbeyden van eenige saecken, die hy misdaen mach hebben, by sulcken borchtrecht[1]) als de schepenen goetdunckt, blijckende by de copie, beginnende: „Aelbrecht van Godts genade palsgrave op den Rijn", gegeven in Den Hage op St. Pietersdach ad Cathedram anno 1387 stilo curiae; ende dat d'officier sijn boeten moet aenspreecken binnen sjaers, op pene van daervan versteecken te sijn, blijckende by deselve copie.

IX. BEVERWIJCK.

1. Tis hier costuyme, dat de hooge ende lage heerlickheyt deeser steede by schout ende seven schepenen bedient wort, die kennisse nemen van allen criminelen ende delickten, civilick ingestelt, mitsgaders alle saken, die partiën tegens malcanderen versoucken in recht, alle dewelcke by deselve schepenen gedecideert ende affgedan worden.

2. Hebben deselve privilegie naer haer goetduncken te keuren ende te verkeuren, duerende een geheel halff jaer naer een exigentie van de tyde.

3. Soo wie binnen deese jurisdictie een messe treckt jegens yemanden in arren moede, alwaert oock dat hy daermeede niet en quetste noch en geraeckte, verbeurt een pont van 40 groten.

4. Ende die yemant slaet off stoot mit vuysten off andersins, sulx dat die geslagen blaute off bloedich is, verbeurt drie ponden voorseyt.

5. In breucke van een keurwonde off meer, t'eender stondt an een parsoon gedaen, is volgende tprivilegie tien pondt verbeurt; ende mit vuysten te slaen an een parsoon is een pondt boete.

6. Alle questiën van huysen, erven ende boedel aengaende, wort by schepenen affgedaen.

7. Tnaeste bloet des dooden heeft hier ende in geheel Kennemerlandt de successie van d'erffenisse, sonder dat representatie hier plaetse neempt.

8. Een gearresteerde, een dach van rechten beteyckent sijnde, niet comparerende ten gesetten dage, verbeurt tegens den schouth

---

1) Lees: borchtoecht.

45 schilling [1]) van 2 groten, ende wert gecondemneert in den eysch, op hem genomen, cum expensis.

9. Poorters hebben tegen malcanderen alle 14 dagen recht, ende een man van buyten den derden dach.

10. Seyt tprivilegie deeser steede: Soo wie int recht scheepenen verspreeckt, ende weederseyde smadelick haer vonnis, mit haren gemeenen raet gegeven int recht naer recht der steede, die sal schuldich weesen heer Wolphert te betalen off syne nacomelingen thien pont Hollants ende elcken scheepen een pondt.

11. Als yemant hem beclaecht den vonnisse, by schepenen gegeven, ende hem daerby beswaert bevindt, mach daervan jegens sijn partie hen [2]) stellen appellant off reformant aen den Hove van Hollant.

12. Item grave Jan van Hollant heeft by privilegie haer verleent, eerst: Waert dat yemant in sijn eygen wooning aengesocht worde, hen [2]) mannelick weerende, ende dootsloege den geweltdader ende alle syne meedehulperen, die mit hen [2]) waeren, sal betalen ons ende onse naecomelingen van elcken, die hy dootgeslagen sal hebben, vier penningen; ende wy off onsse nacomelingen sullen schuldich weesen, hen [2]) daervan te beschermen, ende te versoenen de maegen van dengeenen, die dootgeslagen sijn, ende hem vaste vreede te verleenen.

13. Item soo wie yemant dootslaet in deeser steede, al des misdaders goederen sullen weesen des heeren graven ende heer Wolfert.

14. De costuymen alhier sijn in criminele saecken, dat de schout hebbe informatie precedent, tsy by willige consessie van partien off by torture, sulx dat naer rechte behoort; men executeert den delinquant by schepenen-vonnisse sonder langer train van justicie mit confiscatie van alle syne goederen.

15. Die van deesser steede bannen buyten de vryheyt van dien, ten waere de placcaten anders vermelden.

X. Extract uuyt seeckere privilegieboeken der steede Edam.

Van dengeenen, die opt recht smadelicken spreecken. — Item waer daer yemant binnen onse vryheyt, die opten burgemeeste-

1) Lees: stuyvers.
2) Lees: hem.

ren ende op den gerechte smadelick spraecke van dingen, beroerende haer officiën, die soude verbeuren soo dickmael alst geschiet 3 pondt tegen den schout ende tienduysent steens tegens die steede; ende waer daer yemant, die om sulcke saecke op hem vechten, daertegens mogen sy hen verweeren sonder boet ofte ban daeran te verbeuren, ende oock meede te corrigeeren tot goetduncken van den gerechte. Ende deese voorseyde poincten sullen dueren een jaer lang, naerdat se uuyt haeren dienste gegaen sijn.

Onder stont geschreven: Geëxtraheert als voornoemt ende daermede bevonden te accordeeren deesen 7 Julij 1591 [1]) by mý. Ende was onderteickent: Cornelis Phetis, secretaris tot Munnekedam.

XI. Naerden ende Goeylandt.

1. In den eersten: volgende d'oude costuyme sijn alle poorters deeser steede vry ende exempt van alle thollen, uutgenomen Wassenaers-thol, over Hollant, Zeelant, Vrieslant, Brabant ende andere Majesteyts landen.

2. Item gebruycken aesdomsrecht, sulx dat de naeste van den bloede altijts succedeert in erffenisse, tegens dispositie van rechte off schependomsrecht.

3. Item alle huwelixe voorwaerden off contracten attemperiaet [2]), indien yemant van de contrahenten hem daermeede wilde behelpen, moeten behoorlicke beschreven weesen binnen ses weecken naer thuwelick, off de contracten voornoemt sijn van onwaerde ende deurdien den gemeenen boel tussen de contrahenten als man ende wijff, gelijck oock sonder contracte ende beschrevenen hylixvoorwaerden, gemeen boel.

4. Item naervolgende tprivilegie naer ouder gewoonte kiest de oude affgaende weth jaerlix op Lichtemisavont 21 parsoonen uuyt geconvoceerde rijckdom deeser voorseyde steede, in der steedehuyse vergadert sijnde, die den bailliu overgesonden worden, om daeruuyt van Coninx Majesteyts weegen te kiesen seven scheepenen, die dat jaer scheepenen moeten weesen ende niet langer; ende in middel van de electie de voorseyde seven schepenen procedeeren de voornoemde 21 parsoonen tot electie van alle andere officianten, te weeten kerckmeesters, heyligegeestmeesters, weesmeesters,

---

1) Lees: 1571?

2) Vermoedelijk moet hiervoor in de plaats staan: antenuptiael.

gasthuysmeesters, sieckmeesters, schaeumeesters, brandmeesters, waerdeyns ende andere. Daernaer acht dagen geleeden wederom in steedehuyse vergadert sijnde, volgende tprivilegie deeser steede, worden by den ouden ende nieuwen weth gecoozen twaelff notable parsoonen, die representeeren mitten schouth de vroetschap deeser steede.

5. Item gearresteerde moeten arrest houden, by ygelick tsestich ponden, te 40 grooten vlaems tstuck, te verbeuren.

6. De schout ende schepenen deeser steede naer ouder costuyme procedeeren jaerlix tot uuytgifte van de dijckagie van Zeeburch in de jurisdictie van Naerden te maecken, hoe swaer, hooch ende breet deselve ter geordonneerder tijt moet weesen; ende werden de defaillanten off negligenten naer voorgaenden eysch van den schout [1]) by schepenen gecondemneert in de boeten, volgende d'ordonnantiën daerover geraemt, hen injungeerende deselve noch te maecken binnen den geprefigeerden tijt, off den schouth salt doen op sijn gewin.

7. Item custingrecht hebbende wort betaling toegeleyt binnen acht dagen by condemnatie; schattingrecht by dien dach sonneschijn naer voorgaende sommatie; out eygendomsrecht meede by sonneschijn by voorgaende sommatie.

8. Item de bailliuen der steede van Naerden naer oude immemoriael gewoonte criminele jurisdictie hebben, streckende van den Muydenburch, mitsgaders van Laaren, Hilversom, Blarichum, Huyssen ende Bussen al inclusiff, als wy noch huyden ten dage maintenerende sijn sonder yemants wederseggen ende oppositie. Ende dat wy volgende dier by voorgaende advysen van schepenen informatie op yemant hebben, deselve doen apprehendeeren ende binnen der steede gevanckelick leyden, daertegens procederende opt alderspoedichste dat ons mogelick is. Ende ingevalle hen [2]) absenteerde ende ontquaem, wort daertegens geprocedeert by parsonele daginge. Ende indien die ter eerster instantie niet en compareert, wort daertegens gedecerneert default, ende soo volgende tot contumacie ende bannissement uuyten casteleynschap van Muyden ende bailliuschap van Goylant.

9. Ende indien de delinquant manslachtich is, wort gecondemneert in hondert ponden van 40 groten vlaems tpont, tot

1) Het handschrift herhaalt: van de schout.

2) Lees: hem.

profyte van de Co. Mat. volgende tprivilegie. Ende indien yemant van andere delicten crimineelick geroepen ende contumax bevonden wort, wort nae de groote van de delickten gecondemneert volgende verscheyde privilegiën, die wy eendeels gemeen hebben mit der steede van Amsterdam ende Amsterlandt, welcke voorseyde privilegiën geregistreert sijn in der Camer van de reeckening in Hollant.

XXV. Oude rechten van het eiland Terschelling.

Het eiland, dat tegenwoordig in het Nederlandsch verkeerdelijk *Terschelling* heet, maar dat in oude oorkonden en kronieken als *Scellinghe*, *Schelinghe*, *Scellinck* of *Skilgheraland* voorkomt, en thans nog door zijne bewoners *Skilege*, *Skiilge*, *Skilinge* of *Skiilgelân* wordt genoemd, behoorde oorspronkelijk tot de kern van het land der Friezen, het oude Friesland tusschen Vlie en Lauwers. Bij het voortdringen van de Hollandsche graven uit het Zuiden was het echter geruimen tijd een betwist gebied, totdat het na verschillende lotgevallen voor goed aan het oude stamland werd ontnomen en bij Holland werd gevoegd, waarbij het later bijna voortdurend is gebleven [1]).

Over de wijze, waarop dit is geschied, zij hier in het kort het volgende medegedeeld.

Reeds in de eerste helft der 14de eeuw schijnt een lid van het geslacht Popma, heer van Terschelling te zijn geweest [2]). Op het einde dier eeuw werd het eiland echter, ofschoon het zich neutraal had verklaard [3]), in den oorlog betrokken, dien Albrecht van Beieren in 1396 tegen de Friezen ondernam; er werd krijgsvolk heengezonden onder bevel van Gerrit van Egmond en Jan van Heenvliet, en het werd veroverd [4]).

In 1399 verkocht de graaf het in onversterfelijk erfleen aan Jan van Arkel [5]), terwijl de toen regeerende Popma als schout met

1) Alleen van 1795 tot 1813 was het van Holland gescheiden.

2) Stamboek van den Frieschen Adel. Dl I, bl. 288.

3) Schwartzenberg. Charterboek. Dl. I, 257.

4) Verwijs. De oorlogen van Hertog Albrecht van Beieren met de Friezen (Werken v. h. Hist. Gen., Nieuwe Reeks, n° 8). bl. 144.

5) Verwijs. t. a. p., bl. 502; Schwartzenberg. t. a. p., Dl. I, blz. 289.

het bestuur werd belast. Van Arkel viel 1401 in ongenade en zijne goederen, waaronder ook Terschelling, werden verbeurd verklaard. In 1417 ging het eiland over in handen van Gerard van Heemskerk, aan wien het door gravin Jacoba voor 2000 gouden schilden als onversterfelijk erfleen was verkocht, maar ook hij verloor naderhand (in 1427) zijn leengoederen, welke in gebruik werden afgestaan aan zijne vrouw Margaretha van Kralingen [1]). In 1469 schonk echter Karel de Stoute, zonder acht te slaan op de rechten der Heemskerk's, het eiland aan zijn vriend Antonius Hanneron, den proost der St. Donaaskerk te Brugge [2]), zoodat er thans van drie zijden (want de Popma's schijnen in den loop dezer eeuw ook wederom hun gezag eenigszins te hebben hersteld) aanspraak op het eiland werd gemaakt.

Een tijdlang hadden de oorspronkelijke heeren zelfs weer de meeste macht en stonden zij zoo in aanzien, dat koning Eduard IV van Engeland het niet beneden zich achtte met Folkerus Reyner (Rienck Popma) „insularum Scellingiae [3]) Dominus sive Domicellus", den 21 Mei 1482 een verbond van vriendschap en handel aan te gaan [4]). Die macht was echter maar van korten duur. Jarich Popma, de zoon van Rienck, moest in 1502 op last van Philips van Oostenrijk zijne heerschappij afstaan aan Cornelis van Bergen, op wien de rechten der Heemskerk's door vererving waren overgegaan [5]). Deze laatste kocht den toenmaligen Brugschen proost voor een jaarlijksche rente van *f* 25 af en was nu de eenige heer.

Heer Cornelis stierf in 1560 en vermaakte Schellingerland aan zijn neef Johan van Ligne, graaf van Aremberg. Deze bood in 1563 het eiland aan Amsterdam te koop aan, maar te vergeefs [6]). Bij zijn dood (naar bekend is, sneuvelde hij in 1568 bij Heiligerlee) volgde zijn zoon Karel hem op, maar daar deze nog jong was, regelde zijne weduwe diens zaken. De door haar in 1569 aangestelde drossaart Gerbrant Walckama werd echter

---

1) Van Mieris. Charterboek. Dl. IV, bl. 875.

2) Miraeus. Opera Diplomatica. Tom. III, p. 208.

3) De heeren van Terschelling waren tevens heeren van het eilandje Griend en dit zal misschien wel de reden zijn, dat in deze oorkonde van „*insularum* Scellingiae" wordt gesproken.

4) Thomas Rymer, Acta Publica Angl. 1741. Tom. V, Pars III, p. 120.

5) Het accoord, waarbij dit geschiedde, bevindt zich op het Rijksarchief in den Haag in eene doos met opschrift: „Stukken betreffende het eiland Terschelling, 1405—1615 „(charters)".

6) Ter Gouw. Geschiedenis van Amsterdam. Dl. V, bl. 344.

nog datzelfde jaar door de Geuzen van het eiland weggevoerd [1]) en nu schijnt er een tijd van anarchie te zijn gevolgd [2]). Eindelijk, 23 Maart 1615, ging de heerlijkheid aan Holland over [3]).

De hierachter afgedrukte stukken zijn: eene overeenkomst van 1506, tusschen Cornelis van Bergen „ende die gecommitteerde vanden ondersaten" van het eiland aangegaan, en eene verzameling „ordonnantiën", in 1561 door Johan van Aremberg geconfirmeerd, waarvan de meeste, gelijk aan het slot nadrukkelijk wordt verklaard, ook door bovengenoemden heer van Bergen met de gemeente waren vastgesteld. Beide handschriften maken deel uit van eene lias, die verder nog eenige concept-ordonnantiën en memories bevat, en die bewaard wordt op het Rijksarchief in den Haag in eene doos met opschrift: „Stukken betreffende het eiland Terschelling, 1476—1615, (stukken)".

Het eerstgenoemde stuk (1506) is eene op papier geschreven copie, de andere ordonnantiën (1561) komen in afschrift voor in een handschrift op perkament, groot $21^1/_2 \times 30$ c.M., bestaande uit 8 folia, waarvan 7 beschreven, en een schutblad, en zijn eigenhandig door den heer onderteekend. De bepalingen van de eerste verordening zijn door mij van nummers voorzien, de artikelen van de latere ordonnantiën waren genummerd, maar bij art. 55 heeft men verkeerdelijk het cijfer 56 gevoegd, terwijl later het cijfer 60 tweemaal voorkomt. Ik heb in de uitgave de fout hersteld.

Dezelfde Johan van Aremberg stelde in 1562 „tot versoucke ende wt bewillinge ende consent van onsen lieuen ende getrouwen burgemeesteren, gerecht ende XXIII" onder den titel „Lantkeuren ende Ordonnantien vander Schellinck" op nieuw eene verordening voor het eiland vast. Deze komt evenwel in hoofdzaak met de in het vorige jaar geapprobeerde overeen; behalve enkele andere artikelen missen we hierin echter ook al de bepalingen betreffende de zeevonderij, die in de verzameling

---

1) Viglii ab Aytta Zuichemi epistolae ad Joachimum Hopperum, Ep. LXXXIX. (Hoynck van Papendrecht, Analecta Belgica. Tom. I, Pars II, p. 542).

2) Zie o. a. het Rapport van Dirck Duyst van Voorhout en Mr. Dirick van Reynegom, van 1611, bewaard op het Rijksarchief in eene portefeuille met het volgende opschrift op den rug: „Kennemerland etc. voor 1728. Wieringen, Vlieland, Terschelling, Amstelland, Waterland". (Archief der Rekenkamer van Holland, n° 754, bundel 754 g, n° 2.).

3) Meer bijzonderheden omtrent Terschelling kan men vinden in het in 1900 verschenen werkje van G. A. Wumkes getiteld: „Tusschen Flie en Borne", dat, al schijnt de schrijver hier en daar wel wat al te veel geloof te willen hechten aan allerlei verdachte kroniekverhalen, toch veel goeds bevat.

ordonnantiën voorkomen. Men schijnt ze er uit te hebben gelaten om die zaak afzonderlijk beter te regelen, ten minste er bestaat nog eene ordonnantie van 16 Februari 1612, die vrij uitvoerig alleen over dit onderwerp handelt [1]).

De ordonnantie van 1562 berust in copie op het Rijksarchief (Handvestenverzameling n° 131). Zij is geschreven op papier en beslaat 11 folia. De artikelen zijn genummerd en aan den kant van titels voorzien, terwijl aan het eind een inhoudsopgave of „tafele" voorkomt. De voornaamste afwijkingen in den tekst van deze ordonnantie van dien der hier afgedrukte geef ik in noten op. (O. 1562.)

Om aan te geven, welke artikelen in de 1561 geapprobeerde ordonnantiën van 1537 enz. voorkomen en in de verordening van 1562 ontbreken, en omgekeerd, plaats ik hier de volgende lijstjes.

O. 1562.	O. 1537 enz., geapprobeerd 1561	O. 1537 enz.,	O. 1562.
1, 2	1	1	1, 2
3	5	2—4	ontbr.
4, 5, 6	6	5	3
7	7	6	4, 5, 6
8	8	7	7
9, 10	10	8	8
11	11	9	ontbr.
12	12	10	9, 10
13	13	11	11
14	14	12	12
15	15	13	13
16	17	14	14
17	18	15	15
18	19	16	ontbr.
19	20	17	16
20	21	18	17
21	22	19	18
22	23	20	19
23	25	21	20
24	26	22	21
25	27	23	22

1) Deze verordening komt in copie voor in een handschrift op papier, bewaard op het Rijksarchief in de portefeuille, vermeld op de vorige bladzijde noot 7, bundel 754 g, n° 61).

26	28
27	29
28	30
29	31
30	32, 33
31	34
32	35
33	36
34	37
35	38
36	39 2de ged.
37	40
38	43
39	44
40	45
41	46
42	47
43	ontbr.
44	48
45	49
46	50
47	51
48	52
49	53
50	54
51	55
52	56
53	57
54	58
55—58	ontbr.
59	59
60—62	ontbr.
63	60
64	67

24	ontbr.
25	23
26	24
27	25
28	26
29	27
30	28
31	29
32	30
33	30
34	31
35	32
36	33
37	34
38	35
39 1ste ged.	ontbr.
39 2de ged.	36
40	37
41, 42	ontbr.
43	38
44	39
45	40
46	41
47	42
48	44
49	45
50	46
51	47
52	48
53	49
54	50
55	51
56	52
57	53
58	54
59	59
60	63
61—66	ontbr.
67	64

A. Telting.

A.

(OVEREENKOMST TUSSCHEN CORNELIS VAN BERGEN, HEER VAN TERSCHELLING, EN DE INGEZETENEN VAN HET EILAND. 1506.)

1. Item zal onse genedige heere, heer Cornelis van Berghen, heere van Zeuenbergen ende vander Scellingen etc. onse olde goede hantfesten ende goede costumen doen onderholden.

2. Item voirts dijck ende dam, del ende leggher, boomen ende weidensteden na older gewoenten doen onderholden.

3. Item men en zal nyemandt van dlant vander Scillinghen laden, geestlich of weerlich, beneden hondert gulden, zoe die deeken ierst moet burgen stellen dat te doen, of hij en moet gheen recht sitten van older gewoenten, dan biden heere altijt geeyndt te worden opt lant vander Scillingen, ende dat bij goede mannen, geestlick oft weerlick, na older costumen.

4. Item oft geviel alst mennich werf geuallen is, dat daer scepen braken aent lant, dat goet sullen moegen berghen die huysluden ende voer hueren huysen brenghen zonder dat yet te veranderen oft verminderen; dan zullen die schout ende dat gericht hemluden voir hoer berchloen na older gewoenten taxeren wat zij hebben zullen.

5. Item die scoutet zal hebben vander heerlicheyt weghen dat hij van richsweghen sculdich is te hebben.

6. Item zullen die ondersaten den stroem gebruken na alder gewoenten.

7. Item zullen die ondersaten al landen ende wateren gebruken na der alder gewoenten.

8. Item zullen de ondersaten vrij sitten van vutbeeden van heervairden na alder costumen.

9. Item zal die heere voirs. die ondersaten vrij maken van alle tollen in mijns genedigen heren landen na zijnen vermoeghen, ende nyet anders.

10. Item men en zal gheenen ondersaet van dlant bannen, hij en zij ierst te recht gestelt ende verwonnen mit recht; ende en wilt hij dan nyet gehoirsam wesen den here, zoe mach die heere dan zijnen wille dair mede doen.

11. Item zal die schout mitten twee burgemeesteren den seghel vander Schellinck in een kist bewaren, dair die scout eenen sloetel af hebben zall ende die burgemeesters eenen, ende

zullen die burgemeesters die den scout leueren, alst hem belieuen zal, in huerder presencien.

12. Item zullen die ondersaten eendrechtelick kiesen XXIIII goede mannen vanden alderrijcsten gegueden mannen, int lant gegoedt ende geseten, ende vut dien XXIIII zal die heere oft die schout van sheren wegen kiesen twee burgemeesteren ende VII scepenen.

13. Item zijn dese voirs. articulen dus begrepen ende ordineert bijden heere ende die gecommitteerde vanden ondersaten, ende zullen die altijt moegen veranderen, corrigeren, meerderen ende minderen, alst den heere ende den ondersaten dat belieuen ende goetduncken zall.

Gedaen ten Bosch den VII dach in Februario anno XV^c ende zesse secundum cursum curie Brabant.

Aldus vndertekent: P. de Geldrop.

B.

I. Ordonnantien vanden landen vander Schellinck.

Wy Cornelis van Berghen, heere van Zeuenberge, Noordloos, Eemskerck, Greuenbroyck, Melyn, Vorseler, Brecht, Heeswyck, Oesthuysen, der Schellinck ende Grint mit zijnen toebehoerten etc., allen den genen, die desen onsen tegenwoirdigen brieuen zullen sien ofte hoeren lesen, doen te weten, dat wy om der bede wil van onsen gueden luyden vander Schellinck ende den inwoners van dien, zoe wel [1]) int Oistereyndt als tusschen beyden wonen, hebben gegont ende gegeuen ende mits desen gonnen ende geuen den voirs. onsen bueren ende ondersaten aldusdanige preuilegien ende statuten als hierna bescreuen staen, altijt die to vermeerderen ende die to verbeteren als den heere ende der gemeenten gelieuen zal.

1. Inden eersten datmen dijcken ende dammen, delle ende legger schouwen zal na ouder gewoenten; die boeten salmen innen byden gerechte ende den drossart naer ouder gewoenten. Ende sullen die schoudaygen zijn den eersten dach op sinte Johannes Onthoefdinge ende den anderen op sinte Michiels ende den derden sinte Peter ad Cathedram; ende dan voirtaen den

---

1) Naar ik vermoed, zijn hier de woorden: „int Westereyndt als" uitgevallen, zie art. 57.

dijck [1]) te onderhouden, also het byden gerechte ende daerto gedeputeerden geordineert zal worden.

2. Sullen oick die voirs. onze ondersaten vry zijn van alle heervoerden ende belastinge van oorloge na ouder gewoente.

3. Sullen oick die voirs. onse ondersaten des lants voirs. tollvry varen alle keyserlicke majesteits landen ende andere heeren ende forsten landen nae hoere oude preuilegien ende brieuen, die zy daerof hebben; ende salse die heere daerinne stercken ende houden na zijnen vermogen.

4. Ende en zullen geen tollbrieuen langer dueren dan een jaer, ten waer dat den genen, die de selue hadden, langher buyten slants waren ende so niet den brief vernieuwen en konden.

5. Voirt salmen kiesen vierentwintich guede mannen, die den heere eenen eedt doen sullen, ende salmen vuyt dese vierentwintiche voirs. [2]) kiesen twee burgmeesteren ende seuen schepenen, die den ingesetenen recht doen sullen; ende ofter eynige van vuytreysden ofte vertogen, so het zeevarende luyden zijn, salmen vande voirn. vierentwintiche een in die plaetse nemen; ende ofte zaeke ware dat dese vierentwintich niet genoech en waren ofte oick absent waren, salmen anderen in die plaetse [3]) byden drossart mogen eeden ter tijt hoerder absentien.

6. Te mael als een verwonnen is mit rechte ende die drossart clachte dairaff [4]) heeft, zal hy den genen, die verwonnen is, mogen beuelen synen creditoer [5]) te voldoen binnen veerthien dagen ofte drye weken, op die verbuerte van eenen Karolus Wilhelmus Johannis-gulden [6]); ende oft hy die betalinge alzoe niet en dede, sal hy in die voirs. boete veruallen zijn ende nochtans zijnen creditoer gehouden zijn te betalen [7]).

Ende of die drossart mit synen diener afpandinge doen moest by gebreke van betalinge, sal hem het gerechte bystaen ende hebben voer hoeren aerbeyt eenen gouwen gulden, daeraff die drossart zal hebben die eene helft ende het gerechte die andere helft.

Ende de die pandinge wederstaet ofte daertegen inbijnt [8]),

---

1) In O. 1562 is hier tusschengevoegd: „ende dammen".
2) O. 1562: „wt den XXIIII goede mannen".
3) In O. 1562 ontbreken de woorden: „in die plaetse".
4) O. 1562: „daerop".
5) O. 1562: „crediteuren".
6) O. 1562: „Carolus-gulden".
7) O. 1562: „voldoen".
8) O. 1562: „anbint".

die zal verbueren thien Karolus an den heere soe dick ende menich werf alst geschiet [1]).

7. Ende men en sal oick nyemande vanden lande verdragen [2]) noch laegen beneden die hondert gulden.

8. Ende als die officiael opt [3]) lant compt ende [4]) recht zit, sal dat geschieden in tegenwoirdicheyt des drossart ende tgerechte na vuytwysen des verdrachs, in voirtijden [5]) dairaf gemaeckt.

9. Noch niemant vanden lande varen en sal, hy zal daer al eerst mit recht verwonnen zijn, noch geen sententien te nieten doen, by die pene van vyftien Karolus gulden so dick alst geschieden zal.

10. Soe wie op schepenvonnisse [6]) spreeckt, tzij voer recht of buyten recht, die verbuert to elcke reyse drie gulden.

Die int recht spreyckt, sal terstont nederleggen [7]) ses stuueren, alst ses gulden treft of meer; ist dair onder, drie stuueren ende den clerck een haluen stuuer; ende wie dat vonnisse wint, sal syn ses stuuers oft drie stuueren [8]) weder hebben.

11. Ende wie de eerste reyse gedaecht is ende niet en compareert, die verualt inde boete vanden daegen, te weten voir die clerck eenen haluen stuuer ende voer die drossart drie stuueren voir die eerste reyse ende voir die tweede [9]) reyse dubbelt ende die derde reyse in eenen Horensgulden, ende verwonnen [10]) van zijnen rechten, vuytgescheyden nootsaken [11]) ter kennisse vande wet.

12. Die forster oft bode zal hebben van elcken vellinge te doen tusschen Horen ende Stattum eenen haluen stuuer ende voert an beyden zijden eenen stuuer [12]).

---

1) In O. 1562 is hier bijgevoegd: „ofte dat ware dat hij vechtender hant tegenstaende, dat sal staen tot arbitrale correctie van heere ende gerechte".

2) „O. 1562: „Ende sal niemant vande burgeren deene dandere vanden lande vander Schellinck dagen".

3) In O. 1562 is hier tusschengevoegd: „voors".

4) In O. 1562 ontbreken de woorden: „compt ende".

5) O. 1562: „ouden tijden".

6) In O. 1562 is hier tusschengevoegd: „qualijcken".

7) O. 1562: „soo salmen terstont nederleggen".

8) O. 1562: „ses ofte drij schellingen".

9) O. 1562: „ander".

10) In O. 1562 is hier tusschengevoegd: „te sijn".

11) In het HS. staat: „nootsakelicken". zie echter art. 14. O. 1562 leest hier ook: „nootsaecken".

12) In O. 1562 luidt dit art. aldus: „Die vorster ofte bode sal hebben van elcke wete ofte vellinck te doene buyten Midlants een stuyuer ende binnen Midlants een halue stuyuer".

13. Den vuytlandschen man salmen recht doen binnen derden dage [1]) op coste van ongelijcke.

14. Item wanneer een rechtdach vercondicht is ter kercken ende burghmeesteren ende scepenen dan niet en kommen, verbueren [2]) tot elcken reyse eenen Karolus-gulden, vuytgescheyden nootsaken, ende sal dat het gerechte gelijck deylen.

15. Alle verstarfelicke gueden, roerende ende onroerende [3]), tusschen man ende wijff ofte andere sullen succederen in twee zyden na ouder gewoente; susters ende broeders zullen gelijck parten ende deylen, hoeft- ende hoftsgelijck na ouwer gewoente.

16. Item soe wie feerband [4]) eyschet, sal dat mogen doen voer recht ende dairnae drye kerckgeboden hebben.

17. Item zal niemant mogen eenige prescriptien allegieren dan tegen den tegewoirdigen ende binnen lande wonende to twintich jaren, ende dertich jaren voir den vuytlander.

18. Dat geen ingeseten [5]) den anderen sal mogen becommeren noch belasten in lijf noch in goet buyten den voirs. lande op die verbuerte van ses gulden.

19. Of yemant den anderen gewelt ouerseyde ende niet en bewyse, verbuert anden heere drye [6]) gulden.

20. Dat oick elck huysman mach halen jaers eens voer hem ontrent sinte Johannis Decollationis of Onthoefdinge acht dagen voer of na een voer heyden, dwelck men hier (geyl) [7]) heet, ende niet meer; ende wie daer ouer haelt, sal to elcke reyse verbueren ses gulden tot behoef des heeren.

21. Sal oick elck [8]) huysman ontrent Pynsteren des jaers eens veerthien dagen voir of na mogen halen in duynen twee voer turuen; ende ofter eenige arme luyden weren, diets meer behoefden, en salmen hem dat niet weygeren als hyt versueckt.

22. Dat oick een yegelick syn verckenen sal ryngen ofte

---

1) In O. 1562 is hier tusschengevoegd: „'t gerechte aengegeuen te sijn".
2) In O. 1562 is hier tusschengevoegd: „elck".
3) In O. 1562 ontbreken de woorden: „roerende ende onroerende".
4) Het HS. leest hier: „feerband", wat, naar ik vermoed, wel eene verbastering van het Friesche woord „ferdban", vredeban, zal zijn.
5) In het HS. staat: „dat geen den geseten".
6) O. 1562: „tien".
7) In het HS. is hier een open plaats; O. 1562 heeft hier het woord „geyl"
8) O. 1562: „een".

pynen ofte [1]) so houden, datse niet en wroten, by die pene van vier stuuers [2]).

23. Soe wie een mes treckt ende bloetlaet, verbuert vyfthien stuueren, ende een mes treckt sonder bloetlatinge of een ander mitter vuyst slaet [3]), verbuert seuen stuuers [4]).

24. Die die hant swaert met een stoel of een kan of weer ende yemande mede quest zonder bloetlatinge, verbuert thien stuuers; ende bloetlaet veerthien stuuers.

25. Die een koerwondt slaet of steeckt, is [5]) een ende dertich stuuers [6]).

26. Wie eenen anderen leemt, verbuert tegen den heere thien Karolus-gulden.

27. Wie een ander zijn huys opbreyckt ofte zijn gelasen in stucken slaet of anvecht in euelen moede, die sal verbueren [7]) tegen den heere twintich Karolus [8])-gulden; ende nochtans repareren [9]) dat hy gebroken mochte [10]) hebben.

28. Soe wie dyn(g)storynge doet, verbuert tegen den heere thien Karolus-gulden.

29. Wien een [11]) gewelt doet in lant of in sant, huys ofte hof, in lijf ofte in goede, verbuert thien [12]) gulden.

30. Wie een ander in zijn huys quest, wont ofte ouerlast doet in euelen moede, verbuert ses [13]) gulden [14]).

31. Dat geen ingeseten des lants die eene den anderen iniurieren ofte defameren van guede name ofte fame te na spreken sal, op die verbuerte van eenen gouwen gulden of den steen te dragen of an den kake geduymyssert te staen tot discretie vanden heere ende vande wet.

---

1) O. 1562: „pinnen ende".
2) O. 1562: „op de boeten van elcke vercken vier st. so mennich werf daer beuonden wort".
3) In O. 1562 ontbreken de woorden: „of een ander mitter vuyst slaet".
4) O. 1562: „tien schellingen".
5) O. 1562: „verbeurt".
6) O. 1562: „schellingen".
7) O. 1562 heeft in plaats van: „die sal verbeuren", „verbeurt".
8) In O. 1562 ontbreekt het woord „Karolus".
9) O. 1562: „hierenbouen noch te repareren".
10) O. 1562: „sal".
11) In O. 1562 is hier tusschengevoegd: „ander".
12) O. 1562: „twintich Carolus-gulden".
13) O. 1562: „twintich".
14) In O. 1562 is hier bijgevoegd: „ten sij dat de huysheer daer af een oorsaecke geeft".

32. Dat niemandt en sal helm wynnen sonder [1]) consent vanden here, op die pene van ses gulden.

33. Dat niemant geen rys winnen en sal, op die verbuerte van zes gulden.

34. Dat nyemandt geen swanen vangen ofte eyeren [2]) nemen en zal op zwanenrecht; ende ofter eenige wilde [3]) gevangen of geschoten [4]) worden, salmen den heere brengen; ende soe zal hem die drossart eenen drijnckpennynck geuen, op die verbuerte van twintich gulden [5]).

35. Dat niemant geen konnynen vangen en zal ofte nesten [6]) opbreken ofte andere heeren wilt [7]), op die correctie in dien recht [8]) begrepen.

36. Item soe wie een dootslach doet, soe wel buyten slants als binnen lants, zal gecorrigiert worden in zijn lijf ende in zijn [9]) goet byden heere na gelegentheit der zaken.

37. Vanden kercken ende andere beneficien, opt landt zijnde, sal die heere begiftigen nae vuytwisen sijns rechts, beliuende daerin der gemeenten na alle redelicheyt.

38. Voirt heeft dit gerechte begeert [10]), so se dickwil onledich zint ende niet veel te rechten [11]) en comt, dat daermen die gerechtdagen pleeght te houden te veerthien dagen [12]), datmen die voirtan alle maenden houden zall, ten were datter vele te doen quame, soe mogen si eenen tusschen beyden houden, partien daeraff aduerterende.

39. Oick is geaccordeert byden heere ende der gemeenten, als dat van ouerdaet ten ewigen dagen tho die heere sal mogen synen duynen afheynen ende die bepoten ende beplanten ende die beesten dairvuyt keren tot zijnen profijt; ende wes niet be-

---

1) O. 1562: „buyten".

2) In O. 1562 is hier tusschengevoegd: „van haer".

3) In O. 1562 is hier tusschengevoegd: „swanen".

4) O. 1562 heeft in plaats van „gevangen of geschoten", „geschoten ofte geuonden".

5) O. 1562: „bij eenen behoorlijcken drinckpenninck ende dit bij verbeurte van twintich Carolus-guldens".

6) In O. 1562 is hier tusschengevoegd: „van dien".

7) In O. 1562 is hier tusschengevoegd: „vangen ofte schieten ofte eenich dinck van den voors. te misbruycken".

8) O. 1562: „in duyn recht".

9) O. 1562: „aen lijf ende goet".

10) In O. 1562 is hier tusschengevoegd: „ende dye gemeente".

11) O. 1562: „in recht".

12) O. 1562: „'t gerechte dagen plegen te houden alle XIIII dagen".

heynt en is, sullen syt behoirlick mogen gebruycken ter tijt to dat beheynt is sonder eenige schade dairaff to hebben.

Ende voert vande anwassen behout die heere an hem, behoudelick dat die bueren mit den heeren dat bruycken sullen, soe lange die heere dat niet bedijckt en heeft, ten ware dattet die bueren binnen [1]) jaren bedijcken wouden.

40. Voirt van andere gueden, die bynnen lants beuonden mochten worden den heere toebehoirende [2]), het waren landen, grontsysen, tienden of hoedanich die der heerlicheit aengaende mochten, hout hem die heere an zijn gerechticheyt.

41. Ende vanden strantguederen sal een yegelick mogen bergen ende ontfangen zijn behoirlick barchloon ende by synen huyse vueren, den heere dairaf aduerterende, welcke barchloon men hem taxeren zal byde wet na ouder gewonten; ende het wrack sal den huysman behouden ende die heere die balcken, masten, spillen ende alle grof guet, weluerstaende, dat se geen geheele scepen anveerden en zullen buten consent vanden heere.

42 [3]). Ende voirts sullen mitz desen te nieten wesen alle voirgaende concepten ende articulen vanden ouden hantuesten, alle dijnck sonder argelist.

Ende zoe dese voirgaende statuten ende preuilegien aldus byden heere ende der gemeenten samenderhant gesloten ende gewilcoert zijn om aldus ten ewigen dage onderhouden te worden, ten were dat sy byden heere ende der gemeenten in navolgende tijden vermindert of vermeerdert worden, soe ist dat wy, Cornelis van Bergen, heere van Zeuenberge ende der Schellinck etc., ende burgmeesteren ende scepenen, nv ter tijt wesende, mit consent der ganser gemeente onsen segel hieran gehangen opden dryentwintichsten Septembris anno vyfthien hondert zeuenenendertich.

Gesegelt mit twee vuythangende segelen, deene vanden voirn. heere van Zeuenberge in rooden wasse ende den anderen van slants vander Schellinck in groenen wasse.

II. ANDERE ORDONNANTIEN.

43. Inden eersten nae ouder gewoenten ende gerechticheyt [4])

---

1) In O. 1562 is hier tusschengevoegd: „twee".

2) O. 1562: „dye den heere toebehooren, dye binnen slants beuonden worden".

3) In het HS. is het cijfer 42, waarschijnlijk bij vergissing, voor het onderschrift dezer ordonnantie geplaatst.

4) O. 1562: „Noch is geordonneert".

dat alle tappers ende coopluyden, het sij burgeren ofte vremdelingen, dat zy sullen houden rechtueerdige wichten, maten, ellen, ponden etc. [1]), den wynkannen Amsterdammer mate, de bierkannen Enckhuser maet, ende ellen als voir de kerckdoere in Midslants hanght, allen kannen, wichten ende maten geapprobeert ende geeyckt byden drossart ende tgerechte; ende so dickwils als den drossaert of zijnen dienaer mit rechters sal ommegaen om te visiteren, soe sal een yegelick schuldich zijn syn kannen, wichten ende maten te thoenen sonder eenige wederspannicheit, by pene van een golden gulden, die helft voerden heere ende dander helft tot prouffite van tgerechte [2]).

44. Noch en zal daer niemandt voercoop doen van broot [3]), botter oft kesen ofte eenige andere dingen vanden vremden man, ten zij dat die vremde coopman [4]) dat openbaer geveilt heeft ende mit publicatien heeft om laten roepen, by een pont groot te verbueren ten proffite als voeren [5]).

45. Item een broot dierder niet te vercoopen dan een oertgen meer dan tot Harlingen gelt, des gelijcks oick een pont botter [6]), by pene van een goudt gulden elcke reyse [7]), soe dickwils alst geschiet [8]), ten proffite als voeren.

46. Item soe wie hy sy, burgeren oft vremdelingen, die hier opt landt broot oft botter brengen om te vercoepen, soe zullen die broeden wegen ellef pondt voll, ende dat stuck botter drie pondt voll, op de verbuerte van het selue broot ende botter, ende dairenbouen te verbueren een Keysersgulden ten proffite als voeren [9]).

47. Item soo en salder niemant hier op tlandt langer resideren, vuer ende licht ofte huysraet houden, of sy sullen burgers

---

1) In O. 1562 is hier tusschengevoegd: „daerop lopende".

2) O. 1562 heeft in plaats van „tot prouffite van tgerechte", „het gerecht".

3) O. 1562: „Voorts is geaccordeert datter niemant en sal vercoopen doen broot".

4) O. 1562: „dat de coopman van dien".

5) In O. 1562 luidt het laatste gedeelte van dit art. aldus: „mit publicatie ende wtroepinge onder de gemeente, bij pene van een pont groot Vlaems ten proffijte als vooren".

6) In O. 1562 luidt het eerste gedeelte van dit art. aldus: „Dat oock geen burger en roggenbroot duerder vercoopen en sal dan een oortyen duerder dant te Haerlingen gelt ende een pont butter een duyt duerder alst te Haerlingen gelt".

7) In O. 1562 ontbreken de woorden: „elcke reyse".

8) O. 1562: „alst beuonden wort".

9) In O. 1562 luidt het laatste gedeelte van dit art. aldus: „ende nochtans staen tot correctie vanden drossaert ende tgerechte, ende dye pene sal sijn een Carolusgulden ten profijte als vooren".

zijn of burgerschap winnen binnen drie maenden, geuende den drossart mittet gerechte drie schellinck Vlaems ofte achtien stuuers ten proffite als voren 1).

48. Item als de drossart mittet gerechte zevarende recht sal houden, soe sullen zy daervan hebben achtentwintich stuuers van elcke partie, dairof die drossart sal hebben thien stuuers, oick van elcke partie, ende dat surplus voert gerechte. Ende die int lege recht valt, die sal dit betalen ende den boden loenen van tgerechte te vergaderen ende partien te verdagen mit den getuygen nae der ordonnantien, ende dat van elcke partie vier stuuers buyten dagen vanden tuygen 2).

49. Item soe wat burger een tuyghenisse doet by synen eedt, daertoe geciteert zijnde, die sal daerof hebben voer sallaris anderhalf stuuer 3).

50. Ende de drossart anderhalue stuuere vande tuychgenisse te verhoeren ende de twee rechters elck een stuuer 4) ende de secretaris een halue stuuer 5).

51. Item de secretaris 6) sal hebben van elcke sententie te scryuen, die daer gewesen zal worden, een halue stuuer, ende sal die betalen die de sententie wint; ende salmen alle sententien scriuen, die daer gewesen worden.

52. Item wie hier opt landt gearresteert wordt ende hy daerouer wech vaert sonder zijn creditoeren tevreden te stellen oft burge te stellen suffisante in kennisse vanden gerechte, sal verbuert hebben anden heere twelf gulden 7).

---

1) In O. 1562 luidt dit art. aldus: „Item noch soo en sal niemant opt lant resideren omme eenige neeringe te doen, ofte sij sullen burgers sijn ofte sij sullen burgerschap winnen binnen drij maenden, geuende den heere ofte den drossaert mit den gerechte tot kennisse eens achtien st.".

2) In O. 1562 luidt dit art. aldus: „Item als den drossaert mitten gerechte houden sullen sceuarende recht, soo sullen elcke partije inleggen XXVIII st., daeraff den drossaert hebben sal van elcke partije tien schellingen ende die gerechte dye andere reste van dien; ende die in rechte succumbeert, dye sal dye voors. gelt betalen ende hierenbouen den bode contenteren van elcke partije vier st. vant gerechte te vergaderen mit den partijen ende getuygen naer ouder gewoonte".

3) In O. 1562 luidt dit art. aldus: „Item wat burger deen den anderen een getuychnisse doet, dye sal daeraff hebben twee blancken, insgelijcken vanden wtlantschen man".

4) O. 1562: „schellinck".

5) O. 1562: „schellinck".

6) O. 1562: „schrijuer".

7) In O. 1562 luidt dit art. aldus: „Item soo wie hier opt lant becommert wort ende hij daerouer enwech vaert sonder sijnen crediteuren te betalen ofte te caueren

53. Item oft yemandt eenen becommerden man oft vrau van tlandt voert, sal daeraen verbuert hebben een pont groot, so verde als hij weet dat die persoen becommert is [1]), twelck de schipper mach excuseren mit zijnen eedt; dit sullen die drossart ende tgerechte gelijck deylen [2]).

54. So men beuint enckel bier voer dubbelt te vercoepen, die sal dairan verbueren de selue tonne biers, soe dyckwils alst geschiet, oft hy sall hem excuseren mit synen eedt onwetende gedaen te zijn [3]).

55. Item soe wie den anderen wondt, een kuerwonde steeckt of slaet opden strande buyten duynen ofte buyten dijcks ofte op zee [4]), elcke bruecke dubbelt in de ordonnantie [5]).

56. Item soe gebietmen alle viscoepers, het sy burgers of vremdelingen, dat sy den ingeseten [6]) niet en sullen weigeren een sode vis te vercoepen van [7]) haer selfs eten, soe verre zy vis te coop hebben ende si de weerde daervoer geuen willen [8]) nae redelicheyt [9]), by pene van een Keysersgulden [10]) ten proffite half ende half als voeren.

57. Item oft zake ware dat int Westeynde oft int Oisteyndt ende tusschen beyden enige luyden waren, diemen gearresteert woude hebben, ende sy den vorster niet tijts genoech krigen en mochten, soe sullen zy mogen versoecken den naesten rechter, dairomtrent wonende, ofte in absentie vande rechters een ander

---

ofte doen caueren voor sijne schult ofte andere actien voor den drost ende rechters ofte anders goede warachtige luyden ter kennisse vande weth, dye zal daer aen verbeurt hebben twee pont groot Vlaems aenden heere".

1) O. 1562: „de persoonen becommert waren".

2) In O. 1562 luidt het tweede gedeelte van dit art. aldus: „ofte anders dat hij hem ontschuldigen sal mit sijnen eedt, soo verre daer op geen breeder kennisse en blijckt, ende d'boete daer af de drossaert ende tgerechte gelijck te deylen elcx de helft".

3) In O. 1562 luidt dit art. aldus: „Item soo wie men beuindt enckel bier voor dubbelt te vercoopen, dye sal daeraen verbeurt hebben de selue tonne biers, ofte hij sal ten heyligen sweren, dat hijt nyet en wist, ofte ten minsten bij getuychenisse blijken laten, dat hijt voor dubbelt betaelt heeft, is de pene als voors. soo dickwils alst beuonden wert".

4) O. 1562: „opt water".

5) O. 1562: „elcke breucke inde ordonnantie gespecificeert sal haer gedupliceert worden".

6) O. 1562: „burgers".

7) O. 1562: „voor".

8) O. 1562: „ende iemant daer voren dye waerde geuen wil".

9) O. 1562: „toe goeder wijs".

10) O. 1562: „Carolus-gulden".

burger, ende laten den seluen becommeren, behoudelick den bode nochtans syn loon [1]).

58. Item dat niemant eenige scriftueren en sal laten maken hier opt lant, te weten procuratien, rentebrieuen, coopbrieuen etc. [2]), of zy sullen byden secretaris gescreuen worden ofte ten minsten van hem onderteyckent ofte ten zal in recht geen effect sorteren [3]), noch oick obligatien, ten ware yemandt van beyde [4]) contrahenten selfs scryuen conde.

59. Voirt an die immobile goeden coopt, wandelt oft roelt, te weten huys, hof, landt, sant etc., die daerof gehouden sal zijn feerbandt [5]) te eysschen binnen negen maenden voer den burgeren ende inwoenderen, ende hierenbouen noch drie maenden gereserueert voir den vuytlansen man, by een pont groot te verbueren, die twee deelen voir den heere ende het derde voir tgerechte; ende op elcke gulden van dien lopende een oirtgen voer consentgelt voer den gerechte, ende dat te betalen de cooper ende vercoeper tsamen elcx de helft; nochtans de cooper sal de oertgens vuytleggen ende sal den vercooper de helft mogen korten an syn penningen; ende sal de cooper gehouden zijn zijn coep voirden drossart ofte tgerechte an te geuen binnen acht dagen, by pene van elcke gulden een halfuen stuuer [6]).

---

1) In O. 1562 luidt dit art. aldus: „Item oft saecke ware dat int Oosteyndt ofte int Westeyndt eenige luyden waeren, die men gearresteert woude hebben ofte becommert, ende men dye bode niet in tijts en conde crijgen, soo sullen de arrestanten voor de bode de naeste rechter inde plaetse mogen nemen ofte in absentie vanden rechter een ander burger, macht hebbende omme te arresteren, gereserueert den bode sijn salarium".

2) In O. 1562 ontbreken de woorden: „hier opt lant, te weten procuratien, rentebrieuen, coopbrieuen etc."

3) O. 1562: „ten sal nyet voor recht stadt grijpen".

4) In O. 1562 ontbreekt het woord: „beyde".

5) Naar ik vermoed, zal ook hier in plaats van „feerbandt" wel „ferdban" moeten worden gelezen, zie art. 16 noot.

6) In O. 1562 luidt dit art. aldus: „Soo wort mede geaccordeert, dat soo wie hij sij, dye eenige onroerelijcke goederen coopt, permuteert ofte verreuylt, te weten: huys, hoff, lant ofte sant, dat hij daer op gehouden sal sijn verbant ofte eygendom te eyschen binnen negen maenden, soo verre hij binnen slants woont, ende hierenbouen voorden wtlantschen man noch drye maenden gereserueert, ende dat bij een pont groot Vlaems te verbeuren voorden gerechte, ende sal de cooper vant gene hem vercoft ofte verrolt is, schuldich sijn den gerechte te betalen van elcken gulden, soo duer dat hem vercoft is ofte dat bij permutatie dat hem verrolt is, een oirtyen stuyuers voor consentgelt, ende sal den cooper den vercooper de helft mogen corten aen sijn principael somma; ende sal voortaen de cooper gehouden sijn, sijn coop, permutatie ofte roysllinge aen te geuen bijden drost ofte gerechte ende bijden secre-

60. Voirtan en sal hem niemant veruoirderen op Sonnedagen, op Onse Lieue Vrouwen dagen, op Aposteldagen onder de missen in herbergen by gelagen te drincken ofte te tappen, by een Keysersgulden te verbueren, tsy wijn of bier, zoe dickwils dat beuonden zal worden, vuytgesondert den vremden reysenden man, ter proufyte vanden heere.

III. ANDERE ORDONNANTIEN.

61. Op huyden date voirs. is geaccordeert byden heere, tgerechte ende XXIIII[e] slants vander Schelling, dat so wanneer datter by storm ende tempest schepen anden strande vergaen, datmen die goeden, die daer gebracht worden, alle te samen zullen voeren op een plaetse, die daertoe nut ende oerbaer sal zijn tot des scippers ende coopmans profiijt. Ende die goederen aldaer by inventarium te ontfangen ende weder vuyt te leueren soe dat behoirt, ende dit ter ordonnantie vanden drossart ende het gerechte [1]).

62. Ende soe wanneer schepen anden strande arriueren ende de gemeyn borghers niet en willen ansien des schippers ofte coopmans proffijt, omme bederfelicke gueden eerst te willen bergen, daer swaricheyt van laste in gelegen mocht zijn, dan zoeckende om lichte talbaer goeden op haer wagenen te leggen, daeran haer selfs meeste proffijt an gelegen mochte zijn, oick meer dat sy eensdeels wel schandeloese dingen daerin gebruycken, soe ist dat die selue berchsluden daertoe gecompellert worden de bederfelicke goeden eerst te bergen, die welcke een schippers ofte den officier haerluyden wysen zullen, ende dit by arbitrale correctie.

63. Voirt meer soe voirderen hem sommige vanden berchsluden, de welcke wel eyrst opden strande commen om etlicke goeden ouer hopen te voeren ofte te slepen, meenende tselue goet te bergen ende op te voeren, ende en willen niet lyden dat een andere van haren opgesloepten hoop opryden sal eenich

---

taris in schrifte stellen binnen acht dagen, bij pene van elcken gulden in somma van coop ofte roylinge eenen haluen st., ende int aengeuen te betalen die voors. oirtgen Brabants; ende nae dat tverbant voor tgerechte geeyscht sal sijn, sal daer naer drij kerckengeboden moeten hebben."

1) Bij dit art. staat in marg. met andere hand geschreven: „aengaende de gestrande goederen ende 't berghen van dien, mitsgaders andere ordonnantien daerop dienende".

goet, waeromme dat andere luyden ledich thuys ryden souden ende geen coopmansgoederen mogen bergen, of sy souden wrack op haer wagenen moeten leggen, so alst wel geschiet is, ende, dat meer is, de selue luyden, die dat goet, het sy wat goet dat zij, te hoop gesleept[1]) hebben ende eer sy dat tot behoirlicke plaetse gebrocht hebben, staen houwen ende sliten opt wrack, niet genocch hebbende mit des coopmans goet te bergen, soe wort van nv voirtaen verboden enige goederen te hoep te slepen, maer een yegelick sal de goederen, opden strande liggende, ende soe die angedreuen syn oft vuyt enige scepen hier gestrandt sijnde worden gehaelt, soe wanneer die drossart oft yemant van zijnen wege daerby sal zijn, op horen wagenen leggen ende sonder vertreck brengen tot haer behoirlicke plaetse, by pene als voirs.

64. Oick wordt verboden, dat nyemandt eenich wrack sal mogen sliten al eer dat alle coopmansgoeden gebercht syn ouer den geheelen strande; ende als coopmansgoeden opgevoert syn, so sullen de bergers gelijck int wrack tasten; ende dat wrack oick alsoe te sliten ende breken, dat zy den heere geen scade en doen om grof hout in stucken te houwen, ende dit by pene als voirs.

65. Noch en zal niemant opden strande gaen omme enige seevonden te soecken ofte bergen, of hy zal wagen ende peerden hebben ofte mit schepen ofte mit schuyten, darmen mede bergen mach, tselue goet gestrant oft noch driuende te mogen bergen, by pene als voirs., wel verstaende dat hier vuytgesondert zijn de vremde ende niet de burgers.

66. Dat voirtan niemant, het zij wie dattet zij, hem en veruoordere, soe wanneer het gestrangde goet vuyt die waternoot gebracht sal syn, enich goet wech te voeren oft ter geordonneerde plaetse te brengen, ten zij dat die drossart oft yemant in zijn plaetse tselue eerst beschictet ende dairop anschouw genomen heeft, op de pene van thien Carolus-gulden telcke reyse te verbueren tot proffite vanden heere, ende daerenbouen noch arbitralicken gecorrigiert te worden tot discretie vanden drossart ende gerechte.

67. Datmen van elck beest, twelck in mijns genedigen heeren nieulant beuonden wordt te somertijt ende als die vruchten opt velt staen, geuen sal twee[2]) stuuers, als die geschut worden,

---

1) In het HS. staat: „gesleempt".
2) O. 1562: „vier".

bouen de scade diese doen, diemen ter discretie vanden drossart ende gerechte voldoen sal; ende winters voer elck beest daer geuonden eenen stuuere [1]).

IV. Ander ordonnantie van Berchloon te geuen van geberghde goederen.

Inden eersten van rysch, wagenschot van dat stuck een blancke.
Het stuck Littous hout een braspenninck.
Sparren, rasteren, claphouten ende berkonen, dat vierde hout.

Een ton teer	V st.
Een ton pick	VI st.
Een vat jopenbier	XVIII st.
Een ton Hamburger bier, so verre men dat mit den wagen beryden mogen	VII st.
Een ton Rostwijcker ofte Missouts bier, elcke ton .	VI st.
Een ton meel	V st.
Een mast tusschen vijf ende thien palmen dick . .	VI st.
Item wat mast die thien palmen dick is, salmen geuen	X st.
Item wat mast bouen thien palmen dick is, sal staen tot discretie vande heere ende tgerechte.	
Item de balcken van twee ende dertich tot vier ende twintich voeten toe, tstuck	VIII st.
Item de balcken van vierentwintich voeten of neerwerts, het stuck	IIII st.
Item van vlas, velwerck etc. ende dier gelijcken by de pont swaers te wegen, dat pont swaers	XVIII st.

V. (Conformatie der bovenstaande ordonnantien door Johan van Ligne, graaf van Aremberg en heer van Terschelling. 1561.)

Wy Johan van Ligne, graue to Arnbergh, vryheer to Barbanson, Zeuenberge, heere vander Schellinck ende Grynt, doen te weten, hoe dat burgmeesteren, gerechte ende XXIIII ons lants ende heerlicheit vander Scellinck ons oitmoedelicken gebeden hebben huere statuten, kueren ende ordonnantien, hier voeren gestelt ende eensdeels by loffelicker memorie heere Cornelis van

1) Het slot van dit art. ontbreekt in O. 1562.

Bergen, heere van Zeuenberge, onse heere, aan hemlieden verleent, te willen confirmeren ende beuestigen, welcke wy thuerlieder versueck, eerst rypelicken dairop gelet zijnde, geconfirmeert, geratificeert ende geapprobeert hebben, confirmeren, ratificeren ende approberen mitz desen, behoudelick dat wy de zelue zullen mogen veranderen ende vermeerderen tot conseruatie van onser hoocheit ende gemeene weluaert van onsen voirs. lande ende ondersaten vander Schellinck, alst ons goet duncken zall. In kennisse van desen hebben wy onsen zegel hieran doen hangen, sulcx die voirs. burgmeesteren ende regierders van slants wege mit consente vander gantser gemeente van gelijcken gedaen hebben. Gedaen to Vollenhoe den eersten dach Nouembris anno XVc eenentsestich.

Joan van Ligne.

XXVI. Landrechten van Ammerzoden.

De hooge heerlijkheid Ammerzoden, gelegen aan de Maas in de Bommelerwaard, behoorde in het begin der vijftiende eeuw aan het geslacht van Wachtendonck. Op 25 April 1424 ging zij door koop over aan Johan van Broeckhuysen en Weerdenborch, in wiens geslacht zij bleef tot 1496, toen zij door den dood van Gerrit van Broeckhuysen aan diens zuster Walraven kwam, die gehuwd was met Otto van Arkel, heer van Heukelum.

Het schijnt, dat de heerlijkheid Ammerzoden vóór 1471 geen eigen geschreven recht heeft gehad, maar dat men zich daar bediend heeft van ongecodificeerd gewoonterecht, waarop zich ongetwijfeld de invloed van het landrecht van het ambt van Bommel, Bommeler- en Tielerwaard heeft doen gelden. Ik leid dit af uit de woorden, voorkomende in den aanhef van den brief van 1471: „als die goede lude voergenoemt van outsheer hebben bracht nae conden ende waerheyden", en uit de omstandigheid, dat een vergelijking van de bepalingen van den brief van 1471 sterke overeenkomst (behoudens wijzigingen, door plaats en omstandigheden geboden) vertoont met die van de landbrieven van genoemd ambt van 1327, 1403 en 1409.

De beide brieven berusten in het depôt der Rijksarchieven in Gelderland en zijn op perkament geschreven. Die van 1471 mist het zegel. Dit is van den brief afgescheurd met een gedeelte van de slotwoorden, dat echter aangevuld kan worden

uit een authentiek afschrift van den brief, dat zich bevindt onder de stukken van een in 1570 tusschen den heer van Ammerzoden en de stad Nijmegen gevoerd proces. De tweede brief, die door den eersten gestoken is, is voorzien van het zegel van Walraven van Arkel in roode was.

J. S. VAN VEEN.

I. *Landbrief van Walraven van Broickhuysen en Weerdenborch, heer van Ammerzoden.* 1471 *Juni* 11.

(1) Ic Walraven van Broichuysen ende van Weerdenborch, here tot Amersoyen, doe kont allen luyden ende bekenne myt desen openen brieve voir my ende voir myne erven ende nacomelinge, dat ic overmits goetduncken mijns selfs huden des dages ghegeven (2) hebbe ende gheve mynen goeden luyden van Amersoyen, Welle ende van Wordraghen, die in der heerlicheyt van Amersoyen huden des dages daeryn geseten ende woeneftich sijn ende noch hiernaemaels daerin comen te woenen ende te sitten, erfflic, ewelic ende ummermere van (3) my ende van mynen erfgenamen ende nacomelinge alsulk rechte te hebben ende te houden, als die Zulichemsche lantbrieve [1]) inhouden ende als in desen brieff beschreven steet ende hiernae volgt, ende die goede lude voergenoemt van outsheer hebben bracht nae conden ende waerheyden.

1.

(4) In den iersten, so wie mit vusten sleet ende ment mynen amptman claget, daeraff sal ic hebben een pont swert tornoyse, enen coninxsche tornoyse voir sestien pennynge gerekent, of gelijck payment daervoir, ende dieghene, die geslagen is, tien schillinge derselver monten.

2.

Voert so (5) wie enen mensch wondt, die der wonden niet

1) Deze woorden zouden het vermoeden kunnen wekken, dat Zuilichem een eigen landbrief heeft gehad. Dit nu is geenszins het geval. Zuilichem was een dagelijksche (= ambachts) heerlijkheid en zetel van een der twee gerichtsbanken van de Bommelerwaard (Driel en Zuilichem). Wat de heer van Ammerzoden niet zeer nauwkeurig „die Zulichemsche lantbrieve" noemt, was niets anders dan het landrecht van Bommel, Bommeler- en Tielerwaard, dat voor de bank van Z. gold. In den landbrief van 1409 van hertog Reinald wordt o. a. bepaald, hoeveel land men moet hebben om schepen te kunnen zijn, en daarin komen deze woorden voor: „Item die schepen van Dryel ende *Zuylichem* sullen geërft sijn tot 20 mergen toe."

coerber en is, als leedsdyep ende nagelslanck, die beteringe sal wesen gelijc den vustenslach; mer daer die wonde coerber is, daeraff sal ic hebben drie pont ende die mensche drie pont, die daer gewondt is, als leedsdiep ende nagelslanc (6). Ende waer die wondt meer dan coerber, daeraff sal ic hebben sess pont ende die mensche sess pont, off hi se hebben wil.

3.

Voert die enen mensche lam sleet, die sal my geven vieftien pont; ende die enen mensche een been, een arme, eenen voet off een hant afsleet off een oghe uutsteect, die sall (7) my gheven viefendetwyntich pont, ende willen sy dat clagen mynen amptman, ennich van desen gewonden, so sullen sy beteringe nemen by mynen scepenen van Amersoyen ende by vier hoire vrienden, die van elker syden weren, die sy daertoe nemen. Ende overdruegen dese niet mit mynen voirg. (8) scepenen eendrachtelic te seggen mit wilcoer twee seggeren van desen vieren, dan achte van mynen voirger. scepenen overdrueghen eens seggens, dat soude gesacht sijn ende die beterynge soude soe blieven.

4..

Voirt weert zake, dat mijn richter yemant meer betege dan die handdedige waer af gedaen (9) hadde ende lyde, soe mochte dieghene, die daermede betegen worden, voir sweren, woude sijs onschuldich wesen, ende daermede weren sy quijt, ende alle desgelijcs van allen voirg. punten.

5.

Voert weert zake, dat ic of mijn amptman yemant van der heerlicheit van Amersoyen enigerhande broken (10) aentijtden van wat zake dat weer, daer die mensche scepenvonnisse af begeerde, soe wil ic hem setten ende geset hebben ter scepenen vonnisse voirg. ende van mynen amptman scepenenvonnisse hebben gedaen, uutgenomen moort van luden, daer sy doot blyven, ende moortbrant, des nyemant en liden. Dese twee punten van (11) moorden sullen staen ter waerheit by mynen richter ende den gemenen scepenen voirscr. te verhoren ende te besitten ende anders engheen, ende mit der waerheit volvaren by mynen richter, als mynen gemenen scepenen dunct dat redelic is op horen eed.

6.

Voert wil ic, waer dat mijn amptman ymant weygerde scepenvonnyss (12), dat dan mijn scepenen niet meer over vonnysse noch gerichte wesen en sullen sonder misdaet ende broken teghen my ende mynen nacomelinge tot aen der tijt, dat mijn amptman dien mensche sette te rechte ende te vonnisse der scepenen voirg.

7.

Voirt wil ic, dat die scepene hoer vonnisse uten ende niet langer onder en houden dan (13) drie viertiennachten, ic off mijn amptman en vorste dat gedinge. Ende wil, dat dier scepenen acht sijn in der heirlicheit van Amersoyen voirg., in al der manieren als sy van rechts heer hebben bracht. Ende wat die scepene voirg. wiesen, dat sal recht blieven sonder wederseggen van ymant [1]). Ende hoer vonnisse en sullen sy nergent (14) anders halen dan sy gewoentlike sijn ende van rechts heer hebben bracht.

8.

Voert weert zake, dat mijn richter ymant van der heerlicheit van Amersoyen voirg. yngebode voir ennige broken, die hi hem tege, ende die mensche dan niet en queme, so mach dan die amptman synen bode leggen in des menschen goet (15), queme hi niet over dwarsnachts; mer queme hy ende bode sijn broken te verborgen of ymant van sijnre wegen ter scepene vonnisse, so mochte dieghene thuys varen sonder broken ende misdaet tegen my. Ende van den goede desgheens, die niet in en queme, soe sal die bode, die men daerin leghet, hebben twe grote (16) tornoyse des dages van der tijt, dat hi daerin heeft gelegen. Ende dat goet en sal men niet vermynren noch verergheren, ende op dese pene van desen twe groten des dages. Ende anders dese vorwarde mach noch en sal niemant langer voervluchtich sijn noch voergaen langer dan een maent; ende wie daerenbynnen niet (17) en coemt ende sijn broken verborcht of ymant van sijnre wegen ter scepen vonnisse, sal ic of mijn richter van mijnre wegen des menschen goet onderwynden ende in mynen orber keren.

9.

Voert wil ic, weer dat zake, dat mijn amptman of mijn ge-

---

1) Het HS. heeft *ymont.*

sworen bode ymant panden wouden boven scepenevonnisse, dat die mensche (18) dan dat panden weren mach ende hauden sonder broken ende misdaet tegen my opter scepene vonnisse; mer weerde hy die pande tonrecht, daeraf sal ic hebben drie pont.

10.

Voirt wil ic, dat mijn richter mijn broken verbeiden sal, thent sy mi die scepenen toewiesen mit vonnysse.

11.

Voirt wil ic, soe wie ennigerhande (19) thynsgoet verkopen wil, die sal dat thynsgoet bieden synen here, daert af ruert, voir twee sijnre thynsgenoten, in allen den rechte dat gelegen is, om den penninck, daert om gaen sal.

12.

Voirt wil ic, so wie ennich leengoet verkopen wil, die salt synen here bieden, daert af ruert, voir scepenen, als recht is, behoudeliken den (20) here al sijns rechts. Ende vercofte hijt boven dit ende hijs niet en bode, dat dan die coep gheen stat en helt.

13.

Voirt weert zake, dat ymant den anderen ter kennisse aenspreken woude, so wil ic, dat mijn scepenen, die kenre wesen sullen, soven kiesen op horen eedt; mer waer die scepenen niet overdragen die soven kenre (21) te kiesen, waer dan die meeste hoep van den scepenen op kiest ende blieft, dat sal vast blieven.

14.

Voirt wil ic, waer ennich twist viele of ennich vrede te doen were in mijnre vorg. heerlicheit, dair mijn richter in orkonde der scepenen enen vrede eyschede eenwerff, anderwerff ende derdewerff, ende hi dan des niet en ghave, die (22) verboert vijff pont, ende so mochten dan mijn richter houden tot mijnre behoef thent der tijt toe, dat hi den vrede geve ende oek die vijf pont my off mijnen richter betaelt hedde.

15.

Voert so wil ic, dat een ander goet man of knape van der heerlicheit van Amersoyen vorg. den vrede eyschen ende nemen mach (23) die, mit orkonden van goeden knapen van alle diere

manieren als vorgeruert is, ende dat gelt vorg. tot mijnre behoef, ende des gestade ic hem.

16.

Voirt wil ic, dat dese acht scepenen alle jaer op sente Nycolaus dach vier ontsetten, ende dese vorg. acht scepenen ende mijn richter sullen alle jaer op sente Nycolaus dach tot Amersoyen comen (24) op horen eedt vier ny scepenen te kiesen als vorg. is, die hem dunct op horen eedt my ende der heerlicheit van Amersoyen voirg. nutte ende orberlic sijn. Mer dats te verstaen, so wie scepen in der heerlicheit voirg. gekoren wordt of wesen sal, die sal gegoet sijn bynnen derselver heerlicheit voirg. ende hebben elck vijff mergen (25) lants in der heerlicheit van Amersoyen ende niet min, ende jaer ende dach beseten sonder argeliste.

17.

Voert so wil ic, so wie mijn richter ende dese voirg. acht scepenen kiesen, die sullen scepenen blieven sonder wederseggen; ende so wie dat wederseget, die waer my sculdich vijftien scillinge ende mynen scepenen vijftien scillinge der voer(26)sprokenre munten ende nochtant scepen te blieven. Ende storve der scepen ennich binnen hoerre tijt, daer sullen die ander scepenen enen nyen wederkiesen in des doden stat mitten richter.

18.

Voert wil ic, dat dese voirg. scepenen sweren sullen ten heyligen enen ygelike mensche recht vonnisse te wiesen, mijn recht der heerlicheit van Amersoyen (27) voirsproken te hauden den armen gelijc den rijken bi horen vijf synnen.

19.

Voert so wil ic, wie vrede breect, die breken op sijn recht.

20.

Voert wil ic, dat mijn acht scepenen van der heerlicheit van Amersoyen vorg. gheenre orkonden noch getuge noch des scependoms onderwynden sullen vorder dan voirg. is.

21.

Voert wil ic, soe wie (28) mynen richter of mynen gesworen bode sloege, dat soude hi beteren tot mynen wil, dieghene die

des giede ende gedaen hadde; ende so wie des onsculdich wesen woude, die soude daervoer sijn recht doen mit hem vijften aen den heiligen, ende daermede waer hy quijt.

22.

Voirt wil ic, dat mijn amptlude ende mijn richters, die nu sijn of (29) namaels wesen sullen in der heerlicheit van Amersoyen vorg., sweren sullen ten heiligen voir die scepenen van Amersoyen, eer si dat ampt aenvaen of te gerichte sitten of ennich gerichts onderwynden, dese voirscr. lude van Amersoyen, Welle ende Wordragen, die nu sijn of namaels wesen sullen woeneftich, alle hoer rechten te hou(30)den ende elkermallic recht ende vonnisse te doen mynen [1]) scepenen voirg., den armen als den ryken.

23.

Voirt van allen broken, die my verschijnen ende vervallen in mijnre heerlicheit voirg., sal ic nemen enen conincsche tornoyse voer sestien penninge of payment daervoer.

24.

Voirt wil ic, dat mijn richter ende scepenen voirg. then gerichte (31) opten dingdach niet langer sitten en sullen dan by sonnenschyne.

25.

Voert en sullen die scepenen niet wiesen over ennich leengoet; ende deden sijt oec onwetende, daeraen en souden si oec tegen my niet misdoen, ende den here, daer dat leen af ruert, gheen onstade doen noch scedicheit hebben, mer hoer recht, als die leen geleghen (32) ende van hem ruerende sijn.

26.

Voirt sal ic hem in der heemstat der heerlicheit vorg. setten enen gesworen schriver.

27.

Voirt wil ic, dat die gesworen bode van Amersoyen wonen sal binnen den heemael der heerlicheit van Amersoyen vorg.

28.

Voirt so geve ic mynen goeden luden van Amersoyen, van

1) De landbrief van Bommel enz. van 1327 heeft *onsen*.

Welle ende van Wordragen vorg., die daer woen(33)eftich of geërfft sijn, dat sy niemant te kampe eyschen en mogen alle mijnre heerlicheit doer.

29.

Voert wil ic, dat geen scepen van Amersoyen niet vorder tugen sullen dan hoer heemael gaet, daer sy scepenen in sijn.

30.

Voert of doetslach in der heerlicheit van Amersoyen geviele ende alle die clegeren van den doden mensche ymant in den (34) dootslach leechde, dat sullen die clegere in der bancken, als men die ierste clage doen sal, ten heiligen sweren, dat dieghene, die sy in den dootslach leggen, raeds off daets schuldich sijn des dootslages, by horen vijf sinnen.

31.

Voirt weert zake, dat yemant in den dootslach geleget worde, die in die venckenis sate of op sijn eede gynghe (35), eer die dootslach gesciet were, so wanneer die mensche drie weken dach hadde van der venckenisse of eede, soe sal hi comen mit hem vijften in orkonden van twee scepenen of meer ende verbieden voir den richter ende doen sijn onscout daermede. Ende of hi den richter niet bekomen en kan, soe sal hi die onscout doen int naeste ge(36)dinge daerna in der bancken voer den richter ende twee scepenen of meer. Ende of die richter die onscout dan niet nemen en wil, so sal die mensche sijn lijf nochtant daermede bescudt hebben ende sijn lijf quijt ende vry hebben.

32.

Voert wil ic, weert zake, dat yemant in den dootslach geleecht worde, die buten lants were, eer die dootslach (37) gesciede, so mochte die mensche bynnen enen jaer ende sess weken, nadien dat die dorde clage van den dootslach over hem gegaen were, comen voir den richter mit vier goeder mannen in orkonde van tween scepenen of meer ende verbieden hem voir den richter ende doen daermede sijn onscout. Ende of hi dan den richter niet (38) becomen en kan, so sal hy dan die onscout doen int naeste gedinge daernae in der bancken voir den richter ende twee scepenen of meer. Ende woude die richter die onscout dan niet nemen, so sal die mensche sijn lijff bescudt ende quijt hebben.

33.

Voirt of ic of mijn amptman off richter, die nu sijn off namaels wesen sullen (39), yemant ennigerhande broken aenstreden off tege voir scepen, daer en sal ic, mijn amptman of mijn richter gheen langer vorste [1]) af nemen noch hebben dan drie viertiendage aftereenvolgende. Ende daerentheynden mach ic off mijn amptman off mijn richter sonder vertreck dat gedinge drywerven vorsten achter(40)een ende niet meer. Ende of ic, mijn amptman off mijn richter daerentheynden niet en [di]ngede opten viertienden dach naestvolgende die voirg. sess viertiendage, soe soude die mensche, die daer aengesproken weer, van dier aenspraken ende broken quijt wesen. Ende off ic, mijn amptman off mijn richter doe dingede (41), soe sal die mensche dat eynde hebben opten voirscr. sevende viertienden dach, gewon[nen] off verloren, van den broken, daer hy af aengesproken is, behouden den scepenen hare vorsten.

34.

Voirt oft geviel ende gesciede, dat die voirg. mijn ondersaten ennige mensche van Utrecht off uten gesticht van Utrecht wonden, (42) sluegen, leemten off dootsluegen, dat die voirg. mijn ondersaten, die dat deden, daer[aen] weder my ende mijnre heerlicheit niet meer broken en sullen noch misdoen dan op alsulke broken als die van Utrecht ende die van den gestichte van Utrecht voirscr. doen off broken, off sy mynen ondersaten desgelijcs deden bynnen der (43) stat ende gestichte van Utrecht vorscr.

35.

Voirt is te weten, dat nyemant meer verbro[ken] en mach tegen my, mynen erven ende nacomelinge dan halff sijn goet in gheenre wijs.

36.

Voert weer zake, dat yemant sijn goet verboert had mit rechte, soe sal sijn wijff of sijn erven blieven sitten ende bruyken alle die (44) goede ter tijt toe, dat mijn amptman of mijn richter die broekaftige mensche v[erw]onnen hedde mit recht mit vonnisse der scepenen, sonder broken ende misdaet tegen my ende mynen nacomelinge ter tijt toe, dat mijn amptman off richter gedeilt

---

1) Het HS. heeft bij vergissing *vorster*.

hefft tegen dat wijff off den erven mit recht na vonnisse der scepenen (45) halff dat goet, dat die brokaftige mensche affgewonnen weer mit recht. E[nde va]n den voirg. goede sullen die voirscr. wyve of erfgenamen den here goede borge setten dat goet niet te vermynren, datten scepenen dunct, dat daer die here mede bewaert is, alsoe verre als die herelicheit sinnende is. Ende die wyve (46) off erfgenamen voirg. sullen horen redeliken cost off nootorft daeraf neme[n so]nder argeliste. Ende weert zake, dat ic off mijn amptman off richter off die brokaftige man (die) wive aensprake mit recht, soe mochten die wive enen mumber kiesen, die sy wouden, die se verantwoerden mit recht ther tijt toe, (47) dat hoer wittaftige man gesoent weer mit my. Ende ic sal des brokeftige m[ensche] sijn witteftige scout halff gelden, eer ic off mijn amptman sijns goets onderwynden off aentasten.

37.

Voert so sullen die scepenen voirg. elck hebben, eer sy scepen werden, vijff mergen lands, gelijc voirg. steet, ende die beseten (48) ende gebruuct hebben jaer ende dach sonder argelist, uutgenomen off enige scep[enen voir] datum des briefs scepen weren worden ende dit voirg. erve niet en hedden ende in den scependom horen tijt staen mosten, als recht is, dat die niet brokaftich en sullen sijn tot aen der tijt toe, dat sy afgaen van den scependom.

38.

(49) Voert weert zake, dat yemant hierenboven scepen worde, hi en hadde dit [voirg.] lant binnen den ampte der heerlicheit van Amersoyen mit synen toebehoren, die sall nyemant afftugen noch wiesen, dat hem onstade doen sall off mach, in gheenre wijs aen lijff off aen goede, ende daertoe staen tot sheren genade.

39.

(50) Voert weert zake, dat yemant enen voerspreke begeerde aen mynen amptman of mynen richter, soe sal mijn amptman off mijn richter dien mensche enen voerspreke werven om des menschen gelt ter scepen seggen, daer hi mede bewaert is alsoe ver, als daer voerspreken sijn bi der bancken ende die te spreken plegen (51) om gelt. Ende weert zake, dat ennich voerspreec des niet doen en woude, alst hem mijn amptman of richter hiete, soe verboerde die voerspreke drie pont also dicke als hy

dat weigerden tegen my, ende nochtans des menschen woerde te doen voer dat gedinge.

40.

Voirt so en sal mijn richter nyemant inghe(52)bieden dan aen synen mont voer twee scepenen off meer, off in der gespannender bancken voer vijff scepenen of meer overluyt.

41.

Voert soe en sal ic nyemant vanghen off aentasten boven lantrecht in gheenre wijs. Ende weert zake, dat ic off mijn amptman off richter yemant aentasten of vangen wouden boven (53) lantrecht, dat des menschen vriende, die ic off mijn amptman of mijn richter off yemant aentasten of vangen woude, dien houden moghen sunder broken ende misdaet tegen my off mynen nacomelinge.

42.

Voert weert zake, dat yemant yn ennigen dootslach geleecht ende beclaget worde, als recht is, ende (54) die mensche tot sijnre onscout gewiest worde, soe sal mijn richter die onscout nemen van dien mensche sonder vertreck mit gevollich van vier goede mannen ende hem den eedt staven, als hierna bescreven volget, dat is te weten, dat hi sweren sal ten heiligen, dat hy onsculdich is raets, daets (55) ende wetentheit van dode des menschen, daer hi aff aengesproken ende beclaget is. Daermede sal die mensche quijt van my ende van den clegeren wesen, ende men sal den mensche noch sijn hulper niet bevangen, als sy opten heiligen comen sijn, in gheenre wijs.

43.

Voert so wil ic ende bevele ernsteliken mynen amptman (56) ende richter van mijnre voirg. heerlicheit Amersoyen, Welle ende Wordragen, die nu ter tijt is ende namaels wesen sal, then heiligen te sweren op dese brieff alle dese voirg. punten ende rechten te houden, die in desen brieff bescreven staen. Ende weert zake, dat mijn richter voirg. niet en dede noch en hielde enige punten (57) als voirscreven is, soe en sal dieselve mijn richter tot ghenen gericht sitten noch richten in mijnre heerlicheit voirg., hy en hadde die voirscr. punten ierst gericht ende gehouden als vorscreven steet.

Ende alle dese voirscr. punten ende vorwaerden sekeren ic

Walraven van Broichuysen ende van Weerdenborch, here tot A(58)mersoyen, ende gelove by mynen eede ende mijnre trouwen, ende hebbe gesekert ende geloeft by mynen eede ende mijnre trouwen voir my, mynen erven ende nacomelingen den goeden luden van Amersoyen, Welle ende Wordragen voirg., die daer nu in woenaftich sijn off namaels woenaftich sullen wesen, erfflyc, ewelyc ende (59) ummermeer vast ende stede te houden ende te doen houden [noch engheene exceptie n]och proefnisse [1]) te vynden noch te doen vynden in gheenre wijs tegen alle dese voirg. vorwaerden ende punten, die mijn voirscr. lude letten off deren moghen aen desen voersproken lantrechten.

In orkonde ende vestenisse alle deser punten (60) voirg. vast ende stede te blyven, soe heb [ic Walraven van Broichuysen ende van Weerden]borch, here tot Amersoyen voirg., mynen segell aen desen brieff gehanghen.

Gegheven int jaer onss Heren dusent vierhondert eenendesoventich op sunte Odulphus avont des heilighen confessoirs.

II. *Ampliatie van den landbrief door Walraven van Arkel, heer van Heukelom, Ammerzoden en Weerdenborch.*
1548 *Juli* 3.

(1) Wy Walraven van Arckel, heer tot Huecklum, Ammersoyden ende Weerdenborch, ridder etc., maken condt allen luyden ende (2) bekennen mits desen onssen openen brieve voer ons, onssen erven ende nacomelinghen, dat wy om den trouwen dienst ende vruntschappen wille, die onsse ridderen, knechten ende getrouwe (3) ondersaten van Ammersoyden, Well ende Wordraghen onssen voiralderen duckmaels gedaen hebben, ende om vruntschappen ende dienstes wille wy verhopen sy ons oeck altijt bewysen sullen, ende (4) om sonderlinghe gonst, die wy tot sy altijt gehadt hebben, hebben oeck by rade onsser vrunden, riddermatighen mannen ende onsser ghemeyner ondersaten denselven onssen ondersaten ende allen denghenen (5), die daerinne geseten, geërft ende woeneftich sijn off namaels daerinne geërft (wesen) ende woenen sullen, alle alsoedanen recht (gegheven), als hierna in desen brieff gescreven steedt:

1) Het afschrift heeft *prefinitie*.

1.

In den yersten soe hierbevoerens (6) een groet misbruyck bisheertoe binnen onsser voers. heerlicheyt geuseert is gheweest, dat die uutheymsche luyden, binnen onsser heerlicheyt nyet woeneftich, gheen procuracie in den rechten nyet (7) gheven en mochten, sonder alleen die van adell, sal van nu voertaen een yeghelick mensche, hy sy eedel ofte onedell, rijck oft erm, binnen ofte buyten onsser heerlicheyt voers. woeneftich, procu(8)racie gheven moeghen, doch by alsoe dat onsse scepenen noch onsser lantscryver gheen procuracie en sullen moeghen accepteren off aennemen, dan ellick in sijns selves saeck, opte bruycken drie pont.

2.

(9) Voert willen wy, dat van nu voertaen die dode hant metter levender deylen sal nae die keyserlicke institucie [1]).

3.

Voert willen wy, soe men in voerleden tijden nyemant die weet en plach te doene (10) dan aen synen kerckganck, sal men van nu voertaen eenen yeghelicken, soewaell die uutheymschen als den inheymschen, die weet voer sijn hoeft doen off, can men hem niet becomen, aen twe sijnre (11) naeste nabuieren off aen sijn boyen, wijff, kinder ende huysgesinne.

4.

Voert willen wy, dat die bode sal hebben van elcke myle, die hy buyten onsser heerlicheyt doet, eenen stuver brabants; ende dat (12) sal verlegghen die den bode uutseyndt, opten cost van onghelijcken.

5.

Voert willen wy, alsoe men hierbevoerens te nemen plach van de hondert gulden acht, neghen, tyen ende meer, en sal men van (13) nu voertaen van den hondert nyet meer neemen moeghen dan dat bij bannerheeren, ridderen, knechten, groot ende cleyne steden met bewillonghe des forsten van Gelre ende Cleeff ver(14)draghen is in den jare achtendedertich den sevenentwin-

---

1) Hiermede zal wel bedoeld zijn het plakkaat van 17 April 1544, rakende de representatie in successionibus. (v. Loon, Groot Gelders Placaet-Boeck I, kol. 4.)

tichsten Jannuarij ende men dat gansche lant van Gelre nu ter tijt in gebruyck helt.

6.

Voert willen wy, soe men in voerleden tijden (15), als men der armer luyden lant affbeleenden, plach te bescheyden, dat men dat in sess, acht off tyen jaren nyet lossen en mocht, ende wanneer men dat losten, dat sy [1]) dan noch een deell jaren (16) daer huer aen behouden souden om eenen cleynen penninck, soe en willen wy nyet, dat yemant met soedaennen woecker omgaen sal, opt verbueren tyen pont, ende sal noch daerenboven (17) van onweerden gehouden worden; dan een yeghelick sal sijn versette lant altijt moeghen lossen tot synen schoensten, behouden den beleender sijn behoerlicke schaer [2]) ende beterscap by vier (18) goeder mannen off by den schout ende gericht.

7.

Voert soe men oick te bescheyden plach, als men tyns uut der armer luyden goet te belegghen plach, dat, indyen sy dat binnen vier, vijff (19) off sess jaren nyet en losten, soe soude dat een erftyns sijn ende die loss verstaen, soe willen wy, dat, soe waer men nu voertaen bevint een jaerloss, daer sal een erffloss sijn ende blyven (20); ende men sal van nu voertaen altijt die loss mede in den principalen brieff setten ende beyde parthijen daer besegelde brieven van gheven om haer loen, opdat haer erffgenamen ende (21) nacomelinghen altijt uut den brieven weten moeghen, hoe ende waermet sy haer guederen vryen moeghen.

8.

Voert soe willen wy, soe wie d'een den anderen met recht aenspreckt (22), sal den geswoeren scryver in presencie der scepenen sijn aenspraeck gescriftelicken overleveren, daerop die verweerre wederom scriftelick antworden sal, altijt d'een teghen d'ander (23) then uutdraghenden rechten toe, opdat die scepenen van beyden parthyen te beter bericht moeghen worden ende hem, oft noot were, op die scriftueren, van parthyen ingelacht, ry(24)pelick beraden — want het onmoegelick is die scepen aller parthyen saken int hoeft te houden — opdat sy oick die par-

1) Het HS. heeft *sijt*.

2) Bij Lübben, Mittelniederdeutsches Handwörterbuch, verklaard met: Weidegerechtigkeit für ein oder mehrere Stück Vieh = ware.

thyen een rechveerdich ordell te badt moeghen gheven. Ende (25) een yegelick sal sijn claghen, nootsinnen, gewillighe gesinnen ende opsettonghe laten teykenen, off hy sal se versuymt hebben ende daer nyet met procederen.

9.

Voert willen (26) wy, off yemant van den scepenen ten ede worde gewesen off dat hy by synen ede enich getuygenis tot vordell off naedeell van enighe parthijen gheven soude, soe sal die schout (27) ende scepenen den tuyghenden mensch yerst met goeder manieren in haren raet nemen ende onderrichten, dat hy weten mach, wat den eet is — want menich sclecht, simpell mensch (28) nyet en weet, wattet eedt is — opdat nyemant valschelick en sweere, daer andere by vercort weerden mochten. Oick sal men den tuyghenden man ondervraghen, by wat oer-(29)saeck hy die saeck weet, off sy is van hoeren segghen, sien, hoeren off andersins. Oick sal men hem tijt ende plaets aff-vraghen, opdat hy niemant tsyne en ontsweert.

10.

Voert (30) willen wy, off na den wille Goedts eenich bedt binnen onsser heerlicheyt duer dootlicken affganck gescheyden worde, daer onmundighe kinder off uutheymsche erven weren of oick (31) inheymsche, soe en sal die overblyvende sich des boyels niet onderwinden, daer en sijn by den ghericht yerst boyellcedulen van gemaeckt ende den boyell verborcht, als recht is, (32) opdat die onmundighe off nyemant vercort en worde in sijn recht. Weer oick yemant, die hem die momberschap van den onmundighen kinderen onderwinden woude, sal die (33) momberschap verborghen bij den scepenen. Ende der onmundigher kinder lant in volre kercken veylen te verhueren int openbaer, opdat der kinder goet ten hoechsten prijsse (34) ende der kinder orbaer gebracht mach worden. Ende wes dan jaerlix van der kinder goet coempt, sal men voer den schout, scepenen ende twe der naester vrunden van beyden (35) syden rekeninghe ende reliqua van doen.

11.

Voert willen wy, dat hem niemant binnen onsser heerlicheyt sal behelpen met valsche, onoprechte maten, gewichten off valse (36) waer te vercopen sijns willens ende wetens, op ver-buerte des goets ende drie pont.

12.

Voert willen wy, dat niemant binnen onsser heerlicheyt sitten en sal in openbaer (37) overspel. Soe duck daer yemant in bevonden wort, man off vrou, sal ellick broecken twintich Karolus gulden.

13.

Voert willen wy, dat gheen van onssen ondersaten yemanden (38) in eenen groten dranck bescampcopen [1]) sal; oeck denghenen, die niet recht wijs en sijn. Ende off sulx geboerden, sullen sy altijt met betalinde den wijncop [2]) daer vry ende quijt af sijn.

14.

(39) Voert en willen wy niet, dat enighe werden off werdinnen opten vier hoechtyden, Sacramentsdaghen, Hemelsvaert, Onsser Liever Vrouwen daghen, Appostelendaghen ende dyergelijcken hoghe (40) vierdaghen onder der hoechmissen niet tappen en sullen dan den reysbaren man, heylichdomsvaerten ende kermissen uutgescheyden, opt verbueren van drie ponden.

15.

Voert willen wy, waer (41) dat enighen boedel gescheyden woerdt off yemant sterft, achterlatende verscheyden erffgenamen, soe en sal nyemant die segelen ende brieven, rekeninghen, hantteykenen off dyergelijcken verbrengen (42), daer sij yerst een inventaris af gemaeckt ende by den scepenen ende twe der naeste vrunden van beyden syden overdraghen, waer men die in gewaersaemer hant legghen sal totter rechten erven (43) behoeff, op die hoechste penninxs broeck: want uut dyergelijcken meynich minsch sijns goets werloss worden is.

16.

Voert willen wy, dat nyemant sijn rechte erven onterven en sal sonder (44) billike ende behoerlicke oirsaeck, daer yemant sijn rechte erven mede onterven mach. Ende off onsse scepenen

---

1) Dit vreemde woord schijnt te beteekenen: iemand bij koop of verkoop benadeelen. Bescampen is volgens Verdam = benadeelen; dus: bescampcopen = door koopen benadeelen. De tekst zegt verder: „in dranck."

2) Zoo staat in het HS., hetgeen blijkbaar een verschrijving is. De bedoeling is: óf mitz betalende den wijncop óf met betalinge van den wijncop; ik vermoed het eerste.

onwetende daerover stonden, dat en sal den erven gheen onstade doen, doch voer(45)behouden dat een ygelick van synen goede een lydelick testament maken mach nae quanteteyt van synen goede, onbecroydt van den rechten erven.

17.

Voert willen wy, soe men sus lange voer (46) een cleyn scholt groet goet heeft moeghen opwinnen, sall van nu voertaen dengheenen, die sijn goet alsoe affgewonnen were, binnen den neesten drie jaeren lossen moeghen, die binnen lants sijn (47); ende die buyten lants sijn binnen ses jaeren lossen moeghen met dubbel gelt ende metten bewijsselicken gerichtelicken schade, allet na den verdrach bij bannerheren, ridderscap, groot ende cleyn steden (48) des forstendoms Gelre ende greefscap Zutphen op dach ende datum voers. verdraghen.

18.

Voert willen wy, dat [1]) in onsser heerlicheyt nyemant gheen erffgoet in cloesteren maken en sal moegen; (49) dan sal dat onderhouden, soet oick by der alingher lantscap verdraghen is.

19.

Voert willen wy, dat nyemant van onssen ondersaten met enigher nyeuwer ketteryen hem behelpen sal off yemanden (50) leren, op die hoechste straeff.

20.

Voert willen wy, soe dagelixs menichfuldighen scaden in der luyden coren geschiet, dat men opten Bamisdach gewoentlicken is uut te richten, daer die arme luyden (51) nummermeer tot verrichtonghe haers scadens comen en conden, sullen van nu voertaen die den schade lydet, synen schade by den schout ende twe scepenen doen beleyden, die nae haren vijf sinnen (52) den schade sullen groeten ende by den eedt, sy gedaen hebben, sonder gonst off simulacie. Ende dat soe sal men dan opten Bam(i)sdach bij vonnisse uutdrucken, naedat sy dan den schade gegroet (53) ende by den gesworen scryver geteykent is, indyen sy sich middellertijt niet en verdraghen. Ende wie den schade

1) In het HS. staat tusschen *dat* en *in* het woord *men*.

lydet, sal die scepenen verpleghen optes gheenen cost, die den schade duer sijn beesten (54) gedaen heeft. Des sullen die scepen den cost mede by den schade int vondenisse uutdrucken.

21.

Voert willen wy, dat nyemant d'een den anderen met enigher logentaill aen den here behanghen off (55) belieghen en sal after rugge; dede dat yemant, sal die here beyde parthyen verhoeren. Ende in gevalle die aenbrengher dan in der loeghen bevonden woerdt, sal daeromme gestraft worden (56) soe dat behoert, in exempell van anderen menschen; des heeren broecken ende sheren schade hierin uutgesondert.

22.

Voert willen wy, off onssen amptman off richter yemant uut onsser voers. heerlicheyt (57) ingebode met enighen rechte ende aldaer dan op creghe een vervollich, soe sal mijn amptman off richter dat bewareten [1]) met goeder, billiker aenspraken ende getuygen binnen twe genechtdaghen (58). Indyen sy sulx dan connen bewysen, dat sullen wy hebben ende anders niet.

23.

Voert willen wy, off enighe nabueren van Ammersoyen, Well ende Wordraghen malcanderen tot Ammersoyen aen der (59) dingbancken aenspraken ende oick vervollich op malcanderen cryghen, soe sal diegheene, die dat vervolch heeft, oeck sculdich sijn datselve te bewareten ende te betuyghen, dat sijn aenspraeck (60) duechdelicken is; ende wat hy betuycht ende mede bewaeret, dat sal hy hebben ende anders niet. In gelijcken oeck den uutheymschen als den inheymschen.

Allen dese puncten ende voerwaerden (61) hebben wy Walraven van Arckell, heer tot Huecklum voers. alsoeck heer van Ammersoyeden, voer ons ende onssen nacomelinghen geloeft ende geloven, in alsulcker maten als voers. is; (62) ende voert alle oude previlegyën, vryheden ende godtlicke, doechdelicke, wael heergebrachte olde gewoenten, sy van onssen voeralderen, heeren ende vrouwen van Ammersoyden, enichsins (63) verkreghen

1) d. i. *bewaerheiden (bewareiden, bewaerheden).* Zie Verdam i. v.

ende heergebracht moeghen hebben, confirmeren ende bestedighen wy oick mits desen onssen openen transfixbrieve, die vast, stede ende onverbreeckelicken te houden ende te doen (64) houden ten ewighen daghen, ende die nyet te breken in enegher wijss, sonder alle erch, list ofte nyeuwe vonden daerinne voir te neemen. In oirkonde hebben wy onssen segell open aen (65) desen transfixbrieff gehanghen. Gegheven den derden Julij in den jaer ons Heeren duysent vijffhondert ende achtendeveertich.

XXVII. Twee zonderlinge erfpachtsbrieven.

I.

Het hierachter afgedrukte stuk, hoewel niet ouder dan 1792, schijnt mij merkwaardig genoeg om in onze werken afgedrukt te worden. Niet om den inhoud: het stuk bevat eene eenvoudige hypotheek op een huis te Vreeswijk, erfpachtsgoed der fundatie van Buchell, van welke stichting (volgens het testament van den stichter d.d. 25 Juli 1597) de twee burgemeesters van Utrecht, de twee oudste schepenen en de pastoor van St. Jacob [1]) regenten waren. Maar wel om den vorm, waarin deze eenvoudige handeling werd uitgevoerd. Het zijn toch regenten der fundatie, als erfpachtsheeren (die dit recht blijkbaar van Jhr. Frans van Harteveld hadden gekocht) die de akte passeeren, waarbij het huis verbonden wordt. En zij doen dit niet voor het gerecht van Vreeswijk, maar op eigen gezag, nadat de erfpachter verzocht had in het verband van het bewuste huis „te worden gecondemneert" en het erfpachtsgoed „verklaart te wezen verbonden, pandbaar en executabel". De heeren verklaren dan zonder blikken of blozen (nog wel „sonder arch"), dat dit alles „bij dezen is geschied". De executeuren der fundatie van Buchell te Utrecht schrijven zich zelf dus in 1792 de macht toe, om iemand (willig) „te condemneren" en om een vast goed te Vreeswijk „verbonden, pandbaar en executabel" te verklaren.

---

1) Om aan deze bepaling van het testament te kunnen voldoen, wordt nog steeds de oudste predikant van Utrecht aangewezen als pastoor van St. Jacob.

Vraagt men, hoe zij gekomen zijn tot deze onbehoorlijke aanmatiging van rechtsmacht, dan is het duidelijk, dat zij dit gedaan hebben naar analogie van de leenhoven, die geheel op dezelfde wijze te werk gingen. En stellig heeft de omstandigheid, dat de heeren als burgemeesteren beschikten over het kleinzegel der stad Utrecht, de machtsovertreding gemakkelijk gemaakt. Maar allerzonderlingst blijft het toch, dat zij hebben kunnen goedvinden, een goed te Vreeswijk onder het zegel der stad Utrecht hypothecair te verbinden. Gelukkig mag het nog heeten, dat zij althans hebben bepaald, dat de hypotheek in het gerechtsregister van Vreeswijk zou worden geregistreerd!

Het geval schijnt mij leerzaam, omdat het verklaart, hoe in minder geordende tijden dan men in 1792 beleefde, allerlei kleine gerechtjes en particuliere rechtbanken zich allengs hebben kunnen vormen en handhaven.

S. MULLER FZ.

Wij Jan Fredrik van Beek heere van Dijkveld en Mr. Arnoud Loten, burgemeesteren, midsgaders Mr. Johan Jacob Woertman en Mr. Willem Jan Baptist van Dielen, oudste schepenen der stad Utrecht, en Do. Paulus Rutgers, pastor van St. Jacob alhier, als superintendenten der goederen van Jonckheer Huibert Edmond van Buchel, en qq. erfpachtheeren, in plaatse van Jonckhr. Frans van Harteveld, doen cond, dat voor onzen rentmeester Michiel Anthony van Asch van Wijck is gecompareert Jan Stekelenburg, woonende te Vreeswijk anders genaamd De Vaart, en bekende de comparant bij dezen wel en deugdelijk schuldig te wezen aan en ten behoeve van Carel Jozeph Garboulet en Cornelia Kortendijk, echtelieden, een capitaale somme van vijfhonderd gulden à 20 stuivers het stuk, spruitende ter zaake en wegens deugdelijk geleende en verstrekte penningen, bij den comparant ten volle ontvangen om in zijn oirbaar te employeren, renuntieerende midsdien van de exceptie van onaangetelde gelden en alle andere uitvlugten dezen eenigsins contrarie, belovende van't voorseide capitaal van 500 gulden interessen te zullen betaalen naar advenant jegens vier percento in 't jaar, welke renten bereids hunnen ingang genomen hebben met den eersten November des jaars 17^c een ende neegentig en geduuren zullen tot de volle en effectueele aflossing en voldoening van't gemelde capitaal toe; welke aflossing zowel als de opzegging over en weder ten allen tijden zal konnen, mogen en des be-

geerd wordende ook zal moeten geschieden met bijlegging der alsdan verscheenen en onbetaalde renten van dien, naar advenant des tijds, mids elkander nochtans drie maanden te voore behoorlijk waarschouwende. Tot naarkoming van 't geene voorseid staat verbind de comparant niet alleen zijn persoon en goederen, dezelve onderwerpende allen heeren, hoven, rechteren en gerechten en speciaal den Ed. Achtb. gerechte der stad Utrecht; maar steld de comparant bovendien, ingevolge den gratieus appoinctementen op den requeste, in dato 30sten Januarij 1792, tot een speciaal hypotheecq en onderpand voor't voorseide capitaal van vijfhonderd gulden en renten van dien zekere huizinge en erve, staande aan de westzijde van De Vaart voornoemt, eer men van Utrecht aan de noorder- of binnenste kolk komt, daar noordwaards de diaconie aan De Vaart en zuidwaards Johanna van Cuylenborg, thans in huwelijk hebbende Arnoldus Thoen, naast gelegen zijn, zijnde erfpachtgoed van bovengenoemden Jonckheer Huibert Edmond van Buchel, den comparant in erfpacht verleent den 5den Januarij 1792 op een jaarlijkschen canon van twee gulden, te betaalen alle jaaren op Martini in den winter aan den rentmeester indertijd, volgens erfpachtbrief daarvan uitgegeven en nader bij denzelven omschreeven; verzoekende de comparant in't geene voorseid staat te mogen (worden) gecondemneert, en dat het voorseide erfpachtgoed voor het bovengemelde capitaal van 500 gulden en renten van dien als eene eerste plecht mag worden verklaart te wezen verbonden, pandbaar en executabel; t'welk bij dezen is geschied zonder arch, onder conditie nochtans, dat het voorseide erfpachtgoed voor de voldoening van den jaarlijkschen canon eeuwiglijk en altoos zal blijven gepraefereert boven alle hypothecaire en andere crediteuren hoegenaamd, en dat deze plechtbrief zal worden geregistreert voor het gerechte van De Vaart. Gepasseert binnen Utrecht den 13den Maart 17c twee en negentig.

M. A. VAN ASCH VAN WIJCK qq.

Ten oirconde is dezen door onsen stads-secretaris ondertekend en met stads kleijn zegel bevestigt op den 17 Maart 1792.

I. W. DE RUEVER.

(Origineel op perkament met het secreete zegel der stad Utrecht in roode was. Archief der fundatie van Buchell, Stadsarchief van Utrecht.)

II.

Niet minder zonderling is de hierachter volgende erfpachtsbrief. Daarbij geven de beide Superintendenten, door den prins van Oranje aangesteld voor het beheer der geestelijke goederen, waarvan hem de collatie bij het regeeringsreglement van 1674 door de Staten van Utrecht was afgestaan, „in erfpacht" aan Isaak Pauw heer van Achttienhoven twee derden eener vicarie, „specterende aen" de kerk van Woudenberg, waarvan het overige derde, behoorende aan het Staten-kantoor der Gebeneficieerde goederen, door de Staten aan den heer van Achttienhoven verkocht was. Raadplegen wij het apostil van den prins, waarbij hij den heeren de vereischte machtiging verleent en dat in de akte geinsereerd is, dan wordt de reeds niet zeer duidelijke toedracht van zaken vooral niet helderder. Immers Z. H. „confereert" daarbij aan den heer van Achttienhoven twee derden der vicarie, gefundeerd in de kerk van Woudenberg, tegen jaarlijksche betaling van een erfpachtscanon.

Ik wil niet vragen, hoe het mogelijk is, dat Superintendenten eene vicarie, die zij zelven verklaren, dat „specteert aen de kercke van Woudenberch", in erfpacht kunnen geven. Er staan grootere enormiteiten in de akte vermeld. Wat toch moet men zich denken, dat de bedoeling der rechtshandeling was? De prins „confereerde" $^{2}/_{3}$ eener vicarie in de kerk van Woudenberg, en wel tegen jaarlijksche betaling van een „erffpacht". De prins schijnt dus een erfvicaris te benoemen en hem daarvoor (volgens de vrij algemeene gewoonte) eene uitkeering te laten betalen. Het misbruik schijnt erg genoeg: zóó openlijk ontmoeten wij de simonie zelden. En de omstandigheid, dat de uitkeering *voor vast* bedongen wordt, vermeerdert waarlijk onze sympathie voor prins Willem III niet.

Maar is wel inderdaad de bedoeling zooals wij meenden te mogen aannemen? Immers de Superintendenten „confereren" niet, volgens de hun verleende machtiging, de vicarie, maar zij geven haar in erfpacht. Eene handeling trouwens, nòg zonderlinger en in den vorm nòg onbeschaamder dan die van den prins van Oranje. Maar alles wordt overtroffen door de stoutmoedigheid der Staten van Utrecht, die eenvoudig de tertiën, die zij van ouds van de vicarie trokken, bij officiëele resolutie schijnen verkocht te hebben. Men schijnt dus werkelijk te moeten aannemen, dat de Staten het recht om die tertiën te

heffen aan den heer van Achttienhoven verkocht hebben, en dat deze daardoor het recht verkreeg, om ten eeuwigen dage van den beheerder der vicarie $^1/_3$ der inkomsten te innen. Maar die beheerder was hij zelf, daar hij het recht om als vicaris die inkomsten te innen voor eene vaste som van den prins van Oranje gepacht had. Hij zou dus vicaris zijn; de prins van Oranje zou jaarlijks *f* 60.— genieten, en het Staten-kantoor der Gebeneficieerde goederen zou de vicarie in de kerk te Woudenberg niet langer als debitrice van $^1/_3$ harer inkomsten noteeren, maar in plaats daarvan op hare boeken brengen een kapitaaltje, gelijkstaande met eene rente van *f* 30.— 's jaars. Zonderlinge transacties!

Bij nader inzien en wanneer wij andere bescheiden raadplegen, blijkt echter de zaak geheel anders bedoeld te zijn dan eerst het geval scheen te zijn. Merken wij op, dat de Superintendenten zelven verklaren, dat de vicarie „bestont in (de opgenoemde) landeryen", dan beginnen wij reeds te twijfelen, of zij zich van eene vicarie wel een eenigszins duidelijk denkbeeld hebben gevormd. Inderdaad blijkt die twijfel gegrond; want raadplegen wij het quohier der aan den prins van Oranje gedefereerde geestelijke goederen, dan bemerken wij, dat Z. H. de $^2/_3$ der vicarie volstrekt niet heeft geconfereerd aan den heer van Achttienhoven; maar dat integendeel N. Junius in het jaar 1682 en later als vicaris vermeld staat. Z. H.'s bedoeling was dus eene geheel andere dan wij meenden: immers als eenige inkomst der vicarie (die door N. Junius genoten wordt) wordt opgegeven eene erfpacht van *f* 60.—, betaald door den heer van Achttienhoven. De zaak is nu volkomen duidelijk: evenmin als de vicarie door den prins geconfereerd werd, is zij door Superintendenten in erfpacht gegeven. Het zijn alleen *de goederen, behoorende aan de vicarie*, die in erfpacht gegeven worden, en het was de bedoeling van Z. H., de heeren daartoe te machtigen. Deze opvatting komt volkomen overeen met den inhoud van de in de akte aangehaalde Staten-resolutie van 10 Januari 1679. De aan de vicarie behoorende landerijen schijnen in twee deelen verdeeld te zijn; volgens de genoemde resolutie werd $^1/_3$ daarvan, dat door het kantoor der Gebeneficieerde goederen beheerd werd, door de Staten verkocht; de opbrengst werd dadelijk belegd in eene obligatie op een der Staten-kantoren.

De zaak blijkt dus ten slotte volkomen in orde te zijn: er is eenvoudig sprake van een gewonen administratieven maatregel.

De landerijen der vicarie werden voor $^2/_3$ in erfpacht gegeven, voor $^1/_3$ verkocht. In het eerste geval trad in het vervolg in de plaats van de landhuur de erfpachtscanon, — in het tweede geval de rente der obligatie, die voor de opbrengst gekocht werd. Die jaarlijksche inkomsten werden evenals vroeger uitgekeerd: in het eerste geval aan den door Z. H. benoemden vicaris, in het tweede aan een der predikanten, wier traetementen uit de gelden van het kantoor der Gebeneficieerde goederen werden aangevuld. Van knoeierij is niet de geringste sprake, — tenzij in de vormen. Het blijkt, dat Z. H. de Prins van Oranje geene zeer juiste voorstelling had van hetgeen er met de door hem beheerde vicarie geschiedde. Dat is hem niet kwalijk te nemen: Z. H. had andere zaken te verrichten. Maar het blijkt ook, dat de Superintendenten over de geestelijke goederen, wier ambt medebracht dat zij op de hoogte zouden zijn, zich van den aard en den rechtstoestand dier door hen beheerde goederen niet de flauwste voorstelling konden vormen. Hunne bedoeling was uitnemend, maar hunne kennis volkomen ontoereikend.

S. MULLER FZ.

Wij Adam van Lochorst, heer van Schoonauwen, ende Johan Pesters, heer van Cattenbroeck, in qualite als Surintendenten, bij Sijn Hoocheyt den heere Prince van Orangiën aengestelt tot de opsicht over de alsoo genaemde geestelijke goederen ende beneficiën, waervan de collatie bij de Ed. Mog. Heeren Staten van Utrecht bij de bekende reglemente van den 16 April 1674 aen deselve Sijn Hoogheyt is gedefereert, doen condt ende bekennen bij desen, dat wij in qualite voorseyt ende uyt crachte van de speciale acte van Sijn Hoogheyt de dato 6 Meert 1682, alhier van woorde tot woorde geinsereert: „Sijn Hoocheyt, ge„ëxamineert hebbende de voorenstaende requeste, mitsgaders „het advijs van de Surintendenten daerop gerequireert, heeft „goetgevonden op den vertoonder, den heer van Achtienoven, „te confereren de twee derde parten der vicarije, gefondeert in „de kercke van Woudenbergh, sooals die werden geconfereert „bij desen: mits betaelende soodanigen jaerlijcxen erffpacht, als „tusschen de voornoemde Surintendenten ter eenre ende den „voorseyden vertoonder ter andere sijde sall werden verdragen; „lastende allen ende een ijgelijk, die het sal mogen aengaen, „den vertoonder alle de vruchten ende opkomen van deselve

„twee derde parten vicarije rustelijk te laeten genieten. Gedaen „in den Hage den 27e Meert 1682", door Lodewijck Plucque, rentmeester over de voorseyde goederen en beneficiën, in een eeuwige onversuymelijcke erffpacht hebben gegonst en gegeven, gelijk wij gonnen ende geven bij desen, aen ende ten behoeve van den heere Isaack Pauw heer van Achtienhoven etc., Hooge-heemraedt van Delfflandt, twee derde parten van een vicarije, specterende aen de kercke van Woudenberch (waervan het eene derde part onder de naem van tertie was gevolcht aen het Comptoir van de Gebeneficieerde goederen, ende bij de Ed. Mog. Heeren Staeten vercocht aen den voorseyden heer van Achtienoven, blijkende bij derselver resolutie ter Beschrijvinge genomen den 10e Januarij 1679), bestaende deselve vicarije (volgens den aenbreng, gedaen den 14e September 1628 bij Marten van Hemerden, als speciale commissie hebbende om te inquireren op alle geestelijke beneficiën) in naerbeschreven landerijen. Eerst een erff, groot ontrent tien mergen lants, gelegen in de Woudenberger-gemeent. Item acht mergen lants, gelegen op Slappendel, streckende van de Heygracht tot aen de Grift, daer de erffgenamen van den heer van Lummersum zuytwaerts ende het lant van Heinschooten noortwaerts naest gelegen sijn. Ende noch vier mergen lants, gelegen op Klein-Oevelaer. Item drie mergen lants, gelegen aen den Overdijck int gerecht Warmdijk, daer oostwaerts het convent van Wijck, streckende uyt de Ameronger weteringe tot in de diepte van de Leck toe. Item eene gulden tien stuyvers, die de voorseyde vicarije van de broederschap tot Woudenberg jaerlijcx is competerende. Met expres beding van alle ende een yeder partije (soo die hiervooren gespecificeert ende geëxtendeert staen met hare respective belendingen) met de voet te stooten, ende in geen mate ofte vordere aenwijsinge gehouden te wesen. Ende dit op een canon van tsestig ponden tot veertigh grooten Vlaems het pont, vrijgelt van alles, niet uytgesondert, hoedanich ofte van wat saecke het soude mogen wesen ofte genaemt worden, sonder eenige verhinderinge ofte affkortinge, te betaelen alle jaer commervrij binnen de stadt Utregt aen den rentmeester Lodewijck Plucque voorseyt ofte die indertijt rentmeester wesen sal op Martiny in de winter, waervan het eerste jaer verschijnen sall Martiny ofte den 11e November 1683, ende soo voorts jaerlijcx erffelijk ende eeuwelijk. Mits dat gemelte heer ende sijne erven gehouden blijven het voorseyde lant te verbeteren ende niet te

verargeren, ende aen niemant anders overbrengen dan bij ons ofte onsen naekomelingen wil ende consent. Ende wanneer gemelte heer van Achtienoven afflijvigh komt te worden, soo sullen alsdan die gerechte erffgenamen binnen 's jaers versoeken nieuwe brieven te geven ende te nemen, ende daervoor betaelen vier outschilden, die men voldoet met acht gulden acht stuyvers. Ende waert saecke dat den heere Isaack Pauw voornoemt, sijne erffgenamen ofte nakomelingen, des behoorlijk aengemaent sijnde, de betalinge van den voorseyden jaerlijcxen canon quame te negligeren ofte dat desselffs successive erffgenamen de voorseyde nieuwe erffpachtbrieven binnen 's jaers naer het versterff van den erffpachter niet en quamen te nemen, soo waren sij vervallen van desen erffpagt voorseyt, ende dat lant quam dan mede vrij ende los aen de vicarije voorseyt, om onsen vrijen wille daermede te doen onbecroont van yemant. Alles sonder arghlist. Des t'eenen oirconde hebben wij desen onderteeckent ende met onse signature en zegel bevestigt op den twintighsten December int jaer ons Heeren sestienhondert twee en tagtentigh.

ADAM VAN LOCHORST TOT SCHOONAUWEN.
JOH. PESTERS.

(Origineel op perkament zonder zegel. Rijksarchief in Utrecht.)

